ISSN 1005-0876

BULAK

بولاق

3

1998

ئۇيغۇر كتاب توپلىكتى
www.uyghurkitap.com

ئۇيغۇر كلاسسىك
ئەدەبىياتىدىن نەمۇنىلەر

ئۇيغۇرلار ئۇزۇن تارىختىن بېرى نۇرغۇنلىغان
شائىلىق مەدەنىيەت بايلىقلىرىنى يارىتىپ، ئۇلۇغ
جۇڭخۇا مەدەنىيىتىگە زىنسىكە قىممەتلىك
تۆھپىلەرنى قوشقان. ئەنە شۇ مەدەنىيەتنىڭ مۇ-
ھىم بىر ساھەسى- ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىدۇر.

نىزامىدىن شەپەق

ئەردەم ئۇزائەرۇنلە، ئەردەم بەرگى بىلىك تاغ.
ئايدىن ئوكۇش ئوكۇتلە، كۆڭلۈم بولۇر ساڭا ساغ.
ئالغىل ئوكۇت مەندىن ئوغۇل ئەردەم تىلە.
بويدائولۇغ بىلگە بولۇپ بىلگىك ئۈلە
ئەردەم تىلە ئوركەنبەن بولماكۇچۈڭ.
ئەردەمسىزدىن ئوكۇنسە ئەگمە ئوددەنگۈچ.
قولداش بىرلە يارا ئاشغىل. قارىشىپ ئادىن ئوزمىگىل.
بەگ تۇت ياۋاش تاقاغۇ. سۆزلىن يازىن ئەدەمە.
قىشقا ئەتىن كەلسە قالى قۇتلۇق ياي.
تۇن. كۈن. كېچە ئالقىنۇر ئوزلەگ بىلە ئاي.
كۆرگلۇك تونۇغ ئوزۇڭنى تاتلىغ ئاشىغ ئادىنقا.
تۇتغىل قانۇق ئاغرلىغ. يادسۇن چاۋلۇك بۇدۇنقا.

مەھمۇد قەشقەرى- تۈركى تىللار دىۋانى نىسبەتكەرىم شەرقى خان

دىلبەرالە ئىلىك شارابى ئاببىكە ۋۇسەردىن لەتىف.
قامەتىك نەخلى داغى سەرۋۇسەنۇبەردىن لەتىف.
بىرنەپەس ئاغزىنى كەلتۇرسۇزىكە شىرىنلىك بىرلە.
كىم كۆلۈرسۇزنسۇزلەمەكلىك شەھدۇشەكەردىن لەتىف.
سەن لەتافەت سۇيى بىرلە يۇغرۇلۇپتۇرسەن ئەملەم.
ئۇزكەلەرنىك ھۇسنى بولسازبۇزۇلۇپ ۋەردىن لەتىف.
يۇزئۇزە سالساك تارايى مۇشكىن ساچقىنى تارئىلە.
كۆز ئۇزىدىبۇزقە سالۇرسەن سۇنبۇلى تەردىن لەتىف.
نىستە دۇك ئالەمدە ئۇمرى غەمكۇساري تاپمادۇق.
غەم كۆنىدە يارۇھەمدەم جامۇساغەردىن لەتىف.
ھەجرىدىن يەتسە ئاتايى نالەسى كۆككە تەئەيب.
چۇن تاپىلماس دۇنيادائول ماھى پەيكەردىن لەتىف.

- ناتۇنۇش شائىرلىرىمىزدىن نىسبەتكەرىم شەرقى خان

ئۇكۇزۇم بەردەم دەم ئۇزۇر. باغرىمدە ھېچ قان قالمادى.
ۋەي بەلارەھىم ئەتەتمەدە قايغۇدىن جان قالمادى.
كىم كۆزۇپ نەكىس بىكىن كۆز بىلە كۆڭلتەك يۇزىنى.
يەلكە بىرپ ئەقلۇفەھمىن مەستۇھەيران قالمادى.
تۇن چەمەن ئۇچرە نقابىن ئالمىش ئۇل كۆل يۇزىدىن.
غۇنچەيەگلىغ بولماغارجاكى كىربان قالمادى.
قانۇدەريانى خجال قىلدى كۆزۇمنىك سەنئەتى.
لەئلۇدۇرغەخۇدئاياق ئاستىندە ھېچسان قالمادى.
غەمىمەنىك زاتمغاۋلجب بولدى. بولماس مۇمتەنئىد.
ئۇزكەھەملەتەمەجەفاكوتروركەئىمكان قالمادى.
چۇنكى ئۇل ئىسانەفەرقەسدئەتتى سەھاكى ساڭا.
دەردى دىل بىرلەئۇلەردىن ئۇزكەدەرمان قالمادى.

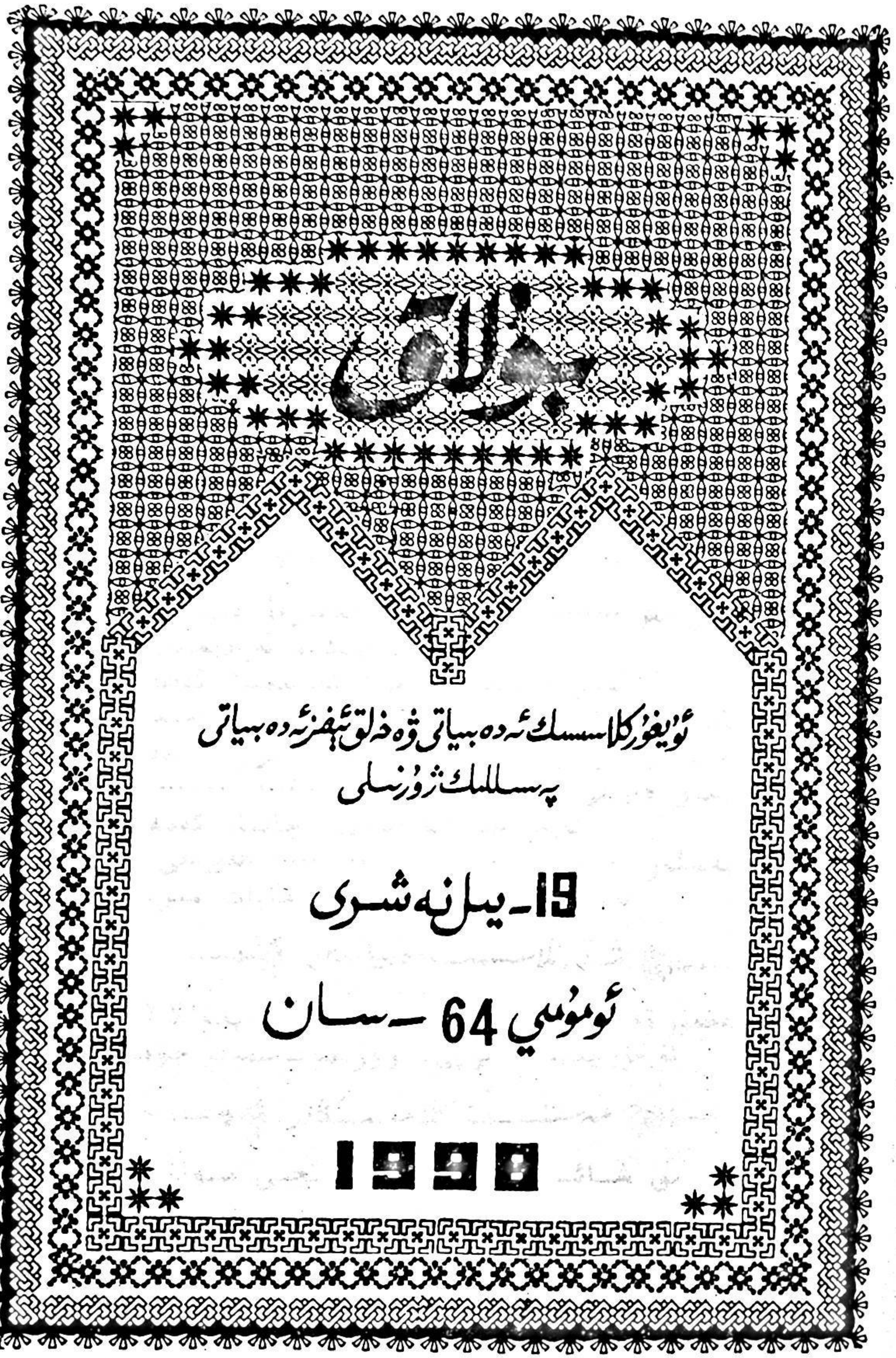
- - - ناتونۇش شائىرلىرىمىزدىن نىسبەتكەرىم شەرقى خان

ياقاشىغە ئوخشاماس ئاي. يۇزۇڭە خۇن ئوخشاماس.
لالەداغىمدەك ئەمەس ئەشكەمگە يەتمەس ئوخشاماس.
ئىشقىلى ئىچرە ئەجايىمىز ئىكەۋۇمۇستازىمىز.
ساڭالەيلى ئوخشاماسۇ ماڭامەجنۇن ئوخشاماس.
نەركىسۇبادام كۆزۇڭنىك رەشكىدىن قان يۇتتىلەر.
ئوالئەلغەدەك قامەتىگە سەۋرى مۇزۇن ئوخشاماس.
لەبلەرىڭدەك لەئلى يوقتۇر. تاغزىڭ ئوخشە غۇنچەئى.
تىشلەرىڭغەئەي پەرئۇدتى دۇرى مەكنۇن ئوخشاماس.
ئەي مۇسۇلمانلار نېتەي ئانىك بولدە. ردىگە ئىلاج.
ئوا پەرىنىك جەۋرىغە بۇزۇلمىكەردۇن ئوخشاماس.
شۇكرى للاھ ئەي قەلەندەر ئول پەرئۇشتى دىگەن.
سېنى تاپقانمەزمۇنۇكە ھېچ مەزمۇن ئوخشاماس.

- قەلەندەر شەيدالىرى- دىۋان نىسبەتكەرىم شەرقى خان

مەزرەئى لۇتفى ئىلاھىدۇر دىيارى كاشغەر.
ئىشقى ئىلىنىك قىبلەگاھىدۇر مازارى كاشغەر.
ئىشقى ئولپەتچە شەمسەددىن دەردۇمەنەتجوشى ئېتەر.
تۇپراقى ھەسرەت بىلەن بىتكەن مېھىسارى كاشغەر.
دىلەردىبالەر باغرىنى لەئلى بەددەخشان ئەيلەگەي.
بىرنىگاھى غەمزەسىدىن كۆلئۇزارى كاشغەر.
ئەيشى ئىلىكە خاردىن كەلگەي كۆلى ئىشرەتنىسى.
چۇن سۇنۇلەيلى ئادەمۇلەتدۇرخارى. زارى كاشغەر.
ئۇدەئىنبەرتۇپراقىنۇر. تابىكەۋۇسەردۇر سۇيى.
دۇررى مارجان تاشلىردۇر كۆھسارى كاشغەر.
كاشغەرشەھرىن ھىلىك كۆمنامنىك يايلاغىنۇر.
دىلكۇشا. ئىشرەت پەزاھىر سەبزەزارى كاشغەر.

- كۆمنام شائىرلىرىمىزدىن نىسبەتكەرىم شەرقى خان

ئۇيغۇركلاسسىك ئەدەبىياتى ۋە خەلق ئېغىزىدەدەبىياتى
پەسسىللىك ژۇرنىلى

19-يىلنەشرى

ئومۇمىي 64 -سان

1998

ئۇيغۇر كتاب توربىكتى
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى تورى
www.uyghurkitap.com

باش مۇھەررلەر: ئابلەت ئىمىن

مۇئاۋىن باش مۇھەررلەر: مەھەممەتتۇردى مىرزىئەخمەت

مۇھەررلەر: پەرىدە ئىمىن، ھاجى قۇتلۇق قادىر، مىرھايات مىرسۇلتان، ئەزىز تۇردى

1998 - يىللىق 3 - سان

مۇندەرىجە

ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىدىن

چاھار دەرۋىش ..... ئەمىر خۇسرەۋ دىھلەۋى (5)
(قاسىم بېگىم تەرجىمىسى)
نەشرگە تەييارلىغۇچى: ئابلىمىت ئەھەت
ھەمزەنامە ..... غەرىب خەستە (34)
نەشرگە تەييارلىغۇچى: مەھەممەتتۇردى مىرزىئەخمەت
ئەبۇ نەسىر فارابى ئەسەرلىرىدىن ..... (75)
ئۇيغۇرچىلاشتۇرغۇچى: جاببار ئەمەت
مۇخەممەسلەر ..... ھەيرەتى (100)
نەشرگە تەييارلىغۇچى: مىرھايات مىرسۇلتان

شەرق كلاسسىك ئەدەبىياتىدىن

شائىر مەخمۇر ۋە ئۇنىڭ ھەجۋىلىرى . . . سابىر ئابدۇللا (106)
ئۇيغۇرچىلاشتۇرغۇچى: روزىمۇھەممەت جۇمە

مەشھۇر كلاسسىكلار

ئاتاقلىق شائىر ۋە مەرىپەتچى موللا
بىلال ..... غوجائەخمەت يۇنۇس (111)

ئۇيغۇر كتاب توربېكتى
www.uyghurkitap.com

ئەدەبىي مۇھاكىمە

«ئەتەبەتۇل ھەقايىق» تىكى ئەخلاق ئىدىيىسى ... ئايگۈل ئىمىن (117)

خەلق ئېغىزىدىكى ئەدەبىياتىدىن

زۇۋىدە قارا كۆز (داستان) ..... (122)
رەتلىگۈچى: جاببار رەھىمى
چۆچەكلەر ..... (130)
رەتلىگۈچىلەر: بۇمەريەم شېرىپ، مەمتىمىن قۇربان
رىۋايەتلەر ..... (141)
رەتلىگۈچى: تۇرسۇن ھوشۇر ئىدىقۇتى
قوشاقلار ..... (147)
رەتلىگۈچى: نۇرنىسا باقى

* *

خەتتات: قاينام جاببار.
نەققاش: تۇردى قادىر نازىرى.
مۇقاۋىنى لايىھىلىگۈچى: جالالىدىن بەھرام.
مۇقاۋىنىڭ بىرىنچى بېتىدە: ماي بوياق رەسىم «ئۆرپ ـ ئادەت» (رەسسام: يۈسۈپجان)
مۇقاۋىنىڭ ئۈچىنچى، تۆتىنچى بەتلىرىدە: رەسسام يۈسۈپجاننىڭ ماي بوياق ۋە دۇغ بوياق ئەسەرلىرى.

چاھارده روەش

(تەنبھاتی دەرۋىشيە)

ئەمرخۇسرەۋ دپھلەۋی (قاسم بپگم تەرجمىسى)

نەشرگە تەييارلىغۇچى: ئابلىمت ئەھەت

ئۇچىنچى دەرۋىشنىڭ سەرگۈزەشتىسىنىڭ بايانى①

ئۇچىنچى دەرۋىش [ئورنىدىن] تۇرۇپ، باھار بۇلۇتىدەك ياش تۆكۈپ دپدىكى:
— ئەي ئۇلۇغ پادىشاھ، نامۇ نىشانىم ئۆچۈپ كەتكەن بولسا ياخشى بولاتتى، ئەمدى ئەھۋالىمنى قانداق بايان قىلاي؟ بپيىت:

كىشى مەندەك مۇبادا بەختى نەۋمىد②،
مۇبادا ھپچكىم سەرگەشتە③جاۋىد④.

پپقىر پارس مەملىكىتىنىڭ پادىشاھى ئىدىم. ياش چاغلىرىم ئىدى. بىركۈنى ھۆكۈمرانلىق تەختىدە ئولتۇراتتىم، ئەمىر ـ ئۆلىمالار ئەتراپىمدا چۆرىدەپ ئولتۇرۇشقانىدى. جاھان كۆركەنلەر ۋە دانالار ئىلگىرى ئۆتكەنلەرنىڭ گۈزەل ئەخلاقلىرىدىن، يەنى نۇشرىۋاننىڭ ئادالىتى، ھاتەمنىڭ ساخاۋىتى، ئۇلارنىڭ ماختاشقا لايىق خىسلەت ـ پەزىلىتى، كىشىلەر ئاغزىدا ئۇزۇلمەي تەرپىلىنىپ كېلىۋاتقان پاخشى نام ـ ئەمەللىرى توغرىسىدا نەقىل قىلىپ بپرىۋاتاتتى. ۋەزىرلەردىن بىرى ھاتەمنىڭ ساخاۋىتىدىن ھپكايە قىلدى:
— ھاتەم شۇنداق كىشى ئىدىكى، ئۇ بەنى تەي قەبىلىسىنىڭ كاتتىلىرىدىن ئىدى. ئۇنىڭ سپخىيلىق ئادەتلىرىدىن خەۋەر تاپقان ئەل ھەر تەرەپتىن كېلىپ، قەدەم ئىزلىرىغا بپشىنى قويۇپ، ئۇنى

---

① بپشى ئالدىنقى ساندا
② نەۋمىد — ئۈمىدسىز
③ سەرگەشتە — سەرگەردان، ھەيران
④ جاۋىد — ئەبەدىي، مەڭگۈ، دائىم

ئۇيغۇر كىتاب توربېكىتى www.uyghurkitap.com ئۇيغۇرچە كىتابلار بىكى تارىسى

ئۆزلىرىگە بۇزرۇك قىلىشنى ئارزۇلىشاتتى. ئۇنىڭ ئۇلۇغلۇقى ۋە سېخىيلىقى كۈندىن كۈنگە ئالەمدە مەشھۇر بولدى.

ئۇنىڭ ئالىيجانابلىقى ۋە ساخاۋىتىنىڭ جۈملىسىدىن بىرى شۇكى:

نەۋقەل بىننىئ ھامان ئەرەبتىن بولغان ئامىر قەبىلىسىنىڭ سەردارى بولۇپ، ھاتەم بىلەن دەۋرداش ئىدى. بىر نۆۋەت ئۇ نىزا (ئاداۋەت) تەرىقىسىدىن ھاتەمگە قاراشلىق ئادەملەر بىلەن ئۇرۇشماقچى بولۇپ ئۇرۇشنى باشلاپتۇ. مەقسەت - مۇددىئاسى تەي قەبىلىسىنىڭ ھۆكۈمەت ھوقۇقىنى ئۆز قولىغا ئېلىۋېلىش ئىكەن. ھاتەم بۇ ۋەقەدىن (ئۇلارنىڭ مەقسەت - مۇددىئاسىدىن) بىخەۋەر ئىدى. ئۇ ئاڭلاپ: «مەن رۇبىرو بولسام، ئەلۋەتتە ناھەق خۇن تۆكىلىدۇ» دەپ، ھاتەم [بۇ ئۇرۇشتىن] ئۆزىنى قاچۇردى.

نەۋقەل كېلىپ ھېچبىر مۇشەققەت چەكمەستىنلا ھاتەمنىڭ چېدىرىغا كىرىپ ئولتۇردى. ھەمدە: «كىمكى ھاتەمنى ئېلىپ كەلسە، يا خەۋىرىنى كەلتۈرسە يۈز دىنار بېرىمەن» دەپ ۋەدە قىلىپ جار سالدۇردى. كىشىلەر ئۇشبۇ دىنار ئۈچۈن ھاتەمنىڭ ئىز - دېرىكىنى قىلىپ پىيادە ۋە ئاتلىق ھەر تەرەپكە، ھەربىر بۇلۇڭ - پۇچقاقلارغىچە باردى. ئەمما ئۇ كۈنى تاپالمىدى. ھاتەم قېچىپ بىر غارغا يوشۇرىنىۋالغانىدى. كەچ بولغاندا بىر قېرى ئەر بىلەن بىر قېرى ئايال ئىككى بالىسىنى ئېلىپ غارنىڭ ئىچىگە كىردى. ئەسلىدە بۇ غار شۇلارنىڭ تۇرار جايى ئىدى. ئۇلار ئوت ياندۇرۇپ قاتتىق - قۇرۇقلىرىنى يېيىشكە باشلىدى. خوتۇنى ئېرىدىن:

— بۈگۈن نېمە سەۋەبتىن ئوتۇنلىرىنى ساتمىدىلا، بالىلار ئۈچۈن ئوزۇق كەلتۈرمىدىلە؟ — سورىغانىدى، ئېرى:

— ئامىر قەبىلىسىنىڭ سەردارى نەۋقەل تەي قەبىلىسىنى ئىگىلىۋالدى. ھاتەم قېچىپ كېتىپتۇ. شۇ سەۋەبتىن خەلق ئۇنى ئىزدەشكە كىرىشىپ كېتىپتۇ. ھېچكىم ئوتۇن ئالاي دېمىدى. چۈنكى، نەۋقەل: «كىمكى ھاتەمنى كەلتۈرسە، ئۇنىڭغا نېمەت، كىيىم - كېچەك ۋە كۈمۈش بېرىمەن» دەپ جار سالدۇرغانىكەن. خەلقنىڭ تولىسى ھاتەمنى ئىزدىمەككە مەشغۇل بولۇپتۇ. ئەگەر ھاتەمنىڭ قەيەردە ئىكەنلىكىنى بىلسەم ئىدىم، نەۋقەلگە كۆرسىتىپ بېرىپ، دەرۋىشلىكىتىن نىجات تاپار ئىدىم، — دېدى. ھاتەم بۇ سۆزلەرنى ئاڭلاپ ئولتۇردى. تاڭ يورۇغاندا بوۋايىنىڭ قېشىغا بېرىپ سالام قىلدى. بوۋاي جاۋاب سالامدىن كېيىن:

— سەن كىمدۇرسەن؟ بۇ غارغا نېمە سەۋەبتىن يوشۇرىنىۋالدىڭ؟ — دەپ سورىدى. ئۇ:

— مەن ھاتەمدۇرمەن، — دېدى. ئۇ كىشى ھامىتەنىڭ ئايىغىغا يىقىلىپ:

— ئەي مەرت يىگىت، مەن ساڭا پىدادۇرمەن. بۈگۈن ئۆزۈڭنى ئاشكارا قىلىدىغان ۋاقىت ئەمەس. چۈنكى، تولا ئادەم سېنى تۇتۇشنىڭ كويىدا يۈرۈيدۇ. نەۋقەلدەك دۈشمەن سېنىڭ قەستىگىدە كەمەر باغلاپتۇ، — دېدى.

ھاتەم دېدىكى:

— ئاڭلىدىم، كىمكى مېنى نەۋقەلنىڭ قېشىغا ئېلىپ بارسا، ئۇ ئالتۇن، كىيىم - كېچەك ۋە نېمەتلەرنى بېرىدىغانلىقىنى ۋەدە قىپتۇ. خالايمەنكى، مەرھەمەت قىلىپ مېنى نەۋقەلنىڭ قېشىغا ئېلىپ بارغىن، ئۇ ۋەدە قىلغان نەرسىنى ئال، مەن ساۋاب تاپاي! مىسرائ:

خۇش ئول ھالىغەكىم ئەر كەچسە جاندىن.

هاتەم «مېنى ئېلىپ بارغىن!» دەپ قانچە تىرىشىپ كۆرسىمۇ، ئۇ كىشى پاناھلىق تىلەپ، بۇنداق قىلىشقا نەئۇزۇ بىللاھ ئۇنىمىدى.

هاتەم ئاخىر ئۇنى قورقۇتتى. دېدىكى:

— ئەگەر مېنىڭ بىشارىتىمگە ئەمەل قىلمىساڭ، ئەلۋەتتە [باشقىلار] مېنى ئېلىپ بېرىشىدۇ. ئۇ چاغدا نەۋقەلگە: «پالانى كىشى مېنى ئۆز يېنىدا ساقلىدى» دەپ ئېيتىمەن. بىلەمسەن؟ بۇ ئىش سېنىڭ ئۇچۇن ياخشى ئەمەستۇر.

ئۇ كىشى قوبۇل قىلىپ هاتەمنى ئارقىسىغا سېلىپ راۋان بولدى. ئۇ ۋادىدا نۇرغۇن ئادەم هاتەمنىڭ ئىز - دېرىكىنى قىلىشىپ يۇرەتتى. چىرايىدىن پەرىشانلىق كۆرۈنۈپ تۇرغان نەچچە كىشى بۇلارنىڭ قېشىغا بېتىپ كېلىپ، هاتەمنى تۇتۇۋالدى. شۇ هالەتتە باشقىلارمۇ قوشۇلدى.

ۋاقتىكى، ئۇلار نەۋقەلنىڭ چېدىرىغا يەتتى. هاتەمنى ئېلىپ كەتكەن داۋاگەرلەر (ئىنئام تەلەپ قىلغۇچىلار) يۇز كىشى ئىدى. نەۋقەل «هاتەمنى كەلتۇرگۈچىگە ئىنئام بېرىمەن» دەپ قەسەم قىلغانىدى. ئەلهال تەپەككۇر قىلىپ: «هەقىقەتنى هاتەمدىن تەلەپ قىلغىن. ئۇ راست ئېيتىدۇ» دەپ هاتەمدىن سورىدى. هاتەم دېدىكى:

— بۇلارنىڭ هەممىسى يالغان ئېيتىدۇ. مېنى بىر مەرد پېرلىك سۈپىتى بىلەن ئېلىپ كەلدى.

ئۇ پېرنى چاقىرتقاندا كۆردىكى، ئۇ كىشىلەرنىڭ ئارقىسىدا بېشىغا ئۇرۇپ يىغلاپ ئولتۇراتتى. ئۇنى تېپىپ نەۋقەلنىڭ خىزمىتىگە كەلتۇردى. نەۋقەل دېدىكى:

— بۇ پېرى مەردنىڭ ئەھۋالىنى سوراڭلار!

ئۇ پېرى مەرد كېچە ئېيتقانلىرىنى، كۈندۈزدىكى مۇئامىلىنى تەپسىلىي بايان قىلدى. نەۋقەل ئاڭلاپ تەپەككۇر بىلەن مۇلاهىزە قىلىپ: «خۇدانىڭ رىزالىقىنى هاسىل قىلىش يولىدا جېنىنى مۇنداق بىر دەرۋىش ئۇچۇن پىدا قىلغان كىشىگە دۈشمەنلىك قىلماق مۇناسىپ ئەمەستۇر. ئۇنى خار قىلغىلى بولماس. چۇنكى، ئۇنداقلارنىڭ بەختى پارلاق، تەلىيى سائادەتمەندۇر» دەپ ئۆز ئورنىدىن قوپۇپ هاتەمنىڭ ئايىغىغا يىقىلىپ، [هاتەمنى] ئۆز ئورنىدا ئولتۇرغۇزۇپ، قۇللارغا ئوخشاش خىزمىتىدە تۇردى. ساخاۋەتنىڭ بەرىكىتىدىن دۈشمەنلىك دوستلۇق بىلەن ئايرىباشلاندى. مىسرا:

زىندەئى جاۋىد بولدى كىمكى نېكۇ نامدۇر.

(ياخشى نام بىلەن شۆھرەت تاپقان هەرقانداق كىشى ئەبەدىي هايات‌تۇر.)

ئەي ئۇلۇغ پادىشاھ، بۇ نەقىلنى ئىشىتىپ، ئۆزۈم بىلەن ئۆزۈم چوڭقۇر مۇلاهىزە يۇرگۈزۈپ: «ئەي دىلى غاپىل، ئەرەبلەرنىڭ نەچچە قەبىلىسىنىڭ كاتتىسى [ئەل ئىنچىدە] شۇنچە مەشهۇر بولۇپتۇ. سەن دېگەن شەهرى زەررىنىنىڭ سۇلايمان سۈپەت پادىشاهى تۇرۇپ، شۇ قاتارلىق ئىنئام - ئېهساندىن مەهرۇم قاپسەن!؟» دەپ نەچچە مۇددەت تەپەككۇر قىلىپ، ئاخىر قىرىق ئىشكىلىك بىر ئالىي ئىمارەت بىنا قىلدۇردۇم. ساخاۋەت قىلماق ئۇچۇن نەرقىنى بىر مىسقال قىلىپ تامغا ئۇردۇرۇلغان تىللا بىلەن توشقۇزۇپ، هەربىر ئىشكىنى بىر كوچىغا قارىتىپ، شۇ ئىمارەتتە ئولتۇردۇم. يېتىم، غېرىب ۋە سائىل كەلسە، هەر ئىشكىتىن بىر تىللادىن بېرەتتىم. خۇشال بولۇپ نەچچە مۇددەتنى شۇبۇ قائىدىنى ئادا قىلىش بىلەن ئۆتكۈزدۇم.

بىركۈنى تاڭ يورۇشى بىلەن ئۇ ماكاندا ئالەمنىڭ تىرىكچىلىكىدىن خۇشال - خۇرام بولۇپ،

نەيرەڭۋاز پەلەكنىڭ ئويۇنلىرىدىن بىخەۋەر ئولتۇراتتىم. ناگاھ ئاتەش نەپەس بىر قەلەندەر ئىشكىتىن كىرىپ تەڭرىتائالانىڭ نېمەتلىرىگە شۇكرى ئەيلىدى. ئۇنى ئالدىمغا چاقىرىپ ئېتىكىگە بىر تىللا سالدىم، دۇئا قىلىپ چىقىپ كەتتى. يەنە بىر ئىشكىتىن كىرىپ كەلدى، يەنە بىر تىللا بەردىم. شۇ تەرىقىدە ھەر ئىشكىتىن بىر تىللادىن ئالدى. شۇنداق قىلىپ قىرىق ئىشكىتىن قىرىق تىللا ئېلىپ، بىرپەستىن كېيىن يەنە ئاۋۋالقى ئىشكىتىن كىرىپ ئېتىكىنى تۇتۇپ تۇرغاندى، مەن خاپا بولۇپ:

— ئەي دەرۋىش، دەرۋىشلىككە ئار كەلتۈردۇڭ. ھېچكىشدىن تەنىمە يېمىگەنمۇ؟ بىرەر پىرى كامىلىڭ خىزمىتىنى قىلمىغانمۇ؟ بۇ سەندىكى قانداق ھېرىسلىق؟ پېقىرلەر تەزكىرىسىدىن: «ئەگەر بىرەر دەرۋىشنىڭ پۇلى بولۇپ چىقىم قىلىدىغان جايى بولمىسا، ئۇ دەرۋىش ھېسابلانمايدۇ. ھەتتا ئۇنىڭ كېچىلىرى ئۇخلىماي قىلغان ئىبادىتى ھارامدۇر. شۇڭا، ئۇنداقلارغا كىشىگە ساخاۋەت قىلمىغاي! مانا بۇ تەرىقەت ئەھلىنىڭ يولىدۇر» دېگەنلەرنى ئوقۇغانىدىم. سەندە ھازىر قىرىق تىللا باردۇر. يەنە گادايلىقتىن (تىلەمچىلىكتىن) قولۇڭنى يىغمىدىڭ. مەن سېنى [دەرۋىشلىككە] مۇناسىپ دەپ بىلمەسمەن، ساڭا بىرەر نەرسىنى ھەم بەرمەسمەن! — دېدىم.

ئۇ دەرۋىش بۇ سۆزنى قەھر بىلەن ئاڭلاپ، مەن تەرەپكە غەزەپ بىلەن قاراپ دېدىكى:

— ئەي خۇدانىڭ بەندىسى، ئەگەر مەن پىرىنىڭ خىزمىتىنى قىلمىغان بولسام، سەنچۇ؟ سەن «بىسمىللاھىررەھمانىررەھىم. ئەي مۆمىنلەر، پول - مېلىنى كىشىلەرگە كۆرسىتىش ئۈچۈن سەرپ قىلىدىغان، ئاللاغا ۋە ئاخىرەت كۈنىگە ئىمان كەلتۈرمەيدىغان كىشىنىڭ (قىلغان ئەمەللىرىنى بىكار قىلىۋەتكىنىگە) ئوخشاش، بەرگەن سەدىقەڭلەرنى مىننەت قىلىش ۋە ئەزىيەت يەتكۈزۈش بىلەن بىكار قىلىۋەتمەڭلار،.....[1]» دېگەن شاراپەتلىك ئايەتنى ئوقۇمىدىڭمۇ؟ سەندە سېخىيلىقنىڭ ھېچبىر ھىدى يوق تۇرۇپ، تېخى ئۆزۈڭگە ھىممەتلىكتىن قارار بېرىپ، ئىسمىڭنى سېخىيلار قاتارىغا قويماقچى بولۇۋاتسەن! ئەگەر شۇنداق بولۇشنى خالىساڭ بەسرەگە بارغىن. ئۇ يەردە بىر قىز بار، ئۇ ئۇلۇغ خاندانلىقتۇر. ئۇنىڭدىن ساخاۋەتنى ئۆگىنىپ كېلىپ، ئاندىن كېيىن ياخشى نامىڭنى چىقار! بۇ نەچچە دىنار سېنىڭ نەزرىڭدە كۆپ بولغىنى بىلەن مېنىڭ نەزرىمدە خەسچىلىك ئەمەستۇر. بېيىت:

كۆزلەرىم دەريا، كۆڭۈل مەئدەن ئېرۇر،
قوللارىم خالى كۆزۈم پۇر دۇر ئېرۇر،

دەپ، بەرگەن تىللالارنى يەرگە تۆكتى. قولىنى ئېتىكىگە ئۇرۇپ قېچىپ چىقىپ كەتتى.

ئەي ئۇلۇغ پادىشاھ، ئۇ پېقىرلىق مەملىكىتىنىڭ پادىشاھى مېنى يەرگە قارىتتى. ئۇنىڭ ئېيتقانلىرىنى ماقۇل كۆرۈپ «كۆڭۈل زەخمىنى مىننەت ناخۇنى بىلەن تاتىلىماق مۇرۇۋۋەتتىن يىراقتۇر» دەپ ئۆزۈرە ئېيتماق ئۈچۈن ئورنۇمدىن تۇرۇپ ئارقىسىدىن باردىم. قايتۇرۇپ كېلەي دەپ، مۇلايىملىق بىلەن ھەرقانچە [يالۋۇرساممۇ] قايتقىلى ئۇنىمىدى. نېمىنى خالىساڭ شۇنى بېرىمەن دەپ، رازىلىق بىلدۈرسەممۇ «مىسالەن پادىشاھلىقىڭنى بەرسەڭمۇ قايتماسمەن!» دەپ قەسەمىيات قىلىپ تۇرۇۋالدى. ئاخىر «ششە سۇنغاندىن كېيىن پەيۋەند[2]قىلماق بەس يىراق» دەپ كېتىپ قالدى.

ئەي ئۇلۇغ پادىشاھ، ئۇنىڭ سۆزى مېنى ھەددىدىن زىيادە ئەسىر قىلىۋالدى. ھەرقانچە تىرىشىپمۇ

---

① «قۇرئان كەرىم ۋە ھەدىسلەردىن تاللانما» مىللەتلەر نەشرىياتى. 101-بەت. سۈرە بەقەرە.
② پەيۋەند — ئۇلىنىش، قادىلىش.

بۇ خىيالدىن نىجاتلىق تاپالمىدىم. كېچە - كۈندۈز ھەيرانلىق دېڭىزىدا ئۈزەتتىم. ئۈيقۇ ۋە تاماقتىنمۇ قالدىم. تاكى رايىم بەسرەگە بېرىپ قەلەندەر تەرىپلىگەن قىزنى كۆرۈش ۋە ئۇنىڭ سېخىيلىقىنىڭ قانچىلىك ئىكەنلىكىنى بىلىپ بېقىشقا قارار تېپىپ، ۋەزىرىم بىلەن مەسلىھەت قىلدىم. ۋەزىر دېدىكى:

— پادىشاھلارنىڭ سۆزىنى راست بىلىپ تەئەججۈپ قىلماق لازىمدۇر. ئەمما قەلەندەرنىڭ سۆزىنى ئىناۋەتكە ئېلىپ ھەرىكەت قىلماق پادىشاھلارغا مۇناسىپ ئەمەستۇر.

دېدىمكى:

— ئۇنىڭ (دەرۋىشنىڭ) سۆزىنى ھەق دەپ بىلىمەن. چۈنكى، ئۇنىڭ دېگەنلىرى ئۇلۇغلارنىڭ سۆزى بىلەن ئوخشاشتۇر. شۇڭا رايىمنى قايتۇرمىغايسەن. [ئۇنداق بولمىغاندا] مۇشۇ ئەقىدەم تۈپەيلى مەندە ھالاكەتلىك بىر مەرەز (كېسەل) پەيدا بولارمىكىن دەپ قورقىمەن.

[—ئۇنداق بولسا]، — دېدى ۋەزىر مەسلىھەت بېرىپ، — بەسرە سەپىرىنى نىيەت قىلغان بولساڭ، نەچچە مىڭ ھەميان ئالتۇن - كۆمۈش ۋە ھەمسۆھبەت خاس خىزمەتچىلەردىن ھەمراھ قىلىپ ئېلىپ بارغىن.

— بۇ سۆز رايى تەدبىرگە (تەدبىرىمنىڭ خاھىشىغا) خىلاپتۇر، — دېدىم مەن ۋەزىرگە، —قاچانكى مەن [بەسرەگە] ھەشەمەت بىلەن بارسام، شۆھرىتىم ھەممىگە پۇر كېتىدۇ. شۇڭا، بۇنداق سۇرەت بىلەن بېرىپ - كەلمىكىم مۇمكىن ئەمەس. مەن دەرۋىشلەر قېشىغا بارىمەن. سېنى ۋاكالەت تەرىقىسى بىلەن ئۆز ئورنۇمدا ئولتۇرغۇزىمەن. پۇقرالارغا ئازار بەرمەي، خەلقنى ئىمكان قەدەر ئۆزۈڭدىن رازى قىلغىن. بۇ ۋەسىيىتىمنى ھەرگىزمۇ ئېسىڭدىن چىقارما. خۇدا بۇيرىسا يېنىپ كېلەرمەن. ناۋادا قازا يېتىپ ئۆلۈم كەتسەم، بۇ دۆلەت ساڭا باقي قالغاي!

[ئەي ئۇلۇغ پادىشاھ]، مەن مەقسىتىمنى ئادا قىلغاندىن كېيىن ۋەزىرىمنى ئورنۇمغا ۋاكالەتچى قىلىپ تەختتە ئولتۇرغۇزۇپ، ئەمرلەرنى ئۇنىڭغا ئىتائەت قىلىش ۋە بويسۇنۇشقا ھۆكۈم قىلدىم. ئۆزۈم نەچچە خادىم بىلەن شىكارغا چىقىدىغان قىياپەتتە جابدۇنۇپ سەھراغا يۈزلەندىم. ئۇ يەردە (سەھرادا) بىر مەزگىل تۇردۇم. ئۇ (ۋەزىر) ھۆكۈمەت ئىشلىرىنى قولىغا ئېلىپ، خەلقنى ئۆزىگە ئىتائەت قىلدۇرۇپ تەختتە قارار تاپتى. شۇنىڭدىن كېيىن خاتىرجەم بولۇپ، بىر كېچىسى ئۇستۇاشلىرىمنى ئۆزگەرتىپ، بىر مۇشت ئۇيۇل ئالتۇن ئېلىپ، نەچچە دانە گۆھەرنى ئۆزەمگە پىنھان قىلىپ، پېقىرلارغا ئوخشاش تەنھا ھالەتتە پادىشاھلىق سەلتەنىتىنى تاشلاپ بەسرە تەرەپكە راۋان بولدۇم. يولدا سىزلەرگە ئېيتىپ بەرگۈدەك بىرەر ۋەقە روي بەرمىدى.

تا بىركۈنى بەسرەنىڭ قارىسىنى ئېلىپ، نەچچە قەدەم يول يۈرۈپ بىر مەھەللىگە يېتىپ كەلدىم. ئۇ مەھەللىنىڭ ئىچىدە بىر ھويلىنىڭ دەرۋازىسىنى كۆردۈمكى، ئۇ پۈتۈنلەي تىللا ۋە كۆك رەڭلىك تاشلار بىلەن بېزەلگەن؛ ئىمارەتلىرى شۇنداق ياسىداق بولۇپ، كىشىنى ئۆزىگە جەلپ قىلاتتى. ئۇ يەردە بىر پەس تۇرۇپ مۇلاھىزە قىلىپ، ئۇ ئىمارەتنى تاماشا قىلدىم. ئۇ يەردىن قايتىپ ئازغىنە يول يۈرگەندىم، قۇلىقىمغا ئىشىكنىڭ ئېچىلغان ئاۋازى ئاڭلاندى. ئارقىدىنلا كەينىمدىن بىر كىشى يۈگۈرۈپ كېلىپ:

— ئەي ئەزىز، ۋاي دەرۋىش سايادەتچى، بۇ مېھرىبانلىققا تولغان غەم - ئەندىشىسىز ماكاندۇر، بۇ يەردە بىر پەس تۇرغىن. مەندىن ئازار تاپتىڭمۇ - يە؟ — دېدى.

قارىسام ساقلى ئاپئاق، شاھانە سۈپەت ۋە مۆتىۋەر بىر ئاقساقال ھاسىسىنى قولىغا ئېلىپ قېشىمغا كەلدى. ئۇ ئۆزرۇخاھلىقىغا ئېغىز ئېچىپ:

— ئەي ئەزىز بەندە، [پېقىر] دەرۋىشلەرنىڭ خىزمەتكاربدۇرمەن. بۇ ساراي دەرۋىشلەر ئارام ئالىدىغان خاس مېھمانخانىدۇر. ئىلتىماسسم شۇكى، قەدەم رەنجى قىلىپ جېنىمغا جان ئۇلىغايسەن. مېنى خىزمىتىگىدىن مەھرۇم قىلمىغايسەن! — دەپ شۇ قەدەر ھۆرمەت قىلدىكى، شەرمەندە بولۇپ تۇرۇپ قالدىم. ئۇ مېنى ئۆيىگە باشلاپ كەلدى. باغدا رەڭگارەڭ گۈللەر ئېچىلغان؛ خىلمۇخىل مېۋىلەر پىشىپ كەتكەن؛ ئېقىپ تۇرغان سۇلىرى بەئەينى گۈلاب؛ بېيىت:

ياشىل رەڭگى ئانىڭ كۆزلەرغە مەرغۇب[1]،
ئانىڭ خۇش لەھنى[2]سامىئلارغە مەتلۇب[3]..

ئۇ باغنىڭ ئوتتۇرىسىغا بىر ئالىي ئىمارەت بىنا قىلىنغانىدىكى، ئۇنىڭ نىشانىسى بەھىش - ئەنبەرسىرىشتىن بەلگە بېرەتتى. خانىلىرىغا شاھانە بىساتلار سېلىقلىق ئىدى. زىيادە ھۆرمەت كۆرسىتىپ مېنى ئۇ ئىمارەتتە ئولتۇرغۇزدى. كۆپ ئۆتمەي خىزمەتكارى چىن قەدەھلىرىدە قەن شەربىتى ۋە خۇش بۇي شارابلارنى ھازىر قىلدى. ئۇ كىشى خاھىشىمغا باقماي تەكلىپ بىلەن نەچچە قەدەھ ئىچۈردى. بىرەر سائەتتىن كېيىن يەنە داستىخان راسلاپ خىلمۇخىل مېۋىلەرنى كەلتۈردى ھەممە ياقتا زەرباب داستىخانلارنى سالدۇرۇپ، ئۇنىڭغا تۇرلۈك يېمەكلىكلەر بىلەن تەرتىپ بەردى. ئۇ ساھىبخانا مەن بىلەن ھەمداستىخان بولۇپ بىللە ئولتۇرۇپ، شېرىن سۆزلەر بىلەن پېقىرنىڭ ئاچلىق رەنجىمنى بىر تەرەپ قىلدى. تاماقتىن كېيىن داستىخانلار، ئىدىش - قاچىلار يىغىلىپ بىر تەرەپكە ئېلىۋېتىلدى. ئاندىن ئۇ كىشى نەقىل - ھېكايىگە مەشغۇل بولدى. كېچىدە يەنە كۈمۈش تاۋاقلارغا تولدۇرۇلغان خىلمۇخىل تاتلىلارنى ئېلىپ كېلىپ ماڭا يېگۈزدى. داستىخان يىغىلغاندىن كېيىن بىردەم ئولتۇردۇق. ئاندىن كاتتا تۆشەكلەرنى سېلىپ مېنى ئۇخلاشقا تەكلىپ قىلدى.

— ئەي مەرد، خۇدايتائالا ساڭا مۇكاپات ۋە ئىنئام - ئېھسان بەرسۇن! دەرۋىشلەرگە بۇ قاتارلىق تۆشەك ھازىرلاپ بېرىش لايىق ئەمەستۇر، — دېگەنىدىم، ئۇ:

— ئەي ئەزىز، ئەگەر ئىختىيار قىلساڭ، بۇ ئىككى خىزمەتكارنى ساڭا تۇتتۇم. ئۇخلىماي سەندىن خەۋەر ئالسۇن. مۇبادا ساڭا بىرەر ھاجەت چۈشۈپ قالسا، خىزمىتىگە بولغاي! — دەپ ئۆزى ياتاق ئۆيىگە قايتتى. مەن ھەيرانلىق دەرياسىغا شۇڭغۇپ تەكىيگە باش قويدۇم. خىيال قىلىپ: «ئايا، بۇ كىشى كىم بولغاي؟ ماڭا ئوخشاش غېرىبنى ئىززەتلىشى قايسى سەۋەبتىندۇر؟» دەپ تۇرغانىدىم، خىزمەتكار ھوشيارلىقىدىن پاراسەت بىلەن كۆڭلۈمدىكىنى تاپتى، كېلىپ قېشىمدا ئولتۇردى.

— ئەي دەرۋىش، دېدى ئۇ، — بۇ ئۆينىڭ گۈزەل ئەخلاق بىلەن تەرتىپ تاپقان بىر ئىگىسى باردۇركى، بۇ كاتتا زىياپەت ئۇنىڭ خاھىشچە بولغاندۇر. بۇ كىشى (ئاقساقال) ئۇنىڭ خادىملىرى، يەنى پەرمانبەردارلىرىنىڭ بىرىدۇر. بۇ شاھانە ئىنئاملار ۋە ئېھسانلار ئۇنىڭ شاپائىتىدۇر.

كەمىنە - پېقىر [ئۇنىڭ سۆزلىرىنى] ئىشتىكەندىن كېيىن ھېلىقى دەرۋىشنىڭ دېگەنلىرى خاتىرەمگە كەلدى. كۆڭلۈم تىنچلىنىپ ئۆيقۇغا كەتتىم. تاڭ يورۇغاندا ئۇ ئاقساقال كىشى قېشىمغا كەلدى. مېھرىبانلىق بىساتىنى سېلىپ، مېھمانلىق داستىخىنىنى ئاچتى. ھەرقانچە رۇخسەت تەلەپ قىلساممۇ قوبۇل

---

① مەرغۇب — يېقىملىق، سۆيۈملۈك، ماقۇل.
② لەھن — ئاۋاز، كۈي، سايراش.
③ مەتلۇب — تەلەپ قىلىنغان، ئارزۇ قىلىنغان؛ بۇ مىسرا 0114 - نومۇرلۇق قولىيازمىدا «ئانىڭ قوش لەھنى ساقىيلارغە مەتلۇب» دەپ يېزىلغان. 028 - نومۇرلۇق قولىيازمىغا ئاساسەن تۈزىتىلدى.

قىلمىدى. دېدىكى:

— ئەي كۆزۈمنىڭ نۇرى، ئۇچ كۈنگىچە جاۋاب (رۇخسەت) قىلماسمىز. چۈنكى دانا ئۆي ئىگىسىنىڭ بىزلەرگە قىلغان ئەمرى ئۇشبۇدۇركى، ھەرىەردىن غېرىب - مۇساپىر كەلسە، ئۇچ كۈنگىچە جاۋاب بەرمەستىن بەجانىدىللىق بىلەن خىزمەت قىلۇرمىز. ئاندىن كېيىن كەتمەكنى ئىرادە قىلسا، مەلىكىگە مەلۇم قىلىمىز. تۇرۇپ قالسا، يەنە خىزمىتىدە بولىمىز.

شۇنداق قىلىپ ئول خۇش خۇي كىشى مېنى ئۇچ كۈنگىچە شۇبۇ تەرىقە بىلەن تۇتۇپ قالدى. خىزمەتكارلىقىنىڭ ھەممىسىنى بەجا كەلتۇردى. كۈندە ۋاقتى بىلەن ھازىرلانغان تائاملارنى كەلتۇرۇپ تۇردى.

تۆتىنچى كۈنى ئۇ ساھىبخانا، يەنى پەلەكنىڭ ئاپتاپى — مەلىكە بەخت تەختىگە چىقىپ، جامالى بىلەن يەر يۈزىنى مۇنەۋۋەر قىلدى.

ئۇ كىشى (ھىلىقى ئاقساقال) يەنە مەزكۇر دەستۇرى بىلەن مېھماندارچىلىق — مېھرىبانلىقنى بەجا كەلتۇردى. مەن ئۇنىڭ (مەلىكىنىڭ) قەدەم رەنجى قىلغىنىغا شۈكرانە ئادا قىلىپ، ئاقساقالدىن يەنە رۇخسەت سورىدىم:

— ئەي ئەزىز يار، — دېدى ئۇ، — بىز بەندىلەرنىڭ خىزمىتىدىن تەبىئىتىگە ئېغىر كەلگۈدەك بىرەر گۇناھ سادىر بولدىممىكىن؟ نېمە ئۈچۈن جاۋاب (رۇخسەت) سورايسەن؟

— خۇدا سەندىن ئامەتنى كەم قىلمىغاي! — دېدىم مەن، — سىزلەردىن مېھرىبانلىق، گۈزەل ئەخلاق، ئادەمگەرچىلىك ۋە ئېھسان، نېمەتتىن ئۆزگە ھېچنېمە كۆرمىدىم. ئاللادىن يېتىدىغان مۇكاپات ۋە ياخشىلىقلار سىزلەرگە بولسۇن! ئەمما رۇخسەت سوراشتىن سەۋەب شۇكى، بۇزرۇكلار ئېيتقاندەك، بېيىت:

بۇ جەھان ئىچرە مۇساپىر مەتلەبى[1]دىدارىدۇر،
ۋەرنە نەئمايى ئىلاھى[2]جۇملەغە[3]بىسيارىدۇر.

خۇسۇسەن، بۇ كەمتەرىنىڭ سايالىمىز ۋە سەپەردىن تامايىم شۇكى، بېيىت:

ۋەلى بىز مەردى ئارىف[4]دامەنى[5]گەردىغە يەتمەسمىز،
كى شايەد مەردى ئارىف دامەنى گەردى يېتەر بىزگە.

— خۇب، — دېدى ئۇ، — بىر سائەت سەبىر قىلغىل. تاكى مەلىكىنىڭ سەركارى (ئىش بېشى، نازارەتچى) غا ئېيتىپ ئىجازەت ئېلىپ كېلەي. ھەقىقەتەن قايتىشقا ئىرادە قىلغان بولساڭ، مەيلى كۈمۈش تاۋاق ياكى ئۆزگە تاۋاقلار بولسۇن، بۇ ئىمارەتتە بارلىكى نەرسىنىڭ ھەممىسى سېنىڭدۇر. ئۇنى ئېلىپ كېتىشىنىڭ پىكرىدە بولغىن!

— مەن بۇ نەرسىلەرنى ئالمايمەن، — دېدىم.

— ئالماسلىقىنىڭ ئىلاجى يوقتۇر، — دېدى ئۇ، ئەگەر مەلىكە ئاڭلىسا، بىزدىن ئىشەنچ ۋە ئېتىۋار دەرىجىسىنى كۆتۈرۈۋېتىدۇ. راست، ئەگەردە مۇساپىر، غېرىبمەن، ۋەتىنىم (تۇرالغۇم) يوق دېسەڭ، بۇ نەرسىلەرنى ئۇشبۇ ئۆيدە قويۇپ، تاكى ئېلىپ كەتكۈچە قولۇپ سېلىپ قويغايسەن!

---

① مەتلەب — ئىستەكلەر، تىلەكلەر.
② نەئمايى ئىلاھى — تەڭرىنىڭ نېمەتلىرى
③ جۇملەغە — ھەممىگە
④ ئارىف — دانا، مەرىپەتلىك
⑤ دامەنى — ئېتەك، ئېتىكى

بۇ سۆزلەرنى ئىشتىپ، ئۇنىڭ مەسلىھىتى بويىچە كۈتۈپ تۇردۇم. ھايال قىلماي نەچچە كىشى ئىچكىرى كىرىپ كەلدى. بۇلارنىڭ چوڭى — ساراي خوجىسى قىممەتلىك تاشلار بىلەن زىننەتلەنگەن ھاسسىسىنى تاينىپ، ماڭا يېقىن كېلىپ ھۆرمەت بىلدۈردى. ئاندىن ئەدەب بىلەن ئېغىز ئېچىپ:

— ئەي ئەزىز مېھمان، ۋاي بىزنىڭ كۆزىمىزنىڭ نۇرى، ۋاي خۇدانىڭ دوستى. مەلىكە مېنى ھەم بىر مېھمانخانىسىغا سەركار قىلىپ قويغاندى. ئەگەر كەمتىنىڭ كۈلبىسىگە قەدەم رەنجى قىلمىسىڭىز، مەلىكە ئاڭلاپ قالسا شەرمەندە بولىمەن. مېھمان كەلگەنكەن، تەكلىپ قىلماپسەن دەپ بىزگە سىياسەت قىلىدۇ، ... دەپ مېنى يەنە بىر مېھمانخانىغا ئېلىپ باردى. [بۇ مېھمانخانا] ئاۋۋالقى مېھمانخانىنىڭ سول تەرىپىدە ئىدى. زىبۇ - زىننەت، پاكلىق ۋە قانۇن - قائىدىلەر بىلەن تەرتىپ تاپقان يۇز كېنىزەكى گۈزەل قامەتلىك، ئاي تەلەت بولۇپ، كامال - قابىلىيەتتە يېتۈك ئىدى.

ساراي خوجىسى تا ئۇچ كۈنگىچە يېمەك - ئىچمەك لازىمەتلىكلىرىنى ھازىرلاپ، مېھماندارچىلىق ۋە مېھرىبانلىقنىڭ تەرىقىلىرىنى تولۇقى بىلەن بەجا كەلتۈردى. داستىخان - بەزمە ئۈچۈن ھازىرلانغان ئىدىش، تىللا، كۈمۈش تاۋاق ۋە شەربەت قەدەھلىرىدىن نېمە بولسا، ھەممىسىنى مېنىڭ ھۇزۇرۇمغا جەم قىلىپ قويدى.

تۆتىنچى كۈنى تاشقىرى چىقىشنى تەلەپ قىلساممۇ بەربىر رۇخسەت بېرىشكە بۇلارنىڭ ھەددى يوق، دېگەنلەرنى تەسەۋۋۇر قىلىپ تۇراتتىم. ئۇ خوجا:

— ئەي خۇدانىڭ بەندىسى، ھاجىتىڭ بارمۇ؟ سوئال قىلغىن. تا مەلىكىنىڭ خىزمىتىگە سۇنغايمىز، — دېدى.

ئەي ئۇلۇغ پادىشاھ، خاتىرەمگە توساتتىن شۇنداق بىر خاھىش كەلدىكى: «ئۇ يەردىن خام تاما قىلماقلىق ئادەمگەرچىلىكتىن ئەمەستۇر. نەچچە مۇددەتتىن بېرى سەرگەردان بولۇپ، پېقىرلىق لىباسىنى كىيىپ دەرۋىشلىكنى ئىختىيار قىلدىم. ئەمدىلىكتە ئۇنداق مال - دۇنيادىن ھېچنېمە تەلەپ قىلمايي، نېمىلا بولسۇن مەلىكە بىلەن ئەر - خوتۇن بولۇش ئارزۇيۇمنى تەلەپ قىلغايمەن. تا نېمە بولسا، شۇنى كۆرەيي!...»

— بىر ھاجىتىم باردۇركى، — دېدىم مەن، — ئۆزگە كىشى ئارىغا كىرسە بولماس. ئەگەر مەسلىھەت بىلسەڭلەر بىر پارچە خەت پۈتۈپ مۆھۈرۈمنى بېسىپ ئەۋەتىمەن.

ساراي خوجىسى تولىمۇ ياخشى دەپ قەلەم، دۇۋەت - قەغەز ئېلىپ كەلدى.

[ئالدى بىلەن] خىزمەتچىلەرنىڭ ئىش - ئەمەللىرىنى مەدھىيەلەپ، شۇكرى نېمەت ئادا قىلىپ مۇنداق خەت يازدىم:

«خاھىشمىنىڭ سەۋەبى بىلەن بۇ ئاشىق بەندەڭنىڭ كۆزۈرى بۇ شەھەرگە چۈشكەنلىكىدى. ئالىيلىرىنىڭ دەرگاھىدا — ئالدىلىرىدا خىزمەتلىرىنىڭ سۆھبىتىگە مۇشەررەپ بولغانىدىم. نەچچە كۈن ئېھسان داستىخىنىدا كۆپتىن - كۆپ مېھمان بولدۇم. بۇ شەھەرگە كېلىشتىن مەقسىتىم سىز بىلەن كۆرۈشۈش ئىدى. خۇداغا شۈكرى، مەقسىتىمگە يەتتىم. ببى رابىئەدىن بەسرەنىڭ ئەھۋالىنى ئاڭلىغانىدىم. [ئاڭلىغانلىرىمنى بۇ يەردە] ئەينەن كۆردۈم. مۇلازىملىرىڭىز تەلىپىڭ بولسا بايان قىلغىل دېگەنىدى، خۇداغا شۈكرىكى، مال - دۇنياغا ھاجىتىم يوق. ئۆز مەملىكىتىمدە پەرمان ئىگىسى (پادىشاھ) دۇرمەن. ھاتەملىك سۈپىتى پەقەت سىزگىلا مەنسۇپتۇر. شۇڭا ئىلتىماسىم شۈكى، سېخىيلىك قىلىپ مېنىڭ نىكاھىمغا كىرگەيسىز. ئۆزگە نەرسىلەرگە ئېھتىياجلىق ئەمەسمەن. بولمىسا ئىختىيارلىق باقي قالغاي! مىسرائ:

ئۇزرى گۇستاخ[1]ئەيلەدىم ئانداغكى گۇستاخ ئەيلەدىم.

ۋەسسالام!» دەپ مۆھۈرنى بېسىپ ساراي خوجىسىغا بەردىم. ئۇ ھەم [خەتنى] ھەرەم تەرىپىگە ئەۋەتتى.

بىر سائەتتىن كېيىن مېنى ھەرەمگە تەكلىپ قىلىشتى. ئۇ يەرگە كىرىپ ئاقساقال ساراي خوجىلىرىنى كۆردۈم. ھەممىسى ھەشەمەتلىك كىيىملەرگە ئورالغان بولۇپ، قىممەتلىك تاشلار بىلەن زىننەتلەنگەن ھاسىلرىنى تۇتقان ھالدا سەپ تارتىپ تۇرۇشقانىدى. سەكسەن ـ توقسان ياشلاردىكى بىر قېرى ئايال ئۇستۇاش ۋە دۇر ـ گۆھەرنىك ئىچىگە غەرق بولغان ھالدا سەندەلدە ئولتۇرۇپ، قولىدىكى كۆكۈش سىياھ بىلەن خەت پۈتۈلگەن ئاق قەغەزگە قاراپ تەلىم بېرىۋاتاتتى. ئالدىغا بېرىپ سالام قىلدىم. مۇلايىملىق بىلەن جاۋاب بەردى. ئىشارەت قىلىپ مەن ئۇچۇن بىر سەندەل ئەكەلدۈردى. مەن ئولتۇرغاندىن كېيىن مېھرىبانلىق بىلەن ئېغىز ئېچىپ:

— ئەي يېگىت، خۇش كەلدىگمۇ؟ ياخشى كەلدىگمۇ؟... مەلىكىگە خېرىدار بولۇش ئۇچۇن كەلدىگمۇ؟... — دېدى.

خىجالەتتىن بېشىمنى تۆۋەن سېلىپ جاۋاب بەرمىدىم.

— ئۇ قىز (مەلىكە) پارس پادىشاھىنىك خېتىگە (يەنى ساڭا) جاۋاب ئەۋەتكەن، — دېدى مومای، — ئەي يېگىت، مەلىكە ساڭا دۇئا ئەۋەتتى. يەنە دېدىكى: «ماڭا ئەرگە تېگىش نومۇس ئەمەس، سەن تەلەپ قىلغۇچى، مەن تەلەپ قىلىنغۇچى. قالدىسى خۇدانىك رىزالىقى بىلەندۇر. شۇڭا، ساڭا ھەم بۇ بابتا (بۇ يولدا) ئەيىب يوقتۇر. دەرھەقىقەت، ئادەم ئەۋلادى بىر جىنىستىندۇر. خۇددى پادىشاھ تاج ـ تەختكە، دەرۋىش دەرۋىشلىك لىباسىغا موھتاج بولغىنىدەك، بېيىت:

چۇنكى كۆچىك[2]بولماق ھەمە ئىنسان ئارا،
دالدۇر[3]بۇ فەرق ئەنگۇشتان[4]ئارا.
گەر بۇكۇن پەستۇ بەلەند[5]ئىستەسەك،
لېك پەرۋا بەر ھەمە يەكسان ئارا.

بارى ئىنساننىك تاپاۋىتى ۋە شاراپىتى دىنى ئىسلام بىلەندۇر. ئەمما مىللەت (دىن، مەزھەب) ئارا دۇشمەنلىشىشتىن ئېھتىيات قىلماق كېرەك. ھەم ئۇنداقلارنى (ئۆزئارا دۇشمەنلەشكۇچىلەرنى) دوست سانىماسلىق لازىم. مەنمۇ نەچچە مۇددەت بولدىكى، ساڭا ئوخشاش بىر ئەرگە موھتاج ئىدىم. ئەمما ھەر خوتۇنغا ھەر شەھەرنىك قائىدىسىگە يارىشا مەھر (كۆيەۋ تەرىپىدىن كېلىنگە تۆلىنىدىغان پۇل، مال ـ ئەشيا) باردۇر. خۇددى سېنىنىك مال ۋە دۇنياغا ئېھتىياجىنىك بولمىغىنىدەك، خۇداغا شۇكرىكى، خۇدايىتائالا مېنى ھەم مال ۋە دۇنيادىن ئېھتىياجسىز قىلغاندۇر. بەلكى يەنە ھەم بەرگۇسىدۇر. بىراق، بىزنىك شەھەرلىرىمىزنىك قائىدىسى بويىچە نىكاھ ئالدىدا ئەر تەرىپىدىن ئايالغا تۆلىنىشى شەرت قىلىنغان نەرسىلەرنىك ھۆددىسىدىن چىقىشىك لازىم. شەرت شۇنداق. ئەگەر ئۇنىك ھۆددىسىدىن چىقسىك ئەمرىگە كىرىمەن. ۋەسسالام!»

---

① گۇستاخ — تارتىنماستىن، تارتىنمايدىغان، تارتىنماس
② كۆچىك — كىچىك
③ دال — ئىگىلگەن، پۈكۈلگەن، ھالسىرىغان.
④ ئەنگۇشتان — پۈت ـ قول، قامەت
⑤ بەلەند — يۇكسەك، ئېگىز

— ئۇ قانداق نەرسە؟ — دەپ سورىغانىدىم، مومای:

— سەن بۇگۈن مېھمان بولغىن. مەن مەلىكىنىڭ خىزمىتىگە بېرىپ ئارزۇيۇڭنى ئېيتىمەن. ھەم سېنىڭ ئەھدىڭگە (سەن بىجىرىشكە تېگىشلىك ئىشلارغا) قارىتا تەيىن قىلىنغان ھۆكۈمنى ئېلىپ كېلىپ، ئاندىن ئېيتىمەن، — دېدى.

ئۇ مومای [قىزنىڭ دۇئايى سالاملىرىنى] تامام قىلىپ مېنى ئىچكىرىگە ئېلىپ كىردى. ئاقساقاللار، ئىشىك ئاغىلار ۋە خاس خادىملار بىلەن سۆھبەت قۇرۇپ بىر پەس ئولتۇرغاندىن كېيىن ھەرەمگە[1] كىرىپ كەتتى. بىرسائەتتىن كېيىن چىقىپ يەنە مەجلىسكە قوشۇلدى. داستىخانلار كەلتۈرۈلدى. تائامدىن پارىغ بولغاندىن كېيىن ئۇ دايە (ئىنىكائانا):

— ئەي بىگىت، مەلىكە سېنىڭ تەلىپىڭگە قوشۇلدى. ئەمما بىر شەرت بارکى، ئۇنىڭ ئەھدىسىدىن چىققايسەن! — دېدى.

— ئۇ قانداق شەرتتۇر؟ پەرمان قىلىڭلار! — دېدىم.

— بەھرۇزنى چاقىرىڭلار! — دېدى مومای.

خادىملار ئۇنى (بەھرۇز دېگەن كىشىنى) چاقىرغىلى چىقىپ كېتىشتى.

بىر ھازادىن كېيىن سودىگەرلەرگە ئوخشايدىغان بىر ئادەمنى ئېلىپ كەلدى. ئۇنىڭ بېلىگە تىللادىن قىلىنغان تەخمىنەن مىڭدىن ئارتۇق ئاچقۇچ ئېسقلىق ئىدى. يەنە ئۇ ئاچقۇچلارنىڭ ھەربىرىدە بىرلەك (يۈز مىڭ) تىللانىڭ نىشانى بار ئىدى.

ئۇلارنىڭ قائىدىسى شۇنداق ئىكەنكى، بىرلەك رۇپىيە[2]تاپقاندا ئۆگزە بېشىغا بىر دانە ئەلەم (بايراق) قادايدىكەن[3].

ئۇ كىشىگە (بەھرۇزغا) يېنىمدىن جاي بەردى. ئاندىن دايە (ئىنىكائانا) دېدىكى:

— ئەي بەھرۇز، نىمرۇز ۋىلايىتىدە نېمىنى كۆرگەن بولساڭ، شۇنى بۇ بىگىت ئۇچۇن نەقىل-ھېكايە قىلىپ بەرگىن.

بەھرۇز ئاتلىق سودىگەرنىڭ پارس پادىشاھىغا ئېيتىپ بەرگەن سەرگۈزەشتىسى

ئۇ كىشى مەن تەرەپكە يۈزلىنىپ:

— ئەي دەرۋىش، بىلگىن ۋە ئاگاھ بولغىنكى، بىزنىڭ مەملىكىتىمىزنىڭ مىڭ غۇلامى باردۇر. ھەممىسى سودىگەر. بۇلارنىڭ تۆۋىنى مەندۇرمەن. [مەلىكە] ھەممىسگە دەسمايە بېرىپ تىجارەت ئۇچۇن ئالەمنىڭ ھەممە يېرىگە — ھىندىستان، رۇم، شام، ھەلەب، پەرەڭ، خىتا، خوتەن، چىن ماچىن، بەدەخشان ۋە باشقا دىيارلارغا ئەۋەتىپ تۇرىدۇ. ھەمىشە ھەر تەرەپكە سەپەر قىلىپ باراتتۇق. ھەر قېتىملىق سەپىرىمىز ئۇچۇن نەچچە يىل كېتەتتى. ھەر نۆۋەت سەپەردىن [قايتىپ] كەلسەك، مەلىكە بىزدىن نەگە بارغانلىقىمىزنى [ۋە تىجارەتىنىڭ قانداق بولغانلىقىنى] سورىماستىن، پەقەت بىز بېرىپ كەلگەن ۋىلايەتلەرنىڭ تەرىپلىگۈدەك قائىدە - يوسۇنلىرىنى، ئاجايىپ - غارايىپلىرىنى؛ سەپەر جەريانىدا ئۆز

---

① ھەرەم — خاس جاي، ئۆز ئەھلى بولمىغان كىشىلەر كىرگۈزۈلمەيدىغان جاي.
② رۇپىيە — ھازىرقى ھىندىستان، پاكىستانىڭ پۇل بىرلىكى.
③ قادا — بۇ جۈملە 0114 - نومۇرلۇق قول يازمىدا «بىرلەك رۇپىيە تاپقاندا بىر بايراق ئىشىك ئالدىغا تىكەر ئىكەنلەر» دەپ يېزىلغان. 028 - نومۇرلۇق قولىيازما بويىچە تۈزىتىلدى.

كۆزىمىز بىلەن نېمىنى كۆرگەن بولساق، شۇلارنى سورايتتى. تۆھپىنى بولسا مەلىكە ئۇچۇن ئۆزىمىز بىلىپ بېرەتتۇق.

شۇنداق قىلىپ بىر قېتىملىق سەپەر ۋاقتىدا نىمرۇز شەھرىگە كوزرىم چۈشتى. ئۇ شەھەرنىڭ تامام خەلقىنى قارا كىيىم بىلەن كۆردۈم. كىشىلەردىن ئۇنىڭ سەۋەبىنى سورىغانىدىم، قانائەتلەنگۈدەك جاۋابقا ئېرىشەلمىدىم. ئۇنىڭ (ئۇ سىرنىڭ) تەكتىگە يەتەلمىدىم. نەچچە كۈن ئۆتكەندىن كېيىن يېڭى ئاي كۆرۈنگەن كۈننىڭ ئاۋۇبلىدا (يېڭى ئاي باشلانغان تۇنجى كۈن) كۈن چىققان ۋاقىتتا شەھەر خەلقى تەۋرىگىلى تۇردى. كىشىلەردىن بۇنىڭ نېمە ۋەقە ئىكەنلىكىنى سورىسام، ھېچكىم ئېيتىپ بەرمىدى. پەقەت بىر ياشانغان كىشى:

— سەن ھەم بىز بىلەن بىللە بارغىن. شۇندىلا نېمە ۋەقە ئىكەنلىكىنى بىلىسەن، — دېدى.

مەن بۇلار بىلەن بىللە راۋان بولدۇم. كۆردۈمكى، شەھەر خەلقى — يەتمىش ياشتىن تا يەتتە ياشقىچە ياخشى ـ يامان، سىپاھ ۋە پۇقرا، شاھ ۋە گاداي يۈگۈرۈشۈپ شەھەرنىڭ دەرۋازىسىدىن چىقىپ، شەرق تەرەپكە راۋان بولۇشتى. بىر پەرسەك① يول يۈرۈپ پايانسىز كەتكەن بىر سەھراغا يەتتۇق. ئۇدۇلدا كاتتا بىر قومۇشزار — توقاي بار ئىكەن. تامام قارا ئۇستۇاش كىيگەن خەلق سەپ تارتىپ تۇرۇشتى. مەلۇم بولدىكى، ئىنتىزارلىق بىلەن ئۇچ سائەت كۈتكەندىن كېيىن توقاي ئىچىدىن بىر يىگىت شىر شەكىللىك بىر سېرىق ئۆكۈزگە مىنىپ چىقىپ كەلدى. ئۆكۈزنىڭ ئېگەر ـ جابدۇقى هەممىسى ئالتۇن؛ يىگىتنىڭ هەممە لىباسى قارا؛ چېچى بېلىگە چۈشكەن؛ بېلىگە قىممەتلىك تاشلار بىلەن زىننەتلەنگەن ئاق كەمەر باغلىغان؛ قولىدا شەمشەر؛ ئىككى كۆزى يولۇاسنىڭ كۆزىدەك قانغا تولغان بولۇپ نەرە تارتىپ، ئاغزىدىن كۆپۈك چاچرىتىپ سەلدەك يېتىپ كەلدى. گويياكى ھېيلىگەر پەلەك رەھىمسىزلىكىنى ئۇنىڭدىن تەلىم ئالغاندەك ئىدى. ئون تۆت ياشلاردىكى بىر غۇلام ئۇنىڭ ئارقىسىدىن كېلىۋاتاتتى. ئۇنىڭ قويىنىدا بىر نەرسە بارەك قىلاتتى. ئۇ يىگىت بىر تال ئوق ئاتقاندى، ئوق شەھەر خەلقىگە يېقىن يەرگە چۈشتى. ئاندىن كېيىن ئۆكۈزدىن چۈشۈپ پىيادە بولدى. ئۆكۈزنىڭ چۈلۈۋرىنى قولىغا سېلىپ، شەمشىرىنى يالىڭاچلاپ، بىر تىزىنى يەردە قويۇپ ئولتۇردى. ئۇ يىگىتنىڭ ئىشارىتى بىلەن غۇلام خەلقە يېقىن كېلىپ بىر نەرسىنى نۆۋەت بىلەن كۆرسەتتى. هەممەيلەن [ئۇنى كۆرۈپ] ئاپىرىنلار قىلاتتى. تا نۆۋەت ماڭا يەتتى. قارىسام ئۇ غۇلامنىڭ قولىدىكى بىر لوڭقا ئىكەن. ئۇ لوڭقىنىڭ ئەتراپى زۇمرەت بىلەن زىننەتلەنگەندى. ئەلھەق، ئۇنىڭ سۈپىتى هەددىدىن زىيادە ياخشى ئىدى. هەممىگە بىر-بىرلەپ كۆرسىتىپ بولۇپ، ئاندىن يېنىپ ئۇ يىگىتنىڭ خىزمىتىگە يۈزلەندى. يىگىت ئورنىدىن قوپۇپ [غۇلامنىڭ] قولىدىكى نەرسىنى (لوڭقىنى) ئېلىپ يەرگە ئۇردى. ئۇ سۇنۇپ پارچە ـ پارچە بولدى. ئاندىن سولغا بۇرۇلۇپ شەمشەرنى غۇلامنىڭ گەدىنىگە شۇنداق ئۇردىكى، [غۇلامنىڭ] بېشى ئون قەدەم يىراقتا چۈشتى. ئۆز شۇ تەرىقە بىلەن ئولتۇرۇپ، راست مۇقامنى② كەلتۈرۈپ يۇز تۇرلۈك غەۋغا بىلەن ناله ـ پىغان قىلىپ، بۇ بېيىتنى ئوقۇدى. بېيىت:

سەرىنگۈن③ دەۋران ئەدۇۋ④ قىلدى مېنى زىبرۇ زەبەر⑤،
ئەي فەلەك، يوقدۇر مېنىڭدەك ھېچ كىشى بېپاۋۇ سەر.

---

① پەرسەك/فەرسەك— / ئۇزۇنلۇق ئۆلچىمى، بىر پەرسەك تەخمىنەن 6.24 كىلومېتىرغا تەڭ
② راست مۇقامى — مۇزىكا كۈيلىرىدىن بىرى
③ سەرىنگۈن — بېشى ئايلانغان، شەرمەندە
④ ئەدۇۋ — دۈشمەن، ياۋ
⑤ زىبرۇ زەبەر — ئاستىن ـ ئۈستۈن.

ئۇيغۇر كىتاب توربېكىتى www.uyghurkitap.com

يا زەمىن فەرشىنى[1] ئالغايسەن ئاياغىمدىن فەلەك،
يا باشىمدىن ئال ياشىل ھەزىن[2]سەن، ئوق[3]سەن ھېيلەگەر.

.....

شۇ قاتارلىق ناله - زار بىلەن يىغلاپ، كۆزلىرىدىن قان - ياشلىرىنى تۆكتى. بايا ئاۋاننىڭ قۇم-بورانلىرىدەك قۇيۇن چىقىرىپ جاھان خەلقىنى دادۇ پەريادقا سالدى. ئۇلارنى دەريادىكى بىلىقلاردەك بىتاب، ھاۋادىكى قۇشلاردەك (ھاۋادىكى قۇشلارنى تۇتۇپ كاۋاب قىلغاندەك) كاۋاب قىلدى. پۈتكۈل خەلق ئۇنىڭ كۆڭلۈل ئازابىدىن زار - زار يىغلاپ ئىچ ئاغرىتىشتى،...

ئاندىن كېيىن يىگىت ئولتۇرغان يېرىنى كۆز يېشى بىلەن لاي قىلىپ، قوپۇپ ئۆكۈزگە مىنىپ كەلگەن يولى بىلەن ياندى. خەلق تا ئۇنىڭ قارىسى يىتكۈچە يىغلاشتى.

ۋاقتىكى، يىگىت كۆزدىن غايىب بولدى. خەلق يىغا - زار قىلىشىپ، باغرى كاۋاپ بولغان ھالدا قايتىشتى. مەن بولسام بۇلۇڭ - پۇچقاق، چەت - ياقىلارغىچە بېرىپ بۇ ئىشنىڭ تەكتىنى — ئۇ يىگىتنىڭ كىم ئىكەنلىكىنى، ھايات تۇرۇپ نېمە سەۋەبتىن بۇنداق كۆيۈپ ئۆرتىنىدىغانلىقىنى بىلىشكە ئۇرۇندۇم. نۇرغۇن كىشىگە ئالتۇن بېرىپ ئالداپ باقساممۇ، ھېچكىم ئۇنىڭ ھال - ئەھۋالىنى دەپ بەرمىدى. ئۇلار پەقەت:

«پۇقرالارنىڭ پادىشاھقا ئەگىشىپلا قارا ئۇستۇاش كىيگەنلىكىنى بىلىمىز. ئۆزگىسىنى بىلمەيمىز» دېيىشتى. ئۇ شەھەردە نەچچە مۇددەت تۇردۇم. ھەر ئايدا ھېلىقى ئىشلارنى ئۆز كۆزۈم بىلەن بىر قېتىم كۆرەتتىم.

كېيىن قايتىپ يەنە مەلىكىنىڭ خىزمىتىگە مۇشەررەپ بولدۇم. مەلىكە سەپەرنىڭ ئاجايىباتلىرىدىن سوردى. مەن بۇ سەرگۈزەشتىنى بايان قىلدىم. مەلىكە دېگەنلىرىمگە ئىشەنمىدى. بەلكى «بۇ ھېكايەت راست بولسا، ھەر ئاماللار بىلەن ئۇ ۋەقەنىڭ تەكتىنى بىلىپ كەلگىن!» دەپ پەرمان قىلىپ، مۆتىۋەر غۇلاملاردىن بىرىنى ئۇ ۋىلايەتكە ئەۋەتتى.

ئۇ كىشى بېرىپ ئۇزاق مۇددەت ئۇ شەھەردە سەرگەردان بولۇپ يۈردى. ئەمما، ئۆمرى بۇ ئەھۋالنى ئېنىقلاپ چىقىشقا ۋاپا قىلمىدى. ئۇنىڭ مۇلازىملىرى يېنىپ كېلىپ مەلىكىنىڭ خىزمىتىگە بېرىپ ئەھۋالنى ۋە بولغان ۋەقەنىڭ سۈرئىتىنى ئەينەن بايان قىلدى. ئەمما ئۇلارمۇ بۇ ئىشنىڭ ھەقىقىتىنى بىلەلمەپتۇ. ئەمدى بۇ پەرماننىڭ ئەسلىگە يېتىش (شۇ ئىشنىڭ سىرىنى بىلىش) مۇشكۈلدۇر. مەن بۇ ئاستانىنىڭ بەندىلىرىدىندۇرمەن. قالدى ئىختىيارلىق سىزلەردە، — دېدى.

ئاندىن كېيىن دايە:

— ئەي يىگىت، ئاڭلىدىڭمۇ؟ مەلىكىنىڭ شەرتى شۇكى، سەن ئۇ ۋىلايەتكە بېرىپ ئۇ يىگىت كىم؟ نېمە ئۈچۈن مۇنچە پەرىشان بولىدۇ؟ زۇمرەت بىلەن نەقىشلىنىپ ياسالغان لوڭقىنى كىم ياساپتۇ؟ ئۇنى خەلقە كۆرسەتمەك، سۇندۇرماق ۋە غۇلامنى ئۆلتۈرمەكنىڭ سەۋەبى نېمە؟ ئۇ يىگىتنىڭ جايى قەيەردە؟ نېمە ئۈچۈن ئۆكۈزگە مىنىدۇ؟ ئۇ شەھەرنىڭ خەلقى نېمە ئىشتىن قارا ئۇستۇاش كىيىشىدۇ؟ ئۇ يىگىت نېمە ئۈچۈن ھەر ئاينىڭ بېشىدا ناله - زار ۋە غوۋغا قىلىدۇ؟... بۇلارنىڭ ئېنىقلاپ كەل. ئەگەر ئۇنىڭ سەۋەبىنى بىلىپ كېلىپ مەلىكىگە مەلۇم قىلماقنىڭ ئەھدىسىدىن چىقالىساڭ، ئارزۇيۇڭغا يەتكەيسەن. ئۇنداق بولمىسا، بېشىڭنى ئېلىپ كەتكەيسەن! ئەگەر ساڭا ھەرقانداق نەرسە لازىم بولسا،

---

① فەرش — تۆشەلگەن، تۆشەك
② ھەزىن — قايغۇ، مۇڭ، غەم، ھەسرەت
③ ئوق — خۇددى، گويا

مەلىكىنىڭ خەزىنىسىدىن بەرىمىز. ياخشىراق ئويلىنىپ كۆرگىن. بىراق بىزنى سەرگەردان قىلمىغىن!
— دېدى.
— بارىمەن! — دېدىم مەن، — يا مۇرادىمنى تېپىپ ئايىغىمنى يۆكسەكلىك تەختىگە قويارمەن ۋە ياكى مەلىكىگە ئەسىر بولۇپ ئۆلۈك ئىشقىنىڭ غېمىدە جان بېرەرمەن!.....

پارس پادىشاھىنىڭ كېيىنكى سەرگۈزەشتىسى

ئەي ئۇلۇغ پادىشاھ، ئەمما زامانىنىڭ گۈزىلى — ئۇ مەلىكە بىلەن ئۇچرىشىشنىڭ غايىبانە شەۋقىدە ئۆزەمدىن بىخەۋەر يارانلارغا دۈگا قىلىپ، بېشىمنى ئېلىپ بايا‌ۋانغا قەدەم قويدۇم. ھېچ مەنزىلدە توختىماي، بىر يىلغىچە ئايا‌غلىرىمنى مالامەت تاشلىرىغا ئۇردۇم. دەشۋار، رەنج - مۇشەققەت تارتتىم. روزگارى ئالەمنىڭ زۇلمىدىن ئاچچىق جام (مەي) لەرنى ئىچىپ، تا ئۇ ۋىلايەتكە باردىم.
ئەي ئۇلۇغ پادىشاھ، يولدا نېمىلەرنى كۆرۈپ، نېمە مۇشەققەتلەرنى تارتقانلىقىمنى شەرھى قىلسام، سۆزنىڭ ئۇزىراپ كېتىشىگە سەۋەب بولىدۇ. شۇڭا مەزكۇر ئىشلارنى تەلەپ قىلىنغىنى بويىچە بايان قىلىمەن:
ئۇ شەھەرگە داخىل بولغاندىن كېيىن شەھەر خەلقىنى بەئەينى ھېلىقى بەسرەلىك كىشى بايان قىلغاندەك سۈپەتتە كۆردۇم.
ۋاقتىكى، يېڭى ئاي بولدى. ئايىنىڭ ئاۋۋالقى (بىرىنچى) كۈنىدە شەھەر خەلقى — ئەر - خوتۇن مەزكۇر (يۇقىرىدا تىلغا ئېلىنغان) قائىدە بويىچە سەھراغا چىقتى. مەنمۇ ئۇلار بىلەن بىرگە چىقىپ [ئۇ ئاجايىپ - غارايىپلارنى] ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆردۇم. ئۆكۈزگە مىنگەن يىگىت ئاجايىپ ھالەت ۋە كۆرۈنۈش بىلەن كەلدىكى، ئۇنىڭ قايسى بىر سۈپىتىنى تىلغا ئېلىشنى بىلەلمىدىم. بەيىت:

ئانىڭ قەددىغە خىزمەتكار بولدى ھەر سەنەۋبەرلەر،
بولۇپ دېۋانە ھەم چۆلدە موي بەرمەسمەن ئەر - ئەر①.

خۇدايىتائالا دانادۇركى، ئۇ توغرىدىكى ماقالىنى ئىشىنىپ ۋە ئۇنىڭ ئەھۋالىنى، قىلىق - ھەرىكەتلىرىنى كۆرۈپ، شۇئان ھوشۇمدىن كەتتىم. ئۆزۈمگە كەلگۈچە ئۇ يىگىت كېتىپتۇ. خالايىقلارمۇ شەھەر تەرەپكە يۈزلەندى. بەزىلىرى بەرداشلىق بېرەلمەي بىتاب بولۇپ قېپقالدى. نا ئىلاج شەھەرگە كېلىپ بىر ئايىغىچە كېچە ۋە كۈندۈز ساناپ تۇردۇم. ھەر نەپەس [گويا] بىر يىلدەك بىلىنەتتى.
ئەي ئۇلۇغ پادىشاھ، مېنىڭ ھالىمغا كاپىرنىڭمۇ رەھمى كېلەتتى. چۈنكى مەن پادىشاھلىقىم ۋە جاي - مەملىكىتىمنى قولۇمدىن بېرىپ، بەيىت:

تىل مۇقەييەد②تىلىم ئېرۇر بىكرۇ③،
ئۆمر بەرباد كەتتى دىرەك④دۇ⑤.

① ئەر - ئەر — قارا ئارچا، تاغ دەرىخى
② مۇقەييەد — باغلانغان، بەنت قىلىنغان
③ بىكرۇ — بېگىتىلگەن، بىكىك
④ دىرەك — ئاستا - ئاستا، تەدرىجىي
⑤ دۇ — يەنە، قايتا، قايتىدىن

ئەلقىسسە، نەچچە مۇددەتنى باياۋانلاردا تاشنىڭ زەخمى ۋە تىكەننىڭ زەھرىنى يەپ ئۆتكۈزدۇم. ھەممە نېمىدىن كۆڭلى ئازار تاپقان، ئۆكۈزگە مىنگەن ئۇ يىگىتنىڭ ئاھۇزارىغا ھاۋادىكى قۇشلارنىڭ دىلى، دەريادىكى بېلىقلارنىڭ جىگىرى كاۋاپ بولاتتى. سەۋر ـ تاقەتنىڭ ئاساسى (ئۇلى) كۆز يېشىنىڭ سېلىدىن خاراپ بولاتتى.

ئۇنىڭ ھۆسنى قۇياشتەك، جامالى ئايدەك، يۈرىكى تاشتەك ئىدى، خەت تارتقان بۇرۇتنىڭ قارىلىقى خىتاي ئاھۇ (كىيىك) لىرىنىڭ دىلىدىن قان تۆكەتتى. ئۇنىڭ قامىتى ئىرەم بېغىنىڭ سەرۋىسىنى يەرگە قارىتاتتى، ئۇنىڭ جان ئالغۇچى كۆزلىرىنىڭ گەردىشىدىن شاھ ـ ئەمرلەر خىجىل ئىدى، ئۇنىڭ دۇئانە ۋە شەيدالىق سۆپىتىدىن مەجنۇن خاموش ئىدى.

ئەلقىسسە، يۈز [مىڭ] خارلىق ۋە زارلىق بىلەن ئۇ ئاينىمۇ ئۆتكۈزدۇم. كېيىنكى ئاينىڭ ئاۋۋالقى كۈنىدە يەنە ئۇ سەھراغا يەتتىم. ئۇ يىگىتنىڭ مەزكۇر قائىدە ـ ئادەتلىرىنى كۆرۈپ، ئۇ دىلى كۆيگەنىنىڭ ھالىغا [ئېچىنىپ] تولا يىغلىدىم. يىگىت يىغا ـ زار قىلغاندىن كېيىن ئۆكۈزگە مىنىپ توقاي تەرەپكە يۈزلەندى. مەن ھەم خالايىقنىڭ سېپىدىن ئايرىلىپ ئۇنىڭ ئارقىسىدىن بېرىشنىڭ تەقەززاسىنى قىلغانىدىم، شەھەر ئادەملىرى مېنى كۆرۈپ تۇتۇۋېلىپ مېڭىشقا قويمىدى. دېيىشتىكى:

— ئەي ئەجىلى يەتكەن، ھېچكىم مۇنداق بالانىڭ ئارقىسىدىن بارماس! جاندىن تويغانمۇ سەن؟

بۇ ئىرادەڭنى تەرك قىلغىل. بولمىسا، ئۆزۈڭنىڭ جېنىغا ئۆزۈڭ قەست قىلغان، ئىككىلا ئالەمدە ئۆزۈڭگە-ئۆزۈڭ زىيان يەتكۈزگەن بولسەن!...

بىراق يەنىلا ئارقىسىدىن بېرىپ ئۇنىڭ نەگە بارىدىغانلىقىنى كۆرۈپ، ئۇنىڭ كىملىكىنى، بۇنداق قىلىشىغا نېمە سەۋەب بولغانلىقىنى بىلىپ بېقىشنى تولىمۇ خالايتتىم. يەنىلا مۇيەسسەر بولمىدى. يەنە شەھەرگە يېنىپ كەلدىم. تولا غەم ـ غۇسسە يەپ، يېمەك ـ ئۇخلىماقنى تەرك قىلىپ، تا يەنە بىر ئاينىڭ ئاۋۋىلىغىچە زەئىپلىكتىن ھالاك بولاي دەپ قالدىم. كۆڭلۈمدە: «ئەتە كىشىلەر يەنە ئۆتكەنكىدەك مۇئامىلىدە بولىدۇ، ئەمدى بىر ئىش قىلماق لازىمدۇركى، ھېچكىم مېنى بۇ يولدىن توسمىغاي!» دەپ ئاخىر دائىم كېچىسى شەھەردىن چىقىپ توقاينىڭ ئىچىگە كىرىپ، ئۇ يىگىتنىڭ قايتىش يولىدا ئولتۇراي، دېگەن قارارغا كەلدىم. بېرىپ توقاينىڭ ئىچىدە ئولتۇردۇم. كۆڭلۈمنى قازايى ئىلاھىيغا باغلاپ [يىگىتنى] ساقلاپ تۇردۇم. تاكى ئۇ يىگىت تامام سۈرئىتى بىلەن مەزكۇر جايغا بېرىپ، قىلىدىغان ئىشلىرىنى قىلىپ بولغاندىن كېيىن، قوپۇپ ئارقىسىغا يېنىپ قايتتى. مەنمۇ ئارقىسىدىن يۈگۈردۇم. ئۇ ئارقىسىدىن مېنىڭ كىيىۋاتقانلىقىمنى بىلدى بولغاي، ئارقىغا بۇرۇلۇپ مېنى كۆرۈپ:

— ھاي! — دەپ ۋارقىرىدى. ئاندىن ھەيۋەت بىلەن مەن تەرەپكە قاراپ:

— جاندىن تويدۇڭمۇ؟ — دەپ قىلىچىنى [قېنىدىن] تارتىپ ئېلىپ ئۆكۈزنى غەزەپ بىلەن چاپتۇردى.

ئۆز ـ ئۆزۈمگە دېدىمكى: «ئەي دىلى خەستە، ئەمدى ئۆلمەككە تەييار بولغىنكى، كۆڭلۈم خاراپتۇر!» يەنە پىكىر قىلىپ: «دۇئانىنىڭ ئىشى دۇئانىلىكتىن ئەمەس؛ ئۇنىڭ تىغىدىن قاچماق دۇرۇس ئەمەس. ئۆلتۈرسىمۇ ئۇنىڭ تىرىكلىكتىن نەچچە مەرتىۋە ياخشىراق زىيادىلىكى ۋە شاراپىتى باردۇر» دەپ كۆڭۈل توختىتىپ قاچماسلىقنى ئىختىيار قىلدىم. نەچچە ياڭاقنى قوينۇمدىن ئېلىپ «دەرۋىشلەرنىڭ تۆھپىسى» دەپ ئالدىغا باردىم. بويۇن سۇنۇپ ئۇ يولۋاس سۈرەتنىڭ تىغىغا بېشىمنى تەسلىم قىلدىم. ئۇ يىگىت تامامى ھەيۋەت ـ سالاپىتى بىلەن كېلىپ، مېنى بۇ ھالدا كۆرۈپ قولىنى

يىغدى. تىغىنى غىلابىغا سېلىپ:

— خۇدانىڭ لەنىتى شەيتانغا بولسۇن! دەرۋىشمۇ سەن؟ — دەپ سوردى. ئاندىن خەنجىرىنى ئالدىمغا تاشلاپ:

— ئەي ئەجىلى يەتكەن، يانغىن! — دېدى.

ئەي ئۇلۇغ پادىشاھ، ئۇنىڭ ھەيۋىتىدىن ئايىغىمدا مادار، تىلىمدا زۇۋان قالمىدى. ئۇ يىگىت «لەھەۋل» (لەھەۋلە ۋەلە قۇۋۋەتە ئىللە بىللەھىل - ئەلىيۇل - ئەزىم — ماڭا پەقەت بۇيۇك ئاللالا كۈچ - قۇۋۋەت ۋە ياردەم بېرەلەيدۇ) نى ئوقۇپ راۋان بولدى. بىرئاز ماڭغاندىن كېيىن ئۇنىڭ قارىسى كۆچ - قۇۋۋەت ۋە ياردەم بېرەلەيدۇ) نى ئوقۇپ راۋان بولدى. بىرئاز ماڭغاندىن كېيىن ئۇنىڭ قارىسى نەزىرىمدىن غايىب بولۇشقا ئازلا قالدى. ئۆزۈمگە كېلىپ، ئۆز - ئۆزۈمگە ھەيران بولۇپ:

«ئارقىسىدىن بارغايمەن. چۈنكى بۇنىڭدىن بۆلەك ئىلاج يوق. يا ئۆلەرمەن يا ئارزۇيۇمغا يېتەرمەن!؟» دەپ ئارقىسىدىن راۋان بولدۇم. بېيىت:

ئەگەر ئۆي ئىچرەكىم بەرمەس ساڭا يول،
كى نەۋمىد ئولماغىل بەرسە كېرەك يول.

ئۇ يىگىت ئۆكۈزىنى يەنە مەن تەرەپكە قايرىپ، قىلىچىنى قىنىدىن سۇغرىپ شۇنداق غەزەپ قىلدىكى، بەئەينى ئۆلۈمىنى كۆردۈم. كەلىمەئى تەييبە (ئىمان كەلىمىسى) نى تىلىمغا جارى قىلىپ:

— ئەي مەردۇ مەردان، شەمشەرنىڭ زەربىسىنى مەندىن ئايىما! ماڭا بۇ غەم - غۇسسىنىڭ باياۋىنىدىن نىجادلىق بەرگىن! بىھۇدە يۈرۈشتىن خالاس قىلىپ قوي! — دېدىم.

بۇ سۆزلىرىمنى ئىشتىكەندىن كېيىن ئۇنىڭ ئاچچىقى كېلىپ ماڭا قاراپ بېشىنى ئىرغاتتى ۋە:

— ئەي نادان، مۇرۇۋۋەتسىز، نېمە ئۈچۈن ناھەق خۇننى بوينۇڭغا ئالىسەن؟ شەيتانغا لەنەت ئوقۇپ، جاھىللىقنى تاشلاپ قايتقىن! بۇ نۆۋەتمۇ نەسىھەت قىلغان بولاي! — دەپ ئۆكۈزنىڭ چۈلۋۇرىنى تارتىپ يولىغا راۋان بولدى. يەنە ئارقىسىدىن ئەگىشىپ بۇ مەزمۇننى ھەسرەت بىلەن بايان قىلدىم. بېيىت:

مەن بارىپ تا ئىنانى[1]شەھ تۇتسام،
ئەيلەسەم خو[2]برەۋ قەۋلىدىن[3]داد.
ئەقىل ئايتۇركى: بارماغىل زىنھار،
ئىشق ئايتۇركى: ھەرچە بار ئىبباد[4]!

ئەلقىسسە، ئۇ يىگىت سەگەكلىشىپ يول بويى كۆزىنىڭ قۇيرۇقىدا قارىغان بولسىمۇ، كۆرمەسكە سېلىپ، ئىككى پەرسەڭ يول يۈرگەندى، بىر باغنىڭ چۆرىسىمە تاملىرى كۆرۈندى. ئۇ يىگىت باغنىڭ دەرۋازىسىغا يەتكەندە يۈرەك - باغرىدىن چىقىرىپ شۇنداق نەرە تارتتىكى، ئۇنىڭ ھەيۋىتىدىن سەھرا قەلئەسىدە دالىلار لەرزىگە كەلدى.

دەرۋازا ئېچىلىپ ئۇ يىگىت ئىچكىرى كىرىپ كەتتى. مەن تاشقىرىدا ھەيران بولۇپ تۇراتتىم،

---

① ئىنان — چۈلۋۇر، تىزگىن؛ ئىنانى شەھ - شاھ ئېتىنىڭ تىزگىنى
② خوئەيلەمەك — بايان قىلماق
③ قەۋل — گەپ، سۆز
④ «ئىبباد ياخشىنى بارغىن!» دېگەن مەنىدە

بىر سائەتتىن كېيىن بىر غۇلام چىقىپ مېنى قىچقىرىپ:

— ئەي قېنى تۆكۈلگەن، بۇ دۇئانە خۇنخارغا[1] قەيەردە دۇچار بولدۇڭ؟ — دېدى.

— قىسمىتىم شۇنداق ئىكەن، — دېدىم.

— كەلگىن، — دېدى غۇلام، — ئۇ سېنى چاقىرىۋاتىدۇ. خۇدا رەھمەت قىلغاي! سېنى ئۇنىڭ غەزىپىدىن — زىيان - زەخمىتىدىن ساقلىغاي!

ئىچكىرى كىرگەندە بىھىشتەك چىرايلىق ۋە ئاۋات بىر باغنى كۆردۈم.

ئەي ئۇلۇغ پادىشاھ، تىلىم ئۇ باغنىڭ سۈپىتىنى تەرىپلەشكە ئاجىزدۇر. ئۇ باغنىڭ ئوتتۇرىسىغا بىر ئالىي ئىمارەت بىنا قىلىنغان بولۇپ، ئۇنىڭ ئېگىزلىكى ئاي بىلەن باراۋەرلىك (بوي) تالىشاتتى. ئىمارەتكە كىرگەندىن كېيىن ئۇستىگە بىسات سېلىقلىق بىر تەختنى كۆردۈم. تەختنىڭ يۇقىرى تەرىپىدە بىر ئالتۇن كۇرسى قويۇقلۇق ئىدى. ئۇ يىگىت شۇ كۇرسىنىڭ تۆپىسىدە ئولتۇرۇپتۇ. ئالدىغا بىر چىنە كاسا (لوڭقا) قويۇلغان بولۇپ، ئۇنى قىزىل ياقۇت ۋە تۇرلۇك قىممەت باھا تاشلار بىلەن نەقىشلەپ ئىشلەۋېتىپتۇ.

غۇلامى ماڭا ئولتۇرۇڭ دەپ ئىشارەت قىلدى، مەن ئولتۇردۇم. ئۇ يىگىت قىلىۋاتقان ئىشىغا مەشغۇل بولۇپ، ھېچكىمگە ئىلتىپات قىلمىدى. تا كۇن ئاخىرىغا يەتتى (كۇن ئولتۇردى). [يىگىت] قولىنى ئىشتىن يىغدى. بېشىنى تاشقىرى چىقىرىپ شۇ قەدەر دەرتلىك نەرە تارتتىكى، تامام باغ - ئىمارەتلەر لەرزىگە كەلدى. غۇلاملار ۋە خىزمەتكارلار ھەر تەرەپكە قاچتى.

ئۇ ئىمارەتنىڭ ئىچىدە نۇرغۇن ھۇجرا بار ئىدى. مەن ئۇ يىگىتنى ئۇشبۇ ئەھۋالدا كۆرۈپ بىر ھۇجرىغا كىرىۋالدىم. ئۇ يىگىت ئىشكىلەرنى بىردىن - بىردىن يېپىپ، نەرە تارتىپ تاشقىرى چىقىپ، باغنىڭ بىر بۇلۇڭىغا راۋان بولدى. مەن كىرىۋالغان ھۇجرىنىڭ باغ تەرىپىگە [قارايدىغان] بىر ئىشكى بار ئىكەن. ئۇ ئىشكىنى بىر ئاماللار بىلەن ئاچتىم. تاشقىرى چىقىپ باغنىڭ بۇلۇڭىدىن چىقىۋاتقان نالە - پەريادنى ۋە تاياقنىڭ ساداسىنى ئىشىتتىم.

دەرەخلەرنى دالدا قىلىپ ئاستا باردىم. مېنى ھېچكىم كۆرمىدى. يېقىن بېرىپ كۆردۈمكى، ئۇ يىگىت قولىدىكى تاياق بىلەن ئۆكۈزنىڭ سۆڭگىچى ۋە قوۋۇرغىسىغا ئۇرۇۋاتاتتى. ئۆكۈزنىڭ نالە ۋە پەريادىنا [چىداپ] تۇرغىلى بولمايتتى. بىردەمدىن كېيىن يىگىت ھېرىپ - چارچاپ قولىدىكى تاياقنى تاشلىۋەتتى. ئاندىن يانچۇقىدىن بىر ئاچقۇچنى ئېلىپ، يەنەبىر ئىمارەتنىڭ قۇلۇپىنى ئاچتى. ئىچىگە كىرىپ بىھوشلار كەبى تا يېرىم كېچىگىچە يىغا ۋە نالە - زار قىلىپ ئايلىنىپ يۇردى. مەن ئالدىغا بېرىشقا جۇرئەت قىلالمىدىم. ئاندىن كېيىن ئۇ يەنە ئۆكۈزنىڭ قېشىغا كەلدى. ئۆكۈزنىڭ ئىككى كۆزىنى بۇسە قىلىپ، ئۆزىنى ھاھلىق بىلدۇرۇپ تۇرلۇك مېھرىبانلىق كۆرسەتتى. ئۇنىڭ ئاياغلىرىنى سىيلاپ، ئالدىغا كۆپ ھەلەپلەرنى تۆكۈپ بېرىپ، ئىمارەت تەرىپىگە راۋان بولدى. مەن دەرەخلەرنىڭ ئارىسى بىلەن بېرىپ ئۆزۈمنى يەنە ھۇجرىغا ئالدىم. ئاندىن بىر بۇلۇڭدا ياتتىم. ئۇ يىگىت ئىمارەتكە كىرگەندىن كېيىن ھۇجرىلارنىڭ ئىشكىنى بىردىنبىردىن ئېچىپ ۋارقىرىدى. ھۇجرىدىكىلەرنىڭ ھەممىسى تاشقىرى چىقتى. ئۇ يىگىت نامازغا تەرەددۇت قىلدى. خادىملار چىراغلارنى يورۇتتى. مېنىمۇ ئىچكىرى ئېلىپ كىردى. نامازدىن پارىغ بولغاندىن كېيىن:

— ئەي دەرۋىش، نادان، سەن قەيەردە؟ — دەپ چاقىردى.

مەن تېزلىك بىلەن خىزمىتىگە يېتىپ كەلدىم. ئولتۇرۇشقا ئىشارەت قىلدى. مەن ئولتۇردۇم.

---

① خۇنخار — خۇنخور، قان ئىچكۈچى

داستىخان سېلىپ تاتام ئېلىپ كەلدى. مېنى ئالدىغا چاقىرىپ تاتامغا تەكلىپ قىلدى. گېلىمدىن تاماق ئۆتمىدى. شۇنداقتىمۇ بىر ئاماللار بىلەن نەچچە لوقما يېدىم. داستىخان يىغىلغاندىن كېيىن غۇلاملىرىنىڭ ئوخلىشىغا رۇخسەت بەردى. مەجلىس خالىي بولغاندا ماڭا يۈزلىنىپ:

— ئەي كىشى، ساڭا خۇدانىڭ يىگانىلىقى بىلەن قەسەمدۇركى، ئارزۇيۇڭ نېمە؟ بايان قىلغىن! نېمە جەھەتتىن ئۆزۈڭنىڭ هالاكىتىنى خالىدىڭ؟ نېمە سەۋەبتىن مېنىڭ ئارقامدىن كەلدىڭ؟ بىلىپ تۇرۇپتىمەنكى، تاكى پېچاق سۆڭەككە يەتمىگۈچە تىرىكلىكىنى ئۆلۈمدىن ياخشى كۆرمەسسەن. ئۆزۈڭنى مۇشكۈل بىر ئىشقا قويۇپسەن. نېمە مەسلىھەت ئۈچۈن بۇ تەرىقىلىق دەرۋىشانە لىباس بىلەن مېنىڭ ئارقامدىن بۇ جايلارغا كەلدىڭ؟ ئەلۋەتتە بىر مۇددىئايىڭ باردۇر. خۇدانىڭ نامى بىلەن قەسەمدۇركى، ئەگەر ماڭا راستىنى ئېيتساڭ، خۇدا هازىر، قولۇمدىن كەلسىلا ئارزۇيۇڭغا يەتكۈزىمەن هەم تىرىك قالسەن. ئەگەر يالغان ئېيتساڭ جېنىڭغا قاچان ئامانلىق بېرىدىغانلىقىمنى بىلمەيمەن، — دېدى.

بۇ سۆزلەرنى ئىشىتىپ جۈرئەت قىلىپ بېشىمغا كەلگەن ئىشلارنىڭ هەممىسىنى — بۇ دەمگىچە كۆرگەن ۋە ئاڭلىغانلىرىمنى بىرنىمۇ قالدۇرماي تەپسىلىي بايان قىلدىم.

ۋاقتىكى، كەچۈرمىشلىرىمنى ئىشقى بىلەن بېرىلىپ ئاڭلاپ كۆزلىرىدىن باهار بۇلۇتىدەك ياش تۆكتى. دەرتلىك ئاه ئۇرۇپ يۇرەك ـ باغرىدىن هەسرەت چېكىپ، نەره تارتىپ بىخۇد بولۇپ يىقىلدى. بېشىنى قۇچقىمغا ئېلىپ يۇمشاقلىق ۋە مۇلايىملىق بىلەن هوشىغا كەلتۈردۇم.

ۋاقتىكى، يىگىت هوشىغا كەلگەندىن كېيىن:

— ئەي مەردى خۇدا، سەن مېنىڭ سەبر ـ ئارامىمنى ۋەيران ۋە خاراب قىلغىلى كەلگەنىكەنسەن. خەير، مەقسىتىڭنى راۋا قىلىمەن. ئەمدى جانغا زۇلۇم قىلمايمەن. سېنى [بۇ سىرلاردىن] مەهرۇم قويسام، ئىشق سۇلتانىغا نېمە دەپ جاۋاب بېرىمەن؟...بوپتۇ، مۇشۇ ئىش تۇپەيلى مېنىڭ ئىشىم ئاقىۋەت نە يەرگە يەتسە، شۇنى كۆرگەيمەن! — دەپ قەسەمياد قىلدى.

پارس پادىشاهىغا نىمرۇز شەهرى پادىشاهىنىڭ دىۋانە ئوغلى بايان قىلىپ بەرگەن سەرگۈزەشتىسى

— ئەي بۇرادەر، بىلگىل ۋە ئاگاه بولغىلكى، مەن نىمرۇز شەهرىنىڭ پادىشاهىنىڭ ئوغلىدۇرمەن. ئاتامنىڭ مەندىن ئۆزگە پەرزەنتى يوق ئىدى. [ئاتام مەندىن ئىلگىرى پەرزەنت يۈزى كۆرمىگەچكە] نەچچە يىلغىچە زارىقىپ دۇئا، نەزرۇ نىياز ۋە سەدىقە قىلىپ، تەكرىتائالانىڭ دەرگاهىدىن پەرزەنت تەلەپ قىلغانىكەن. تاكى ياراتقۇچى تەكرىم مېنى ئاتا قىلدى. ئاتام مېنى تاپقاندىن كېيىن پۇقرالاردىن [ئېلىنىدىغان] ئۇچ يىللىق باج ـ خىراجىنى بىكار قىلدى. كاهىن (پالچى) لار ۋە مۇنەججىملەرنى تەكلىپ قىلىپ، مېنىڭ تەلىيىمنىڭ كېلەچەك ئەهۋالىنى سوردى. بۇلار قۇرئە سالغاندىن كېيىن كۆپتىن كۆپ تەپەككۇر قىلىپ:

«بۇ ئوغۇلنىڭ تەلىيى ئۆمرىنىڭ ئاخىرىغىچە مۇشەققەت ئىچىدىن چىقالماس. مەگەر ئون تۆت ياشقا كىرگۈچە ئاپتاپ ۋە قۇياش نۇرىنى كۆرمەستىن تەربىيەت تاپسا، ئون تۆت يىل ئۆتكەندىن كېيىن نۇرغۇن بەخت ـ سائادەتكە ئېرىشەلەيدۇ. ئەكسىچە بولغاندا شۇنداق رەنج ـ مۇشەققەتلەرنى كۆرەركىم، ئۇنىڭ تەرىپىنى قىلىپ بولماس. بەلكى دىۋانە (ئەقىلدىن ئازغان) بولۇر...» دېدى.

بۇ سۆزلەرنى ئاڭلىغاندىن كېيىن ئاتام: «يۇزمىڭ ئىلىتىجالار بىلەن تاپقان بۇ بالامنىڭ ئەهۋالى قانداق بولار؟» دەپ شۇ سائەتتىن باشلاپ مېنى ئېتەكلىرى بىلەن توساپ، قاراڭغۇ يەردە قويۇپ

ئاپتاپ-قۇياش نۇرىنى كۆرسەتمەي، دىققەت - ئېتىبارى بىلەن ياخشىلاپ پەرۋىش قىلدى. بۇ بالىنىڭ ئون تۆت - ئون بەش يىلغىچە بۇ يەردە تۇرۇشى ئەمەستۇر، دەپ ئويلاپ، شەھەر سىرتىغا بىر باغ تەييار قىلىشنى مەسلىھەت قىلىشتى. شۇنىڭ بىلەن يېگىدىن ھەر خىل دەرەخ ۋە گۈللەر بىلەن زىننەتلەپ، قاشا تاملىرىنى ئېگىز قىلىپ بىر باغ بىنا قىلدى. ئاندىن كېيىن ھۆكۈمالارنى جەم قىلىپ مەسلىھەت بويىچە ھېكمەت بىلەن باغنىڭ ئۇستىنى يېپىپ، ئاپتاپ ۋە كۈن نۇرى چۈشمەسمۇ بورۇق بولىدىغان قىلىپ، مېنى ئىنىكئانا بىلەن پىركامىل ۋە تالانتلىق ئۇستازلارنى ھەمراھ قىلىپ، ئۇ باغنىڭ ئىچىگە قويۇپ قويۇشتى.

يەتتە يىلغىچە مېنى شۇبۇ تەرىقە بىلەن پەرۋىش قىلدى. سەككىز ياشقا قەدەم قويغىنىمدا ئۇستاز ماڭا ئوقۇش، خەت يېزىشتىن تەلىم بەردى.

ئىنىكئانا بىلەن ئۇستازىم ھەر ئايدا بىر كۈن ئازلا ۋاقىت غايىب بولاتتى. ئۇلارنىڭ نەگە بارىدىغانلىقىنى مەن بىلمەيتتىم. [كېيىن ئۇقسام] ئۇلار ئاتامنىڭ خىزمىتىگە بېرىپ تائام - ئوزۇق ئېلىپ كېلىدىكەن. شۇ تەرىقىدە تا ئون ئىككى يىلغىچە ئوقۇپ، كىتاب مەنىلىرىگە ئالىم بولدۇم. ئۇ باغدا ئىنىكئانا بىلەن مۇئەللىمدىن ئۆزگە كىشى ۋە جايىنى كۆرمىگەنىدىم. شۇڭا ئۇ ماكانىنىڭ (باغنىڭ) ھاۋاسىنى بەھىشت دەپ بىلەتتىم. ھەركۈنى تاڭ يورۇشى بىلەن تەڭ بامدات نامىزىدىن يېنىپ باغنى ئايلىنىپ تاماشا قىلاتتىم. گۈللەرنى ئۈزۈپ، سۇ سەپتۈرۈپ، ساۋاق ئوقۇپ دېگەندەك ئىشلار بىلەن مەشغۇل بولاتتىم. مۇئەللىم ئىبارىلەردىن تەلىم بېرەتتى.

قازارا، ئون ئۈچىنچى يىلىنىڭ باھار پەسلىدە ئىلگىرىكى قائىدە بويىچە گۈللەرنى ئۈزگىلى چىقىپ، ئېتەكلىرىمنى توشقۇزۇپ بولغانىدىم، توساتتىن باغنىڭ بىر تەرىپىدە ئېچىلىپ تۇرغان شۇنداق بىر گۈلگە نەزىرىم چۈشتىكى، ئۇنىڭ رەڭگى ۋە پۇرىقىدەك رەڭلىك ۋە پۇراقلىق گۈلنى كۆرمىگەنىدىم. بېرىپ ئۈزەي دەپ قولۇمنى سۇنۇشۇمغا غايىب بولدى. تەئەججۈپلىنىپ قايتماقچى بولۇپ قەدەم ئېلىشىمغا، ئۇ گۈل يەنە ئۆز جايىدا پەيدا بولدى①. ئۇ ھالنى كۆرۈپ ھەيران بولۇپ، ئۇشبۇ ماكاندا (تۇرغان جايىمدا) خىيالغا پېتىپ، كۆزۈمنى ئۇ گۈلگە تىكىپ كۆڭۈل ئاتەشىدە كۆيگىلى تۇردۇم. ئۇ گۈل سائەتمۇ سائەت چوڭىيىشقا باشلىدى. ئۇنى كۆرۈپ تاماشاسىغا مەپتۇن بولدۇم. ئەمما، ئۇنىڭ قانداق نېمە ئىكەنلىكىنى بىلەلمىدىم. ناگاھ يۇقىرى تەرەپتىن كىمدۇر بىرىنىڭ قاقاقلاپ كۈلگەن ئاۋازىنى ئاڭلىدىم. بېشىمنى كۆتۈرۈپ ئۇنىڭ كىم ۋە قانداق كىشى ئىكەنلىكىنى بىلمەك بولۇپ قارىغانىدىم، نەچچە يىلدىن بېرى قار - يامغۇرنىڭ سەۋەبى بىلەن تېشىلىپ كەتكەن تامغا كۆزۈم چۈشتى. تېشىلگەن تەرەپكە نەزەر سېلىشىم بىلەن كۈننىڭ يورۇقىدىن بوشلۇقتا تۇرغان بىر تەختنى كۆردۈم. ئۇ تەختنى تۆت ئادەم كۆتۈرگەنىدى. كۈلكىنىڭ ئاۋازى شۇ تەختتىن كېلىۋاتاتتى.

ئۇلار ئاسماندىن ئاستا - ئاستا پەسكە چۈشۈپ، ئاخىر ئەشۇ تۆشۈكتىن باغنىڭ ئىچىگە چۈشتى. ئۇ تۆت كىشى تەختنى يەرگە قويۇپ بىر چەتتە قول باغلاپ تۇرۇشتى. كۆردۈمكى، ئۇ تەختتە بىر نازىنىن سەنەم ئولتۇراتتى. ئۇنىڭ ھۆسن - جامالىنىڭ نۇرىدىن تامامى باغ يورۇپ كەتكەنىدى. بەيىت:

دادىغە②يەتمەگەن پەرىزادى،
مەگەر ئاھۇ فەرىب③سەييادى④.
مەھجەبىن⑤سىيمبەر⑥يۈزى گۈل رەڭ،
سەرۋقەد، قاشى كەمان، مژە⑦خەدەڭ⑧.

ئاغزى ئانىڭ چۇ ھۇققەئى ياقۇت،
نەمەكىن بۇسەسى چۇ رەۋزەغە قۇت.
نىلۇفەر ئاغزى، تىشلارى چۈن دۇر،
نەستەرىن بەرگى ھۇللە⑨سىدىندۇر.

---

① بۇ جۈملە 0114 - نومۇرلۇق قولىيازمىدا «. . . يەنە ئۆز جايىدا كۆرمىدىم» دەپ يېزىلغان. 028 - نومۇرلۇق قولىيازما بويىچە تۆۋەندىكىدەك تۆزىتىلدى.
② بۇ سۆز 0114 - نومۇرلۇق قولىيازمىدا «دادىكى» دەپ يېزىلغان.
③ فەرىب — ئالداش، ئالدامچاق.
④ سەييادى — ئوۋچى
⑤ مەھجەبىن — گۈزەل، چىرايلىق.
⑥ سىيمبەر — ئاپئاق، گۈزەل.
⑦ مژە — كىرپىك.
⑧ خەدەڭ — ئوق، كامان ئوقى.
⑨ ھۇللە — نازۇك ۋە نەپىس كىيىم

كۆزلەرى جادۇ غەمزەسى①خۇنرىز،
كىرپىكى ئوق، زۇلفى ئەنبەربىز②.
تەرەف مۇشكى نابى③دىلغە تاب④،
كۆزلەرى چەشمەئى سىيرابۇ سىيراب.
جاهى غەبغەب⑤چۇ ھەۋز ئابى ھەيات،
شەكەرى نېكى نىقاب ھەببى نەبات.

لەبى مەيگۇن⑥يانىدا خالى سىيەھ،
جىسىم زەخمى ئۇچۇن پىسەندى سىيەھ.
ئۇ بەناگوشنى⑦چۇ كۆردىلەر،
ماھرويلار يۈزىن ياشۇردىلەر.
كۆكرەكى لەۋھىي⑧ئاق نۇقرەئى⑨خام،
ئاندا ئىككى تەرىخچى نۇكتەئى تەمام.

ئۇ مەلىكە بېشىغا تۇرلۇك جاۋاھىرلار بىلەن نەقىشلەنگەن تاجنى قوندۇرۇۋالغان بولۇپ، تۆت قۇببىسى تامام مەرۋايىتتىن ياسالغان سايىۋەن ئاستىدا — تەختتە ئولتۇراتتى. ئالدىغا كۆكۈش رەڭلىك ششە ۋە يىگانە گۆھەر جام قويۇلغانىدى.

ۋاقتىكى، ئۇ مېنى ⑩كۆرۈپ تەبەسسۇم بىلەن مېنىڭ تەرىپىمگە بېقىپ تاتلىق كۈلدى. كۈلدىلا ئەمەس، بەلكى جاراھىتىمگە تۇز سۈيىنى بىراقلا چاچتى. ئۇ مەرھەمەت يۈزىسىدىن مېنى ئالدىغا چاقىردى، ساراسىمە بولۇپ ئالدىغا يۈگۈردۈم. بېرىپ تەختىنىڭ پۇتىنى بۇسە قىلدىم. ئۇ ھۆر سۈپەت قولۇمنى تۇتۇپ ئالدىدا ئولتۇرغۇزدى. ششىدىن لىق قىلىپ بىر جام مەي قۇيۇپ [ئاۋۋال ئۆزى] ئىچتى، ئاندىن يەنە بىرىنى ماڭا تۇتۇپ:

— كۆڭۈل بېرىشنىڭ ئاقىۋىتى...، — دېدى ئۇ، — ھەي ئىست، ئادەمزاتنىڭ ۋاپاسى يوقتۇر. ئۇنداق بولمىغاندا ئىدى، كۆڭلۈمنى سېنىڭ مۇھەببىتىڭگە باغلار ئىدىم.

ئۇ يەنە ئىككى جام ئوتلىۋەتتى. ماڭا ھەم تۇتتى. [شاراب تەسىرىدىن] ماڭا ئاجايىپ بىر ھالەت يۈزلەندىكى، خۇددى يۈرىكىمنى سۇغۇرۇۋالغاندەك بولۇپ، ئۆزۈمنى يوق قىلغىلى ئاز قالدىم. بىخۇدلۇق ياشلىرىم تۆكۈلدى. ئۇ توختىماي يىغلىغىنىمنى كۆرۈپ تەبەسسۇم ئەيلەپ، يۈزۈمگە بۇسە قىلاتتى. شۇ ھالەتتە ھاۋادىن يەنە نەچچە كىشى كېلىپ ئۆز تىلىدا بىر نېمىلەرنى دېيىشكەنىدى، ئۇ سەنەم بۇ ئاۋازلارنى ئىشىتىپ ساراسىمە بولۇپ، مېنى بۇسە قىلىپ تەختتىن كۆتۈرۈپ ئېلىپ يەرگە قويدى ۋە:

— ئەي ئەزىز يار، مەن سېنىڭ بىلەن بىرەر سائەت بولسىمۇ ھەمسۆھبەت بولۇشنى ئارزۇ قىلاتتىم. ئەمما ئەھمىيەتسىز روزگار يار بەرمىدى. بەلكى ئۇ يىراقلىشىش (ئايرىلىق) نىڭ نەغمىسىنى تۇزىمەكتە. بېيىت:

كەتتىم ئەي، ھەجرىڭ فىراقى داغى ئالدىم يادكار،
سەن ئونۇتماي ئەمدى مەھكەم تۇت بۇ شەرتى پايدار.

ئۇنتۇپ قالما، بۇاپالىق جامىنى ئىچمىگىن! — دېدى. مەن ئارانلا:

— ئەي كۆڭلۈمنىڭ قىبلىسى، سېنى نەدىن تاپىمەن ۋە كىمدىن سورايمەن؟ — دېيەلىدىم.

ئۇ دېدىكى:

— ساڭا مەن بىلەن ئۇچرىشىش مۇمكىن بولمايدىغان ئىشتۇر. چۇنكى ئىنسانلاردا بىزنى تاپقۇدەك قۇۋۋەت يوقتۇر. دېدىمكى:

---

① غەمزە — كۆز ئىشارىسى، نازلىق بېقىش.
② لەبى مەيگۇن — قىپقىزىل لەۋ
③ ئەنبەربىز — خۇش بۇي.
④ تەرەف مۇشكى نابى — قايقارا كىرپىكلىرى، بۇتا كۆزلىرى.
⑤ تاب — ھارارەت، ئىسسىقلىق.
⑥ بەناگوش — ھالقا، سىرغا
⑦ غەبغەب — ئىگەك، ساقاق
⑧ لەۋھىي — ئوچۇق، روشەن
⑨ نۇقرەئى — كۈمۈش
⑩ بۇ سۆز 0114 - نومۇرلۇق قولىيازمىدا «مەن كۆرمىدىم» دەپ يېزىلغان. 028 - نومۇرلۇق قولىيازما بويىچە تۇزىتىلدى.

— قايسى گۈلستاننىڭ گۈلى ۋە قايسى بوستاننىڭ سەرۋىسىنەن؟

ئۇ دېدىكى:

— مەن جىنلار مەملىكىتى پەرىلىرىنىڭ پادىشاھىنىڭ مەلىكىسىدۇرمەن،...

ئۇ شۇنداق دەپ تۇرۇشىغا [مۇلازىملىرى تەختنى] ھاۋاغا ئېلىپ چىقىپ كەتتى. مەن ھەيران بولۇپ، پۈت ـ قوللىرىم ماغدۇرسىزلىنىپ، مەندە ئۇنىڭ ماڭا قىلغان بېقىشلىرىغا جاۋاب قايتۇرغۇدەك ئەقىل ـ ھوش؛ زۇۋان سۆزگۈدەك ھال قالمىدى. بېيىت:

ئەقل ـ ھۇش، خىرەدىم[1] كەتتى چۇ دىلدار بىلەن،
قولۇمدىن ئىش يەنە كەتتى، دىلىم ئۇ يار بىلەن.

— ئەي دەرۋىش، ئەھۋالىمدىن يەنە نېمىلەرنى دېيىشنى، قايسى تىل بىلەن تەرىپ قىلىشنى بىلمەسمەن. شۇندىن كېيىن تېنىم جانسىز، ئۆزۈم پەرىشان بولۇپ يەرگە يىقىلدىم. كۆزلىرىمدىن ياش تۆكۈپ بىھوش بولدۇم. مۇئەللىم بىلەن ئىنىكئانا ئەتراپلىق تەكشۈرگەندىن كېيىن مېنىڭ ھال ـ زارىمنى كۆرۈپ مەندىن گەپ سورىغاندى، جاۋابىنى تاپالمىدىم. لېكىن كۆز ياشلىرىم كۆڭلۈمنىڭ ھالىنى ئىپادە قىلىپ تۇراتتى.

مۇئەللىم جىن دەخلى قىلغان ئوخشايدۇ دەپ بېشىمدا ئولتۇرۇپ دۇئا ئوقۇغىلى تۇردى. لېكىن، ماڭا ھېچبىر مەنپەئەت قىلمايتتى. كېچە ۋە كۈندۈزى شۇبۇ تەرىقە بىلەن ئۆتكۈزدۇم. ۋاقتىكى، ماڭا چارە تاپالمايۋاتقان ئىنىسىنى ئۇزدى. مۇئەللىم ئاتامنىڭ خىزمىتىگە بېرىپ ھال ـ سۇرىتىمنى بايان قىلدى. ئانام ئاڭلاپ شۇئان يېتىپ كېلىپ تەشنالىق بىلەن بۇسە قىلىپ، خۇن ئارىلاش كۆز ياشلىرىنى تۆكتى. مېنى سۆزلىتىش ئۈچۈن ھەرقانچە ئۇرۇنۇپ كۆرگەن بولسىمۇ جاۋاب بېرەلمەيتتىم. ئاخىر ئەمىر ـ ۋەزىرلەر، دۆلەت ئەربابلىرى، ئۆلىما ـ ھۆكما ۋە تېۋىپلار كىرىشتى. ئاتام ئىزتىراب ۋە ئىنتىزارلىقىنىڭ زورىدىن زارلىق ۋە بىقارارلىق بىلەن بۇلارغا:

— بۇنداق خەتەرلىك كېسەلگە نىجاتلىق تېپىلارمۇ؟ قولدىن چىقىپ كەتكەن بۇ قۇش قايتىپ كېلەرمۇ؟... دەيتتى. ئىلاجىنى قىلغانلارغا بېرىدىغان ھەدىيىلەر توغرىسىدا ۋەدە ئىزھار قىلاتتى.

مېنى شەھەرگە ئېلىپ باردى. شۇنىڭدىن كېيىن ھەردائىم تامامى ئاپتاپنى — ئۆزگىچە ۋە ئاجايىپ ئىشلارنى ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆرۈپ يۈردۇم. ئىلگىرىكىدىن زىيادىرەك ئۆزۈمدىن كەتتىم. يىغا ۋە ئاھ ئۇرماقتىن بۆلەك تىنچلىقىم يوق ئىدى. كېچە ۋە كۈندۈز رەنج ۋە غۇسسىدىن بۆلەك نەرسىگە ـ يېمەك ۋە ئىچمەككە مەيىل قىلمايتتىم. ھۆكما ۋە تېۋىپلار بولسا، زارلىق بىلەن ھەركۈنى مېنىڭ داۋايىمغا تەرتىپ بېرەتتى. ئۆلىمالار ئىبادەتكە، زاھىد ۋە پۇقرالار دۇئا ـ تەئۇزگە (كۆز تېگىش ۋە باشقا يامانلىقلارنى قايتۇرۇش ئۈچۈن دۇئا پۈتۈلگەن تۇمارغا) مەشغۇل بولاتتى. ئەمما ئۇلار بىھۇدە سەۋەب (ھەرىكەت) قىلىشقاندى. ھېچكىم مەن دىلى ھەيراننىڭ ھالىدىن خەۋەر ئالالمىدى، سۆزلىمەككە تىلىم يوق ئىدى. تاكى ئۇچ يىل شۇبۇ تەرىقە بىلەن ئۆتتى. ئاتام قايسى مەملىكەتتە ئۇستا تېۋىپ ۋە تەقۋادارلارنىڭ بارلىقىنى ئىشتسە، ھەر ئاماللار بىلەن ھازىر قىلاتتى. لېكىن، ئۇلارمۇ ئامالىنى قىلالماي مەيۇسلىنىپ قايتىشاتتى.

قازارا، ئۇچ يېرىم يىلدىن كېيىن سەپەردىن قايتقان بىر سودىگەر بۇ ۋىلايەتكە كېلىپ، ئاتامغا

---

① خىرەد — ئەقىل، ھوش، زېھىن

بىرقىسىم تۆھپىلىرىنى رەسىم - قائىدىلىرى بويىچە سۆزغا قىلدى. ئاتام بۇ كىشىدىن ئۇستا تېۋىپلار توغرىسىدا تەپتىش قىلغانىدى، ئۇ سودىگەر:

«ھىندىستاندا بىر جەزىرە باردۇر. ئۇ خۇش ئاب، خۇش ھاۋالىق سۇپىتى بىلەن مەشھۇردۇر. جەزىرىنى ھەكىم دەپ ئاتالغان سەرگەردان بىركىشى ئۇ جەزىرىدە بىر باغ ئەھيا قىلغان. ئۇ باغنىڭ [قاشا تاملىرى] پەلەككە تۇتىشىدۇ. ھېچبىر كىشىنىڭ پىكىر - خىيال كەمەندى ئۇنىڭ يۇكسەكلىك دائىرىسىگە يەتمىگەندۇر. ھېچبىر قۇش ۋە ساھىبى ھەۋەسته ئۇ بوستان دەرەخلىرىنىڭ شاخلىرىغا قونماقنىڭ جۇرئىتى، ھېچبىر كىشىدە ئۇ يەرگە داخىل بولماقنىڭ قۇۋۋىتى يوقتۇر. ئەمما، ئۇ تېۋىپ يىلدا بىركۈن ھېيىت قىلىپ باغدىن چىقىپ تېۋىپلىك قىلىدۇ. ئۇنىڭ تېۋىپلىك نامى پۈتكۈل ھىندىستان، چىن، خىتا ۋە بارلىق مەملىكەتلەردە شۆھرەت تاپقاندۇر. ھەر يەردىكى تېۋىپلار ئاغرىقنىڭ ئىلاجىدىن ئاجىز كەلسە، شۇ جەزىرىگە ئېلىپ كېلىپ، ھېيىت بولغان كۈنى ئۇ سەرگەردان [تېۋىپ] نىڭ بېغىنىڭ ئۈدۈلىدا تۇرۇشىدۇ. ئۇ تېۋىپ سۇ ئويۇنىدىن (سۇ ئۈزۈشتىن) پارىغ بولغاندا ئاغرىقلارنى بىردىن - بىردىن كۆزدىن كەچۈرىدۇ. ئاندىن تومۇر تۇتماستىنلا [بىمارنىڭ] ئەھۋالىنى سوراپ دورا نۇسخىسىنى (رېتسېپ) پۈتۈپ تاشلاپ بېرىدۇ. شۇ نۇسخىغا ئەمەل قىلغانلار شىپا تاپىدۇ. ئەگەر شاھزادىنى ئۇ يەرگە ئەۋەتكەن بولسىلا شىپا تاپقان بولاتتى. پادىشاھنىڭ كۆڭلىمۇ بۇ رەنجىدىن پارىغ بولغان بولاتتى. مەن ھەر ئامالالارنى قىلىپ بولسىمۇ، شاھزادىنى ئالتە ئايدا ئۇ يەرگە ئېلىپ بارالايمەن» دېدى.

ئاتام بۇ خۇش خەۋەردىن خۇرسەن بولدى. ئاتامنىڭ ئىشەنچىلىك ۋە دانا بىر ۋەزىرى بار ئىدى. ئۇ يۈز خىزمەتكار ھەم سەپەر كۆرگەن سودىگەرلەر بىلەن مېنى ئېلىپ، ھېلىقى جاھانگەشتىنىڭ كۆرسەتمىسىگە ئەمەل قىلىپ، ئاشۇ جەزىرىگە راۋان بولدى. نەچچە مۇددەت سۇ بىلەن، نەچچە مۇددەت سەھرا بىلەن يول يۈرۈپ ئاخىر ئۇ ماكانغا يەتتۇق. ئۇ يەردىكى خۇش ئاب ۋە خۇش ھاۋانىڭ شادلىق بېغىشلىغۇچى يېقىملىق ھىدى دىماغلىرىمىزغا ئۇرۇلدى. بېيىت:

تاخەبەر كەلتۈردى قاسد[1] ئۇ شەھى شاھانەدىن،
كىردى جان جىسمىمغە چۈن كەلدى ھەۋا جانانەدىن.
كۆڭلۈم دېدىم: ئەسرى دەردۇغەم، ئەي بىخەبەر،
خۇش بول ئەمدى شامى غەم پاتتى بەيابان سەربەسەر[2].

جەزىرىگە يەتكەندىن كېيىن ئۇنىڭ خۇش ھاۋالىقى كۆڭلۈمگە تەسەللى بەردى. ئەمما، سۆزلەشكە قۇدرىتىم يوق ئىدى. كۆزۈمدىن ياش قۇرۇمايتتى.

ئۇ جەزىرىگە مەندىن باشقا يەنە يۈزگە يېقىن ئاغرىق كىشى ھازىر بولغانىكەن. يىگىرمە كۈن ئۆتكەندىن كېيىن كىشىلەر ئەتە ھېيىت بولىدۇ دېيىشىپ، شاد - خۇرام بولۇشتى. ئاغرىق باقىدىغان كىشىلەر ئۇچ مىڭچە بار ئىدى. ئۇلار شۇ كېچە تاڭ ئاتقۇچە خۇدايتائالانىڭ دەرگاھىغا ئاجىزلىق بىلەن يېلىنىپ، ئاغرىقلارنىڭ سالامەتلىكىنى تەلەپ قىلىشتى. تاڭ يورىغاندا ئاغرىقلارنىڭ ھەممىسىنى ئۇ ماكاندا قائىدىسى بىلەن تەرتىپ بويىچە ئولتۇرغۇزۇپ، ئۆزلىرى يىراق تۇردى. كۈن چىقىپ ئىككى سائەتتىن كېيىن باغنىڭ دەرۋازىسى ئېچىلدى. چاچلىرى قالايمقان، بەدىنى ئوچۇق، بېشىغا سەللە ئورنىدا چېچىنى

---

① قاسد — خەۋەرچى
② سەربەسەر — پۈتۈنلەي

№3

ئورنۇالغان بىر ھىندى دۇۋەت - قەلەملىرىنى قولتۇقىغا قىستۇرۇپ باغدىن چىقتى. دەريانىڭ قىرغىقىغا بېرىپ بەدىنىنى يۇيۇپ، بىر پەس سەير - تاماشا قىلدى. ئاندىن ئىرغاڭلاپ مېڭىپ ئاغرىقلارنىڭ يېنىغا كەلدى. كىشىلەر ئىيتقاندەك ئوڭ قول تەرەپتىن بىردىن - بىردىن كۆزدىن كەچۈرۈپ رېتسېپ پۈتۈپ، ھەربىرىنىڭ ئېتىكىگە تاشلاپ ئۆتتى. تا [نۆۋەت] ماڭا يەتتى. ئۇ تەپەككۇر قىلىپ ئادىتىگە خىلاپ ھالدا باشتىن - ئايىغىمغىچە مۇلاھىزە يۈرگۈزۈپ، دىققەت بىلەن كۈزەتتى. قولىنى بېشىمغا قويۇپ تولا پىكىر قىلدى. ئەمما رېتسېپ پۈتۈپ بەرمەي، بىرنېمىمۇ دېمەي ئۆتۈپ كەتتى. بېرىپ باشقا ئاغرىقلارغا رېتسېپ بەردى. ئاتامنىڭ ۋەزىرى ۋە ئۆزگە دوستلار ئۇنىڭ رېتسېپ بەرمىگىنىگە قايغۇرۇشتى. دەردىمنىڭ دەرمان تېپىشىدىن مەيۈسلىنىپ ھەيران بولۇپ، ئەپسۇس قىلىشاتتى. كۆزلىرىدىن ياشلىرىنى تۆكۈپ زارۇ پىغان قىلاتتى.

ئۇ ھەكىم ئاغرىقلارنىڭ مۇلاھىزىسىدىن پارىڭ بولۇپ قېشىمغا كەلدى. قولۇمنى تۇتۇپ ئۆزى بىلەن باغقا ئېلىپ كىردى. باغنىڭ ئوتتۇرىسىغا تۆت سۇپا قىلىنغانىدى: بىر سۇپىدا ئىلمىي ھېكمەت كىتابلىرى ۋە باشقا ئەرەبچە، ئىبرانچە، سۇرىيەچە، يۇنانچە، ھىندىچە خەت بىلەن پۈتۈلگەن كىتابلار؛ يەنەبىر سۇپىدا تۇرلۇك كىيىم - كېچەك ۋە كۇموش - تىللادىن ياسالغان تولىمۇ نەپىس ئەسۋابلار؛ يەنە بىر سۇپىدا مۇرابباالار، ياقۇت قۇتىلار، ھەر خىل مەجۇن - شەربەتلەر، دورىلار سەرەمجان قىلىنغانىدى. يەنە بىر سۇپىدا ھېچ نەرسە يوق ئىدى. ئەمما ئۇ سۇپىدا بىر ئىشىك بار ئىدى. مېنى شۇ سۇپىدا ئولتۇرغۇزۇپ قويدى. ئۆز شۇ ئىشكىنى ئېچىپ ئىچىگە كىرىپ ئىشكىنى ياپتى، ماڭا ھېچنېمە دېمىدى.

ئەي دەرۋىش، ئەزىز، نەچچە كۈن ئۆتكەندىن كېيىن نەپىسىم ئازغىنە ئىزىغا چۈشتى، يىغاممۇ كەمەيدى، تاماققا، ئۇيقۇغا ئاز - تولا مەيل قىلدىم. كۆڭلۈم يورۇپ قالغاندەك بولدى. ئۇ كىشى تاكى قىرىقىنچى كۈنى چىقتى. مېنى خۇش ۋاقىت كۆرۈپ تەبەسسۇم قىلدى. بىر قۇتىنى كۆرسىتىپ:

— بۇ مەجۇننى كۈندە بىر تال نۇقۇت مىقدارىچە ئىستېمال قىلغىل. باغنى تاماشا قىلما ۋە ھەرقانداق مېۋىنى يېمىگىن! — دەپ يەنە شۇ ماكانغا كىرىپ كەتتى. مەن دېگىنىگە ئەمەل قىلدىم. مەندە كۈندىن - كۈنگە قۇۋۋەت پەيدا بولدى، زەئىپلىكتىن قۇتۇلدۇم. ئەمما، ئۇ سەنەمنىڭ ئىشقىنى ئۇنتۇيالمىدىم. ھەركۈنى كىتاب ئوقۇش بىلەن مەشغۇل بولدۇم. ئاۋۋال كەڭ - چوڭقۇر مەزمۇنلۇق ئىلىملەردىن بەھرى ئالدىم. ئۇ كىتاب تامام بولغاندىن كېيىن يەنە بىر كىتابنى ئوقۇپ ئاجايىبات ئىلىملەرنىگە ماھىر بولدۇم. تۇرلۇك گۈل - گىياھلارنىڭ خاسىيىتىنى ئىگىلەپ، جاۋاھىراتنىڭ تەبىئىتى ۋە ئۇنىڭ پايدىلىق ھەم زىيانلىق تەرەپلىرىدىن چۈشىنىش ھاسىل قىلدىم. ئىلگىرى بۇ تەرىقە ئىلىملەرنى كۆرمىگەن ۋە ئاڭلىمىغانىدىم. مانا ئەمدى ئۇ ئەمەللەرنى (كىتابتىن ئۆگەنگەنلىرىمنى) ئىشلىتىش، تەرىپلەش ۋە ئۆزگە دورىلارنى ياساش، مەرەزلەرنى پەرقلەندۈرۈش ئىقتىدارىغا ئىگە بولدۇم.

ئەلقىسسە، بىر يىلغىچە شۇ ماكاندا تۇردۇم. مېنىڭ بىلەن بىللە كەلگەنلەر باغنىڭ تاشقىرىسىدا قالغانىدى. ئەھۋالىنىڭ قانداق بولغانلىقىنى بىلمەيتتىم.

ۋاقتىكى، ھەكىمنىڭ خىلۋەتتىن چىقىدىغان ۋاقتى بولدى. ئۇ چىقىپ قەلەمدانىنى ماڭا بېرىپ: «مېنىڭ بىلەن ماڭ!» دېدى. ئارقىسىدىن راۋان بولدۇم. باغنىڭ دەرۋازىسىنى ئېچىپ تاشقىرى چىقتۇق. نۇرغۇن ئادەم ئاغرىقلارنى ئېلىپ كەلگەنىكەن. ھەمراھلىرىم مېنىڭ ھەكىم بىلەن ساق - سالامەت تۇرغىنىمنى كۆرۈپ خۇش ۋاقىت بولدى. سەجدەئى شۈكرانە بەجا كەلتۇرۇپ، ھەكىمنىڭ ئايىغىغا يىقىلدى. ھەكىم تەبەسسۇم قىلدى.

ۋاقتىكى، ھەكىم يۇيۇنۇپ - ئۆيناپ، پاراغەت تېپىپ سۇدىن چىققاندىن كېيىن ئاغرىقلار تەرىپىگە

كەلدى. قەغەزنى تەلەپ قىلدى. مەن قەغەزنى قولىغا بېرىپ، قەلەمدانىنى قولۇمغا ئېلىپ، دۇۋەتنىڭ ئاغزىنى ئېچىپ بېرىپ ئەدەپ تەرىقىسى بىلەن ئالدىدا تۇردۇم. ئۇ [كېسەللەرنى كۆرۈپ] رېتسېپلارنى پۈتكىلى تۇردى. ئۇ كۆرگەن كېسەللەرنىڭ ئاغرىقىنى مەن ھەم بىلدىم. ئۇ بىر كىشىگە يېقىن كەلدى. ئۇ كىشىنىڭ يۈزى ئاپتاپتەك، چېچى قاپقارا ئىدى. ئەمما زەئىپلىكتىن قىلدەك تولغىناتتى. ئۇنىڭ كۆزلىرى ئولتۇرۇشقان، گۈلدەك چىرايى سامانىنىڭ رەڭگىدىن ھەم سېرىق ئىدى. تېۋىپ ئۇنىڭ ئەھۋالىنى كۆرۈپ رېتسېپ پۈتمەي ئۆتۈپ كەتتى. بېرىپ يەنە بىرىنىڭ كېسىلىنى كۆرۈشكە مەشغۇل بولدى.

ۋاقتىكى، ھەممە ئاغرىقلارنى كۆرۈپ بولۇپ ماڭا:

— ئاۋۇ ئاغرىقنى باغ تەرەپكە كەلتۈرگىن! — دەپ پەرمان قىلدى. ئۇنىڭ ئەمرىنى بەجا كەلتۈرۈپ، ئاغرىقنى قولىدىن تۇتۇپ باغقا ئېلىپ كىردىم. چاھار سۈپىغا ئېلىپ كەلگەندىن كېيىن تېۋىپ ئۇ كىشىنى ئۆزى بىلەن خىلۋەتكە ئېلىپ كىرىپ ئىشكنى ياپتى. مەن ئايا، ئۇنىڭغا قانداق مۇئامىلە (داۋا) قىلىدىغانلىقىنى دەپ ئويلاپ، ئۇ ئىمارەتنىڭ تېمىغا يامىشىپ بىر تۆشۈكنى تېپىپ ئاستا نەزەر سالدىم: تېۋىپ ئۇ كىشىنى بىھوش قىلىپ ياتقۇزۇپ قويۇپ، ھېكمەت بىلەن تىغ ئارقىلىق پىشانىسىدىن يېرىپ، بېشىنىڭ كاسا ئۈستىخىنىنى ئېلىپ بىر چەتتە قويۇپ، ئامبۇرنى قىزىتماقنىڭ تەرەددۇتىنى قىلدى. بۇ بەلگە ـ ئالامەتلەردىن ئۇنىڭ كېسىلىنى پەم قىلىپ تاپتىم. چۈنكى كىتابلاردىن «ئەگەر بىرەر كىشىنىڭ قۇلىقىغا مىڭئاياغ كىرىپ كەتسە، ئۇنى ئېلىشنىڭ تەرىقىسى شۇكى، باش كاسىسىنى ئاجرىتىپ، ئامبۇرنى بوشراق ئىسىتىپ ئىلمىي ھېكمەت بىلەن ئۇ مىڭئاياغنى ئالغاي. ئەگەر ئۇشبۇ تەرىقىنى قوللانمىغاندا مىڭئاياغ مېڭىنىڭ پەردىسىنى چاقىغاللىۋېلىپ يىرتىۋېتىدۇ. ئۇنىڭغا مەلھەم پايدا قىلمايدۇ» دېگەنلەرنى كۆرگەنىدىم.

قازارا، ئۇ تېۋىپ قىزىق جۇۋالدۇرۇز بىلەن مىڭئاياغنى ئالماقتا تەرەددۇت قىلدى، بىلدىمكى، تېۋىپ خاتا قىلغانىدى. ئۇ كېسەل يىگىتنىڭ ئازغىنە سەۋەنلىك تۈپەيلى ئۆلۈپ كېتىشىدىن ئەنسىرەپ:

— ئەي ئۇستاز، ئامبۇر (جۇۋالدۇرۇز) قىزىقتۇر، — دەپ پەرياد قىلدىم. تېۋىپ ئاۋازىمنى ئىشتىپ بېشىنى يۇقىرى كۆتىرىپ مېنى كۆردى — دە، جۇۋالدۇرۇزنى تاشلاپ، ئۆز بېشىغا ئۆزى ئۇرۇپ باغنىڭ بۇلۇڭىغا بېرىپ ئولتۇردى.

مەن تامدىن چۈشۈپ ئېچكىرى كىردىم. ئاڭغىچە ئامبۇر ئىلمان بولۇپ قالغانىدى. «بىسمىللاھىر رەھمانىر رەھىم» دەپ كۆڭلۈمنى تىنچلاندۇرۇپ، ئامبۇر بىلەن ئاستا ئۇ مىڭئاياغنى ئېلىپ يىراق تاشلىدىم. ئۇ بىچارىنىڭ باش كاسىسىنى جايىغا قويۇپ، تېۋىپ ھازىرلىغان مەلھەم دورىلارنى جاراھەتكە سۈرۈپ مەھكەم باغلاپ، كۆڭلۈمنى خاتىرجەم قىلدىم. ئاندىن تاشقىرى چىقىپ تېۋىپنىڭ ئىز ـ دېرىكىنى قىلىشقا باشلىدىم. ئاخىر ئۇنى تاپتىم. ئۇ مېنى بۇ ئىلمىنى ئۆگىنىۋاپتۇ دەپ ئۆزىنىڭ چېچى بىلەن ھەلقۇمىدىن بوغۇپ دەرەخكە ئېسىلىپ، ئار ـ نومۇسىنى ساقلاش ۋە ئۇنى ھىمايە قىلىش ئۈچۈن، جاھىللىقىنىڭ ئاقىۋىتىدە شەيتانىنىڭ ئارقىسىغا كىرىپ ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋاپتۇ. ئامالسىز تالاي پۇشمان يەپ ئۇنى دەرەختىن چۈشۈرۈپ، يەرگە كۆمۈشكە ئىراده قىلدىم. ئۇنى يەرگە كۆمگەن چاغدا چېچىدىن ئىككى دانە ئاچقۇچ تېپىۋېلىپ يانچۇقۇمغا سالدىم. بېشىغا توپا دۆۋىلەپ قويۇپ، ئاندىن ئۇ ئاچقۇچلارنىڭ قۇلۇپىنى تېپىش ئۈچۈن ئىمارەتكە — ئۇنىڭ خىلۋەتخانىسىغا كىردىم. كۆردۈمكى، تېۋىپنىڭ تۇرار جايىدا بىر ئىشككە قۇلۇپ سېلىقلىق تۇرۇپتۇ. كىرىپ قارىسام كىتابخانا ئىكەن. ئۇ يەردىكى كىتابلار ھەددىدىن زىيادە كۆ بولۇپ، ئۇنىڭ تەرتىپىنى قىلىشقا ئەقىل ئاجىزلىق قىلدۇ. ئۇ يەردىن يەنە قىممەت باھالىق تاشلار بىلەن نەقىشلەنگەن بىر ساندۇقچىنى تاپتىم. ئۇنىڭغا قۇلۇپ سېلىقلىق ئىدى. ئۇنىڭ قولۇپىنى

ئېچىپ قارىسام، ھەل بىلەن زىننەتلەنگەن بىر كىتابقا نەزىرىم چۈشتى. ئۇنى ئېلىپ دىققەت بىلەن كۆزۈپ چىقتىم: ئۇنىڭدا ھەر تۈرلۈك دۇنيا ئوقۇشنىڭ ۋە ئىسمى ئەزەلدىن قائىدىلىرى؛ جىنلارنى يوقىتىش، روھ ـ ئەرۋاھلارنى بويسۇندۇرۇش، ئاپىتاپنى تىزگىنلەش ۋە باشقا ئەپسۇن قائىدىلىرى نايامەن بولدى. شادىمان بولۇپ نەرە تارتىپ ھوشۇمدىن كەتتىم. بېيىت:

ئۇ نېمە كۆڭلۈم تەلەب قىلدى ئانى،
پەردەئى پىنھان ئىدى تاپتىم ئانى.

ئەي دەرۋىش، مەقسەت خەزىنىسىنىڭ ئاچقۇچلىرىنى تاپقىنىم ئۈچۈن زوق ـ شوققا چۆمدۈم. ماڭا يۈزلەنگەن بۇ خۇشاللىق ئارزۇلىرىمنى بايان قىلىشقا گەپ توغرا كەلمەيدۇ. سەجدەئى شۈكرانە بەجا كەلتۈرۈپ، ئۇ يىگىتنىڭ پەرۋىشىگە تۇتۇش قىلدىم. تا ئۇنىڭ جاراھىتى ساقىيىشقا يۈز تۇتتى. سەككىز كۈندىن كېيىن ئۇ يىگىت بىلەن خۇش ۋاقىت بولۇپ باغنىڭ تېشىغا چىقتۇق. دوستلار ھەم سالامەتلىكىمزنى كۆرۈپ خۇشال بولۇشۇپ، تەڭرىتائالانىڭ دەرگاھىغا شۈكرى ئېيتىش بىلەن مەشغۇل بولدى. بېيىت:

يۈز شۈكرىكى، غەم بەندىدىن ئازاد بولۇپمەن،
ئۇ دوست يۈزىن كۆردۈم، دىلشاد بولۇپمەن.

ئاتامنىڭ ۋەزىرى، سودىگەر ۋە ئۆزگە خىزمەتكارلارنىڭ ھەممىسى سەپراس بولدى. ئۇ جەزىرەدىن ئۇزۇق جەملەپ تېۋىپنىڭ ئىلكىدە بار بولغان ئالتۇن ـ كۈمۈش، كىتاب ۋە جاۋاھىرلارنىڭ ھەممىسىنى يىغىپ كېمىگە سېلىپ، ئۆز ۋىلايىتىمىزگە يۈرۈپ كەتتۇق.

ئۇ يىگىتمۇ كالانزادىلەردىن (كاتتىلارنىڭ ئۇرۇقىدىن) ئىكەن. ئۇمۇ ئۆزىنىڭ يار ـ خىزمەتكارلىرى بىلەن ئۆز دىيارىغا راۋان بولدى. تەڭرىتائالانىڭ تەۋپىقى بىلەن جاپا ـ مۇشەققەت تارتماي، ئۇ دىياردىن ساق ـ سالامەت قىرغاققا يېتىپ كەلدۇق. ئاندىن سالامەتلىكىمزنىڭ خەۋىرىنى يەتكۈزۈش ئۈچۈن ئاتامنىڭ خىزمىتىگە بىر خەۋەرچى ئەۋەتتۇق. ئاتامغا سالامەتلىكىمزنىڭ خەۋىرى يەتكەندىن كېيىن چىرايى گۈلدەك ئېچىلىپ پەرمان بىلەن ئەمر ـ ۋەزىرلىرىنى ئېلىپ ئىستىقبالىمزغا چىقتى. ئاتام بىلەن شۇ جايدا دىدارلاشتۇق. ئەمما ئادەمنىڭ كۆپلۈكىدىن مەنده قورقۇنچ پەيدا بولۇپ ئاتامغا:

— شەھەرگە كىرمەيمەن. مۇشۇ يەردە جاي راسلاپ ئۆمرۈمنى ئۆتكۈزىمەن! — دەپ ئەرز قىلدىم.

ئاتام دېدىكى:

— ئەي كۆزۈمنىڭ نۇرى، سېنىڭ چىرايىڭدىكى روشەنلىكنى كۆرۈپ، كۆڭلۈمدىكى قاراڭغۇلۇق يورۇپ كەتتى...

ئاتامنىڭ بۇ سۆزلىرىنى ئىشىتىپ ئاتتىن چۈشتۈم. يۈزۈمنى تۇپراققا قويۇپ، ئايىغىغا يىقىلىپ ئۇن سېلىپ يىغلىدىم. ئاتام شەھەرگە ئېلىپ كەتمەكچى بولۇپ نۇرغۇن تەسەللى ئېيتقان بولسىمۇ، رازىلىق بەرمىدىم. ئاخىر مېنىڭ رىزالىقىم ئۈچۈن ئۇشبۇ ماكاندا بىر باغ بەرپا قىلىشنى ماقۇل كۆردى ۋە شۇ كۈنىلا ئۇستىلار، بىناكارلار ۋە دېھقانلارغا بۇ باغنى پات پۇرسەتتە تەييارلاپ ئاۋات قىلىش توغرىسىدا پەرمان قىلدى. كەسىپ ئەھلى، تىجارەتچى ۋە خىزمەتكارلارنى ھەم مۇقەررەر قىلدى. ئۆزى

بولسا، مېنىڭ ئەھۋالىمدىن مەيۇسلىنىپ يۇز دەرىخ ۋە ئەپسۇس يەپ شەھەرگە يانىدى.

ۋاقتىكى، باغ ئاۋات بولۇپ ئىمارەتلەر تەييار بولدى. مەن ئۆيگە كىرىپ قىرىق كۈنگىچە تىرىكلىكنى تەرك قىلىپ، لەززەتلىك تائاملاردىنمۇ كېچىپ دۇئاخانلىققا مەشغۇل بولدۇم. چۈنكى ھېلىقى ۋاقىتتا تەختنى تۆت كىشى ھاۋادىن كۆتۈرۈپ كەلگەنىدى. تەخت ئۈستىدىكى پەرىنىڭ خىيالىدا مەجنۇن سۈپەت بولغانىدىم. شۇڭا مۇددىئايىم دۇئانىڭ قۇۋۋىتى بىلەن شۇ قىزنىڭ ۋىسالىغا يېتىش ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن دۇئا مۇئەككەلىرىنىڭ قورقۇنچلۇق سۈرەتلىرىدىنمۇ قورقمايتتىم، ئۆلۈم خەۋىپىگىمۇ پەرۋا قىلمايتتىم، يىرتقۇچ ھايۋانلارنىڭ ھۇجۇمىدىنمۇ ئەندىشە قىلمايتتىم، يالغان ۋەدىلەرگىمۇ پىسەنت قىلمايتتىم. پەرىلەر ئەپسۇن بىلەن مېنىڭ قۇۋۋىتىمنى ھەرقانچە ئاجىزلاتسىمۇ مەن يەنە دۇئالار بىلەن زىيادە قىلاتتىم.

قىرىقىنچى كېچىسى گۈلدۈرماما، غوۋغا ـ توپىلاڭ، قىيا ـ چىيا ۋە تۈرلۈك دەبدەبىلىك، قورقۇنچلۇق ئاۋازلاردىن كېيىن ھاۋادا بىر تەخت پەيدا بولدى. يەرگە چۈشكەندىن كېيىن بېشىغا قىممەتلىك تاشلار بىلەن نەقىشلەنگەن تاج تاقىغان، مەرۋايىت ۋە جاۋاھىرلار بىلەن زىننەتلەنگەن لىباس كىيگەن بىر كىشىنىڭ تەختتە ئولتۇرغانلىقىنى كۆردۈم. ئۇ ماڭا سالام قىلىپ:

— ئەي يىگىت، سەن جاھاننىڭ جانلىرىدىن (يارالمىشلاردىن) نېمىنى خالايسەن؟ تامام ئالەمنى كۆيدۈرمەكچىمۇ سەن؟ تەلىپىڭ نېمە؟ بايان قىلغىل، تاكى ھاسىل قىلغايمىز، — دېدى.

— مىكىر ۋە ھىيلە قىلماي، يالغان باھانە كۆرسەتمەي مۇددىئايىڭنى ھاسىل قىلمەن، دەپ ھەزرىتى سۈلايمان ئەلىيھىسسالامنىڭ روھى پاكلىرىدىن قەسەمياد قىلغىل، ئاندىن كېيىن دۇئانى تەرك قىلمەن، — دېدىم. ئۇ كىشى قەسەمياد قىلدى. ئۇنىڭغا:

— سېنىڭ پاكلىق پەردىسىدە بىر قىزنىڭ باردۇر. ئەگەر ئەھدىڭگە ۋاپا قىلساڭ، مىكىر ۋە ھىيلە قىلماي، مۇرادىمنى ھاسىل قىلىپ كۆڭلۈمنىڭ تەسكىن تېپىشى ئۈچۈن ئۇ قىزنى ھازىر قىلغىل، — دېدىم. ئۇ كۈلۈپ:

— تەلىپىڭ شۇمۇ؟ — دېدى.

— بۇنىڭدىنمۇ ئۇلۇغ تەلەپ بولامدۇ؟ — دېدىم مەن، — ئۇ قىز مەندەك بىر سەرگەردان بىچارىنىڭ بەخت ئىقبالىغا مەدەتكار بولۇپ، بۇ پېقىر ھىجرانزادىنىڭ كۆزلىرىنى قەدەم سۈرمىسى بىلەن يەنە بىر مەرتىۋە مۇنەۋۋەر قىلغاي! چۈنكى ئۇ سەرۋ قەد سەنەمِ كۆڭلۈمنى ئېلىۋېلىپ مېنى يېمەك-ئىچمەك، ئۇيقۇ، ئەقىل ۋە تاقەتتىن ئايرىدى؛ كۆڭۈلگە ئارام بەرگۈچى خۇش بۇي چاچلىرىغا ئەسىر قىلىۋېلىپ، ئەگمە قاش ئاستىدىن يوشۇرۇن ئېتىلغان كىرپىك ئوقلىرى ئۈچۈن دىلىمنى نىشانە قىلدى. شۇڭا مېنى ئۇ دەرد ـ غەمنىڭ رەنجىدىن خالاس قىلىپ، پاراغەتلىك كۈنلەرگە — مۇرادىمغا يەتكۈز! بۇ ئاسمان ـ پەلەكنى ماڭا غۇلام قىلىپ، مۇرادىمنى ھاسىل قىل، بىتاب كۆڭلۈمنى ئۇنىڭ دىدارى بىلەن شاد قىلغىن!

— ئەي يىگىت، — دېدى ئۇ، — ھەزرىتى سۈلايمان ئەلەيھىسسالامنىڭ روھى بىلەن قەسەمدۇركى، قىزنىم ئۇنداق ئەمەس. بىراق سۆھبىتىگە قوبۇل بولغاي. ئەمما جامائىتىمىز كاپىر. ھەممىمىز بۇتپەرەسلەردۇرمىز.

— بۇنداق ئۆزرىڭنى قويغىل! — دېدىم.

— شەرت شۇكى، — دېدى ئۇ، — ئۇنى كۆرگەندە بىزگە ئازار بەرمىگەيسەن!

— شۇنداق بولسۇن! — دېدىم مەن.

ئۇ ئىشارەت قىلغانىدى، ئاجايىپ بەدھەيۋەت بىر دۇنچاق (دۇڭە بالىسى) نى ئېلىپ كەلدىكى،

ئۇيغۇر كىتاب تورىدىكى ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يىڭى نۇسخىسى www.uyghurkitap.com

تۇرقىنىڭ سەتلىكىنى سۇيۇپەتلەشكە تىلىم ئاجىزلىق قىلىدۇ. شېئىر:

سەن ئەيتارسەن تا قىيامەت كۈنغىچە ئۇ زىشت[1] رودۇركىم،
ۋەلىكىن ئۆزئارا يۈسۈف كەبى خۇش رو ئىرۇر زىيبا.

ئۇ — شۇ قەدەر قارا ۋە ئاجايىپ قورقۇنچلۇق بولۇپ، دۇر — گۆھەرنىڭ ئىچىگە غەرق بولغانىدى. نەزىرىم. ئۇنىڭغا چۈششى بىلەن «لاھەۋلە» نى ئوقۇماققا ئېغىز ئاچتىم. ھەمدە ئانىسىغا:

— ئەي تاش يۈرەك كەمپىر، بۇ قانداق نەيرەڭدۇر؟ شۇنداق پاكىز سۇرەتنى مۇنداق بەدھەيۋەتكە ئايلاندۇرۇپ قويۇپسەن. قەسەمياد قىلغان ئەمەسمىدىڭ؟! — دېدىم.

— باھانە كۆرسەتكىنىم يوق، — دېدى ئۇ قوپاللىق بىلەن قەسەملىرىنى تەكرارلاپ، قىزىم ئۇشبۇدۇر. ئۇنىڭ سىياقى شۇنداق.

ئۇنىڭ تۇرقىغا قاراپ دېگەنلىرىنىڭ راست ئىكەنلىكىنى بىلدىم. ئەمما يەنە ھەزرىتى سۇلايمان ئەلەيھىسسالامنىڭ روھى پاكلىرىدىن قەسەم بېرىپ ئۇنىڭغا:

— ئەسلى تەلەپ قىلغىنىم توغرىسىدا خەۋەر بەرگىل! — دېدىم.

— ئۇ [سېنىڭ تەلەپ قىلغىنىڭ] ئۇممان پەرىلىرىنىڭ پادىشاھىنىڭ مەلىكىسىدۇر. ئەگەر ئىلاجىنى قىلالساڭ شۇنى ئۆزەڭگە قارات. شايەدكى، ئۇ قولۇڭغا كىرەر. ئەمما، ھەزرىتى سۇلايمان ئەلەيھىسسالامنىڭ روھى پاكلىرىدىن قەسەمدۇركى، بۇ مۇددىئادىن يانغىنىڭ ياخشىراقتۇر. مېنىڭ گۇمانىم شۇنداقكى، بۇ مۇددىئادىن رەنج - بالادىن ئۆزگە نەرسە ھاسىل بولماس! بەلكى سەن بىلەن ئۇنىڭ ئارىسىدا ۋەلى دىدار بولماقنىڭ سۇرىتى يوقتۇر. چۈنكى، سۇ بىلەن ئوتنىڭ بىر - بىرىگە ئۇلپەت بولۇشى قاچانلاردا ئەمەلگە ئاشار؟ — دەپ تولا نەسىھەت قىلدى. ئەمما ئۇنىمىدىم. كۆڭلۈمۇ ھەرگىز ماقۇل تاپمىدى. بېيىت:

تاشقا يامغۇر كار قىلماس، مۇزغە سۇ، ئاشققە پەند.

— مۇندىن كېيىن سىزلەرگە ئازار بەرمەسمەن. دۇئا ئوقۇماسمەن، — دەپ ئەھد قىلىپ، ئۇنىڭغا رۇخسەت بەردىم. ئاندىن يەنە يىغا - زار قىلىپ، بىقارارلىققا مۇپتىلا بولۇپ، ئۇممان پەرىلىرىنى ئۆزۈمگە رام قىلىشقا نىيەت قىلدىم. يەنە قىرىق كۈن ئولتۇرۇپ دۇئاخانلىققا مەشغۇل بولۇپ، ئاللا تائالانىڭ تەۋپىقى بىلەن تامامىغا يەتكۈزدۇم. ئاخىرقى كېچىسى راھەتنىڭ بۇيى (ھىدى) جېنىمنىڭ دىماغلىرىغا يەتتى — ئۇ ۋىلايەتنىڭ بۇزرۇكلىرى بىردىن - بىردىن كىرىپ كەلدى. تاكى ئۇ كۈمۈش بەدەننىڭ ئاتىسىمۇ زەر - گۆھەرلەر بىلەن زىننەتلەنگەن تەختتە ئولتۇرۇپ، بۇ ئەتراپتىن زاھىر بولۇپ، كەمىنە بىقارارنىڭ نەزىرىگە يېتىپ كەلدى. تەسلىم ئادا قىلغاندىن كېيىن (بويسۇنغانلىق ئىپادىسىنى بىلدۈرۈپ)

---

① زىشت — خۇنۇك، سەت؛ يامان

دېدىكى:

— ئەي ئادەم پەرزەنتى، يىگىت، ئەرزىك نېمىدۇر؟ بۇ دۇنياخانلىقتىك — ئۇرۇنۇشلىرىڭنىڭ ھەممىسى مېنى [ھۇزۇرۇڭغا] ھازىر قىلماقنىڭ بابىدا بولسا، بۇ پېقىر تامامى تەئەللۇقاتىم بىلەن تەزىم قىلىشنىڭ شەرتلىرىنى ئادا قىلاي!

ئاندىن كېيىن ئۇنىڭغا ھەم ھەزرىتى سۇلايمان ئەلەيھىسسالامنىڭ روھلىرى بىلەن قەسەم بەردىم.

دېدىمكى:

— ئەي پادىشاھ، بۇ كەمىنە بەندە نەچچە مۇددەتتىن بېرى ئۇ كەرەملىك گۆھەرنىڭ ئىشقىغا گىرىپتار بولۇپ، ئۇ سەرۋقەدنىڭ پىراقىدا بىئارام ۋە بىقارار يۈرۈپتىمەن. مۇددىئايىم شۇكى، مەرھەمەت بىلەن بۇ پېقىر شىكەستە ھالىنى ئۇنىڭ ۋىسال زۇلالىغا يەتكۈزۈپ، بۇ مېھنەت - مۇشەققەتلەردىن نىجاتلىق بەرگەيسەن!

— ئەي ئادەمزات، يىگىت، — دېدى پادىشاھ، — جامائىتىمىزنىڭ پەرىلىرى بىلەن ئادەمزاتنىڭ ئۇچراشمىقى مۇمكىن ئەمەستۇر. مۇنداق خىياللارنى تاشلىغىن!...

ئۇ قانچە نەسىھەت قىلغانسېرى پېقىرنىڭ تەلىپى شۇنچە زىيادە بولاتتى. ئاخىر ئاربىمزدا ئۇ گۈزەللىكنىڭ پادىشاھى كېلىپ خىزمىتىمدە بولدىغانلىقى توغرىسىدا ئەھد - پەيمان تۈزۈلدى.

ئەمما پادىشاھ:

— شەھۋەت ئالىمىدىن تاما تۇتمىغايسەن! — دېدى.

مەن ھەم قوبۇل قىلدىم. دېدىمكى:

— ماڭا ئۇنىڭ جامالىنىڭ تاماشاسى بېتەرلىكتۇر.

— مۇنداق دېگىنىڭگە قارىغاندا — دېدى ئۇ، — ۋاپادارلىق شەرتىنى بەجا كەلتۈرمىگىدەكسەن!؟

دېدىمكى:

— قانداق بىلدىڭ؟

— ئادەمزاتنىڭ ۋاپاسى يوقتۇر، — دېدى ئۇ، — ئەمما ھازىر دېگەن سۆزلىرىڭگە ۋاپا قىلساڭ، مەنمۇ سېنىڭ خىزمەتكارلىرىڭ قاتارىدىن ئورۇن ئالىمەن. ئەگەر خىلاپلىق قىلماقنى نىيەت قىلساڭ، ئۇ سېنىڭ مېھنەت - مۇشەققەت چېكىشىڭگە سەۋەب بولىدۇ. لازىملىق شەرتلەرنى ساڭا بايان قىلدىم.

بېيىت:

بۇ سۆزۈمدۇر نەسىھەت بولمە بىجا[1].

دېدىمكى:

— ئەي ئۇلۇغ پادىشاھ، سەن ئۇ سەنەمنى ماڭا بىر نۆۋەت بولسىمۇ كۆرسەتكىن. شۇنىڭلىق بىلەن كېلىدىغان ھەرقانداق بالا مەن ئۈچۈن راھەتتۇر. چۈنكى ئەھد - پەيمان قىلدىم. ئەھدىمنى

① بىجا — نامۇۋاپىق، نامۇۋاپىقلىق.

ئۇيغۇر كىتاب توربېكىتى www.uyghurkitap.com

بۇزماسمەن. بەيىت:

تەركى جان مەن ئەيلەدىم، دىلدار بولدى ياری جان،
مەۋسۇمى ئەيش كەنار[1]ئولدى تا قىلدى تازە جان.

شۇندىن كېيىن ئۇ زىيانكار ئىشكىتىن كىرىپ كەمىنە دىلى شەيدانىك تىزگىننى ئىككىنچى قېتىم قولۇمدىن ئالدى. نەچچە مۇددەتتىن كېيىن كۆزلىرىم ئۇنىك جامالىدىن مۇنەۋۋەر بولۇپ، مېھنەت بىلەن كەشتىلەنگەن كۆڭلۈمگە شادلىق ۋە خۇشاللىق يۈزلەندى.

ۋاقتىكى، قۇچقىمغا ئېلىپ قەدەملىرىنى ئۈپتۈم. ئۇ نازىنىن ئايغا مېھرىبانلىق ۋە دىلجۇيلۇق قىلىپ، تارتقان مېھنىتىمنى ۋە ۋاپادارلىقىمنى ئىزھار قىلدىم. نەچچە مۇددەتكىچە بۇ باغى ئىمارەتنىك بۇلۇڭلىرىدا ھەمراھ بولۇشۇپ كۈن ئۆتكۈزدۇق. ئۇ ئارامى جان ماڭا:

— ئەي جان، ئەزىز، ئۆزۈڭدىن غاپىل بولمىغىن. چۈنكى سېھرى قىلغۇچى پەرىلەر سېنىك ماكانىڭدىدۇر، ئەگەر ئۇلارنىك لەۋلىرى ھەربىرىكە كەلسە، قىلغان بۇ مېھنەتلىرىك زايا بولىدۇ، — دەيتتى. مەنمۇ ئۇنىك سۆزىگە قۇلاق سېلىپ، رەت قىلىدىغان دۇئالىرىنى ئوقۇپ يۈرەتتىم.

ئەلقىسسە، بىركېچە مەستلىكنىك ئاخىرىدا مەلۇن شەيتان غەلبە قىلدى. مەن قولۇمنى ئۇ نىگارنىك گەدىنىگە قويماقچى بولدۇم. شۇ چاغدا بىرسى نىدا قىلىپ: دۇنيا كىتابىكىنى بۇ ياققا بەرگىن! ئۇنىك ھەممىسى ئىسمى ئەزەمدۇر. مۇنداق ۋاقىتتا سەندە تۇرۇشى ياخشى ئەمەستۇر، — دېدى. مەن مەستلىك سەۋەبىدىن ئۇ ئاۋازنىك ساھىبىنى تەپتىش قىلمايلا، كىتابنى قوينۇمدىن چىقىرىپ ئۇنىڭغا بېرىپ مەقسەت تەرىپىگە (قىزنىك ۋىسال قۇچقىغا) يۈزلەندىم. ئۇ نازىنىن قاتتىق ۋارقىراپ:

— ئەي نادان، پەند ـ نەسىھىتىمنى ئۇنتۇدۇڭمۇ؟ ئىش قولدىن كەتتى، — دەپ بىخۇد بولدى. مەن بۇرۇلۇپ بىر دىۋىنى كۆردۈم — دە، زەربە بەرمەكچى بولۇپ ئۇنىڭغا يۈزلەندىم. ئەمما، كىتابنى ئۇنىك قولىدىن يەنە بىرى ئېلىپ قاچتى. ئۇ كىتابتىن يادلىۋالغان ئەپسۇنلاردىن بىر ئەپسۇننى ئوقۇپ قولۇمدىن كىتابنى ئالغان دىۋىنى ئۆكۈز سۈرئىتىگە كەلتۈردۈم. ئۇشبۇ باغدىكى ئۆكۈز شۇ دىۋىدۇر. كىتابنى ئېلىپ قاچقىنى سېھىر بىلەن يادلىۋالغان دۇنيا ۋە ئىسمى ئەزەملەرنى خاتىرەمدىن يوق قىلىپ، ئۆزى چىقىپ كەتتى.

ۋاقتىكى، قايتىپ بېرىپ ئۇ نازىنىنى بىھوش ۋە خامۇش ھالەتتە تاپتىم. شۇ ۋاقىتتىن بۇيان ئۇ نازىنىن شۇ ھالەتتە ئۇيقۇدا ياتىدۇ. مۇنداق بولغاندىن كېيىن بۇ سېھرىنىك ئەسىرىدۇر دەپ بىلىپ، ئۆكۈزنى كۈندە قەھرىم بىلەن ئۇرىمەن. كىشىلەر بىلەن بولغان باردى ـ كەلدىنى تەرك قىلىپ، باغنىك بۇلۇڭىدا — ئۇ سەنەمنىك داغۇ ھەسرىتىدە خىيال بىلەن ئۆمۈر ئۆتكۈزۈۋاتىمەن. زۇمرەت چىنە ـ لوڭقىلارنى ياسىماقتا مەشغۇل بولۇشۇم، شۇ دەردلەرنى ئۇنتۇش ئۈچۈندۇر. ھەر ئايدا بىر مەرتىۋە ئۇ

---

① كەنار — چەت، قىرغاق

ماكانغا بېرىپ، زۇمرەت بىلەن نەقىشلەپ ياسىغان كاسا ـ لوڭقىلارنى خەلقە كۆرسىتىپ سۈندۈرمەقچى بولغان ئىدى. ئۇ ئۆزىنى ئۆلتۈرمەكچى بولغان سەۋەبنى شۇكى: خەلق مېنىڭ ھالىمغا ئېچىنىسا، ھەمدە شۇلارنىڭ توغرا سۆزلۈك بىرەر دەردىمەن مېنىڭ ھەققىمدە دۇئا قىلسا، تا شۇ دۇئانىڭ ۋاستىسى بىلەن ھەقتائالا ماڭا مەرھەمەت قىلىپ مۇرادىمنى تاپارمەقمىكىن، دەيمەن....

ئۇ يىگىت شۇ ھالەتتە «ئەي دەرۋىش، ئەھۋالىم شۇبۇ تەرىقە بىلەن ئۆتىدۇ» دەپ سۆزلىرىنى ئاخىرىغا يەتكۈزۈپ، يۈرەك ـ باغرىدىن ھەسرەتلىك ئاھ چېكىپ، ھېسابسىز دەرد تارتىپ «ئەي جېنىمنىڭ رايىشى» دەپ نەرە تارتتى. يەرگە يىقىلىپ ئاغزىلىرىدىن كۆپۈك چىقىرىپ، تولا ئىزتىراپ قىلغاندىن كېيىن ياقىسىنى پارە ـ پارە قىلىپ، تاقەتسىزلىك بىلەن بايا‌ۋان تەرەپكە يۈزلەندى.

ئەي ئۇلۇغ پادىشاھ، ئۇنىڭ دەرد ئاتەشى — ئۇ بايان قىلغان سەرگۈزەشت كۆڭلۈمگە شۇنداق تەسىر قىلدىكى، ئۆزەمدىن كەتتىم. تا ئۇنىڭ مەقسىتىگە يەتكەنلىكىنى كۆرمىگۈچە ئۆز مەقسىتىمنىڭ تەرىپىگە بارماسمەن، دەپ قەسەمياد قىلىپ، بايا‌ۋان تەرەپكە يۈزلىنىپ، ئۇنىڭ ئىز ـ دېرىكىنى قىلماقتا مەشغۇل بولدۇم. يېرىم يالىڭاچ بولۇپ ھەر يەردە بىرەر ساھىب نەپەس مەرد — پاكىز تەبىئەت كىشىنى بايقىسام، ئۇنىڭدىن ئۇ دەردنىڭ داۋاسىنى سورايتتىم. ئاخىر ئۇ مەرد — بۇ دەرۋىشلەرنى قۇستەنتىيە تەرىپىگە دالالەت قىلغان پېرنىڭ خىزمىتىگە مۇشەررەپ بولۇپ، ئۇنىڭ بىلەن ئۇچراشتىم. ئۇ ماڭىمۇ بۇلارغا بەرگەن ۋەدە تەرىقىسى بىلەن ۋەدە بېرىپ بۇ يەرگە ئەۋەتتى. دېدىكى:

— يولدا ئۇلۇغۋار ئارزۇ ـ تىلەكلەر بىلەن يول تۇتقان ئۇچ دەرۋىشنىڭ خىزمىتىگە يېتىسەن. ئۇلارمۇ بۇزرۇكلارنىڭ دۇئاسىغا موھتاجدۇر. ۋە يەنە سىزلەرمۇ پادىشاھنىڭ ئارزۇ ـ تىلەكلىرىنى تەكرىتائالانىڭ دەرگاھىدىن تەلەپ قىلۇرسىزلەر. ئۇ پادىشاھنىڭ خىزمىتىگە يەتكەندىن كېيىن ئۇ جاناب (پەرىگە ئاشىق بولغان يىگىت) نىڭ ئارزۇسى ھەم ئالەمنى غايىبتىن زۇھۇرغا كېلۇر. سىزلەر ھەم ئۇ پادىشاھنىڭ سەۋەبى بىلەن ئۆز ئارزۇ ـ ئارمانلىرىڭلارغا يېتىسىزلەر!...

شۇنداق قىلىپ بېقىر بەندە بۇ تەرىقە بىلەن راۋان بولدۇم.

— ئەي دەرۋىشلەر، ئۇ مۇبارەك نەپەس كىشىنىڭ ئېيتقانلىرى زاھىر بولدى. ئۇمىدىمىز شۇكى، ھەممىنى ياراتقۇچى كەرەملىك تەكرىم پات پۇرسەتتە پادىشاھنىڭ ئارزۇ تىلەكلىرىنى بىر تەرىقە بىلەن ئاسان قىلغاي! تا بىز بىچارىلەرنىڭ ئارزۇ ـ تىلەكلىرىمزمۇ ئاسان بولغاي! — دەپ ئۇچىنچى دەرۋىش دۇئاغا قول كۆتۈردى. ئازادە بەخت خاسلىرى بىلەن ئۇنىڭ دۇئاسىغا قوشۇلۇپ «ئامىن!» دېدى. ھەممىسىنىڭ كۆڭلى ئۇ دەرۋىشنىڭ ۋاپادارلىقىغا كۆيۈپ، ئۇ يىگىت (دەرۋىش) ئۇچۇن تولا ئەپسۇس يېيىشتى.

ئاندىن كېيىن شاھ ئازادە بەخت تولىمۇ مۇلايىملىق بىلەن تۆتىنچى دەرۋىشتىن سەرگۈزەشتىسىنى بايان قىلىشنى تەلەپ قىلدى. ئۇ (تۆتىنچى دەرۋىش) ھەم باھار بۇلۇتىغا ئوخشاش يىغا ـ زار قىلىپ، بۇلبۇل كەبى خۇش ئاۋازدا كۈي باشلىدى.

ئۇيغۇر كىتاپ تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ بىرىنچى تورى

ھەمزە نامە ①

غەرىب خەستە

نەشرگە تەييارلىغۇچى: مەھەممەتتۇردى مىرزىئەخمەت

ھەزرەتى ئەمىر يەتتە ياشلاردا خاجە ئۇمرى، خاجە مۇقبل بىلەن خۇ-
رۇج قىلىپ، مەككەنىڭ باجنى پادىشاھغە بەرمەي، دۇدى ئەسەسنى
چەھارسۇنىڭ تۇبرۇكىگە سوقۇما قويغانلارنىڭ بەيانى

ئاچىپ بۇ ھىكايەتنى كۆرمەك كېرەك،
بۇ سۆزلەرنى ئوبدان ئىشتمەك كېرەك.
ئەمىر شەھر بازارىنى كۆرگەنى،
كى دەججال ئەسەس ئىلكىدە ئۆلگەنى.
قىلۇر بۇ رىۋايەتنى ھەم راۋىلەر،
ئۇچ-ئۆيلەن شەھەرگە كىرىپ ئېردىلەر.
يۈرۈر ئېردىلەر ھەرتەرەفكە قاراپ،
كېلۇر بىر كىمەرسە قولدا شەراب.
كى بىر مەست كېلۇر ناسەزالار ئوقۇپ،
كۆتەرتىپدۇرۇر بى يىگتىنى سوقۇپ.
فەلەككە يېتىپدۇر ئانىڭ نالەسى،
كى تاشلاپ قۇتۇلماقغە يوق چارەسى.
ئەمىر رەھىم ئەيلەپ مۇنىڭ ھالىغە،
غەزەب قىلدى قوي دەپ بۇ گۇمراھىغە.
بۇ مەلئۇننى دۇدى ئەسس دەر ئىدى،
ئەمىر: «بۇ يىگتىنى قويۇپ بەر» دېدى.
سالىپ كۆز ئەمىرگە ئۇزاتتى بۇ قول،
غەرەز بىر ئۇراي، ئۆلسۇ دەپ ئېردى ئول.

ئەمان بەزمەيىن ئۇردىلار شىرى مەرد،
ئاتىدىن ئۇچۇپ بولدى ئول گەردۇ گەرد.
چىقىپ غۇلغۇلە خەلقىدىن رەڭ بەرەڭ،
يىغىلدى خەلايىق، بىروق قىلدى جەڭ.
يۈلۇپ چاسۇنىڭ تۇبرۇكىنى ئەمىر،
كەبۇتەر مۇئەللەق تۇتۇپ سالدى بىر.
كىشى ئۆلمەگەن بۇ سىفەت جەڭ بولۇپ،
قۇتۇلدى قاچىپ كۇفر ئىلى تەڭ بولۇپ.
كى ئاندىن ئۇچ-ئۆيلەن چىقىپ يۈردىلەر،
بۇ تاھىرنىڭ ئۆيىگە كەلدىلەر.
يېتىپ كەلسەلەر ئۆيىگە ۋەقتى شام،
قويۇپدۇركى ئوت ئۆيلەرنگە تەمام.
كى يىغلايدۇ بىر مەزلۇمى ئانچۇنان،
دېدىلەر: «نېمە يىغلادىڭ، ئەي جەۋان؟»
دېدى: «مەن بۇ ئىشلار ئۇچۇن يىغلادىم،
ئەبۇ تاھىرنىڭ كۆچى مەن ئىدىم.
كېلىپ شاھنىڭ يارلىغى تىزۇ تۇن،
كى باغلاپ ئەبۇ تاھىرنى بۇ كۇن.

كى دۇدى ئەسەسىنىڭكى خەلقى چىقىپ،
بۇ ئۆيگە بۇلانلار قىلىپ ئوت ياقىپ.
بۇ ئىشلارنى ئول شاھنغە ئاڭلاتىپ،
ئالىپ كەتتى ئۆلتۇرگەلى باغلاتىپ.»
خاجە ئۇمرى دېدى: «يا ئەمىر، مەن باراي،
تۇرۇڭ مۇندا سىز، مەن ئانى ئاجراتاي.»
ئەمىر قالدى مۇقبىل بىلەن ئولتۇرۇپ،
خاجە ئۇمرى رەۋان ئولدى فۇيە ئۇرۇپ.
ئىبەرگەنگە يالغۇز خاجە ئۇمرىنى ھەم،
ئەمىرگە پەرىشانلىق تۇشتى غەم.
ئەمىر يۇردىلەر ئارقەسىدىن رەۋان،
يېتىپ ئېردىلەر چارسۇغە ئول زەمان.
كى دەججال ئەسەسىنىڭ قولىدا كوزە،
كېلۇر مەست ئانداغ، ئىچىپدۇر بوزە.
يولۇقتى بۇ سەگ ماڭلايىنى تۇتۇپ،
شەلارىملىق ئەتتى ئەمرنى كۆرۇپ.
بۇ ئىشنغە ئەمىر بولدىلار دەرغەزەب،
تۇتۇپ ئوڭدا ياتقۇزدى سىزگە بۇ دەپ.
ئالىپ چارسۇنىڭ تۇگرۇكىنى بۇ دەم،
سوقاما قىلىپ قويدىلار، كەتتى غەم.
كى ئاندىن ئۆتۇپ كەلدى زىندان سويان،
دېمىش ئېردى ھالا «خاجە ئۇمرى قايان.»
تاپىشتى خاجە ئۇمرى بىلەن ئۇشبۇ ھال،
تۇشۇپ ھەم بۇ زىندانغە دەرمەھال.
ئەبۇ تاھىرنى خەلاس ئەتتىلەر،
كى تۇن ھەسسەسىدە چىقىپ كەتتىلەر.
يارۇپ مەيل قىلدى فەلەككە قۇياش،
شەھەردە قىلىپ غۇلغۇلە پىرۇ ياش.
مەدايىن ئىچىدە بولۇپ ماجەرا،
دەر ئېردى كۆرۇپ: «بۇ نە يەڭلىغ بەلا؟»
يىغلىدى خەلايىق ئۆلۈك باشىغە،
بۇلار كىردى نۇشىرۋان قاشىغە.
دېدى: «پادىشاھا، بۇ ئۆتكەن كېچە،
فەساھاد ئىشلار بولۇپدۇر نېچە.
كى بىز مۇنداغ ئىشلارنى كۆرگەن ئەمەس،
بۇرۇن كوھنەلەردىن ئىشىتكەن ئەمەس.
كى دۇدى ئەسەسىنىڭ ئۇچۇپدۇر باشى،
بولۇپ لەختە-لەختە بۇرۇنۇ قاشى.
كى دەججال ئەسەس چارسۇدا ئۇشبۇ رەڭ،
سوقاما قويۇپدۇر، ئانى بىر كۆرەڭ.
كى زىنداناقى ئۇچ گۇنەھكارىنى
ئالىپ، ئۆلتۇرۇپ زەڭگى بەدكارىنى.
تەماشا ئانىڭ ئۇشبۇ قىلغان ئىشى،
بەغايەت يۇرەكلىك ئىكەن ئول كىشى.»
ۋەزىرلەر، ئەمرلەر كېلىپ بىر-بىرىن،
قويۇپ يۇز تۇمەن تەھسىنۇ ئافەرىن.
دېدى شەھ: «بۇ قايداغ كىشىدۇر، تاپىڭ،
يۇرۇپ، جاھ بېرىپ، ھەر تەرەفكە چاپىڭ.»
كى ۋاقىف بولۇپ خاجە جۇمھۇر ھەم،
قوپۇپ دېدى: «ئەي شاھى ئالىي كەرەم.
بۇ ئىش بولسە فەرزەندلەرنىڭ ئىشى،
قىلالماس يەنە ئاندىن ئۆزگە كىشى.»
قوپۇپ بۇ ھەرامزادە بەختەك ھەمان،
كېلىپ دېدى: «ئەي شاھى ئالىي زەمان.
ئەرەب بەچچەلەرگە قىلىپ پەرۋەرىش،
ساڭا ئۇشبۇ رەسۋاچىلىق بولدى ئىش.»
بار ئېردىكى زىندانىدا ئون ئەرەب،
ئوشۇل دەم بىروق شاھ قىلدى غەزەب.
دېدى: «چارسۇغە ئون ئەرەبنى ئاسىپ،
كى ئۆلتۇر تاراپ، پۇت-قولىنى كېسىپ.»
خاجە ئۇمرى بۇ ئىشلاردىن ئالدى خەبەر،
ئايىتتى ئەمرگە كېلىپ ئۇشبۇ ئەر.
ئەمر، خاجە مۇقبىل، خاجە ئۇمرى ھەمان،
ئەمر ئالدى شەمشىرنى بەرمەي ئەمان.
ياڭاڭ باشلارىنى، قىلىپ سىينە چاك،
دەپ ئەللاھۇ ئەكبەر بەيەزدانى پاك.
چاپىپ قىلدى دۇ ھەسسە بىرنەچچەنى،
كى مۇش بىرلە ئۆلتۇردى بىر ھەسسەنى.
قاچىپ ئۆزگە قالغانلارى بىر بۆلەك،
دېدى: «بىر نەفەس بىزگە بۇجان كېرەك.
ئەجايىب بەھادۇر ئىكەن ئول ئوغۇل،
كەبۇتەر مۇئەللەق قىلۇر سۇنسە قول.

ئەرەبلەرنى مۇنداغ خەلاس ئەتتىلەر،
كى دەرۋازەدىن ھەم چىقىپ كەتتىلەر.
رەۋان بولدىلار كۇفە شەھرى سويان،
تەماشا قىلىپ بۇ شەھەرنى بۇ يان.»
بار ئېردى سۇفەرباز دەپ بىر كىشى،
ئانىڭ كۇشتىن ئالماقلىق ئېردى ئىشى.
كىشى بولماس ئېردى بەرابەر ئاڭا،
بەرابەر بولالماس دىلاۋەر ئاڭا.
مۇسەللەم خەتنى ئالىپ شاھدىن،
كېلۇر ئېردى ئول شاھى دەرگاھدىن.
بۇ يەردە مۇلاقات بولدى ئەمر،
ئانىڭ بىرلە كۇشتىن ئالىشتىكى بىر.
ئەمرنىڭ تاپىپ قوللارى زەخم ھەم،
كى مەسجىدى ئالىيغە قويدى قەدەم.
كېچە ياتتى، كۆپ بولدى غەم-غۇسسەسى،
بولۇپدۇر ئەمر قويسە تۇن ھەسسەسى.
كى مۇقبىل، خاجە ئۇمرى ياتۇر ئۇيقۇدا،
ئەمر قويمى ئاھستە ئەيلەپ ندا.
ئەمر قۇدرەتۇللاھ خەلىل قاشغە،
تەھارەت ئالىپ كەلدىلەر باشغە.
قويۇپ باشنى سەجدەگە ئول زەمان،
ئاقىزدى ياشنى كۆزىدىن رەۋان.
ئوقۇپ يىغلادى بۇ مۇناجاتىنى،
كى ھەقدىن تىلەپ ھەرنە ھاجاتىنى.
بارىپ كۆزلەرى ئۇيقۇغە ئول زەمان،
ئىشكلەر ئاچىلمىش ئوچۇق ئاسمان.
دىدىلەر: «خەلىل ئوغلى ئىسھاق بىز،
تولا غەم يىمەڭ، ئەي ئەبۇلئالى، سىز.
قىلۇرمەن بەغايەت ساڭا مەن نەزەر،
قولۇڭ بولسە مەجرۇھ، بولماس زەرەر.
ئەمرگە بەيان ئەيلەدى ئىسمىنى،
قولىدا سىلاپ ئول زەمان جىسمىنى.
ۋە ئەي قۇدرەتۇللاھ، بۇ يەردىن قويۇڭ،
مېنىڭ بىر ئاتىم مۇندا باردۇر توقۇڭ.
سىيەھ ئاتى قىپتاس دەرلەر ئانى،
ئاسىپمەن ئاڭا ئوق بىلەن يايىنى.
قىلۇر ھەمىلە ئول سىزنى كۆرگەن زەمان،
كى يەتكۇر سەلامىنى بارماق ھەمان.
كى ئاندىن ساڭا رەم بولۇر ئۇشبۇرەڭ،
مىنىپ ئۇشبۇ ئاتقە، قىلىڭ ئۆزگە جەڭ.»
ئەمرگە بۇلار ئانچە تالىب بولۇپ،
چىقىپ كەتتى ئاسمانغە غايىب بولۇپ.
ئەمر ئۇيقۇدىن ئويغانىپ قويتى چۇست،
بولۇپدۇر قويۇپ باقسە قول تەندۇرۇست.
كى يۇرگەن تۇتۇغلۇق قولىدا بۇ ھال،
كېلىپ شادلىقلار، كېتىپدۇر بۇ ھال.
يارۇپدۇر كۆڭۈلنىڭ ئىچى قاتما قات،
تۇرادۇر تۇشۇپ كەلسەلەر ياخشى ئات.
بەيان قىلسە كەلمەس سىفەتكە يەقىن،
ئەدا بولماغاي ئۆلگەچە مۇتلەقىن.
كۆرۈپ ئات، ئەمرگە يۇگۇردى ھەمان،
سەلامىنى يەتكۇردى بەرمەي ئەمان.
يەقىن كەلدى توختاپ ئەمر قاشغە،
كى يۇرگەننى سالدى تۇتۇپ باشغە.
بىلىگە ئاسىپ ئوق بىلەن يايىنى،
سەۋارە بولۇپ ئاتقە، گۇلزارىنى
يۇرۇپ ئېردى بىر نەچچە ھالا قەدەم،
يەنە بۇ سەۋارە يېتىپ كەلدى ھەم.
كېلىپ: «جىبرەئىلمەن» دىدى تېزۇتۇن،
«كى فەرمانى ھەق بىرلە كەلدىم بۇ كۇن.
سىپاھگەرچىلىك ئۆرگەتۇرگە ساڭا،
كى فەرمان ئېتىپ ھەق تەئالا ماڭا.»
كى تەئلىم بېرىپ ياخشى ئۆرگەتتىلەر،
كى ئالدىدا غايىب بولۇپ كەتتىلەر.
خاجە ئۇمرى ياتىپ ئىككى ئۇچ تولغانىپ،
ئەمر يوق قويۇپ باقسەلەر ئويغانىپ.
باقىپ دىدى: «ھالا، بۇ كەتتى قايان؟»
بىروقكىم يۇگۇردى ئۇيانۇ بۇ يان.
تاپالماي بولۇپ ئېردى بۇ ئىنتىزار،
چىقىپ ئات بىلە كەلدى بىر شەھسەۋار.
ئەجەب بۇرقەدۇ تارتىپدۇرۇر باشغە،
بارادۇر ئۆتۇپ كەلمەيىن قاشغە.

خاجه ئۇمرى بۇ ئاتغه قىلىپ زەۋقىنى،
دېدى: «ئەي بەرادەر، ساتامسىز مۇنى؟»
دېدى: «كىم يۈگۈرسه ئاتىمدىن ئاشىپ،
بېرۈرمەن ئاڭا ئاتنى قول باغلاشىپ.»
خاجه ئۇمرى يۈگۈرماقنى قىلدى قەبۇل،
چاپىشتى بۇ ئاتلىغ بىلەن، قالدى يول.
تېگىپ تاشغه ئول زەمان بارماقى،
يىقىلدى خاجه ئۇمرى، ئۇچۇپ تىرناقى.
مۇنىڭ دەردىگه يىغلابان زار-زار،
ياتۇر ئېردى مۇندا بولۇپ ئىنتىزار.
يېتىپ كەلدى بىر ئالىي هىممەت كىشى،
كىشىگه ئانىڭ ئوخشامايدۇر ئىشى.
كىلىپ قاشلارىغه تەرەههۇم قىلىپ،
پۈتىنى سىلاپ قويدىلار دۇم قىلىپ.
تىزىغه قويۇپ باد ئىلە مۇهرىنى،
چوجۇپ تىزلارى بىرله باغلاپ ئانى.
سىلاپ بارچه ئەئزاسىنى ئىلكىده،
ئەداۋەت-كىنه قويمايىن كۆڭلىده.
دېدى ئولكى: «مەغرىبده قويساڭ قەدەم،
كىلۈرسەن بۇ قىرق كۈنده مەشرىقغه هەم.
بۇ ئەييارلىقلارنى تەئلىم بىرىپ،
يەنه بازلىق ئۆرگەتىپ دەم بېرىپ.
كى ئەييارلىق ئۆرگەتىپ نەچچه خىل،
دېدىلەر ئوشۇل دەم: «فەقىر جىبرىئىل.»
بولۇپ كەتتى غايىب بۇ سائەتكىنه،
خاجه ئۇمرى بولۇپدۇر سەلامەتكىنه.
قىلىپ تۇرسه بۇ ئىشغه شۇكرى سەنا،
چاپىشغان قارا ئاتلىغ كىلەدۇر يانا.
خاجه ئۇمرى دېدى: «هاي ئاكا، سىز تۇرۇڭ،
كى مەندىن يۈگۈرماقنى ئەمدى كۆرۈڭ.»
بۇ چاپتى، خاجه ئۇمرى يۈگۈردى هەمىن،
خاجه ئۇمرى ئۆتۈپ، قالدى ئاتلىغ كىيىن.
كى توختاپ دېدىلەر: «قانى ئاتنى بەر،»
بۇ ئاتلىغ دېدى: «بەرمەگۈم بىخەبەر.
ئوشۇل ئادەمنى فەقىر بىر كۆرەي،
ئەگەر بولسه لايىق بۇ ئاتنى بېرەي.»

نىقابىنى ئالدى يۈزىدىن ئەمىر،
تونۇشتى ئىكەۋلەن، يەنه بولدى بىر.
قىلىپ بۇ بىشارەتكه كۆپ شادلىق،
قىلىشتى مۇبارەك بىلەن بادلىق.
يېتىپ بۇ شەهەرگه يۈرۈپ بىر نەچچه،
كى ئاندىن تاڭ ئاتتى يارۇپ بۇ كېچه.
سۇفەربازنىڭ زەخمىدىن بۇ ئەمىر،
يەنه كەلدىلەر كۇشتىن ئالماقغه بىر.
كىلىپ بولدىلار روبەرو ئول زەمان،
ئالىپ ئۇردىلار ئەسلى بەرمەي ئەمان.
كېتىپ ئەقلىدىن بۇ يارىم جان بولۇپ،
ئەمىرگه قاتىلدى مۇسۇلمان بولۇپ.
چىقىپ كۇفەنىڭ شەهرىدىن يۈردىلەر،
كى ئاندىن يۈرۈپ مەككەگه كەلدىلەر.
كى بىر مەرهەبا تائىفه خەلقىدىن،
كىلىپ مەككەگه ئۇشبۇ سەگ بەلخىدىن.
كى سەهرادا قونمىش ئىدى بۇ كېچه،
كى تۇشنى پەرىشان كۆرۈپ بىر نەچه.
دېدى: «ئەي خاجه ئۇمرى، قويۇڭ سىز بۇيان،
بارىڭ مەككەگه، تۇش كۆرۈپمەن يامان.»
خاجه ئۇمرى رەۋان ئولدىلار تىزۇ تۇن،
يېتىپ مەككەگه كەلدىلەر ئۇشبۇ كۈن.
كىرىپ خاجەنىڭكى قاشىغه بۇ ئەر،
كى ۋاقىف بولۇپ ئالدى ئاندىن خەبەر.
دېدى خاجه ئەبدۇلمۇتەلىب مۇنى:
«شىكارغه چىقىپ سىزله كەتكەن كۈنى.
يەمەن شەهرىدىن كەلدى بىر پەهلەۋان،
بەغايەت زەبەردەست، دىلاۋەر يامان.
ئىكەن يەئنى بەدمەست ئاتى ئانىڭ،
كى پۇر بولدى مۇندا سىفاتى ئانىڭ.
تىلەيدۇركى ئول يەتته يىللىق خىراج،
كى بەرمەكدىن ئۆزگه يەنه يوق ئىلاج.
خەلىلنىڭ سەرايىغه تۇشتى كىلىپ،
تۇرادۇر خەلايىقدىن ئالتۇن ئالىپ.
خەلايىق بىله كۇشتىن ئالماق ئۇچۇن،
شەهەرلەرگه شۇهرەتنى سالماق ئۇچۇن.

ئۇيغۇر كتاب توربېكتى www.uyghurkitap.com ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى تورى

بەرابەر بولالماي ئاڭا ھېچكىم،
بېرىپ خەت ئاڭا شاھ بىرلە ھەكىم.
بۇلار قالمىش ئېردىكى بۇ داغدە،
ئەمىر مەككەگە كەلدى بۇ چاغدە.
تەمەننا قىلىپدۇر ئۆزىگە ئۆزى،
بۇ ھالەتدە تۇشتى ئەمرىنىڭ كۆزى.
ئەمىر كۇشتىن ئالماقغە قويدى قەدەم،
كى سەكرەپ بۇ مەلئۇن قوپۇپ تۇردى ھەم.
تۇتۇپ تاشلادىلار فەلەككە رەۋان،
بولۇپ گەردۇ گەرد ئاغزىدىن كەلدى قان.
شەھەرنى تۇتۇپ باريكەللاھ ئۇنى،
مۇبارەكلەدى مەككەلىغ بۇ كۇنى.
ئۆتۇپ نەچچە كۇن، ياز ئۆتۇپ قىش بىلەن.
ئەمىر بىر شىكار ئىختىيار ئەتتىلەر،
كى بىر كۇن شىكارغە چىقىپ كەتتىلەر.
خاجە ئۇمرى بۇ سۆز بىرلە كەتتى بەدەر،
بارىپ قىلدى مۇنداغ ئەمىرگە خەبەر.
ئەمىر بىرلە مۇقبىل، خاجە ئۇمرى بۇ دەم،
ئۇچ-ئۆيلەن قوپۇپ قويدى يولغە قەدەم.
يۇرۇپ تېزۇ تۇن كېچە-كۇندۇز بىروق،
كېتىپدۇر بۇ سەگ، مەككەگە كەلسە يوق.
ھەمە مەككەنىڭ چوڭلارى فۇل ئالىپ،
مۇنىڭ ئارقەسىدىن كېتىپدۇر ھارىپ.
ئەمىر ئاڭلادىلار بۇ سۆزنى ۋەلې،
قەدەم قويدى فۇل-مالىنى ئالغالى.
كى بىر چەشمەگە يەتتى ئۇن كۇن يۇرۇپ،
كېلىپ تۇشتىلەر بىر دەرەختنى كۆرۇپ.
تۇشۇپ سائەتى ئولتۇرۇپ ئېردىلەر،
مەدايىن تەرەفدىن كېلىپ سەۋداگەر.
كۆرۇپ كارۋانلارغە بىر تۇشتى غەم،
بار ئېردى قاراقچى بۇ سەھرادا ھەم.
دېدى: «بولماسا ئول قاراقچى چوقۇم،
كى مۇنداغ ياتارمۇ بولۇپ ئانداغۇم.»
ئەمىرنى قاراقچى قىلىپ بۇ خەيال،
دېدى: «ئۆلمەيىن كەتسەغۇ ياخشى مال.»
بىرى دېدى: «بۇ يەرگە تۇشمەك كېرەك،
قالاپ ئوتنى ساقلاپ يۇرۇشمەك كېرەك.
كى ئاھستە تۇن ھەسسەسىدە قوپۇپ،
كى ئاندىن قاچالىك ئېشەكنى توقۇپ.
مۇنىگدىن بۆلەك يوق ئىلاجى يانا،
تۇشۇگلار شۇبۇ يەرگە ئاستاغىنا.
بۇ يەرگە تۇشۇپ ئول زەمان كارۋان،
ئوتۇننى يىغىپ ئاشغە قويدى قازان.
يېدى كارۋان ئاشنى تەييار ئېتىپ،
ئەمىر ئاش بېرۇر دەپ تەمەئىدە ياتىپ.
ئاچ ئېردى ئەمىر ئۇشبۇ كۇن، ۋادەرىغ،
ئەگەر بەرسە ئىچكەي ئىدىلەر ئاريغ.
ياتۇر ئېردى ئاش بەرمەدى دەپ ئەمىر،
قەلەندەر بار ئېردى ئاراسىدە بىر.
ئالىپ ئىلكىگە كۇشتە كاسەنى ھەم،
تىلەپ ئاش ھەمە كارۋاندىن بۇ دەم.
قەلەندەر مۇنى تولدۇرۇپ ئاشىغە،
ئالىپ كەلدى ئاشنى ئەمىر قاشىغە.
خەيالى قەلەندەرنىڭ ئېردىكى بۇ،
«بەيباندا يۇرگەن قاراقچى شۇبۇ.
كى بولسام مۇنىڭ بىرلە ھەققى تەئام
كى شايەد مېنى قىلماغاي قەتلى ئام.»
قىلىپ بۇ ھەۋەس بىرلە ئاشنى ئالىپ،
ئەمىر قاشىغە كەلدى بۇ يالبارىپ.
كېلىپ بۇ دېدى: «ئەي قاراقچى بېگىم،
كى مەن بىر قەلەندەر گەدايى تېگىم.
كى تۇرغان تۇرۇق مەندەدۇر ئۇشبۇھال،
بۇ جەندەمدىن ئۆزگە يەنە يوقتۇ مال.
كى ئۆلتۇرمەيىن مەن فەقىر زارنى،
تىرىك قويسەلەر بۇھەئى خارنى.»
دەپ ئېردى بۇ سۆزگە ئەمىر كۇلدىلەر،
«كاساڭنى يەنە ساقلاغىل» دېدىلەر.
«بېرەي ئەشرەفنى ساڭا تولدۇرۇپ،»
بۇ سۆزگە قەلەندەر دېدىلەر تۇرۇپ:
«خوجام، ئەشرەفى كارۋانلاردا يوق،
ئانى بىھۇدە ئۆلتۇرۇپ ئاتمە ئوق.
فۇلى يوق، يۇكى زاك ئىكەن قاتما قات،

باری بىر قازان، ئۇچ ئېشەك، ئالتە ئات.»
بۇ سۆزلەرنى دەپ ياندىلار يەر ئۆپۈپ،
بۇ سۆزلەشكەنىن كارۋانلار كۆرۈپ.
دېدى: «مۇنداقى ئول قەلەندەرغىنە،
بولۇپ ئول قاراقچى بىلەن بىرگىنە.
قولىدە ئىشارەت قىلادۇر باقىپ،
كى سۆز ئۆرگەتىپ ياندى بىزنى چاقىپ.
بولۇپ بىزگە ھەمراھ، يەپ ئاشۇ نان،
تويۇپ قارنى ئاشقە، باربىدۇر ئۇيان.
قەلەندەر كېلەدۇر، كۆرۈگلار ئانى،
كى ئەمدى ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈگلار ئانى.»
دەپ ئېردى بىروق خەلقى سوقتى تاياق،
مۇنى ئۆلدى دەپ تاشلادىلار يىراق.
كى فۇرسەت ياتىپ بۇ كۆزىنى ئاچىپ،
ئەمىر قاشىغە كەلدى ئاندىن قاچىپ.
دېدى: «ئەي قاراقچى خوجام، بىلمەدىم،
كېلىپمەن بايا يالغان ئايتىپ ئىدىم.
مۇنىڭدا جەزاھىر تولا رەڭ-بەرەڭ،
كى ئالتۇن-كۈمۈش گەۋھەرى بار كۆرەڭ.
كى قۇندۇز، قاما، ئەشرەفى، ھەرنە مال،
ئانى ئۆلتۈرۈپ ئالسالار، بۇ ھەلال.»
ئەمىر دېدىلەر: «مەن قاراقچى ئەمەس،
بۇ يەڭلىغ يامانلىقنى قىلمە ھەۋەس.»
قەلەندەر دېدى: «ئەي خوجام، مەن قۇلۇڭ،
مېنىڭ خاتىرىمدىن قاراقچى بولۇڭ.»
ئەمىر ياخشى سۆز بىرلە توختاتتىلار،
ئانى يانلارىدا تۇتۇپ ياتتىلار.
قەلەندەر ياتىپ ئورنىدىن قوپۇچە،
قاچىپ كارۋانلار كېتىپدۇر كېچە.
باقىپ بۇ قەلەندەر ئۇ يانۇ بۇ يان،
كى يىغلاپ دېدى: «مەن بارايىن قايان؟»
ئەمىر دېدى: «بىزنىڭ بىلەن يۈر بۇيان،
بىز ھەم بارغۇمىز كارۋانلار سويان.»
قەلەندەرنى ئالدىغە سالدى قوپۇپ ئالدى،
كى ئاندىن رەۋان بولدى ئاتنى توقۇپ.
بەناگەھ بارۇر ئېردى يولدا كېتىپ،
كېلۈر ئېردى بىر يەردە تاغقە يېتىپ.
بۇ تاغ ئىچرە قەلئە نەمۇدار ئىدى،
مۇنىڭدا ئۇلۇغ پەھلەۋان بار ئىدى.
بىرىنى دەر ئېردىكى بەرقى يەمەن،
بىرىنىڭ ئاتى ئېردى رەئىدى يەمەن.
قاراقچى بولۇپ ئىككىسى يىلۇ ئاي،
ئېتىپ قەلئە، مۇنداغ قىلۇر ئېردى جاي.
يۈرۈپ ھەر تەرەف قىلمىش ئېردى ئويۇن،
كى سۇنماس ئىدى شاھلارغە بويۇن.
يېتىپ ئېردىلەر ئۇشبۇ يەرگە جەھان،
كۆزى تۇشتى ئانىڭ ئەمىرگە رەۋان.
ئوشۇل دەم كىشى بۇيرۇدى: «سەن ئايىت،
كى بەرسۇن ئاتىنى ماڭا ئول يىگىت.
ئانىڭدىن ئۆلۈمنىڭ گۇناھىن ئۆتەي،
كى ئۆلتۈرمەكمنى ۋەلې تەرك ئېتەي.»
يېتىپ ئول كىمەرسە ئەمىر قاشىغە،
ئەجەب بەرقى لامۇ كىيىپ باشىغە.
دېدى: «ئەي يىگىت سىزگە بۇ خۇش خەبەر،
ھەيال بولمە، يىلدام تۇشۇپ ئاتنى بەر.
ئۆلۈمدىن گۇناھىڭنى ئۆتتى سېنىڭ،
بۇ ئاتنى كۆرۈپ پەھلەۋانىم مېنىڭ.»
بولۇپ دەرغەزەب ئۇشبۇ سۆزگە ئەمىر،
دېدى: «كەل يەقنراق، قۇلاقىم ئاغىر.»
بۇ ئادەم يەقن كەلمىش ئېردى، تۇتۇپ
قولىغە قۇلاقنى بەردى يۇلۇپ.
ئاقىزىپ بۇ ئادەم كۆزىدىن بۇلاق،
يېتىپ كەلدى يىغلاپ، قولىدا قۇلاق.
كۆرۈپ رەئىدى، بەرقى ئوشۇل دەم قوپۇپ،
ئالىپ نەيزە ئىلكىگە ئاتنى توقۇپ.
ئىكەۋلەن چىقىپ كەلدى گويا بوران،
دېمىش ئېردى ھالا شول ئادەم قايان؟»
ئەمىر دېدىلەر: «شول كىشى مەنگىنە،
زېرىكمىش ئىدىم خۇب كېلىپسىزگىنە.»
يېتىپ قىلدى بۇ نەيزەسىنى رەۋان،
بېلىدىن ئەمىر تۇتتى بەرمەي ئەمان.
تۇتۇپ ئىككىنى ئىككى قولدا ئەمىر،

№3 ئۇيغۇر كتاب توربېكتى www.uyghurkitap.com

كۆتەرمىش ئىدى يەرگە ئۇرماقنە بىر.
ئوشۇل دەم مۇسۇلمان بولۇپ كامران،
ئالىپ يۈردى باشلاپ مەكانى سويان.
كى ئانچە تەۋازئىلە ئىئزاز ئېتىپ،
كى شىرىن ھىكايەتنى ئاغاز ئېتىپ.
كى ئالتۇن-كۈمۈش زىرۇ زىۋەر ئاچىپ،
ئەمىر باشىدىن دۇرۇ گەۋھەر ساچىپ.
كى پىشكەچ قىلىپ رەڭ-بەرەڭ بارىنى،
سىپارىس قىلىپ مالۇ ئەمۋالىنى.
قەلەندەرگە كۇشتە كاسە تولدۇرۇپ،
ئاڭا بەرىلەر ئەشرەفى ئالدۇرۇپ.
بۇ ئىشغە قەلەندەر ھوشىدىن كېتىپ،
كى تەسلىمۇ بالايى تەسلىم ئېتىپ.
كى بەرقى يەمەن بىرلە رەئىدى يەمەن،
باراي بىللە دەپ تۇردى خىزمەتكە مەن.
ئەمىر دېدىلەر: «سىز تۇرۇڭلار بۇ دەم،
خۇرۇج ئەيلەسەم مەن، قويۇڭلار قەدەم.»
كى مۇندىن چىقىپ، خۇبلاشىپ كەتتىلەر،
يۈرۈپ يول يەمەن شەھرىگە يەتتىلەر.
سەرايغە كېلىپ تۇشتىلەر ئول زەمان،
ئەمىر دېدىلەر: «مەككەلىغلەر قايان؟»
تەمام مەككەلىغلەر قېرى ياشلىغىن
كى ئەبدۇلمۇتەلىب چوڭى باشلىغىن.
يەمەن شاھى قاشىغە كەلمىش ئىدى،
كى تارتىغ خىراجىنى بەرمىش ئىدى.
ئىبەرگەن يەمەن شاھى بىر پەھلەۋان،
خاجە ئۇمرى سوقۇپ مەككەدە ئانچۇنان.
يامانلاپ خىراجىنى ئالماي شۇبۇ،
قىلىپ كۆپ سەياسەت، يانىپ ئېردى بۇ.
مۇنىڭ ئارقەسىدىن خىراجىن ئالىپ،
بارۇر ئېردى بۇ مەككەلىغ يالبارىپ.
ئەمىر قوغلاشىپ ئېردى بەرمەس ئۇچۇن،
ئەگەر يەتسە يولدا، ئىبەرمەس ئۇچۇن.
ئەمىر كەلگۈچە ئىلگەرى خاجەلەر
كېلىپ، بۇ سەرايغە تۇشۇپ ئېردىلەر.
قىلىپ خاجەلەر ئۇشبۇ تەدبىرىنى،
قويۇپ يۈك قاشىدا مۇبەششىرىنى.
چىقىپ پادىشاھغە كۆرۈنمەك ئۇچۇن،
كى ئاندىن خىراجىنى بەرمەك ئۇچۇن.
ئىجازەت بىلەن شەھ قاشىغە بۇلەر،
كى يۈزمىڭ تەۋازئۇ قىلىپ كىردىلەر.
يەمەن شاھىنى دەرغەزەب ئاڭلاشىپ،
كىرىپ خاجەلەر تۇردى قول باغلاشىپ.
باقىپ شەھ بۇلارغە دېدى: «ئەي خوجە،
خىراج بەرمەيىن يەتتە يىل بولغۇچە.
بۇ ئىشلارنى سىزلەرگە كىم بەردى ھەد،
نە يەردىن بۇ رەڭ تاپتىڭىزلار مەدەد؟
خىراجمنى دەپ مەن ئىبەرسەم كىشى،
باشىنى يارىپ، بۇ نە يەڭلىغ ئىشى؟
ئەگەر بولسە مۇنداغ، ئىبەرتىپ چېرىك،
چاپۇرمەن خەلايىقنى، قويماي تىرىك.»
قويۇپ خاجە ئەبدۇلمۇتەللىب بۇھال،
دېدىكىم بۇلار: «پادىشاھى زەۋال.
كى بىزدە نە ھەددۇركى، مۇنداغ كېرەك،
قىلۇرمىز بۇ ئەسلى، بۇ قايداغ يۈرەك؟
تۇغۇلدى، نېتەي، مەككەدە ئۇچ ئوغۇل،
كى نۇشىرۋان دەيدۇ فەرزەندىم ئول.
قىلۇر ھەرنە قىلسە ئوشۇل شەھرىيار،
گۇناھ بىزدە يوق، شول ئوغۇللاردا بار.»
دېدى شاھغە بۇ سىفەت ھالىنى،
سەرايغە تۇشۇرمىش ئىدى مالىنى.
دېدى شاھ ئول دەم: «سەرايغە بارىپ،
كى مەككە خىراجىنى كەلتۇر ئالىپ.»
كېلىپ ئىككى ئادەم سەرايغە رەۋان،
كۆزىگە كۆرۈندىكى بىر نەۋ جەۋان.
كى ئوق ساغداقىنى بىلىگە ئاسىپ،
چىقىپ ئولتۇرۇپدۇركى يۈكنى باسىپ.
ئانىڭ چېھرەسى نۇر پەيدا بولۇپ،
كى ھۇسنى جەمالىغە شەيدا بولۇپ.
يۈزى گۇل كەبى، غۇنچە ھۇسنى بەھار،
قەدى سەرۋىدۇر، زۇلفى لەيلى نەھار.
كى نەززارە ئەيلەپ جەمالىغە بۇ،

تەبەسسۇم قىلىپ دېدى ھالىغە بۇ:
«قوپۇڭ، ئەي يىگىت ئورنۇڭدىن ئۇيان،
بۇ پۇل مالنى ئالغۇلۇق بىز بۇيان.»
ئەمر ئاڭلاماسلىقغە سالدى سۆزىن،
غەزەبدىن سالىپ بۇ ياساۋۇل كۆزىن.
ئالىپ قولىغە ئول ياساۋۇل تاياق،
كېلىپ دېدى: «قوپغىل بۇ يەردىن يىراق!»
تاياقنى رەۋان قىلدى سالماقتە بىر،
ئەمان بەرمەيىن تۇتتى ئانداغ ئەمر.
ئالىپ تاشلاپ ئېردى سەراي تاشىغە،
بارىپ تۇشتى ئول چارسۇنىڭ قاشىغە.
تارىغدەك زەمىنغە ساچىلدى تېنى،
بارىپ پادىشاھغە ئايىتتى ئانى.
يەمەن شاھى بۇ خاجەلارغە باقىپ،
دېدى: «كىم ئىمىش ئول، كۆرۈڭلار چىقىپ.»
دېدى مەككەلىغ خاجەلەر: «شول ئوغۇل،
كى نۇشرۇاننىڭ پىسەرخانى ئول.»
بۇ سۆزدىن بۇزۇپ پادىشاھ رەڭگىنى،
بۇيۇردى «تۇتۇپ كەل!» دەپان زەڭگىنى.
بۇ زەڭگى بەغايەت زەبەردەست ئىدى،
بەرابەر كىشى ئەسلى بولماس ئىدى.
كى ساقلاپ ئىدى زەڭگىنى بەند بىلەن،
مۇنى بەند قىلىپ ئېردىلەر پەند بىلەن.
يېمەككە بىر ئادەم بېرىپ كۇندە ھەم،
كى بۇ شاھ دەپان تارتار ئېردى بۇ غەم.
كى زەنجىر سالىغلىغ يەنە مىڭ كىشى،
كى ساقلاپ مۇنىڭ بىرلە ئېردى ئىشى.
ئوشۇل دەم بۇ زەڭگىنى قويدى شىپشىپ،
سەرايغە قەدەم قويدى مۇندىن ئاشىپ.
تۇشۇپ غۇلغۇلە زەڭگى غەۋغاسىغە،
خەلايىق يىغىلدى تەماشاسىغە.
دېدىكىم خەلايىق بۇ سۆزنى بىروق:
«دەرىغا، دەرىغا، ئوغۇل ئەمدى يوق!
ياقاسىن تۇتۇپ بۇ ئوغۇلنىڭ ئەجەل،
ئۆزى چاغلاماي قىلدى مۇنداغ جەدەل.»
يېتىپ كەلدى زەڭگى بۇ دەم باقىراپ،
سەرايغە بۇ ھەيبەت بىلەن غاقىراپ.
ئەمرىنىڭ تۇشۇپ زەڭگىگە كۆزلەرى،
كى ئولتۇردىلار تەبرەمەي ئۆزلەرى.
مۇنى كۆرسە ھەركىم بولار جانغە دەرز،
چىقار زەڭگىنىڭ قەددى يۇز ئالتە گەز.
كۆزى يام، باشى گۇنبەزۇ ئاغزى غار،
ئېرۇر ھەر پۇتى مىسلى شاخى چىنار.
ئەمرگە يۇگۇردى بۇ گويا بۇران،
يەنە بۇ ئەمركىم تاپىپ بىر ئۇيان.
كى بىر ئۇردى ساچراپ كېلىپ باشىغە،
قۇلاقنىڭ يانىغە، بۇرۇن قاشىغە.
قىلىپ پارە - پارە، سۆڭەكنى چاقىپ،
زەمىنگە قۇيۇلدى مېڭەسى چىقىپ.
بۇ ئىشلارنى كۆردى خەلايىق ھەمە،
قويۇپ ئافەرىنلەر، دېدى: «بۇ نېمە؟»
يۇگۇردى بىروق شاھنىڭ قاشىغە،
كى غەۋغايى تۇفراق ساچىپ باشىغە.
دېدى شاھغە: «ئول ئىكەن ئەژدەھا،
كى ئادەم ئەمەس، بولسە بولغاي يۇھا.
ئەگەر لەشكەرىڭ بولسە يۇز نەچچە لەك،
ئىشەنمە بۇ لەشكەرگە سەن، ۋاي يۇرەك.
ئانىڭ بولماسا قولدا يا بىرلە ئوق،
كى بىر مۇشت بىلەن زەڭگىنى قىلدى يوق.»
ۋەزىر دېدى: «ئەمدى مۇلايىم كېرەك،
يەنە يوق ئىلاجى مۇنىڭدىن بۆلەك.
بارىپ شول ئۇغالنى ئۆزۈم بىر كۆرەي،
كى مۇنداغ تەۋازئ بىلە كەلتۇرەي.»
ۋەزىر يۇردى ئول دەم سارايغە ئۆزى،
كى تۇشتى ئەمرغە يېراقدىن كۆزى.
ئوغۇل ئولتۇرۇپدۇركى نۇرانەئى،
كى يەكتايى ھۇسن ئىچرە دۇردانەئى.
يۇزى ئاي، لەبى لەئلۇ قاشى قەلەم،
قۇياشدەك فەلەك ئۇزرە مانەندى ھەم.
قىلىپ تۇردى تەئزىم يىراقدىن ۋەزىر،
ئەلەيك ئالدى ياخشى سۆزىدىن ئەمر.
ۋەزىر دېدى: «ئالدىڭدا مەن بىر گەدا،

№23

مېنىڭ جانىم ئولسۇن يولۇڭدا فىدا.
سېنى چاغلاماي پادىشاھ باشىدا،
مۇخالىف سۆز ئايىتتى ئانىڭ قاشىدا.
جەمالىڭنى كۆرمەككە، ئەي نەۋجەۋان،
كى سەن بارماساڭ، كەلگۈسى شەھ بۇيان.
كېلىپمەن ئالىپ بارغالى، ئەي ئەزىز،»
دەپ ئېردى، بۇ سۆزگە ئەمىر قويۇپتى تېز.
كى يۈردى سەۋارە بولۇپ ئاتىغە،
خەلايىق يىغىلدىكى ھەيھاتىغە.
ۋەزىر شاھنىڭ قاشىغە ئىلگەرى
كېلىپ، دېدى: «ئالدىغە چىقغىل ناري.
ئىشەنمە ئەگەر لەشكەرىڭ بولسە ھەم،
تەۋازئ بىلەن ئالدىغە قوي قەدەم.»
ئەمىر كەلدى ئول دەم قىلىپ داغداغە،
كۆرۈپ چىقتى ھەم پادىشاھ ئالدىغە.
تەۋازئ ۋە ئىكرام ئېتىپ ئانچۇنان،
كى ئولتۇرغۇزۇپ تەخت ئۈزە ئول زەمان.
مەھازەر قويۇپ ئەۋۋەلى، بەئدەزىن،
قىلىپ شاھ سۆزنى دۇئادىن كېيىن.
دېدى: «ئەي يىگىت، بۇ نە قايداغ قىلىق،
قىلىپ مەككەلىغلەرغە مەن ياخشىلىق.
ئىبەرسەم كىشى مەن خىراجمنى دەپ،
بۇ يەڭلىغ ئانى قىلدىڭىز سىز نە دەپ؟»
ئەمىر دېدى: «نۇشىرۋان ھۆكمى بۇ،
ماڭا بۇيرۇغان، ئاڭلاغىل، سۆز شۇبۇ.
بۇ سۆزنى قىلىڭ سىز ۋەخاھى قەبۇل،
ۋەيا بولماسا سىزگە غەم بولسۇ يول.»
يەمەن شاھى ئول دەم مۇسۇلمان بولۇپ،
ئاياغىغە تۇشتى قۇشەيمان بولۇپ.
كى پىشكەچ قىلىپ پادىشاھ بارىنى،
ئەمىر ئالدىلار مەككەنىڭ مالىنى.
كېلىپ شادلىق، غەم ئۇمىدىن ئۈزۈپ،
ئەمىرغە يەمەن شاھى مەجلىس تۈزۈپ.
بۇ مەجلىسدە ئولتۇرۇمش ئېردى ئاربغ،
كېلىپ بىر يىگىت كۆپ چىرايى ساربغ.
ئەمىر سالدى كۆز ئول يىگىتكە باقىپ،

كۆزى ئاغرىمىشدۇركى ياشى ئاقىپ.
كىيىپدۇر كالا تېرەسىدىن كەفەن،
كى زاھىر بولۇر ئاشقى دەردەمەن.
ئەمرىنىڭ كېلىپ ئالدىغە قويدى باش،
ئوشۇل دەم كۆزىدىن رەۋان بولدى ياش.
بولۇپ ھالۇ ئەھۋالىغە مۇنتەزىر،
يەمەن شاھىدىن سوردى ئانى ئەمىر.
دېدىلەركى: «چىن شاھىنىڭ ئوغلى بۇ،
كېلىپ مۇندا دئوانە بولدىكى بۇ.
كى بىر تۇغقانىم بار بەغايەت ياماں،
ئاتى شاھى مەنزەر، ئۆزى پەھلەۋان.
بۇ كۇندە ئانىڭ بىر قىزى باردۇر،
كى ھۇسنۇ لەتافەتدە يەكتادۇرۇر.
كى ئاشىق ئاڭا گويىيا خارۇ زار،
ۋەلىكىن ئانىڭ ئۇچگىنە شەرتى بار:
كى ھەركىم بەجا قىلسە بۇ شەرتىنى،
ئۆزىگە قەبۇل قىلغۇسىدۇر ئانى.
كېلىپ نەچچە شەھزادە بولدى تەمام،
ئانى قىلدى بۇ يەردە قىز قەتلى ئام.
كى مۇشكىل ئېرۇر ئۇشبۇ قىزنىڭ ئىشى،
ئۆلۈپدۇر بۇ شەرتىدە ئون بىر كىشى.
مۇنىڭ شەرتى ئولدۇر بىرى بازلىق،
بىرى زەڭگى بىرلە تىير ئەندازلىق.
بىرىسى ئاسىغلىغ نىشانەسى بار،
سوقۇپ ئۆتكەزۇر ئانى بىئىختىيار.
ئون ئىككىنچىسى بۇ يىگىت ئېردى ھەم،
بۇ شەرت ئۇزرە يەتتى ئۆلۈمدىن ئەلەم.
مۇنىڭكى بولۇپمەن ئۆلۈمگە ئارا،
ئوشۇل قىز فىراقىدا بۇ مۇبتەلا.
كى ئونمىڭ يەنە لەشكەرى مۇندا بار،
كى تاشلاپ كېتەلمەي يۇرۇر خارۇزار.
كى چىن شاھى خاقان شەھى زاتىدۇر،
كەبابى چىنى ھەم مۇنىڭ ئاتىدۇر.»
«ئىجازەت قىلىڭ، شەرتىنى مەن سىنداي،
كۆڭلۈڭنىڭ فىراقىنى مەن تىندۇراي.»
ئەمىر ئۇشبۇ سۆزلەرنى قىلغان كۇنى،

بىروق چىقتى غەۋغايى جەڭنىڭ ئۈنى.
كۆچۈپ تەبل ئاۋازىدىن بۇ شەھەر،
كى يەتتى ئەمرگە بۇ يەڭلىغ خەبەر.
دېدى: «پۈر بولۇپ ئۇشبۇ قىزنىڭ ئىشى،
كېلىپدۇركى مەغرىب زەمىندىن كىشى.
ئاتىدۇركى سۇلتانى بەختى زەمىن،
ئىسمى ئولكى شەھزادىسى مەغرىبىن.
ئىشتىكەچ بۇ قىزنىڭ ئەلالاسىنى،
كېلىپدۇر ئۇشاتماقغە غەۋغاسىنى.»
ئەمر چىقتىلار ھەم تەماشا ئۈچۈن،
يىغىلمىش خەلايىق بۇ غەۋغا ئۈچۈن.
قەبىلە - قەبىلە كېلىپ پىرۇ ياش،
تەۋىلە - تەۋىلە بۇ ئەھلى قاياش.
بەيەكبارە جەمئى بولۇپدۇر جەھان،
نە مەزلۇم، نە قىز ھەم ئۇلۇغ پەھلەۋان.
چىقىپدۇر بۇ قىز ھەم شەھەر تاشىغە،
كى تاجى مۇكەممەل قويۇپ باشىغە.
كىيىپ قىرمىزىنى، چاقىپ شاھىنى،
يۈزىگە ئالىپ بۇرقەئى لامىنى.
بولۇپ توپىچاق ئات ئۈزرە سەۋار،
كى نەيزە - قىلىچ ئۆشىنىدە ياسى بار.
بۇ مەيدان ئارا ئانچە جەۋلان قىلىپ،
كېلىپ تۇردى توختاپ، بۇ يەرگە يېتىپ.
بۇ ئەسنا بۇ مەيدانغە ئۇشبۇ دەم،
كى سۇلتانى بەخت مەغرىبى كەلدى ھەم.
بۇ ھەم ئوق بىلەن يانى قولغە ئالىپ،
كى تۇردى بۇ قىزنىڭ يانىغە كېلىپ.
نىشانەسىگە ئوق چىقاردى بۇ قىز،
تېگىپ پۇشتۇدىن بۇ ئوقى ئۆتتى تېز.
بۇ شەھزادە ئاندىن رەۋان قىلدى ئوق،
ئوقى پۇشتۇدىن ئۆتمەيىن بولدى يوق.
بۇ قىز بازلىق قىلدى ئاندىن بوقۇپ،
كى ھەم بازلىق ھەم نىشانە سوقۇپ.
قىلالماي يىگىت بازلىقنى ئۇيان،
ئوقى كەتتى ھايىل، نىشانە قايان.
ئالىپ ئۇردى قىز زەڭگىنى ئۇشبۇرەڭ،
يېقىتتى يىگىتنى بۇ زەڭگى كۆرەڭ.
يۈگۈردى بۇ قىز قولغە شەمشەر ئالىپ،
بۇ ئەسنادا چاقماي يىگىتنى كېلىپ.
مۇنىڭ ھالىغە رەھم ئەيلەپ ئەمر،
كى «ھاي توختە!» دەپ قىچقىرىپ ئۇردى بىر.
كى تۇشتى ئەمرغە بۇ قىزنىڭ كۆزى،
كۆرۈپ كەتتى ئەقلى ھوشىدىن ئۆزى.
تۇتاشتى كېلىپ ئىشقىنىڭ ئاتەشى،
مۇنىڭ قالمادى شەرت بىرلەن ئىشى.
دېدى: «ئەي يېگىت، سىزنى قىلدىم قەبۇل،
ماڭا شەرتىنىڭ لازىمى يوق، ئوغۇل.»
ئەمر دېدىلەر: «سەبر قىل بىرنېچە،
كى شەرتىڭنى ئەۋۋەل بىنا قىلغۇچە.
كى ئاندىن سۆز ئايتاي، قىلىڭ ئىختىيار،»
كى سىندۇردى قىز شەرتىنى شەھرىيار.
تۇتۇپ چالدىلار زەڭگىنى دەم بەدەم،
كى ئۆتكەزدىلەر پۇستۇدىن ئوقنى ھەم.
ئەمر دېدىلەر قىزنى: «ئەي مەردى زەن،
قەبۇل قىل بۇ سۇلتانى بەختىنى سەن.
ۋەيا بۇ كەبابى چىنى زارىنى،
ئەگەر خاھلاساڭ ھەم قەبۇل قىل ئانى.»
«كى ساچىڭ سىنىڭدەككى ئاچىلدۇرۇپ،
بۇلارنى قەبۇل قىلماغۇم سىز تۇرۇپ.»
ئەمر دېدىلەر: «بولسە ئانداغ ئەگەر،
كى بىرنەچچە يىل مەندىن ئالماڭ خەبەر.
كى ساچىڭ سىنىڭدەك ئۆتەرسە قاچان،
بۇلۇرمىزكى ئاندىن بۇ يەردە ئاران.»
كى يىغلاپ ئەمردىن بۇ تاپماي رىۋاج،
بۇلارنى قەبۇل قىلدى بۇ لائىلاج.
مۇسۇلمان بولۇپ ئۇشبۇ شەھزادەلەر،
شەھەرگە ئەمر ھەم يانىپ تۇشتىلەر.
بۇلار بولدى خىزمەتلەردە مۇدام،
جۇدا بولمايىن قاشىدىن سۇبھۇ شام.
ئەمر قىلدى يانماقنى ھەم ئىختىيار،
سەئىدى يەمەن دېدى: «ئەي شەھرىيار.
كى بىرنەچچە كۈن تۇرسۇلار، بولسە ياز،

No:3
ئۇيغۇر كىتاب تورى بېكىتى
www.uyghurkitap.com

جەھان سەبز ئولۇپ قىلسۇ بۇلبۇل نەۋاز.
ئەمر دېدىلەر: «بولدى بىرنەچچە ئاي،
نە ھادىسە بولدىكى، ئەمدى باراي.»
جىلاۋنى خاجە ئۇمرى ئالىپ قولىغە،
چىقىپ كىردىلەر مەككەنىڭ يولىغە.
يەمەن شاھ خىزمەتكە باغلاپ كەمەر،
كىرىپ يولغە بىللە ئالىپ تاجى زەر.
كى مەنزىل ئاشىپ سالمىش ئىپردى قەدەم،
نەمۇدار ئولۇپ گەرد ئىلە تۇغ - ئەلەم.
بۇيۇردى يەمەن شاھى ئىككى كىشى،
دېدى: «ئاڭلا، باردۇر ئانىڭ نې ئىشى؟»
كېلىپ دېدى: «بۇ شولغىنە ئەر ئىكەن،
سېنىڭ تۇغقانىڭ شاھى مەنزەر ئىكەن.»
يەمەن شاھى ئول دەم دېدى: «ئەي ئەزىز،
ئىپرۇر ئۇشبۇ بىزنىڭكى تۇغقانىمىز.
ئەمر دېدى: «بۇ راھى دىگەر بىلەن،
كېلۇر بۇ نېچۇكدىن بۇ لەشكەر بىلەن؟»
بۇ شول شەرتلىغ قىز ئاتاسى ئىدى،
ئەمر قىزنى ئالغانىنى ئاڭلاپ ئىدى.
بۇلۇپ شاھى مەنزەر مۇڭا دەرغەزەب،
دېدى: «كىم بولۇپدۇر كېلىپ ئول ئەرەب؟
قىلىپدۇر قىزىمغە بۇ گۇستاخلىق،
نەھەددۇر ئەرەب بەچچەگە بۇ قىلىق؟
ۋەيا بولماسە شاھزادە شۇبۇ،»
دەبان، كەلمەكى بائىسى ئىپردى بۇ.
قىلىپ سەفنى ئاراستە ئۇشبۇ ھال،
تىكىپ تۇغ - ئەلەم، تۇزدى ئاندىن ياسال.
كى جەۋلان ئىپتىپ شاھى مەنزەر ئۆزى،
ئالىپ قولغە شەمشىر، ئەمىردە كۆزى.
كېلىپ باشىغە قىلدى شەمشىر رەۋان،
ئالىپ ئىلكىدىن تىغىنى پەھلەۋان.
ئاتىدىن ئۇزۇپ يەرگە ئۇرغاي ئەمىر،
كى بولدى مۇسۇلمان ئول بىنەزىر.
كى ئاندىن كىرىپ يولغە ھەر بىرلەرى،
كېلۇر ئىپردى يولدا ئەمىر ئىلگەرى.
يېتىپ ئەمدى چۆلگە يۇرۇپ بۇ ئەمىر،
قاراقچى بار ئىكەنى بۇ سەھرادا بىر.
كى مەقبۇل ھەرامى دەر ئىپردى مۇنى،
تۇتۇپ كارۋانلارنى بۇ شول كۇنى.
ئالىپ مالىنى باغلابان خالىدە،
ئەمىر يەتتىلەر ئۆلتۇرۇر ھالىدە.
كېلىپ ئاجراتىپ كارۋاننى ھەمان،
قاراقچى مۇسۇلمان بولۇپ شول زەمان.
بۇ كۇفرۇ زەلالەت ئىشىدىن يانىپ.
ئەمرگە قاتىلدى بۇ ھەم ئاتلانىپ.
ئالىپ سەۋداگەرنىڭكى پۇل مالىنى،
ئۆزىگە بېرىپ مالى ئەمۋالىنى.
خاجە ئۇمرى بۇ فۇلنى ئالاي دەپ ئىدى،
«بۇ فۇل خاجە جۇمھۇرنىڭكى» دېدى.
ئۆزىگە بېرىپ فۇلنى ئالماي تەمام،
دېدى: «خاجە جۇمھۇرغە بىزدىن سەلام.»
تۇرۇپ مۇندا بىردەم ئۆتۈپ كەتتىلەر،
كى ئۇچ كۇندە بىر بىشەگە يەتتىلەر.
كى مۇقبىل چەپ ئاتدار دەپ بىر كىشى
بار ئىپردى، قاراقچىلىق ئىپردى ئىشى.
بۇ ھەم كارۋاننى تۇتۇپدۇر ياتىپ،
كى باغلاپدۇرۇر بىر - بىرىگە چاتىپ.
ئەمر ھەم مۇنى ئاجراتىپ ئۇشبۇ رەڭ،
مۇسۇلمان بولۇپ يىغلادى رەڭ بەرەڭ.
دېدى كارۋانغە خاجە ئۇمرى ھەمان،
بۇ كىمنىڭ فۇلدۇر، بارۇرسەن قايان؟
قوپۇپ كارۋانلار دېدى: «ئەي ۋەلى،
بۇ فۇل خاجە بەختەك ۋەزىرنىڭ فۇلى.»
خاجە ئۇمرى ئىشىتتى بۇ سۆزنى تۇرۇپ،
ئارىغ ئالدى فۇلنى، بۇلارنى ئۇرۇپ.
ئۇرۇپ كارۋانلارنى، فۇلنى ئالىپ،
دېدىلەركى: «بەختەككە ئايغىل بارىپ.
بۇ يەڭلىغ دېگىل مەككەلىغ ئۇچ ئوغۇل،
بۇ فۇل - مالىڭىزنى ئالىپ قالدى ئول.»
قىلىپ نەم ئىپتەكنى بۇ كۆز ياشىغە،
بۇلار كەلدى بەختەك ۋەزىر قاشىغە.
ئىشتكەچ بۇ سۆزنى نەدامەت ئاڭا،
تۇتار ئىپردى دائىم ئەداۋەت ئاڭا.

هشام مەداينغە چېرىك تارتىپ بارىپ، نۇشرۋاننىڭ تەختى - بەختىنى ئالىپ، خەلقنى يەسىر قىلىپ، مال ۋە مەملەكەتنى تارتىپ ئالغا-نى، ئەمىر نۇشرۋاننى تاپىپ، هشامنى ئۆلتۈرۈپ، نۇشرۋاننىڭ تەختى - بەختىنى ئالىپ بېرىپ يانغانىنىڭ بەيانى

ئىشتىمەك كېرەك قىسسەنى ئۇشبۇرەك،
كى راۋى هىكايەت قىلۇر رەڭ - بەرەڭ.
خاجە ئۇمرى ئەمىر بىرلە مۇندىن يۈرۈپ،
كى تەلگە چىقىپ، بىر شەهەرنى كۆرۈپ.
بولۇپ قالدى هەيران بۇ ئىشغە بۆلەك،
ئىگىز ئۇشبۇ مانەندى گويا فەلەك.
خەلايىقنىڭ ئاۋازى ئاندىن بەتەر،
كى ئۇچ كۈنچىلىكدىن يىراقغە يېتەر.
كى يۈزمىڭ يانا تاقى بىرلە مۇنار،
بەلەند هەربىرى، قەددى يۈز ئانچە بار.
كىشىنىڭ كۆرۈپ هەددى بولماس بىلىپ،
بۇلار هەم تەماشادا تۇردى كېلىپ.
ئەمىر دېدى: «ئالسا مۇنىڭدىن خەبەر،
كۆرۈنمىش ئەجايىب، بۇ قايسى شەهەر؟»
دېدىكىم خاجە ئۇمرى كېلىپ: «يا ئەمىر،
بارىپ ئاڭلادىم، دەيدۇ شەهرى خەيبەر.»
ئەمىر يۈردىلەر بۇ شەهەرگە رەۋان،
بۇ سۆز ياندى ئەمدى مەداين سويان.
كى نۇشرۋان بىركۈنى تەختىدە،
كى ئولتۇرمىش ئېردىكى تۈش ۋەقتىدە.
كېلىپ ئالدىغە سايىلى بىر گەدا،
بۇ قىلدى گەدالقنى ئەيلەپ ندا.
دېدى شاھ بەختەكنى: «ئەي، خەيرى بەر،
قوپۇپ سەن بۇ سايىلغە مىڭ تەڭگە بەر.»
دېدى بۇ هەرامزادە بەختەك هەمان،
كى بىر تەڭگە يوق، مەن بارايىن قايان.
كى بىر نەچچە يىل بولدى يوق بىزگە باج،
ۋەيا كەلمەدى هېچ شەهەردىن خىراج.
قىلىپ خەرجى فۇرسەت ئېتىپ ئايما ئاي،
بۇ مىڭ تەڭگە پۇل مەن نە يەردىن تاپاي.

بولۇپ يەتتە يىل ئول خەبىر شەهرىدىن،
خىراج كەلمەدى، قايسى بىرنى دەيىن.»
تۇشۇپ شاھنىڭ بۇ سەبەبدىن ئىشى،
خەبىر شەهرىگە بۇيرۇدى بىر كىشى.
خەبىر شاھىغە قىلدى سۆزنى هەمە،
ئاتى شاھنىڭ ئېردى هەم ئەلقەمە.
قەبۇل قىلدى سۆزنى بۇ كەلگەن زەمان،
ۋەزىرىدىن ئىبەردى خىراجىن هەمان.
مەداينغە يۈزلەندى فۇلنى ئالىپ،
كى نۇشرۋانغە كۆرۈندى كېلىپ.
قىلىپ ئانچە ئىزاز ئىلە ئىلتىفات،
بېرىپ هەم سەرۇپاي بىلەن ياخشى ئات.
يانىپ چىقتى بەختەك، مۇڭا سالدى كۆز،
تۇتۇپ بۇ تەمەدۇ، فۇل ئۇچۇن سوردى سۆز.
بۇ كاتىب ۋەزىر سۆزگە تۇتماي قۇلاق،
باسىپ ئۇردى بەختەك مۇنى قىرق تاياق.
سەرۇپاي بىلەن ئاتنى ئالدى ئۇرۇپ،
كى يىغلاپ يانىپ كەتتى بىردەم تۇرۇپ.
هىشام قاشىغە كەلدى بۇ دەردناك،
يىقىلدى كېلىپ، باش يالاڭ، سىنە چاك.
ئۇرۇپ يەرگە دەستارىنى دەم بەدەم،
دېدىكىم: «ماڭا قىلدى بەختەك ئەلەم.
خىراج بەرمەك ئېرمەستۇر ئەرىنىڭ ئىشى،
ئوشۇل شاھدىن ياخشى خاتۇن كىشى.
كى سەندە زەبەردەستلىك ئۇشبۇ رەڭ،
شۇجائەتدە بولساڭكى غەيىۇر فەلەڭ.
كى بىلمەيدۇمەن، نې سەبەب بىرلە باج،
بېرۇرسەنكى نۇشرۋانغە خىراج.
ئانىڭ پەهلەۋانى ئىدى گۇستەهەم،
خىتاغە بارىپ ئۆلدى ئول، كەتتى غەم.

ئەگەر خاھلاساڭ ئەمدى ۋەقتى شۇبۇ،»
بۇ يەڭلىغ كېلىپ ۋەسۋەسە قىلدى بۇ.
كى لەشكەر يىغىپ شول زەمان بۇ ھىشام،
كىيىپ كۆك تۆمۈر، ئاتلانىپ ۋەقتى شام.
ئالىپ نەيزە ھەركىم بار ئېردى تىرىك،
مەدايىنغە يۈزلەندى قىرق مىڭ چېرىك
يۈرۈپ تەۋق ئىبنى ئۇمەر ئىلگەرى،
ئىدى گەردى لەشكەر، سىپەھسالەرى.
خەبەر يەتتى نۇشىرۋانغە بۇ دەم،
ئاڭا گۇستەھەم يوق ئۇچۇن تۇشتى غەم.
قىلىپ مەسلەھەت خاجە جۇمھۇر بۇرەڭ،
دېدى: «بىز ئانىڭ بىرلە قىلمايلى جەڭ.
بەرابەر ئاڭا پەھلەۋان مۇندا يوق،
بەھانە قىلىپ ئەسلى ئاتمايلى ئوق.
ئەگەر قەلئەدارلىقدا قىلساق ئىلاج،
كى مۇندىن كېيىن بىزگە بەرمەس خىراج.
ئۇڭا مەسلەھەت بۇدۇرۇر، ئەي ئەزىز،
بېرىپ ئىشنى كەيلانغە كېتەيلى بىز.
خەلايىق بۇ ئەسرارنى بىلمەسۇن،
كى شەھ يوق، شەھەرنى ئالىپدۇر دېسۇن.
يەنە يوق ئىلاجى مۇنىڭدى بولەك،
شەھەرنى قويۇپ ئاندا كەتمەك كېرەك.»
بۇ سۆزلەرگە نۇشىرۋان شاد ئولۇپ،
چىقىپ كەتتى كەيلانغە پۈيە ئۇرۇپ.
ھىشام يەتتى ئول دەم مەدايىنغە ھەم،
تىكىپ تۇشتى ئول خەسىلەر تۇغ - ئەلەم.
خەلايىقنى ئەيلەپ بۇلانۇ تالان،
ئالىپ سەلتەنەت تەختىنى ئول زەمان.
خەزىنە، دەفىنە ئالىپ بىشۇمار،
چىقىپ يانغالى قىلدى بۇ ئىختىيار.
قويۇپ دېدى كاتىپ ۋەزىر ئول زەمان،
«خەبەر شەھرىگە يانماسۇن خاسۇ ئام.
بۇ يەردىن قويۇڭ مەككەگە سىز قەدەم،
تۇغۇلمىش ئەجەب ئۇچ ئوغۇل ئاندا ھەم.
كى نۇشىرۋان تەربىيەت رەڭ بەرەڭ،
قىلۇرمىش سىنىڭ بىرلە قىلماقغە جەڭ.

ۋەھالا بۇ كۆندە كىچىكدۇر ياشى،
تۆشەر قولغە ئاسان ئانىڭكى باشى.»
ھىشام دېدى ھەم: «خۇپ دېدىڭ، ئەي ۋەزىر،
كى ئۇبدان ھەۋەس تۆشتى كۆڭلۈمگە بىر.»
دېدى تەۋقى ئىمرانىغە بۇ ھىشام:
«خەزىنە، دەفىنە بۇلارنى تەمام.
نە باجۇ نە تۇغۇ نە تەختۇ بۇلەم،
ئالىپ خۇسرەۋى بارگاھىنى ھەم.
يۈرۈڭ سىز خەبىر شەھرىگە تېزۇتۇن،
تۇرالىڭ، - دېدى، - كەلگۈچە نەچچە كۈن.»
قويۇپ يۈكنى ئاتلاندى بۇ شول زەمان،
خەبىر شەھرى ساربغە بولدى رەۋان.
* *
ھىكايەت ئىشتىمەڭ ئەمىردىن بۇ رەڭ،
خەبىر شەھرىگە كەلمىش ئېردى كۆرەڭ.
شەھەرنى تەماشا قىلىپ بۇ ئەزىز،
ھىشام قەسرىگە كىردى ئاندىن بۇ تېز.
كى سەندەل ئۈزەسىدە بىر پەھلەۋان،
كى ئولتۇرمىش ئول يۈقارى ئانچۇنان.
بۇ سەردار ئېردى ھىشامغە ئىنى،
ئۆز ئورنىدا قويمىش ئىدى ئول مۇنى.
ھىشامنىڭ بۇلار ئېردى قارىنداشىن
ئاتى مۇشتى زەن ئېردى كۈرسى نىشىن.
كى ساچراپ يۈگۈردى ئەمرنى كۆرۈپ،
تۇتۇش قىلدى ئانداغ بىنايەت تونۇپ.
ئەمر بىر قولى بىرلە تۇتتىيۇ دەست،
بېرىپ مۇشتىنىڭكى قولىغە شىكەست.
مۇسۇلمان بولۇپ ئول زەمان ئۇشبۇ ئەر،
ئەمرگە يانا بولدى ھەم بۇ شەھەر.
خەزىنە، دەفىنەلەرىنى ئالىپ،
چىقىپ ئېردىلەر ئانى يولغە سالىپ.
ئەمر ھەم بارۇر ئېردى يولدا كېتىپ،
يولۇقتى ئوشۇل تەۋقى ئىمران يېتىپ.
ئوق ئاتتى ئەمر بىرلە قىلماقغە جەڭ،
ئانى ھەم يانا تۇتتىلار ئۇشبۇ رەڭ.
ئوشۇل دەم مۇسۇلمان بولۇپ يالبارىپ،

ئەمرگە بۇ گەنجنى قويدى ئالىپ،
كى نۇشرۋاننىڭكى تەختنى ھەم،
بىرىپ بارگاھ تاجۇ تەختنى ھەم.
خەزىنە، دەفنە ساچىپ سۇرخ زەر،
ئارىغ قىلدى پىشكەچ ئەمرگە بۇ ئەر.
ئەمر بولدى خۇشھال بۇلارنى كۆرۈپ،
كىلىپ تۇشتىلەر ئول ئەمرنى كۆرۈپ.
ئەمر دېدى ئول دەم: «خاجە ئۇمرى باقىڭ،
ماڭا بىر كىيىك ئوغلاقنى تاپىڭ.»
بۇ سۆزگە خاجە ئۇمرى بولۇپ كامران،
شىكارغە چىقىپ ئېردى سەھرا سويان.
كى بىر ئارقەسىدىن ئۆتۈپ ئېردى ھەم،
كى لەشكەر كۆرۈندى قالىن تۇغ - ئەلەم.
بولۇپ چۇستۇ چابۇك ئوشۇل دەم بۇ ئەر،
بۇ لەشكەرگە كەلدى، ئالاي دەپ خەبەر.
مۇبەددەل قىلىپ سۇرەتىنى قارا،
بۇ يەڭلىغ بولۇپ ئېردى كۇففار ئارا.
تەماشا ئۇچۇن ھەر تەرەف كۆز سالىپ،
ھىشامنى بۇ ھەيئەتدە كۆردى كىلىپ.
بەغايەت زەبەردەست ئىدى بۇ مەرەز،
باشى گۇنبەزۇ قەددى قىرق ئالتە گەز.
يۇزى چوڭ، ساقال ئاز، ئاغىز غاردەك،
تىشى مىسلى سەندەل، كۆزى ناردەك.
كى ئون يەتتە جىسمى ئانىڭكى سارىغ،
ئېرۇر قويى ھەيكەل يۇزى داغلىغ.
كۆرۈپ بۇ پەلىدنى خاجە ئۇمرى ھەمان:
«بۇ نۇشرۋان دۇشمەنى بىگۇمان.
ئەمرگە قىلىپ تەربىيەت رەڭ بەرەڭ،
قىلادۇركى بولغاي مۇنىڭ بىرلە جەڭ.»
كى مۇندىن يانىپ چىقتى ئەھلى نىجات،
يولاقتى يانا ئىككى مىڭ ياخشى ئات.
كى دەرھال خاجە ئۇمرىكى دارۇ قاتىپ،
سالىپ قويىنغە، ھەلۇا ئۇبدان ئېتىپ.
مىراخور باشىغە كىلىپ ئول زەمان،
ئالىپ قويدى ھەلۇا بىلەن ئىككى نان.
يىقىلدى ئارىغ ئول يىمەسدىن بۇرۇن،

قويۇپ بولدى گويا خاجە ئۇمرى قۇيۇن.
تۇتۇپ مىندىيۇ ئاتلانى جۇغلادى،
سالىپ ئالدىغە ئاتلانى قوغلادى.
بۇ سەھراغە كىردى ئەمۇدار ئولۇپ،
ئەبۇ تاھىر ئاندىن خەبەردار ئولۇپ.
ئەمرگە كىرىپ دېدى: «ئەي شەھرىيار،
كىلۇر ئانچە لەشكەركى، گەردى غۇبار.»
ئەمر چۇستۇ چابۇك بولۇپ كامران،
چىقىپ بۇ يۇگۇردىكى سەھرا سويان.
ھەۋا خۇب سۇزۇلدى، كۆرۈندى فەلەك،
كىشى يوق يەنە ئۇشبۇ ئاتلانى بۆلەك.
كى يالغۇز خاجە ئۇمرى كىلەدۇر سۇرۇپ،
ئەمرشاد بولدى بۇلارنى كۆرۈپ.
بۇ ئات تەگدى بارچە كىشىگە كىلىپ،
بۇ لەشكەر تۇتۇپ مىنىدى يۇرگەن سالىپ.
ئەمرگە خاجە ئۇمرى دېدى: «ئەي ئەرەب،
كىلىپمەن ھەلى مەن ھىشامنى كۆرەپ.
ئانىڭ قەددى گوياكى بەبرى فەلەڭ،
ھەلى قىلماغايسەن ئانىڭ بىرلە جەڭ.
بەرابەر ئەمەسسەن، كىچىكدۇر ياشىڭ،
خۇب ئېرمەس بۇ جەڭ ئۇزرە كەتسە باشىڭ.
يانالىڭ قويۇپ مەككەگە ئەمدى بىز،»
دېدى: «بۇ ھەۋەسنى قويۇڭ ئەمدى سىز».
ئەمر قىلمادىلار بۇ سۆزنى قەبۇل،
«باقار بەخت، بەرسە خۇدا كىمگە يول.»
خاجە ئۇمرى دېدى: «بولسە ئانداغ، ئەمر،
مىنىڭكى سۆزۈم بار، قىلاي سىزگە بىر.
بىرىپ پىشەدەستلىكنى ئەۋەل بۇ رەڭ،
كى ئاندىن قىلۇرسىز ھەزىن بىرلە جەڭ.
كى جەڭ ئۇزرە نەۋبەتنى بەرمەي ئاڭا،
ئەۋەل پىشەدەستلىكنى قويماي ئاڭا.»
خاجە ئۇمرى ئەمرگە دەپ ئېردى بۇرەڭ،
قەبۇل قىلمادى، قىلدى ئەسبابى جەڭ.
كىلىپ شەھرى خەبىردىنۇ شول زەمان،
ھىشام ئالدىغە كەلدى بىر بەدگۇمان.
دېدى ئول كىلىپ: «پادىشاھ كۆرۈڭ،

www.uyghurkitap.com ئۇيغۇر كتاب تور بېكىتى ئۇيغۇرچە كتابلارنىڭ بىرىنچى تورلىسى

بارىپ شەھرىنىلە مەملەكەتكە، يۇرۇڭ.
كېتىپ سىز مەدايىنغە، ئەي شەھريار،
كېلىپ مەككەدىن ئىككى چابۇك سەۋار.
خەلايىقنى تاراج قىلدى چىقىپ،
ئارىغ ئالدى قويماي فۇلۇڭنى تاپىپ.
شەھەرنى ئۆزىنىڭ قىلىپ ئۇل ئوغۇل،
كى ئورنۇڭدا بىر پادىشاھ قويدى ئول.
قىلىپ جەڭ ۋۇجۇدىنى ئەيلەپ تارىغ،
ئانىڭ دىنىغە كىردى خەلقىڭ ئارىغ.
قىلىپ ئانچە نۇشرۇان پەرۋىش،
سېنىڭكى جېڭىگەكى كەلگەن ئىمىش.»
ھىشامى بۇ سۆزنى ئىشتكەن زەمان،
ئاڭا بولدى گويا قاراڭغۇ جەھان.
كى تاشلاپ باشىدىن ئالىپ تاقنى،
تىزىغە سوقۇپ ساچۇ تۇفراقنى.
غەزەبلىك كۆڭۈلدە ئىدى دەردۇ ئاھ،
بۇ سائەتدە كەلدى يەنە بىر سىپاھ.
كېلىپ دېدى: «ئەي شاھى ئالىي نەزەر،
دېدىم تەۋقى ئىمراننى ئەيلەپ فەقەر.
بەناگاھ كېلىپ ئېردى ئول ئىككى يول،
چىقىپ كەلدى لەشكەر بىلەن ئۈچ ئوغۇل.
تۇتۇپ تەۋقى ئىمراننى شول زەمان،
قىلىپ جەڭ يەسىر قىلدى بەرمەي ئەمان.
نە تەختۇ نە تاجۇ نە تۇغۇ ئەلەم،
خەزىنە بىلە بارگاھىنى ھەم.
بار ئېردىكى نۇشرۇاننىڭ فۇلى،
ئارىغ تاپتۇرۇپ ئالدى ئول بىر يولى.»
دەپ ئېردى بۇ سۆزنى كېلىپ قاشىغە،
قۇيۇلدى غەزەب ئاتەشى باشىغە.
غەزەبدىن ياقاسىن قىلىپ چاك - چاك،
ئۇرۇپ نەئرە ئولتۇردى بۇ دەردناك.
بىر ئادەم يېتىپ كەلدى ئول دەم يانا،
كېلىپ دېدى: «ئەي شاھى ئالەم پەناھ.
بارىپ سىز مەدايىنغە ئەيلەپ غەزات،
كى ئاندىن ئالىپ ئېردىلەر ئون مىڭ ئات.
بۇ ئاتلار بىلەن بىز ئىدۇك مۇبتەلا،
چىقىپ كەلدى چۆلدىن كىچىك بىر بالا.
كى بىر دەمغىنا ئول قاشىمدا تۇرۇپ،
سۇرۇپ كەتتى ئاتلارنى، بىزنى ئۇرۇپ.»
چۇ كىردى مىراخور بىلەن قىرق كىشى،
ئەجايىب ئىكەن ئول ئوغۇلنىڭ ئىشى.
ھىشامغە بۇ سۆزدىن قارا بولدى يەر،
كىشى ھەم ئىبەردى ئالاي دەپ خەبەر.
تۇتۇپ يولدا ئاڭلاپ خاجە بۇمرى مۇنى،
ئەمىر قاشىغە كەلدى باغلاپ مۇنى.
مۇسۇلمان بولۇپ بۇ كىشى شول زەمان،
كى باشلاپ ئەمرىنى دېدى: «يول بۇيان.
ھىشام لەشكەرى ھەم بۇ يەردىن يۇرۇپ،
كى تۇردى ئەمىر لەشكەرىنى كۆرۇپ.
قىلىپ سەفنى ئاراستە تۇغ - ئەلەم،
چالىپ تەبلى نەققارەلەر ئۇشبۇ دەم.
ئەمىر ھەم ئالىپ قولغە ئەسبابى جەڭ،
كېلىپسەن مېنى چاغلاماي، ئەي ئوغۇل.
مېنىڭدەك بەھادۇرنى تۇغماس ئانا،
جەھان ئىچرە يوق ماڭا ئوخشە يانا.
بولۇر قانچە نۇشرۇاندا يۇرەك،
كىشى يوقدۇرۇر سەندىن ئۆزگە بۆلەك.
سېنىڭ يوقتۇر ئەقلىڭ، كىچىكدۇر ياشىڭ،
مېنى چاغلاماي كەتكۇسىدۇر باشىڭ.
يانىپ چىق تىرىكلىكنى قىلساڭ ھەۋەس،
كى قان تۆكمەكىم بىھۇدە خۇب ئەمەس.»
ئەمىر دېدىلەر: «مۇندا لاف ئۇرماغىل،

كىچىك دەپ ماڭا سەن قاراپ تۇرماغىل.
خۇدا پەششەغە يار ئولۇپ قىلسە جەك،
كى بەبر بولالماس ئانىك بىرلە تەك.
خەيال ئەت بۇ يەڭلىغكى، ئەي پەھلەۋان،
سېنى كىم ياراتتىيۇ كىم بەردى جان؟
ئەگەر بولسە ئەقلىك، دىلىڭنى ساچىپ،
تانۇغىل خۇدانى، كۆزۈڭنى ئاچىپ.
ياراتتى مۇتەببەق سۈتۈنسىز فەلەك،
شەرىك يوق ئاڭا بىر خۇدادىن بۆلەك.
قىلىپ شام ئىلە سۈبھىنى ئافتاب،
قاراغە قىزىل كۈننى ئەيلەپ ھىجاب.
قارا تۈننى گاھى نەمۇدار ئېتەر،
گەھى ماھ ئىلە كۈننى ئىزھار ئېتەر.»
ھىشام ئايدى: «ئەقلىم مېنىك باردۇر،
بۇ ئەفسۇنلۇقۇك مۇندا بىكاردۇر.
بۇ سۆزلەرگە بولمام فەرىپتە، ئوغۇل،
بۇ مەيدان ئەمەس جايى گۇفتار ئىول.
ئەگەر قۇۋۋەتىك بولسە كەلگىل بېرى،
كېتەر قايسىمزدىن بۇ دەۋلەت نېرى.
كۆرۈك ئۇشبۇ كۈن كىمگە دەۋلەت باقار،
ۋەلىي كىمنى مەھنەت چايانى چاقار.
بۇ مەيداندا ئىقبال كىمگە كېلۈر،
بۇ ئات قايسىمزنىك ئىگەسىز قالۇر؟»
ھىشام ئۇشبۇ سۆزلەرنى دەپ توستى يول،
ھەۋالە قىلىپ نەيزەنى سۈندى ئىول.
ئەمىر رەد قىلىپ، بەرمەي ئەسلى ئەمان،
ئالىپ نەيزە ئىلكىگە ئەيلەپ رەۋان.
شۇبۇ جەك بىلەن كەچ كىرىپ بولدى تۈن،
كى جەڭگى جەدەل بولدىلار ئىككى كۈن.
مۇنى ئايتادۇركى بۇ ئىسنادلار،
قىلىپ ھەم ھىكايات رىۋايا تلار.
كى نەيزە ئۇمۇد بولدى رەددى بەدەل،
بۇ ئىش كارىغە كەلمەي ئەيلەپ جەدەل.
قىلىپ گۇررەئىبازلىق ئانچۇنان،
ھىشام ئاخرى قىلدى شەمشىر رەۋان.
ئەمىر چۇستۇ چالاك بولۇپ قول سالىپ،
قولىدىن ئانىك شەمشىرىنى ئالىپ.
كېلىپ سالدىيۇ فەرق سارىغە بۇ دەم،
بولۇپ باشى گويا قۇمۇشدەك قەلەم.
كۆرۈپ لەشكەرى نەئرە تارتىپ بىروق،
ھەمە ئات سالىپ تىغ ئىلە ئاتتى ئوق.
تەبەر، نەيزە، خەنجەر، ئۇمۇدى گەران،
قىلىچ، نەيزە، شەمشىر نە تىغى سىنان.
ئەمىر لەشكەرى كەلدى ھەم ئۇشبۇ رەك،
بولۇپ مەستۇ ھەيران بىروق قىلدى جەك.
ئاقىپ قان رەۋان بولدى جەيھۇن كەبى،
قىزىل قان ئاقىپ سۇبھى گۈلگۇن كەبى،
ئاچىپ ئىشكىنى ھەفت گەردۇن فەلەك،
كى نەززارەلەر قىلمىش ئېردى مەمەك.
فەلەكنى كۆتەردى بۇ گەردى تۈتۈن،
ياشۇندى قاچىپ ئول زەمان ئايۇ كۈن.
بارى مەستۇ لەشكەردە يوق ئېردى فەرق،
لىباسى بولۇپ قانغە ئالۇدە غەرق.
ئۆلۈكلەر زەمىندە قۇچاغۇ قۇچاغ،
تۈرار ئېردى قوپسە باش ئۈزرە ئاياغ.
ۋەلىي تەشنە بولدىيۇ زارۇ ھەمە،
ئەجەلگە خەبەردار بولدى ھەمە.
ئەمىر گاھى ھۇشيارۇ ھەم گاھى مەست،
بۇ جەك ئۈزرە لەشكەرگە بەردى شىكەست.
كى ئاچتى ئەمىرگە بۇ ئىقبال يۈز،
بۇ دەۋلەت، سائادەت ئاڭا ئاچتى كۆز.
مۇسۇلمان ساري ئولدى بادى زەفەر،
ۋەلىي كۇفر ئەھلىغە يەتتى خەتەر.
مۇسۇلمان بولۇپ بەئزىسى شول زەمان،
قاچىپ بەئزىسىغە يوق ئېردى ئەمان.
تۈتۈپ بەئزىسىنى سۈپەر قىلدى ھەم،
بۇلار شاد بولدى، ئاڭا تۈشتى غەم.
ئالىپ بارگاھىن ھىشامنىك ھەمە،
خەزىنە، دەفىنە بار ئېردى نېمە.
قىلىپ جاي بۇ يەرگە تۈشۈپ ئولتۇرۇپ،
بار ئېردى خەزىنە ئارىغ ئالدۇرۇپ.
كى ئالماي ئۆزى بولسە ئاقۇ سارىغ،

ئىبەردىكى نۇشرۋانغە ئاربغ.
بۇ يەردىن كۆچۈپ ئۆزلەرى شول زەمان،
بولۇپ مەككەتۇللاھ ساربغە رەۋان.
كېلىپ تۇشتىلەر مەككەگە ئۇشبۇ ھال،
فەقىرلەرغە سەۋغات ئالىپ فۇلۇمال.
بولۇپ ئەيشۇ ئىشرەت بىلەن كامران،
بۇ يەگلىغ قىلىپ ئۆتمىش ئېردى زەمان.

فەسلى داستان، نۇشرۋان مەدايىننغە كېلىپ، مەدايىننىڭ ۋەيران بولغانـ
نى كۆرۈپ ھۇشدىن كەتكەنى، بۇ ئەسنادا «مەككەدىكى ئوغلۇڭ ھـ
شامنى ئۆلتۈرۈپ، تاجۇ تەختنى ئاجراتىپ ئالدى» دەپ نۇشرۋانـ
غەخۇش خەبەر يەتكەنى، بەختەكنىڭ ئەمرگە ئەلچى ئىبەرگەنى

كى راۋى بۇ يەگلىغ ھكايەت قىلۇر،
كى نۇشرۋاندىن رىۋايەت قىلۇر.
كى شەھرى مەدايىننى ئالدى ھشام،
خەزىنە بىلەن مەملەكەتنى تەمام.
سەراپەردەلەرنى ئالىپ تاجۇ تەخت،
خەلايىقنى تاراج ئېتىپ ئۇشبۇ ۋەقت.
قىلىپ ھەم يەسرۇ تالانۇ بۇلان،
ھشام كەتمىش ئېردى يانىپ ئول زمان.
خەبەر تاپتى نۇشرۋان ئول كۈنى،
ھشام ئالدى دەپ شەھرئىلە مۇلكنى.
كى نۇشرۋان شول كۈنى ئاتلانىپ،
بۇ يەردىن مەدايىننغە كەلدى يېتىپ.
كېلىپ تۇردى بۇ ھەر تەرەفكە قاراپ،
بولۇپدۇر شەھەر بىنھايەت خەراب.
قولىنى تىزىغە سوقۇپ دەم بەدەم،
دەر ئېردى: «بۇ ناموسلۇقۇ ئۇشبۇ غەم.»
دېدى خاجە جۇمھۇر: «مۇنداغ دېمەڭ،
كى ھېچ قەسدە يوق، بمھۇدە غەم يېمەڭ.
كى فۇرسەت ئىچىدە كېلىپ بىر ئەركەك،
جەراھەتكە مەرھەمنى قويماق كېرەك.»
بۇ سۆز بىرلە ئېردى بۇلارنىڭ ئىشى،
كىرىپ كەلدى بۇ ۋەقتدە بىر كىشى.
دېدى ئول كېلىپ: «شاھى ئالىي گۇزەر،
ئىشتىدىم ھەلى سىزگە بۇ خۇش خەبەر.

باقىپ ئېردىڭىز مەككەدە ئۇچ ئوغۇل،
چىقىپدۇر خۇروج ئەيلەمەكلىككە ئول.
ھشام نەچچە مەنزىل شەھەردىن كېلىپ،
ئىكەن مەككە سەرھەددىغە ئول يېتىپ.
توسۇپ ئالدىنى ئۇچ ئوغۇل شول زەمان،
تۇتۇپ ئۆلتۈرۈپدۇركى بەرمەي ئەمان.
كى سىزلەرنى ئەيلەپ خەلاس ئۇشبۇ دەم،
ئالىپدۇر خەزىنە بىلەن مالنى ھەم.
كېلىپدۇر شەھەرگە تەمامى كېچە،
سەھابى خاجە بىرلە ئەرباب بەچە.»
كى خۇشھال ئولۇپ ئانچە نۇشرۋان،
مۇڭا ئىلتىفات ئەيلەدى ئانچۇنان.
ۋەلى چىرلاتىپ كەلدى ئەربابنى،
بەيان قىلدى بىر سۆزدە ھەر بابنى.
دېدى: «پادىشاھا، كېلىپ ئول ھشام،
يەسىر قىلدى بىزلەرنى باغلاپ تەمام.
بەناگاھ بارۇر ئېردۇكۇ خارۇ زار،
كى پەيدا بولۇپ ئىككى چابۇك سەۋار.
ياشى يەتتەدە بارمۇكىن ياكى يوق،
كېلىپ ئەمما مەيدانغە كىردى بىروق.
ئوغۇلغە ھشام بەرمەيىن ھېچ ئەمان،
ئۇمۇد بىرلە شەمشىرنى قىلدى رەۋان.
ئالىپ ئىلكىدىن شەمشىرىنى بۇ دەم،
ئۇرۇپ ئېردى دو ھەسسە بولدى قەلەم.

چاپسپ هەر تەرەف شىر يەڭلىغ بۇ ئەر،
تەمام قىلدى لەشكەرنى زىرۋ زەبەر.
خۇدايىمغە شۇكرۇ سىپاس ئېيلەدى،
كى بىزلەرنى ئاندىن خەلاس ئېيلەدى.
بېرىپ زادەئى راھىلە بىزگە ھەم،
ئۆزى مەككە ساربغە قويدى قەدەم.
كى بىز ئۇشبۇ يەڭلىغ ئۆلۈمنى كۆرۈپ،
كېچە مۇندا كەلدۇك ئۇ يەردىن يۈرۈپ.»
بۇ سۆزلەرنى شەھ ئاڭلادى ئۇشبۇ ھال،
كى خۇشھال ئولۇپ دېدى نەققارە چال.
كى بەختەك ھەرامزادەنىڭ ئاغرىقى،
زىياد ئولدى بۇ سۆزنى ئاڭلاپ داغى.
دېدى بۇ ھەرامزادە: «ئەي شەھرىيار،
ئەگەر قىلسە دوستلۇقنى ئول ئىختىيار.
ئۆزى كەلمەيىن مۇندا يانماس ئىدى،
كى تاجىڭنى يولدىن ئىبەرمەس ئىدى.»
قاراپ خاجەغە شەھ بۇ سۆزدىن ھەمان،
دېدى خاجە: «ئەي پادىشاھى جەھان.
مۇرۇۋۋەت زەمانەسىدۇر ئۇشبۇ كۈن،
كى ئەلچى ئىبەرمەك ئاڭا تېزۇ تۈن.»
ھەرامزادە بەختەككە شاھى باقىپ،
كى ئەلچى ئىبەرگىل دېدى سەن چىقىپ.
كى بار ئېردى ئىككى ئاغاسى ئانىڭ،
كى بەھمەنى خەر دەپ تاغاسى ئانىڭ.
بېرىپ شول زەمان زادەئى راھنى،
ئىبەردى بۇ ئىككى ھەرامزادەنى.
يېتىپ باردى ئەلچى بۇ يەردىن يۈرۈپ،
كى ئالدىغە كەلدى خاجە ئۇمرى كۆرۈپ.
تۇتۇپ ئەلچىنى توختاتىپ ئول نېرى،
خاجە ئۇمرى ئەمىر قاشىغە ئىلگەرى.
كى خەت ئىبەرىپ پادىشاھدىن بۇ كۈن،
كى ئەلچى كېلىپدۇر يۈرۈپ تېزۇ تۈن.
ماڭا سىز بۇ كۈن شاھلىقنى بېرىڭ،
سورايمەن ئانى سىز بۇ ئۆيگە كىرىڭ.
ئەمىر ھەم ئول ئىشنى قەبۇل قىلدىلار،
تۇرۇپ بارگاھ تەختىنى قويدىلار.
خاجە ئۇمرى قويۇپ تاجىنى باشىغە،
كېلىپ ئۇمرى بۇ تەختىنىڭ قاشىغە.
كى ئەلچى كېلىپ ئىنتىزارلىق بىلەن،
كىيگۈردىكى ئەلچىنى خارلىق بىلەن.
قىلىپ ئەسىسە، شاھلىق ئانچۇنان،
كى ئولتۇرمىش ئېردى بولۇپ كامران.
قويۇپ ئەلچىلەر پىشكەچنى ئۆزى،
بۇ ھالەتدە تۇشدى ئەمىرگە كۆزى.
كى ئاغزىدا سۆز ھەم تەقى بارگاھ،
تۇرادۇر سىپاھلار ئارا ئۇيلە ماھ.
ئۆزى ھەم كىچىكۈ كىچىكدۇر ياشى،
كۆرۈندىكى شەھلەرغە لايىق ئىشى.
دېدىلەركى: «تەخت ئۆزرە ئولتۇرغان ئول،
كى ئاخشامغىنا ئۇچراغان ئول ئوغۇل.
مۇڭا بىئەدەپلىك قىلىپ ئاندا بىز،»
دېدىكىم: «ئەجايىب ئىكەن بۇ ئەزىز.»
توتۇپ ئاخىرى نامەنى سالدى كۆز،
خاجە ئۇمرى ئوقۇپ قىلمادى ئەسلى سۆز.
تىزىغە باسىپ شول زەمان نامەنى،
بۇيۇردىكى: «ئەۋۋەل بېرىڭ ئاش - نانى.»
قويۇپ ئەلچىلەرگە تەبەقلەردە ئاش،
ئالىپ سەرفۇشىنى سالىپ ئېردى باش.
كى ئاش - نانى يوقدۇر سۆگەكدىن بۆلەك،
سۆگەك بىلە ئول چايقاغاندۇر كېپەك.
ياپىپ قويدى ئاھستە، ئاشنى يېمەي،
كى ھەيران بولۇپ قالدى، ئۇ - بۇ دېمەي.
ئەمىر دېدىلەر: «ئەلچىلەر، سىز تەئام
نېچۈكدىن يېمەيسىز بۇ ئاشنى تەمام؟»
دېدى ئەلچىلەر: «بۇ نېمە، ئەي يېگىت،
بېرۈرلەرمۇ بىز بۇنى يەيدۇرغان ئىت؟»
تەبەقنىڭ ئەمىر سەرفۇشىنى ئالىپ،
سۆگەكنى كېپەك بىرلە كۆردى كېلىپ.

ئەمىر يەئنى شەرمەندە بولغاي كۆرەپ،
ئوشۇل دەم خاجە ئۇمرى دېدى: «ئەي ئەرەب،
بۇيۇردۇم بۇ ئىتلارغە مۇنداغ خورەك،
باقىپ نامە مەزمۇنچە قىلماق كېرەك.
ھەرامزادەنىڭ نامەسىنى كۆرەڭ،»
پىتىپدۇر ئەمىر باقسەلەر ئۇشبۇ رەڭ:
«قىلىپسىز ئەرەب بەچچەلەر مۇنچە ئىش،
كى داخان بولۇڭ ئىككى يىل يازۇ قىش.
بۇ ئىشلارغە مەغرۇر بولماڭ يانا،
بارىنى ئىبەرگەيسىز ئاستاغىنا.
ئەگەر بولماسا، بىز يۇرۇرمىز تاپىپ،
كۆمەرمىز باشىڭلارنى تۇفراق ساچىپ.
چۇ باردىكى بەھمەن خەرانى سىپاھ،
قويۇپ ئاتىغە نۇقتەئى جايگاھ.»
بۇ سۆزگە خاجە ئۇمرى بولۇپ دەرغەزەب،
دېدى: «ئەي ھەرامزادەئى بىئەدەب.
سىنىڭ لەشكەرىڭ بار ئىكەن ئۇشبۇ رەڭ،
نېچۇكدىن ھىشام بىرلە قىلمايسە جەڭ.
ھىشام بارسە ئاندا، جانىڭدىن تويۇپ،
قاچىپسەن تالاغە شەھەرنى قويۇپ.
خەلايىقنى تاراج ئېتىپدۇر چاپىپ،
يەسىرلەپ ئالىپدۇر قىزىڭنى تاپىپ.
كىشى قىلسە دۇشمەن غەمدىن نىجات،
كى بەرمەي سەرۇپاي بىلەن ياخشى ئات.
كۆرۇپتۇرسە خىزمەتنى ھالا ئۆزۇڭ،
يەنە بىزگە بارمۇ سەياسەت سۆزۇڭ؟!»
خاجە ئۇمرى ئوشۇل دەم مۇنى باستۇرۇپ،
قويۇپ بەرىلەر بىنھايەت ئۇرۇپ.
ئالىپ ئات - ئۇلاغ، جابدۇغىنى بۇھال،
بۇ ئەلچى بولۇپ كەتتى ئەفتادە ھال.
ئالىپ غەم - مەشەققەتنى بۇ باشىغە،
يېتىپ كەلدى ھەم شاھىنىڭ قاشىغە.
بۇلار يەرگە غەممامەسىنى ئۇرۇپ،
كى نەۋھى فىغانلارنى قىلدى تۇرۇپ.
دېدى: «قىلدى ئول بىزگە مۇنداغ ئەلەم،
كى بىز كۆرمەگەن قالمادى زۇلم ھەم.
ساڭا يوق ئانىڭ ئاشنالىق ئىشى،
كى دوستلۇقدا مەئلۇم ئەمەس ئول كىشى.»
دېدى: «قىلدى ئول بىزنى ئىتتىرىن بەتەر،
ساڭا ھەر بەلا كەلسە ئاندىن يېتەر.»
كېلىپ ئەلچى مۇنداغ قىلىپ ئېردى سۆز،
كى نۇشىروۋان خاجەغە باقتى كۆز.
دېدى خاجە: «شول خەتنى كۆرمەڭ كېرەك،
ئوقۇپ نامەنى بىر ئىشتىمەڭ كېرەك.»
كۆرۇپ نامەنى شاھ قىلدى غەزەب،
دېدىكىم: «قىلۇرسەن بۇ يەڭلىغ نە دەپ؟!
ۋە لېكىن مېنىڭ ئېرسە فەرزەندىم ئول،
ماڭا ئاشنالىق ئۇچۇن ئول ئوغۇل؛
مېنىڭ دۇشمەنىم بىرلە ئول قىلسە جەڭ،
ئىبەردىڭ نە دەپ نامەنى ئۇشبۇ رەڭ؟!»
كۆرۇپ نامەنى ئىككى نەۋبەت ئوقۇپ،
كى بەختەكنى قوغلاپ چىقاردى سوقۇپ.
بېرىپ ئول زەمان خاجەغە ئاچقۇنى،
دېدى خاجەغە: «ئىش قىلىڭ سىز قېنى.
ئەگەر خاھلاغانىنى قىلىڭ بولسە رەم،»
دېدى خاجە جۇمھۇر: «ھالا بۇ دەم
زەمانە ئانىڭدۇر، ئاڭا زەر كېرەك،
مۇلايىملىقۇ ياخشى سۆزلەر كېرەك.
ئەگەر بۇيرۇساڭ، مەن ئانىڭ قاشىغە،
قويۇپ تەختىڭنى ئانىڭ باشىغە؛
كۆتەرتىپ كېلەي ئالدىڭغە بۇ رەڭ،
كى ئاندىن كېيىن دوستلۇقنى كۆرەڭ.»
قويۇپ خاجە ئول دەم ئىشكىنى ئاچىپ،
خەزىنەگە كىردى كۆڭۈلنى ساچىپ.
كى ئالدىكى كۇس بىرلە نەققارەنى،
قالىپ ئېردى ئىسكەندەرىدىن مۇنى.
كەيۇمەرس ئادەمنى جەڭگىغىنا،
كى جەمشىدنىڭ كارنايىنى يانا.
ئالىپ ھەم نەفىرەنى دىۋبەندىنىڭ،
سەفىد مۇھرەسىن ئالدى ھۇشەڭگىنىڭ.
يىراقلارغە ئاۋازى كەتمىش ئىدى،
يېگىرمە ئىككى فەرسەڭگە يەتمىش ئىدى.

ئالىپ ساغداقىن ھەزرەتى نۇھنىڭ،
گويا قەددى ئاتمىش گەز ئېردى ئانىڭ.
مۇنىڭ بىرلە قىرق پاتمان ئالتۇن ئالىپ،
كى ھىكمەتنى ئىشلەتتى ئۆيگە كىلىپ.
كى ئۇن شەققەلىغ ئەژدەھايى ئەلەم،
بۇ ئالتۇندا تەييار قىلدى بۇ دەم.
كى زەيتۇن يىغاچدىن قىلىپ دەستەنى،
چۇ بەرگەنى ئالتۇن ئاڭا شەددەنى.
مۇناسىپ سەرۇپاي ئەمرغە يانا،
كى ئەتتۇردى كۇنلۇك باشىغا پەناھ.
خاجە ئۇمرىگە بىر تاج ئەتتۇردىلەر،
يەنە ئىككى دئۇ جامە تىكتۇردىلەر.
مۇنىڭ شۇئىلەسى ئېردى ئاق ئالتە رەڭ،
تەبەر بەندەغە قىلدى ئەسبابى جەڭ.
كى تەييار ئېتىپ خەنجەرى نامدار،
يانا كۇنلۇكۇ پاپۇشۇ سەد ھەزار.
بۇ يەڭلىغ ياراغ خاجە مۇقبىلغە يوق،
مۇڭا قىلدى تەييار يا بىرلە ئوق.
سەرۇ پاي مۇھەييا قىلىپ خاسۇ ئام،
يەنە مەككە بۇزرۇگلارىغە تەمام.
ئالىپ خاجە بۇ مالىنى ئول زەمان،
چىقىپ مەككە سارىغە بولدى رەۋان.
يېتىپ ئېردىلەر نەچچە كۇنلەر يۇرۇپ،
كى ئالدىغە كەلدى خاجە ئۇمرى كۆرۇپ.
كۆرۇشتى فىيادە بولۇپ كامران،
خاجە ئۇمرى دېدىكىم: «بارۇرلار قايان؟»
دېدى خاجەزاد: «سىزنى كۆرمەك ئۈچۈن،
كىلىپمەنكى سەۋغاتنى بەرمەك ئۈچۈن،»
خاجە ئۇمرى دېدى: «بىھۇدە ھارماڭىز،
ئەمر قاشىغە سىز ھېلى بارماڭىز.
قىيىن بىرلە ئول ئەلچىنى سەدھەزار،
كى ئۆلتۇرمەگەنگە فۇشەيمانى بار.
ئەمر دەرغەزەب، ئەي خاجەم، يانسۇلار،
يانىپ ئەمدى ئاھىستە ئاتلانسۇلار.»
دېدى خاجە ھەم: «بۇ سۆزۇڭگە ئۇناي،
ئالىڭ سىز بۇ پىشكەچنى، مەن ھەم يانايى.»

سەرۇپايى ئەييار پىشكەچلەرنى
ئالىپ خاجە، ئالدىدا قويدى بارىنى.
خاجە ئۇمرى دېدى: «ئەي خاجەم، مەن باراي،
تۇرۇڭ سىز ئەمرگە خەبەر ھەم سالاي.
ئەمر قاشلارىغە كىلىبان بۇ ئەر،
ۋەلى قىلدى ئول دەم بۇ يەڭلىغ خەبەر.
خاجە ئۇمرى دېدى: «بولسە ئانداغىنا،
تۇرادۇركى لەشكەر قاشىدا يانا.
تەۋازئ بىلەن ئالدىغە سىزۇبىز،
كى لازىم بولۇپدۇركى چىقماقىمىز.»
چىقىپ خاجەنىڭ ئالدىغە دەر مەھال،
كۆرەشتى سوراپ بىر - بىرىنى ھەسىبى ھال.
كىرىپ بارگاھىدا تاپتى قەرار،
ئەمرنى خاجە دېدى: «ئەي شەھرىيار.»
كى پىشكەچ سەرۇ پايىنى كەلتۇردىلەر،
قويۇپ پادىشانە ئۆتكۇردىلەر.
قىلىپ باش ئەمرنى بېرىپ خاسۇ ئام،
يانا مەككەنىڭ چوڭلارىغە تەمام.
بۇ يەڭلىغ بېرىپ مالۇ ئەمۋالىنى،
ئايىتتىكى نۇشىرۋان ھالىنى.
دېدىلەركى: «شەھ سىزلەگە باقەدۇر،
كى دىيدارىڭىزلارغە مۇشتاقىدۇر.»
دەبان: «قاشىغە كەلسەڭىز ئەمدى پات،»
قويۇپ خاجە ھەم خۇبلاشىپ مىندى ئات.
ئەمر خاھلادىكى ئۆتۇپ ئىككى كۇن،
مەدايىنغە بارماقنى تېزۇ تۇن.
بۇ ئەسنادا قىلدى بىر ئادەم خەبەر،
دېدى ئول كىلىپ: «شاھى ئالىي گۇزەر.
كى تەڭگى رەۋاھىل ساربدىن بۇ دەم،
كىلەدۇركى لەشكەر بىلەن تۇغ - ئەلەم.
مۇبارىز يىگىرمە ئىككى مىڭ، ئەي ئەرەب،
ئانىڭ دەيدۇ سەردارى مەئدى كەرەب.
ئۆزى ياشىغىنا نەۋجەۋان سەبزە رەڭ،
كىلۇرمىشكى ئول مۇندا قىلماقغە جەڭ.»
ئەمر دېدىلەر: «كەلسە خۇب، ۋەھم يوق،
ئاتارمىز، ئەگەر بىزگە ئول ئاتسە ئوق.»

ئوشۇل دەم يېتىپ سوقتى ئول تەبلى جەڭ،
كى مەيداندا جەۋلان ئېتىپ رەڭ بەرەڭ.
ئەمر چۈستۇ چابۇك بولۇپ ئول زەمان،
كېلىپ ئالدىنى توستى بەرمەي ئەمان.
بولۇپ قالدى ھەيران ئەمرنى كۆرەپ،
باقىپ ئول زەمان دېدى مەندى كەرەب:
«كىچىك، سەندە يوق پەھلەۋانلىق ئىشى،
بەيان قىل ماڭا سەن نە تۇرلۇك كىشى؟»
ئەمر دېدى: «فەرزەندى نۇشىرۋان،
جەھان ئىچرە ھەم پەھلەۋانى زەمان.
ئەمرى مەنەم ھەقنى بىلدۇرگۈچى،
ھېشام ئەلقەمە سەگنى ئۆلتۇرگۈچى.»
بۇ سۆزگە كېلىپ دېدى: «ئەي نەۋجەۋان،
ۋەلې قوي بۇ ئاخماقلىقىڭنى ئۇيان.
رەسۇلى شەرافەتنى مەن خاھلادىم،
خۇرۇج ئەيلەمەكلىككە بەل باغلادىم.»
ئالىپ نەيزە ئىلكىگە كەلگەن زەمان،
قىلىپ نەيزەسىنى ئەمرگە رەۋان.
كى تارتىپ ئالىپ نەيزەنى ئىلكىدىن،
ئۇرۇپ دەستەسى بىرلە بۇ بوينىدىن.
ۋەلې كەتتى ئانداغ ئاتىدىن ئۇچۇپ،
ئالىپ چىقتىلار پۇتلاردىن تۇتۇپ.
تۇشۇپ بارگاھىغە ئول شەھرىيار،
ھەمە تاپتى لەشكەر بۇ يەردە قەرار.
سالىپ غۇلۇ زەنجىر مۇنىڭ باشىغە،
ئالىپ كەلدى ئول دەم ئەمر قاشىغە.
ھەنۇز سۆز تەخى سورماپ ئېردى ئەمر،
بۇ دەم ئادىيەبانۇ بولدى ھەزىر:
دېدىلەر: «نېچۈكدىن مۇڭا زاردۇر،
مۇنىڭ بىرلە نې نىسبەتى باردۇر؟»
دېدى يىغلابان ئادىيە بانۇ: «ئول،
بولۇپ ئېردى فەرزەند ماڭا ئول ئوغۇل.
زەمانىكى لەشكەر كېلىپ بىر كۈنى،
بۇلانۇ تالانلار قىلىپ بىر كۈنى.
ئاتاسىنى ئۆلتۇردى ئاندىن تاپىپ،
يەسىر قىلدى بىزنى شەھەرنى چاقىپ.
كى مەندىن تۇغۇلغان بالام ئېردى بۇ،
ئاكاسى ئالىپ قاچقان ئوغلۇم شۇبۇ.
خەبەر تاپمىش ئېردىم مۇنى، ئەي ئەرەب،
كى باردۇر جەزىرە بەيابىاندا دەپ.
كېلىپدۇر سېنى بىلمەيىن، ئەي ئەزىز،
تىلەيلىك ئانىڭكى گۇناھىنى بىز.
باغىشلاڭ، مېنىڭ بۇ سۆزۈمكە ئۇناڭ،
ئۆتۈپ بۇ گۇناھىدىن ئەمدى قويىاڭ.»
گۇناھىن تىلەپ ئېردىلەر يىغلاشىپ،
كى ئاندىن ئەمر قويدى بەندىدىن شېشىپ.
بېرىپ ئات يارىغۇ سەرۇپا بۇرۇن،
ئەمر بەردىلەر يانلارىدا ئورۇن.
بۇ يەڭلىغ بولۇپ ئۇمەر مەندى كەرەب،
ئەۋەل مەرتەبە دەۋلەتى بەردى رەب.
يەنە ئادىيە بانۇ ئەيلەپ فىغان،
ئەمرگە مۇنى تاپچۇرۇپ ئانچۇنان.
دېدى: «پەھلەۋانلار بولۇپ مۇبتەلا،
بۇ كۈن تاڭلا ئالدىڭدا بولغاي تولا.
بۇ ئوغلۇمنى شول ۋەقتىدە خار ئەيلەسەڭ،
ئەزىز كۆرمەيىن، ئاندا زار ئەيلەسەڭ.
ئەمزگەن سۇتۇمگە قىيامەت كۈنى،
رىزا بولماغايمەن نەدامەت كۈنى.»
دەپ ئېردى ئاناسى قىلىپ ماجەرا،
ئەمر سالدى ئون ئىككى مەنسەب ئارا.
بۇ مەنسەب ئىچىدىن باقىپ بۇ ئوغۇل
سىپەھسالى لەشكەرنى قىلدى قەبۇل.
بولۇپ ئادىيە بانۇ كۆپ شادىمان،
ئوشۇل دەم چىقىپ بۇ مەكانى سويان.
كى لازىم بولۇپ ھەر بىرىنىڭ ئىشى،
كى مەنسەبكە تەئىينلەدىلەر كىشى.
ۋەلې تەۋقى ئىمرانغە تۇغۇ ئەلەم،
بېرىپ پاسبانلىقنى مۇقبىلغە ھەم.
كەبابى چىنىغە بېرىپ تەبلى جەڭ،
خاجە ئۇمرى بولۇپ زەبتى لەشكەر بۇ رەڭ.
مەدايىنغە ئاتلاندى بۇ يەر بىلەن،
بولۇپ جەمئى يۈزمىڭچە لەشكەر بىلەن.

هەزرەتى سۇلتان ئەمر ھەمزە ساھىبقران مەككەدىن مەدايىنغە لەشكەر بىلە ئاتلانغانلارى ۋە بەبربىشەئى فەيزئابادىنى ئۆلتۈرۈپ فەيزئا- باد خەلقىنى مۇسۇلمان قىلغانلارى ۋە ئۆزلەرى مۇندا تۇرۇپ، ھشامنىڭ باشىنى مۇقبىلدىن پادىشاھغە ئىبەرگەنلەرى

قىلۇر راۋىيلەر سۆزنى مۇنداغ ئەدا،
بارۇر ئېردى لەشكەر، ئەمر ئالدىدا.
كى مەنزىل مەراھىل قىلىپ تېزۇ تۇن،
بەناگاھ يۇرۇپ ئېردىلەر ئىككى كۇن.
بولۇپ بۇ سەپەت ئىككى ئايرىلدى يول،
ئەمر يول باشىدا تۇرۇپ ئېردى غول.
دېدىلەر: «بارۇر ئىككىلا يول بىلەن،
خەتەر ئەمما كۆپ، بارسە ئوڭ قول بىلەن.
بۇ ئوڭ قولداقى يول بار ئېردى قەدىم،
مۇڭا بولدى پەيدا بەلايى ئەزىم.
بەلا كەلمىشنى خەلايىق تۇيۇپ،
كى مۇنداغ ئۆتۈپدۇر بۇ يولنى قويۇپ.»
ئەمر دېدى: «قانداغ ئەلاماتى بار،
بەلايىنى نېمە خىجالاتى بار؟»
دېدى: «خۇب فەراۋان ئېرۇر بۇ شەھەر،
خەلايىق مۇنى فەيزئاباد دەر.
كى بىر بەبرى پەيدا بولۇپدۇر يامان،
شەھەر خەلقىغە بەرگەنى يوق ئەمان.
چۇ ۋاقىف بولۇپ خەلقىنىڭ ئاھىدىن،
كېلىپ ئىلغەرى يانە ھەم شاھىدىن.
بەھادۇر، مۇبارىز ئىدى بۇ چەرىك،
ھەلاك ئەيلەدى بىرنى قويماي تىرىك.
كى ھالا يەنە باردۇرۇر، يا ئەمر،
يەنە قىچقرۇر ئىككى - ئۇچ كۇندە بىر.
كى ئاۋازىنى بىر ئىشىتكەن كىشى،
ئۆلۈپدۇركى جان بىرلە قالماي ئىشى.»
ئەمر دېدىلەر: «بولسە ئانداغ ئەگەر،
بۇ يولغە كىرىپ بىر ئالالىڭ خەبەر.»
ئەمر مەسلەھەتنى قىلىپ ئۇشبۇ رەڭ،

تاپىپ بىر - بىرىن يۇردى قىلماقغە جەڭ.
خاجە ئۇمرى توسۇپ باقتىلار ئانچۇنان،
ئەمر ئۇنامايى، يۇردى ئوڭ قول سويان.
بارۇر ئېردى بۇ يول بىلەن شەھرىيار،
كۆرۈندى ئاقىندىن ئۆتۈپ بىر مۇنار.
مۇنار ئۇزرە بار ئېردى مەردى كەلان،
ۋەلى قىچقرىپ دەيدۇ: «كەلگىل بۇيان.»
ئەمر كەلدى ئول دەم مۇنار قاشىغە،
چىقىپ يۇردىلەر بۇ مۇنار باشىغە.
سۇئال ئەيلەدىلەركى مەردى كەلان،
دېدى بۇ ئەمرنى: «يۇرۇرسىز قايان؟»
ئەمر دېدى: «بەبرى بار ئېرمىش بۇ رەڭ،
كېلىپمەن ئانىڭ بىرلە قىلماقغە جەڭ.»
بۇ مەردى كەلان دېدى: «نادانمۇسىز؟
قىلالماي ئانىڭ بىرلە جەڭ مۇندا بىز.
كېلىپ شاھنىڭ يانە ئىلغارى ھەم،
ھەلاك ئەيلەدى بەبر، سالماي قەدەم.
نە ئۇچۇن قىلۇرسىز بۇ يەڭلىغ ھەۋەس؟
ئوشۇل بەبرگە سىز بەرابەر ئەمەس.»
كى باۋەر بۇ سۆزلەرنى قىلماي ئەمر،
رەۋان بولدى جاڭگالغە بۇ بەبرى شىر.
كى يىغلاپ خاجە ئۇمرى دېدى: «ئەي ئەرەب،
سېنى مەن نە يەردىن سورايىن نە دەپ؟
ۋە قايسى بەيابانىنى ئىزدەپ باقاي،
ئۆلۈكمۇ، تىرىكمۇ، نە يەردىن تاپاي؟»
ئەمر دېدى: «ئەۋۋەلقى بىر نەئرەنى،
بىلىڭ، مەن يېتىپ كۆرگەنىم بەبرىنى.
چۇ ئىككىنچى ئاۋاز قىلسام غەرو،
كى بەبرى بىلەن بولغانىم رو بەرو.

ئۇچۇنچى ئەگەر نەئرە چىقسە بۇ رەڭ،
مېنى تازە بەبرىنى ئۆلتۈردى دەڭ.
ئەگەر بولماسا بۇ ئۇچ نەئرە ئۇنى،
كى ئۆلتۈرگەنىدۇركى بەبرى مېنى.»
بۇ سۆزلەرنى ئاغاز ئېتىپ شول زەمان،
تەۋەككۈل قىلىپ يۈردى جاڭگال سويان.
ئەمىر بىر ئوچۇق يەرگە يەتتى يۈرۈپ،
بولۇپ بارچە ھەيران بۇ لەشكەر كۆرۈپ.
پىشىپ مۆۋە ھەم ئاچىلىپ گۈللارى،
چەمەن ئىچرە سايراپدۇ بۈلبۈللارى.
ئولۇپ رەڭ بەرەڭ گۈلغە بولماس باقىپ،
كى بىر چەشمەدىن سۇ چىقىپدۇر ئاقىپ.
تەھارەت قىلىپ ھەقغە ئەيلەپ سەنا،
ئوقۇپ ئىككى رەكئەت نەمازى يانا.
ئەمىر ئولتۇرۇپ ئېردى شەيدا بولۇپ،
چىقىپ كەلدى ئول بەبرى پەيدا بولۇپ.
يۈگۈردى ئەمرگە بۇ گويا بۇران،
ئەمىر قوپسە بەبرى باسىپدۇر ئۇيان.
كېلىپ بەبرى ھەم قول سالالماي شاشىپ،
ئەمىر باشىدىن يەرگە تۆشتى ئاشىپ.
كى زور قىلدىلار نەئرە تارتىپ بۇ رەڭ،
ئۇرۇپ يەرگە گويا ئەمىر ياتتى تەڭ.
كى ئاڭلاپ خاجە ئۇمرى بۇ ئۇچ نەئرەنى،
يېتىپ كەلدى، ئۆلتۈردى دەپ بەبرىنى.
ياتادۇر يانا بىر تەرەفدە ئۇ يان،
قىلىپ بەبرنى لەختە ـ لەختە بۇ يان.
مۇنىڭ ئېردى قىرق ئالتە گەز خۇبلۇقى،
ئۆزى بويلۇغۇ يەتتە گەز تىرناقى.
كى ئوخشار ئىدى ئاغزى ھەم غارغە،
بۇ ئەسنا ئەمىر كەلدى ھەم ھالىغە.
قىلىپ ھەق تەئالاغە شۇكرى سەنا،
تەمام كەلدى لەشكەر بۇ يەرگە يانا.
كى ئاڭلاپ مۇنى فەيزئابادلىغ،
بولۇبان ئەمىر باشلاغىن شادلىغ.
بۇ خەلقى مۇسۇلمان بولۇپ ئول زەمان،
كى تاپتى بۇ يەڭلىغ بارى ئەل ئەمان.

بۇلار بەبرىنى يۈردى مۇندا قويۇپ،
خاجە ئۇمرى مۇنىڭ تېرەسىنى سويۇپ.
كى تىقتى ئىچىگە تۇلۇمدەڭ سامان،
كى غالتەككە باغلاپ ئانى بۇ زەمان.
كۆزىگە قويۇپ ئايىنە نەچچە خىل،
قىزىل كىيىزنى ئەتتى ئاغزىغە تىل.
چۇ ھەيبەتدە بويىنغە زەنجىر سالىپ،
بۇ يەڭلىغ مەدايىنغە يۈردى ئالىپ.
يۈرۈپ يولنى بىرنەچچە مەنزىل باسىپ،
ھىشام باشىنى بىر خاداغە ئاسىپ.
مۇنى خاقە مۇقبىلغە دېدى: «ئالىڭ،
ئالىپ باشىنى ئىلگەرى سىز ماڭىڭ.»
بولۇپ خاجە مۇقبىل بۇلاردىن ناری،
ئالىپ كاللانى يۈردىلەر ئىلگەرى.
يېتىپ شادكام كۆبرۈكىگە بۇ ئەر،
ۋەلې تۇشتى بىر جاينى ئەيلەپ مەقەر.
تەمام چىقتى ئالدىغە ئىئزاز ئېتىپ،
بۇلار تاقى كىسرىگە كەلدى يېتىپ.
كىگۈردى ھىشام باشىنى ئىلگەرى،
كى ئاندىن كىرىپ تۇردىلار ھەر بىرى.
تۇشۇپ تەختىدىن يەرگە نۇشرۇان،
كى ئىئزاز بىرلە كۆرۈشتى ھەمان.
كى ئولتۇغۇلى كۆرگۈزۈپ ياخشى يەر،
سوراپ ھەرنە سۆزلەرنى سۆزلەشتىلەر.
ۋە ھالا كۇن ئولتۇردى، بولدى كېچە،
ئالىپ چىقتى ئول دەم ئويىگە خاجە.
قونۇپ، كىردىلەر شاھنىڭ قاشىغە،
سالىپ ئېردىلەر دەستىنى باشىغە.
ۋەلې بويىندا زەنجىرى ئۇشبۇ ھال،
قىلىپ شەھ مۇنى دادخاھ دەپ خەيال.
ئوشۇل دەم ياساۋۇل يۈگۈردى بىروق،
كىرىپ شاھغە دېدى: «دادخاھ يوق.
كېلىپ ئەمما لەگلەڭ شۇبۇ سائەتى،
قونۇپدۇر يېتىشكەج ئەجەل ئافەتى.
ئانىڭ بويىنغە چىراماشىپدۇر يىلان،
باقىپ ئولتۇرۇپدۇر يىلاننى ھەمان.»

كى دەرھال قوپۇپ خاجە جۇمھۇر بۇ رەڭە،
دېدىلەر: «ئانى، پادىشاھا، كۆرەڭ.
بولۇپ پۈر جەھان ئىچرە ئەدلىڭ سېنىڭ،
جەمئ جانۋەر دادخاھىڭ سېنىڭ.»
دېدى شەھ: «ئەگەر بولسە ئانداغ، بارىپ،
خاجەم ئاڭلاسۇنلار قۇلاقىن سالىپ.»
كېلىپ خاجە ئول دەم دېدىلەر ھەمان:
«بۇ دەيدۇر ماڭا دۇشمەن ئىردى يىلان.
ماڭا رەھم ئېتىپ، بۇيرۇساڭ، ئاتسە ئوق،
بەلادىن خەلاس ئەيلەبان قىلسە يوق.»
دەپ ئىردى خاجە ئۇشبۇ سۆزلەرنى خۇب،
مۇڭا قالدى نۇشىروان شاد ئولۇپ.
قويۇپ تەختنى تاشقارى ئۇشبۇ دەم،
بولۇپ تۆت مىڭ ئالتە يۈز شاھ جەم.
بۇلار جۇملەئى ئىردى تەختنىشىن،
كى قول باغلاشىپ ئىردى زۇھەل فىشىن.
بەھادۇر، مۇبارىز دېگەن ئەرلەرى،
قۇباد، ئەردەشىر — گۇستەھەم باللارى.
تۇرۇپ بۇ سىفەت شاھنىڭ ئالدىدا،
كى ئولتۇردىلار خاجەنىڭ يانىدا.
كى چەپ قولدا بەختەك تۇمەن تاجدار،
تۇرۇپدۇر ۋەلى نەچچە مىڭ نامدار.
باقىپ ھەرتەرەفكە بۇ نۇشىروان،
دېدى: «مۇندا بولغايمۇ بىر پەھلەۋان؟
بۇ لەگلەكنى قىلغاي بەلادىن خەلاس،
قىلاي مەن ئاڭا قانچە ئىنئامى خاس.»
بۇ يەڭلىغ يەنە قىچقىرىپ دېدىكىم،
باقىپ يەرگە، ئۇن قىلمادى ھىچ كىم.
قىلىپ خاجە مۇقبىل مۇنى ئىختىيار،
كى ساچراپ قوپۇپ دېدى: «ئەي شەھرىيار.
كى قىلساڭ بۇ ھىممەت، ئىنايەتنى، مەن،
بەجا كەلتۇرەي ئۇشبۇ خىزمەتنى مەن.»
ئالىپ ئىلكىگە ئوق بىلەن يايىنى،
قويۇپ ئوقغە ھەم يايىنىڭ تارىنى.
دېدىكىم: «خۇدايا، پەناھىم ئۆزۈڭ،
ياراتقان مېنى پادىشاھىم ئۆزۈڭ.
بىئەفرۇزلۇق قىلغانىم، ئەي ۋەلى،
مېنى قىلمە شەرمەندە مۇندا ھەلى.
ئۇمىدىم سېنىڭدىن بەلۇتفۇ كەرەم،»
تۇتۇپ يايىنى بۇ ئىشغە قويدى قەدەم.
بۇ سۆز بىرلە ئوق ئاتتى لەگلەك سويان،
تىگىپ، ئۆلدى بوينىداقى بۇ يىلان.
كى تىشلەپ يىلاننى يانىپ ئۆيرۇلۇپ،
ئۇچۇپ كەتتى شەھ باشىدىن چەۋرۇلۇپ.
خەلايىق سالىپ تەھسىنۇ ئافەرىن،
تونىنى نۇشىروان سالىپ ئىگىندىن.
سەرۇپاي بېرىپ تون، فوتا، ياخشى ئات،
يەنە قىلدى ئىنئاملار قاتما قات.
كىيىپ تونىنى، ئالتۇننى ئالدى نەقىب،
ئەمىر كەلدى ئالدىغە مۇندىن چىقىپ.
بارۇر ئىردى بۇ يولدا ئەيلەپ خىرام،
خاجە ئۇمرى يولۇقتى، بۇ قىلماي سەلام.
فالاقمان بىلەن ئوڭ قولىغە ئۇرۇپ،
كى بەرگەن سەرۇ پايىنى ئالدى سويۇپ.
ئەمىرگە دېمەسلىك ئۇچۇن بەردى ئان،
كى ئىنئامنى ئالدى، قۇتقازدى جان.
ئۆز ئىگىنىنى كىيدى قولىنى تاڭىپ،
ئەمىر قاشىغە كەلدى يىلدام ماڭىپ.
ئەمىر دېدى: «تارتىپسەنۇ كۆپ جەفا،
ساڭا پادىشاھ قىلمادىمۇ ۋەفا؟»
دېدى يىغلابان خاجە مۇقبىل ھەمان:
«قىلىپ ئىردى ئىنئام شاھ ئانچۇنان.
شۇبۇ قوللارىمنى مېنىڭ سىندۇرۇپ،
خاجە ئۇمرى سەرۇ پايىنى ئالدى سويۇپ.»
ھىكايەت قىلىپ ئىردى باشىدىن ئاياغ،
ئەمىر خاجەنى چىرلاتىپ ئۇشبۇ چاغ.
دېدى: «ئەي خاجە ئۇمرى، بۇ قايداغ ئىشىڭ،
سېنىڭ بارمۇدۇر مۇندىن ئۆزگە كىشىڭ؟
مەساب قىلسە شاھ ئالدىدا بۇ قۇلۇم،
بۇ ئىنئام ئالسە، قىلىپسەن زۇلۇم.»
خاجە ئۇمرى دېدى: «ئەي ئەرەب، مەن يەتىم،
مېنىڭ باردۇ سىزگە نېچۇك نىسبەتىم؟

ئانىڭكى نېچۈك نسىبەتى سىزگە بار،
بەيان قىلسەلەر مۇندا ئەي شەھرىيار؟»
ئەمىر دېدىلەر: «سىز ئىنى، بۇ قۇلۇم،
ۋەلى خاجە مۇقبىلنى ساتسام قۇلۇم.»
خاجە ئۇمرى دېدى: «قۇل ئىكەن بۇ كىشى،
ماڭا قىلدى يولدا ئۇلۇغلۇق ئىشى.
ماڭا بۇ سەلام قىلمادى، قوغلادىم،
بۇ يەڭلىغ ئەدەب ئېردى، مەن ئوگلادىم.»
ئەمىر دېدىلەر: «بولسە ئانداغ باسىڭ،
مۇنى سىزگە بەردىم، باشىنى كېسىڭ.»
خاجە ئۇمرى بۇ مۇقبىلنى تۇتتى ۋەلې،
كى باغلاپ ئالىپ چىقتى ئۆلتۈرگەلى.
خەلايىق كېلىپ، يىغلاشىپ زار - زار،
ياراشتۇردى تارتىپ ئەلەم سەدھەزار.
خاجە ئۇمرى ئەمىر قاشىغە كىردى تېز،
دېدى: «ئەي ئەرەب بەچچە، سىز ئايتاسىز.
قۇلۇم شەھ قاشىدا مەساب ئەيلەبان،
ئالىپدۇركى ئىنئام مۇقبىل ھەمان.
مۇنى دەيسىزۇ مەنمۇ ئەمدى باراي،
بارىپ مەنمۇ ئىنئاملارنى ئالاي.»
خاجە ئۇمرى ئەمىرگە بۇ سۆزلەرنى دەپ،
دېدى قىچقىرىپ: «ئەي جۇنەيدى ئەرەب؛
ئالىپ سەن بۇ تۆرت يۈز تەبىلبازىنى،
يۈرۈگلار ئالىپ ئاتەشى بازىنى.»
ئۇشۇل دەم خاجە ئۇمرى بولۇپ كامران،
قەدەم قويدى ئاندىن مەدايىن سويان.
يېتىپ شادكام كۆبرۈكىگە بۇلەر،
كى ئاگلاندى نۇشىرۋانغە خەبەر.
دېدىلەر: «ئالىپ كەلمىش ئول بەبرىنى،
خەلايىقغە قىلغان يامان جەبرىنى.»
بۇيۇردىكى نۇشىرۋان خاسۇئام،
دېدى: «خەلق ئالدىغە چىقسۇن تەمام.»
چىقىپ ئالدىغە بۇ خەلايىق ھەمە،
كۆرۈپ بەبرىنى دەيدۇ: «قايداغ نېمە؟»
قاچىپ بەئزىسى بەبرىنى بىر كۆرۈپ،
كى سەكسەن كىشى قالدى قاچماي ئۆلۈپ.

ئالىپ تاقى كىسرىگە يەتتى بۇ ھال،
قىلىپ بەبرىنى شەھ تىرىك دەپ خەيال.
دېدى خاجە جۇمھۇر: «ئۆلۈك بەبرىدۇر،
ئىچىدە سامان بار، شۇڭا گەبرىدۇر.»
كى دەرھال تۇشۇپ يەرگە نۇشىرۋان،
كۆرۈشتى خاجە ئۇمرى بىلە شول زەمان.
كى خۇشھال ئولۇپ ئانچە ئىزاز ئېتىپ،
كى ئولتۇرغالى ياخشى يەر كۆرسەتىپ.
خاجە ئۇمرى دېدىكىم: «قويۇڭ شەھرىيار،
يىغلىسۇن تەمام پەھلەۋان نامدار.
ئالىپ تەختنى كۆل لەبىگە يۈرۈڭ،
چىقىپ مەن ئويۇنلار قىلاي، سىز كۆرۈڭ.»
بۇ يەڭلىغ قىلىپ پادىشاھ باشلىغىن،
يىغىلدى خەلايىق قارى ياشلىغىن.
قىلىپ تۆرت يۈز ئەيىار بىرلەن ئويۇن،
كى دۇبەندىلىك قىلدى گويا قۇيۇن.
خەلايىق مۇڭا قالدى ھەيران باقىپ،
كى دوست شاد ئولۇپ، غەمگە قالدى رەقىب.
خاجە ئۇمرى قويۇپ دېدى مۇنداغ يانا:
«ئەگەر بۇيرۇساڭ، شاھى ئالەم پەناھ؛
بارىپ تاقى كىسرىگە بىر مىخ قاقاي،
كى ئالدىڭداقى مۇبەششىرنى ئاساي.
كى تۆرت يۈز قەدەم يەردە مىخقە ئاتاي،»
دېدى: «يەرگە تۇشكۈنچە ئانى تۇتاي.»
كى شەھ دېدى كۆڭلىدە: «مۇشكىل بۇ ئىش،
بۇ سۆزلەرنى دىۋانە يەڭلىغ دېمىش.»
مۇڭا شاد ئولۇپ قالدى بەختەك ۋەلې،
دېدىكىم: «بۇ شەرمەندە بولغاي ھەلى.»
خاجە ئۇمرى دېگەندەك قىلىپ ئول زەمان،
كى بەختەككە بولدى قاراڭغۇ جەھان.
كى ئۆيرۈلدى شەھ باشىدىن ئۇشبۇ چاغ،
بېرىپ ئات، سەرۇپاي قۇچاغۇ قۇچاغ.
كى مۇقبىلنىڭ ئىنئامىچە ئىككى مال،
مۇڭا قىلدى ئىنئامنى ئۇشبۇ ھال.
مۇڭا شەھ قىلىپ ئانچۇنان ئىلتىفات،
دېدى: «ئەمدى كەلسۇن ئەمىر مۇندا پات.»

خاجه ئۇمرى ئەمر قاشلارىغه رەۋان، بۇ ئىشغه ئەمر شاد ئولۇپ ئانچه هەم،
كىلىپ، ئۇشبۇ سۆزلەرنى قىلدى بەيان. ئوشۇل دەم مەداينىغه قويدى قەدەم.

فەسلى داستان، كوهى قافدىن گىلەمگۇش ئەييار كېلىپ، قۇباد شەهريار-نى شەهىد قىلغانى، مەلىكە مىهرى نىگار قۇبادنى زىيارەت قىل-غالى بارىپ، زۇپىنغه ئۇچراغانى، مەلىكە دەرهال زەهر ئىچىپ، شەهادەت دەرەجەسى تاپقانى

سۇخەن ئەهلى قىلمىش بۇ يەكدىلىغ ئىدا،
قىلۇر راۋىئى بۇلبۇلانلار سەدا.
بارىپ شەهرى سىمنانغه نۇشرۇان،
چىقىپ ئالدىغه پادىشاه سىمنان.
ئالىپ كىردى ئولتۇرغۇزۇپ تەختىده،
بېرىپ ئېردى مەجلىسنى بۇ ۋەقتىده.
چىقىپ ئېردى بەختەك تالاغه ئۆزى،
ۋەلى تۇشتى بىر تاغغه ئانىك كۆزى.
بارادۇر ئۆتۇپ بىر فىيادە كىشى،
ئەجەب فىكرى ئەندىشه بىرلەن ئىشى.
ئانى كەلتۇرۇپ قاشىغه شول زەمان،
دېدى: «سەن نە ئادەم، بارۇرسەن قايان؟»
بۇ مەلئۇن دېدى: «ئەي ۋەلى دىل پىسەند،
ئوشۇل هەمزەگه دوستمۇ، دۇشمەنمۇ سەن؟»
هەرامزادە بەختەك دېدى: «مەن ئاڭا
دوست ئېرمەسمەنۇ ئانچه دۇشمەن ئاڭا.»
دېدى بۇ فەلىد: «مەنزىلىم كوهى قاف،
ئاتىمدۇر گىلەمگۇشى خەنجەر شىكاف.
ئاتام ئۆلمىش ئول ئىلكىده. هەمزەنىك،
كېلىپمەن ئالۇرغه قانىنى ئانىك.
تانۇمايدۇمەن هەمزەنى، ئەي ئەزىز،
ماڭا كۆرسەتىپ قويساڭىز ئانى سىز.»
كى بەختەك دېدى: «تانۇتاي هەمزەنى،
تاپۇرسەن بارىپ ئىسفەهاندىن ئانى.
ئاڭا تەئزىم ئەتمىش خەلايىق بۇرۇن،
كى سەندەل نىشىنلەردىن ئۇستۇن ئورۇن.
كى ئىئزاز قىلسه ۋەلى هەمزه شول،»
بۇ سۆزدىن بۇ كافەر رەۋان ئولدى ئول.
بېتىپ كەلدى يولنى كېزىپ بىر نېچه،
كى بىر دەم تۇرۇپ ئېردى، بولدى كېچه.
يەقىن كەلدى ئاهىسته مۇندىن ماراپ،
تۇرار ئېردى بۇ بارگاهغه قاراپ.
بۇ ئەسنا ئارا ئەيلەبان خەيرى باد،
ئەمر قاشىدىن چىقتى شاهى قۇباد.
جىلاۋىدا بىر مىڭ پىسەر خانىدان،
چىقىپ ئارقەدىن ئىككى مىڭ پەهلەۋان.
كى فانۇسۇ مەشئەل تۇتۇغلۇغ نەچه،
سالىپ بۇ ئەلالائى بۇ تۇن كېچه.
كۆرۇپ شەئنۇ شەۋكەت ئەلالانى بۇ،
بۇ مەلئۇن دېدى: «بولسۇ هەمزه شۇبۇ.»
بۇ سەگ بولدى هەم ئارقەسىدىن رەۋان،
كېلىپ پاسبان خەلقى تاپتى ئەمان.
كىرىپ بارگاهىغه بۇ بارچه ئەل،
كۆزى ئۇيقۇدا، بولدى ئۇبدان مەهەل.
قۇبادخان ياتۇر ئېردىلەر تەختىده،
گىلەمگۇش كىردىكى بۇ ۋەقتىده.
قۇبادنىك بۇ سەگ سىنەسىگه چىقىپ،
تۇتۇپ بەك ساقالىدىن ئالدى سىقىپ.
ئاچىپ كۆز بۇ شەهزادە ئويغاندىلەر،
'بىر ئادەم باسىپدۇر، مۇنى كۆردىلەر.
ئەجەب شەكلى باردۇ شەمايىل ئىشى،
چىقىپ كۆكسىده ئولتۇرۇپ بىر كىشى.

بۇ شەھزادە ئول دەم دېدى: «سەن نە جان،
ساڭا يەتتى مەندىن نە ياڭلىغ زىيان.
مەنۇ تا ئۇ دەمدىن بۇ دەم بىر نەفەس،
كى مۇرىغە ئازار بەرگەن ئەمەس.»
دېدى بۇ لەئىن: «شول يامان ھەمزەسەن،
ئاتامنى ھەلاك ئەيلەگەن ئانداسەن.
يەتمىلكنى سىنەمگە قويمىش ئىدىڭ،
ماڭا ئول يامانلىقنى قىلمىش ئىدىڭ.»
قۇباد دېدى: «ئول ھەمزەئى مەن ئەمەس،
ئانىڭ ئوغلىدۇرمەنكى، قىلماڭ ھەۋەس.
قۇباد ئاتىم ئولمىش مېنىڭ بىگۇمان،
مېنى قىلماغىل ھەيۋ، ئاھستە يان.
ۋەيا ھەرنە ئىش خاھلاساڭ مەن ئانى،
بەجا كەلتۈرۈپ چوڭ قىلاي مەن سېنى.»
بۇلار ئانچە يالباردى بۇ بەد بەختگە،
كى سۇد ئەتمەدى جاھىلى سەختگە.
بۇ سەگ قىلدى باشىنى تەندىن جۇدا،
رەۋان ئولدى رۇھى قىلىپ ئەلۋىدا.
بولۇپ «قالۇئىننا» ۋەلي سەرىنگۇن،
«ۋەئىننا ئىلەيھى» دېدى «راجىئۇن».
قۇبادنىڭ ئالىپ باشىنى شول زەمان،
ئالىپ كەلدى بەختەك قاشغە رەۋان.
كېلىپ كۆردى بەختەك باشغە قاراپ،
دېدى: «ئەي ھەرامزادەئى زەنجىلاپ.
بۇ باش ھەمزەنىڭ باشى ئېرمەس نېدۇر،
قۇبادخانى شەھزادەنىڭ باشىدۇر.
بۇ نۇشرۋاننىڭ نەبىرەسى ئول،
قىلىپسەنكى زايىئ ئەسىز بۇ ئوغۇل.
ماڭا تۇھمەت ئولغاي، قىلىپسەن يامان،
تېخى تۇرماغىل، ئەمدى ئاھستە يان.»
ياتىپ سۇبھى ۋەقتىدە ئەمما ئەمىر،
كۆرۈپ تۇش ئەجايىب پەرىشان بىر.
ئۇرۇپ نەئىرە فەيدا ئۇ بولغان زەمان،
ھەمە لەشكەر ئىسلامى قوپتى رەۋان.
دېدىكىم خاجە ئۇمرى كىرىپ: «ئەي ئەرەب،
ۋەلي نەئىرە ئاۋازى قىلدىڭ نە دەپ؟»

ئەمىر دېدىلەر: «مەن ئەجەب بۇ كېچە،
قۇباد سارىدىن تۇش كۆرۈپمەن نېچە.»
ئوشۇل دەم دېدى: «ئەي خاجە ئۇمرى، بارىپ،
كېلىڭ مۇندا سىز بىر خەبەرنى ئالىپ.»
خاجە ئۇمرى بېتىپ كەلدى ئەيلەپ نىدا،
ياتادۇركى شەھزادە كۆپ ئۇيقۇدا.
قويۇنلارغە سالدى خاجە ئۇمرى ئىلىك،
تەمام غەرق قاندۇر، ئەمەسدۇر تىرىك.
خاجە ئۇمرى ئادىرشابىنى ئاچتىلەر،
باشى يوق بۇ شەھزادەنىڭ كۆردىلەر.
يۇزىنى بىروق يىرتىبان «ئاھ!» دەپ،
كى يىغلاپ يىقىلدى: «ئەسىز شاھ!» دەپ.
ئۇرۇپ چەرخ ئول دەم باشىنى ئاچىپ،
كى بويىنغە ساپتى كىيىزنى تېشىپ.
ئەمىر قاشغە كەلدى ئەيلەپ فىغان،
ئەمىر يىغلادى، چىقمادى ئەماجان.
كېتىپ ھوشىدىن ئەما قان يۇتتىلار،
يۇزىن يىرتىبان ماتەمىن تۇتتىلار.
خاجە ئۇمرى بۇ تۇفراق ساچىپ باشىغە،
يېتىپ كەلدى نوشىروان قاشىغە.
ئىشتىكەچ بۇ نوشىروان، تەختىدىن،
يىقىلدى، كېتىپ ئول زەمان رەختىدىن.
كى ماتەم تۇتۇپ ئانچە يىغلاشتىلار،
قارالىغ بولۇپ ئانچە جوغلاشتىلار.
كى بەختەكنى چىرلاتتىلار ئول زەمان،
دېدىكىم: «بۇ ئىش سەندىن ئولمىش گۇمان.»
ھەرامزادە بەختەك دېدى: «تېزۇ تۇن،
بىر ئادەم كېلىپ كوھى قافدىن ئۇ كۇن.
گىلەمگۇش ئەييار دەپ ئاتىنى،
قىلۇر ئېردى مۇنداغ مەقالاتىنى.
ئاتامنى ئۆلتۈرۈپ ئېردى ھەمزە ئەرەب،
قىلۇرمەن ئاتامنىڭ قانىنى تەلەب.
كېتىپ ئېردى بۇ سۆزنى دەپ ئول كىشى،
تانۇماي قالىپ بۇ شۇنىڭكى ئىشى.»
خاجە ئۇمرى بۇ سۆزنى ئىشىتكەن زەمان،
گىلەمگۇشنى ئىزدەدىلەر رەۋان.

مۇئەللەق ئۇرۇپ ئارقەدىن كەتتىلەر،
مۇڭا مەغرىبى تىنجەدە يەتتىلەر.
كۆزى ئۇيقۇدا ياتمىش ئېردى غەرىپ،
مۇنى باغلادىلار خاجە ئۇمرى بارىپ.
قۇباد باشىنى قويىنىغە سالدىلار،
قولىغە يوغان بىر تاياق ئالدىلار.
مۇنى سالدى ئالدىغە، ئۇردى تاياق،
مۇنى ماڭغالى قويمادى ئاستاراق.
ئەمىر قاشىغە كەلدى نۇشرۋان،
فەلەككە يېتىشتى بۇ ئاھۇ فىغان.
ۋەلى بولدى بىر ماتەمى ماجەرا،
كىيىپ بارچە لەشكەر لىباسى قارا.
خۇرۇشىدىن ئول يەر بولۇپ ئاسمان،
ئالىپ كەلدىلەر مەككەگە شول زەمان.
خاجە ئۇمرى بۇ سەگنىڭ ئۇرۇپ باشىغە،
ئالىپ كەلدى ئول دەم ئەمىر قاشىغە.
كۆرۈپ باشىنى يىغلابان زار - زار،
ئەمىر دېدى: «ئەي ناكەسى نابكار.
بۇ فەرزەندىمە ئۆلتۈرۈرسەن نە دەپ؟»
دېدى بۇ قارا يۈز سەگى بىئەدەب:
«فەرامۇش بولۇپ بۇ مېنىڭ قىلمىشىم،
سېنى ئۆلتۈرۈش ئېردى ھالا ئىشىم.
ئاتامنى سەن ئۆلتۈرگەن ئول چاغدا،
قالىپمەن بۇ ھەسرەت بىلەن داغدا.
كېلىپ مۇندا باشىڭنى كەسمەك ئۈچۈن،
ئالىپ كوھى قاف ساری كەتمەك ئۈچۈن.
بولۇپدۇر غەلەت، تانۇماي مەن سېنى،
ساڭا ئوخشاتىپ ئۆلتۈرۈپمەن مۇنى.»
ئەمىر دېدى: «ئەمدى مۇسۇلمان بول،
غەزەبدىن ساڭا تەگمەسۇن ئەسلى قول.»
خاجە ئۇمرى دېدى: «ئەي ئەمىرى ئەرەب،
بۇ ياڭلىغ قىلۇرسەن ئاڭا سەن نە دەپ؟»
ئېرۇر بۇ فەلەد جاھىلى نابىكار،
ئالۇر ئىنتىقامىنى مېھرى نىگار.»
بۇ سەگنى خاجە ئۇمرى ئۇرۇپ باشىغە،
ئالىپ كەلدى مېھرى نىگار قاشىغە.

تۇتۇپ جۇملە ئۇيى قىزلارى شول زەمان،
كى مىڭ پارەئى قىلدىلار ئول زەمان.
تەمامى سىپاھ بارچە قان يۇتتىلار،
بۇ شەھزادەنىڭ ماتەمىن تۇتتىلار.
قارالار كىيىز بارچە كىيدى تېشىپ،
نەمازىن ئۆتەپ قويدىلار يىغلاشىپ.
قارالىغ بولۇپ چوڭ - كىچىك، پىرۇ ياش،
قىلىپ يىد - چىراغ بەردىلەر ئابۇ ئاش.
كى تەئىين قىلىپ شەيخلەر باشىدا،
ئەمىر ياتتىلار نەچچە كۈن قاشىدا.
مەداينىغە ئاتلاندى نۇشرۋان،
خەلايىق تاراشتى ئۇيانۇ بۇيان.
ساچىپ باشىدىن بىر نېچە سۇرخ زەر،
يانىپ چىقتى ئۆز مەنزىلىغە بۇ ئەر.
تۇزۇپ ئول زەمان نەغمەھايى رەباب،
قويۇپ تۇتتىلار ئۇزرە بىرلە شەراب.
ئەمىر دېدىلەر: «خۇب ئەمەس بۇ قىلىق،
رەۋامۇ بۇ كۈنلەر ماڭا شادلىق؟
قۇبادىم ياتىپ ئۇشبۇ تۇپراغدا،
نېچۈك مەن ئىچەي مەينى بۇ چاغدا؟»
بۇ سۆزدىن خاجە ئۇمرى بولۇپ نەچچە خىل،
ئىچۈردى شەرابىنى ئايتىپ دەللل.
يىغلدى تەمامى سىپاھى نېچە،
ۋەلى ئۇيقۇ يوق ئىچتىلەر بۇ كېچە.
قىلىپ شادىمانلىق يەنە بارچە ئەل،
ئوقۇر ئېردىلەر ھەر تەرەفدە غەزەل.
فەلەككە يېتىپ بارەكەللاھ ئۇنى،
ئىشىتتى مەلىكەم بۇ ئاۋازلانى.
دېدىكىم: «باقىڭ، بۇ نە ئاۋازەدۇر،
نە ھادىسە بولمىش بۇلارغە نەدۇر؟»
خەبەرگە چىقىپ ئول زەمان بىر دېدەك،
دېدى: «پەھلەۋانلار شەراب ئىچكۈدەك.
ئەمىر خاجەنىڭ مەنزىلىدە نېچە،
قىلىپدۇر ھەمە ئۆيدە مەجلىس كېچە.»
مەلىكە بۇ سۆزلەرگە بىھۇش بولۇپ،
ھەرەملەرگە كىردى ساچىنى يۇلۇپ.

ئۆزىنى قىلىپ پارە - پارە ھەمان،
يەنە قىلدى ئانداغ خۇرۇشۇ فىغان.
دېدى: «ئەي جىگەر گۆشە فەرزەندىما!
كى ئارامى جانىم، جىگەربەندىما!
بۇ ئىشلار بولۇپدۇر ساڭاۋۇ ماڭا،
سەن ئۆلسەڭ بۇ غەم يوق ئىكەندۇڭ ئاڭا.»
يەنە بولدى ئاندىن ئەمرغە خەبەر،
ئىبەرتتى ئەمىر ئىككى - ئۈچ ياخشى ئەر.
بۇلار ئەرزى ھالىن قىلىپ ئانچۇنان،
قەبۇل ئەتمەدىلەر بۇ ئەيلەپ فىغان.
ئەمىر قىلدىلار ئۇزرەخانلىق ئۆزى،
بۇ ئەسنادا ئۇيقۇغە كەتتى كۆزى.
مەلىكەم بۇ ئۇيقۇغە شەيدا بولۇپ،
قۇبادكەلدى ئالدىغە قەيدا بولۇپ.
بولۇپ كۆڭلەكى غەرق ئالۇدە قان،
كىلىپ يىغلادى زار - زار ئانچۇنان.
دېدى: «ئەي ئانا، بولدى بىر يىل ساڭا،
ۋەفادارلىق قىلمادىڭ سەن ماڭا.
كى سەندىن بۆلەك يوق ئىدى مۇڭداشىم،
غەربلىق دىياردا قالدى باشىم.
ئىدىم ھەم رەفىق غەمگۇزارىڭ سېنىڭ،
جىگەر گۇشەئى گۈلئۇزارىڭ سېنىڭ.
مېنى ئاندا يالغۇز قويۇپ سەن مۇدام،
كى ياد ئەتمەدىڭ، بولدى بىر يىل تەمام.»
بۇ سۆزلەرنى دەپ غايىپ ئولدى ھەمىن،
كى ئويغاندى بىدار ئولۇپ ئۇيقۇدىن.
قىلىپ نەۋھە ئەفغانلەر شول زەمان،
يىقىلدى ئاياغى ئەمىرگە رەۋان.
دېدى: «پاك سۇلتانى ئالىي ئەرەب،
بۇ ماتەمدە ئويغاندىمۇ تۇش كۆرەپ.
قۇبادىم كىلىپ ئۇشبۇ يەڭلىغ دېدى،
بۇ سۆزلەرنى دەپ ئانچۇنان يىغلادى.
كى رۇخسەت بېرىڭ، مەن باراي باشىغە،
ئوشۇل مەھرىبانىم بالام قاشىغە.»
ئەمىر دېدى: «قىلماڭ بۇ يەڭلىغ ھەۋەس،
ھەلى بارغالى يول يامان، خۇب ئەمەس.
ئەگەر بولسە بىرھادىسە ئۇشبۇ چاغ،
ماڭا بولغۇسىدۇركى داغ ئۆزرە داغ.»
مەلىكەم بولۇپ گاھ ئوڭ گاھى سول،
ئەمىر سۆزىنى قىلمادىلار قەبۇل.
ئەمىر دېدى: «تەغدىرىدىن ئىش بۆلەك
كى بولماس ئىرادەسىدىن ئۆزگەرەڭ.»
قەرار تاپتى ئول دەم بارۇرنىڭ ئىشى،
قاتىپ بەردى مۇقبىلنى ئونمىڭ كىشى.
مەلىكەم چىقىپ كامران ئولدىلار،
زىيارەت قىلۇرغە رەۋان ئولدىلار.
بار ئىپردىكى ساسانى دەپ كەركەسى،
كىلىپ دېدى بەختەككە بۇ ناكەسى.
دېدىكىم: «مەلىكە نىگار تېزۇ تۇن،
قۇبادنىڭكى باشىغە كەتتى بۇ كۇن.»
ئىشىتتى بۇ سۆزلەرنى بەختەك لەئىن،
كى زۇپىننى چىرلاتتىلار بۇ ھەمىن.
دېدىكىم: «ئاتاڭ شاھى كاۋۇسدۇر،
ساڭا بۇ نېچۇك نەڭگۇ ناموسدۇر.
مەلىكە نىگار ئىشقىدا نەچچە يىل،
ياتۇرسەن چىكىپ ئاھنى ئۇشبۇ خىل.
ئۆزۇڭ فەھلەۋان، لەشكەرىڭ ئانچە غول،
كىتىپدۇر بۇ كۇن مەككەتۇللاھغە ئول.
بۇ كۇن سەنمۇ ھەم لەشكەرىڭنى ئالىپ،
كى بىر خالىي جاڭگالدا تۇرساڭ بارىپ،
يۇلاقغان زەمان ۋەسل ۋاسىل بولۇر،
مۇرادىڭ سېنىڭ ئانچە ھاسىل بولۇر.»
بۇ سۆزدىن ھەرامزادە زۇپىن قويۇپ،
بارىپ جاڭگالدا بۇ تۇردى بۇقۇپ.
بەناگاھ بارۇر ئىپردى مۇقبىل كىتىپ،
ئاتى ئۇركۇبان ياندى مۇندا يېتىپ.
ئۇرۇپ ئاتىنى يۇرمەڭ ئىپردى ئىشى،
چىقىپ تەگدى مۇندىن بۇ ئونمىڭ كىشى.
مەھافەنى بۇ يەردە قويدى ھەمان،
كىرىپ جەڭگە مۇقبىل بولۇپ كامران.
ئۆلۇپ ئىلكىدە كۇفر ئىلى بىشۇمار،
يىقىلدىكى مۇقبىل بولۇپ زەخمدار.

مەھافەنى ئالدى بۇ بەد ئەسلىلەر،
فەراكەندە بۆلدى مۇسۇلمانلىلەر.
مەھافەنى ئاچتى بۇ كافەر كېلىپ،
مەلىكەمگە زۇپىن كېلىپ قول سالىپ.
مەلىكەم دېدى: «سەن ماڭا يارسەن،
مېنى قىلمە رەسۋا، ناري بار سەن.
كى بىر خالي يەرگە تىكىپ خەيمەنى،
ئالىپ بارغىل ئول يەرگە ئاندىن مېنى.
بۇ سۆزلەر بىلەن زۇپىن ئولدى يىراق،
تىكىپ خەيمەنى قىلدى بىر يەرنى ئاق.
مەلىكەم بۇ دەم جامى شەربەت ئالىپ،
مۇڭا ئىككى مىسقال زەھەرنى سالىپ.

دېدىلەركى قىزلارنى: «بولغىل گۇۋا،
ئەمىر ئايتۇر ئېردى ماڭا بارها.
كېچىپ بۇ جانىمدىن سېنى ئىزدەگەن،
كى ئىشقىڭدا زەھرى ھەلاھىل يېگەن.
كى مەن ھەم ئەزىز بۇ جانىمدىن جۇدا
بولۇپ، ئىشقىدا مەن قىلاى جان فىدا.
مەلامەت ئىشى ھەمزەنىڭ قاشىغە،
بۇ گەردى غوبار ئۇرماسۇن باشىغە.
كى ساقلاپ ئانىڭ ئابرويىن بۇ ھال،
كى ياددا ئۆلمەكنى قىلدىم خەيال.»
زەھەرنى بۇ سۆزلەرنى دەپ ئالدىلار،
ئالىپ ئىلكىگە جامىغە سالدىلار.

فەسلى داستان، ھەزرەتى ئەمىر مېھرى نىگارنىڭ ئارقەسىدىن بارىپ زۇ-
پىننى ئۆلتۇرگەنلەرى ۋە مەلىكە نىگارنىڭ ئىشقىدا پادىشاھلىقنى
تەرك قىلىپ، مەلىكەنىڭ قەبرىدە مۇجاۋىر بولغانلارى

ئىشتىمەك كېرەك قىسسەئى بىر نېچە،
ئەمىر تۇش كۆرۈپ قويتىلار بۇ كېچە.
دېدى: «ئەي خاجە ئۇمرى، ئالىڭ بىر خەبەر،
نە ھادىسە بولمىش، نېچۈك خەيرۇ شەر.»
بارۇر ئېردى يولدا خاجە ئۇمرى كېتىپ،
سىيەھ قەيتاس ئالدىغە كەلدى چاپىپ.
كۆزى ياشى دەريا، ئەجەب ھالەتى،
ئەمىرگە خەبەر قىلدى بۇ سائەتى.
ئۇشۇل دەم ئەمىر كامران ئولدىلار،
چىقىپ باد يەڭلىغ رەۋان ئولدىلار.
يەنە كەلدى زۇپىن قىلىپ ئىختىيار،
مەلىكەم كۆرۈپ دېدى: «ئەي نابىكار.
ماڭا قەسد دائىم قىلۇرسەن نە دەپ؟!
ھەرامزادەئى جاھىلى بىئەدەب!»
زەھەرنى ئىچىپ ئۇردىلار جامىنى،

كى ئىشتىلدى «ئەللاھۇ ئەكبەر!» ئۇنى.
مەلىكەم سوقۇپ دەستە بازەندەسى،
دېدى: «ئەمدى يوقدۇر بۇ ئىش پايدەسى.»
يىقىلدى ھوشىدىن كېتىپ شول زەمان،
قاچىپ چىقتى زۇپىن تالاغە رەۋان.
ئەمىر يەتتىلەر بۇ خەبەرنى تاپىپ،
كى دو ھەسسە زۇپىننى قىلدى چاپىپ.
قاچىپ كەتتى كۇفر ئەھلى قۇملار ئاشىپ،
كى ئۆي قىزلارى چىقتىلار يىغلاشىپ.
كى دەرھال ئەمىر خەيمەگە كىردىلەر،
نەدامەت بىلەن «ھەسرەتا!» دېدىلەر.
تۇشۇپ مويى گىيسۇلارى، ۋادەرىغ،
قاشى، كىرپىكى، ساچى يەرگە ئارىغ.
يىقىلدى كېلىپ ئۇستۇنگە ئۆزى،
قىلىپ مەھرىبانلىق يۇزىگە يۇزى.

دېدى: «غەمگۇزارىم، نىگارىم، نېتەي!
ۋە ئەي مېھرىبان گۈلئۇزارىم، نېتەي!
فىراقىدا مەن نەچچە يىل زار - زار،
كى ئىشقىدا يىغلاپ، بولۇپ ئىنتىزار.
يۈرۈپ دەشتۇ سەھرا، بەيابان كېزىپ،
يۈرۈرمەنكى ئىشقىدا يولدىن ئېزىپ.
گەھى ئاچ، گەھى توق، گەھى سارغارىپ،
ۋەگاھى يەسىر گاھى بولدۇم غەرىب.
تۈشۈپ كوھى قاف مەنزىلىگە باشىم،
مېنىڭ سەل بولۇپ ئاندا ئاقتى ياشىم.
قىلىپ ناله بۇلبۇل كەبى مەن سەدا،
بولۇپمەن فىراقىدا ئەمدى گەدا!»
ئەمرىنىڭ قولىدا مۇبارەك باشى،
يۈزىگە تۆكەلدى كۆزىنىڭ ياشى.
مەلىكەم ئاچىپ كۆزلەرىنى بەلەند،
دېدى: «يىغلاماڭ ئەي شەھى دەردمەند.
يەقىنراق كېلىڭ، سىزگە باردۇر سۆزۈم،
ساڭا مەن كىچىك تۈشمىش ئېردىم ئۆزۈم.
سەن ئېردىڭكى بىر پەھلەۋانى زەمان،
گۈناھ ئۆتكەن ئولسە مېنىڭدىن يامان.
ئانى ئەفۇ ئېتىپ، مەندىن ئولغىل بىمەل،
ماڭا جارى قىل ئەمدى ئىمانغە تىل.»
ئەمىر دېدى: «ئەي نازەنىن گۈل چەمەن،
كېتىپ كوھى قافغە، قويۇپ سىزنى مەن.
كى جەمشىدنىڭ نەبرەسى ئەردىڭىز،
كى مەن بىر ئەرەبكە كۆڭۈل بەردىڭىز.
تەلاق ئەيلەدىم مەن يانا ئۇل مەھەل،
كى بەيتى ھىساربدا تارتتىڭ قەبەل.
ئاتاڭ ئاجراتىپ ئالغالى قىلدى جەڭ،
مېنىڭ ساقلادىڭ ئابرويۇمنى بۇ رەڭ.
يۈرۈپ تەشتە - ئاچلىق بىلەن سارغارىپ،
قاچىپ ھەر سەھەرلەردە بولدۇڭ غەرىب.
ئەگەر بولسە كۆڭلۈڭدە ھەرنە نىزا،
رىزا بولغىلۇ مەنمۇ سەندىن رىزا.»
مەلىكەم دېدى: «بىر سۆزۈم بار ساڭا،
قىيامەت كۈنى سەن ئۈتمايۇ ماڭا.
شەفائەت قىلىپ تەشنەلىك چاغىدا،
مېنى ياد قىلساڭ بېھىشت باغىدا.»
ئەمىر دېدى: «جەننەت ئىچىدە كۆزۈم،
سېنى كۆرمەيىن كىرمەگەيمەن ئۆزۈم.»
بۇ سۆزلەرنى دەپ يىغلابان ئانچۇنان،
ئەجەل شەربەتىن نۇش ئېتىپ، بەردى جان.
ئەمىر چاك ئېتىپ سىنەسىنى ئاچىپ،
بىروق يىغلادىلارکى تۈفراق ساچىپ،
مەلىكەمنى ساندۇقغە سالدى ھەمان،
ئالىپ مەككەتۇللاھغە بولدى رەۋان.
چىقىپ مەككە بۇزۇرگلارى پىرۇ ياش،
تۈتۈپ ماتەمىن ھەر تەرەف ئاقتى ياش.
قارالىغ بولۇپ بارچە ماتەم تۈتۈپ،
يېتىپ كەلدى نۇشىرۋان قان يۇتۇپ،
خەلىل قەددەسەللاھنىڭ باشىدا،
نەمازىن ئۆتەپ قويدىلار قاشىدا.
ئېتىپ ئالىي گۈنبەز بەنا باشىنى،
قىلىپ يىد - چىراغ بەردىلەر ئاشىنى.
قىلىپ ئۇزرە تەقسىر لايىق ھەمە،
مەكانىغە ياندى خەلايىق ھەمە.
ئەمىر ياتتىلار باشىدا نەچچە كۈن،
دېدى بىر كۈنى: «ئەي خاجە ئۇمرى بۇكۇن.
يىغلىسۇن سىپاھلار تەمامى قايان،
ئۇلارغە سۆزۈم بارکى، ئەيلەي بەيان.»
ئۇشۇل دەم يىغلىدى تەمامى سىپاھ،
ئەمىر دېدىلەركىم چېكىپ دەردۇ ئاھ:
«جەھاندىن بۇ كۆڭلۈم ساغۇپدۇر مېنىڭ،
كى مەنزىل، دىيارىڭلا بار سىزلەنىڭ.

ئەگەر بولسە سىزلەرگە مەندىن ئىزا،
يانىڭلار، بولۇپ ئەمدى مەندىن رىزا.
ياتۇرمەن مۇجاۋىر بولۇپ باشىدا،
مەلىكەمگە ھەمراھ بولۇپ قاشىدا.»
دېدى پەھلەۋانلار: «نېچۈك بۇ ھەۋەس،
ۋەلىي سىزلەگە بۇ مۇناسىب ئەمەس.»
ۋە ھەر بىرلەرى سۆز قىلىپ ئانچۇنان،
قەبۇل ئەتمەدى سۆزنى ساھىب قىران.
خاجە ئۇمرى دېدى: «ئەي شاھى دەردمەند،
ئىدى لەشكەرىڭ كۆپ، مەقامىڭ بەلەند.
ساڭا يوقتۇ دۇشمەن ئەمەس ھېچ كىشى،
بولۇر يالغۇز ئولغاندا مۇشكىل ئىشى.»
بۇ سۆزلەر ئەمىرگە قەبۇل بولمادى،
قىلىپ ھەرنە مەئقۇل ئاڭا بولمادى.
قىلىپ لەندۇھۇرغە ھەمە تەختنى،
تەھەممۇل بىلە سەلتەنەت بەختنى.
كى تەئىين قىلىپ مەملەكەت مۇلكىنى،

ئىنسانىڭ كېرەك قىسسەئى ئەرزى ھال،
بار ئېردىكى قارۇن دەپ بەد خەيال.
ئاتاسىن ئەمىر ئۆلتۈرۈپ ۋەقتىدە،
مۇنى تۇرغۇزۇپ ئېردىلەر تەختىدە.
بۇ سەگنىڭ بار ئېردى ئەداۋەت ئىشى،
كى جەڭ قىلغالى قويماس ئېردى كىشى.
ئەمىر لەشكەرى ھەر تەرەف كەتكەنىن،
مۇنىڭدىن خەبەر تاپتى بەختەك لەئىن.
بۇ كافەرغە قىلدى خەبەر ئۇشبۇ رەڭ،
ئىبەردىكى ھىندۇ سويانغە ئانى.
يەنە مالىك ئەزدەرنى ھەم ئۇشبۇ ۋەقت،
ئىبەردى ئاڭا ھەم بېرىپ پايى تەخت.
كى جۇمھۇرنى تەرسۇسغە ياندۇرىدىلەر،
ئەلەمشاھ قويۇپ رۇمغە يۈرىدىلەر.
كى تەڭگى رەۋاھىلغە مەئدى كەرەب،
كى رۇخسەت بىلەن كەتتى بۇ ئول تەرەف.
چىقىپ مىسرىغە بولدى مۇقبىل رەۋان،
كېتىپ شەھرىگە جۇملەئى پەھلەۋان.
خاجە ئۇمرى قىلىپ ھەر نېچە ياخشى سۆز،
ئەمىر سالمادى ئۇشبۇ سۆزلەرگە كۆز.
كى رۇخسەت بىرىپ ئاخرى شول زامان،
خاجە ئۇمرى بولۇپ سۇرەتى كارۋان.
كى يۈكلەپ خېچىرلارغە كۆپ پۇلۇمال،
چىقىپ مىسرىغە كەتتىلەر ئۇشبۇھال.
ئەمىر قالدى تەنھا مەزار باشىدا،
كىشى قالمادى تۇرغالى قاشىدا.

فەسلى داستان، قارۇن ئەدەنگە كەلگەنى، ھەزرەتى ئەمىرنى بىھۇش-قىلىپ، ئەدەنگە ئالىپ كېلىپ ئىقابگە سالغانى

دېدى: «ۋەقت شۇبۇ، ئەيلەگىل ئەمدى جەڭ.
كېتىپ ھەر تەرەف لەشكەرى ئەمدى يوق،
بولۇر ئەمدى ئۆلتۈرگەلى ئاتسە ئوق.»
بۇ سۆز بىرلە قارۇن يىغىپ پەھلەۋان،
ئەمىر ساری كەلمەككە بولدى رەۋان.
ۋەزىری دېدى: «قىلمە كۆپ ئىزتىراب،
ئەگەر بولسە يالغۇز، بېرۇر ھەم جەۋاب.
كى بىر بوغچە لايىق ئىگىن تاپتۇرۇڭ،
سەرۇ پاي ئالىپ مەن باراي، سىز تۇرۇڭ.

www.uyghurkitap.com

كى بىر ھىيلە بىرلەن ئاڭا فەند قىلاي،
ئانى دارۇ بىھۇش بېرىپ بەند قىلاي.»
بۇ سۆزدىن سەرۇ پا ئالىپ شول زەمان،
ئەمرىنىڭكى ئالدىدا قويدى رەۋان.
كى بىر تەختەدە ھەلۋا قويدى يانا،
دېدى: «سىزگە، ئەي شاھى ئالەم پەنا.
ئىبەرمىشكى قارۇن سەرۇ پايلەر،
تاپىپ ئوغلىڭىز ئۆلگەندىن خەبەر.
تۇتۇپ ماتەمىن ئول قىلىپ ماجەرا،
ۋەلي قىلدى دەرۋازەلەرنى قارا.
ئۆزى ھەم كېلەدۇركى قويماقغە باش،
قىلىپ يىد - چىراغ، بەرگەلى ئابۇ ئاش.
مېنى دېدىلەر: سىز بارىڭ ئىلگەرى،
يامان بولماسۇنلاركى خاتىرلەرى.
مېنى دېسە كەلسۇن، مەن ئاندىن باراي،
يانای يان دېسە، ياكى خىزمەت قىلاي.»
قىلىپ سۆز ۋەزىر يىغلادى، ئاقتى ياش،
ئەمرىنىڭكى قويدى ئاياغىغە باش.
ئەمر پارەئى ھەلۋادىن مەيل ئېتىپ،
ئوشۇل دەم يىقىلدى، ھۇشىدىن كېتىپ.
كېلىپ تۇتتى قارۇن ئەمرىنى بۇ ھەين،
تۇتۇپ بەككىنە بەندە ئېتىپ بۇ لەئىن.
قىلىپ دەفئى دارۇ ئەمرىنى رەۋان،
بۇ سەگ كەلتۇرۇپ ھۇشىغە شول زەمان.

بۇ قارۇن دېدى: «سىز ئاتا، مەن ئوغۇل،
ئەگەر قىلساڭىز بۇ سۆزۈمنى قەبۇل.
مۇسۇلماندۇمەن، بەلكى تەھقىق ئۆزۈم،
مېنىڭ سىزگە بار، يا ئەمر، بىر سۆزۈم.
ئەدەن شاھىنىڭ يەتتە گەنجىنى سىز،
ئالىپ ئېردىڭىزكىم مىراسخاھى بىز.
ئوشۇل ماللارنى بېرىڭ سىز ماڭا
ئاتام سەن، ئوغۇل مەن بولايىن ساڭا.»
بۇ سۆزدىن ئەمر دېدى: «ئەي نابكار،
نە مالىڭ، نەگەنجىڭ سېنىڭ مەندە بار؟!
كى تاپسام چۇ ھەر يەردە مەن گەنجۇ مال،
ئۆزۈم ئالمادىم، خەلقنى دېدىم ئال.»
بۇ سەگنىڭ غەزەبدىن بولۇپ رەڭگى ئاق،
ئەمرنى قويۇپ سوقتى بىر يۈز تاياق.
ئەمر دېدى: «بىر تازىيانە ياساپ،
مېنى سوقغىلۇ ھەددى يوق بىھساب.»
بۇ قارۇن دېدى: «گەنجنى بەر ماڭا،
بۇ ماللارنى بەرسەڭ سۆزۈم يوق ساڭا.»
ئەمر دېدى: «ئاچمە بۇ سۆزلەرگە تىل،
نە مەقسۇدۇڭ ئولسە يەنە ئانى قىل.»
يەنە قىرق تاياق ئۇردىيۇ بۇ لەئىن،
ئەمرىنىڭ سەلاھىنى كىيدى ھەمىن.
ئالىپ كەتتى شەھرى ئەدەنگە بۇ ھال،
ئەمر بەندگە تۇشتى، ئېرۇربۇ نە ھال.

فەسلى داستان، ھەزرەتى ئەمر بەندكە تۇشكەنلەرى، پەھلەۋانلار ئاتلاپ كېلىپ قارۇن بىلە جەڭ قىلغانلارى، ئاقىبەت بىر پىرى خارە كېلىپ، ئىقابىبەنددىن خەلاس قىلغانى

ئىشتىمەڭ كېرەك ئۇشبۇ ھەكگامەنى، خاجە ئەبدۇلمۇتەللىب پىتىپ نامەنى.

ئىبەردى خاجە ئۇمرىغە بۇ ئەسرىدە،
خاجە ئۇمرى ئىدى قەلبىگى مىسرىدە.
مۇتالىئ قىلىپ نامەنى ئوقۇبۇ ئەر،
ئەمىر بەندكە تۇشكەندىن ئالدى خەبەر.
كېلىپ خاجە مۇقبىل قاشىغا بۇ ھال،
دېدى: «لەشكەرنى يىغىپ دەرمەھال؛
ئەدەن شەھرىگە بارغىلۇ تىزۇ تۇن،
ماڭا مەككەدىن نامە كەلدى بۇ كۈن.
كۆرۈڭ نامەنى سىزمۇ، ئەي شەھرىيار،
ئەمىر بەندكە تۇشكەن ۋەلي زەيلى بار.
كى تەڭگى رەۋاھىلغە مۇندىن بارىپ،
ئۆتۈڭ ئۇمەر مەئدى كەرەبنى ئالىپ.»
خاجە ئۇمرى بۇ سۆزلەرنى دەپ شولزەمان،
ئۆزى مەككەتۇللاھغە كەلدى رەۋان.
خاجە ئەبدۇلمۇتەللىبدىن ئاڭلاپ خەبەر،
ئەدەن شەھرىگە يۈردى ئاندىن بۇ ئەر.
قاراپ تۇرماق ئېردى بۇ قارۇن ئىشى،
كېلۇر ئاسماندىن تۇشۇپ بىر كىشى.
كىيىپ تەۋق باشىغە تاجى قاداپ،
ۋەلي بار ئەئزادىن ئوت فاقراپ.
كى لاتۇ مەنات سۇرەتى باردۇر،
نىشانەلەرى ئانچە ئىزھاردۇر.
تۇشۇپ ئۇردى قارۇننى بىر مۇشت بەك،
بۇ مەلئۇن يىقىلدى بولۇپ ئۆلگۈدەك.
كۆرەندى ئەجايىب، غەرايىب ئىشى،
دېدى بۇ لەئىن: «سىزلە قايداغ كىشى؟»
خاجە ئۇمرى دېدى: «بۇزۇرگى پاكى مەن،
كى بۇزۇرگ فەلاقاننىڭ خادىمى مەن.
ئىبەردى مېنى ئول فەلاقان ساڭا،
ئالىپ كەلمەي ھەمزەنى ئەۋۋەل ماڭا.
كى ئازار بەرمىش ئاڭا ئول نە دەپ،
فەلاقان دېمىشلەر سېنى بىئەدەب.
ئاڭا بەرمەسۇن ئەمدى ئازارلەر،
قىلۇرمەن ئاڭا بىر غەزەبدىن ھەزەر.»
خاجە ئۇمرى بۇ سۆزلەرنى دەپ شول زەمان،
چىقىپ مەككەتۇللاھغە بولدى رەۋان.
خاجە ئۇمرى كىيىپ خابۇسى جامەنى،
پىتىپ ئۇچ يۈز ئاتمىش ۋەلي نامەنى.
رەۋان ئولدى شەھرى بەشەھرى بۇ ئەر،
ۋەلي قىلدى ئەبدۇلجەلىللغە خەبەر.
ئۆتۈپ كەلدى يۇنانغە بەسرى بىلەن،
خەبەر قىلدى جۇمھۇرغە نەسرى بىلەن.
يەنە مالىك ئەژدەرگە ئاڭلاتتىلەر،
كەرەب شاھغە ھەم ئاڭلاتىپ ئۆتتىلەر.
كى ئاندىن كېيىن ئىسفەھانغە بۇ ئەر،
سۇھەيل ئىسفەھانىغە قىلدى خەبەر.
كۈيەۋ گۈرزى مالىككە ئۆتتى رەۋان،
يەنە قىلدى شاھى ھەمدكە بەيان.
بۇلارغە يانا نامەنى كۆرسەتىپ،
خۇراسانغە يۈزلەندى مۇندىن كېيىپ.
يەنە ئاڭلاتىپ مىرزەبان شاھىغە،
ئۆتۈپ كەلدى كەشمىرنىڭ چاھىغە.
خەبەر قىلدى كەشمىرلەرغە بۇ ھال،
كۈتۈرىغە يۈزلەندىلەر دەر مەھال.
قىلىپ سۆزنى سەئدى نەبىرەگە ئول،
ئۆتۈپ يۈردى دەريايى ئۇمانغە ئول.
ئۆتەي دېسە دەريا سۇيى بەك ئۇلۇغ،
خاجە ئۇمرى بولۇپ يىغلادى قايغۇلۇغ.
دېدى بىر كىشى غەيبدىن: «غەم يېمە،»
كى باقتى، تۇرادۇر يوغان بىر كېمە.
سەفىد مۇھرىنى تارتىپ ئىپردى رەۋان،
مۇنى لەندۇھۇر ئاڭلادى شول زەمان.
چىقىپ لەندۇھۇر ئۇشبۇ يەرگە ھەمىن،
كى ئۆتكەزدىلەر خاجەنى دەريادىن.

قىلىپ لەندۇھۇرغە بۇ سۆزنى بەيان،
ئۆزى بولدى فۇرخار ساری رەۋان.
كېلىپ قىلدى ئەندىشە بۇ پۇر زور،
مۇنىڭ قولىدىن ھەرنە ئىشلار كېلۇر.
تەمام فەھلەۋانلارغە قىلدىم خەبەر،
ئەمرنى كېلىپ ئاجراتۇرلار ئۇلەر.
بۇ فۇرخار قاشغە كىرمەي ھەمان،
ئۆتۈپ بولدى مەغرىپ ساربغە رەۋان.
بەناگاھ بۇ شەھرگە بىر سەۋداگەر،
كېلىپ ئېردى فۇرخار سوردى بۇ ئەر.
دېدى: «ئول ئەمر ھەمزە ئۆتكەن زەمان،
ئەدەن شەھرىدە بەندكە تۇشمش يامان.
خاجە ئۇمرى شەھەردىن شەھەرگە بەدەر،
قىلۇر فەھلۇانلارغە بىر - بىر خەبەر.
ئەمرنى قاشىدىن قارۇن ئولماي يىراق،
ئانى ئۇرغۇدەك ھەركۇنى قىلۇق تاياق.
ياتادۇر ئەمر تارتىبان رەنجىنى،
تىلەيدۇركى قارۇن ئەدەن گەنجىنى.»
بۇ سۆزلەرنى فۇرخار ئاڭلاپ بۇ ھال،
قويۇپ باشىنى دېدى: «ئەي زۇلجەلال.
كى مەن خەستەئى بىر قېرى زارمەن،
شىكەستە، سىياھلار ئارا خارمەن.
كى ئاجىز كۆرۈپدۇر مېنى ئول كىشى،
كۇشاد ئولسە مەندىن ئەمرنىڭ ئىشى.
خۇدايا، ئىشىنى كۇشاد ئەتمەگىل،
كى مەن بارماغۇنچە خەلاس ئەتمەگىل.»
ئوقۇپ يىغلادى بۇ مۇناجاتىنى،
خۇدادىن تىلەپ ئۇشبۇ ھاجاتىنى.
كى ئەما خاجە ئۇمرى بارىپ ھەرشەھەر،
تەمامى ۋىلايەتكە قىلدى خەبەر.
نە مەغرىب نە مەشرىق نە ھىندۇ خىتاي،
خەبەر قىلدى، مۇنداغ يۇرۇپ بولدى ئاي.

ئەدەن شەھرىگە كەلدى بۇ شەھرىيار،
بۇ ئەسنا ئارا چىقتى گەردى غۇبار.
ئالىپ تۇغ - ئەلەم گەردى راھى بىلەن،
يېتىپ كەلدى مۇقبىل سىپاھى بىلەن.
يەنە تۇغ - ئەلەم نەچچە پەيكەر ئالىپ،
كى مەئدى كەرەب يەتتى لەشكەر ئالىپ.
بىروق كەلدى لەشكەر بۇ كۇنلەر ئارا،
يەنە بولدى بىر جەڭگىئى ماجەرا.
ئۇمەر مەئد ئولۇپ زەخمدىن دەردمەند،
تۇتۇپ قىلدى قارۇن ئانى قەيدى بەند.
يېدى زەخم قاسىمى زەررىن كەمەر،
يەنە كىردى ئەبدۇلجەلىل ئۇشبۇ ئەر.
كىرىپ ئىمرانۇ يەنە مۇزەففەرى،
بۇلار زەخمدار ئولدىلار ھەربىرى.
نەباتخان، مۇبارەك شەھى كىردىلەر،
بولۇپ رو بەرو زەخمدار ئولدىلەر.
كىرىپ تۇتىيانۇش، ئەزانۇش تەۋىل،
بۇلار زەخم يەپ ياندىلار ئۇشبۇ خىل.
يەنە كىردى جەمشىدى زەررىن رەۋان،
يانىپ چىقتى بۇ زەخم يەپ شول زەمان.
نە سامۇ نە ھامۇ نە بەھمەن كىرىپ،
بۇلار زەخمدار ئولدى، چىقتى يانىپ.
يەنە كىردى مەشقال شاھ ئۇشبۇ دەم،
بولۇپ زەخمدار نۇ يانىپ چىقتى ھەم.
بۇ ئەسنا ئارا بازگەشتىلەر چالىپ،
يەنە تۇشتى بۇ ئىككى لەشكەر يانىپ.
خاجە ئۇمرى كېچەشلەر قىلىپ بىرنېچە،
بۇ قارۇن مەكانىغە كەلدى كېچە.
ئۇمەر مەئدەنى بەند ئېتىپ ئانچە بەك،
بولۇپدۇركى بۇ بەندەدە ئۆلگۇدەك.
كۆرۈپ خاجەنى دېدى: «ئەي دوستى خاس،
مەنەم ئۆلگۇدەك بولدۇم، ئەتكىل خەلاس.»

ئالالماي مۇنى بەندەدىن شول زەمان،
يانىپ كەلدى ئاھستە لەشكەر سويان.
كېلىپ دېدى: «بىزدىن، يارانلار، بۇ دەم،
كېتىپ بەختۇ دەۋلەت، يېتىپدۇركى غەم.
ئەمر خاتۇن ئۆلگەنگە فەريات ئېتىپ،
ئىبەردى بۇ دەۋلەتنى بەرباد ئېتىپ.
كى يانغاچ بەخت بىزلەدىن ئۇشبۇ رەڭ،
تەمام پەھلەۋانلارنى قىلدى بۇ رەڭ.
بۇ ئەسنادا گەردى ھۇۋەيدا بولۇپ،
فەرەڭ لەشكەرى كەلدى فەيدا بولۇپ.
ئەلا كۆز فەرەڭ بىرلە تەھلا فەرەڭ،
كېلىپ ئاتىغە سوقتىلار تەبلى جەڭ.
بۇ قارۇن لەشكەرگە كىرگەن زەمان،
فەرەڭلەرگە زەخم ئۇردى بەرمەي ئەمان.
يەنە كىردى نۇئمانۇ مەنزىر بىلەن،
بۇلارنى تۇتۇپ بەندى زەنجىر بىلەن.
كىرىپ سەئدى قەيسەرۇ جۇمھۇر ھەمبىن،
مۇڭا زەخم ئۇردى يەنە بۇ لەئىن.
يانىپ تۇشتى لەشكەر كۇن ئولغاچ نىھان،
كېچە بولدى، تاپتى بۇ لەشكەر ئەمان.
يارۇدى جەھان، موللا ئەزان ئوقۇپ،
كى مەيدانغە كەلدى بۇ قارۇن قوپۇپ.
تەقابۇلغە ئەلجۇب كىرمىش ئىدى،
بۇ كافەر بۇ نەۋبەتدە شەللاق يېدى.
ھەرامزادە بەختەك دېدى شول زەمان:
«قاچىپ يانمە، شەمشىرنى قىلغىل رەۋان.»
بۇ تەدبىر بىلەن جاھىلى نابكار،
يەنە قىلدى ئالجۇبنى زەخمدار.
كىرىپ شىرى مالىك يېدى زەخم ھەم،
تەۋەككۇل شەھى كىردىلەر ئۇشبۇ دەم.
بۇ ھەم زەخمى يەپ چىقتى تاپماي ئەمان،
كىرىپ سەئدى سەلمان پارسى رەۋان.
سۇھەيل شاھى، كىرمان شاھى تەۋىل،
كى بېھزاد بەغدادى، رۇمى سەھىل.
كى چوق ھۇرمۇزى، شاھى تۇسى ھەمە،
كى بەھروز دىۋانە بارچە ھەمە.
بۇلار كىردىلەر، زەخم يەپ ياندىلار،
بولۇپ ئۇشبۇ يەڭلىغ تەمام بولدىلار.
كىرىپ مەغرىبى سەر بەرمەنە بەدەر،
يەنە ئۇردى قارۇنغە زەخمى بۇ ئەر.
يانىپ چىقتى قارۇن بولۇپ زەخمدار،
بارىپ ئۆز مەكاندا تاپتى قەرار.
بۇ ئەسنا ئارا كەلدى نۇشىرۋان،
كى لەشكەر ئالىپ ئىككى لەك پەھلەۋان.
ئىقابىەنددىن ئەيلەپ ئەمر يىراق،
يەنە ئۇردى قارۇن بۇ ئەسنا تاياق.
ئۇمەر ئىبنى شەددات سەردار ئولۇپ،
بۇ مەلئۇن قاتىلدى مۇڭا يار ئولۇپ.
ئەمرنى مۇنىڭ ئالدىدا بارغۇچە،
كى سوقتى تاياق بۇ لەئىن ھارغۇچە.
بۇ سەگ خاھلادىكى ئەمرنى رەۋان،
كى ئۆلتۇرگەي ئالدىدا، بەرمەي ئەمان.
بۇ قارۇن دېدى: «سەبر قىل بىر نېچە،
كى مەن گەنجنى تاپتۇروپ ئالغۇچە.
ئىقابىەنددە ساقلابان مەن ئانى،
فۇلۇمنى ئالاي، ئۆلتۇرەي ھەمزەنى.»
بۇ دېۋ چىھرە مەيدانغە كىردى رەۋان،
يېدى زەخم ئىلكىدە بار پەھلەۋان.
مەساق قىلدى ئون يەتتە كۇن بۇ ھەبەش،
قىلىپ بولمادى نەچچە تۇرلۇك كېڭەش.
بۇ ئەسنادا لەشكەر ئاراسى بىلەن،
چىقىپ كەلدى بىر شەھسەۋارى بەلەند.
يۇزىدە نىقابۇ قولىدا كەمان،
كېلىپ ئالدى شەمشىرنى بەرمەي ئەمان.

ئۇروپ قىلدى دو ھەسسە دئوچىھرەنى،
ۋەلې قالدى لەشكەر تانۇماي ئانى.
ئەمرغە باقىپ تەئزىم ئەيلەپ ھەمان،
چىقىپ يۈردى سەھرا ساربغە رەۋان.
ياقاسىنى قارۇن قىلىپ چاك ـ چاك،
باشىغە ساچىپ يىغلادى مۇشتى خاك.
چالىپ تاكلاسى بۇ لەئىن تەبلى جەك،
كىلىپ تۇردى مەيدانغە دئوانە رەك.
تەقابۇل بولۇپ شاھى فەررۇخ بۇرەك،
يانىپ چىقتىلار زەخم يەپ ئۇشبۇرەك.
كى مەيدان كىلىپ پايى مەردى ھەنا،
بۇلار زەخمدار ئولدى، ياندى يانا.
كىرىپ مىرزەبان شاھ تەقابۇل ئىدى،
بۇ ھەم ياندى، كىفتىغە زەخمە يېدى.
بۇ ئەسنادا فەيدا بولۇپ بۇرقەئدار
كىلىپ قىلدى قارۇننى بۇ زەخمدار.
كىيىلدى ئۇشاق ئىلكى شەمشىر سالىپ،
نىقابىەندى كەتتى، بۇ لەشكەر يانىپ.
سىپاھلار كىچكەشلەر قىلىپ بىر نېچە،
ئىقابىەندكە كەلدى خاجە ئۇمرى كىچە
ئەمرنىڭكى دىشۋار ئولۇپدۇر ئىشى،
كى ساقلاپ ياتادۇركى ئەللىك كىشى.
بىر ئادەم سۇغە كەلدى ئول دەم رەۋان،
خاجە ئانى ئۆلتۇردىلەر شول زەمان.
ئالىپ سۇ ئاڭا دارۇ بەھۇش سالىپ،
سۇنى ئىچتىلەر بۇ خەلايىق ئالىپ.
يىقىلدى ھۇشىدىن كېتىپ بارچە ئەل،
ئىقابىەندكە چىقتىلار دەر مەھەل.
ئىقابىەند يىغاچىغە زەئلەر ئاسىپ
قوپۇپدۇر، ئاڭا چىقتى بىر ـ بىر باسىپ.
ئەمر كۆركەچ ـ ئوق تونۇدى خاجەنى،
دېدى: «ۋات خەلاس ئەتمەدىك سەن مېنى.»

خاجە ئۇمرى دېدى: «مەن ئوشۇل ئەسىرىدە،
كى سىز بەندكە تۇشكەن كۇنى مىسرىدە.
بۇ ئىشدىن ماڭا ئاندا بولدى خەبەر،
نېتەي مەن يۈرۈپمەن شەھەردىن شەھەر.
تاپىپ ئىككى يۈز يەتمىش ئۇچۇ نامدار،
كى توققۇز يۈز ئاتمىش يەنە تاجدار.
بۇلارغە خەبەر مەن سالىپ سىزنى دەپ،
خەراب بولدى ھالىم مېنىك، ئەي ئەرەب.
بۇ ئىشدا كۆكۈل گىينەسىنى قويماك،
كى ھالىمنى ئالجۇب شەھىدىن سوراك.»
بۇ سۆزلەرنى دەپ، بەندىدىن شول زەمان
خەلاس ئەتكەلى تۇرمىش ئېردى رەۋان.
ئەمر ناله ـ فەرياد قىلدى ھەزىن،
ئىشىتتى بۇ غەۋغانى بەختەك لەئىن.
يېتىپ كەلدى قارۇن بىلەن بۇ مەھەل،
ياتادۇركى بەھۇش بولۇپ بارچە ئەل.
مۇنى بىلدى قارۇن، دېدى: «بۇ كىچە،
ئىقابىەندكە چىقمىش خاجە ئۇمرى خاجە.
كى سوردى ئەمىردىن: «خاجە ئۇمرىمۇدى؟»
ئەمر: «ئارى، كەلگەن خاجە ئۇمرى» دېدى.
بۇ ئەسنا خاجە ئۇمرى دېدى: «ئەي بەچە،
كىلىپمەن ئەمرنى كۆرۈپ بۇ كىچە.
مىنە تۇت!» دەبان تاشلادى سۇرەتىن،
يۈگۈردى بۇ سۇرەتكە، قاچتى ئۆزىن.
ئەمرنى يەنە بەند ئېتىپ ئانچۇنان،
كىلىپ تۇردى مەيدانغە قارۇن رەۋان.
ئەلەمشاھ يېتىپ كەلگەن ـ ئوق دەر زەمان،
تۇتۇپ چىقتى قارۇنكى بەرمەي ئەمان.
قىينىلار قىلىپ ئانچۇنان ئۆلگۈدەك،
كى زەنجىر بىلە بەند ئېتىپ سالدى بەك.
بار ئېردىكى ئەييارى ئانىك نېچە،
ئوغۇرلاپ بۇ قارۇنكى قاچتى كىچە.

بۇ مەلئۇن ئەلەمشاھنى ھەم بارىپ،
بۇ قارۇن مەكانىغە كەلدى ئالىپ.
ئەمرىنىڭ يانىدا قىلىپ قەيدى بەندە،
چىقىپ تۇردى مەيدانغە قارۇن گىزەندە.
تەقابۇلى سەئدى نەبىرە ئىدى،
مۇداۋردى ئاتى، سەئدى زەخمى يېدى.
كەرەب شاھى بولدى تەقابۇل بۇدەم،
يېدى زەخم ھەم، زەخم ئۇردى بۇ ھەم.
بولۇپ زەخمدار نەچچە كۈن بۇ لەئىن،
كى سۆز چىقمادى جەڭگە ھېچ قايسىدىن.
بولۇپ ياخشى ھەم ھەربىرى ئۇشبۇ رەڭ،
كى مەيدانغە چىقتى سوقۇپ تەبلى جەڭ.
كېلىپ مالىك ئەژدەر بولۇپ زەخمدار،
يەنە قالمادى كىرگۈدەك نامدار.
بۇ ئەسنا ئارا چىقتى گەردى غۇبار،
بۇ گەردى ئارا چىقتى بىر شەھسەۋار.
سىپاھلارنىڭ ئىلكىدە تىغى كەمان،
ئىدى لەندۇھۇر پەھلەۋانى زەمان.
كېلىپ ئىلكىدە گۇرزەسى پاقىراپ،
يېتىپ كەلدى مەيدان ئارا غاقىراپ.
ئاتىپ ئېردىلەر گۇرزەنىڭ دەستەسى،
قاچىپ تەگدى قارۇنغە بىر ھەسسەسى.
ئالىپ چىقتى لەشكەرگە، بەرمەي ئەمان،
ئىبەردى بىر ئادەمكى نۇشىرۋان.
دېدى: «بەرسۇ قارۇننى بىزگە ئۇلار،
ئەمرنى ئىبەرسۇن ئۇلارغە بۇلار.»
قەبۇل قىلمادى جۇملەئى پەھلەۋان،
قىلىپ سەفنى ئاراستە شول زەمان.
مۇنى مادەئى كەركىگە مىندۇرۇپ،
ئالىپ يۇردى قارۇننى مۇقبىل سۇرۇپ.
نەرىگە ئەمر مىندۇرۇپ ئول ھەمىن،
ئالىپ يۇردى ساسانى دەپ بىرلەئىن.

ھەرامزادە ساسانى كەلگەن زەمان،
كى مۇقبىلدىن ئالدى جىلاۋنى رەۋان.
ئالىپ قاچتى قارۇننى بۇ مادە زەند،
ئەمرنى بۇ سەگلەر يەنە قىلدى بەند.
دەر ئېردى ئەگەر كەلسە ھەر پەھلەۋان،
خەلاس ئەيلەگەي دەر ئىدى بىگۇمان.
دېمەس ھېچ كىشى ھەق تەئالا خەلاس
قىلۇر ئول مېنى لۇتفى ئىھسانى خاس.
ئەمر بىلدى ئاخىر بۇلار بىرلە ئىش،
ۋەلې ئوخشاماي ئۆتكۈدەك يازۇ قىش.
ئاقىپ كۆز ياشى يەرگە بولدى رەۋان،
ساغىندى خۇداغە بولۇپ كامران.
دېدى: «ئەي شەھەنشاھى، يا زۇلجەلال،
ئۆزۈڭ قادىرۇ قۇدرەتىڭ بەركەمال.
مېنى بەندەدىن سەن خەلاس ئەتمەسەڭ،
خەلاس بولمادىم لەشكەرىم قىلدى جەڭ.»
ئەمرنىڭ ئىدى يىغلاماقلىق ئىشى،
بۇ ئەسنا يېتىپ كەلدى بەشمىڭ كىشى.
يەنە كىردى قارۇن بۇ مەيدان ئارا،
قىلۇر ئېردى لەشكەر بىلەن ماجەرا.
بۇ لەشكەر بىلەن شاھى فۇرخار ئۆزى،
يېتىپ كەلدى، تۇشتى ئەمرنىڭ كۆزى.
«كى ئىزدەپ ئۆزىنى ئۆزى پەر ئۇرۇر،
قېرىنىڭ قولىدىن نېمە ئىش كېلۇر.
كېلىپ جۇملەئى پەھلەۋانىم بۇ رەڭ،
كۇچى يەتمەدى، ھەربىرى قىلدى جەڭ.
ئەگەر بولسە يۇزمىڭ مۇنىگدەك كىشى،
بۇ ئېرمەس مۇنىگدەك قېرىنىڭ ئىشى.»
ئەمر ئۇشبۇ ئويىنى كەچۇرگەن زەمان،
كى فۇرخار مەيدانغە كىردى ھەمان.
ئالىپ قولغە چۇبدەستەئى شىرى مەرد،
ئۇرۇپ ئېردى قارۇننى خوب چىقتى دەرد.

No3 www.uyghurkitap.com

ئاتىدىن يىقىلدى، ئاچىلدى ئىگەك،
سىنىپ ئىككى - ئۈچ تال قۇبۇرغە سۆڭەك.
كى باغلاپ ئالىپ چىقتى ئىتەككىنە،
تۇتۇپ بەندىگە سالدىلار بەككىنە.
بىروق ئەللاھ دەپ سالدى لەشكەرگە ئات،
قىلىپ تىيرى باران ئۇ قاتىدىن بۇ قات.
كى جەڭگىدە بولدى قىيامەت جەھان،
كىشى كۆزمەگەندۇر زامانى زامان.
نە رۇستەم نە سامۇ نە ئەفراسىياب،
نە گۇرشەست نە ئىسكەندەرۇ نې سۇھاب.
كى جەڭ بولدى ئانداغ بەيابانۇ غول،
ئانا قىزغە باقماي ئاتاغە ئوغۇل.
قاچىپ كۇفر ئىلى بىرلە نۇشىروان،
مۇسۇلمان بولۇپ بەئزى تاپتى ئامان.
ئەمرنى ئالىپ بەندەدىن ئۇشبۇ ئەر،
كى ئول بارگاھىغە كەلدى بۇلەر.
ئەمرنى ئىقابىەنددىن ئالغان زامان،
سويالدى تىرەسى يىغاجدىن رۇئان.
قويۇپ ياتتىلار تەكىيەنى بىرنېچە،
ياتىپ كۆردى تۇشنى بۇ يەڭلىغ كېچە.
خەلىل ئول كېچە يەتتى ھازىر بولۇپ،
ئالىپ سۇنى ئىلكىدە نازىر بولۇپ.
دېدى: «ئەي پىسەر بىر قارالاڭ ماڭا،
كى ئىش بۇيرۇسە ھەق تەئالا ساڭا.
كى خاتۇنۇ فەرزەندىڭ ئولسە بۇ خىل،
بۇ خىزمەتنى تەرك ئەيلەدىڭ سەن بۇيىل.
بۇ ئىشلارغە بولدى خۇدادىن غەزەب،
نە سەگدۇركى قارۇنى دەپ بىئەدەب.
ئانىڭ بەندكە سالماقغە سىزنى نە ھەد،
قىلۇر ئۇشبۇ رەڭ ھەقدىن ئولغاچ جىھەد.»
يېڭى باشدىن كىيدۇرۇپ خىلئەتىن،
ئالىپ تۇتتى بىر جامدا شەربەتىن.
ئەمر جامى شەربەتنى ئىچكەن زامان،
سىھەت تاپتىلار ئويغانىپ شول زامان.
بۇ قارۇننى كەلتۇردىلەر قاشىغە،
كى بەردى ئىگىننى ئاياغ - باشىغە.
دېدى: «بىرى كەل، ئەمدى بولمە يىراق،
ئايىتقىل مېنى قانچە ئۇردۇڭ تاياق؟»
دېدى بۇ لەئىن: «خاتىرىمدا مېنىڭ،
ساناپ سوققانىم بارکى ئون ئىككى مىڭ.»
ئەمر دېدى: «سەندىن ئەمەسدۇركى ئول،
كى فەرزەندىم ئولغىل، مۇسۇلمان بول.»
بۇ سەگ دېدىكىم: «تۇت سەلاھدا مېنى،
سەلاھ بىرلە تۇتقىل تالادا مېنى.
بولايىن مۇسۇلمان ئەز جانۇ دىل،»
بۇ سۆزدىن سەلاھ بەردىلەر نەچچە خىل.
مىنىپ ئاتىغە قويدى تىغى كەمان،
ئەمر تۇتتىلار ئەسلى بەرمەي ئەمان.
يانىپ ئاغزىدا بۇ لەئىن كۇفرىدىن،
مۇسۇلمان بولۇپ تۇردى قورقۇنجىدىن.
مۇبارەكلەبان بارچە لەشكەر بۇرۇن،
مۇڭا بەردى مۇقبىل يانىدا ئورۇن.
بۇ سەگ يۈردى خىزمەتدە نەچچەند مەھەل،
بولۇپ بىركۈنى خالى، يوق ئېردى ئەل.
مۇبەششىرەنىڭ گەردەنىگە سوقۇپ،
سىيەھ قەيتاسنى ئالدى مىندى توقۇپ.
چىقىپ ئۆز مەكانىغە كەتتى بەدەر،
بۇ ئىشلاردىن ئولدى ئەمرغە خەبەر.
دېدىلەر: «چىقار باشىغە ئۇشبۇ ئات،
كى تاپماس بۇ ئالەمدە ھەرگىز نىجات.
بۇ سەگ ئۆز مەكانىغە يەتمەپ ئىدى،
بۇ ئات ۋەھمىدىن ئانچە غەم يەپ ئىدى.

فەسلى داستان، قۇباد شەھرىيارنىڭ ئوغلى سەئىد كېلىپ قارۇننى تۇتۇپ كەلگەنى، خاجە ئۇمرى مەدايىنغە بارىپ ئاشقەزبولۇپ بەختەكنى ئۆلـ تۈرگەنى، گوشتى ھەرسە قۇشۇرۇپ نۇشرۋانغە يېدۈرگەنى

ئىشتىمەك كېرەك قىسسەھايى كەلام،
قىلۇر راۋى سۆزنى بۇ يەڭلىغ تەمام.
زەمانى كەمالىغە يەتتى قۇباد،
ئالىپ ئېردىلەر قىز، بولۇپ ئىككى قات.
سەفا شاھىنىڭكى قىزى ئېردى بۇ،
كى ۋەقتى تۇغۇپ بىر ئوغۇلنى شۇبۇ.
قويۇپ شاھ سەئىدى مۇنىڭ ئاتىنى،
قىلىپ تەربىيەت ئانچە ھەيھاتىنى.
كەمالىغە يەتتى قىلىپ دەغدەغە،
كى ئوغراپ بارۇرلار ئەمىر ئالدىغە.
شەھال زەڭگى دەپ بار ئىدى بىر مەرەز،
زەبەردەست ئىدى، قەددى يۇز ئالتە گەز.
مۇنى تۇتتىلار تۇغچى پەيكەر بىلەن،
مۇسۇلمان بولۇپ يۈردى لەشكەر بىلەن.
يېتىپ ئېردى دەريادىن ئۆتمەك ئۇچۇن،
ئەمرنىڭ دىيارىغە يەتمەك ئۇچۇن.
بۇ ئەسنا ئىدى سۇدىن ئۆتمەك ئىشى،
ئوغانلار يېتىپ كەلدى ئونمىڭ كىشى.
بۇلارنى مۇسۇلمان قىلىپ ئول زەمان،
بۇ يەردىن ئۆتۈپ يولغە بولدى رەۋان.
بارۇر ئېردى ناگاھ بۇ سول قول بىلەن،
بىر ئاتلىغ بارادۇر كېتىپ يول بىلەن.
دېدى شاھ سەفا: «ئەي پىسەر پاك زات،
باباڭنىڭ ئاتىدۇر ئوشۇل مىنگەن ئات.
سىيەھ قەيتاس دەرلەر ئاتىنى مۇنىڭ،
بۇ ئات بولغۇسىدۇر ئەمر ھەمزەنىڭ.
سەئىد شاھ قارۇننى تۇتتى بارىپ،
رەۋان بولدى قارۇننى، ئاتنى ئالىپ.
ئەمر قاشلارىغە كېلىپ ئۇشبۇ ھال،
كۆرەشتى، تانۇشنى سوراپ ھەسبە ھال.
باقىپ سەئىدى شاھى ئۇ يانۇ بۇ يان،
دېدى: «ئەي پەدەر، ئول ئاتام يوق، قايان؟»
بىلىپ ئۆلگەنىن چاك ئەيلەپ يۇزىن،
قىلىپ پارەلەر يەرگە ئۇردى ئۆزىن.

ئۈتەكلەر تولۇپ ئاقتى كۆز ياشىدىن،
يەنە بولدى ماتەم يېڭى باشىدىن.
خۇرۇشىدىن ئولدى زەمىن ئاسمان،
نېچۇككىم فىراقى يەتىلىك يامان.
بۇ ئەسنادا قارۇننى كەلتۇردىلەر،
كى بولماي مۇسۇلمان ئۆلتۇردىلەر.
ئەدەندىن كۆچۇپ يۈردى بۇ ئەسىردە،
مەقام ئەتتى دەريا لەبى بەسىردە.
خاجە ئۇمرى ئىجازەت تىلەپ بۇكېچە،
كىشى ئالدى ھەمراھ قىلىپ بىرنېچە.
ياساپ سۇرەتىن بۇ قىلىپ چىقتى پات،
ئۆزىگە قويۇپ ئۇستە پوستەكچى ئات.
كى ئاشقەز بولۇپ چاسۇدا شول زەمان،
دۇكانى تۇزۇپ ئاش پۇشۇردى رەۋان.
بولۇپ بارچە ئاشقەزلەدىن ئۇستەراق،
ئاشى مىزەلىك، نان ئېتىپ ئانچە ئاق.
شەھەر خەلقىغە داڭ كېتىپ بۇ ئىشى،
يېمەككە كېلۈر ئېردى بارچە كىشى.
كى بەختەك كېلىپ بىر كۈنى ئاش يېدى،
بۇ تەئرىفنى نۇشرۋانغە دېدى.
خاجە ئۇمرىنى چىرلاتتى نۇشرۋان،
بۇيۇردى ھەرسە ئېتەرگە رەۋان.
كى بەختەكنى ئىزدەپ خاجە ئۇمرى نېچە،
ئۆيىگە چىقىپ باقتىلار بۇ كېچە.
كىرىپ چىقتىلار ئۆيدە يوق بۇ لەئىن،
تاپىپ چىقتىلار تۆۋەئىخانەدىن.
كى ئۆلتۇردىلەر تېرەسىنى سويۇپ،
فۇشۇردى رەۋان ئوت قالاپ، سۇقۇيۇپ.
ھەرسەگە سالدى گوشىنى ئالىپ،
جۇبەسىنى نۇشرۋانغە سالىپ.
بۇ ئاشنى خاجە ئۇمرى چىقاردى رەۋان،
يېدى بارچە ئەل بىرلە نۇشرۋان.
چۇجالماق، ئۇزۇلمەك بۇ گوشىنىڭ ئىشى،
يەنە شاھىنىڭ سىندى ئىككى تىشى.

No3

قىلىپ بەختىيارەك بۇ يەڭلىغ ھەۋەس،
دېدىكىم: «خاجە ئۇمزى بۇ ئاشقەز ئەمەس.
بولۇر ئېردى ھەيۋان گوشى بولسە بوش،
ئاتامىنىڭكى ئالدى چۇجالغان بۇ گوش.
يەپ ئولتۇرمىش ئېردى خەلايىق تىتىپ،
ئارىغ بەختىيارەككە قويدى ئىتىپ.
ئەمىر قاشلارىغە خاجە ئۇمرى رەۋان،
بارىپ قىلدى بۇ قىسسەلەرنى بەيان.
بولۇپ شادىمان بۇ تەمامى سىپاھ،
كۆچۈپ يۈردى شەھرى مەدايىنە راھ.
كېلىپ قىلدىلار بارگاھى يانا،
بىر ئادەم قاچىپ كەلدى بىردەم يانا
دۈئالار قىلىپ دېدى: «ئەي شەھرىيار،
مەلىكە پەرى گەۋھەرى تاجدار.
تۇتۇپ كۆز جەمالىڭغە چىرلايدۇ ئول،
ئانىڭ ھالىدىن ئەمدى ئاگاھ بول.»
ئەمىر شول زەمان كامران ئولدىلار،
مەلىكە قاشىغە رەۋان ئولدىلار.
كۆرۈپ گەۋھەرى تاجىنى ئوشبۇھال،
كى مەجلىس قىلىپ بولدىلار پايمال.
ئەمرنى بۇ رەڭ كۆردى ئەيىار گەر،
بۇ سەگ قىلدى نۇشرۇانغە خەبەر.
كېلىپ بەختىيارەك قاراڭغۇ كېچە،
ئەمرنى تۇتۇپ چىقتى سەھراغىچە.
بارىپ بىر بەياباندا يەرنى ئويۇپ،
كۆمۈپ سالدى ئاندا ئەمرنى قويۇپ.
خاجە ئۇمرى چىقىپ ئىزدەدىلەر بىروق،
بۇ ئالەمنى ئىستەپ ئارىغ باقتى يوق.
بەناگاھ خىتاي مۇلكىنىڭ باشىدىن،
چەرىك كەلدى خاقانىنىڭ قاشىدىن.
بۇ لەشكەرگە سەردار ئولۇپ بىر ھەكىم،
كېلىپ ئېردى بىلمىش يەنە ھەرنەكىم.
سالىپ قۇرئىنى كۆردى بەندە ئەمر،
خەلاس ئولماقى ئىلكىدە مۇنتەقىز.
تىكىپ خەيمە ئول دەم قازۇق قاقتىلار،
قازۇق بارمادى، ئاختارىپ باقتىلار.
كى بىر چىقتى ساندۇق بۇ يەردىن يۇغان،
بۇ ساندۇقدىن ئالدى ئەمرنى بۇيان.
دېدى بۇ ھەكىم: «ھەمزە بولسە شۇبۇ،»
كۆرەشتى ئوشۇل دەم ئەمر بىرلە بۇ.
خاجە ئۇمرى بۇ ئەسنادا ئاڭلاپ خەبەر،
كى دۇزاد ئاشقىرنى يەتكۇردىلەر.
بۇ ھاكىمنى لەشكەرگە كەلدى ئالىپ،
كى شاد ئولدىلار شادىيانە چالىپ.
بۇ ئەسنادا بولدى خەبەر ئۇشبۇ خىل،
دېدى: شەرقدىن كەلدى ئول قەھقەۋىل.
بۇ كافەر زەبەردەست ئىدى ئادى ئول،
بەھادۇر ئۆزى، لەشكەرى ئانچە غول.
بولۇپ تەئرىفى - تەۋسىفى ئۇشبۇ رەڭ،
كېلىپ ئاتىغە سوقتى بۇ تەبلى جەڭ.
بۇ كافەرنى مەيدانغە كىرگەن زەمان،
تۇتۇپ مالىك ئۆلتۇردى بەرمەي ئەمان.
بولۇپ سەختى جەڭ ئانچە قانلار ئاقىپ،
يانىپ تۇشتىلەر تەبلى گەشتى قاقىپ.
ئەمر ئېردى مەجلىس بىلەن پايمال،
ئەمرگە يېتىپ كەلدى ۋەقتى زەۋال:
«كى ئەي پاك سۇلتانى ئالىي ئەرەب،
كېلىپدۇر ھەبەشدىن تەۋىل زەڭگى دەپ.
ئۇمەر ئىبنى شەددات قانىن ئالغۇدەك،
شەھەر خەلقى دەرۋازەنى ئەتكۇدەك.»
ئەمر دېدى: «قىلسام بارۇرنى ھەۋەس،
مېنىڭ بارماقسم خۇب مۇناسىب ئەمەس.
ئاڭا بارسۇلار پەھلەۋانى زەمان.»
بۇ سۆزدىن بولۇپ لەندۇھۇر كامران.
كى ئول دەمدە تەيىار ئولۇپ پىرۇ ياش،
رەۋان بولدى يولغە ئالىپ ئابۇ ئاش.
كېلىپ مەرغىزارىغە تۇشتى. بۇلەر،
بولۇپ مەككە بۇزرۇگلارىغە خەبەر.
بۇلارنى كۆرۈپ چوڭ - كىچىك بارچە ئەل،
تەۋىل زەڭگى كەلمەپ ئىدى بۇ مەھەل.
كېلىپ زەڭگىلەر تاڭلاسى ئۇشبۇ رەڭ،
كى مەيدانغە كەلدى سوقۇپ تەبلى جەڭ.
كېلىپ لەندۇھۇر زەڭگىنىڭ قاشىغە،
سالىپ گۇرزە زەخم ئۇردىلار باشىغە.
يانىپ تۇشتى لەشكەرگە تاپتى قەرار،
بۇلۇپ ئېردى ھەم لەندۇھۇر زەخمدار.
يەنە بولمادى نەچچە كۈن جەڭ ئىشى،
كى ئەۋۋەل ساقايدى بۇ زەڭگى كىشى.
ساقايماپ ئىدى لەندۇھۇر زەخمدىن،
چىقىپ تۇردى مەيدانغە زەڭگى لەئىن.
بولۇپ ئىككى لەشكەر تەقابۇل بۇ دەم،
چالىپ تەبلى جەڭلەر تىكىپ تۇغ - ئەلەم.

ئەبۇنەسىر فارابىنىڭ سىرلىرىدىن

تۇيغۇرچىلاشتۇرغۇچى: جاببار ئەھمەت

ئەرەستۇ فەلسەفەسى
(فەلسەفەتۇ ئەرستۇتالىس)

بىرىنچى بۆلۈم

ئەرەستۇ ئىنسان بەركاماللىقىنى خۇددى ئەفلاتۇنغا ئوخشاش، بەزىدە كەڭرەك تەھلىل قىلىدۇ. ئەمما ئەرەستۇ ئۆزى چۈشەندۈرەلمىگەندە ياكى ئۆز مۇلاھىزىلىرىنى ئىلمىي ييقىنلىقتا ئىپادىلەشكە قادىر بولغىدەك دەلىللەر يارىتىلمىغاندا، ئەفلاتۇن (ئادەتتە) باشلايدىغان ھاللاردىن ئەمەس، بەلكى ئۇلاردىن ئاۋۋالقىلىرىدىن باشلاش زۆرۈر، دەپ ھېسابلايدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئەرەستۇ ئارزۇ قىلىنىدىغان بولۇپ كۆرۈنگەن ۋە ۋاقىت نۇقتەئىي نەزەرىدىن باشقا تىلەككە ئۇستۇن تۇرغۇچى ئەزگۈلۈك دەپ بىلىنىدىغان ۋە ئىنتىلىنىدىغان (ئادەمىلەرنىڭ) مەقسەدلىرى تۆت دەپ چۈشەندۈرىدۇ. بۇلار: تەن ساغلاملىقى، تۇيغۇ (ئەزالىرىنىڭ) ساغلاملىقى، تۇرلۇك نەرسىلەرنى ئىدراك ئىپتىشكە بولغان قابىلىيەت ساغلاملىقى (بۇ قابىلىيەت بولغانلىقى ئۈچۈن ئەنە شۇ ساغلاملىقمۇ بولىدۇ)، ئىنتىلىشكە بولغان قابىلىيەت ساغلاملىقى، (بۇ قابىلىيەت بارلىقى ئۈچۈن ئەنە شۇ ساغلاملىقمۇ بولىدۇ).

بۇلارنىڭ (ھەممىسى) بىلىش زۆرۈر بولغان پايدىلىق بىلىمدۇر. زۆرۈرى پايدىلىق ۋە پائال ئىنتىلىش — بۇ ئالدى بىلەن شۇنداق ئىنتىلىشكى، ئۇنىڭدا شۇ ئىنتىلىش باشقا بىرسىنىڭ ئىنتىلىشى بىلەن قوشۇلۇپ مەزكۇر ئادەم ئۈچۈن بولىدۇ ياكى (شۇ ئىنتىلىش) مەزكۇر ئادەمنىڭ ئىنتىلىشى بىلەن قوشۇلۇپ باشقا بىرسى ئۈچۈن بولىدۇ ۋە بۇ ئىنتىلىش بىرەر ھەرىكەت ياكى مۇلاھىزە بولامدۇ - يوقمۇ، بۇنىڭ پەرقى يوق. ئەگەر ئىنتىلىش ھەرىكەتنىڭ ئۆزى بولسا، ئۇ ھالدا ئۇ دەسلەپكى (بىرىنچى) ۋە پايدىلىق (ئىنتىلىش) بولىدۇ. ئەگەر ئىنتىلىش مۇلاھىزە بولسا، ئۇ ھالدا مۇلاھىزە سۈپىتىدە پايدىلىق بولىدۇ. ئەرەستۇ ئېيتىدۇكى، ئىنتىلىنىدىغان بۇ تۆت مەقسەد ئىنسان سالامەتلىكىنىڭ ئەڭ ئالىيجاناب ھالەتلىرىدۇر. ئۇلار شۇنىڭ بىلەن بىللە ئۆزگىرىپمۇ تۇرىدۇ. (بۇزۇلۇش ياكى كامالەتكە ييتىش تەرىپىگە قاراپ).

ئەرەستۇ يەنە ئېيتىدۇكى، ئاسمان ۋە يەردىكى تۇيغۇ بىلەن ھېس قىلىنىدىغان نەرسىلەر ۋە كۆرۈنىدىغان ھالەتلەرنى ھەمدە روھنىڭ ئۆزىدىكى تۇيغۇلارنىڭ مەۋجۇدلۇق سەۋەبلىرىنى بىلىشكە روھ دائىما ئىنتىلىپ تۇرىدۇ. روھ يەنە روھىيەتتە پەيدا بولىدىغان باشقا غايىلەر ۋە ئەستەلىكلەرنىڭ ھەقىقىي ماھىيىتىنى، خاھ ئۇلار مەزكۇر ئادەم روھىدا پەيدا بولۇاتقان بولسۇن، خاھى باشقا بىر ئادەم روھىدا پەيدا بولۇپ، ئۇنىڭغا (مەزكۇر ئادەمگە) مەلۇم بولغان بولسۇن، بەربىر بىلىشكە ئىنتىلىدۇ. ئەمما بۇلارنىڭ ھەممىسى ئاۋۋالقى ئەسلىنۇاتقان مەقسەتلەر (مەجمۇئەسىگە) كىرمەيدۇ. ئۇلارنى ئىدراك ئېتىش بىلەن روھ ۋە ساغلاملىق ۋە قانداقتۇ بىرەر نەرسە ئۈچۈن پايدا تاپمايدۇ. ئۇلاردىن روھ پەقەت بىلىمنى بىلىم سۈپىتىدىلا ئۆزلەشتۈرىدۇ. يۇقىرىدا ئېيتىلغان نەرسىلەردىن بىرنېمىنى بىلىپ ئالغان ئادەم شادلىق ۋە ھۇزۇر تاپىدۇ.

ئەگەر ئىنسان خەيىرخاھلىق، گۈزەللىك، ئالىيجانابلىق ۋە ئۇلۇغۋارلىققا باشقا ئادەملەر ئارقىلىق ئەمەس، بەلكى ئۆزى ۋە ئۆز روھى ئوتتۇرىسىدىكى مەۋجۇد نەرسە ئارقىلىق ئېرىشىدىغان بولسا، ئۇ ئادەم ھەقىقەتەنمۇ خەيرىخاھلىق ۋە كامالەتكە ئېرىشىدۇ. بۇنى ئۇنىڭ ئۆزىدىن باشقا ھېچكىم سەزمىگەن تەغدىردىمۇ ئۇنىڭ روھى ئۇلۇغۋار ۋە ئالىيجاناب بولىدۇ؛ ئۇ ئادەم بۇ پەزىلەتلەرگە ئېرىشكەنلىكىدىن تولىمۇ خۇشال بولىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىللە ئۇ ئادەم مەلۇم بىر دەرىجىدە شۇ خەيىرخاھلىقلارنى ئۇنىڭغا خەلق بەخشەندە قىلغان دەپ ئويلايدۇ ياكى ئۆزىدىكى پەزىلەتلەرنىڭ بەركاماللىقى، ئۇلۇغۋارلىقى ۋە ئالقىشقا سازاۋەرلىكىگە، بولۇپمۇ كۆپچىلىك ئادەملەر ئېرىشەلمەيدۇ دەپ تەسەۋۋۇر قىلغان خەيرىخاھلىقلارغا ئېرىشكىنىگە خەلق سەۋەبچى دەپ ئويلايدۇ.

ئەمما كۆپچىلىك يۇقىرىدا زىكر قىلىنغان نەرسىلەر ۋە مەلۇماتلارنى بىلىش شەرت ئەمەس. ئىزدەلگەن مەقسەتلەرگە ئۇلارنىڭ پايدىسى تەگمەيدۇ. ئەكسىنچە ئۆزىنىڭ زۆرۈرىيىتى ۋە پايدىسى بىلەنمۇ ئارتۇقچىدۇر، دەپ ھېسابلايدۇ. شۇنىڭغا قارىماي ئۇلار بۇ بىلىمنى ئۇلۇغۋار ۋە ئالىيجاناب دەيدۇ. ئىنسان ئىنتىلىدىغان بىلىمنى ئۇلار ئالدى بىلەن ئىككى خلغا بۆلىدۇ: 1) ئىزدەلگەن شۇ تۆت مەقسەتتىكى ساغلاملىققا. ئېرىشىشتە ئىنسان پايدا تېپىش ياكى ئەڭ يۈكسەك دەرىجىدىكى ساغلاملىققا ئىگە بولۇشتا ياردەم بەرگۈچى، ئېھتىياجلىق بىلىم؛ 2) ئۆزى ھەرقانچە پايدىلىق بولسىمۇ ئارتۇقچە بولغان بىرەر نەرسە ئۈچۈن ئەمەس، بەلكى ئۆز - ئۆزىچە خاھلىنىدىغان بىلىم. بىلىمنى بۇنداق بۆلۈش توغرا، چۈنكى ئۇ روھلار ئارىسىدا ئالاقە ئورنىتىلىشتىن خېلى بۇرۇن روھلارنىڭ ئۆزلىرى (ئايرىم - ئايرىم) شۇ بىلىملەرگە ئىنتىلىشكە ئىمكانىيەت يارىتىدۇ. ئاشۇ بىلىملەردىن بىرىگە ھەربىرىنى (ئۇنىڭ ياردىمىدە) ئەملگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن مۇراجىئەت قىلىدۇ، باشقا بىلىمدىن ئۆزلىرىنى تارتىدۇ. بىلىمنىڭ بىرىنچى خىلى «ئەملىي»، ئىككىنچىسى بولسا «نەزەرىي» دەپ ئاتىلىدۇ.

ئەمما ئادەملەر ئاشۇ ئىزدەلگەن تۆت مەقسەتتىن نېمىلەر پايدىلىق ئەمەسلىكىنى پەملەش ئۈچۈن بەزەن ئۆز ھېس - تۇيغۇلىرىدىن پايدىلىنىدۇ. ئۇلار سەزگۈ - ھېسسىيات ئارقىلىق ئىدراك ئېتىلگۈچى نەرسىلەرنى بىلىشكە ئىنتىلىدۇ، ئەمما ئۇلارنى ئۆز سەزگۈلىرى ئارقىلىق ئىدراك قىلسىمۇ، مەسىلەن: ھەيكەلتاراشلىق، نازۇك رەسىملەر، ئارامبەخش كۈيلەر، خۇشبۇي ھىدلار، نازۇك بۇيۇملارنى بىلگەندەك بىلسىمۇ، ئۇلاردىن ئىزدەلگەن مەقسەتلەرگە (ئېرىشىش) ئۈچۈن ئەمەس، بەلكى پەقەت زوق ئېلىش ئۈچۈنلا پايدىلىنىدۇ. بۇ ھالدا زوقلىنىشنىڭ مەنىسى خەيرىخاھلىققا ئېرىشىشى، خەيرىخاھ (زوققا) ئېرىشىش ماقۇل كۆرۈلگىنىدىن ئىبارەت بولۇپ قالىدۇ، خالاس. ھۇزۇرغا ئېرىشمەي ھۇزۇرلىنىپ بولمايدۇ. ئۇنىڭغا سەزگۈ - تۇيغۇ ئارقىلىق ئېرىشكەندىلا ئۇ نامايان بولىدۇ ۋە سەزمەي تۇرۇپ تۇيغۇسىز ھۇزۇر

ئېلىپ بولمايدۇ. باشقا سەزگۈ ئارقىلىق ئېرىشىدىغان بىلىملەرمۇ شۇ يوسۇندا مەۋجۇددۇر. بەزەن ئىنسان ئىدراك ئېتىش ۋە بىلىش ئارقىلىق زوق ئالىدىغان، سەزگۈ - تۇيغۇ ئارقىلىق ئىدراك ئېتىدىغان نەرسىلەرنىڭ مەۋجۇدلىقى سەۋەبىنى (كۆرسەتكۈچى) بىلىملەرگە نسبەتەن بۇ بىلىملەر (يەنى، پەقەت ھېس قىلىپ ئالىدىغان بىلىملەر) تاشقى بىلىملەردۇر. ئەمما ئىنسان ئەپسانىلەر، لەتىپىلەر، ۋە خەلق رىۋايەتلىرىنى بىلىشتىمۇ شادلىنىپ ھۇزۇر ئالىدۇ. بۇنىڭ (ھەقىقىي) قۇۋۋانچ ئېلىش ئۈچۈن ئەھمىيىتى يوق. ھېكايە قىلغۇچى، ئەپسانىلەرنى ئېيتقۇچىلار، شېئىرىيەت ۋە خەلق رىۋايەتلىرىنى ئاڭلىغۇچى، كېيىن باشقىلارغا ئېيتىپ بەرگۈچىلەرگە نسبەتەن بولغان پىكرىمۇ شۇنداق. ئادەمگە ئېيتىپ بېرىلگەن ۋە ئوقۇلغان شېئىرىيەت ئەپسانىلەردىن پەيدا بولىدىغان ھېسسىياتلار ئۇ ئالىدىغان قۇۋۋانچ، ھالاۋەت ۋە ھۇزۇرنى ۋۇجۇدقا كەلتۈرىدىغان ھېسسىياتلاردۇر. ئەڭ يۈكسەك، كامالەتكە يەتكەن بىلىم ‹دەرىجىسىگە ئېرىشكەن ھەربىر ئىنسان ئەڭ يۈكسەك ھۇزۇرغا مالىك بولىدۇ. ئۇ روھىدا بەركامال بىلىمگە ئېرىشكەن چېغىدا ئۇنىڭدىن ئالىدىغان ھۇزۇرىمۇ تولۇق ۋە بەركامال بولىدۇ. بۇ بىلىم ۋە كامالەت پەقەت ئۆزىچە بىلىم ۋە كامالەت بولۇپ قالىدۇ ۋە ھۇزۇرنى ئىزدەلگەن تۈپكى مەقسەتتە ئەمەس، ئۇلارنىڭ ئۆزىدىن (شۇ بىلىم ۋە كامالەتتىن) ئالىدۇ. شۇنىڭغا قارىماي ئادەملەر ئۇلاردىن پايدىلىنىدۇ. ئىزدىلىنىدىغان تۆت مەقسەت ئۈچۈن ھۇزۇرلىنىشقا ئېرىشىش نىيىتىدە ئۇلاردىن پايدىلىنىش تەسادىپىي بىر ھالدۇر.

كېيىن ئەرەستۇنىڭ پىكرىچە زۆرۈر بولغان بۆلۈملەر خۇددى ئادەم بىلەن دۇنياغا كەلگەندەك، تۇغۇلغاندىن بىرى ئۇنىڭغا تەئەللۇقتۇر. ئۇلار ھېس - تۇيغۇ ئارقىلىق ئېرىشىلگەندىن كۆپرەك تەبىئەتتىن ئېھسان قىلىنىدۇ. بەزىدە ئىنسان شۇ ئىزدىلىۋاتقان مەقسەتلەرنىڭ ساغلاملىقىغا يېتىشمەك ئۈچۈن ھېس - تۇيغۇدىن ئالغان بىلىملىرىدىن پايدىلىنىدۇ. كېيىن ئەرەستۇ ئېيتىدۇكى، ئىنسانغا ئېرىشىلگەن بىلىملەر يېتەرلىك بولمىغانلىقتىن، ئۇ ئىنسان تۇغما بىلىملەردىن پايدىلىنىشقا ئىنتىلىدۇ. ئەگەر ئۆزىگە زۆرۈر بولغان جەھەتلەرگە چوڭقۇر نەزەر تاشلايدىغان بولسا، ئۇ ئۆزى بېجىرىش زۆرۈر ۋە موھتاجلىق ھېس قىلغان ئىشلارنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن تۇغما بىلىملەرنىڭمۇ يېتەرلىك ئەمەسلىكىنى چۈشىنىدۇ. شۇنىڭدا ئىنسان بىلىملىرىنىڭ باشقا كۆپ تۈرلىرىگىمۇ مۇراجىئەت قىلىدۇ ۋە تاكى ئۇلار ئۈستىدە پىكىر يۈرگۈزمەي، ئۆگىنىپ چىقماي ھېچ ئىشقا قول ئۇرمايدۇ. ئۇ ئۆز تەشەببۇسى بىلەن دائىما باشقىلار ئۈچۈن نەپ يەتكۈزۈشنى خالايدۇ، باشقىلارنى سوئاللارغا تۇتىدۇ. ئۆزى ئويلىغان ئىشلار توغرىسىدا باشقىلار بىلەن مەسلىھەتلىشىدۇ. ئۆزىنىڭ كەشپىياتى ۋە ھېس - تۇيغۇسى توغرىمۇ - يوقمۇ، بۇنى بىلگۈسى كېلىدۇ. بۇلارنىڭ ھەممىسى بىلىملەرنى باشقۇرغۇچى تۇغما قابىلىيەت قۇۋۋىتىنىڭ كۆرسەتكۈچىدۇر. پىكىر قىلىش ۋە تەھلىل قىلىش تۈپەيلى ئادەم ئۆزىدە بۇرۇندىن نامەلۇم بولغان بىلىملەرنى تاپىدۇ. كۆپىنچە ئۇ قايسى خۇلاسە پايدىلىق، قايسى زىيانلىق ئىكەنلىكىنى بىلمەي، ھەيران قېلىشى ئېھتىمالدىن يىراق ئەمەس. كۆپىنچە ئۇ تەھلىل، تەكشۈرۈشلەر نەتىجىسىدە كەشپىياتى ئاۋۋال ئۆزى سەزمىگەن بولسىمۇ، خاتا ئىكەنلىكىنى كېيىن بىلىپ قالىدۇ.

ئىنسان پەنلەرگە ھەۋەس قىلىپ، ئاۋۋال ئۇنى ئۆگىنىپ، تەھلىل قىلىدۇ، ئاندىن ئۇلاردىن بەزىلىرىنىڭ ئىشەنچىلىك ۋە ھەقىقىي ئىكەنلىكىنى، بەزىلىرىنىڭ بوش ۋە ئەھمىيەتسىز ئىكەنلىكىنى بىلىپ قالىدۇ. ئەمما ئۇ ئۆز ئىزلىنىشلىرى سەۋەبلىك ھەقىقەتكە ئېلىپ بارغۇچى يولدا تۇرغان بولسا، ئۇ ئىدراك ئەتمەكچى بولغان نەرسە ھەققىدىكى كامالەت دەرىجىسى بولىدۇ. بۇ بەركاماللىق ئۆزىنىڭ ھەققانىيلىقى بىلەن ئاخىرىغا يېتىپ بارمىغان. بىر چېگرا، ئۆزىدىن كېيىن يەنە بىر چېگرىسى بار مەنزىلدۇر. ئەمەلىي پەنلەرگە ئېرىشىش جەھەتتە ئىنسانىنىڭ ھالىتى شۇنداق تەسەۋۋۇر قىلىنىدۇ. ئەرەستۇ ئەمەلىي پەنلەرگە

ئېرىشىشنىڭ ئۇچ ئۇسۇلى بار دەپ چۈشەندۈردۇ. ئۇلار: 1) ھېس - سەزگۈ ياردىمىدە؛ 2) ھېس - سەزگۈ ئارقىلىق ئېرىشىلگەن بىلىملەردىن مىقدار جەھەتتىن كۆپرەك بولغان بىرىنچى (تۈغما) بىلىم ياردىمىدە؛ 3) تەھلىل، تەكشۈرۈشلەر ياردىمىدە نەزەرىيە پەنلىرىدىمۇ شۇلار بار. ئېرىشىشنىڭ ئۇچ ئۇسۇلىغا ئىدراك قىلىشنىڭ ئۇچ ئۇسۇلى توغرا كېلىدۇ: 1) ھېس - سەزگۈلەر؛ 2) ھېس - سەزگۈدىن ئېلىنغان بىلىم مەلۇماتىدىن كۆپرەك بولغان بىرىنچى بىلىم مەلۇماتلىرى؛ 3) تەكشۈرۈش، تەھلىل قىلىش ئارقىلىق ئېلىنغان مەلۇماتلار. تەكشۈرۈش، تەھلىل قىلىش نەتىجىسىدە ئېلىنغان بىلىملەر دەسلەپ تەجرىبىدە ئېلىنغان مەلۇماتلار. تەكشۈرۈش، تەھلىل قىلىش نەتىجىسىدە ئېلىنغان بىلىملەر دەسلەپ سېزگۈ تەكشۈرۈلمىگەن بىلىملەردىن ئېلىنىدۇ. ئۆگىنىپ، تەكشۈرۈپ چىقىشتىن ئاۋۋال ئۇلار ئىزدىلىۋاتقان مەقسەت بولىدۇ ۋە «ئىدراك ئېتىش نۇقتىلىرى» دەپ ئاتالغانلاردۇر. پەن تەلەپ قىلغان تەرەپلەرنى ئېنىقلاش ئۈچۈن پايدىلىنىدىغان دەسلەپكى مەلۇماتلار «مۇقەددىمات» دەپ ئاتىلىدۇ. پەن تەكشۈرىدىغان نەرسىلەرنى «مەتلۇب ۋە مەقسەت» دەپ، ئۆگىنىلگەنلىرىنى بولسا — «خۇلاسات» دەپ ئاتايدۇ. شۇنداق قىلىپ بۇ ئۇچ نەرسىنىڭ ھەممىسى ئالدىدىن مەۋجۇددۇر.

ئەرەستۇ ئىنسان پايدىلىق نەرسىلەر ھەققىدىكى بىلىم ھەقىقىتىگە يېتىشەلمەيدۇ، دەپ چۈشەندۈرىدۇ. ئىنسان ئۆزىنىڭ ئىنتىلىشى قانداق ئىكەنلىكىنى ۋە پايدىلىق نەرسىلەردىن قايسى بىرىگە ئىنتىلىش زۆرۈرلۈكىنى بىلەلمەيدۇ. ئىنتىلىشنىڭ چىگرىسى ۋە بۇ چىگرا ئېنىقلانغانمۇ، نەتىجىسى بارمۇ - يوقمۇ، ئۇنىڭغا نامەلۇمدۇر. ئەمما بىز ئىنسانىنىڭ ئەسلىتىپ ئۆتۈلگەن ئىزدەنگۈچى مەقسەتلىرىنىڭ ساغلاملىقىغا ئېرىشىشكە ئىنتىلىشلىرىنى بىلىمىز. ئەگەر ئىنسان ئېنىق بىر مەقسەتكە يېتىش ئۈچۈن پايدىلىق نەرسىلەردىن قايسى بىرى كېرەكلىكىنى، كۆرۈپ ئۆتۈلگەن تۆت مەقسىتىدىن قايسى بىرى زۆرۈرلۈكىنى ئېنىقلاشقا ھەرىكەت قىلىپ كۆرسە، ئۇنىڭدا مەسىلەن: تۆۋەندىكىدەك سوئاللارغا، ھېس - سەزگۈ ساغلاملىقى بەدەن ساغلاملىقىغا باغلىقمۇ — ئەمەسمۇ؟ ياكى بەدەن ساغلاملىقىنى تەمىنلەش ئۈچۈن ھېس - سەزگۈ ساغلاملىقى زۆرۈرمۇ ۋە ھېس - سەزگۈ تۈپەيلىدىن بەدەن ساغلاملىقى بەرقارارمۇ — ئەمەسمۇ؟ ياكى بۇلارنىڭ ھەممىسى ئايرىم بىر پايدىلىق نەرسىنى ساقلاپ تۇرۇش ئۈچۈن كېرەكمۇ؟ — دېگەن سوئاللارغا جاۋاب ئىزدەشكە ئەھدى قىلغىنىدا ئۇ قىيىن ئەھۋالغا چۈشۈپ قالغان بولاتتى.

ئەگەر سەزگۈلەر مەقسەتنىڭ ئۆزى بولسا، ئۇ چاغدا ئۇلاردىن بەدەننى ساغلاملاشتۇرۇش ئۈچۈن پايدىلىنىش كېرەك بولماس ئىدى، چۈنكى بەدەنىنى ھېس - سەزگۈلەرنىڭ ھەممىسىنى تەمىنلىگۈچى بىر ئۇسكۇنە ياكى ۋاستىچى، يا بولمىسا ئەشيا دەپ ھېسابلاش مۇمكىن. بەدەن ساغلاملىقى ۋە ئىنتىلىشلەر قۇۋۋىتى ساغلاملىقنىڭ مەۋجۇدلىقىنى ساقلاپ تۇرغۇچى ئىنسانغا خاس قابىلىيەت ۋە ئىنتىلىشلەر قۇۋۋىتى ھېس - سەزگۈلەر ساغلاملىقنىڭ مەۋجۇدلىقى، بار بولۇشى ئۈچۈن خىزمەت قىلىدۇ. بەزەن سەزگۈلەر تەسىرى ۋە شۇ ھېس - سەزگۈلەر سەۋەبلىك بولىدىغان ئىنسان ئىستىكى ۋە ئەمەلىي مەقسەتنىڭ ئۆزى بولۇشى مۇمكىن.

بۇ خۇلاسىلەرنىڭ ھەممىسىگە ئېتىراز بىلدۈرۈش مۇمكىن. ئەمما بىلىمىزكى، بىز ئۆزىمىزنىڭ بەدىنىمىز ۋە باشقا بارچە نەرسىلەرنى ساغلاملاشتۇرۇش ئۈچۈن ياردەم بەرگۈچى نەرسىگە ئېرىشىش نىيىتىدە ئۆز ھېس - تۇيغۇ، سەزگۈلىرىمىزدىن پايدىلىنىمىز ياكى ئۇلاردىن بىرى (يەنى ھېس - سەزگۈ) باشقا بىرى (يەنە بەدەننى ساغلاملاشتۇرۇش) ئۈچۈن مەۋجۇددۇر، دەپ ھېسابلايمىز. شۇنداق قىلىپ ئايلىنىۋېرىدۇ: ئۇلارنىڭ بەزىلىرى باشقىلىرى ئۈچۈن ۋە باشقىلىرى تۈپەيلىدىن مەۋجۇددۇر.

ئىنسان مەقسەتكە يېتىپ بارماسلىق ياكى مەقسىتى بولمىغان نەرسە ئالدىغا يېتىش ئۈچۈن ئەمەس، ئەكسىچە ئۆزىنىڭ ئىنتىلىشلىرىنىڭ مەلۇم بىر مەقسىتى بولۇشى ئۈچۈن ھەقىقەتكە يېتىشىشنى خالايدۇ.

ئۆزىنىڭ روھى تەبىئەتتىن بەدەن ساغلاملىقى ۋە روھ - تۇيغۇ ساغلاملىقىغا باغلىقلىقىنى ۋە ساغلاملىقنىڭ بۇ ھالەتلىرى ئىسپات تەلەپ قىلىشنى كىشىلەر چۈشىنىدۇ. ئۆزلىرى ھەققىدە ئەۋۋەلەن تۇنجى بىلىم بەرمەيدىغان، ئەمما بۇ بىلىمنىڭ ئېرزىمەس ئۆلۈشىنى بەرگۈچى نەرسىلەرنىڭ بار بولغانلىقى سەۋەبلىك، ئېيتىش مۇمكىنكى، ئىنسان كامالەتكە ئېرىشكە يا تەبىئەتتىن ياكى ئىستەك ۋە سۇباتى بىلەن ئىنتىلىدۇ.

ئەمما بەدەن ساغلاملىقى ۋە ھېس - سەزگۈ ساغلاملىقىدىن ئېلىنىدىغان نەرسە ئادەمنىڭ بالىلىق ۋە ئۆسمۈرلۈك دەۋرىدە ئېرىشىدىغان (نەرسىلەرگە) ئوخشايدۇ. بەدەن ساغلاملىقى ۋە ھېس - سەزگۈ ساغلاملىقنىڭ قىسقىرىشى بالىلىق ۋە ئۆسمۈرلۈك دەۋرىنىڭ قىسقىرىشىغا ئوخشىسا كېرەك. بەزىدە بەدەن ساغلاملىقى باشقا بىر مەقسەتكە قارىتىلغان بولۇشىمۇ مۇمكىن. ئۇ ھالدا ھېس - تۇيغۇ ساغلاملىقى، بەدەن ساغلاملىقنىڭ شەرت - شارائىت ياراتقۇچى، شۇ ساغلاملىققا ئېرىشىش ئۈچۈن پايدىلىنىدىغان مەقسەتكە ئاساس بولۇپ قالىدۇ. ئەگەر ئىنسان بەدەن ۋە ھېس - سەزگۈ ساغلاملىقلىرىنى، ئاشۇ ھېس - سەزگۈ ۋە بەدەن ساغلاملىقىنى تەمىنلىگۈچى پەرق ئېتىش كۈچى ساغلاملىقىنى چېگىرىلەيدىغان بولسا، ناھايىتى مۇشكۈل ئەھۋالغا چۈشۈپ قېلىشى مۇمكىن. كېيىن ئۇ، بەدەن ساغلاملىقى ھالىتى ياخشىمۇ ياكى ھېس - تۇيغۇ ساغلاملىقى ھالىتى ياخشىمۇ، دەپ ئويلاپ قالغان بولاتتى. گەرچە كۆپچىلىك ئېيتقىنىدەك ئەڭ ئەۋزىلى ھېس - سەزگۈ، تۇيغۇ ساغلاملىقى بولسىمۇ، كېيىن ئۇ ئىنساننىڭ پەرق ئېتىش كۈچى ياخشىمۇ ياكى ئىنتىلىش كۈچى ياخشىمۇ دەپ ئويلاشقا چۈشەتتى. بۇلارنىڭ ھەممىسنى چۈشىنىش ناھايىتى مۇشكۈل ئىشتۇر.

تۆۋەندىكىلەرنىمۇ ئىنسان مۇلاھىزە قىلىپ چۈشىنىشى بەك قىيىن. ئەگەردە ئىزلىنىـــۋاتقان مەقسەتلەردىن ئەڭ زۆرۈرلىرى چەكلىنىپ قويۇلسا، ياكى ئۇلارنى كامالەت دەرىجىسىگە يەتكۈزۈلسە، بۇ ئىستەك - خاھىشلاردا ھەللىسىدىن ئۆتۈپ كېتىدىغان ۋە ئىنسانغا خاس بولمايدىغان نەرسىنى ئۇنىڭ روھى خاھلامدۇ ياكى ئۇنىڭ روھى ھەربىر ئىزدىلىۋاتقان مەقسەتلەردىن ھەربىرىنىڭ بەشەرىيات ئۈچۈن بەركامال ۋە ئىنسانغا خاس بولغان ئەڭ ياخشى ھالىتىگە ئىنتىلەمدۇ؟

روھىي ھەقىقەتلەرگە ئېرىشىشتە نېمىلەرگە ئىنتىلىشنى، روھىيەتنىڭ نېمىلەر پەيدا بولۇۋاتقانلىقىنى، كۆرۈنۈپ تۇرغان نەرسىلەرنىڭ ئاساسلىرىنى، ماھىيىتىنى بىلىشتە، بۇ ئاددىي ئىنسانى بىلىمگە ئېرىشىشكە بولغان ئىنتىلىش ياكى نە پەنگە، نە ئادەمگە تەئەللۇق بولمىغان ھەددىدىن تاشقىرى خاھىشمۇ ياكى شۇ ئىزدىلىۋاتقان تۆت مەقسەتكە ئائىت بولغان، ھەقىقەتنىمۇ چىن ئىنسانىي خاھىشمۇ؟ مۇنداق مەسىلىلەرنى مۇلاھىزە قىلىشتا، ئىنسان كۆپ قېتىمچىلىقلارغا دۇچ كېلىدۇ.

ئاشۇ ئىنسانغا خاس، ئىزدىلىۋاتقان تۆت مەقسەت ھايۋانلارغىمۇ تەئەللۇقتۇر. چۈنكى ھەربىر ھايۋانىنىڭمۇ بەدىنى، ھېس - سەزگۈسى، پەرق ئېتىش ئىقتىدارى بار ۋە شۇلار سەۋەبلىك ئۆزىنىڭ بەدەنى ۋە ھېس - سەزگۈسىنىڭ ساغلاملىقىنى ساقلاپ قىلىشقا ئىنتىلىدۇ. ئەمما ھايۋاندا ھېس - سەزگۈ ئارقىلىق ئىدراك قىلىنىدىغان نەرسىلەرنىڭ مەۋجۇد بولۇش سەۋەبلىرىنى بىلىشكە ۋە يەردىكى ھەممە نەرسىنىڭ (مەۋجۇدلىقى) سەۋەبلىرىنى بىلىشكە بولغان ئىنتىلىش يوق. مەۋجۇدلىقى سەۋەبلىرىنى بىلىشكە بولغان ئىنتىلىش پەيدا قىلغۇچى نەرسىلەرگە ھايۋان ھېچ بىر ھەيران قالمايدۇ.

تۆۋەندىكى نەرسىلەرنى مۇلاھىزە قىلغاندىمۇ ئىنسان كۆپ قېتىنلىدۇ. ئىنسانىنىڭ بىلىمگە بولغان ئىنتىلىشىنىڭ سەۋەبى نېمىدە؟ ئەگەر ساپ ئىنسانىي سۈپەت بولمىسا، ئىنسانىنى ھەقىقەت تەرەپكە باشلىغۇچى بىلىش، ئىدراك ئېتىشكە بولغان ئىنتىلىش قابىلىيىتى ۋە بىرىنچى دەسلەپكى بىلىملەر ئۇنىڭغا نېمىشقا بېرىلگەن؟ بەلكى بۇلار پەقەت ئادەمزاتقا خاس خىسلەتتۇر.

ئېھتىمال، ئادەمزات ئىچىدىن بەزى ئادەملەر يا ئۆزلىرىنىڭ ئەسلى ماھىيەتلىرى ياكى تاسادىپىي كۇچى تۇپەيلى بولغان بىلىملىرى بىلەن ئەڭ بەركامال ئىنسان بولالىسا كېرەك. بەلكى بىلىش، ئىنسان ماھىيىتى ياكى ئىنسان ماھىيىتىنىڭ تەسىرلىرىدىن بىرىدۇر. ئەگەردە بىلىش — ئىنسان ماھىيىتى تەسىرلىرىدىن بىرى بولسا، ئۇنىڭ ماھىيىتى، بۇ تەسىر (ھەرىكەت) يۇز بېرىۋاتقان چاغدا ئەڭ يۇكسەك بەركاماللىققا ئېرىشىشكە بولغان ئىنتىلىش ئىچىدە پەيدا بولغان. ئۇنىڭ ماھىيىتىنىڭ تەسىرى (ھەرىكەتىدىن) ئىبارەت بولىدۇ. شۇنداق ئىكەن، ئاشۇ تەسىرىدىن (ھەرىكەتىنى) پەيدا قىلغۇچى نەرسىنىڭ ئۆزى نېمە؟ ئۇنىڭغا ئىزلىگۈچى ھەربىر ئىنسان ئۈچۈن ئۇ ئىزدىلىۋاتقان مەقسەتمۇ ياكى ئەمەسمۇ؟ بۇنى بىلىۋېلىش كېرەك، ئەلۋەتتە.

ھەقىقەتەنمۇ ئادەملەر زۆرۈرىيەت ئارقىلىق ئۆزلىرى ئېھتىياج سەزگەن ھالەتلەرنى بىلىشكە، ئىدراك ئېتىشكە ئىنتىلىدۇ. نەرسىلەرنى ئىدراك ئېتىش بىلىش ئۈچۈن زۆرۈرىيەت تۇغۇلماي تۇرۇپ، بىلىم خەيىرلىك بولمايدۇ. يەنە بىلىم سۇپىتىنىڭ دەرىجىسى زۆرۈر بولغان دەرىجىدىن ئېشىپ كەتمەسلىكى كېرەك. ئىنسان ئىنتىلىۋاتقان نەرسە ھەددىدىن زىيادىمۇ — ئەمەسمۇ؟ ئىنسانغا تەبىئەتتىن خاس بولغان بۇ ھەددىدىن زىيادە خاھىشنى چېگرىلاش ۋە بېسىپ تۇرۇش كېرەكمۇ ياكى ئومۇمەن يوقتىش زۆرۈرمۇ؟ بۇ سوئاللارنىڭ ھەممىسى مۇلاھىزە قىلىشنى تەلەپ قىلىدۇ ۋە ئۇلار بويىچە كۆپتىن - كۆپ تۇرلۇك پىكىرلەر مەۋجۇد. بۇلارنىڭ ھەممىسى ئادەمنى ھەيرەتكە سالىدىغان مەسىلىلەردۇر، تۇرلۇك پىكىرلەر مەۋجۇد بولغان مۇلاھىزە ماۋزۇلىرىدۇر.

ئادەم ئەگەر بۇلاردىن (تۇرلۇك پىكىرلەردىن) بىرەرسىنى ئەۋزەل كۆرىدىغان بولسا، بۇ ئىشنى ئۇ يا ئۆزىنى قېنىقتۇرۇش ئۈچۈن ياكى باشقا بىرىنى قېنىقتۇرۇش ئۈچۈن قىلغان بولىدۇ. بۇ ھەقتە تۇرلۇك پىكىرلەر كۆپ. لېكىن ئۇنىڭغا خاس تۇرمۇش، ھايات كەچۈرۈش سۇپىتىنى چېگرىلاپ قويۇلمامدۇ؟

ئەگەر ئادەم، بەدەن ۋە ھېس - سەزگۈ ساغلاملىقى، تەبىئەت ئېھسانى بولغان پەرق ئېتىش ۋە بىلىش قابىلىيىتى ھەمدە ئەركىن تاللاشقا بولغان نىيەت ۋە قابىلىيەت ھەققىدە مۇلاھىزە يۈرگۈزىدىغان بولسا، ئۇ ھالدا ئىنسانغا تەبىئەت تەرىپىدىن، ھايۋانات، تەبىئەت ۋە تەبىئەتتىكى باشقا نەرسىلەرگىمۇ بېرىلگەن قابىلىيەتلەر، بەدەن ۋە ھېس - سەزگۈ ساغلاملىقىغا ئېرىشىش ئۈچۈن يېتەرلىكمۇ - ئەمەسمۇ! دېگەن سوئال تۇغۇلىدۇ.

ئەگەر نىيەت ۋە ئەركىن تاللاش مەقسەت بولسا، تەبىئەتتىن ئېلىنغان قابىلىيەتلەر بىلەن ۋە ھېس - سەزگۈ ساغلاملىقىغا ئېرىشىش ئۈچۈن يېتەرلىك بولسا، ئۇ چاغدا نېمىشقا ئىنسانغا نىيەت ۋە ئەركىن تاللاش (ئىمكانىيىتى) ئاتا قىلىنغان؟ بەلكى نىيەت ۋە ئەركىن تاللاشنى تەبىئەت ھەددىدىن ئارتۇق بەرگەندۇر. ئۇنداقتا ئۇنى چېگرىلاپ قويۇش كېرەك بولىدۇ. ئەمما تەبىئەت ئاتا قىلغان نىيەت ۋە ئەركىن تاللاش (ئىمكانىيىتىنى) قانداق چېگرىلاش مۇمكىن؟ ئەگەر نىيەت (خاھىش)، ئەركىن تاللاش ئادەمگە خاس بولسا، ئۇلار تەبىئەت بەرگەن بەدەن ۋە ھېس - سەزگۈ ساغلاملىقىغا ئېرىشىشكە خىزمەت قىلامدۇ؟ ياكى ئىنسانغا تەبىئەتتىن خاس بولغان نەرسە نىيەت ۋە ئېركىن تاللاش تۇپەيلىدىن ئىنساندا مەۋجۇد بولغان نەرسە ئۇچۈن خىزمەت قىلارمۇ؟ ياكى تۇغما ئادەت ۋە نىيەت بىلەن بىللە ئىنسان باشقا بىر نەرسىگە رىئايە قىلىش ئۇچۈن خىزمەت قىلارمۇ؟ ئىنسان ئېرىشكەن ئەڭ يۇكسەك كامالەت، تەبىئەت ئاتا قىلغان كامالەت دەرىجىسىنىڭ ئۆزىمۇ ياكى ئۇنىڭغا يېتەرلىك دەرىجىدىكى كامالەت ئەمەسمۇ؟ ئىنسان ئېرىشكەن بەركاماللىق، نىيەت ۋە ئەركىن تاللاش نەتىجىسىمۇ ياكى ئۇلار ۋە يەنە تۇغما كامالەتلىكمۇ

ياكى بۇ بەركاماللىق باشقا بىر ئالاھىدە سۈپەتتە نامايان بولامدۇ؟

قىسقىسى، ئىنسانىنىڭ ئەڭ يۈكسەك بەركاماللىقى بولغان مەقسەتنىڭ ئۆزى نېمە ئىكەنلىكىنى بىلىش كېرەك بولىدۇ. بۇ ئەڭ يۈكسەك بەركاماللىق ئىنسانىي ماھىيەتمۇ ياكى ئىنسان ئەسلى ماھىيەتكە ئىگە بولغاندىن كېيىن پەيدا بولىدىغان تەسىر (ھەرىكەت) مۇ؟ بۇنى ئېنىقلاش زۆرۈر. ئاشۇ ئەڭ يۈكسەك بەركاماللىق ئىنسانغا تەبىئەت ئاتا قىلغان نەرسىمۇ ياكى تەبىئەتتىن ئېلىنغان ماددا (ماتېرىيە) بۇ بەركاماللىق ئۇچۇن ئاساس ۋە مەنبەنى تەييارلاپ بېرەمدۇ ۋە ئۇلارنى (ئاساس، مەنبەلەرنى) ئىنسان ئۆزىنىڭ نىيىتى ۋە ئىرادە ئەركىنلىكى ۋاستىسىدە ئەنە شۇ ئەڭ يۈكسەك بەركاماللىققا ئېرىشىش ئۇچۇن پايدىلىنامدۇ؟ ئادەمنىڭ بەدەن ۋە ھېس - سەزگۈ ساغلاملىقى ئۇنىڭ (ئادەمنىڭ) ماھىيىتىنى بەلگىلىگۈچى نەرسىنىڭ ساغلاملىقمۇ ياكى ئۇلار (بەدەن ۋە ھېس - تۇيغۇ ساغلاملىقى) نۇقسانلىرىدىن ئىبارەتمۇ؟ بۇلارنىڭ ھەممىسى بارچە ھايۋانلارغا تەئەللۇق بولغىنى ئۇچۇن بەدەن ۋە ھېس - تۇيغۇ ساغلاملىقى ئىنسانىنىڭ ئۆز - ئۆزىچە ماھىيەت كەسىپ قىلىشقا تەييارلىق ۋە مەنبە بولۇپ قالىدۇ.

ئىنسان نەرسىلەر، بۇيۇملارنى بىلگەنلىكى سەۋەبلىك ئىنتىلىۋاتقىنى ھەمدە شۇ بىلىمگە ئىگە بولۇشى يولىدا پەقەت ھەقىقەتنى بىلىش بىلەن چەكلىنىپ قېلىشى ئىنسانىنىڭ ماھىيەت كەشپ قىلىشقا سەۋەب بولىدىغان بەركاماللىق ئۇچۇن پايدا كەلتۈرمەدۇ ياكى ھەقىقەتنى بىلىش ئىنسان ماھىيىتىنىڭ تەسىرلىرىدىن بىرى بولۇپ، ئۇنىڭ تۇپەيلىدىن ئىنسانىي ماھىيەت بەركاماللىقتا ئۆزىنىڭ ئەڭ يۇقىرى دەرىجىسىگە كۆتۈرۈلەمدۇ؟

بۇ سوئاللارغا جاۋاب تېپىش ئۇچۇنمۇ ئىنسانىنىڭ ئەسلى ماھىيىتى نېمىدىن ئىبارەت ئىكەنلىكىنى، ئۇنىڭ ئەڭ يۈكسەك بەركاماللىقى قانداق، ئادەمنىڭ ماھىيەت كەسىپ قىلىشقا ۋە ئەنە شۇ ئەڭ يۈكسەك بەركاماللىققا ئېرىشىشىگە ئۇنىڭ (ماھىيەتنىڭ) تەسىرى نېمىلەردىن ئىبارەت ئىكەنلىكىنى تەھلىل قىلىشقا ئادەم مەجبۇر بولىدۇ. بۇنىڭ ئۇچۇن ئۇ، ئىنسانىنىڭ ئۆزىنىڭ قانداقلىقىنى، ئىنسانىيلىقى نېمىدە ئىكەنلىكىنى، بۇلارنى بىلىشكە ئىنتىلىش ئۇچۇن (ئەگەر شۇنداق ئىنتىلىش بولسا) ئۇنىڭ مەۋجۇدىيىتىنى نېمىشقا يارىتىلغان ۋە نېمىدىن ئىبارەت ئىكەنلىكىنى بىلىپ ئالماسا، ئىدراك ئەتمىسە، ئۇ چاغدا قانداق مەقسەتكە ئىنتىلىش زۆرۈرلىكى مەۋھۇم (خىيالەن) بولۇپ قالىدۇ.

ئەرەستۇ ھەقىقىي ئىنسانىي پائالىيەت بولغان پائالىيەت (ھەرىكەت)، ئەگەر ئىنسانىنىڭ كائىناتتا يارىتىلىشى سەۋەبى بولغان مەقسەت ئېنىق مەلۇم بولسا، ئۇ چاغدا ئىنسان ئۇنىڭ (كائىناتنىڭ) بىرقىسمى ئىكەنلىكى ۋە شۇ كائىنات بىلەن بىر ئومۇمىيلىقنى تەشكىل قىلىشى ھەققىدە خەۋەر بېرىشنى چۇشەندۇرىدۇ. ئەگەر توقۇمىچى، كاسىب ۋە شەھەر پۇقراسىنىڭ ھەربىرى ئۆزىنىڭ نېمە ئۇچۇن ياشايدىغانلىقىنى بىلمىسە، مەقسەت ۋە مەنپەئەت دەرىجىسى مەۋھۇم بولسا، ھەربىرىنىڭ ئايرىم - ئايرىم مەقسەتلىرىمۇ نامەلۇم بولىدۇ. بۇ خۇددى ئەگەر بۆلەكلەردىن ئىبارەت ئومۇمىيەتنىڭ مەقسىتى نامەلۇم بولسا، ئۇنىڭ بىر بۆلۈمىنىڭ مەقسىتىنى ئېنىقلاپ بولمىغانلىققا ئوخشايدۇ. شۇنىڭغا ئوخشاش ياكى بەدەندىكى باشقا ئەزالار ئارىسىدا قولنىڭ ماھىيىتى، مەقسەت ۋە پائالىيىتى نامەلۇم قالار ئىكەن، بىر بارماقنىڭمۇ ماھىيىتى، مەقسەت ۋە پائالىيىتى نامەلۇم بولۇپ قېلىۋېرىدۇ. بىز ئاۋۋال پۈتۈن ۋۇجۇدنىڭ ئاخىرقى، ئەڭ يۈكسەك مەقسىتىنى بىلىپ ئېلىشىمىز زۆرۈر. شۇنداق قىلىپ ۋەقەلىكلەرنىڭ ئومۇملاشمىسى، ھەربىر بۆلۈكنىڭ مەقسىتى ياكى شۇ بۆلەكنىڭ ئۆزى ۋەياكى بارچە ئومۇمىيەت ئېرىشىدىغان ئاخىرقى مەقسەتكە سەۋەب بولغۇچى مۇقەررەر، زۆرۈرى پايدىلىق بىر نەرسە بولىدۇ.

مۇقەررەر، ئىنسان كائىناتنىڭ بىر بۆلۈكى (قىسمى) ئىكەن ۋە ئەگەر بىز ئۇنىڭ مەقسىتىنى،

پائالىيەتنى، پايدىلىقلىقنى (ۋە پۈتۈن بارلىققا مۇناسىۋەتىنىڭ دەرىجىسىنى) ئېنىقلىماقچى بولساق، بىز ئاۋۋال پۈتۈن كائىناتتىن كېلىپ چىقىدىغان مەقسەتنى بىلۈۋېلىشىمىز زۆرۈر بولاتتى. شۇ چاغدا بىزگە پۈتۈن كائىناتنىڭ مەقسىتى بولغان مەقسەتكە ئېرىشىشتە، شۇ كائىناتنىڭ بىر بۆلىكى بولۇشىمىز زۆرۈرلىكى روشەن بولاتتى. ئادەمگە مۇناسىۋەتلىك بولغان نەرسىنى بىلىش ئۈچۈن بىز ئادەمنىڭ مەقسىتىنى (ئۇنىڭدىن پەيدا بولغۇچى مەقسەتنى) ۋە ئىنساني بەركامالىق (نېمە ئىكەنلىكىنى) بىلىشكە ئېنتىلىشىمىز لازىم. بۇنىڭ ئۈچۈن بىز پۈتۈن كائىناتتىن كېلىپ چىقىدىغان مەقسەتنى بىلىشكە مەجبۇرمىز. ئەمما بۇنىڭغا پۈتۈن كائىناتنى تەشكىل قىلغان بارچە بۆلەكلەرنى ۋە ئۇنىڭ ئاساسلىرىنى بىلمەي تۇرۇپ، ئېرىشكىلى بولمايدۇ. بىز بۇ مەقسەت نېمىدىن ئىبارەت ئىكەنلىكىنى، قانداقلىقىنى، نېمە سەۋەبتىن ۋە نېمە ئۈچۈن ئۇ مەۋجۇدلىقىنى بىلىشىمىز لازىم. بۇ پۈتۈن كائىناتنى تەشكىل قىلغان بارچە نەرسىلەر يېغىندىسىغا ھەم ئۇنىڭ ھەربىر بۆلىكىگىمۇ تەئەللۇقتۇر.

ئىنسانغا ئىككى نەرسە خاس. ئۇنىڭ بىرى — تەبىئەتتىن ئېلىنغان، يەنە بىرى — نىيەت (خاھىش) بويىچە. ئەگەر بىز تەبىئەتتىن ئېلىنغان بەركامالىق ۋە شۇ بەركامالىق مەھسۇلى بولغان مەقسەت ھەققىدە بىلىشنى خالىساق، ئۇ چاغدا بىز ئاخىرقى مەقسىتى ئىنسان بولغان تەبىئەت ھەققىدە بىلىشىمىز كېرەك بولىدۇ. (ئۆز نۆۋىتىدە) ئىنسانىنىڭ ئۆزىمۇ شۇ كائىنات ئومۇملاشمىسى ھەققىدە بىلىشىمىز كېرەك بولىدۇ. (ئۆز نۆۋىتىدە) ئىنسانىنىڭ ئۆزىمۇ شۇ كائىنات مەقسەتلىرى ئومۇملاشمىسىنىڭ (تۈپ يارىلىشىدىن شۇنداق بولغان) تۈغما قىسمىدۇر. دەرھەقىقەت، ئەگەر كائىنات تەبىئەتكە تەئەللۇق بولسا ۋە ئۇنىڭ كۆپلىگەن بۆلەكلىرىمۇ تەبىئەت ئەشيالىرىغا كىرسە، ئۇ چاغدا تەبىئەتتىن كائىناتنى بىلدۈرگۈچى ھەممە نەرسە — پۈتۈن ياكى بۆلەكلىرىنى ۋە ئۇنىڭدىن تەبىئىي ھالدا ئىنسانغا خاس بولغانلىرى ھەققىدە تەتقىقات، مۇلاھىزە ۋە ئۆگىنىش ئارقىلىق ئايرىم پىكىر قىلىش كېرەك بولىدۇ. بۇنداق تەتقىقاتنى «تەبىئىي پىكىرلەش» دەپ ئاتايدۇ. ئىنسانغا ۋە باشقا نەرسىلەرگە مۇناسىۋەتلىك بولغان نىيەت - خاھىش ئارقىلىق ھەمدە نىيەت خاسلىقىدىن كېلىپ چىقىدىغان خاس نەرسىلەر تەتقىقات، مۇلاھىزە ۋە ئۆگىنىش ئارقىلىق مەلۇم بولىدۇ. ئۇنى «ئىرادىگە ئاساسلانغان ئىنسانىي بىلىم» دەپ ئاتايدۇ. بۇ ھالەت ئىنسانىيەتكە مۇناسىۋەتلىك بولغانلىقى ئۈچۈن بىر ئادەمگىمۇ تەئەللۇقتۇر.

ئەگەر ئىنسان يارىتىلىشىنىڭ مەقسىتى بولغان بەركامالىق ئىنسانغا پەقەت تەبىئەتتىن خاس بولغىنىدا ۋە پەقەت ياخشى نىيەت بىلەن ئەمەلگە ئاشۇرۇلغىنىدا، ئۇ چاغدا بەركامالىققا يېتىشتۇرگۈچى پائالىيەت ۋە ھايات يوسۇنى پەقەت چىن ئىنسانىي پائالىيەت، ئەزگۈ ئىشلار ۋە پائالىيەتلەر گۈزەل ھايات سۈرۈشتى بولار ئىدى. ئەمما ئىنسانىنى بۇ بەركامالىقتىن مەھرۇم قىلىدىغان ھالەتلەرمۇ بار. ئۇلار ئىنسانىي بولمىغان پائالىيەتلەر ۋە ھايات يوسۇنى بولۇپ، ئۇلار مەرەز، خۇنۇك ۋە يامان ئىشلار ھەمدە يامان پائالىيەتلەردۇر. بىز ئۇلاردىن قايسى بىرىنى قوبۇل قىلىشىمىز ۋە قايسى بىرىدىن ۆزىمىزنى ئېلىپ قېچىشىمىز كېرەكلىكىنى بىلىپ ئېلىشىمىز لازىم بولىدۇ.

ئەگەر ئىنسانغا تەبىئەتتىن خاس بولغان بىرەر نەرسە ۋاقتىنىڭ ئۆتۈشى بىلەن نىيەت ۋە ئەركىن تاللاشقا ئۆتسە، ئۇ چاغدا ئاۋۋال ئۇنىڭغا تەبىئىي تەئەللۇق بولغانلىرىنى، كېيىن ئەركىن تاللاش ئارقىلىق ئۆزلەشتۈرگىنىنى تەھلىل قىلىش كېرەك. دېمەك، ئەگەر ئىنسانغا نىيەت ۋە ئەركىن تاللاش ئارقىلىق مۇناسىۋىتى بولغان ياكى ئۇلار (نىيەت ۋە ئەركىن تاللاشنىڭ) مەھسۇلى ئىكەنلىكىنى ئېنىقلاش مۇمكىن بولمىسا؛ ئۇ چاغدا دەسلەپ ئىنسانغا تەبىئىي خاس پائالىيەتنى تەھلىل قىلىش كېرەك. ئىنسانىنىڭ ئېرىشمىكى زۆرۈر بولغان ۋە ئۆزى ئۈچۈن ئۇنى بىلىشى شەرت دەپ قوبۇل قىلىنغان بىلىمنى ئىلىم

ئىلمەلىيەقىنىيە (ئىشەنچ ئىلمى) دەيدۇ. ئىنسانغا تەبىئىي ۋە نىيەت ئارقىلىق مەنسۇپ نەرسىلەرنى ئىلىم ئىلمەلىيەقىنىيە تەتقىق قىلغانلىرىنىڭ ھەممىسىنى ئىنسان ئەمەل قىلدىغان قائىدە قىلىشى كېرەك بولىدۇ.

شۇنداق قىلىپ ئەرەستۇنىڭ پىكرىچە، ئەۋۋەلا ئىلىم ئىلمەلىيەقىنىيەنى، بۇ ئىلمىنىڭ سالمىقى قانچىلىك ئىكەنلىكىنى، قانداق خىللىرى بارلىقىنى، قانداق ماۋزۇلارنى ئۆگىنىشىنى، ئۇنىڭ ئىزدىلىۋاتقان بىلەن قانداق قىلىپ ۋە نېمە سەۋەبتىن مۇناسىۋىتى بارلىقىنى بىلۈۋېلىشى كېرەك. قەيەردە ۋە قانداق قىلىپ ۋە نېمىدىن ئۇلار پەيدا بولىدۇ؟ ئىلمەلىيەقىنىيەنى تەتقىق قىلىش پەيتىدە توساقلار، قارشىلىقلار بولۇشى مۇمكىن. بۇ قارشىلىقلارنىڭ ئۆزى نېمىلەردىن ئىبارەت؟ ئىلمەلىيەقىنىيەنى ئۆگىنىشنىڭ قانداق شەكىللىرى بار؟ ئۇنىڭدا ئوقۇتىدىغانلار بۇ شەكىللەرنىڭ قايسى بىرىدىن پايدىلىنىدۇ؟ ھەقىقىي، ئىشەنچلىك بولغانلىرىنىڭ قايسى دەرىجە ۋە تۈركۈملىرى ئىشلىتىلىدۇ؟ ئېتىقاد، ئىشەندۈرۈشنىڭ ھەمدە تەسەۋۋۇرنىڭ شەكىللىرىدىن ئوقۇتۇش مەزگىلىدە پايدىلىنامدۇ؟ ئىلمەلىيەقىنىيەنى ئۆگىنىش ۋە ئۇنى ئىدراك قىلىش قابىلىيىتىنى بەخش ئەتكۈچى سەنئەت قانداق سەنئەت، ئۇ نېمىلەردىن ئىبارەت، بۇ سەنئەتنىڭ قانچە تۈرى بار، ئۇلارنىڭ ھەربىرى ئۆزى قانداق؟ ئۆگىنىشنىڭ باشقا ھەممە تۈرلىرى بويىچە قابىلىيەت بەرگۈچى سەنئەت نېمىلەردىن ئىبارەت؟

كېيىن ئەرەستۇ، تۈرلۈك تۈركۈم، دەرىجىدىكى ئادەملەرنى قانداق، نېمىلەرگە، بىلىملەرنىڭ قايسى تۈرلىرىگە ئۆگىتىش زۆرۈرلىكىنى چۈشەندۈرىدۇ. تاكى ھەربىر ئادەم ئۆزى ئىنتىلىۋاتقان مەقسەتنى ياخشى تەسەۋۋۇر قىلسۇن، كورکرانە جاھىلىيەتتە قالماي، شۇ بىلىمنى ئۆزىگە رەھنەما، دەستۇر قىلىپ ئالسۇن.

كېيىن ئۇ، بەھس - مۇنازىرىدىن كېيىپ چىقىدىغان سوفىزىمنىڭ نېمىلىكىنى، ئۇلار نېمىلەر بىلەن ئاجرالماس باغلىنىشلىق ئىكەنلىكىنى، قانچە تۈرلىرى بارلىقىنى، ئۇنىڭ قانداقلىقىنى چۈشەندۈرىدۇ. تۈرلۈك سوفىزىملەر تەسىرىدە بولغان ئىنسانىنىڭ يامان خسلەتلىرى ۋە ھالەتلىرى ھەققىدە مىساللار كەلتۈرىدۇ. سوفىزىمنىڭ قايسى تۈرلىرى قانداق خسلەتلەرنى تۇغدۇرىدىغانلىقىنى كۆرۈپ چىقىدۇ. كېيىن ئۇ، بۇ خسلەتلەر ۋە ھالەتلەرنىڭ بەش ئىكەنلىكىنى بايان قىلىدۇ. ئۇلاردىن قايسى جەھەتتىن ئاگاھ بولۇش زۆرۈرلىكىنى چۈشەندۈرىدۇ.

پەقەتلا «ئەسسەنئەئىي مەنتىقىيە» (مەنتىق سەنئىتى)لا سوفىزمدىن ساقلايدۇ، ئۇ روھنىڭ ئاقىل قىسمىنى توغرىلايدۇ. روھى ئىلمى يەقىنىيە ۋە پەنلەرنى ئۆگىنىش، تەتقىق قىلىشنىڭ پايدىلىق تەرەپلىرىگە قاراپ يېتەكلەيدۇ. بۇ سەنئەت ۋاستىسىدە روھنىڭ ئاقىل قىسمى، ئوقۇتۇش ھالقىلىرىدا نۇتۇق ۋە سۆھبەتلەردىن قانداق پايدىلىنىشنى، بەس - مۇنازىرە قانداق قىلىپ سوفىزمنى كەلتۈرۈپ چىقىرىشنى بىلىدۇ. ئۇلارنىڭ بىرىدىن پايدىلىنىپ، بىرىدىن ئاگاھ بولۇش لازىملىقىنى بىلۋالىدۇ.

ئەرەستۇنىڭ پىكرىچە، نۇرغۇن پەنلەر ئارىسىدا بىر تۈرى (فارابىي بۇ تۈرنى «ئەل - جىنس» دەيدۇ) بارکى، ئۇچ خىلدا نەمايان بولىدۇ. ئۇلار «مەنتىق سەنئىتى»، «تەبىئەت ھەققىدىكى پەن» ، «فىزىكا ۋە نىيەتلەر ھەققىدىكى پەن» لەردۇر.[1] مەنتىق سەنئىتى بۇ ئىككى پەندىن ئالدىنراق ۋە يۇقىرىراق تۇرىدۇ ۋە بۇ ئىككى پەنگە ئېرىشكەن ھەربىر ئادەمنى مەنتىق سەنئىتى سىنىقىدىن ئۆتكۈزىدۇ. بۇ ئىككى پەندە، يەنى تەبىئەت ھەققىدىكى پەن، فىزىكا ۋە نىيەتلەر ھەققىدىكى پەنلەرگە كەلسەك، ئۇلار مەۋجۇت بولغان ئۆز جىنسلىرى بىلەن بىر خىل نەرسىلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. مەنتىق پېنى بولسا، ئاۋۋال فىزىكا ۋە نىيەتلەر ھەققىدىكى پەنلەر ئۆز ئىچىگە ئالغان نەرسىلەر توغرىسىدا بىلىم بېرىشكە

---

① «نىيەتلەر ھەققىدىكى سەنئەت» دەپ ئىنسانىنىڭ ئىدراك قىلىش، بىلىش قابىلىيىتىنى ئۆگەنگۈچى «ئىدراك ئېتىش، بىلىش ئىلمى» نەزەردە تۇتىلىدۇ.

ئىنتىلىدۇ. ماددا، ماتېرىيە ۋە مەۋجۇد ئەشيالار بۇ ئۇچ پەن نۇقتىسىنەزەردىن بىر جىنستىكى نەرسىلەردۇر، دېگەن قاراش بار. مەنتىق پېنى بۇ ئىككى پەندىن پىشۇاراق بولغانلىقى ئۈچۈن بۇ ئۇچ پەنگە مەنسۇپ مەۋجۇد نەرسىلەرنى بىرىنچى بولۇپ تەكشۈرىدۇ، ھېسابىنى ئالىدۇ. بۇ ئۇچ پەن ئۆز خاراكتېرىگە ئاساسەن بارچە مەۋجۇد نەرسىلەرنى ۋە نىيەت بويىچە بارچە مەۋجۇد نەرسىلەرنى ئۆگىنىدۇ. ئۆز تەبىئىتىگە ماس مەۋجۇد نەرسە، تەبىئي نەرسىلەرنى ئۆگەنگۈچى پەنگە تەئەللۇق بولىدۇ. مەۋجۇدلىقى پەقەت نىيەتكە باغلىق نەرسىلەر نىيەت ھەققىدىكى پەن تەسەررۇپىغا كىرىدۇ. ئەگەر ئۇلار بىرلەشكەن بولۇپ، ئۇلارغا تەبىئەتتىن ۋە نىيەت تۈپەيلى ئېرىشىلسە، بۇ ھەرئىككى پەنگە تەئەللۇق بولىدۇ...

شۇنىڭ ئۈچۈن ئەرەستۇ مۇقەددىمات بەرگۈچى نەرسىلەرنىڭ جىنس تۈرلىرىنىڭ ئىزدىلىنىدىغان مەقسىتى بار دەيدۇ ۋە ئۇلارنى تەتقىق قىلىدۇ، ئۇلارغا كۆپچىلىككە مەلۇم بولغان سۆز ئىشارىتى قىلىدۇ، دەپ ھېسابلايدۇ. بۇ نەرسىلەرنىڭ ھەقىقەتەن مەۋجۇدلۇقىغا ھېس - تۇيغۇ (شۇئۇر) (گۇۋاھلىق) بېرىدۇ. ھەربىر ئەقلەن ئىدراك ئېتىلىدىغان ماھارەت بولسا، ھېس - تۇيغۇ بىلەن ئۆزلەشتۇرۇلىدىغان نەرسە ھېسابلىنىدۇ.

مەۋجۇد نەرسىلەرنىڭ بۇ خىللىرى ئون جىنسكە — تۇرگە بۆلۈنىدۇ ۋە ئۇلار سىنىپ - كاتېگورىيە دەپ ئاتىلىدۇ. ئۇلار «كاتېگودىياس» ياكى «كىتاب فىلمەئقۇلات» ناملىق رىسالىدە تەسۋىرلەنگەن. بۇ نەرسىلەر تەبىئي پەنلەر ئۆگىنىدىغان نەرسىلەر بولۇپ، شۇنىڭ بىلەن بىللە يا «ماھىيەت» نى ياكى «قانچە» لىكىنى ۋەياكى «قانداق» ۋاھاكازا ئىكەنلىكىنى بىلدۇرىدۇ.

كېيىن ئەرەستۇ مەنتىق سەنئىتىنىڭ تەسىرى ۋە ئۇنىڭدىن قانداق پايدىلىنىش زۆرۈرلىكىنى تەھلىل قىلىدۇ.

ئۇ مەۋجۇد نەرسىلەرنىڭ خىللىرى، نەۋئىلىرىنىڭ قانداق تەپەككۇر ئېتىلىشىنى، ئۇلاردىن مۇقەددىمات كېلىپ چىقىشىنى، بۇ مۇقەددىمات قانچە خىلغا ئۆتۈشىنى، ئۇلاردىن ئىزدىلىدىغان مەقسەتنىڭ قانداق پەيدا بولۇشىنى، مۇقەددىمات ۋە ئىزدىلىنىدىغان مەقسەتلەر قايسى نۇقتىدا بىر - بىرى بىلەن تۇتىشىدىغانلىقىنى ۋە ئاجرىلىشىنىڭ سەۋەبلىرىنى چۈشەندۈرىدۇ. ھەربىر ئىزدەلگۈچى مەقسەت ئومۇمىيتى بىلەن، زۆرۈرىيەتتىن ھەقىقەت ۋە يالغانىنى بىلدۇرىدىغان ئىككى قارىمۇقارشى مۇلاھىزە ئۆگىنىدىغان ماۋزۇدۇر. ئۇلار ئۆگىنىشتە بۇ ئىككى قارىمۇقارشى مۇلاھىزىلەرنىڭ قايسى بىرى ھەقىقەتلىكى نامەلۇم بولىدۇ. ھەقىقىي بىلىم ئىزدىلىنىدۇ ۋە تەخمىن قىلىنىدۇ. ئۇلار (يەنى قارىمۇقارشى مۇلاھىزىلەر) ئىككى زۆرۈرىي مۇقەددىماتقا بۆلۈنىدۇ. مۇقەددىماتنىڭ ھەربىرى مەۋجۇد بولماي قالمايدۇ. مەۋجۇد بولۇپمۇ قالالمايدۇ. ئۇلارنىڭ ھەر ئىككىسى زۆرۈرىي مۇقەددىماتقا بۆلۈنىدۇ.

مۇمكىن مەۋجۇد ۋە مۇمكىن مەۋجۇد ئەمەس مۇقەددىماتلارنى «مۇمكىنىي ئىمكانىي مۇقەددىماتلار» دەيدۇ. ھازىر مەۋجۇد ۋە مەۋجۇد ئەمەس (نامەۋجۇد)، شۇنىڭغا ئوخشاش كېلەچەكتىمۇ مەۋجۇد بولۇشى ۋە مەۋجۇد بولماسلىقى مۇمكىن بولغان مۇقەددىماتلار «ئېھتىمال بولۇشى مۇمكىن مۇقەددىماتلار» دەپ ئاتىلىدۇ. بۇلار «بارىمەننەس» ياكى «كىتابۇل - ئىبارەتۇن» ناملىق رىسالىدە بېرىلغان.

كېيىن ئۇ، مۇقەددىماتلار قانداق بىر ياقلىق قىلىنىشىنى، ئۇلار بىر - بىرى بىلەن قانداق بېقىن بولۇشىنى ئېنىقلىغانلىقىنى، ئۇلاردىن قانداق قىلىپ مۇلاھىزە پەيدا بولىدۇ، بۇ مۇلاھىزە قانداق قىلىپ مۇقابىل (قارىمۇقارشى) مەقسەت ئارقىلىق مۇقابىل مۇلاھىزىلەردىن بىرىگە ئايلىنىدىغانلىقىنى چۈشەندۈرىدۇ. بىز قىياس دەپ تەخمىن قىلغىنىمىز ھەربىر ئىزدىلىدىغان نەرسىنى قانداق قىلىپ ھەقىقەتنىڭ ئۆزى دېيىشىمىز مۇمكىن؟ ھەقىقەت مەنتىقە جەھەتتە شۇ قىياستىن ئاشۇ ئىزدىلىۋاتقان

نەرسە ۋاستەسىدە كېلىپ چىقىدۇ؟ ئەگەر مۇلاھىزە بىز ئۇچۇن تەخمىنىي بولسا، ئۇ چاغدا بۇ مۇلاھىزە، مۇلاھىزىنى ئۆزى ئۇچۇن ئىزدىلىنىدىغان نەرسىگە ئايلاندۇرغۇچى ھەقىقىي ئىزدىلىنىدىغان (نەرسىنى) مەنتىقىي جەھەتتىن كەلتۈرۈپ چىقىرىدىغان مۇلاھىزىمۇ ياكى ئەمەسمۇ دېگەننى قانداق تەكشۈرۈشىمىز مۇمكىن بولىدۇ؟ ئەرەستۇ پىكىر قىلىش شەكلىنى تەكشۈرۈش ئۆز ماۋزۇسى بولغان مەنتىق سەنئىتى تەرىقىتىدىن بىرىنىڭ ئۇسۇللىرىنى چۈشەندۈرىدۇ. ئۇ روھىيەتتە پىكىر، ھەقىقىي ۋە ساختا بولماي تۇرۇپ، ۋە يەنە ئەگەر ئەلۋەتتە ھەقىقىي ياكى ساختا بولسا، قانداق پەيدا بولۇشىنى چۈشەندۈرىدۇ. بۇ ھالەتلەرنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭ يۇقىرىدا ئېيتىپ ئۆتۈلگەن «كىتابۇل ئىبارەتۇن» رىسالىسىدە تەكىتلەپ ئۆتۈلگەن. شۇنىڭ بىلەن بىللە ئەرەستۇ، ئوقۇتۇشتا پايدىلىنىدىغان ھەربىر سەنئەتتىكى ھەربىر سۆھبەت ـ دىئالوگ، شۇ قاتارلىق بەھس ـ مۇنازىرىدە پايدىلىنىلمايدىغان سۆھبەتنىڭ ھەربىر تۈرى، يا ئوقۇتۇشتا ياكى سوفىستىكا (سۇفستانىتسىيە) دە ۋە ئوقۇتۇشنى قوبۇل قىلالمىغاندا ئېرىشىلىدىغان مەقسەتكە سەۋەب بولۇشىنى چۈشەندۈرىدۇ. بۇلارنىڭ ھەممىسى يۇنانچە «ئانالىستىكا»، ئەرەبچە «كىتاب قىلقىياس» ناملىق رىسالىدە ئەكس ئەتكەن.

ئەرەستۇ ئومۇمەن ئالغاندا بىلىمنىڭ نېمىلىكىنى، ئىلمىي يەقىنىيەتنىڭ نېمىلىكىنى، ئۇنىڭ ئۆزى قانداق سۇپەتلەرگە ئىگە، ئۇنىڭ خىللىرى قانچە ئىكەنلىكىنى چۈشەندۈرىدۇ. ئۇ، ئەرەستۇ ئىلمىي يەقىنىيە، نەرسىنىڭ، بۇيۇمنىڭ مەۋجۇدلۇق ئۇچۇن مەۋجۇد ئىكەنلىكىنى ۋە نەرسە زاتىنىڭ مەۋجۇدلىقى سەۋەبلىك مەۋجۇدلىقى ھەققىدە، ھەمدە بۇ بىلىم نەچچە خىلغا بۆلۈنۈشى ھەققىدە سۆزلەيدۇ. ئۇ بىلىمنىڭ ئۆزى نېمە، ئۇ نېمىدىن پەيدا بولىدۇ ۋە ئۇ نېمە ئۇچۇن زۆرۈر دېگەن ئۇچ ھالنى ساناپ ئۆتىدۇ.

ئەرەستۇ ئىلمىي يەقىنىيەنىڭ بىرى مەۋجۇد بولغان مۇقەددىماتلار قانداق بولۇشى كېرەك، ئۇشبۇ ئىزلىنىدىغان ۋە مۇقەددىماتلارنى مۇجەسسەم قىلغۇچى ماددىلار ۋە مەۋجۇد نەرسىلەرنىڭ ئۆزىنى نېمىلىكىنى، ئۇلارنىڭ ھالەتلىرى خۇددى شۇ ھالەت، شەرت ـ شارائىتلىرى خۇددى شۇ شەرت ـ شارائىبت ئىكەنلىنى ۋە ئۇلار مۇمكىن مەۋجۇد ۋە مۇمكىن مەۋجۇد ئەمەس زۆرۈرى مۇقەددىماتلارنى بىرتەرەپ قىلغۇچى ماددىلار بېرىپ مۇجەسسەم بولىدىغانلىقىنى ھەمدە ئىمكانىي (ئېھتىمالى) ۋە مۇمكىنىي مۇقەددىماتلار ئارقىلىق ئىلمىي يەقىنىيەگە ئېرىشىپ بولمايدىغانلىقىنى چۈشەندۈرىدۇ. شۇنداق قىلىپ نەرسىنىڭ مەۋجۇدىيىتىنى تەييارلايدىغان مۇقەددىماتلار ئۇلاردىن نەرسىنىڭ بارلىق سەۋەبلىرى ھەققىدە ياكى ئۇنىڭ مەۋجۇدلۇقى ھەققىدىكى بىلىمنى ئالغانلىقىمىز ئۇچۇن ئوقۇتۇشنىڭ ئاساسىنى تەشكىل قىلىدۇ ۋە نەرسىنىڭ «مەۋجۇدىيىتى سەۋەبلىرى» ياكى «نەرسىنىڭ مەۋجۇدىيەت ئاساسى» دەپ ئاتىلىدۇ.

ئۇ يەنە ئىزدىلىۋاتقاندا بۇ ماددىلارنىڭ قايسى خىللىرى ۋە ئىلمىي يەقىنىيەنىڭ قايسى خىللىرى بارلىقىنى ۋە زۆرۈرىي مەۋجۇد نەرسىلەرنىڭ بىرەر خىلدا ئىلمەلىيەقىنىيەنىڭ ھەرقانداق خىلى بولۇشى مۇمكىن ئەمەسلىكىنى ئېيتىپ ئۆتىدۇ. ئەگەر نەرسىنىڭ مەۋجۇدىيىتى ئاساس ۋە سەۋەبلەرگە ئىگە بولمىسا، بۇ نەرسىنىڭ نېمىشقا مەۋجۇد ئىكەنلىكى ھەققىدە ئىلمەلىيەقىنىيەگە ئېرىشكىلى بولمايدۇ، ئەمما نەرسىنىڭ مەۋجۇدىيىتى بار ئىكەن، ئىلمەلىيەقىنىيەگە يېتىشسە بولىدۇ.

ئەرەستۇ ئىلمەلىيەقىنىيەنى ئۆزىگە ماكان قىلىۋالغان بۇ ماددىلار ۋە مەۋجۇد نەرسىلەرنى ئۆگەنگۈچى سەنئەتنىڭ ماھىيىتىنى، ئۇنىڭ نېمىلەردىن ئىبارەت ئىكەنلىكىنى چۈشەندۈرىدۇ. ئۇ ئىلمىي يەقىنىيەگە ئېرىشىشكە ئىمكانىيەت بەرمەيدىغان، مەۋجۇد نەرسىلەرنى ئۆزىدە ماكان قىلىدۇرغان زۆرۈرىي مۇقەددىماتلار بىلەن، زۆرۈرىي ۋە ئىمكانىي (ئېھتىمالىي) مۇقەددىماتلارنى بىر ياقلىق قىلىشقا ۋاستە بولغان ماددىلاردىن

پايدىلىنىپ، ئۇلارنى (ماددىلارنى) تەھلىل قىلغۇچى سەنئەتلەرنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى پەرقنى كۆرسىتىدۇ. ئەرەستۇ بۇ سەنئەتنى «فەلسەفە» دەپ ئاتايدۇ.

ئەرەستۇ فەلسەفە دەپ ئاتالغان بۇ سەنئەتتىن تاشقىرى باشقا سەنئەتلەرمۇ بار ۋە ھەربىر شۇ سەنئەتكە (فەلسەفەگە) تەقلىد قىلغۇچى ھەمدە بىلىملەرنى، ئەمەللەرنى چوڭقۇر ئۆگىنىشنى قوبۇل قىلغان باشقا سەنئەت ھەم فەلسەفە سەنئىتىگە ئوخشاشلىقى سەۋەبلىك فەلسەفە دېيىلىدۇ، دەپ چۈشەندۈرىدۇ. بۇ خۇددى پەرىشتە ئىسىملىك ئادەم ياكى پەزىلەتلىك ئادەم ئۆز ئىش - ھەرىكىتى بىلەن پەزىشتىگە ياكى پەزىلەتلىك ئادەمگە ئوخشاشنى خاھلىغانلىقىدەك ئىش. ئىنسانىنىڭ ئۆز زاتىغا (ماھىيىتىگە) ۋە پائالىيىتىگە بولغان مۇناسىۋىتى پەزىلەتىنىڭ ئۆز ئەسلى ماھىيىتىگە ۋە ئەمەللىرىگە (پائالىيىتىگە) مۇناسىۋىتى سۈپىتىدە كۆرۈلگىنى ئۈچۈن ئۆز نامى بىلەن ئاتىلىدۇ. شۇنىڭغا ئوخشاش باشقا سەنئەتلەر ئاريىسدا فەلسەفىمۇ ئۆز نامى بىلەن ئاتىلىدۇ. چۈنكى، ئۇ ئاشۇ سەنئەتكە ئوخشاشلىقى نۇقتىسىنەزەردىن ۋە ئۇنىڭ ھەققىدە شۇ سەنئەت سۈپىتىدە قانداق پىكىردە بولۇنسا، شۇ دەرىجىدە ئاتىلىدۇ.

ئەرەستۇ بۇ سەنئەتنىڭ قانچە بۆلۈم ۋە خىللىرى بارلىقىنى، ھەربىر خىلى نېمىلەردىن ئىبارەت ئىكەنلىكىنى، ئۇلارنىڭ ماھىيىتىنى، ئۇنىڭ ھەربىر خىلى ماددىلار ۋە مەۋجۇد نەرسىلەرنىڭ قايسى خىللىرىنى ئۆگىنىدۇ، ئۇنىڭ بىلەن (فەلسەفە بىلەن) مەخسۇس باغلىق ئىزلىنىدىغان مەقسەتلىرى قانداق، ئۇنىڭ مۇقەددىماتلىرى قانداق، ئىزدىلىنىدىغانلىرى ۋە ئۇنىڭ مۇقەددىماتى ئىلگىرى قانداق بولۇشى كېرەك ئىدى، بۇ سەنئەتنىڭ ھەربىر خىلدىن پەيدا بولىدىغان ئىزلىنىدىغانىنى تەتقىق قىلىشنىڭ قانداق ئۇسۇللىرى بار، دېگەن مەسىلىلەرنى چۈشەندۈرىدۇ. ھەربىر نەزەرىي سەنئەتكە ئۇنىڭ بىلەن مەخسۇس باغلانغان ماۋزۇدا ئىزدىلىنىدىغان مەقسەتلەر ۋە مۇقەددىماتى ئاۋۋال ماس كېلىدۇ. بۇلارنى ئۇ «فەلسەفە» دەپ ئاتالغۇچى نەزەرىي سەنئەتلەرنىڭ ھەربىرى مىسالىدا چۈشەندۈرىدۇ.

ئەرەستۇ نەزەرىي سەنئەتلەرنىڭ ھەممە خىللىرىنىڭ قانداق تەرتىپتە بولۇشنى، ئۇلارنىڭ ئوخشاش ۋە پەرقلىق تەرەپلىرىنى، ئۇلاردىن قايسى بىرى كۆپرەك، قايسى بىرى كەمرەك راۋاجلانغانلىقىنى، قايسىلىرى باشقىلىرىدىن پەسرەك تۇرۇشنى تەھلىل قىلىدۇ. ئۇلار ئاريىسدا باشقىلارغا قارىغاندا كۆپرەك راۋاج تاپقان سەنئەت بارمۇ ياكى يوقمۇ؟ بۇنى كۆرۈپ چىقىدۇ. ئۇ بىر سەنئەتنىڭ باشقىدىن قانچىلىك تۆۋەن تۇرۇشنى چۈشەندۈرىدۇ. ئۇ يەنە كۆپرەك راۋاجلانغان دەپ، ئالدىن ئېيتىلغان سەنئەت «فەلسەفە» ۋە «بىلىم»، «ئىلىم» دېگەن ئۇنۋانغا ئەڭ لايىق سەنئەت ئىكەنلىكىنى ئېيتىدۇ. ئۇنى ئادەتتە مۇتلەق مەنادا «فەلسەفە» ۋە «بىلىم» دەپ ئېيتىدۇ ياكى يەنە «فەلسەفەلەر فەلسەفىسى»، «بىلىملەر بىلىمى» دەيدۇ.

كېيىن ئۇ، سەنئەتتە ئىزدىلىنىدىغانىنى تېپىش ئۈچۈن «مۇقەددىماتى ئەۋۋەل» دىن قانداق پايدىلىنىشنى چۈشەندۈرىدۇ.

ئەرەستۇ نەزەرىيىۋى سۆھبەت — بەھس (خۇەرۇن نەزەرىيىيۇن) قانداق ئۆتكۈزۈلۈشنى، ئۇنىڭ قانچە خىلى بارلىقىنى، سۆھبەت - بەھس خىللىرىنىڭ نەزەرىي سەنئەتلەرنىڭ بىرەر خىلىغا خاس ھەربىرىدىن قانداق پايدىلىنىش كېرەكلىكىنى، ئوقۇتۇش، تەلىم بېرىشنىڭ ئۆزى نېمىدىن ئىبارەت، ئۇنىڭ قانچە خىلى بارلىقىنى، ئوقۇتۇش نېمە بىلەن باغلىق، ئوقۇتۇشنىڭ قايسى خىلى نەزەرىي سەنئەتلەرنىڭ قايسى خىلىغا بۇيۇستە تەئەللۇق ئىكەنلىكىنى چۈشەندۈرىدۇ.

ئەرەستۇ ئۇشبۇ سەنئەتكە قابىلىيەت كەسىپ ئېتىش ئۈچۈن ئىنسان ئوقۇش — ئۆگىنىش

جەريانىدا ئۆزىنى قانداق تۇتۇش كېرەكلىكىنى چۈشەندۈرىدۇ. بۇ سەنئەتنى ئىگىلەش ياكى بۇ سەنئەتنى پۇختىلاش ئۈچۈن ئىنسان قانداق تەبىئىي روھىي قابىلىيەتكە ئىگە بولۇشى كېرەك؟ تەبىئەتتىن ئېلىنىدىغان روھىي قابىلىيەتنىڭ ئۆزى قانچە؟ كىمكى تەبىئەت ئاتا قىلغان بۇ قابىلىيەتلەرگە ئىگە بولمىسا، ئۇ بۇشبۇ سەنئەت بىلەن شۇغۇللىنالمايدۇ. چۈنكى بۇ سەنئەت بىلەن شۇغۇللىنىشنىڭ ئۆزى ئۇنىڭ ھەممە ئۈسۈللىرىنى ئىگىلەشكە قابىلىيەت بەرمەيدۇ. ئەگەر ھەقىقەتەنمۇ شۇنداق بولسا، ئۇ چاغدا سەنئەت بىلەن بىرلىكتە ئىنسان ھالىتىنى ياخشىلايدىغان نەرسىلەرنى، ئۇنىڭ ئىرادىگە ئاساسلانغان تەبىئەتتىن بېرىلگەن خسلەتلىرىنى باشقا بىر ئوقۇتۇش ئۈسۈلى ۋە بىلىمنىڭ باشقا خىلىغا ئاساسلىنىپ بىلۈۋېلىش كېرەك بولىدۇ. ھەممە ئادەملەرمۇ ھەقىقەتنى تۇرلۇك يوللار بىلەن ئۆزلەشتۈرۈشتىكى قادىر. ئۇلار تۇرلۇك ۋاستىلەر بىلەن ئۆز روھىيەتلىرىدە ھەر خىل بىلىملەرنى ئاشۇرۇشقا ئىنتىلىدۇ ۋە ئۇنىڭغا ئېرىشىدۇ. تەبىئىي تۇغما خسلەتلىرى ۋە قابىلىيەتلىرى بارلار شۇ كىتابتا تەسۋىرلەنگىنىدەك ھەقىقەتەن ئالاھىدە ئادەملەردۇر. ئالاھىدە قابىلىيىتى بولمىغان ئادەم ھەقىقەتەن ئاددىي ئادەمدۇر. يۇقىرىدىكىلەر ھەممىسى «ئىككىنچى ئانالىتىكا» (كىتاب فىلبۇرخان) رىسالىسىدە بايان قىلىنىدۇ.

كېيىن ئەرەستۇ، باشقا بىر سەنئەت ھەققىدە توختىلىدۇ. بۇ سەنئەت سەۋەبىدىن ئىنسان ھەرقانداق ئىزلىنىدىغان مەقسەت ھەققىدە ئېھتىمالىي ئاخبارات بەرگۈچى ھەربىر قىياس (سىللوگىزىم) نى تېزلىك بىلەن ئېلىش قابىلىيىتىگە ئېرىشىش بويىچە مەشىق قىلىدۇ. بۇ سەنئەت مەۋجۇد بولغان بارچە نەزەريىۋى سەنئەتلەرنىڭ ھەرقاندىقى بىلەن ماس كېلىدۇ. تەتقىقاتچى بۇ قىياسلاردىن تاپقان نەرسە يۇقىرىدا ئەسلىتىپ ئۆتۈلگەن كىتابتا ئەرەستۇ ئېيتىپ ئۆتكەن ئىلمىي قانۇنلارنى تېپىشقا قانداقتۇ تەييارلىق ۋەزىپىسىنى ئۆتۈشى زۆرۈر. ئەرەستۇ ئۇلارنى (ئىلمىي قانۇنلارنى) تەكشۈرۈپ چىقىدۇ، ئۆزى ياقتۇرغانلىرىدىن پايدىلىنىدۇ ۋە ئۇلاردىن نېمە پەيدا بولۇشىنى چۈشەندۈرىدۇ. ئۇ ئادەمنىڭ كېلىپ چىقىشىنى، ئاڭنىڭ باش مەنبە ئىكەنلىكىنى ئاۋۋالدىن باشلاپ تەھلىل قىلىدۇ. ئۆزىنىڭ كۆزقارىشى ۋە ئوي - پىكىرلىرىنى دەلىل - ئىسپاتلار يارىتىمىدە ئىزاھلاپ بېرىدۇ. دەلىل - ئىسپاتلار تۇپەيلى ئۇ ئىزدىلىۋاتقان نەرسە ھەققىدىكى ئىلمىي يەكۈنىگە كۆپ قېتىملىقلار بىلەن ئېرىشىدۇ.

شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ ئىلمىي يەكۈنىنى ئۆزلەشتۈرۈشى تەييارلاشقا ۋاستە بولۇپ خىزمەت قىلىدىغان ئەمەلىي سەنئەت قابىلىيىتىگە زۆرۈرىيەت سېزىدۇ. ئۇ ئىنسان ئۆز تەتقىقاتلىرى ۋە مۇلاھىزىلىرىدە پايدىلىنىشقا مۇمكىن بولغان ھەممە قانۇنلار ھەققىدە بايان قىلىدۇ: ئۇلارنىڭ بەزىلىرىدە ئۆزى ۋە روھىيىتى ئارىسىدا بولغانلىقى تەتقىق قىلىش ۋاقتىدا، بەزىلىرىدىن ئۆزى ۋە باشقا ئادەم ئارىسىدا بولغانلىقى تەتقىق قىلىش ئۈچۈن پايدىلىنىدۇ. بۇ سەنئەت ئىنسانىنىڭ ئۆزى ۋە باشقا بىرسى ئوتتۇرىسىدىكى مەۋجۇد نەرسىنى ئۆگىنىش جەريانىدا تېزلا قىياس (سىللوگىزىم) لارنى تېپىش قابىلىيىتىگە ئېرىشىشكە تەييارلىق كۆرۈشتە بىر ۋاستە بولىدۇ. بۇنداق تەييارلىق ئۆز ماھىيىتى بويىچە بۇ سەنئەتتىن ئىنسان ۋە ئۇنىڭ روھىيىتى ئارىسىدىكى ھالەتنى تەتقىق قىلىشتا پايدىلىنىش قابىلىيىتىنى بېرىدۇ.

ئىنسان ۋە ئۇنىڭ روھىيىتى ئارىسىدىكى ھالەتنى تەتقىق قىلىشتا ئىنسان ئۆز قابىلىيىتىدىن ناھايىتى ئېھتىياتكارلىق ۋە نازاكەت بىلەن پايدىلىنىدۇ. چۈنكى ئادەم ئۆزى ۋە روھىيىتى ئارىسىدىكى تەتقىق قىلىۋاتقان ھالەتنى تەسەۋۋۇر قىلىۋاتقان چېغىدا، ئۇنى خۇددى بىرسى كۈزىتىۋاتقانغا، تەكشۈرۈۋاتقانغا ئوخشايدۇ. ئەقىلنىڭ نازاكىتىنى ۋە رەھمەتكە سازاۋەر ئېھتىياتچانلىقىنى نامايان قىلىدۇ. ئۆزى ۋە باشقا بىر ئادەم ئارىسىدىكى مەۋجۇد ھالەتنى تەتقىق قىلىشتا پايدىلىنىشقا، سوئال ۋە جاۋاب شەكلىدە تەييارلايدۇ.

ئۇشبۇ مەشقىنى، يەننى ئۆگىنىشكە تەييارلىغۇچى ۋە تەتقىق قىلغۇچى سەنئەتنى «سەنەئىي جەدەلىيە» ، «دىئالېكتىكا سەنئەتى» دەپ ئاتايدۇ. بۇلار ھەققىدە ئەرەستۇ «كىتابى تۇبىقە» ياكى «كىتاب بۇل جەدەل» رىسالىسىدە توختىلىدۇ.

مەشقىلەرگە ئاساسلانغان سەنئەت بىرىنچى تەتقىقات مەۋجۇد بولغانلىقىغا سەۋەبچى سەنئەت بولغانلىقىدىن سوئال ۋە جاۋاب شەكلىدە تەتقىقاتتا پايدىلىنىش ئۇچۇن تەييارلانغان ۋاستە بولۇپ قالىدۇ. نېمە ئۇچۇن ئىنسانىنىڭ ئۆزى ۋە روھىيىتى ئارىسىدىكى ھەقىقەتنى تەتقىق قىلىشتا ئۇنى توغرا يولدىن ئازدۇرۇپ، باشقا تەرەپكە باشلىغۇچى، ئىزدىلىۋاتقان مەقسەتتىن كېلىپ چىقىدىغان ھەقىقەتكە نىسبەتەن ئاداشتۇرغۇچى بىر نەرسىنى تېپىشقا ئىشەنچى كامىل بولمايدۇ؟ چۇنكى، مەشقىدە ئاساسلانغان تەتقىقات ھەقىقەتنى ئىزدەشكە ئەزەلدىنلا ئۇندەپ كەلگەن، خالاس. ھەرھالدا، شۇ سەۋەبلىك ئىنسان توغرا يولدا بولىدۇ. ئەمما شۇ ۋاقىتنىڭ ئۆزىدە ئۇ، مەشقىدە ئاساسلانغان سەنئەت ئۇنى دەللەرنى پايدىلىنالايدىغان بولۇشىغا تەييارلىغانغا قارىغاندا كۆپرەك ئادىشىشقا مايىل بولىدۇ. دەللەر قوللىنىلغاندا ئادەم ئاداشمايدۇ ياكى ئاساسەن ئاداشمايدۇ. تاكى ئۇ مەشقىدە ئاساسلانغان سەنئەتتىن پايدىلىنىدىكەن، (بەزىدە) ئادىشۇاتقانلىقىنى بىلمەيدۇ. چۇنكى ئۇ توغرا ئۇسۇللار دەپ ھېسابلىنىدىغان دەللەر ۋە ئۇسۇللاردىن پايدىلىنىپ، تەتقىق ئېلىپ بارىدۇ.

خۇددى شۇنىڭغا ئوخشاش ئەگەر بۇلارنىڭ ھەممىسى ئىنسانىنى بۇ ئۇسۇللارنى ئۆزى ۋە باشقا بىرسى ئارىسىدىكى مۇناسىۋەتنى، بار نەرسىنى ئېنىقلاش ئۇچۇن ئۆتكۈزۈلىدىغان تەتقىقاتلاردا سوئال ۋە جاۋاب شەكلىدە پايدىلىنىشقا تەييارلايدىغان بولسا، ئۇ ھالدا بۇ ئۇسۇللارنى ئوقۇتۇش — ئۆگىتىشنىڭ شەكىللىرى دەپ بولمايدۇ. ئۇ بەھس - مۇنازىرىچىلەرنىڭ بەغەرەز بولۇش قابىلىيەتلىرىنى نامايان قىلىش ئۇچۇن بىر مەشىق بولۇپ، ئەگەردە بەھس - مۇنازىرىچىلەردىن بىرى باشقىسىنىڭ پىكرىنى رەت قىلالىسا، ئۇ ئىلاجسىز قېلىپ، ئۆز مەقسىتىدىن ۋاز كېچىدۇ. شۇنىڭغا ئوخشاش سوفىزملارنى (قۇرۇق سەپسەتىنى) رەت قىلغۇچىلارنىڭ ئىمكانىيەتلىرى خېلى كۆپ بولىدۇ. شۇنىڭ ئۇچۇن ئەرەستۇ مەشقىدە ئاساسلانغان پەقەت ئۇشبۇ سەنئەتنىلا ئەمەس، بەلكى ئۆزى ۋە باشقا بىرسى ئارىسىدا مەۋجۇد بولغان نەرسىنى تەتقىق قىلىشتا توغرا يولدىن ئازدۇرغۇچى ھەممە نەرسىلەردىن ھەقىقەتكە ئېرىشىشكە توسقۇنلۇق قىلغۇچى ۋە توغرا يول ھەققىدە ئالدامچى تەسەۋۋۇر بەرگۈچى بەھس - مۇنازىرە ھەققىدە ئاگاھ، ئەتكۈچى سەنئەتنى بايان قىلىشقا مەجبۇر بولىدۇ. بۇ سەنئەتمۇ شۇ سەنئەت ۋاستىلىرى بىلەن ئىنسانىنىڭ ئۆزىگە ئەمەس، باشقا بىرسىگە مەنسۇپ پىكرىنى رەت قىلىش ئۇچۇن تەييارلايدىغان بىر سەنئەت بولۇپ قالىدۇ.

مەشقىلەرگە ئاساسلانغان سەنئەت — ئۇنىڭ ئۇسۇللىرىدىن بەھسلەشكۈچى ئىككىلا تەرەپ پايدىلىنىشقا تەييارلايدىغان بولغىنى ئۇچۇن، بۇ سەنئەت ئۇنىڭ ۋاستىسىدە سوفىزم ۋە ھەقىقەتكە ئېرىشىشكە توسقۇنلۇق قىلغۇچى ۋە يولدىن ئازدۇرغۇچى نەرسىلەرگە شۇبھە ئويغىتىدىغان سەنئەتكە ئايلىنىدۇ. بۇ سەنئەت ئۆز ۋاستىسى بىلەن باشقا بىرسىدە نامايان بولىدىغان پىكرىنى رەد قىلىشقا تەييارلايدۇ.

ئەرەستۇ ئىككى سەنئەت ھەققىدە سۆزلەۋاتقاندەك كۆرىنىدۇ: ئۇنىڭ بىرى — مەشقىلەرگە ئاساسلانغان سەنئەت سەۋەبلىك يېتىشىدىغان توغرا يولدىن ئازدۇرغۇچى باشقا بىركىم تەرىپىدىن بىلدۇرۇلىدىغان پىكرىنى ئۆز تەسىرى بىلەن رەد قىلغۇچى سەنئەتتۇر. ھەقىقەتكە ئېرىشىش ۋە مەشقىدە ئاساسلانغان سەنئەتنى تەتقىق ئۇنىڭدىن پايدىلىنىش ئۇچۇن ئەمەس، بەلكى مەشقىدە ئاساسلانغان سەنئەتتىن پايدىلىنىشقا، ئاشۇ ئىنسان ۋە باشقا بىرسى ئارىسىدىكى مەۋجۇد نەرسىنى تەتقىقاتىغا ھەمدە

پۈتۈنلەي مەشقققە بېرىلىشكە قارشىلىق كۆرسەتكۈچى نەرسىلەرنى نامايان قىلىش ئۈچۈن پايدىلىنىدىغان سەنئەت — ئىككىنچى سەنئەتتۇر. ئەرەستۇ ئېيتىپ ئۆتكەن، ھەييارلىققا ئاساسلانغان بۇ سەنئەت ئۇنىڭ پىكرىچە ئادەمنى ھەمدە باشقا بىرسى تەرىپىدىن بىلدۈرۈلىدىغان پىكرنى رەت قىلىش ۋە مەشقلەرگە ئاساسلانغان سەنئەت ۋاستىسىدىن چەتلەشتۈرگۈچى سەنئەت بولۇپ، ئۇنى ئۇ «ئەسسوفستانىيە» (سوفستىكا) دەپ ئاتىلىدۇ.

ئىنسان باشقا بىرسىنىڭ پىكرىنى رەت قىلىش ئۈچۈن نېمىدىنىدۇر ئۆزلەشتۈرۈش مۇمكىن بولغان سەنئەت، مەشقلەرگە ئاساسلانغان سەنئەت بىلەن سوفىستانىيە سەنئىتى ئوتتۇرىسىدىكى ئارىلىق بىر سەنئەتتۇر. بۇ سەنئەتنى بىرىنچى مەقسەت پايدىسى ئۈچۈن (يەنى، ھەقىقەتنى تېپىش ئۈچۈن)، ئىنسان ۋە ئۇنىڭ روھىيىتى ئارىسىدىكى مەۋجۇد نەرسىنى ۋە ئۇنىڭ ئۆزى ۋە باشقا بىرسى ئارىسىدىكى مەۋجۇد نەرسىنى تەتقىق قىلىش ئۈچۈن ئىشلىتىپ بولمايدۇ. ئۇ سوفىستانىيە يارىتىدىغان مەسلىھەتنى ئۆزلەشتۈرگۈچى قابىلىيەت بولماي، بەلكى ئىنسان ئىرادىسى ئىنتىلىدىغان نەرسىنى ئەكس ئەتتۈرگۈچى ۋە ئىنكار قىلغۇچى بىر قابىلىيەتتۇر.

بۇلار يا تەتقىقاتچىغا ياكى بەھس - مۇنازىرىدە غالىب كېلىۋاتقان تەرەپتىن ۋە ياكى شۇ يەردە بولغان فەيلاسوفتىن ئەگەر ئۇ يالغۇز بولسا، ياكى فەيلاسوفلاردىن (ئۇلار بىرقانچە بولسا)، پايدىلانغۇچى باشقا ئاڭلىغۇچىلارغا تەئەللۇقتۇر. بۇ يەردە سوفىستىك بەھس - مۇنازىرە توغرىسىدا سۆزلىنىۋاتىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئاڭلىغۇچى پەقەت تاماشىچىلار ۋە جامائەت ئالدىدا سوفىيىسىنىڭ (سوفىستانىيوننىڭ) پىكىر - مۇلاھىزىسى قانداق بولۇشىغا ئېتىبار بېرىشى كېرەك. پەقەت كىمنىڭ ئاڭلىغۇچى جامائەت، كىمنىڭ فەيلاسوفلۇقى ئۈنۈملۈك روشەن بولسۇن (يەنى، سوئال - جاۋابلاردىن كىم فەيلاسوف ئىكەنلىكىنى ئاجرىتىپ ئېلىش زۆرۈر، دېمەكچى بولسا كېرەك). ئۇ يا ھەقىقەت توغرىسىدا ئۆز پىكرىنى بىلدۈرمەي، سۇئال ساقلىشى ياكى تاماشىچىلار ۋە فەيلاسوفلار ھۇزۇرىدا پىكرىنى بىلدۈرمەي سۇئال ساقلىشى ياكى تاماشاچىلار ۋە فەيلاسوفلار ھۇزۇرىدا پىكرىنى ئېيتىشى كېرەك بولىدۇ، مۇشۇ سەنئەت، مەشقلەرگە ئاساسلانغان سەنئەت ۋە ئۇسۇللىرى بەھس - مۇنازىرىدىن ئىبارەت بولغان باشقا سەنئەتلەرگە كىرمەيدۇ.

سوفىستانىيە سەنئىتى بويىچە بەھس - مۇنازىرىگە قاتناشقۇچىلارنىڭ ھەربىرى قوللىنىدىغان ئالتە نەرسىنى قوللايدۇ: 1. تەنبىھ (ئاگاھلاندۇرۇش)؛ 2. سەراسىمە (ھودۇقۇش)، تەمتىرەش؛ 3. تۆھمەت ۋە قەتئىلىك؛ 4. نۇتۇقتا دۇدۇقلاشقا مەجبۇر قىلىش؛ 5. مەنسىز سۆزلەردىن پايدىلىنىش، سەپسەتە؛ 6. سۇئالغا مەجبۇر ئېتىش، ھەتتا مۇنازىرىچى سۆزلەشكە قادىر، قابىلىيەتلىك بولمىغۇ ئۇنىڭ سۆزلىشىنى مەنئى قىلىش. مۇنازىرىلەشكۈچى ئادەمنى سۆزلىمەكچى ياخشىراق دېگەن خۇلاسىغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن شۇنداق قىلىنىدۇ.

تەنبىھ شۇنداق نەرسىكى، ئۇنىڭدا بىرىنچى ھالەتكە نىسبەتەن ئاداشتۇرغۇچى نەرسىلەر سەۋەبلىك يارىتىلىدىغان مۇقابىل (قارىمۇقارشى) ھالەتنى ئاڭغا سىڭدۈرىدۇ. بۇ نەرسىلەر ماھىيەتتە شۇنداقكى، ئەگەر ئادەم ئۆزى ۋە روھىيىتى ئوتتۇرىسىدىكى مەۋجۇد نەرسىنى تەتقىق قىلىشتا، ئۇلاردىن پايدىلانغان بولسا، ئۇ چاغدا، ئۇلار ئۇنى ئاداشتۇرىدۇ ۋە ھەقىقەتەن مۇقابىل تەرەپكە بۇراپ كېتىدۇ. نەتىجىدە ھەقىقەت ئىنكار قىلىنىپ، ھەقىقەتكە مۇقابىل بىرەر نەرسە ماقۇللىنىدۇ.

سەراسىمە بۇنداق ئەمەس، ئىككى قارىمۇقارشى پىكىر (چۈشەنچە) مەۋجۇد بولغاندا پەيدا بولغۇچى سەراسىمە ئىنسان تەبىئىتىگە خاس نەرسىدۇر. بۇ ھالەت ئادىشۇاتقان بىر ئادەم ئۆزى ئىشەنمەيدىغان بولغان پىكرنى ئىنكار قىلىدۇ ۋە ئۆزىمۇ ئۇنىڭغا قارشى تەرەپنىڭ ئىشەنمەيدىغان بولغان پىكرنى

ئۆزىچە ئىنكار قىلىدۇ. بۇنداق ھالەت «بۇ نەرسە شۇنداقمۇ ياكى شۇنداق ئەمەسمۇ؟» دەپ سوراشنىڭ پەيدا بولىدۇ. قانداق جاۋاب بەرسىمۇ تەنبىھ ئالىدۇ. بۇنىڭ ئۆزى سەراسىمىكە سېلىش ئۇسۇلىدۇر.

تەنبىھ بىر مۇقابىل تەرەپتىن باشقىسىغا ئۆزلەشتۈرۈش ئارقىلىق ئۆتىدۇ. سەراسىمە (تەرەددۇت) بولسا، قارىمۇقارشى تەرەپلەرنىڭ سەراسىمىلىك پىكرلىرى بىرىنچىسىدىن ئىككىنچىسىگە ئۆتىدۇ، ئىككىنچىسىدىن يەنە بىرىنچىسىگە، كېيىن يەنە بىرىنچىسىدىن ئىككىنچىسىگە ئۆتۈپ، بۇ ھال تاكى ھەر ئىككى مۇقابىل تەرەپنىڭ ئىككىلا چۈشەنچىسى (پىكرى) مۇ بىرلىككە كەلمىگەنگە قەدەر داۋام قىلىۋېرىدۇ.

تۆھمەت ۋە قەتئىيلىك (مۇلىھ) كە كەلسەك، ئۇلارنىڭ تەسىرىدە تەرەپلەردىن بىرى پۈتۈنلەي ئېنىق نەرسىنى ئىنكار قىلىدۇ. ۋە ئۆز ماھىيىتى بويىچە چۈشىنىشلىك ۋە روشەن ھالەتلەرگە شۇبھە بىلەن قارايدۇ. بۇ ھالەت تاكى باشقا تەرەپ ئادىشىپ، ھەقىقىي نەرسىنىڭ بارلىقىغا گۇۋاھلىق بەرگۈچى دەلىللەرنى ھەمدە مەلۇم نەرسىلەر ۋە ھەقىقەتلىكى ئايان بولغان نەرسىلەر ئۈستىدە خاتا تەسەۋۋۇر ھاسىل قىلمىغۇنچە داۋام قىلىۋېرىدۇ. بۇ، سوفىستانىيە سوفىستىك سەنئەتنىڭ ئۇسۇللىرىدىن بىرىدۇر. شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ سەنئەتنىڭ مەقسىتى ھەقىقەتكە ۋە ئېنىق دەلىللەر ياردىمىدە بىرەر نەرسىگە ئېرىشىشكە توسقۇنلۇق قىلىشتىن ئىبارەت.

بۇ ئۈچ (تەنبىھ، سەراسىمە، تۆھمەت) ئەڭ يامان روھىي سۇپەتلەر بولۇپ، ئۇلارغا سوفىستانىيە سەنئىتى ۋاستىسىدە ئېرىشىلىدۇ. قالغان ئۈچى بولسا، ئاڭغا تەسىر قىلماي پەقەت تىلنى كىشەنلەيدۇ. ئالدىنقى ئۈچى بولسا، ئاڭنى جاراھەتلەندۈرىدۇ.

بەھس ـ مۇنازىرىدە دۇدۇقلاشقا مەجبۇر بولغان ئادەم يا توغرا مەنادا تەبىئىي ۋە ئادەت بولۇپ قالغىنىدەك دۇدۇقلايدۇ ياكى باشقا خەلقنىڭ تىلىدا مۇنازىرە قىلىۋاتقان بولسا، مەجبۇرەن دۇدۇقلايدۇ. شۇنىڭغا ئوخشاش دۇدۇقلاش يا توغرا مەنادا تەبىئىي ياكى تەلەپپۇزغا نۇقسان يەتكۈزگۈچە يالغاندىن تەشكىل قىلىنغان نەرسىلەر سەۋەبىدىن ئىنسانغا خاس بولىدۇ. بۇ ھالەت بىرەر باشقا خەلقنىڭ تىلىدىكى سۆزلەردىن كېلىپ چىقسا، ھەر ئىككى مۇنازىرىچى شۇ خەلق تىلىدا سۆزلىشىشى كېرەك.

سەپسەتىنىڭ ئىشلىتىلىشىمۇ شۇ تەرىقىدە يۈز بەرگەن. دۇدۇقلىنىش ئىشلىتىلىدىغان ئىبارىنىڭ مەنىسىنى ئىپادىلەش ئۈچۈن پېتەرلىك بولمىغانلىقتىن پەيدا بولىدۇ. بۇنىڭ ئۈچۈن مەنانى شۇنداق دەرىجىگە كەلتۈرۈش كېرەككى، ئىبارە قىسقا بولسۇن. (بۇ يەردە فارابىي ئىشلىتىلىدىغان ئىبارىلەردە — لەۋزىدە مەنانى تولۇق ئەكس ئەتتۈرەلمەسلىك نەتىجىسىدە، مەنانى ئىپادىلىگۈچى ئىبارە ۋە مەنا مەۋقەسىي مۇتاناسىب بولمىغاندا دۇدۇقلاش پەيدا بولىدۇ، دېگەن پىكرىنى بىلدۈرۈۋاتقاندەك كۆرۈنىدۇ.) سەپسەتە بولسا، ئىبارىنىڭ مەناسىنى كۆپەيتىدۇ بۇنى كۈچەيتۈرۈشتىن پەرق قىلىش كېرەك. (يەنى، تۈرلۈك مەنالار زەنجىرىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ دېمەكچى). شۇنىڭ ئۈچۈن مەنا جەھەتتىن تەسىر ئۆتكۈزگۈچى ھالەت زۆرۈر بولۇپ قالىدۇ. بۇنىڭدا كۆپ مەنالار بولۇپ، ئۇلار پەقەت قايتۇرۇشلار (كۆپ تەكتىلەر) دىكى ئىبارىلەرگە تەئەللۇقتۇر. كۆپ تەكتىلەر بولسا، يا ئەمەل (ئىش ـ ھەرىكەت) ياكى قابىلىيەت تۈپەيلى بولىدۇ. بۇ قايتۇرۇش — تەكتىلەر بىمەنىچىلىكتىن ئىبارەت بولغان مەنا ئىپادىلىرىگە نىسبەتەن ئىنسانىنى ئىككىلەندۈرىدۇ. سوفىستانىيون (سوفست) شۇ مىساللارغا ئوخشاش رەۋىشتە ۋە شۇ مىساللار نىسبىتىدە سەپسەتىنى قوللىشى مۇمكىن.

سۇكۇتقا مەجبۇر قىلىشقا كەلسەك، ئۇ سوفىستانىيۇنلارنىڭ ئەڭ پەسكەش ئۇسۇللىرىدىن بىرىدۇر. بۇنىڭغا قورقىتىش، ئىزا تارتقۇزۇش ياكى ھاياجانغا سالغۇچى باشقا بىرنەرسە بىلەن ئېرىشكىلى بولىدۇ.

ئەرەسھۇ بەھس - مۇنازىرە تەركىبىنى ۋە سوفستانىيۇنلار مەقستىكە قانداق ئېرىشىشنى تەپسىلىي بايان قىلىدۇ.

كېيىن ئۇ قانۇنلار توغرىسىدا توختىلىدۇ. ئەگەر ئىنسان ئۇلارغا رىئايە قىلسا، ئۇلار تۇپەيلى ئۆز ۋەزىپىسىنى بېجىرىشتىن چەتلەشتۇرگۇچى يۇقىرىدا ئېيتىلغان بىرەر نەرسىدە ئاداشقان ئادەمگە ئىمكانىيەتنىڭ بارىچە ياردەم بېرىشى مۇمكىن. بۇلار ئۇنىڭ «سوفستانىيە (سوفستىكا) ناملىق رىسالىسىدە بايان قىلىنغان. بۇلارنى بايان قىلىشتىن مەقسەت ھەققەتكە ئېرىشىشتە ھېلىمۇ پايدىلىنىدىغان مەشغۇلاتلار سەنئىتى ھەققىدە بارىدۇ.) سوفستانىيە سەنئىتى مەشغۇلاتلارغا ئاساسلانغان جەدەلىيە سەنئىتىگە قارمۇقارشى تۇرىدۇ. سوفستانىيە سەنئىتى دىئالېكتىكا سەنئىتىنى ھەققەتكە ۋە ئىلمىي يەقىنىيەگە ئېرىشىش يولى بولغان ئۇسۇللاردىن چەتلىشىدۇ. بۇ يولدا (تەرىقەتتە) ئەرەستۇ ئۆزىنىڭ «كىتابۇل تۇبىكە» (توپىكا) ئەسىرىدە بايان قىلغان سەنئەت تۇزىدۇ. بۇ سەنئەت ھەققەتكە ئېلىپ بارغىنى ئۇچۇن ھەققەتنىڭ بىر قورالى، خىزمەتكارى بولغانلىقى ھەمدە ئىلمىي يەقىنىيەنىڭ قورالى، خىزمەتكارى بولغىنى ئۇچۇنمۇ پايدىلىقتۇر.

شۇنداق قىلىپ ئەرەستۇ ئىلىم ئەل - يەقىنىيە بىلەن باغلىق مەسىلەر مەجمۇئەسىنى بايان قىلدى. ئۇنى «ئىلمەلىيەقىنىيە» گە ئېلىپ بارغۇچى يولنى كۆرسەتتى. ئىلمىي يەقىنىيەگە ئېرىشىشكە توسالغۇ بولغان نەرسىلەر توغرىسىدا سۆز قىستۇرۇپ ئاگاھلاندۇردى.

ئىككىنچى بۆلۈم

ئەرەستۇ ئىلمى ئەل - يەقىنىيە مەسىلىسىنى تۇگەتكەندىن كېيىن، ئىلمەلىيەقىنىيەگە ئېرىشىش ئۇچۇن مەنتىق (لوگىكا) ئىلمىدىن پايدىلىنالمايدىغانلارنى ئۆگىتىشكە ئىنسانىنى قادىر قىلغۇچى سەنئەتلەرنىڭ تەھلىلىگە ئۆتىدۇ. ئۇلار ئىككى گۇرۇھقا بۆلۈنىدۇ. بىرىنچىسىگە تەبىئەتتىن ئالاھىدە قابىلىيىتى بولمىغانلار كىرىدۇ. ئىككىنچى گۇرۇھقا خۇددى شۇنداق تەبىئەتتىن ئالاھىدە قابىلىيەتكە ئىگە بولمىغان، ئەمما تىنىمسىز مەشغۇلاتلار ئارقىلىق ئۆز سەئىي - ھەرىكەتلىرى بىلەن ئىلمەلىيەقىنىيەگە يېتىشىشكە ئىنتىلگۇچىلەر كىرىدۇ. ئەرەستۇ ئىنسانىي مەقسەتكە، بۇ مەقسەتنى مۇكەممەل بىلگۇچى، بۇ مەقسەتكە ئېرىشسە ئۇنىڭ بىلەن نېمىلەر سادىر بولۇشنى تەسەۋۋۇر قىلغۇچى، ۋە ئىلمەلىيەقىنىيەگە ئېرىشىشتە تەبىئەتتىن تەييار ئادەملەرگىلا ئىنتىلىش زۆرۇر دەپ ھېسابلايدۇ. ئەمما ئەرەستۇ بۇ مەقسەتكە ئىنتىلگۇچى باشقىلارمۇ ئىدراك قىلغانلىرىچە، شۇ مەقسەتكە ئىنتىلىشلىرى، (يەنى، مەقسەتنى ئۆزلىرىمۇ ئىدراك قىلىپ، شۇنىڭغا يارىشا ئىنتىلىشلىرى زۆرۇر دېگەن غايە ئىلگىرى سۈرۈلۈۋاتقاندەك قىلىدۇ.) ئۇلار مەۋجۇد نەرسىلەر ھەققىدە ئىلمەلىيەقىنىيەگە ئېرىشىشنىڭ ئۆز ئۇسۇللىرى بولغان ئادەملەردىن ئۇقۇش جەريانىدا ئالغان بىلىملىرى بىلەن چېگرىلىنىپ قالماسلىق كېرەك، دەپ ھېسابلايدۇ.

ئەرەستۇ بارچە نەزەرىيىۋى ۋە ئەمەلىي نەرسىلەرگە خەلقنى ئىشەندۈرۈش مۇمكىن بولغان سەنئەت ھەققىدە ھېكايە قىلىدۇ. خالايىق ئادەتتە ئومۇمىي ئىنسانىي مۇناسىۋەتلەرنى ئۆزىدە ئەكس ئەتتۈرگەن ئايرىم ھاللار بىلەن قانائەت ھاسىل قىلىدۇ. ئۇلار شۇنداق نەرسىلەرگە، ئۇلار تۇپەيلى ئادەم يارىتىلىشنىڭ سەۋەبچىسى بولغان مەقسەتكە ئىنتىلىشتە ئادەملەر ئارىسىدا ئۆزئارا ياردەم مەۋجۇددۇر.

ئۇ نەزەرىيىۋى سەنئەتلەر ياردىمىدە ئىدراك ئېتىلگۇچى ھاللارنى ئىنسان خىيالەن تەسەۋۋۇر قىلىشقا

يارەم بەرگۈچى سەنئەت ھەققىدە سۆزلەيدۇ. بۇ سەنئەت يەنە مەۋجۇد كۆرگەزمىلىك نۇسخىلار ئارقىلىق تەھلىل قىلىش ۋە باشقا ئايرىم نەرسىلەرنى تەسەۋۋۇر قىلىش ۋە ساختا تەسۋىرلەش قابىلىيىتىنى ئويغىتىدۇ. بۇنىڭدا ئاساسەن مۇلاھىزە يارەمىدە تەسەۋۋۇر ۋە تەقلىت ئۇسۇللىرىدىن پايدىلىنىلىدۇ.

ئوخشاش نەرسە ۋاستىسىدە تەسەۋۋۇر ۋە تەقلىت خەلقنى كۆپلىگەن نەزەرىيۋى نەرسىلەرگە ئۆگىتىشتىكى ئۇسۇللاردىن بىرىدۇر. ئاددى خەلق ئۇچۇن نەرسىلەرنى تەبىئىي نۇسخىلىرى ئارقىلىق خىيالەن تەسەۋۋۇر قىلىش قىينچىلىقىدىن ئۇلار ئۇنى تەسەۋۋۇر قىلماي، شۇ نەرسە ھەققەتەن ئۇلارغا قانداق نامايان بولسا، شۇنداق تەسەۋۋۇر قىلىدۇ ۋە ئىدراك قىلىدۇ. ئەگەردە خىيالەن تەسەۋۋۇر قىلىنىۋاتقان نەرسىنىڭ ماھىيىتى ئۇنىڭ ھەقىقىي مەۋجۇدىيىتى بويىچە چۇشىنىلگەن تەقدىردىمۇ، بۇ ئىش ناھايىتى قىينچىلىق بىلەن يۈز بېرىدۇ. بۇنداق پىكىر بىلىش، ئىدراك قىلىش ئۇسۇلى پەقەتلا نەزەرىيۋى پەنلەرنى بىلگەن ئادەملەرگىلا تەئەللۇق ئەمەس.

ئىنسان ئۆزى ۋە روھىيىتى ئارىسىدىكى، ھەمدە ئۆز ۋە باشقا بىرسى ئارىسىدىكى مەۋجۇد نەرسىنى تەتقىق قىلىشتا، ھەممە ئىمكانىيەتنى ئىشلىتىپ، مۇنتىزىم رەۋىشتە مەشق قىلىپ تۇرۇشى كېرەك. بۇنى ئۇ ھەقىقەت ۋاستىلىرىنى ئېگىلەشتە سۇبات بىلەن يا ئوقۇتۇش ۋە تەربىيىلەش ئۇسۇللىرى ياكى بەھس ـ مۇنازىرە، ھىمايە ئۇسۇللىرى بىلەن ئەمەلگە ئاشۇرۇشى زۆرۇر. مۇشۇ سەنئەت سەۋەبلىك ئېرىشىلگەن قابىلىيەتنى «مەنتىقي قابىلىيەت» دەپ ئاتايدۇ.

ئۇچىنچى بۆلۈم

بۇ مەسىلىلەرنى كۆرۈپ چىققاچ، ئەرەستۇ تەبىئىي پەن ھەققىدە سۆزلەيدۇ ۋە «كىتاب فىلجەدەل» رىسالىسىدە تۇرلىرىنى بايان قىلغان مەۋجۇد نەرسىلەرگە قايتىدۇ.

ئۇ مەۋجۇد نەرسىلەرنىڭ بىرلىكىگە ھېس ـ سەزگۈ شۇنداق شاھادەت بېرىدۇكى، ئۇلاردىن ھاسىل بولغان تۇرلەر (كاتېگورىيەلەر) دىن بىز ئۆز ئىختىيارىي پايدىلىنىمىز، ئۇلارنىڭ بىرسى باشقىسى ئارقىلىق بىزگە مەلۇمات بېرىدۇ. بەزىلىرى باشقىلار تۇپەيلىدىن ياكى ئىنسانىنىڭ ئۆزى ۋە روھىيىتى ۋە ياكى باشقا بىرسى بىلەن بەھس ـ مۇنازىرە ئارقىلىق ئىدراك ئېتىلىدۇ، دەپ ھېسابلايدۇ.

تەبىئىي مەۋجۇد بولغان نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى بىزنىڭ ئىدراك ئېتىش قابىلىيىتىمىزگە باغلىق، دەپ ھېسابلاش مۇمكىن ئەمەس. تەبىئىي مەۋجۇدلۇق تەبىئىي سۇپەت ۋە ماھىيەتلەردۇر. بۇ ئۇلارنىڭ بىز ئىدراك قىلىدىغان ۋە ھېس قىلىدىغان بەلگىسىدۇر. بىز چۇشەنچىلەر بىلەن تولدۇرغان ئاشۇ ھالەت ـ ئۇسۇللار مەنتىقي ھالەت ـ ئۇسۇللاردۇر. مەنتىق توغرا پىكىر قىلىشقا ئالاھىدە قائىدىلەرنى ئۇسۇللار ۋە يوسۇنلارنى بېرىدۇ. ئۇنىڭ ئىختىياردا مەۋھۇم چۇشەنچىلەر بار. ئۇ ئىنسانىنى (ئۇنىڭ ئەقلىنى) ئادىشىش ۋە خاتالىششىنى ئاگاھلاندۇرىدۇ، مۇھاپىزەت قىلىدۇ.

مەۋجۇد نەرسىلەر ھالىتىگە نىسبەتەن ھېس ـ سەزگۈ شاھادەت بېرىدىغان نەرسە ـ ئەدەتسىزلىك، سان ـ ساناقسىزلىقتۇر. ھېس ـ سەزگۈ بىلەن بىز بىلىدىغان ئەدەتسىزلىك ئىككى خىلغا بۆلىنىدۇ: بىرىنچى خىلغا، ئەدەتسىزلىكنىڭ تۇرلۇك ھالەتلەردە ئاجرىتىش يارەمىدە ھېس ـ سەزگۈ تەرىپىدىن ئېرىشىلىدىغان نەرسىلەر كىرىدۇ. يەنى، بىر خىل نەرسىلەر باشقىلىرىدىن ئايرىم ھالەت بىلەن پەرق قىلىدۇ. بۇ كۆپرەك مەلۇم بولغان بىرىنچى خىل ئەدەتسىزلىكتۇر. ئىككىنچى خىلغا بىر نەرسە (بۇيۇم) دىن ۋە بىر خىلدىكى ھېس ـ سەزگۈ تۇپەيلىدىن بىلىپ ئالىدىغىنىمىزغا كۆپ نەرسىلەر كىرىدۇ. بەزى

بۇ نەرسىلەر (بۇيۇملار) بىر - بىرىگە زىت بولمىغان نەرسىلەر بولۇشى مۇمكىن. بۇنىڭغا مۇنداق بىر مىسالنى كەلتۈرۈشكە بولىدۇ: بىز بىر جىسىمغا قول تەككۈزۈپ كۆرۈپ، ئۇنىڭ ئىسسىق، سوغۇق، قاتتىق، يۇمشاقلىقىنى بىلىمىز.

بەزى نەرسىلەر بىر - بىرىگە زىت بولىدۇ. مەسىلەن: ئىسسىق ۋە سوغۇق، قاتتىق ۋە يۇمشاق، قوپال ۋە سىلىق دېگەندەك. شۇنىڭغا ئوخشاش، بەزى ئالىم - سېزىم ئارقىلىق بىلگىنىمىز مەۋجۇد سۈپەتلەرنىڭ ئەدەتسىزلىكى پەرقلىق بولىدۇ. مەسىلەن: بۇ نەرسە ئىسسىق ۋە ئاق. ئۇلاردىن بىرىنى قول تەككۈزۈپ سېزىش تۇيغۇسى (قۇۋۋەتى لامسا) بىلەن، باشقىسىنى كۆرۈش ئارقىلىق بىلگىلى بولىدۇ. شۇنىڭغا ئوخشاش بۇ ھالەت باشقا سەزگۈ ئەزالىرىغىمۇ تېگىشلىك.

كېيىن ئەرەستۇ ئالىم - چۈشەنچە ئارقىلىق بىلىنىدىغان ھەربىر نەرسە توغرىسىدا، سەزگۈدىن ئېلىنىدىغان بىلىم دەرىجىسى ھەققىدە ۋە ئۇلاردىن بىرىنى باشقىلاردىن پەرق قىلىدىغان بەلگىلەر ھەققىدە توختىلىدۇ. ئالىم - مەۋجۇد نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى ياكى كۆپى ئۆزگىرىش ياكى بىر جايدىن باشقا جايغا ئۆتۈپ تۇرۇشلىرى، بىر ھالەتتىن باشقا ھالەتكە ئۆزگىرىشلىرى ھەققىدە گۇۋاھلىق ھەم بىلىم بېرىدۇ. مەسىلەن: ئاق نەرسىنىڭ قانداق قىلىپ قارا بولغىنى ھەققىدە.

سانسىز زىددىيەتلەر ئۆزئارا ئورۇن ئالماشتۇرۇپ تۇرىدۇ. ئۇشبۇ تەناۋاب (ئالمىشىپ تۇرۇش) لاردا بىر ئۆزگەرمەيدىغان دائىملىق نەرسە بار. ئۇ ئاشۇ ئالمىشىلارنى ساقلاپ تۇرىدۇ ۋە ئۇلارغا سىڭىپ كېتىدۇ. نەرسىلەر بىر - بىرلىرىگە ئەگىشىپ ۋە ئۆزگىرىپ تۇرغانلىرى ھالدا دائىملىق بولۇپ تۇرىدىغان نەرسىنى «جەۋھەر» (سۇبستانتسىيە — СуБстанция) دەپ ئاتىلىدۇ. ئالمىشىپ ۋە ئۆزگىرىپ تۇرغۇچى نەرسىلەرنى «ئارەز» (ئاكتسىدېنتسىيە — акциденция)

بىز ھېس - تۇيغۇ بىلەن بىلىدىغان ۋە ئۇلار تەستىق ئېتىدىغان نەرسىلەر تەبىئەتتە مەۋجۇد نەرسىلەردۇر. مەۋجۇد نەرسىلەرنىڭ دەرىجىسى (كاتېگورىيە) لىرى خەۋەر قىلىدىغان نەرسىلەرگە كەلسەك، كاتېگورىيىلەر بىزگە باشقا بىر نەرسە ھەققىدە ئەمەس، پەقەت شۇ نەرسە ھەققىدە ئاخبارات بېرىدۇ. ئۇلار بىزگە شۇ نەرسىنىڭ قانچىلىكىنى (مىقدار جەھەتتىن)، قانداقلىقىنى بىلدۈرىدۇ ياكى ھېس - تۇيغۇ بىلەن بىلىنىدىغان نەرسىگە نىسبەتەن تاشقىرىدا بولغان باشقا نەرسە ھەققىدە ئاخبارات بېرىدۇ. بۇ ھالەت قاچانكى بىرسىدىن باشقىسى ئارقىلىق پايدىلىنىلسا، قاچانكى، بىرى باشقىسى ئارقىلىق ئېنىقلانسا يۈز بېرىدۇ.

بىز پىكرەت تەسەۋۋۇر قىلىدىغان مەنتىقىلات (ئەقلىي بىلىملەر) چۈشەنسە بولىدىغان ماھىيەتلەر، سۈپەتلەرنىڭ كۆپلىكى بىلەن ئاجرىلىپ تۇرىدۇ. بۇلاردىن ھېس - تۇيغۇ بىلەن بىلىنىدىغان نەرسىگە ئوخشىتىپ، ئۇلارنى ھالىتىگە قاراپ خىيالەن تەسەۋۋۇر قىلىنىدىغانلىرى بۇنىڭ سىرتىدا. بىزنىڭ تەسەۋۋۇرىمىزدا ئەقلىي بىلىملەر قانداق ھالەتتە ئىكەنلىكىنى سەزگىنىمىزدە، بىز پىكىر قىلغان ئەدەتسىزلىكنى خىيالەن تەسەۋۋۇر قىلىمىز. چۈنكى بىز ئەقلىي بىلىم دەپ خىيالەن تەسەۋۋۇر قىلىدىغان ۋە سېزىدىغان ۋاھىد (بىر) نەرسە بىز ئېدەتسىزلىك سۈپىتىدە خىيالەن تەسەۋۋۇر قىلىدىغان ۋە پىكىر يۈرگۈزىدىغانلىرىمىز، سۈپەتلەرنىڭ كۆپلۈكىدىن تۇيغۇلار بىلەن بىلىنىدىغان نەرسىلەرنىڭ ئەدەتسىزلىكىگە ئوخشىمىغۇنچە ئەدەتسىز (كۆپلۈك) بولۇپ قېلىۋېرىدۇ. چۈنكى بىر نەرسە توغرىسىدا بىر ھالەتتە ئۇ ئەدەتسىز سۈپەتلەر ۋە مەھمۇللار (پېرېدىكات) غا ئىگە، دەپ ئاخبارەت بېرىلسە، ئۇ چاغدا ئاشۇ نەرسىگە شۇ سۈپەتلەردىن ھەرقانداق بىر سۈپەت مەنسۇپ، دەپ چۈشىنىلىدۇ.

شۇنداق قىلىپ يۇقىرىدا ئېيتىپ ئۆتكىنىمىزدەك، ئاشۇ (ئادەم) نەيد، ئۇنىڭغا تىرىكلىك، ئاقلىق، بويى ئېگىزلىك سۈپەتلىرىنىڭ خاسلىقىنى تەكتىلەپ ئۆتسەك بولىدۇ. بىز زېھنىمىز بىلەن ئۇنىڭغا ئەدەتسىز مەۋجۇدلۇق (سۈپەتلىرى) مەنسۇپ ئىكەنلىكىنى چۈشىنىمىز.

ئەگەر بىز بىر نەرسىنى ئەدەتسىز مەئقۇلاتلىرى بولغان ئەدەتسىز ئەشيالارنىڭ ھەرقايسىسى بەرگەن ئاخباراتنى پەرق ئېتىدىغان بولساق، بىز شۇ نەرسىنىڭ زېھنىنى بىلگەن تەقدىردە ئۇنىڭ نېمىلىكىنى بەلگىلىگۈچىسىنى ئېنىقلاپ ئالىمىز. ئاشۇ نەرسىنىڭ دەسلەپكى ئاساسى (سۇبستانتسىيەسى) بولىدۇ، بۇ نەرسىنىڭ جەۋھىرى (سوبستانتسىيەسى) دەپ ئاتىغىنىمىز ئۆزى ھەققىدە مۇنۇلارنى بىلدۇرىدۇ: «نېمىلىك» نىڭ ئۆزى نېمە؟ ئۇ ئۆزى قانچە؟ قانداق ياكى «ئۆزى نېمە ئىكەنلىكى» دىن باشقا بىر ھالەت ھەققىدە خەۋەردار قىلىدۇ. ئاشۇ نەرسە ۋە ئاشۇ مەلۇماتلار ھەققىدە بىز ئۇلارنى ھەقىقەتەنمۇ جەۋھەر دەپ ئاتايمىز. چۈنكى «نېمىلىكى ھەققىدە» ئاخبارات بېرىدۇ ۋە ئۇلار ئارەز دېيىلىدۇ. نېمىشقا ئۆزلىرى ھەققىدە «نېمىلىك» دىن تاشقىرى باشقا ئېنىقلىغۇچىلارنى مەلۇم قىلىدۇ.

ئەگەر يۇقىرىدا ئېيتىپ ئۆتۈلگەن نەرسە تۇيغۇ بىلەن ئىدراك قىلىنىدىغان نەرسە بولسا ۋە كۆپلىگەن ئەقلىي بىلىملەرگە ئىگە بولسا، ئۇلار ئارىسىدا ئاشۇ تۇيغۇ بىلەن ئىدراك قىلىنىدىغان نەرسىنىڭ «نېمىلىكى» ھەققىدە مەلۇمات بېرىدىغان ئەقلىي بىلىملەر بار بولسا ۋە ئەگەر بىزگە باشقا بىر نەرسە ھەققىدە ھېچ نەرسە — نە ئۇنىڭ قانچىلىكى (مىقدار ھېسابىدا)، ئۇنىڭ ئۆزى ۋە ھالىتىنىڭ قانداقلىقى — مەلۇم بولمىسا، ئۇ چاغدا بىز شۇ نەرسىنى سۆزنىڭ تولۇق مەنىسى بويىچە جەۋھەر دەپ ئاتىغان بولاتتۇق. ئەمما ئەسلا بىرەر نەرسىنىڭ جەۋھىرى ۋە باشقا نەرسىنىڭ ئارەزى بولۇش ئۈچۈن قوبۇل قىلغان جەۋھەر دەپ ئاتالماس ئىدى. ئەگەر شۇنداق ئىكەن بىز بارچە تەبىئىي ئەقلىي بىلىملەرنى سۆزنىڭ تولۇق مەناسىدا جەۋھەر دەپ ئاتايمىز. ئۇنىڭ تەبىئىتىگە خاس بولغان مۇناسىۋەتلىك بولمىغان باشقا نەرسىلەر بولسا، مۇتلەق جەۋھەر دەپ ئاتالغۇچى نەرسىنىڭ تەبىئەتكە ئېرىگەن ھالدا مۇناسىۋەتلىك بولغان ئارەزى (ئاكتسىدېنتسىيە) دەپ ئاتىلىدۇ. نىھايەت، ئېرىتىلگەن (مۇزافى) جەۋھەر دېگىنىمىزنى ئۇ بىزگە نەرسىنىڭ «نېمىلىكى» ھەققىدە مەلۇمات بەرسە، ھەقىقەتەنمۇ بۇ جەۋھەرگە بولغان ئوخشاشلىق ئۆلۈشىگە قاراپ ئۇنىڭ جەۋھىرى دەپ ئاتايمىز. مۇتلەق مەنادىكى جەۋھەردىن باشقا جەۋھەر مەۋجۇد ئەمەس. باشقا ھەممىسى ئومۇمىي نام بىلەن «جەۋھەردىكى ئارەز» دەپ ئاتىلىدۇ.

ئەرەستۇ بۇ ھالنى ئىلگىرى مەنتىقە قوللىنىلغان دەۋا بىلەن قۇۋۋەتلەيدۇ: جەۋھەردىكى مەۋجۇد ئارەزلەرنىڭ، جەۋھەردىكى ماھىيىتى «نېمە» ئىكەنلىكىنى ئېنىقلىغۇچىلىرىمۇ «نېمىلىكى» نى ئارەز ياردەمىدە ئېنىقلىغۇچىلىرىمۇ بولىدۇ. زاتىي، يەنى ئەينەن نەرسىگە كەلسەك، ئۇنىڭدىن بىرىنچى تەرتىپتىكى «نېمە» لىك كېلىپ چىقىدۇ. بۇ جەۋھەر شۇنداق جەۋھەرکى، ئۇنى ئارەزدىن نە ھېس - تۇيغۇ ۋە نە پىكىر بىلەن ئاجراتقىلى بولسۇن. ئەمما ئەقىل ھەر ھالدا جەۋھەرنى ئارەزدىن ۋە ئارەزلەرنى بىر - بىرىدىن، ئۇلار جەۋھەرگە خاس بولغانلىقى ئۈچۈن ئەمەس، بەلكى پەقەت بىرگىنە جەۋھەرنى ئىدراك قىلىش ئارقىلىقلا ئاجرىتىپ ئېلىشى مۇمكىن. ئۇنىڭ مەۋجۇدلۇقى ھېس - تۇيغۇلىرىمىز ۋە ئۆزىمىزنىڭ بۇ نەرسىدىن شەخسىي پايدىلىنىشىمىز ئارقىلىق تەسدىقلىنىدۇ. چۈنكى بىزگە نىسبەتەن بارچە نەرسىلەر خاسدۇر.

ئەرەستۇ بۇ نەرسىلەردە بىزدە بىرىنچى جەۋھەر كەبى قوبۇل قىلىنغانلىقنى نەزەردە تۇتىدۇ. بارلىقى ئىنسان ئىرادىسىدىن تاشقىرى مەۋجۇد بولغانلىقى ئۇ تەبىئەتكە ئۇيغۇن مەۋجۇد نەرسە دەپ ئاتايدۇ. ئىنسان ئىرادىسىدىن تاشقىرى مەۋجۇت بولغان ئۇشبۇ جەۋھەرنىڭ ھەربىر خىلىدا بىر جەۋھەر خاسدۇر. ئۇنىڭ تۇپەيلىدىن جەۋھەر ئۆز ئاساسىغا ئىگە بولىدۇ ھەمدە ئۇنىڭ تۇپەيلىدىن جەۋھەر ماھىيىتى ئۇنىڭ بارچە خىللىرىدىن (سىنىپلىرىدىن) ئاجرىلىپ تۇرىدۇ. ئۆز - ئۆزىدىن جەۋھەر بولغان بۇ ھەربىر سىنىپنىڭ ماھىيىتىنى ئۇ جەۋھەرنىڭ تەبىئىتىگە خاس خسلىتى، دەپ ئاتايدۇ. ماھىيەتلەرنىڭ بۇنداق پەرقلىنىشى جەۋھەرلەرنىڭ ئۆزىگە خاس خسلەتلىرى بىلەن ئېنىقلىنىدۇ، دەپ چۈشەندۈرىدۇ. ھەربىر خىلنىڭ ماھىيىتى شۇنداقكى، شۇ خىل نەرسىنىڭ ئۆزى ئۆزىدىن كېلىپ چىققان ھەرىكەت بىلەن

ئۇنىڭغا تەسىر قىلىشى ئېنىق روشەندۇر. شۇ خىل نەرسىدە مەۋجۇد بولغان باشقا ئەينەن زاتىي ئارەزلەرنىڭ خاھىي ھەرىكەت، خاھ مىقدار، خاھ سۈپەت، ھالەت ۋە باشقا ئارەزلىرى مەۋجۇدلىقىغا سەۋەب بولىدۇ. خۇددى مەسىلەن: تامنىڭ ماھىيىتى تورۇسنى تۇتۇپ تۇرىدۇ ۋە ئۇ تامغا تەئەللۇق خىسلەتلەرنى ئۆزلەشتۈرىدۇ. چۈنكى بۇ خىل خىسلەتلەرگە ئىگە بولۇش ئۈچۈنمۇ تامدۇر. تەبىئەت تۈپەيلىدىن مەۋجۇد جەۋھەرلەرنىڭ خىللىرىدىن ھەربىرىنى ئۇ «تەبىئەتكە ئۇيغۇن جەۋھەرلەر» دەپ، ئۇلارنىڭ ئەينەن (ماھىيەتلىك) ئارەزلىرىنى بولسا، ئۇ «تەبىئەتتىن ئارەزلەر» دەپ ئاتايدۇ. ئەرەستۇ ئۆز ئالدىغا مەقسەتنى قويغانلىقى ئۈچۈن ئۇنىڭغا ھېس ـ تۇيغۇ تۈپەيلىدىن بېتىپ بارغاندەك بېتىپ بارمىدى ۋە تۇغما ئادەت تۈپەيلىدىن ئەقلى بىلىملەرنى بىلگەندەك بىلمىدى، بەلكى ئۆزى مەنتىقىتە ئەسلىتىپ ئۆتكەن تەتقىق قىلىش ئۇسۇلى تۈپەيلىدىن مۇقەددىماتى ئەۋۋەلنى ئېنىقلاپ، مەقسىتىگە ئېرىشتى.

تۆتىنچى بۆلۈم

ئەرەستۇ بۇلارنىڭ ھەممىسىنى چۈشەندۈرمەكچى بولغاندا، ئۇ ئاڭ ـ چۈشەنچە ئۈچۈن روشەن نەرسىنىڭ زىددى بولغان ۋە ئەمەلدە پايدىلىنىش ئىشلىرىدا ئاقىل ھېسابلانغان نەرسىنىڭ زىددى بولغان مۇلاھىزىلەرگە دۇچ كېلىدۇ. بۇ مۇلاھىزىلەر شۇنداقكى، ئۇلار مەۋجۇد نەرسىلەرنىڭ ئۆزگىرىشى ۋە ئۇلارنىڭ ئۆزئارا پەرقىنى شەك ـ شۇبھىگە قويىدۇ. بۇ مۇلاھىزىلەر مەۋجۇد نەرسىلەر ئارىسىدىكى پەرقلەر ۋە ئۆزگىرىشلەر، مەۋجۇد نەرسىلەرنىڭ مەۋجۇدىيىتىگە باغلىق بولماي، بەلكى نەرسىنىڭ مەۋجۇدلۇقىدىن تاشقىرى بولغان باشقا بىر نەرسىگە باغلىق ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ. بۇ باشقا بىر نەرسىنىڭ ئۆزى نېمە؟ ئۇ مەۋجۇدىيەتتىن مەھرۇم بولغىنى ئۈچۈن شۇنداق ھالەتكە كېلىدۇ.

مۇشۇ تۇيغۇ بىلەن ئىدراك ئېتىلگۈچى نەرسىلەردە مەلۇم بىر يەككە نەرسىدىن ئاجرىلىپ چىققۇچى ئالاھىدە نەرسىلەر يوق. ئەگەر مەۋجۇد نەرسىنى مۇتلەق مەنادا ئېلىنمىدىغان بولسا، ئۇ چاغدا، بىرەر قىسقا مۇددەت ئىچىدە جەۋھىرىنى جەۋھەر ئەمەس نەرسىدىن ئۆز جەۋھىرىدىن تاشقىرى بولغىنى سەۋەبلىك پەرق ئېتەلەيدۇ. ئەمما جەۋھىرى بولمىغان نەرسە، ئۇمۇمەن ھېچنەرسە ئەمەس. پەرقلىنىدۇ دەپ ئويلىنىدىغان نەرسە ئۇمۇمەن مەۋجۇد ئەمەس. شۇنداق ئىكەن، ھەقىقەتەن مەۋجۇد بولمىغان ۋە مەۋجۇدىيەتتىن تاشقىرى بولغان نەرسە ئۇمۇمەن مەۋجۇد ئەمەس.

ئەدەتسىزلىك (كۆپلۈك) پەرقلىنىش تۈپەيلىدىن مەۋجۇددۇر. دېمەك ئەھەدىي (يالغۇز) — بىرلىك نېمىدۇر مەۋجۇد. ئەرەستۇ بىرلىك (تەنھا) نەرسىنىڭ تۇرلۈك سۈپەتلىرىگە قەدەر بايان قىلىدۇ. ئۇلارنىڭ (شۇ سۈپەتلەرنىڭ)ھەربىرى شۇ نەرسىگە نىسبەتەن باشقا سۈپەتلىرى كۆرسەتمىگەن خۇسۇسىيەتلەرنى كۆرسىتىدۇ. ئەدەتسىز (كۆپلۈك) سۆز بىرىكمىلىرى — ئىبارىلەر يارىمىدە نەرسە ھەققىدە ئىپادىلەنگەن خۇسۇسىيەتلەر مىقدار جەھەتىدىن بىر پۈتۈن بولۇپ قالىدۇ، ئەمما بىر سۆز ۋە بىر ئىبارە بولمايدۇ. شۇ قائىدە بويىچە ئاڭ ھېسسىيات، شاھادەت بەرگۈچى نەرسىگە ۋە ئاشۇ ئاڭ بىلەن ئىدراك قىلىنىدىغان نەرسىلەرنىڭ مەئقۇلاتلىرىدىن (ئەقلى بىلىملەردىن) ئەقىل بىلەن چۈشەنچە بولىدىغان ماھىيەتتىن پايدىلانغىمىزدا ئېرىشىدىغىنىمىز ھالەتكە زىت بولغان ئەقلىي خۇلاسە كېلىپ چىقىدۇ.

ئەرەستۇ مۇنداق مۇلاھىزىلەرنى باشتىلا مۇغلىتات، غەلەت (سوفىزم) دەپ رەت قىلىدۇ.

ئۇ ھەقىقەتەن توغرا پىكىرگە كېلىش ۋە ئىختىلاپلىق (بىر ـ بىرىگە زىت) ئەقلىي خۇلاسىلەرنى ئىنكار قىلىش ئۈچۈن، ئۇلار ھېچقانداق پايدا بەرمەيدۇ، دەپ چۈشەندۈرىدۇ. (سۆز سوفىزم توغرىسىدا بولۇاتىدۇ). ھەقىقىلىككە پەقەت ئاڭ ۋە ئەقىل تۈپەيلىدىن يەتكىلى بولىدۇ.

كېيىن ئەرەستۇ ئۆز تەتقىقاتلىرىنى داۋام قىلدۇرۇپ، فەزا (ئالەم بوشلۇقى) دا نامايەن بولغان جەۋھەر، دەپ ئاتالغۇچى ھەربىر نەرسىنىڭ ئېنىق ـ بويى ۋە قېلىنلىقى بار دېگەن پىكىرگە كېلىدۇ.

راستىنى ئېيتقاندا، جەۋھەر فەزادا ئۇزۇنچاق دەپ تەرىپلىنىدىغان بولسا، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ بەزى «جىسملار»، بەزى «جىسمىي جەۋھەرلەر» دەپ ئاتىلىدۇ. تەبىئىي مەۋجۇد نەرسىلەر، جىسملارغا ئارەزلەر، جىسمىي جەۋھەرلەر ۋە ئۇلارغا خاس بەلگىلەرگە ئىگە. بۇلارنىڭ ھەممىسى تەبىئەت ھەققىدىكى پەن (فىزىكا) نىڭ ماۋزۇسىدۇر. ئەرەستۇ بۇ نەرسىلەرنى ئىسپات تەلەپ قىلمايدىغان مۇقەددىماتلاردىن ئالىدۇ ۋە ئۇلارنى تەھلىل قىلىشتا جەدەلىي (دىئالېكتىك) ئۇسۇلنى قوللايدۇ. جەدەلىي ھەۋارە (دىئالېكتىك دىئالوگ) قابىلىيەت پەيدا قىلغۇچى ھالەتكە ئېلىپ كېلىدىغان نەرسىنى چۈشەندۈرۈش ئۈچۈن ئۇ شۇنداق يول تۇتىدۇ. دېمەك، ئۇ ئاشۇ نەرسىلەرگە ئىلمىي قانۇنلارنى تەتبىق قىلىدۇ ۋە ئۇلار تۈپەيلىدىن ئۇلارنىڭ ماھىيىتىنى ئۆگىنىدۇ. ئىلمىي يەقىنىيەنى بەرگۈچى ۋە تەسادىپىي ئۇچرىغۇچى ئۇلاردىكى مەۋجۇد مۇقەددىماتلارنىڭ شەرت - شارائىتلىرىنى دەلىل كەلتۈرۈش ئارقىلىق تاپىدۇ. بۇ شەرت - شارائىتلار ئۆزلىرىدە بولمىغان نەرسىلەرنى ئەرەستۇ ئۆز ھالىدا قالدۇرىدۇ.

بۇ ئۇنىڭ بۇنىڭدىن كېيىن مۇشۇ مەسىلىگە يەنە قايتىشىنى خالىغان ۋە ئىلمەلىيەقىنىيە تەلەپ قىلغان چاغلاردا مەدەنىي مەئقۇلاتلاردىن پايدىلىنىش ھەققىدىكى تەۋسىيەلىرىدە ئېيتىپ ئۆتكەنلىرىنى ئۆگىنىشكە ئۆزلىرىنى بېغىشلىغۇچىلار ئۈچۈن يازغان كىتابلىرىدا ئۆز تەستىقىنى تاپقان. كۆرۈلۈۋاتقان ھەربىر نەرسىنى ئۇ ئىككى جەھەتتىن — جەدەلىي ۋە ئىلمەلىيەقىنىيە تەرىپىدىن سېلىشتۇرىدۇ. بۇنى ئۇنىڭغا خاس بارچە نەرسىنىڭ ھەقىقىلىقىغا يېتىشىشى ئۈچۈن قىلغان. ئەۋۋەلا ئەرەستۇ ئاشۇ ئۇسلۇبتىن پايدىلىنىدۇ: مەۋجۇد نەرسىلەرنى تەرىپلىگۈچى ئومۇمىي تەستىق، مەلۇماتلاردىن ئىبارەت بولغان ئومۇمىي ئاساسلارنى ئېنىقلايدۇ. بۇ ئۆز - ئۆزىچە دەسلەپكى ئەقلىي بىلىم ئەمەس، بەلكى بىرىنچى ھالدىن باشلاپ نامەلۇم ئەڭ ئومۇمىي مۇلاھىزىلەردۇر. ئۇلار ئۆز - ئۆزىدىن مەلۇم بىرىنچى ئەقلىي بىلىملەردىن كېلىپ چىقىدىغان دەلىللەر يارىمىدە ئېنىقلاش ۋاستىسى بولۇپ خىزمەت قىلىدۇ. ئۇلار ھەققىدە تەتقىقات ئېلىپ بارغاندا، ئۇ جەدەلىي ئۇسۇللاردىن پايدىلىنىدۇ.

جىسمىي جەۋھەرلەرنىڭ ھەممىسىدە بولىدىغان مەۋجۇدىيەتنىڭ دەسلەپكى ئاساسلىرىدا مەۋجۇد قانۇنلارنىڭ ئومۇمىي ئاساسلىرىنى بايان قىلىدۇ. ئۇلاردىن ھەربىرىگە ئايرىم ھالدا ھەمراھ، ئىككىسىگە دەسلەپكى ئاساس (ئەسلى مۇتاريەت) لەر بارىدۇر. ئۇلار: بىلقۇۋۇۋەتى (پوتېنتسىئال потенциал)[1] مەۋجۇد دەسلەپكى ئاساس — ئۇنى «ماددا»، «ماتېرىيە» دېيىلىدۇ. مۇھىممانە (ئاكتۇئال — ئەڭ مۇھىم) مەۋجۇد ئەسلى مۇتاريەتنى بولسا، «شەكىل»، «فورما» دېيىلىدۇ.

ئەرەستۇ بىلقۇۋۇۋەت ھالەتتىن مۇھىممانىگە ئۆتۈش ئۈچۈن بىلقۇۋۇۋەتى مەۋجۇد ئەسلى مۇتاريەتنىڭ (دەسلەپكى ئاساسىنىڭ) ئۆزى يېتەرلىك ئەمەس، دەپ چۈشەندۈرىدۇ. بۇنىڭ ئۈچۈن بىلقۇۋۇۋەتتىن مۇھىمانىگە ئۆتكۈزگۈچى ئۈچىنچى بىر ئەسلى مۇتاريەتنىڭ بولۇشى زۆرۈر. ئاشۇ ئەسلى مۇتاريەت (دەسلەپكى ئاساس) «مەخسۇلى ئەسلى مۇتاريەت» ئەمەلىدىكى دەسلەپكى ئاساس — دەپ ئاتىلىدۇ.

ئۇ ھەربىرىتە بولۇش ئۈچۈن ھەربىرىتەلەنگۈچى ۋە ئۆزگەرگۈچى ھەممە نەرسە قانداقتۇر چېگىرىغا «ئاخىرىغا» ۋە «مەقسەتكە» قاراپ بارىدۇ، دەپ ھېسابلايدۇ ۋە ئۆزىچە جىسمىي جەۋھەر بولمىش بارچە نەرسە يا «مەقسەتكە» ۋە «ئاخىرىغا» ياكى قانداق بولمىسۇن بىرەر مەقسەت ياكى چېگىرىغا ئېلىپ بارغۇچى نەرسىگە بېرىشى زۆرۈر. شۇنداق قىلىپ «مەقسەتكە» مۇ، ئاخىرىغىمۇ مۇتاريەتلەر ئېرىشىشلىرى ۋە ئۆز مەجبۇرىيەتلىرى بويىچە ئەسلى مۇتاريەت بولمىش پارچىسىغا كۆپىمۇ ئەمەس، ئازمۇ ئەمەس، تۆت جىنس ھەمراھ بولۇشى ئۇنىڭغا روشەن بولىدۇ. ئۇلار — ماددا، جەۋھەرىي سانى (ئىككىنچى جەۋھەر)، سۇبستانتسىيە[2]، پائالىيەتتىكى سەۋەب ۋە نەتىجىلەردۇر.

---

① پوتېنتسىئال — فىزىكىدا ئېلېكتر ياكى ماگنىت مەيدانىنىڭ مەلۇم نۇقتىدىكى ھالىتىنى خاراكتېرلەيدىغان مىقدار. 2) ئىمكانىيەت، كۈچ - قۇدرەت دەرىجىسى، پايدىلىنىش مۇمكىن بولغان ۋاستىلەر.

② سۇبستانتسىيە (Субстанция) — پۈتۈن بارلىق ۋە ھادىسىلەرنىڭ ماھىيىتى ئاساسى.

ئەرەستۇ يەنە تەبىئەتنىڭ نېمىلىكىنى، ئۇ توغرۇلۇق بارچە يۇرۇتكۇچىلەرگە قانداق بولۇپ تۇيۇلۇشىنى چۈشەندۈرىدۇ. ئۇنىڭ ماھىيىتىنى ئومۇم كۆرۈنۈشىدە تەسۋىرلەپ، تەبىئەت ھەققىدىكى پەن (فىزىكىدىن) خەۋەردار قەدىمكىلەر تەبىئەت ھەققىدە نېمىلەرنى دېگەنلىكى ۋە ئۇلارنىڭ ئۆزلىرىدە يۈنانلىقلاردا تەبىئەت ھەققىدە شۇ دەسلەپكى ئاساسلار مەجمۇئەسىدە نېمىلەر دېيىلگەنلىكىنى بايان قىلىدۇ. ئۇ تەبىئەتنىڭ ماھىيىتىنى «تەبىئەت» دەپ ئاتىلىدىغان ئەسلى مۇتاربىغەتنىڭ قانداق ۋەزىپىنى بېجىرىشىنى «تەبىئىي نەرسىلەر» دېگەن ئىبارىنىڭ مەناسى قانداقلىقىنى، «تەبىئەت بىرلەمچىسى» ئىبارىسىدە مەۋجۇدىيەتنىڭ ئاشۇ دەسلەپكى ئاساسلىرى ھەققىدە قانداق چۈشەنچە بېرىلىدۇ، «تەبىئىي جەريان بويىچە»، «تەبىئەت بويىچە»، «تەبىئىي جەريان بويىچە ئەمەس» دېگەن ئىبارىلەرنىڭ قانداق مەنالىرى بارلىقىنى تەھلىل قىلىدۇ. ئاشۇ چۈشەنچىلەرنىڭ يېغىندىسىنى مەۋجۇد نەرسىلەر ھەققىدىكى بىلىم ۋە ئۇلارنى خاتا چۈشىنىش قانداق پەرقلىنىدىغانلىقىنى كۆرۈپ چىقىدۇ. ئۇ يەنە تۆت دەسلەپكى ئاساس ھەققىدە قانۇنلار بويىچە بىر ـ بىرىگە نىسبەتەن قانداق جايلاشقانلىقى، ئۇلاردىن قايسى بىرسى كۆپرەك، قايسى بىرى ئازراق راۋاجلانغانلىقى ھەققىدە توختىلىدۇ. ئۇلار مەۋجۇد نەرسىلەرگە ماھىيەت ئاتا قىلىشىنى تەكىتلەيدۇ. بۇ ماھىيەتنى ئۇنىڭ ئۆزى تەتقىق قىلىدۇ. بۇنىڭ ئۈستىگە بۇ ھالەت مەخسۇس تەبىئىي نەرسىلەرگە تەئەللۇقتۇر. شۇنىڭ ئۆزى بىرىنچى ئاساسلار ۋە بىرىنچى سەۋەبلەر، مەخسۇس تەبىئىي نەرسىلەردۇر.

ئەرەستۇ جىسمىي جەۋھەرلەردە ئۆز ـ ئۆزىچە مەۋجۇد قانۇن ۋە ئاساسلار ھەققىدە توختىلىدۇ. ئۇ جىسىم فەزادا ئۇزۇنچاق تۇرۇش نۇقتىئىي نەزەرى نېمىدىن ئىبارەت ئىكەنلىكىنى، جىسمنىڭ فەزادا (بوشلۇقتا) ئۇزۇنچاق تۇرۇشنىڭ مۇھىملىقىنى، ئۇزۇنچاق تۇرۇش ئۇزۇنچاق تۇرۇشنىڭ قىسىملىرىدىن ئىبارەتمۇ، ئۇلارنىڭ ھالەتلىرىنى ئۆزئارا بېقىنلاشتۇرۇشقا باغلىقمۇ ياكى باشقا بىرەر ئۇسۇل تۇپەيلىدىن مەۋجۇد ئىكەنلىكىنى چۈشەندۈرىدۇ.

ئۇ، جىسمى تەبىئەتكە ماس جەۋھەرنى، جەۋھەرنىڭ ماھىيىتى ئۇنىڭ ئالەم بوشلۇقىدا ئۇزۇنچاق تۇرۇشقا باغلىقمۇ ـ ئەمەسمۇ دېگەنلەرنى تەھلىل قىلىدۇ. بارچە ئۆزىگە خاس ئارەزلەر (ئاكتىسىدېنتسىيە) بىلەن جەۋھەر (سۇبستانتسىيە) بولسا، ئۇ نەرسە جىسىم ۋە ئۇزۇنچاق تۇرغان بولالامدۇ؟ ئۆزىدە شەكىل ۋە ئارەزلەر ئالمىشىپ تۇرغۇچى ۋە ئۇنىڭدىن جەۋھەرلەرنىڭ خىللىرى پەيدا بولىدىغان ماددا بولغىنى ئۇچۇن يا جىسىم ۋە ئۇزۇنچاق بولىدۇ، ياكى ئۇ نەرسە ماددىي جەۋھەر بولىدۇ. نېمىشقا دېگەندە ئۇنىڭ ئۇزۇنچاق بويى، ئەن ۋە قېلىنلىقىغا ئىگە. ئەرەستۇ بۇ ئۇزۇنچاق نەرسە جەۋھەر ئەمەس، باشقا نېمە، دەپ چۈشەندۈرىدۇ. ئۇزۇنچاقلىق، سوزۇلۇش ئۇنىڭ جەۋھەرلىكى نۇقتىئى نەزەرىدىن جەۋھەرنىڭ ماھىيىتىنى بىلدۈرمەيدۇ. بىزنىڭ ئىبارىمىزدىكى «ئۇزۇنچاقلىق»، «سوزۇلغانلىق» خۇددى «ئاق» ئىبارىسىدىكىگە ئوخشاش مەناغا ئىگە ۋە جەۋھەر ھەققىدە گەپ قىلىۋاتقىنىمىزدا بىز مۇتلەق مەنادىكى جەۋھەر ھەققىدە سۆز قىلمىز. بۇ يەردە بىز ئۇنىڭ ئۇزۇنچاقلىقى، سوزۇلغانلىقى ۋە بوي، ئەن، قېلىنلىقى بار نەرسە ھەققىدە گەپ قىلىۋاتىمىز. جەۋھەر ئۆزىگە خاس بولغان باشقا نەرسىلەرگە ئىگە. «سوزۇلغانلىق» ۋە «سوزۇلغانلىق» چۈشەنچىلىرى جىسمىي جەۋھەرنىڭ قايسى ماددىسىغا ۋە ئۇنىڭ شەكلىگە خاس، ماددا بولسا ئۆز ماھىيىتىگە خاس، ماددا بولسا ئۆز ماھىيىتى بويىچە جىسىم ئەمەس، شەكىلمۇ شۇنداق — جىسىم ئەمەس. ئەمما ماددا ۋە شەكىلنىڭ بىرلىشىپ ئۈيغۇنلىشىشى (سنتېزى) بوشلۇقتا ئۇزاقلىشىش كۆرۈنۈشىنى پەيدا قىلىدۇ. ئاشۇ ئۇزۇنچاقلىق، ئۇزاقلىشىش، شۇ بىرىكىش — سنتېزدا مەۋجۇد. چۈنكى ئۇ ئۆز مەۋجۇدىيىتىدە ئۆز شەكلىنىڭ مەۋجۇدىيىتىگە ئەگىشىدۇ ۋە جەۋھەرنىڭ شەكىل مەۋجۇدىيىتى سەۋەبلىك ئۇ، يەنى ئۇزۇنچاقلىق، سوزۇلغانلىق ھەقىقىي ۋە بەركامال جەۋھەر بولۇپ قالىدۇ. تەبىئىي جەۋھەرنىڭ ماددىسى (ماتىرىيە) ئۆزىگە خاس بولغان شەكىلدىن خالى ئەمەس. شۇنىڭ ئۈچۇن جەۋھەر قانداقتۇ ئۇزاقلىشىشتىن تەركىب تاپقان ئەمەس. ئۇزاقلىق، ئۇزۇنلۇق، كەڭلىك، قېلىنلىقلار بولسا، ئەڭ

ئاۋۋالقى (بىرىنچى) ئارەزلەردۇر (ئاكتىسدېنتسىيەدۇر) . ئاشۇ ئارەزلەر تەبىئىي جەۋھەرلەردە مەۋجۇد بولغان باشقا ئارەزلەرگە ئوخشاش ئۇنىڭدا پەيدا بولۇپ، ئۆزگىرىپ، كۆپىيىپ ياكى كەمىيىپ تۇرىدۇ. ئەرەستۇ كېيىن مىقياسى بويىچە چەكسىز بوشلۇقتا ئۇزاقلاشقان ئۇزۇنچاق جىسمىي جەۋھەرنىڭ بار - يوقلۇقى ھەققىدە سۆز ئاچىدۇ. ئۇ چەكسىز بوشلۇقتا ئۇزاقلاشقان جىسمىي تەبىئىي جەۋھەر يوقلۇقىنى ۋە ھەربىر جىسمىي تەبىئىي جەۋھەر بوشلۇقتا چەكلەنگەنلىكىنى چۈشەندۈرىدۇ. ئەرەستۇ تەبىئەت نەرسىلىرىدە بولغان چەكلەنگەن بېنىھايەتلىك (چەكسىزلىك)، تەبىئەت نەرسىلىرى ھەققىدە سۆزلىگۈچىلەر چەكسىزلىك ھەققىدە ئويلىغانلىرىدەك ئەھمىيەتتىن پۈتۈنلەي باشقا ئەھمىيەتكە ئىگە، دەپ چۈشەندۈرىدۇ. ئەرەستۇ ئاشۇ ئەھمىيەتنى قىسقىچە تەرىپلەيدۇ ۋە ئۇنىڭ قانداقلىقى، نېمىگە تەئەللۇق ئىكەنلىكى ھەققىدە ئېيتىپ ئۆتىدۇ.

كېيىن ئۇ ھەرىكەت دەرىجىسىنى، رۇتبە (كاتېگورىيە) سىنى، ئۇنىڭ قانداق نامايەن بولۇشىنى ۋە ماھىيىتىنى تەھلىل قىلىدۇ. ھەرىكەت — ئۇنىڭ بىنىھايەتلىكىنى كۆرسەتكۈچى ماھىيەتكە ئىگە بولغانلىقى ئۈچۈن، ھەرىكەت بوشلۇق ۋە ۋاقىت ئىچىدە بىر نەرسىدە باشقا نەرسىگە ئۆتكەنلىكى ئۈچۈن، ھەرىكەت جىسمىي جەۋھەرنىڭ ئارەزى بولۇپ، ھەرىكەتلەندۈرگۈچى سەۋەبكە ئىگە بولغانلىقى ئۈچۈن ئۇنى تەتقىق قىلىشقا زۆرۈرىيەت تۇغۇلىدۇ. شۇ قاتاردا ھەرىكەت بىلەن بىللە ئۇنىڭ ماھىيىتىنى تەرتىپى بىلەن ھەمدە ئۇنىڭ ئۆزى نېمىدىن ئىبارەت ئىكەنلىكى، نېمە ئۈچۈن كېرەك ۋە ئۇ قانداق؟ ئۇنىڭ مەۋجۇدىيىتى قانداق ئىكەنلىكىنى ۋە ئاخىرى ئۇنىڭ ماھىيەت ھاسىلاتلىرىنى ئېنىقلاش زۆرۈر. ئاشۇ كۆپتىن كۆپ شارائىت ھاسىلاتلىرىنىڭ ھەربىرىنى ھەرىكەت ئۆز ئىچىگە ئالغىنى ئۈچۈن، بۇ شارائىتلارنىڭ ھەر قايسىسىغا ھەرىكەت خاس ۋە ھەرىكەتلەندۈرگۈچى جىسملارغا ھەرىكەت ھاسىلاتلىرىنىڭ شارائىتى خاس بولغانلىقى ئۈچۈن، ئەرەستۇ يۇقىرىدا ساناپ ئۆتۈلگەن ھەربىر شارائىتنىنى ھەرىكەت ئۆز ئىچىگە ئالغانلىقىنى ۋە شارائىتلاردىن ھەربىرى ھەرىكەتنى ئۆز ئىچىگە ئالغانلىقىنى تەتقىق قىلىدۇ. بۇنىڭ ئۈچۈن ئەرەستۇ ماكان كاتېگورىيىسىنى تەھلىل قىلىدۇ. ماكاننىڭ نېمە ئىكەنلىكى ھەققىدە پىكىر يۈرگۈزىدۇ. ماكان ماھىيەتكە خاس بولغان نەرسىلەرنىڭ تەرتىپلىرىنى كەلتۈرىدۇ ۋە جىسمنىڭ ماكانى بولۇپ تۇرۇقلۇق قانداقتۇ ئارەزگە ئىگە بولۇشىغا زۆرۈرىيەت بولغان ھالدا جىسىم ئۈچۈن ماكان زۆرۈرمۇ — يوقمۇ مەسىلىنى كۆرۈپ چىقىدۇ.

ئەرەستۇ ھەرىكەتلەندۈرگۈچى سەۋەب، ھەرىكەتنىڭ بوشلۇققا بولغان ئېھتىياجىنىڭ ئاقىۋىتىمۇ ياكى يوقمۇ دېگەن مەسىلىنى تەھلىل قىلىدۇ ۋە ئۇنىڭ (ھەرىكەتلەندۈرگۈچى سەۋەبنىڭ) نە ئويغاتقۇچى سەۋەبكە، نە ۋەكۈئۇمنىڭ (ھاۋا ياكى سۇيۇقلۇق ئۆتكۈزمەيدىغان ئىدىشنىڭ) يوقلۇقىغا، نە ھەرقانداق تەبىئىي سەۋەبلەر يىغىندىسىغا ئېھتىياجى، بۇنىڭ ئۈستىگە بوشلۇقتىكى — نە جەۋھەرگە ۋە نە ئارەزگە ئېھتىياجى يوق دەپ تەكىتلەيدۇ. ئۇ مۇتلەق بوشلۇقنىڭ يوقلۇقىنى ئانچە چوڭقۇر بولمىسىمۇ چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ.

كېيىن ئەرەستۇ «ۋاقىت» كاتېگورىيەسىنىڭ نېمىلىكىنى چۈشەندۈرىدۇ ۋە بۇ ھەرىكەتنىڭ باشلىنىشىغا زۆرۈ بولغان بەھىساب سەۋەبلەر ھەققىدە توختىلىدۇ. بىر - بىرىگە تېگىپ تۇرغۇچى ۋە يانمۇ - يان تۇرغۇچى باشقا جىسملاردىن ھەرىكەتلىنىدىغان مۇتەھەررىك (ھەرىكەتچان) جىسملار بولۇشى كېرەك. ئۇلار ئۆز نۆۋىتىدە باشقا جىسملاردىن ھەرىكەتلىنىدۇ ۋە باشقىلار. مۇنداق ھالەتتە بىر جىسمنىڭ باشقىسىغا نىسبەتەن ھەرىكىتى ئۆزئارا يېقىنلاشقان ۋە يانداشقان، بىر ھەرىكەت ئىككىنچىسىدىن كېلىپ چىقىدىغان ۋە ئومۇمەن ئالغاندا چەكسىز بولىدۇ.

ئەرەستۇ تەبىئىي جىسىم ۋە تەبىئىتىگە قارىغاندا باشقا بىر جىسمنى قانداق قىلىپ ھەرىكەتكە كەلتۈرۈشنى ۋە ھەرىكەتتىكى ئالدىنقى جىسمدىن ھەرىكەتكە كەلگەن جىسملار ئۆز نۆۋىتىدە باشقىلارنى قانداق ھەرىكەتكە كەلتۈرۈشنى كۆرسىتىدۇ. بۇنىڭدا ھەرىكەت شەكلى پەقەت مېخانىك

(ئەلھەيەل) ھەربىر ھەرىكەت بولۇپ، باشقىچە بولۇشى مۇمكىن ئەمەس. ئەتراپتىكى باشقا جىسىملارنى ھەربىرىكەتكە كەلتۈرگۈچى ئاشۇ ھەربىر ھەرىكەت توغرا سىزىقلىق بولماي، بەلكى ئايلانما ھەربىرىكەتتۇر. باشقا بىر جىسىم ئارقىلىق ھەربىرىكەتكە كەلتۈرۈلىدىغان جىسىم ئاشۇ جىسىمنىڭ ھەربىر ھەرىكەت تەسىرىدىن تاشقىرى بولمايدۇ. ئەرەستۇ بۇ جىسىم مۇتلەق مىقدارغا ئىگە بولۇشى مۇمكىن ئەمەس، دەپ چۈشەندۈرىدۇ. دېمەك، ھەممە تەبىئىي جىسىملارنى ھەربىرىكەتكە كەلتۈرگۈچى باشلانغۇچ جىسىم بولۇشى زۆرۈر ۋە يەنە شۇ جىسىمدىن ھەربىرىكەتنى قوبۇل قىلىپ، باشقا ھەممە جىسىملاردىن ئايلانما ھەربىرىكەتكە كەلتۈرگۈچى باشقا بىر جىسىم بولۇشى كېرەك.

كېيىن ئۇ ئايلانما ھەركەتلەنگۈچى جىسىم ھەققىدە توختىلىدۇ. ئاشۇ جىسىم ئۆز - ئۆزىدىن ھەربىرىكەتلىنىدىغان ياكى ئۇنى ھەربىرىكەتلەندۈرگۈچى سەۋەب بارمۇ؟ ۋە ئۇنىڭ ھەربىرىكەت مەنبەئى بار بولۇشى كېرەكلىكىنى چۈشەندۈرىدۇ. ئەرەستۇ تەبىئىي ھالدا ئايلانما ھەرىكەت قىلغۇچى جىسىملار ھەربىرىكەتلىرىنىڭ ئاساسلىرىنى كۆرسىتىدۇ. ئۇلار جىسىملارمۇ ياكى جىسىم ئەمەسمۇ؟ ئۇلار ماددا ۋە جىسىملىرى (تەنلىرى) بولمىغان جىسىمسىز ماھىيەتمۇ ياكى ئەمەسمۇ، دېگەن مەسىلىنى ئايدىڭلاشتۇرىدۇ.

بەشىنچى بۆلۈم

ئەرەستۇ بۇلارنىڭ ھەممىسىنى دىققەت بىلەن ئۆگىنىپ چىققاندىن كېيىن، ئايلانما ھەربىرىكەتنىڭ ئەڭ چېتىدە تۇرغۇچى جىسىملار، مەۋجۇد نەرسىلەرنىڭ قانداقتۇ ماھىيىتى ئىكەنلىكىنى ۋە ھېچ ۋاقىت ئۇ ماھىيەت ۋە تەبىئەت ھادىسىسى، نە جىسىم بولۇشى مۇمكىن ئەمەسلىكى، ئۇ نە جىسىمدا ۋە ماددىدا بولۇشى مۇمكىن ئەمەسلىكى ئۇنىڭغا روشەن بولىدۇ. ئۇلارنى تەبىئىي نەرسىلەرگە نىسبەتەن قوللىنىلىدىغانغا ئوخشاش ئۇسۇلدا تەتقىق قىلماي، بەلكى پۈتۈنلەي باشقىچە ئۇسلۇب بىلەن تەتقىق قىلىش كېرەك بولىدۇ.

يۇقىرىدا ئېيتىپ ئۆتۈلگەنلەر ئەرەستۇ تەبىئەت ھەققىدىكى پەنگە مەنسۇب دېگەن ئاساسلارنىڭ يىغىندىسىنى تەشكىل قىلىدۇ. ئۇلار ھەققىدە ئەرەستۇ «فىزىك گارمۇنىيە» ناملىق كىتابىدا توختىلىدۇ.

ئۇ بۇ كىتابىدا تەپسىلىي يورۇتقان ماۋزۇنى يەنە باشقا بىر كىتابىدىمۇ داۋاملاشتۇرىدۇ. بۇ كىتابنى ئۆز زۆرۈرىيەت نۇقتىسىنەزەردىن شۇنداق بىر جىسىم بولۇشى كېرەككى، ئۇ جىسىم ئۆز ئەتراپىدا تۇرغۇچى باشقا جىسىملارنى ھەربىرىكەتكە كەلتۈرۈشى زۆرۈر، دېگەن پىكىر بىلەن باشلايدۇ. ئەمما بۇ جىسىملار مۇتلەق بوشلۇقتا ئەمەس. يەنە ئاشۇ جىسىم باشقا يانداش جىسىملارغا تۇتىشىشى ۋە تېگىپ تۇرۇشى كېرەك. چۈنكى ئۇلار ئارىسىدا ھېچ ۋاقىت بوشلۇق يوق. بىر - بىرىگە يېقىن ۋە يانداش جىسىملارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان مەجمۇئەنى ئەرەستۇ «كائىنات» دەپ ئاتايدۇ.

ئەرەستۇ كائىنات ئوراپ ئالغان بۇ جىسىملار مەجمۇئەسى ئىچىدە كائىناتنى تەشكىل قىلغۇچى ئەڭ بىرىنچى جىسىملار بولمىش جىسىملار بارمۇ - يوق، دېگەن مەسىلىنى ھەمدە ئۇلار كائىناتنىڭ ئەڭ بىرىنچى بۆلەكلىرى بولسا ۋە ئالەمنى يوق قىلىپ ياكى ئىنكار قىلىپ تاشلاش ئۈچۈن ئۇلاردىن بىرەر بۆلىكىنى بىر ياقلىق قىلغاندا كائىنات يوق بولۇپ كېتەمدۇ، دېگەن مۇرەككەپ مەسىلىنى ئۆگىنىدۇ. ئۇ كائىناتنى تەشكىل قىلغۇچى ئەڭ بىرىنچى جىسىملار بار ۋە ئۇلار كائىناتنى تەشكىل قىلغۇچى جىسىملار بولغان بىرىنچى مەۋجۇدىيەتلەردۇر، دەپ چۈشەندۈرىدۇ.

(داۋامى كېيىنكى ساندا)

ئۇيغۇر كىتاب توربېكىتى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى تورىسى

مۇخەممەسلەر

نەشرگە تەييارلىغۇچى : مىرھايات مىرسۇلتان

مۇھەررىردىن: ئۇزۇن تارىخىي مۇساپىلەر جەريانىدا مەدەنىيەت مىراسلىرىمىز ئۆز بېشىدىن تالاي ئېغىر قىسمەتلەرنى ئۆتكۈزدى. نۇرغۇن تەبىئىي ۋە ئىجتىمائىي ئاپەتلەر جەريانىدا تالاي مەدەنىيەت ۋەسىقلىرىمىز مەڭگۈگە يوقالدى. يەنە تالاي مىراسلىرىمىز ئاپەتلىك سىناقلارنى باشتىن كەچۈرۈپ، ساق - سالامەت دەۋرىمىزگىچە يېتىپ كەلگەن. ئۇيغۇر شائىرى ھەيرەتى ۋە ئۇنىڭ شېئىرلار توپلىمى ئەنە شۇ ئەسىرلەر بوران - چاپقۇنلىرىدا غايىب بولغان. پەقەت ئۇنىڭ دىۋانىدىن ئايرىلىپ قالغان تۆت ۋاراق مۇخەممەسلا باشقا بىر كىتابنىڭ قېتىدا ساقلىنىپ قالغان. قىپقالغان مۇخەممەس گەرچە بەك ئاز بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭدىن شائىرنىڭ تىل خۇسۇسىيىتى، بەدىئىي ماھارىتى ۋە ئىدىيىۋىلىك جەھەتتە پىشقان تەپەككۇر ئىگىسى ئىكەنلىكى بىلىنىپ تۇرىدۇ. بولۇپمۇ ئۇنىڭ «دېھقاننامە» سى بۇ جەھەتتە نەمۇنە بولغۇدەك ئېسىل مىرلسدۇر.

تا جەھان بازارى سارى بولدى پەيدا بۇلھەۋەس،
قىلمادى مىھرى فەنا نەقدىنى سەۋدا بۇلھەۋەس،
ھەردەم ئەيلەپ بۇلھەۋەسلىكنى ھۇۋەيدا بۇلھەۋەس،
ھەر نەفەس بىر مۇلتەمەس ئەيلەر تەمەننا بۇلھەۋەس،
بەرئەبەس ھەر خارۇخەس ئەيلەر تەماشا بۇلھەۋەس.

بۇلھەۋەس سەدقىغە گەر يۈز يىل ئوقۇساڭ چەھار قۇل،
گەر ھىدايەت باشلاسە يۈز مىڭ ئۇلۇلئەزمى رەسۇل،
بۇلھەۋەسلىكدىن بۆلەك ھېچ ئىشنى ئول قىلماس قەبۇل،
ئاشىقى سادىقغەدۇر خارا بۇ يولدا خارى گۈل،
گۈلنى خار ئەيلەر خەيالى دۇرنى خارا بۇلھەۋەس،

ئاشىقۇ مۇشتاق ئىشى، جانا، كىفايەت تاپمادى،
يا بۇ دەرگاھنىڭ سەگى كويىچە قۇربەت تاپمادى،
بۇلھەۋەسدەك سادىقۇل - ئىخلاس ھۇرمەت تاپمادى،
ئاشىقى دىلخەستە يارّ ئىشكىدە ئىززەت تاپمادى،
كور فەلەكنىڭ گەردىشىدىن مەجلىس ئارا بۇلھەۋەس.

بۇلھەۋەس ئەۋۋارە يا فەزلى ھۇنەر جەمئىدە يوق،
زۇمرەئى ئۇششاق ئارا يا ئەھلى دىل بەزمىدە يوق،
كەسىب ئېتىپ ئەيلەپ تىجارەت يا دەرەم ئىلكىدە يوق،
بىر ۋەرەق كەسبى كەمالاتى ئۇلۇم كۆڭلىدە يوق،
قىلسە گەر سەيرى سەمەرقەندۇ بۇخارا بۇلھەۋەس.

تىيرە تەبئ ئەل - خەلق ئارا بولمىش ئانىڭ ئارايىشى،
مىھنەتۇ ھىجران ماڭا بولمىش قەزانىڭ خاھىشى،
بەختۇ غەم پۇر دەرد ئىشى چەرخى فەلەكنىڭ گەردىشى،
①.....
ھەيرەتى خۇنابە نۇشۇ بادە پەيما بۇلھەۋەس.

* *

خۇبلۇق باغدا سەندەك تازە گۇل پەيدا ئەمەس،
گۇلشەنى رىزۋان جەمالىدەك فەرەھ ئەفزا ئەمەس،
بەرگى گۇل نازۇكلۇق ئىچرە سەن كەبى رەئنا ئەمەس،
ھۇسن ئارا لەيلى سىنىدەك مۇنچە كۆپ زىبا ئەمەس،
ئىشق ئارا مەجنۇن مىنىدەك ۋالەئى شەيدا ئەمەس.

جان دىماغىغە تېگىپ ئىشقىڭ ھەۋاسى جاڭلادىم،
سۇنبۇلۇڭ بويى نەسىمدۇر دەۋاسى ئاڭلادىم،
ھەجر زۇلماتىدا ۋەسل ئۇممىدى بەرقىن تاڭلادىم،
غەم شەبىستانىدا ئىشقىڭ لەمئەسىدىن ئىگلەدىم،
پەرتەۋى سالمىش جەمالىڭ شەمئى بەزم ئارا ئەمەس.

جىلۋەلەر جان غارەت ئەيلەپ ئۆتتى ناگەھ دىلرەبا،

① ئەسلى قولىبازمىدا بۇ ئورۇندىكى مىسرا كۆچۈرۈلمەي قالغان:

ئەقلىۋ كۇل سەرگەشتە بۇ بابەتتە مانەندى ھەبا،
ئەي سەبا، يەتكىل، قەدەم باشمغە قويغىل مەرھەبا،
تازەدۇر جانىم مەشامى مەقدەمىگدىن، ئەي سەبا،
كۇيى تۇپراغى ئېسىدۇر ئەنبەرى سارا ئەمەس.

دېمەگىل ئانى قۇيۇنكىم دەردۇ غەم سەھرالارى،
بىسەرۇ سامان يۇرۇرلەر ۋالەئى شەيدالارى،
قىلغالى ھۇسنۇڭ تەماشا باغ گۇل رۇخسالارى،
كۆز ئاچپتۇر رەۋشەن ئەيلەردىن چەمەن رەئنالارى،
ئۇل شەھەرنىڭ سايەسىدە نەرگىسى شەھلا ئەمەس.

خەستە جانىم پارەدۇر ھەر بارە ھىجران تاشىدىن،
داغلىق كۆڭلۇم سىنۇق مۇژگانى بىرلە قاشىدىن،
تاڭمۇدۇر خۇرشىد ئەگەر ئۆيرۇلسە ھەر كۇن باشىدىن،
ناتەۋان جىسمىم ھەلاكۇ خەستە غەم ئەۋباشىدىن،
زەررە ياڭلىغ ئول قۇياشغە نىسبەتى پەيدا ئەمەس.

مۇنھەدىم قەسرى تەنىم غەم سېيلى ئىستىلاسىدا،
ئەقلۇ ھۇش ئەتمىش فەرار ئاندىن بۇ ئەل غەۋغاسىدا،
جانۇدىل ئەۋۋارە بولمىش دەردۇ غەم سەھراسىدا،
رەم قىلىپدۇر كۆزلەرىمنى ئۇيقۇ غەم سەۋداسىدا،
دەشت ئارا كۆرگەن قارالار ئاھۇيى سەھرا ئەمەس.

قامەتى گۇلگۇن خەيالى ھەردەم ئوتلۇغ جان ئارا،
جانغە تەگگەن ئوق مەسەللىككىم بويالغان قان ئارا،
راستلىغ قىلدى تەمەننا ھەرنەكىم ئىمكان ئارا،
تۇبى قەددىن راست قىلدى رەۋزەئى بوستان ئارا،
راست ئېيتاي قامەتىگدەك دىلكەشى زىبا ئەمەس.

ئەزمى دىدار ئەيلەپ ئاخىر قىلدى جانىم ئىنتىقال،
قىل تەرەھھۇم، قىلمە مەھرۇم ئانىكىم، باردۇر مىسال،
تازە گۇفتار ئەتمەگەن تىل بولسە ياخشى گۇگۇ لال،
ھەيرەتى سىنغان كۆگۇلدىن تازە گۇفتارىڭ مەھال،

كىم سىنۇق نەيدىن سەدا مەرغۇب رۇھ ئەفزا ئەمەس.

دېھقاننامەئى ھەيرەتى

كىم بۇ فانى دۇنيادا فالىزگەرۇ دېھقان ئېرۇر،
دەۋلەتۇ بەختۇ سەئادەت مۇلكىغە سۇلتان ئېرۇر،
قەۋلى پەيغەمبەر بۇ سۆزگە ھۇججەتى بۇرھان ئېرۇر،
جەننەتۇل - مەئۋا كەلىدى پەنجەئى ئىھسان ئېرۇر،
مەنزىلى ئۇجماق ئىچىدە رەۋزەئى رىزۋان ئېرۇر.

پادىشاھلىق نە كېرەك گەر قىلسە ئەر دېھقانچىلىق،
ئادەم ئوغلىغە فەزىلەتلىغ ھۇنەر دېھقانچىلىق،
مىندۇرۇر ئات كىيدۇرۇر خىفتانى زەر دېھقانچىلىق،
قىلسەلەر ئەرزىر ئەگەر ھەر پىشەۋەر دېھقانچىلىق،
چۇن ھەمە خەلقۇ جەھان مۇھتاجى ئاشۇ نان ئېرۇر.

يەر يۇزىنىڭ خۇررەمۇ خەندانلىقى دېھقان بىلە،
بىر - بىرىگە تۇھفەۋۇ مىھمانلىقى دېھقان بىلە،
يۇرتنىڭ مەئمۇرۇ ئابادانلىقى دېھقان بىلە،
نازۇ نىئمەت خەلق ئارا ئەرزانلىقى دېھقان بىلە،
نانى دېھقان قۇتى رۇھۇ، قۇۋۋەتى ئىمان ئېرۇر.

بولسە گەر دېھقانى سالىھ ئەشرافۇل - ئەشرافدۇر،
قىلغۇچى غەيبەت - شىكايەت قايسى نائىنسافدۇر،
بىلگۈچىگە بۇ سىفەت نې ھاجەتۇ ئەۋسافدۇر
خەيرۇ ئىھسانى جەھاندا تاقىدىن تا قافدۇرۇم،
چۇنكى دېھقانىنىڭ سىفاتى بارچەغە ئەئيان ئېرۇر.

ھەر سەخى دېھقان ئەگەر بولسە ۋەلىيۇللەھ بىلىڭ،
كىم ئاڭا ئىنكار ئېتەر بىشەك ئانى گۇمرەھ بىلىڭ،
كوھى زەر بولسە سەخاۋەت خىرمەنىدە كەھ بىلىڭ،
ئەھلى ھىممەتنى ھەقىقەت سىرىدىن ئاگەھ بىلىڭ،
بىشەك ئول مەردى خۇدا شايىستەئى سۇبھان ئېرۇر.

خاجەئى دېھقان ئۇرۇغ ساچقالى ئەنبارىن ئاچار،
نىيەتى ئىھسان قىلىپ ھەر. دانەكسم يەرگە ساچار،
دانە سانچە شەھىدلەرنىڭ ساۋابىنى تاپار،
رەھمەتۇ راھەت ئىشىكى ئاچىلىپ، لەئنەت قاچار،
پاك ئولۇپ گويا ئانادىن شۇل كۇنى تۇغقان ئېرۇر.

پىرى دېھقانكسم يۇتار پالىز ئۇچۇن خۇنى جىگەر،
كۇزلەكى بىرلە كېزەرلەر كۇزگەچە مىسكى دىگەر،
كۇزلەكىدە ھەرگەدا گويا سۇلەيماندۇر مەگەر،
مۇرۇ مارۇ مۇرغۇ ماھى بارچەغە يەكسان تېگەر،
ۋەقتى خىرمەن ئاللىدا شاھۇ گەدا يەكسان ئېرۇر.

چىقسەلەر كۇزلەككە دېھقان پەنبەۋۇ پالىز تارىپ،
رەڭ بەرەڭ پىشسە قاغۇن تۇرسە فەلەكدە سارغارىپ،
خاسۇ ئام شاھۇ گەداۋۇ ھەم مۇسافىر ھەم غەرىب،
مانىئى يوقتۇر ئەگەر سەير ئەتسە ھەر لەھزە بارىپ،
ئول سەبەبدىن مۇستەھىقى رەھمەتى رىزۋان ئېرۇر.

دوستلار، ئەيلەڭ تەماشا گۇل ئاچىلغان چاغ ئارا،
سەبزە خۇررەم گۇلشەنى سەرۋى سۇمەننى باغ ئارا،
رەڭگۇ بۇيىن زاھىر ئەيلەر مىۋەلەر يافراغ ئارا،
ئۇيقۇدىن ئويغاندى ياتقان دانەلەر تۇفراغ ئارا،
بىلسەڭىز ئۇل كارى بارى قۇدرەتى يەزدان ئېرۇر.

سايرادى كۆڭلۇم قۇشى قاغۇنلارنڭ ئامىز ئۇچۇن،
تۇتىئى تەبئىم تىلەيدۇر تۇئمى شەككەر رىز ئۇچۇن،
مۇبتەلادۇرمەن ئانىڭ بۇيىغە زەۋق ئەنگىز ئۇچۇن،
سەرف قىلدى ھەيرەتىكسم ئۇمرىنى پالىز ئۇچۇن،
دۇنيادا پەرزەندى ئادەم نەچچە كۇن مىھمان ئېرۇر.

ناجهان بار ای بیاری بولهوس
تیلماری میرنشانیدی بو ابولهوس

بردم ایلیار بولهوس لیکن بو بولهوس
هر نفس طوطی طلس رمنا بولهوس

برعجب مرغ خارجس ایلدیلر شا بولهوس

بولهوس صید قیلمق ایریشل تو بو پایکله دل
کرهایت یاشلیا یوزمنگ او بولغورمز سل

جلوه ایلکدن بو یکیدن عاشق مفتونه دوخار ابو بولهوس
عاشق مسکینه دوخار ابو بولهوس

کسکل دخار ایلا رنیاز دخار ابولهوس

عاشق مسکین انی جانا کفایت ایلیادی
یا بودر کزمنگ کوکلکه هوس قیلیادی

بولهوس دکلمی صادق لافلاف مدعیت ایلیادی
عاشق مسکینه یارب الکیمه عزت ایلیادی

کورنلکمنگ کردشیدوس عمل ایلدی بولهوس

بولهوس ایلیا جانل بزعجب ابرق
زمره عشاق ایلیا اهل دان بزمیدروق

کیب ایتسه ایلا طلب نجابت یا دیرم ایلکدن بروق
بروتک کیالات علوم کورکلکدن بوق

1

دست اکورکان زالا آبهوی محمد اماس

قلت کلکون خیالی هرم اتلوغ جانا
جانغه نیکان اوی مشلاکیم بولمالغان انا

راست لیق تیلدی عنقا هرکم کمکان
طوبه تودن راست قیلدی رو فه بستان را

راست ایتماق ناقه دیکدکتن بیا ایماس

عزم بیدا ایلا آخر قیلدی جانا انتظار
خل توهم قیلیه محرم آی کیم یار دوستان

نازه کفار انماکان بن بلنسه کنکلار
ایتیه نا سفا کوکل دن تا زه کفنا یکنجا

کیم سنوقدی دین صدر اغوت دوم انزا ایماس

کیم بولغای نیاز قالیر کردن جهان اور
دولت بخت سعادت ملکنوسلطان اور

قول سیر بوسوزکا جت برهان اور
جنت الماوی کلیدی پنجه احسان اور

منزه او جلق ایجره شته رضوان اور

پادشه لیق نه کرکدر قیلیه ایرور جلیق
آدم اوغلونه فضیلت لیق نه زیبا بخلیق

2

مقصد آدکیه دور خفتان زره جنکاوری
قبلسه لاید بزیر اکر چرخ چنبه ور جنکاوری

جون هر خلق جهانی محاجی آتش ایرور

بریوزی ترک ترم خنجر لنوب جنکاوری
بر بر کانچه لنوب جنکاوری

یورت ترکستانه ایاد لنوب جنکاوری
نا رفعت خلق اراز ان لنوب جنکاوری

نا دیهقان نوت روح قوت ایرور

بولکه دیهقان صالح اشرف الاشراف دور
قیلغوچی جنت عدن ایچره انصاف دور

بلکه جکا وصفنی جلجلوت اوصاف دور
خیر اعمالی جهاد ایلیه نا فاف دور

جونکه دیهقان ترک صفا یا یه فه لنوب ایرور

هر سحر دیهقان اکر بولسه لا صه بلنک
کم کا کا کنار ایتیا جنک ایکر بلنک

بولسه بر اسحاق فی صبه اکر بلنک
اهل همت ایچره ایتیه سر بسر اکر بلنک

جنت دن صدر خانه ایتیه سبحان ایرور

3

جلوه لایجان فارب آب آتش ناکه ریا
عقل کل سرکشته بو بابنده اماتندی ریا

ای ریا بنکیل نعیم باقیه نو خیل ریا
نازه دوجانم مشاطی معتقدیندی ریا

کوردنزانی ایتی دیعنی ریا ایماس

دیمالیسل ایتی قیوانم دیمه مخلص ایتی
بنه سنه ایتیا بوردوم دیه ایتسه

ایتیا لی جسم نکه ایتیا غ ایلدی کی
کزایت دوردیشن ایتیا ریدیمی ایتسه

او ایشن ترک سایه سیه ایتیس ایتیا ماس

خسته جانم یاره دوم هر یان ناشیدین
دغ ایلغ کوکلوم سنوق هر کا بر لانا

نا مکه دوخر شید اکر بولسه هر کون ایتسه
نا توان جسم ملا خسته غم ایتیا سین

زره بنکلغ ایل قیوا شنه نسبت بیدا ماس سیدا

مهدم فتر تم غم سیلا سیدا
عقل هوش آتیمنی ترانین ایل ایتیل

جلن دل اوا دبلنش دردم محرا سیدا
رم قیلیب دکونلا یغنی او توغم سعدا سیدا

3

خواجه دیهقان اوزع ساجغالی انا بنی اجا
جنت اجان قیلیب هر دانه کم بر کا ساجا

دانه سنجه شهید لاخرک توانی تا یا
رحمت واجب ایتیلکی تیلیب لعب تا یا

پاک دلعب کویا انا دین شنول کز توغان ایرور

بر دیهقانکیم بوتا یا بلر اوخوان جکر
کوز لاکی بر لاکزا لار کوز کلیه سکا دیکر

کوز لاکیز اهر کدا کویا سلیمان دور دیکر
مور مرغ ماهی یا رچه خوبکان نکا

وقت خرمن البته انا کدیکان ایرور

جنه کوز لاکا دیهقانیه یا لیز نا
نکه نکه سنه خاتون نوز نه ملکه یا ر

خواص عام نا کدیهم سا فر هم غریب
مانعی یوقدر اکر سیر هر نجه یر

اول سیه بین مستحق جنت خوان ایرور

دوت لاملاکه مقتضا حمل سلطانغا را
سبز خرم کلشنی دسمن بنا غ ایرا

نکه یومین ظاهر لا بیوه لا یعرفنی ارا
او نجوین ایغاندی نا آغان نه را ایتوزا

6

غسل ایمانی نماز روزه حج زکوات
سنه اسلام بوشش رکنی بیلا نا نی نجات

کربری نان خلقه بولنوبی اولدم دیران

قبله فرادان فضیلتلو عید
روزه یاید اصلمان لاقوتی تجرید

رمضان حرمتی دین عالمی ایلا ایتید
روزه نرتغاملا جانغا بلغ ایلا ایتید

نوتغاخان لاردر کرفنا غدابی نیران

بو مبارک قدم آی دور کرمحاب یلور
بنه دوزخ انبلور جنت انبکی یلور

هر زمان روزه می تمک باشقه دمت یلور
نفس کافی بیلور راحته مشغل یا قلور

روزه انجون دل قوت عقل ایمان

هر کشی نوشه غنیمت بو ندن خبر لا
بش نمازنی اولمه وقتیدا رکا بر لا

هم ذا قبله نکوره مالیدن ایمان بر لا
دنیا دین بار غوسی دو خلعت ما بر لا

روزه بخشه دیا یار اجر نوا بی غفران

8

7

هلسانکر اول کا یا دوست بزدان ایرور

سایر اون کرکلوم توشی فلو فلانک آمیزا دجون
طوطی الیم شکلا بردم شکریزا دجون

هیتلاو دمز انمک بری خه دوق انکیزا دجون
صوفه قیلدی حرمتی اکیم عمر نه یالیزا دجون

وبنا دیبر زیندا دم بحه کون مهمان ایرور

یمما النا پس سلنک ما مبارک رمضان
حق تعالی دین بیرور لطف عنایت احسان

مسجد ین شام نماغه تسبیح نماز قرآن
روزه توتماقدر برای بندکا خود بن فرمان

رخصه یوقدر بیکنک بحنه همان

روزه دانفرض بیلور کرمسلمان اوله
امت احمد کوبنده سبحان اوله

حق تعالی دین انکا رحمت رضوان اوله
روزه توتماسه کوکلی کوکلیه ایمان اوله

روزه نوبتی لابحانا کدا بر جوان

بیلنک کاشترت بیلدوروز اهل نجات
ناکه بولمان ایجد احق نصیب انکای وجات

7

ئۇيغۇر كىتاب نۇر يېكتى
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى نادىرسى
www.uyghurkitap.com

شائىر مەھمۇر ۋە ئۇنىڭ مەجۇبلىرى

سابىر ئابدۇللا

ئۆز زامانىسىنىڭ قورقماس، ئوت يۈرەك قەلەم ئىگىسى، «مەپەلەك» ناملىق ئۆتكۈر مەجۇى شېئىرى بىلەن مەممىزگە تونۇش بولغان شائىر مەخمۇرنىڭ ئاز لېكىن ساز بولغان ئاچچىق ساتىرالىرى بىز ئۈچۈن ئەڭ قىممەتلىك ئەسەر بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

شائىرنىڭ «مەپەلەك» ناملىق ساتىراسى ئارقىلىق ئەشۇ دەۋردىكى يېزىلارنىڭ خاراب ھالىتىنى، دېھقانلارنىڭ ئېغىر تۇرمۇشىنى ئىپادىلەپ بەرگەن بولسا، «ئەمەكسم» (تاغام) رادىپلىق مەجۇسى ۋە «دەۋلەت كەلدى خەزىنىچى» ، «مەخسۇم قۇرەمە» ، «مەكسم تۇرابى مەزار خالتا» ، «موللا يەئقۇب زەنفەر» ، «كەرىمقۇلى مىھتەر» ... قاتارلىق ساتىرالىرى ئارقىلىق ئۆمەرخان سارىيىدىكى ئەربابلارنىڭ قىلمىشلىرىنى پاش قىلغان.

مەممىزگە مەلۇمكى، شائىر ئابدۇكېرىم فەزلىي ئەمىر ئۆمەرخان سارىيىنىڭ «مەلىكۇش - شۇئەرا»① سى بولۇپ، ئەشۇ دەۋرنىڭ كامالەتكە يەتكەن شائىرى ۋە «مەجمۇئەتوش - شۇئەرا» ناملىق شېئىرلار توپلىمىنىڭ تەشەببۇسكارلىرىدىن بىرىدۇر.

شائىر فەزلىينىڭ سارايدىكى نوپۇزى قانچىلىك يۇقىرى بولىشىغا قارىماي، ھەقىقەتپەرۋەر شائىر مەخمۇر ئۇنىڭغا تېز پۇكمىدى. ھەقىقەت ئالدىدا دادىل تۇرۇپ، شائىر ئابدۇكېرىم پەزلىينىڭ سارايدىكى قىلمىشلىرىنى، يەنى ئۇنىڭ مال - دۇنيا توپلاش ئۈچۈن ئۆز شېئىرلىرىنى «ئەمرنىڭ شېئىرى» دەپ ئېلان قىلغانلىقىنى قاتتىق مەجۇى قىلدى:

شاھ سۇلتان ئۇمەرنى يولدەن ئۇرۇپ،
ئەيلەدى شائىرى جەھان ئەمەكسم.
ھەممە ئەشئارىنى بىرىپ ئەنگە،
ئالدى دۇنيانى بىگەران ئەمەكسم.

مەخمۇر تەرىپىدىن مەجۇى قىلىنغان مەخسۇم قۇرەمەمۇ شۇ سارايىنىڭ ئابرويلۇق ئەربابلىرىنىڭ بىرى ئىدى.

گەھى ۋەكىلۇ، گەھى مۇپتىيۇ، گەھى قازى،
گەھى ئاغالىغۇ ئەرباب خاكسان قۇرەمە.

شائىرنىڭ تەبىرىچە، قۇرەمە مەخسۇم «شائىرلىقتىنمۇ خەۋىرى بار» ئۆلىما كىشى بولۇپ، ھەممە ئىشقا چېپىلىۋېرىدىغان، مەمەدانە خۇلقى بىلەن باشقىلاردىن پەرقلىنەتتى.

پاك قەلب ئىگىسى بولغان شائىر مەخمۇر بۇنداق ئىككي يۈزلىمە، «تېشى پال - پال، ئىچى غال-غال» لار بىلەن مۇرەسسە قىلالمايتتى. شۇڭا ئۇلارنى قاتتىق مەسخىرە قىلدى.

ھەكسم تۇرابىي ھەزار خالتىمۇ شائىرنىڭ غەزىپىگە ئۇچرىغان ساراي تېۋىپلىرىدىن بىرى بولۇپ

---

① مەلىكۇش - شۇئەرا — ساراي شائىرلىرىغا بېرىلىدىغان ئەڭ يۇقىرى ئۇنۋان بولۇپ، «شائىرلار شاھى» دېگەن مەنىدە.

مەخمۇر ئۆز ساتىراسىدا ئۇنىڭ چاۋسىنى چىتقا يېيىپ پاش قىلغان.

كىزەر دەشتۇ سەھرا، كەسەل ئىستەبان،
ئەجەل ئارقەسىدىن يۈرەر قىستەبان.

بۇ ئاددىي مىسرالار ھەكىم تۇرابىينىڭ «تەرىپى» بولۇپ، ئەشۇ دەۋرنىڭ ماختالغان تېۋىپى ھەققىدىكى ئاچچىق ھەقىقەتتۇر.

«موللە يەئقۇپ زەنفەر» ناملىق شېئىرىدا شائىر تۆۋەندىكى ئاچچىق ھەقىقەتنى ئىپادىلىگەن.

جايى سەرايى نارجەھەننەم مەنەم - مەنەم،
مۇستەۋجىبى ئەزابى جەھان ھەم مەنەم - مەنەم.
پىرئەۋنگە مەقارىنو نەمرۇدگە نەدىم،
شەددادگە مۇساھىبۇ ھەمدەم مەنەم - مەنەم.

مەخمۇرنىڭ سۆز ئويۇنى ئارقىلىق يېزىلغان «ئەۋسافى كەرىمقۇلى مەھتەر» ناملىق ساتىراسى مەزمۇنىنىڭ چوڭقۇرلۇقى بىلەن باشقا ئەسەرلىرىدىن پەرق قىلىدۇ.

شائىر مەخمۇرنىڭ بىر قېرى، ئورۇق ئېتى بولۇپ، ئۇنىڭدىن بەكمۇ بىزار بولغان ئىدى. بىركۈنى ئەمىر ئۆمەرخان مەخمۇرنى شۇ ئات ئۈستىدە كۆرۈپ، غەزىنىچى كەرىمقۇلنى چاقىردى ۋە مەخمۇرنىڭ ئېتىنى ياخشىراق ئاتقا ئالماشتۇرۇپ بېرىشنى بۇيرىدى. غەزىنىچى كەرىمقۇلى مەھتەر مەخمۇرنىڭ بوز ئېتىنى قارا ئاتقا ئالماشتۇرۇپ بەردى.

شائىرنىڭ بۇ ساتىراسى شۇ ئىككى ئات ھەققىدە يېزىلغان بولۇپ، بۇنىڭدا كەرىمقۇلى مەھتەرگە ئەھۋالنى بايان قىلىپ ئىككىلا ئاتنىڭ سۈپەتلىرىنى تەرىپلەپ بېرىدۇ:

ئول زەمانە مەنگە «ئات» دەپ بەردىڭ،
رەخشى رۇستەم سىپات دەپ بەردىڭ.
بىر قارا ئىشەگى فەلەكزەدەنى،
ھەم سەماۋاتۇ ھەم سەمەكزەدەنى.
كېچە - كۈن بىقارارۇ لاغەرو قاق،
كېچە - كۈندۈز ئەجەلگەدۇر مۇشتاق.

شائىر مەخمۇر كەرىمقۇلى تەرىپىدىن ئۆزىگە بېرىلگەن ئىككى ئاتنى سېلىشتۇرۇپ كۆرۈش ئارقىلىق، شۇ دەۋر ئەمەلدارلىرىدىن قاتتىق كۈلىدۇ:

ئول چېچەن ئىردى، بۇ ئېرور سەنقى،
بۇ ئېرور پالبىنو ئۇ شەنقى.
ئول ئىدى پور ماتاغۇ بۇ كەمغار،
بۇ ئېرۇر زالۇ ئۇ ئىدى مەككار.

«دەرۋەسپى ئاغالىق»، «تىتۇ پىت» رادىپلىق ساتىرالىرى ۋە پارس تىلىدا يېزىلغان بىرمۇنچە شېئىرلىرى شائىر مەخمۇرنىڭ چوڭ تالانت ئىگىسى ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلايدۇ. توغرا سۆزنى، ھەقىقەتنى سۆيمەيدىغان ساراي ئەربابلىرى بۇ يوقسۇل شائىرنىڭ ئەسەرلىرىنى توپلاپ، بىر پۈتۈن كىتاب ھالىغا كەلتۈرۈشكە يول قويمىغان. شۇ سەۋەبتىن مەخمۇرنىڭ قىممەتلىك ئەسەرلىرى تارقاق ھالدا، كىشىلەرنىڭ قولىدا قېلىۋەرگەن. بىز تۆۋەندە مەخمۇرنىڭ ساتىرالىرىدىن نەمۇنىلەرنى تونۇشتۇرىمىز.

ئۇيغۇر كتاب توربېكتى www.uyghurkitap.com ئۇيغۇرچە كتابلارنىڭ يېڭى تورىسى

ئەمەكسم

نەزمى تۇركى بىلەن بەيان ئەمەكسم،
سىفەتىگىنى قىلاي ئەيان ئەمەكسم.
سېنىڭ مەدھىگىنى ئۇزگە كاغەزگە،
چەكمەيىن بىر نوخەت نىشان ئەمەكسم.
قىلدى تەسىنىڭ نېچە دەفتەر بەخش،
مۇ شىكاقۇ دەقىقەدان ئەمەكسم.
شېئىر بازارى ئىچرە بارى - يوقى،
باسقانى، تۇرغانى يالان ئەمەكسم.
نەچە يىل خوجالارنىڭ دەۋلەتىدە،
قىلدى ئىسكات، بۇ يامان ئەمەكسم.
تۆرە قورغان بىلەن نەمەنگانده
خۇش ئىدى مەنسەبى، رەۋان ئەمەكسم.
كىچە - كۈنلەر سوراپ يۈرەر ئېردى
مۇردەلەر جەمئىدىن نىشان ئەمەكسم.
بولدى زەربۇلمەسەل بۇ بائىسدىن،
بىر ئىسكاتىي زەمان ئەمەكسم.
كۆرۈنۈر بەزم ئارا مۇساھىبگە
شەكلى مانەندى بىر ئىلان ئەمەكسم.
كىمكى ئالدىدە بىلمەي ئولتۇرسە،
ساچتى زەھرى ئىلان - چايان ئەمەكسم.
رايى شولكسم، مۇدام يەتكۈرسە
خەلق ئارا زەخمەتۇ - زىيان ئەمەكسم.
شاھ سۇلتان ئومەرنى يولدىن ئۇروپ،
ئەيلەدى شائىرى جەھان ئەمەكسم.
ھەممە ئەشئارنى بېرىپ ئەنگە،
ئالدى دۇنيانى بىگەران ئەمەكسم.

ئەمەكسم خەلق ئىچىندە بار ئولغاي،
لىك موھتاجۇ، خارۇ - زار ئولغاي.
ئەۋۋەلى كەسبى ئېردى ئىسكاتى،
ئاقىبەت ھەم ئۇشال شىئار ئولغاي.
سەك پەدەر ئىككى قۇررەتىل - ئەينى
ئىككى بازەندەئى قۇمار ئولغاي.
كىسسەلەرجى بىرلە تاپغان ئەمۋالى،
جۇملە تاراجى روزگار ئولغاي.
بار ئىسكاتىلىكنى پىشە قىلىب،
ئابۇ ئاشۇ گورگە زار ئولغاي.
قارىغانده قاراقچىلىك قىلسۇن،
تاكى بوينىگە چوبدار ئولغاي.

گورى تارىكنى دۇنيا ئەيلەي،
ئوغرىلار قەبرىگە قاتار ئولغاي.
زاتى مەنفۇس كۇلفەت ئالۇدى،
لۇقمەئى مۇرۇ گوشتى مار ئولغاي.
سەدر دەۋزەخده جايى ئەئلاسى،
ئەسفەلس - سافلىن نار ئولغاي.
ئىككى ئوغلى رەھى جەھەننەمده
«ئاتەمز» دەپ، خەچىر سەۋار ئولغاي.
دوزەخ ئىچرە قەسدەلەر ئايتىپ،
ۋەسفى مالىكگە كامكار ئولغاي.
قايدا، كىم كورسە بىر ئۆلىم سەككى
فەزلىي كالخاتۇ ئوغلى سار ئولغاي.
يازۇ - قىش نەشئە ئىستەبان تاپماي،
دەير ئارا بەككەلەرگە زار ئولغاي.
دائىمى سۇھبەتى، ئەزازىلگە
خاس ئەھبابۇ ئېتىبار ئولغاي.
باتىنى خەلق ئىچىندە ئېردى ئالا،
زاھىرى دەھر ئەرا چىپار ئولغاي.
دەھر ئەرا قەيدە بولسە ئەھلى پۇجۇر،
سوھبەتى ئەندى خۇش، بارار ئولغاي.
ھاكىم ئاتىدىن ئالاي تەئرىخ:
ئىككى ئىسمى ئەدەدگە بار ئولغاي.
نام پەزلىيۇ ئىسمى ئەبدۇلكەرىم
ھەم بىرىن ھەرپى گەر شىمار ئولغاي.
پەزلىي بىرلەن خىسۇل ئەبدۇلكەرىم:
ئىككى نۇن بەش ئەدەد نىسار ئولغاي.
تاكى جويەندەلەرگە بىكەمۇ كاست،
ۋەسفى تەئرىخى ئاشكار ئولغاي.
ئەيلە نەزمىگىنى خەتىم، ئەي مەخمۇر،
تا كوڭۇللەرگە بىغۇبار ئولغاي.

شۇكرىكىم، بولدى خەتمى پايانى،
ھەمچۇ ئىسكاتى نەمەنگانى.
ئەمەكسم تۇرفە غاز گەردىندۇر،
گويا لەك - لەكى چەياندىندۇر.
مۇنچە چىركۇ پەلاكەت ئاستىدە،
سەللەسى خاسەئى دۇكاندىندۇر.
ئەمەكسمنىڭ ھەنۇز ئولمەكىنى
ئاختەرىپ، مەرگ تاپمەگەندىندۇر.

دەر سەھەتى دەۋلەت كەلدى خەزىنەچى

ئەز مىسالى فەلكى قاھرى بېداد نىزام، شۇد مۇھەممەت ئەلى مەۋسۇم بەدەۋلەت كەلدى،
ئادەمزاددئى شەھرى شۇدە ناچار غۇلام. بەندەگان خاجە شۇدۇ خاجە شۇدە بەندە غۇلام.

ھەكىم تۇرابىي ھەزارخالتا

بەشىنچى تەببى تۇرابىي ئېرۇر، جەھان ئىچرە ئول بۇلھەۋەس، پۇر فۇسۇس،
سەلامىگە لەئنەت جەۋابى ئېرۇر. بىلۇر ئۆزىنى سانئىي جالىنۇس.
ئەجەب بىر ھەكىمى شەقاۋەت سىرىشت
مەقامىگە دەۋزەخ ئېرور سەرنەۋىشت.
كېزەر دەشتۇ سەھرا كەسەل ئىستەبان
ئەجەل ئارقەسىدىن يۇرەر قىستەبان.
جەھان ئىچرە ئول جاھىلى نابەكار
ئەجەل ئىلكىدىن ئالغانگە كەلگەي دۇچار.
يازۇپ ئالدىگە ئىككى مىك خالتەنى،
يېغىپ ئىككى يۇزلەك تۇگۇن لەتتەنى.
كىمىكىم تۇزەلماق تىلەپ، قىلسە نۇش،
بېرۇر نۇش دارى دېبان مەرگىمۇش.
يۇرەر گاھى ھىكمەت ئۇسۇلدە ئول،
گەھى مۇددەئى شېئر يولدە ئول.

موللە يەئقۇب زەنفەر تىلىدىن

ئەي، سەزاۋارى دەۋلەتى ئەزەلى، دۇنيادە قانچە بولسە ئەگەر خەيلى دەۋزەخى،
جامئى لۇتفى ھەق كەرىمقۇلى. سەركەردەئى مەئاسىئى ئالەم مەنەم - مەنەم.
مىھتەرى نامدار سۇلتانى، يالغۇز نە مەنكى، خاتۇنۇمۇ، ئوغلۇمۇ، قىزىم،
خازىنى خاسى ھەزرەتى خانى. دەۋزەخدە ھەم بۇلەرگە مۇسەللەم مەنەم - مەنەم.
مەنى مەخمۇر، بادە ۋەزئىيەتىك مەن بارمەگەن ئەمەس ھەمە شەھر ئىچرە كاسىبى،
زاھىر ئەيلەر شىئارى مەرھەمەتىك. تەمەئ تۇرۇپۇ، سەۋزىيۇ شەلغەم مەنەم - مەنەم.
شەممەئى ۋەزئى ئادەتىكنى دەيىن،
تەرزى خۇلقى ئىرادەتىكنى دەيىن.

كەرىمقۇلى مىھتەرگەخەت

مەدھى زاتىكنى سائەتى گۇش ئەت،
خۇش ئەگەر كەلمەسە، فارامۇش ئەت.
چۇنكى، قىش ئىچرە خۇسرەۋى ئەئزەم،
قىلدى دەربارى ئىزززۇ لۇتفۇ كەرەم.
سەنگە ئول دەم بۇيۇردى خانى كەرىم،
ئاتۇ، جابدۇغۇ، پوستىنو چەكمىم.
ئول زەمان مەنگە «ئات» دەپ بەردىك،
رەخشى رۇستەم سىفات دەپ بەردىك.

ئۇيغۇر كتاب توربىكتى www.uyghurkitap.com ئۇيغۇرچە كتابلارنىڭ يېڭى تورىسى

بىرقەرا ئىشەگى فەلەكـ ـەنى،
ھەم سەماۋاتۇ ھەم سەـ كزەدەنى.
ھەم خەرىش ھەم خەراب ھەم بەدنام،
ئىككى مىڭ ئەيب ئۇندە، گوشتى ھەرام.
كېچە - كۈ... ـقەرارۇ لاغەرۇ قاق،
كېچە - كۈندۈ ئەجەلگەدۇر مۇشتاق.
ھېچ زايەندە ياشـ ى بىلمەس،
يەمۇ، ئوتۇ، مەئاشنى بىلمەس.
سۇۋۇ ھەم ئىچسە تاماغنىگە تىقىلۇر،
پەششە گەر قونسە يالىگە، يىقىلۇر.
دائىمى بۇ خەرابەئى زاتى،
مىسلى مەجۇنىئى خەيالاتى.
كۈرەگىدۇر يوقارى، باشى قۇيى،
كوھنە زەنبىل، تاۋۇت ئوزۇن بويى.
تۇمشۇغى يەرگە يەككە قازىقدۇر،
ياغرى قارغەلەرگە ئازىقدۇر.
قايدە بولسە ئۇ ئاجىزۇ مەھزۇن
يىغلار ئۇندە قارغايۇ، قۇزغۇن.
قايدە بولسە بۇ يۇز بەلاگە دۇچار،
سارۇ كۈلفەت ئۇنىڭ كىتىدەن ئۇچار.
ئەجدى مىلاد ئۇمرىنى بىلسەڭ،
سالۇ ماخۇ زەماندىن كەلسەڭ.
كەلدى تا يەر يۈزىگە بۇ نەۋمىد،
دەۋرى زەھھاك ئىرور ۋە يا جەمشىد.
خەلق ئارا بار چۇقۇرى، ئەۋلەسىدۇر،
بۇنىڭ ھەرقايسى بىر نەبىرەسىدۇر.
يوق ئىرور ئاغزىدە ئەسەر تىشىدىن،
بىدەڭگۈلنى تىلىدە قىرقىشىدىن.
بەسكى ئىرمش خەرابەۋۇ ئارىغ،
تىغى سەللاھدىن ئىرۇر فارىغ.
ناگەھان تۇشسە سەنگە شۇندەي ئات،
فەھمىڭ ئەر ئىرسە، ساقلاماي، ئانى سات.
ئەزم ئەگەر ئەيلەسەڭ، مىنەي دەپ ئانى،
فېئىلۇ ئەتۇارىنى سىناي، دەپ ئانى.
گەھى تىشلەر، گەھى تىپەر بۇ زار،
خەلقنى ئەترافىگە يىغار بۇ زار.
شاخى يوق، مىسلى قوچقار سۇزەر،
جانى يوق، كۈندە يەتتى نوختەئۇزەر.
نەچەكۈن بۇ خەرابەئى دەۋران،
مەنگە كىم ئىرىدى مۇردەئى تاۋان.
شۇكركىم، مەھتەرى ستۇدە سىفات،
ئىشتىب، بەردى ئورنىگە ئاق ئات.
ئول قارا ئىرىدى، لېك ئىرۇر بۇ بوز،
ئول قازاقى ئىدى، بۇ يىلقىي يۇز.
ئول ئىدى مۇردەكى، قارا شەنقى،
بۇ ئىرۇر كانى غۇسسەيۇ قەيفى.
ئول يامان ئىرىدىيۇ، بۇ ياخشى،
بۇ ئىرۇر فالبىنۇ ئۇ باخشى.
ئول چىچەن ئىرىدى، بۇ ئىرور سەنقى،
بۇ ئىرۇر كاسكى، ئۇ قىرچەنغى.
ئول ئىدى پۇر تاماغۇ بۇ كەمخار،
بۇ ئىرۇر زالۇ ئول ئىدى مەككار.
ئول كىچىك ئىردى، بۇ ئىرۇر بوزرۇك،
ئول لەۋەند ئىرىدى، بۇ ئىرۇر يۇگۇرۇك.
ئول يۇھا ئىرىدى، ئەندى بۇ سۇللاھ،
بۇ ئىرۇر قىسسەخانۇ ئول مەدداھ.
ئول خىچىرلەرگە ئىرىدى ئاقساقال،
بۇ شەھەر ئىشگىدەگى باققال.
ئول ئىدى گەندەخورۇ يورتاقى،
بۇ ئىرور قامچىخورۇ شاللاقى.
ئول قاراكەش ئىدى، بۇ ھۇركەغۇچ،
بۇ ئىرور بىقەرار، ئۇ سۇيكەغۇچ.
ئول ئىدى شىلتەئى قارا سوقىم،
بۇ ئۇچۇن سەدقەئى ئىگەر - توقىم.
بۇنىڭ باشدىن ياغىر ئاياغىگەچە،
ئۇسى ئىخلاس، قۇلاق - تۇياغىگەچە.
شەھرى ئارا يوق ئۇ كۆرمەگەن بىر ئىشىك،
خەلق ئارا يوق ئۇرۇلماغان بىر ئىتتىك.
بۇنى مىنگەن كىشى تۇيار تالقان،
ئۇنى سۆيگەن كىشى قىلەر قالقان.
بۇسى ئۇچ كۈندە بىر قەدەم كۆتەرۇر،
ئۇنىسى نە قەدەم قويار نە يۇرۇر.
چۇن بەھاسى: ئىكەۋى ئۇچ تەڭگە،
ئەلتىپ بەر ئىككىسنى ئەممەڭگە.

(«شەرق يۇلدۇزى» نىڭ 1959 - يىللىق 3 - سانىدىن ئىلىندى)
ئۆزبېكچىدىن ئۇيغۇرچىلاشتۇرغۇچى: **رۇزىمۇھەممەت جۇمە**

ئاتاقلىق شائىر ۋە مەرىپەتچى موللا
بىلال بىن موللا يۈسۈپ

غوجا ئەخمەت يۇنۇس

XIX ئەسىردە ئۆتكەن ئاتاقلىق ئۇيغۇر شائىرى ۋە مەرىپەتچىسى موللا بىلال بىن موللا يۈسۈپ (ئەدەبىي تەخەللۇسى «بىلال نازىم») ھىجرىيە 1239 ـ يىلى(مىلادى 1823 ـ يىلى) غۇلجا شەھرىنىڭ قازانچى مەھەللىسىدە دۇنياغا كەلگەن. ئۇنىڭ دادىسى موللا يۈسۈپ، بوۋىسى ئوسمان، چوڭ بوۋىسى ئۆمەرلەر موزدۇزلۇقنى كەسىپ قىلىپ ئۆتكەن. دادىسى موزدۇزلۇق بىلەن شۇغۇللىنىشتىن سىرت، مەھەللىدىكى قارىيخانىدا بالىلارغا دەرس ئۆتىدىغان خەلپىتىم بولغان. ئۇ ئالەمدىن ئۆتكەندىن كېيىن، موللا بىلالنىڭ ئاكىسى جالالىدىن مەخدۇم قارىيخانىنى باشقۇرۇپ، بالىلارغا دەرس بېرىپ كەلگەن.

موللا يۈسۈپ ئوغۇللىرى جالالىدىن بىلەن بىلالنى ئوقۇتۇپ، بىلىملىك ئادەم قىلىپ يېتىشتۇرۇشكە تىرىشقان. موللا بىلال غۇلجىنىڭ مەكتەپ ۋە مەدرىسلىرىدە ئوقۇپ بىلىم ئالغان. ئۇ ئاۋۋال مەھەللە مەكتىپىدە ئوقۇپ خەت ـ ساۋاتىنى چىقارغان، ئاندىن كېيىن ئەينى ۋاقىتتا غۇلجىدىكى يۇقىرى بىلىم يۇرتى سانىلىدىغان بەيتۇللا مەدرىسىدە ئوقۇغان، ئۇ 15 ـ 20 ياشلارغا كەلگەندە ئوتتۇرا دەرىجىلىك مەلۇماتقا ئىگە بولغان. ئۇ بەيتۇللا مەدرىسىدە ئوقۇغان چاغلىرىدا ئەرەب ۋە پارس تىللىرىنى مۇكەممەل ئىگىلىگەن. ئۇنىڭ بۇخاراغا بېرىپ ئوقۇپ، بىلىمىنى تاكامۇللاشتۇرۇش ئارزۇسى بولغان بولسىمۇ، تۇرمۇش شارائىتى يار بەرمىگەنلىكتىن بۇ ئارزۇسىغا يېتەلمىگەن. شۇنىڭ بىلەن موللا بىلال غۇلجىدىن تېپىلىدىغان ھەر تۈرلۈك كىتابلارنى، خۇسۇسەن چاغاتاي ئەدەبىياتىنى بېرىلىپ ئوقۇغان. ئۆز يۇرتىنىڭ تارىخىغا قىزىققان موللا بىلال شۇ چاغلاردا كەڭ تارقالغان «تەزكىرەئى بۇغراخان»، «تارىخى رەشىدى»، «تەزكىرەئى ئەزىزان» غا ئوخشاش كىتابلارنى ئالاھىدە ھۆرمەتلىگەن ۋە ئۆز قولى بىلەن كۆچۈرۈپ، خەلق ئارىسىغا تارقاتقان. ئوتتۇرا ئاسىيا ۋە ئىران شائىرلىرىنىڭ ئەسەرلىرى، بولۇپمۇ فىردەۋسى، جامىي، نەۋائىلارنىڭ ئىجادىيىتى موللا بىلالنىڭ ئەدەبىي پائالىيىتىنىڭ يۇكسىلىشىگە ئۈنۈملۈك تەسىر قىلغان. شۇنىڭ بىلەن ئۇ 13 ـ 14 ياش ۋاقتىدىن تارتىپلا شېئىر يېزىشقا كىرىشكەن. خەلق ئۈنىڭ شېئىرلىرىنى ئىشتىياق بىلەن ئوقۇپ، ئۇنىڭغا «نازىم» دەپ نام بەرگەن. بەيتۇللا مەدرىسىسى مەسچىتىنىڭ مۇسەمماسى (ئەزان ئېيتىدىغان جايى) ۋە مەدرىسە قورۇسى ئىچىدىكى چوڭ سېدە ئۆستى ئۈنىڭ نەزمە پۈتىدىغان ئاساسلىق ئورنى بولغان. موللا بىلال ياش، قىران چاغلىرىنى ئىلىم تەھسىل قىلىش بىلەن بەيتۇللا مەدرىسىسىدە ئۆتكۈزگەن، كېيىن مەدرىسىدە مۇدەررىس ۋە مەدرىسە مەسچىتىدە خاتىپ بولغان. موللابىلال ھىجرىيە 1280 ـ يىلى (مىلادى 1864 ـ يىلى) باشلانغان ئىلى قوزغىلىڭىغا ئىشتىراك قىلغان، غازاتتا تىغ تۇتۇپ، قان كېچىپ، ئۆز قوۋۇم ـ قېرىنداشلىرىدىن ئايرىلغان. چارروسىيە 1871ـيىلىدىن 1881 ـ يىلىغىچە ئىلىنى ئون يىل ئىشغال قىلىپ تۇرغان. مۇشۇ مەزگىلدە موللا بىلال بىلەن يەتە سۇ گېنېرال گۇبېرناتورىنىڭ يېنىدىكى غۇلجا ئىشلىرى بۆلۈمىنىڭ باشلىقى، رۇس شەرقشۇناسى ن.ن.پانتۇسوف ئوتتۇرىسىدىكى دوستلۇق ئۇنىڭ ئىجادىيىتىگە كۈچلۈك مەدەت بەرگەن

ۋە ئۇنىڭ نامىنى يېراق - يېقىنغا تونۇتقان. 1876 - يىلىنىڭ 10 - ئىيىدا ن.ن.پانتۇسوف غۇلجىدا «غازات دەرمۇلكى چىن» نىڭ قوليازمىسىنى ئۇچراتقان. كېيىن ئۇ ئاپتورنىڭ هايات ئىكەنلىكىنى بىلىپ، شائىرنى ئىزدەپ تاپقان. بۇ ئۇچرىشىش ئۇلار ئارىسىدىكى چوڭقۇر دوستلۇققا ئاساس سېلىپ بەرگەن. شۇنىڭدىن كېيىن ئۇلار بىر - بىرىگە ياردەم بېرىپ تۇرغان. موللا بىلال ئىلىدا تارقالغان ئۇيغۇر خەلق ئېغىز ئىجادىيىتىنىڭ ئۇلگىلىرىنى يىغىشتا ن. ن. پانتۇسوفقا كۆپ ياردەم قىلغان. موللا بىلالنىڭ شاگىرتى، ئىلىدا ئۆتكەن مەرىپەتپەرۋەر زات ئابدۇمۇتائالى خەلپەم (خەلپەم هەزرەت 1868 - 1960) يازغان موللا بىلالنىڭ تەرجىمهالى — «تەرجىمەئى بىلال قازى شائىر مەشهۇر» دا بۇ هەقتە مۇنداق دېيىلگەن: پانتۇسوف «موللا بىلال قازىنى يېنىغا ئېلىپ، ئۆتكەن ۋەقە، ناخشا، ماقالىلارنىڭ هەممىسىنى يازدۇرۇپ ئېلىپ باستۇرۇر ئىكەن» ، «ماقالىلار يېزىۋاتقان كۈنلەرنىڭ بىرىدە موللا بىلال: ‹يامانغا ياغ ياراشمىاس، ئۆچكىگە يۇمغاقسۇت› دېگەندە، جانرال (گېنېرال): ‹يۇمغاقسۇت دېگەن نېمە؟ › دەپ سورىغان. موللا بىلال ئۇقتۇرالماي، ئاخىر بازاردىن ئېلىپ كېلىپ كۆرسەتكەندە، جانرالنىڭ ۋاقتى خۇش بولۇپ كەتكەن. شۇنىڭدىن كېيىن جانرال موللا بىلالغا هەر ئايدا 20 تەڭگە ئالتۇن بېرىپ تۇرغان ۋە ئۇقالىق موۋۇت فەرىجە (پەرىجە) چاپان كىيدۇرگەنىكەن. ن . ن . پانتۇسوفنىڭ مۇشۇ مەزگىلدە ئىلى ئۇيغۇرلىرى ئارىسىدىن يېغقان ماتېرىياللىرى XIX ئەسىرنىڭ 80 - يىللىرىدىن تارتىپ بېسلىشقا باشلىغان. ن . ن . پانتۇسوفنىڭ «تارانچى قوشاقلىرى» (سانكىت - پېتېربۇرگ، 1890) ، «ئىلى ۋىلايىتىدىكى تارانچىلارنىڭ تىلىنى ئۆگىنىش ئۈچۈن ماتېرىياللار» (توققۇز رىسالە، قازان، 1897 — 1907) ، «تارانچى خەلق ئەدەبىياتىنىڭ نەمۇنىلىرى» (قازان، 1909) دېگەن كىتابلىرىنىڭ دۇنياغا كېلىشىدە موللا بىلالنىڭ سىڭدۇرگەن ئەجرى ئاز ئەمەس. ئۆز نۆۋىتىدە، ن . ن . پانتۇسوف موللا بىلالنىڭ «غازات دەرمۇلكى چىن» ، «چاڭموزا يۇسۇپخان» ، «نازۇگۇم» دېگەن ئەسەرلىرىنى ۋە بىرقانچە شېئىرىنى پېتېربۇرگ، قازان شەهەرلىرىدە نەشر قىلدۇرغان، ئۇلارنىڭ بەزىلىرىنى رۇس تىلىغا تەرجىمە قىلغان. ن . ن . پانتۇسوف يەنە «تۈركستان مەلۇماتلىرى» گېزىتىنىڭ 1876 - يىل 11 - ئاينىڭ 23 - كۈنىدىكى ۋە 1881 - يىل 6 - ئاينىڭ 16 - كۈنىدىكى سانلىرىدا موللا بىلال توغرىسىدا ئىككى ماقالە ئېلان قىلغان. چارروسىيە ئىلىدىن چىقىپ كەتكەندىن كېيىن، موللا بىلال هىجرىيە 1300 - يىلى (مىلادى 1882 - يىلى) ئىلىدىن يەتتە سۇغا كۆچۈپ چىققانلار بىلەن بىللە ياركەنتكە كۆچۈپ چىققان ۋە ئۇ يەردە 18 يىل ياشاپ، هىجرىيە 1318 - يىلى (مىلادى 1900 - يىلى) 77 يېشىدا ۋاپات بولغان ۋە شۇ يەرگە دەپنە قىلىنغان. مەرھۇم شائىر نىمشېھىت ئەرمىيا ئېلى سايرامى «ئاتاقلىق شائىرىمىز موللا بىلال بىن موللا يۇسۇپ» سەرلەۋهەلىك ماقالىسىدە بۇ هەقتە مۇنداق دەپ يازىدۇ: «هىجرىيىنىڭ 1300 - يىلى بولغان كۆچ - كۆچتە شائىر هەم ياركەنتكە كۆچۈپ بارغان. 18 يىل شۇ يەردە ئۆمۈر ئۆتكۈزۈپ، هىجرىيىنىڭ 1318 - يىلى 77 ياشتا ئالەمدىن ئۆتكەن. قەبرىسى هازىر ياركەنتتە ئىكەن. شائىر ئاخىرقى ئۆمۈرلىرىدە كۆزىدىن ئايرىلىپ، بىرنەچچە يىل ياشىغانىكەن. ئۆز زامانىسىنىڭ ئۆلىما - پازىللىرى شائىرغا ناهايىتى هۆرمەت بىلدۇرۇپ، قەدىرلىك غەنىيمەت بىر زات ... دېگەن باهالارنى بېرەر ئىكەن.» («ئىتتىپاق» ژۇرنىلى 1949 - يىل مارت 3 - (6 -) سان 142 - بەت) . شائىرنىڭ ئۇزۇن يىللىق هاياتىنىڭ كۆپ چاغلىرى بىزگە ئېنىق ئەمەس. 1949-يىلى شائىر نىمشېھىتنىڭ نەشرگە تەييارلىشى بىلەن موللا بىلالنىڭ «غەزەلىيات» ناملىق ئەسىرىنى «ئىتتىپاق» ژۇرنىلىغا بېرىدىغان چاغدا، شۇ چاغدا كۆپكە تونۇلغان رەسسام ئابلىزخان مەسۇمى «ئىتتىپاق» ژۇرنىلىنىڭ ئەدەبىي مۇهەررىرى زۇنۇن قادىرىنىڭ تاپشۇرۇقى بويىچە موللا بىلالنىڭ رەسمىنى سىزىشقا

تۇتۇش قىلىپ، شائىرنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرگەنلەر، سۆھبەتتە بولغانلار ۋە شائىرنىڭ ئۇرۇق - تۇغقانلىرىدىن ئەھۋال ئىگىلىگەن. شۇ چاغدا موللا بىلالنىڭ نەۋرىلىرىدىن ئابابەكرى بىلالى (موللا بىلالنىڭ چوڭ ئوغلى ئايۇپ بىلالنىڭ ئوغلى، شۇ چاغدا 65 ياشتا ئىكەن)، غوجائەخمەت بىلالى، مۇھەممەتجان بىلالى (موللا بىلالنىڭ ئىككىنچى ئوغلى قاسىم بىلالنىڭ ئوغۇللىرى، غوجا ئەخمەت بىلالى شۇ چاغدا 41 ياشتا ئىكەن) لار بار ئىكەن.

موللا بىلالنىڭ 13 ـ 14 ياش ۋاقتىدا يازغان شېئىرلىرى بىزنىڭ دەۋرىمىزگە يېتىپ كېلەلمىگەن. ئۇنىڭ 27 ياش ۋاقتىدا يازغان شېئىر ـ غەزەللىرى «غەزەلىيات» نامى بىلەن بىزگە مەلۇم. شائىر «غەزەلىيات» نى ئۆچ يىل ۋاقىت سەرپ قىلىپ، ھىجرىيە 1268 ـ يىلى (مىلادى 1852 ـ يىلى) ھەمەل پەسلى دۇنيا ئىيىدا، يەنى كۆكلەمدە تاماملىغان. «غەزەلىيات» نىڭ يېزىلىپ تاماملانغان ۋاقتى ۋە شائىرنىڭ شۇ چاغدا 27 ياشتا ئىكەنلىكى بىزگە شائىر ئۆز قولى بىلەن يازغان «غەزەلىيات» قولىيازمىسىنىڭ ئاخىرقى بېتىدىكى غەزەلدىن مەلۇم. بۇ قولىيازما ئەينى ۋاقىتتىكى مۇدەررىس ئاروپ داموللامنىڭ ئايالى رەناخان ئاپپاقا تەۋەررۈك قىلىنغان. رەناخان ئاپپاق بۇ قولىيازمىنى قەدىرلەپ ئوقۇغان ۋە ساقلىغان. بۇ قولىيازما بۇ ئائىلىدە 1935 ـ يىلىغىچە ساقلانغان. 1935 ـ يىلى ئابدۇمۇتائالى خەلپەمنىڭ تەشەببۇسى بىلەن رەناخان ئاپپاقنىڭ ئوغلى ھاشىر مەخدۇم ئائىلىسىدە قەدىرلەپ ساقلىنىۋاتقان «غەزەلىيات» قولىيازمىسىنى نۇسخا ئىلىۋېلىش ئۈچۈن ئىلىپ چىققان، ئۇنى تېيىپزات خەلپەت (1901 — 1974) كۆچۈرۈپ چىققان. 1935 ـ يىلىنىڭ ئاخىرى ھاشىر مەخدۇم ئالەمدىن ئۆتكەن. 1940 ـ يىللىرى ھاشىر مەخدۇمنىڭ ئوغلى ئابدۇمىجىت قازىم غۇلجا دىيارىدىن كەتمەكچى بولغاندا، ئابدۇمۇتائالى خەلپەم موللا بىلال مۇبارەك قولى بىلەن يازغان «غەزەلىيات» قولىيازمىسىنى ئۇنىڭغا قايتۇرۇپ بەرگەن. 1949 ـ يىلى شائىر نەمىشەھىت «غەزەلىيات» نىڭ تېيىپزات خەلپەت كۆچۈرگەن نۇسخىسىنى ئابدۇمۇتائالى خەلپەمدىن ئېلىپ، نەشرگە تەييارلىغان. «غەزەلىيات» تىكى بىرقىسىم غەزەللەر «ئىنتىپاق» ژۇرنىلىنىڭ 1949 ـ يىللىق 4 ـ ، 5 ـ ، 6 ـ ، 7 ـ سانلىرىغا بېسىلغان، بۇ ژۇرنالنىڭ 6 ـ سانىغا يەنە رەسسام ئابلىز مەسۇمى سىزغان موللا بىلالنىڭ رەسىمىمۇ بېسىلغان. ئابدۇمۇتائالى خەلپەم 1960 ـ يىلى 93 يېشىدا ئالەمدىن ئۆتكەن. «غەزەلىيات» نىڭ كۆچۈرۈلگەن نۇسخىسى ئابدۇمۇتائالى خەلپەمنىڭ ئوغلى مەھەممەتخان كامالى مەخدۇمغا قالغان. بۇ غەزەللەردىن بىر قىسمى مەھەممەتخان كامالى ۋە شائىر، تەتقىقاتچى تۇرسۇن زىردىننىڭ نەشرگە تەييارلىشى بىلەن «ئىلى دەريا سى» ژۇرنىلىنىڭ 1985 ـ يىللىق 5 ـ ، 6 ـ سانلىرىغا بېسىلغان. «غەزەلىيات» نىڭ تېيىپزات خەلپەت تەرىپىدىن كۆچۈرۈلگەن 136 غەزەل، بەش مۇخەممەس، تۆت مۇسەددەسنى ئۆز ئىچىگە ئالغان نۇسخىسى مەھەممەتخان كامالى ۋە تۇرسۇن زىردىننىڭ نەشرگە تەييارلىشى بىلەن 1987ـيىلى شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى تەرىپىدىن رەسمىي نەشر قىلىنىپ، ئوقۇرمەنلەر بىلەن يۈز كۆرۈشكەن. «غەزەلىيات» تىكى غەزەللەر يەنە «شىنجاڭ ئەدەبىياتى» ژۇرنىلىنىڭ 1962 ـ يىللىق 6 ـ ، 7 ـ سانلىرىغا، «شىنجاڭ ياشلىرى» ژۇرنىلىنىڭ 1980 ـ يىللىق 7 ـ سانىغا ۋە «بۇلاق» ژۇرنىلىنىڭ 1983 ـ يىللىق ئومۇمىي 9 ـ سانىغا بېسىلغان. شائىر «غەزەلىيات» تا مۇھەببەتنى، گۈزەل ھاياتنى، ئادالەتنى كۈيلىگەن؛ ئادالەتسىزلىكنى، ۋاپاسىزلىقنى، زالىملارنى قاتتىق سۆككەن. ئۇ «غەزەلىيات» تا گەپنى كۆپرەك ئۆز ئاشقىغا دېيىش ئارقىلىق زۇلۇمنى، ئاچ كۆز كازىاپلارنى، جەمئىيەتتە يۈز بېرىۋاتقان يامان ئىشلارنى قاتتىق سۆككەن، كىشىلەرنى يامانلارغا يېقىن بولماسلىققا ئاگاھلاندۇرغان، دالالەت قىلغان. ئۆزىنىڭ پېقىرچىلىقىدىن چىن ئاشقىغا مۇيەسسەر بولالمىغانلىقىنى ئېيتىش ئارقىلىق شۇ جەمئىيەتتىكى نىكاھ سودىسىنى پاش قىلغان. كىشىلەرنى بىلىم

ئېلىشقا چاقىرغان، ياخشىلار ئۇچۇن، ئۆز قېرىنداشلىرى ئۇچۇن ئۆكۈنگەن، ۋەتەننى، يۇرتنى مەدھىيىلىگەن، ئۆزىنگە ئوخشاش پېقىرلار ئۇچۇن زارلانغان.

مۇللا بىلال «غەزەلىيات» تىن باشقا، يەنە «غازات دەر مۇلكى چىن»، «چاكموزا يۇسۇپخان»، «نازۇگۇم» قاتارلىق ئەسەرلەرنى يازغان.

موللا بىلالنىڭ «غازات دەرمۇلكى چىن» ناملىق مەشھۇر تارىخىي داستانى 1875 - يىلى يېزىلىشقا باشلاپ، 1876 - يىلى 6 - ئايدا تاماملانغان. بۇ تارىخىي داستاننىڭ ئاساسىي قىسمى مۇتەقارىب ۋەزنىدە يېزىلغان. بۇ ئەسەرنىڭ دەسلەپكى نۇسخىسى 1877 - يىلى قازان ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ باسمىخانىسىدا تىزىلىپ، 1880 - يىلى كۆپ تىراژلىق نەشر قىلىنغان. بۇ تارىخىي داستان ۋە موللا بىلالنىڭ باشقا ئەسەرلىرى فىلولوگىيە پەنلىرىنىڭ كاندىداتى ساۋۇت موللاۋۇتوفنىڭ توپلىشى ۋە نەشرگە تەييارلىشى بىلەن مۇشۇ ئەسىرنىڭ 60 - يىللىرىدىن كېيىن ئالمۇتىدا ئۇيغۇر سلاۋيان يېزىقىدا بىرنەچچە قېتىم نەشر قىلىنغان. «غازات دەرمۇلكى چىن» نىڭ ھازىرقى زامان ئۇيغۇر يېزىقىدا نەشرگە تەييارلانغان نۇسخىسى (1877 - يىلىدىكى قازان باسمىسى ۋە 1976 - يىلىدىكى ئالمۇتا نەشرى ئاساسىدا نەشرگە تەييارلانغان) «شىنجاڭ تەزكىرىچىلىكى» ژۇرنىلىنىڭ 1995 - يىللىق 2 - ، 3 - ، 4 - سانلىرىدا ئېلان قىلىنغان. بۇ ئەسەرنىڭ يېزىلىش جەريانى مۇنداق بولغان: موللا بىلالنىڭ ئەڭ يېقىن دوستى ئەلى ئۇنىڭغا ھىجرىيە 1280 - يىلى (مىلادى 1864 - يىلى) ئىلىدا بولغان ئازادلىق قوزغىلىڭى ھەققىدە بىر ئەسەر يېزىپ قالدۇرۇشنى تەكلىپ قىلىدۇ. موللا بىلال ئەلنىڭ تەكلىپىنى قوبۇل قىلىپ، قوزغىلاڭچىلارنىڭ جەڭدىكى باتۇرلۇق - پالۋانلىقلىرىنى تەرىپلەپ، ئۆزى كۆرگەن ۋە ئىشتىراك قىلغان ئەھۋاللار ئاساسىدا «غازات دەرمۇلكى چىن» ناملىق مەشھۇر تارىخىي داستاننى يېزىپ چىقىدۇ. شائىر چوڭ ئەھمىيەتكە ئىگە بۇ جەڭنامىدە قوزغىلاڭغا قاتناشقان ئەمگەكچى خەلقنىڭ قەھرىمانلىق ئوبرازىنى يارىتىپ، بۇ قوزغىلاڭدا قۇربان بولغانلارنىڭ جەسۇر قىياپىتىنى تەسۋىرلىگەن، شۇنداقلا كەلگۈسى ئەۋلادلارغا ئەنە شۇ مۇقەددەس جەڭ توغرىسىدا ئۆچمەس يادىكارلىق قالدۇرغان. شائىر ئىلىنىڭ XVII ئەسىردىن 1864 - يىلىغىچە بولغان تارىخىنى قىسقىچە بايان قىلغاندىن كېيىن، بۇ قوزغىلاڭنىڭ قانداق شارائىتتا باشلانغانلىقى، ئۇنىڭ تەرەققىياتى، ئىلى سۇلتانلىقىنىڭ قۇرۇلۇشى، قوزغىلاڭچىلارنىڭ رەھبەرلىك قاتلىمىدىكى زىددىيەت ۋە كۆرەشلەرنى تەپسىلىي تەسۋىرلەيدۇ، داستاندىكى ۋەقەلىك 1871-يىلى چار روسىيىنىڭ ئىلىنى بېسۋېلىشى بىلەن ئاخىرلىشىدۇ. ئوقۇرمەنلەر بۇ تارىخىي داستاندىن قوزغىلاڭ ۋە ئىلى سۇلتانلىقى مەزگىلىدە بولۇپ ئۆتكەن ۋەقەلەرنى، شېھىت ۋە غازىيلارنى، ئالىم - ئۆلىمالارنى، باتۇر - پالۋانلارنى، دانا ئەمىر، ئادالەتلىك سۇلتانلارنى ھەم ساتقىن - پاسىقلارنىڭ سۈرىتى، قىلمىشلىرىنى ۋە قانداق ئاقىۋەتكە دۇچار بولغانلىقىنى كۆرۈۋالالايدۇ. ئىلىدا بولغان بۇ ئازادلىق قوزغىلىڭىنى ئىلمىي تەكشۈرۈشتە موللا بىلالنىڭ بۇ ئەسىرى ئاساسلىق تارىخىي مەنبەلەرنىڭ بىرى ھېسابلىنىدۇ. ھازىرقى ۋاقىتتا «غازات دەرمۇلكى چىن» داستانى قولىيازمىسىنىڭ ئۇچ نۇسخىسى بار، ئۇلار ئۇرۇمچى، تاشكەنت ۋە سانكىت - پېتېربۇرگ (لېنىنگراد) شەھەرلىرىدە ساقلانماقتا. ئۇرۇمچىدىكى نۇسخىسى 1925 - يىلى ئاقسۇ شەھىرىدە كۆچۈرۈلگەن. تاشكەنتتىكى قولىيازما 1888 - يىلى قەشقەردە ئىساجان تاشمۇھەممەت تەرىپىدىن كۆچۈرۈلگەن. سانكىت - پېتېربۇرگ ئۇنىۋېرسىتېتى كۇتۇپخانىسىنىڭ قولىيازمىلار فوندىدا ساقلىنىۋاتقان «غازات دەرمۇلكى چىن» نىڭ نۇسخىسىنى ن . ن . پانتۇسوف 1890 - يىلى مەزكۇر كۇتۇپخانىغا تەقدىم قىلغان. بۇ قولىيازمىنىڭ كىم تەرىپىدىن، قاچان ۋە قەيەردە كۆچۈرۈلگەنلىكى مەلۇم بولمىغان. كېيىنكى تەكشۈرۈشلەر نەتىجىسىدە، مەزكۇر قولىيازما موللا بىلالنىڭ ئۆز قولى بىلەن يېزىلغان دەسلەپكى قارا نۇسخا ئىكەنلىكى ئېنىقلانغان. «غازات دەرمۇلكى چىن» قەشقەر، ئاقسۇ شەھەرلىرىدە كۆچۈرۈلۈپ، جامائەت ئارىسىغا كەڭ تارقالغان.

«چاكموزا يۇسۇپخان» داستانى 1881 - يىلىنىڭ ئاخىرى يېزىلىشقا باشلاپ، 1882 - يىل 1 -

ئاينىڭ 4 - كۈنى غۇلجىدا تاماملانغان. شائىر «چاڭموزا يۈسۈپخان» داستانىدا ئازادلىق ھەرىكەتلىرى ۋاقتىدا ئەمگەكچى خەلقنى قايمۇقتۇرغان، قوزغىلاڭ غەلىبىسىدىن ئۆز مەنپەئىتى يولىدا پايدىلانغان چەت ئەل تەۋەككۈلچىلىرى، مەنسەپخۇمار غوجىلارنىڭ قىلمىشلىرىنى پاش قىلىدۇ، شۇنىڭدەك ئالدامچى چاڭموزىلارنىڭ يارىدىمى تەگكەن باي - بەگلەر، ھاكىملار، موللا، ئاخۇن، شەيخلەرنى ساتقۇن سۈپىتىدە گەۋدىلەندۈرۈپ، ئۇلارنىڭ خەلق، ۋەتەن تەقدىرىنى ئويلىمايدىغانلىقىنى ئۇستىلىق بىلەن ئاشكارىلايدۇ. بۇ ئەسەردە ئىنسانپەرۋەرلىك، ۋەتەنپەرۋەرلىك ئىدىيىلىرى كۈيلەنگەن. بۇ داستان «تارىم» ژۇرنىلىنىڭ 1958 - يىللىق 1 - سانىغا ۋە «بۇلاق» ژۇرنىلىنىڭ 1981 - يىللىق 2 - سانىغا بېسىلغان.

«نازۇگۈم» قىسسىسى 1882 - يىل 3 - ئايدا غۇلجىدا تاماملانغان. بۇ قىسسىدە چىڭ سۇلالىسىنىڭ چىرىك ھۆكۈمرانلىقىغا قارشى قوزغىلاڭغا قاتناشقان ئۇيغۇر ئايالىنىڭ قەيسەر ئوبرازى يارىتىلغان. بۇ قىسسە «بۇلاق» ژۇرنىلىنىڭ 1981 - يىللىق 1 - سانىغا بېسىلغان.

موللا بىلالنىڭ يارىكەنتتە ئۆتكەن 18 يىللىق ھاياتىدا قانداق ئەسەرلەرنى يازغانلىقى بىزگە نامەلۇم. ئۇنىڭ شۇ مەزگىلدە ئىجاد قىلغان ئايرىم شېئىرلىرى ۋە بىر تارىخىي كىتابنىڭ بولغانلىقى مەلۇم. ئۇ يارىكەنتتە تۇرغان مەزگىلدە «ھىجرەتى مۆمنان» ناملىق بىر ئەسەر يازغان، ئەسەرنىڭ يېزىلغان ۋاقتى ئېنىق ئەمەس. بۇ ئەسەر ھەققىدە شائىر ھېبىب زاكىرىي 1928 - يىلى «كەمبەغەللەر ئاۋازى» گېزىتىدە تۆۋەندىكى مەلۇماتلارنى بەرگەن: «مۇشۇ يېقىن ئارىدا ئالمۇتا دۇكانلىرىنىڭ بىرىگە قەغەزلەر بىلەن سېتىلغان بىر قولىيازما كىتاب تېپىلدى. بۇ كىتابنىڭ ئىسىل يازغۇچىسى ‹غۇلجا جەڭ كىتابى› نى يازغان موللا بىلال بوۋاي بولۇپ، كىتاب پەقەت شۇ كىشىنىڭ ئۆز قولى بىلەن بەك چىرايلىق يېزىلغان. كىتابنىڭ نامى ‹ھىجرەتى مۆمنان› بولۇپ، تارانچىلارنىڭ ئورۇسلارغا قارىغاندىن تارتىپ، تا ئورۇس يېرىگە كۆچۈپ چىققان ۋاقتىقىچە بولغان ۋەقەلەر يېزىلغان ھەم ئورۇس يېرىگە چىقىپ يارىكەنت، چىلەك، تالغىر ۋە باشقا يېزىلارنىڭ بىنا بولۇشى توغرۇلۇق خېلى مەلۇماتلار بار. بىراق شۇنىسى بارىكى، كىتابنىڭ ئوتتۇرا - ئاياغلىرىدىن خېلى ۋاراقلىرى يىرتىلىپ، مال ئورىلىپ زايە بولغان. شۇنداقتىمۇ 50 ۋاراققىچە تازا قالغان.»

موللا بىلالنىڭ ئەسەرلىرى مۇشۇ ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىدىن تارتىپ سابىق سوۋېت ئىتتىپاقىدا نەشر قىلىنىشقا ۋە بۇ ھەقتە تەتقىقات ئېلىپ بېرىلىشقا باشلىغان. 1947 - ، 1948 - يىللىرى موسكۋادا ستۇدېنتلار ئۇچۇن چىقىرىلغان ئۇيغۇر ئەدەبىياتى ۋە تىلى خرېستوماتىيىلىرى (تاللانغان ئەسەرلەر توپلاملىرى) گە موللا بىلالنىڭ «غازات دەرمۇلكى چىن» ناملىق ئەسىرىدىن چوڭ پارچە، «نازۇگۈم» قىسسىسى ۋە بەزى شېئىرلىرى كىرگۈزۈلگەن. 1961 - يىلى ئالمۇتىدا موللا بىلالنىڭ «تاللانغان ئەسەرلەر» ناملىق توپلىمى (توپلىغۇچى: ساۋۇت موللاۋۇتوف) نەشر قىلىنغان. 1976 - يىلى «جازۇشى» نەشرىياتى تەرىپىدىن ئالمۇتىدا نەشر قىلىنغان «بىلال نازىم ئەسەرلەر» دېگەن كىتابقا (توپلىغۇچى ۋە شەرھلىرىنى يازغۇچى: ساۋۇت موللاۋۇتوف) شائىرنىڭ «غەزەلىيات» ناملىق ئەسىرى، «غازات دەرمۇلكى چىن»، «چاڭموزا يۈسۈپخان» داستانلىرى، «نازۇگۈم» قىسسىسى كىرگۈزۈلگەن. بۇ كىتابنى نەشرگە تەييارلاش جەريانىدا ن . ن . پانتۇسوفنىڭ نەشرلىرى، 1958 - يىلى غۇلجىدا كۆچۈرۈلگەن «غەزەلىيات» قولىيازمىسى ئاساس قىلىنغان، شۇنداقلا سانكىت - پېتېربۇرگ شەھىرىدە ساقلىنىۋاتقان «غازات دەرمۇلكى چىن» نىڭ قولىيازمىسى ئېتىبارغا ئېلىنغان. موللا بىلالنىڭ ئەسەرلەر توپلىمى «ۋەتەن ئىشقىدا» 1987-يىلى ئالمۇتا «مەكتەپ» نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان (توپلىغۇچى: ساۋۇت موللاۋۇتوف) . بۇ كىتابقا شائىرنىڭ «غەزەلىيات»، «غازات دەرمۇلكى چىن»، «چاڭموزا يۈسۈپخان»، «نازۇگۈمنىڭ قىسسىسى»، «چىن تۆمۈر باتۇرنىڭ قىسسىسى»، «تەبىب پادىشاھ بىرلە زۇھراخانىنىڭ ۋاقىئەلىرىنى بايان قىلۇر» دېگەن ئەسەرلىرى كىرگۈزۈلگەن. 1981 - ، 1982 - يىللىرى موللا بىلالنىڭ توپلاملىرى رۇس ۋە ئۆزبېك تىللىرىدا (م . ھەمرايوف ۋە ۋ . رەھمانوفلارنىڭ تەرجىمىسىدە) نەشر قىلىنغان، بۇلارغا

شائىرنىڭ لىرىك شېئىرلىرىلا كىرگۈزۈلگەن. 1985 - يىلى مارفۇغا ئايىتخوژىنا تەرجىمىسىدە قازاق تىلىدا چىققان كىتابىدا بولسا، موللا بىلال لىرىكىلىرىدىن تاشقىرى، ئېپىكلىق مىراسمۇ ئورۇن ئالغان. موللا بىلال ئەسەرلىرىنىڭ مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىغا بېغىشلانغان بۇ نەشرىدىكى يېڭىلىق «چىن تۆمۈر باتۇر»، «تەبىب پادىشاھ ۋە زوھرا خانۇم» دېگەن ئىككى چۆچەكنىڭ كىرگۈزۈلگەنلىكىدىن ئىبارەت. چارروسىيە دەۋرىدە ۋە سوۋېت ھاكىمىيىتى دەۋرىدە موللا بىلالنىڭ ئىجادىيىتىگە دائىر كىتاب نەشر قىلغان ۋە تەتقىقات ماقالىسى يازغان شەرقشۇناس، تىلشۇناس، فولكلورشۇناس ۋە تەتقىقاتچىلار ئىچىدە ن.ن. پانتۇسوفتسىن سىرت، ۋ.ۋ.رادلوف (1886)، نەزەرغوجا ئابدۇسەمەت ئوغلى ۋە زاكىر رەھمانقۇلى (1911)، ئا. ئا. روماسكېۋىچ، ل. ئەنسەرىي، ز.بەشىر ھەم ئا.م.خۇدايقۇل (1925)، ئا.ن.ساموىلوۋىچ (1934)، ئەرشەم ھىدايەت (1945، 1947)، ۋ.ئى.نوۋگورودسكىي (1947)، ك.ك.يۇداخىن (1948)، قادىر ھەسەن ئوغلى، ئايشەم شەمى قىزى (1949)، قادىر ھەسەنوف (1950)، ساۋۇت موللاۋۇتوف (1956، 1961، 1976، 1980)، ئا.قايداروف، ق.ئا.رازىيوف (1956)، ر.رېھىمقۇلوف (1956، 1980)، گ.م. ئىبراگىموۋا (1958)، ئوسمان مەمەتاخۇنوف (1960، 1962، 1963)، مۇراد ھەمرايوف (1981)، ش. شاۋايېۋ (1985)، م.ئەلىيېۋا (1986)، ت.مەشرەپوۋ. (1989) قاتارلىقلار بار.

موللا بىلالنىڭ ھاياتى ۋە ئەسەرلىرى توغرىسىدا مەملىكىتىمىزدە ئېلان قىلىنغان تونۇشتۇرۇش، ماقالىلەردىن يۇقىرىدا تىلغا ئېلىنغانلىرىدىن سىرت، ئابلىزخان مەسۇمى يازغان «شائىرنىڭ رەسىمىنى ئىشلىگەندە» («ئىتتىپاق» ژۇرنىلىنىڭ 1949 - يىللىق 6 - سانىدا)، ي.مۇخلىسوف تۇزگەن «ئۇيغۇر كىلاسسىك ئەدەبىياتى قوليازمىلىرىنىڭ كاتالوگى 1» (1957 - يىل ئۇرۇمچى)، «تارىم» ژۇرنىلىغا بېسىلغان «موللا بىلال بىننى موللا يۇسۇپ» (1958 - يىللىق 1 - سانىدا)، نىمشېھىت يازغان «شائىر موللا بىلال بىننى موللا يۇسۇپ»)، («شىنجاڭ ئەدەبىياتى» ژۇرنىلىنىڭ 1962 - يىللىق 6 - سانىدا)، شېرىپىدىن ئۆمەر يازغان «موللا بىلال بىننى موللا يۇسۇپ ۋە ئۇنىڭ ئىجادىيىتى توغرىسىدا» («شىنجاڭ ئەدەبىيات - سەنئىتى» ژۇرنىلىنىڭ 1979 - يىللىق 8 - سانىدا)، ئابدۇكېرىم مەخسۇت يازغان «شائىر بىلال نازىم توغرىسىدا» («شىنجاڭ ياشلىرى» ژۇرنىلىنىڭ 1980 - يىللىق 7 - سانىدا)، شېرىپىدىن ئۆمەر يازغان «موللا بىلال بىننى موللا يۇسۇپ ۋە ئۇنىڭ ئىجادىيەتلىرى توغرىسىدا» («ئۇيغۇر ئەدەبىياتى توغرىسىدا»، مىللەتلەر نەشرىياتى 1982 - يىل نەشرى)، ئىسمائىل جېلىل يازغان «ئىلى تارىخىغا دائىر بىرقىسىم قوليازمىلار» («ئىلى گېزىتى» نىڭ 1983 - يىل 8 - ئاينىڭ 6 - كۈنىدىكى سانىدا)، ئابدۇشۇكۇر تۇردى يازغان «ئۇيغۇرلارنىڭ يېقىنقى زامانىدىكى شائىرى ۋە تارىخشۇناسى موللا بىلال» («شىنجاڭ تارىخي شەخسلىرى» (2)، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1985 - يىل خەنزۇچە نەشرى)، «جۇڭگو بۇيۇك ئېنسىكلوپېدىيىسى جۇڭگو ئەدەبىياتى» (III توم) غا كىرگۈزۈلگەن «موللا بىلال» (جۇڭگو بۇيۇك ئېنسىكلوپېدىيىسى نەشرىياتى 1986 - يىل خەنزۇچە نەشرى)، «قۇمۇل ئەدەبىياتى» ژۇرنىلىغا بېسىلغان «تالانتلىق شائىر موللا بىلال بىننى موللا يۇسۇپ (نازىمى)» (1986 - يىللىق 4 - سانىدا)، «مىللەت لۇغىتى» گە كىرگۈزۈلگەن «موللا بىلال» (شاڭخەي لۇغەت نەشرىياتى 1987 - يىل خەنزۇچە نەشرى)، «تارىم» ژۇرنىلىغا بېسىلغان «موللا بىلال نازىمى» (1987 - يىللىق 3 - سانىدا)، «شىنجاڭ مىللەت بىلىملىرى قوللانمىسى» غا كىرگۈزۈلگەن «موللا بىلال» (شىنجاڭ مائارىپ نەشرىياتى 1990 - يىل خەنزۇچە نەشرى)، تۇرسۇنجان ئەمەت يازغان بىئوگرافىك پوۋېست «جاۋاھىرۇل بىلالى» («ئىلى دەريالىرى» ژۇرنىلىنىڭ 1996 - يىللىق 4 - 5 - سانلىرىدا) لار بار.

«ئەتەبەتۇل ھەقايىق» تىكى ئەخلاق ئىدىيىسى

ئايگۈل ئىمىن

9 ـ ئەسىرنىڭ باشلىرىدىن باشلاپ 13 ـ ئەسىرگە قەدەر بولغان ئارىلىقتا ئۇيغۇر ۋە بەزى تۈركىي مىللەتلەرنىڭ قەدىمكى ماكانى بولغان شىنجاڭدا قارخانىيلار خانلىقى ۋە خوتەن خانلىقى، قۇجۇ ئۇيغۇر خانلىقىدىن ئىبارەت 3 چوڭ فېئودال خانلىق مەۋجۇت ئىدى. شىنجاڭنىڭ جەنۇبى — كۇچادىن تاكى جەيھۇن (ئامۇ) دەرياسىغىچە بولغان پۈتكۈل ئوتتۇرا ئاسىيادا قەشقەر ۋە بالاساغۇننى پايتەخت قىلغان قاراخانىيلار يەنى تۈرك ۋە ئىسلام خانلىقى ياشىغان ئىدى.

قاراخانىيلار خاندانلىقىنىڭ مەيدانغا كېلىشى تۈركىي مىللەتلەر تارىخىدا جۈملىدىن ئۇيغۇر مىللىتى تارىخىدا دەۋر بۆلگۈچ ئەھمىيەتكە ئىگە ئىدى. ئۇ غەربىي يۇرتنىڭ گۈللەپ ياشىنىشى، مەدەنىيىتىنىڭ يۈكسەك تەرەققىي قىلىشى ھەمدە غەربىي يۇرتتىكى بىرمۇنچە قەدىمكى تۈركىي خەلقلىرى قوشۇلۇپ ئۇيغۇرلىشىشى ئۈچۈن تارىختا چوڭ تۆھپە قوشتى ۋە ئىنتايىن مۇھىم رول ئويناندى.

قاراخانىيلار خانلىقى (998 — 1211) دەۋرىدە مەدەنىيەتنىڭ يۈكسەك تەرەققىي قىلىش سەۋەبى ھەممىمىزگە مەلۇم. تارىم ۋادىسى 3 خىل مەدەنىيەت (يەنى يونان، ھىندى، چىن) مەدەنىيىتى ۋە 3 خىل دىن (بۇددا، خرىستىيان، ئىسلام دىنى) نىڭ ئۇچراشقان ئورنى ۋە قەدىمكى بۇيۇك كارۋان يولى ـ يېپەك يولىنىڭ تۈگۈنى ئىدى. شۇنداق بولغاچقا ئوتتۇرا ئاسىيا رايونى قەدىمدىنلا مەدەنىيەت ئۇچرىشىدىغان ۋە تارقىلىدىغان مۇقەددەس زېمىن بولۇپ كەلگەن. قارخانىيلار خانلىقىنىڭ قۇرۇلۇشى ۋە قۇرۇلغاندىن كېيىنكى تەرەققىياتى بۇ ئانا تۇپراقتا ئۆسۈپ ـ يېتىلىپ مۇستەھكەم يىلتىز تارتقان ئۇيغۇر مەدەنىيىتىنىڭ تەرەققىياتىنى تېخىمۇ زور ئىلگىرىلەشلەرگە، پارلاق نەتىجىلەرگە ئېرىشتۈردى. مانا بۇ ئۇلۇغ مەدەنىيەت تۇپرىقىدا ئاشۇ مەدەنىيەت مېۋىلىرىدىن ئوزۇقلىنىپ كامالەتكە يەتكەن شائىر، يازغۇچى، ئالىم ـ ئۆلىمالار بارلىققا كەلدى. يۈسۈپ خاس ھاجىپ، مەھمۇد قەشقىرى قاتارلىق قارخانىيلار دەۋرىدىكى يۈكسەك مەدەنىيەتنىڭ ئۇلۇغ پىشۋالىرى قاتارىدا ھۆرمەت بىلەن تىلغا ئېلىنىپ كېلىۋاتقان ئەدىب — ئەھمەد بىننى مەھمۇد يۈكنەكى، ئەھمەد يۈكنەكى (1110 — 1180 ـ يىللىرى) ئۆزىنىڭ نادىر ئەسىرى «ئەتەبەتۇل ھەقايىق» بىلەن پۈتكۈل ئوتتۇرا ئاسىياغا مەشھۇردۇر.

ئەھمەد يۈكنەكى قاراخانىيلار سۇلالىسى (998 — 1211) دەۋرىدىكى مەدەنىيەتنىڭ كېيىنكى چاغلاردىكى ۋەكىلىدۇر. رىۋايەتلەرگە قارىغاندا ئۇنىڭ ئەسەرلىرى كۆپ بولسىمۇ لېكىن مۇشۇ ئەسىرىدىن باشقا ئەسەرلىرى ساقلىنىپ قالمىغان. «ئەتەبەتۇل ھەقايىق» — (ھەققەتلەر بۇسۇغۇسى) 14 باب 448 مىسرادىن تەركىب تاپقان (ئۇنىڭدىن كېيىن باشقىلار تەرىپىدىن ئېلان قىلىنغان 3 پارچە شېئىرنى قوشقاندا ھەممىسى 512 مىسرا). ئەسەردە مۇئەللىپ ئۆزىنىڭ ئەخلاقىي ۋە پەلسەپىۋى قاراشلىرىنى ئوبرازلىق شېئىرى تىل بىلەن بايان قىلغان. بۇ ئەسەرنى ئالىم، مۇتەپەككۇر يۈسۈپ خاس ھاجىپنىڭ «قۇتادغۇبىلىك» داستانىنىڭ داۋامى دېيىشكە بولىدۇ. يۈسۈپ خاس ھاجىپ دۆلەت قۇرۇش ۋە مۇستەھكەملەش يولىدا ئاشۇ دۆلەتتىكى خان، ۋەزىر، سەركەردىلەردە بولۇشقا تېگىشلىك ئەخلاقىي ـ پەزىلەتلەرنى شۇنداقلا دۆلەت پۇقرالىرىدىكى ئەخلاقى ئىدىيىلەرنى بىرمۇ ـ بىر شەرھىيلىگەن. بۇ

ئىدىيىلەر مۇئەللىپ ياشىغان قاراخانىيلار دەۋرى ئۇچۇن ئىلغار ئەھمىيەتكە ئىگە بولغان. ئەدەب ئەھمەد يۈكنەكىنىڭ ئۆز كىتابىدا ئوتتۇرىغا قويغان ئىسلام دىنى ئەقىدىلىرى ئاساسىدىكى ۋەز - نەسىھەتلەرمۇ ئۆز دەۋرى ئۇچۇن ئىلغار ئەھمىيەتكە ئىگە. ئۇيغۇر خەلقى ئەزەلدىنلا، گۈزەل ئەخلاقىي پەزىلەتكە ئىگە ئاقكۆڭۈل خەلق. ئاتا بوۋىلىرىمىزنىڭ تارىختىن بۇيانقى ئىزچىل داۋاملاشتۇرۇپ كېلىۋاتقان ئېسىل پەزىلىتى بىزنى ھەرۋاقىت سۆيۈندۈرىدۇ ھەم بىزنى تەربىيىلەيدۇ. ئەھمەد يۈكنەكى ئۆز ئەسىرىدە بايان قىلغان ئەخلاقىي پەزىلەتلەر ئىلگىرىكى ئۆز دەۋرى ئۇچۇن ئەھمىيەتكە ئىگە بولۇپلا قالماستىن ھازىرمۇ بىز ئۇچۇن قىممەتلىك. قۇيۇق ئىسلام دىنى مۇھىتىدا ياشىغان ئەدەب ئۆز ئەسىرىنىڭ بېشىدىلا ئاللاھ ۋە چارىيالارغا ھەمدۇسانا ئوقۇش بىلەن باشلىنىدۇ. ئاندىن ئۆزىنىڭ ئەخلاقىي قاراشلىرىنى مۇپەسسەل بايان قىلىدۇ.

41. سۆزۈمگە بىلىمدىن ئاساس سالىمەن،
ئەي دوستۇم بىلىمگە ئۆزۈڭنى باغلا.
سائادەت يولى بىلىم بىلەن ئېچىلىدۇ،
بىلىم ئال، سائادەت يولىنى ئاچ.

بىلىم — ئىنسانلارنى قاراڭغۇلۇقتىن يورۇقلۇققا، زۇلمەتتىن بەخت - سائادەتكە باشلايدىغان نۇرلۇق چىراغ. بىلىم بولمىسا نە بەختتىن، نە دۆلەتتىن سۆز ئېچىش مۇمكىن ئەمەس. شائىر ئۆزىنىڭ بىلىم ئېلىشتىكى كۈچلۈك ئارزۇسى ئاستىدا بىلىمنىڭ پايدىسى، بىلىم ئۆگىنىش ھەققىدە ئەڭ دەسلەپكى پىكرىنى يۈرگۈزىدۇ.
شائىر يەنە:

43. ئادەمدە بىلىم بولۇش، سۆڭەكتە ئىلىك بولغانغا ئوخشايدۇ،
ئادەمنىڭ زىننىتى ئەقىل بولسا، سۆڭەكنىڭ ئىلىكتۇر.
بىلىمسىز كىشى ئىلىكسىز سۆڭەكتەك كاۋاك بولىدۇ،
(ھالبۇكى) ئىلىكسىز سۆڭەككە ھېچكىم قول ئۇزارتمايدۇ.

44. ئادەم بىلىم بىلەن تونىلىدۇ،
بىلىمسىزلەر تېرىك تۇرۇپ كۆزگە كۆرۈنمەيدۇ.
بىلىملىكلەر ئۆلسىمۇ نامى تېرىك قالىدۇ،
بىلىمسىزلەر تېرىك بولسىمۇ نامى ئۆلۈپ بولىدۇ.

مانا بۇ يۇقىرىقى مىسرالاردا ئوبرازلىق تىلدىن پايدىلىنىپ بىلىملىك بىلەن بىلىمسىزنىڭ پەرقىنى رۇشەن كۆرسىتىپ بەرگەن. ئادەم بۇ دۇنيادىن نام - نىشانسىز كېتىپ قالسا ئۇ ئادەمنىڭ دۇنياغا تۆرەلگىنىدىن تۆرەلمىگىنى ياخشى. ئەگەر نام قالسۇن دەيدىكەنسەن بىلىم ئېلىشىڭ كېرەك. شۇنداقلا ھايات چېغىدا قەدىر - قىممەتلىك بولسەن. ئۆلگەندىن كېيىنمۇ نامىڭ ئۆچمەيدۇ.

48. بىلىمسىزگە ھەق سۆز تەمسىز بىلىنىدۇ.
ئۇنىڭغا پەندىۋ - نەسىھەت پايدىسىز تۇيۇلىدۇ.
ھەرقانداق كىرنى يۇيۇپ تازىلغىلى بولىدۇ.
لېكىن نادانلىق يۇيۇپ تازىلغىلى بولمايدىغان كىردۇر.

شائىر يەنە بىلىمسىز - نادانلىقنى بىر مىللەت ئىچىدىكى مەڭگۈ يۇيۇپ تازىلغىلى بولمايدىغان

كىرگە ئوبرازلىق ئوخشتىش ئارقىلىق بىلىمسىزلىكنى سۆككەن،
ئاپتور ئەسەردە ئەخلاقلىق كىشىلەردە بولۇشقا تېگىشلىك پەزىلەتلەردىن بىرى تىلنى تىزگىنلەش
ھەققىدە مۇنداق سۆز ئاچىدۇ:

53. بىلىملىكلەرنىڭ سۆزىگە قۇلاق سالغىن،
(ئۇلار) ئەڭ بىرىنچى پەزىلەت تىلنى تىزگىنلەش دەيدۇ.
تىلىگىنى قاماقتا تۇتقىن چىشىڭ سۇنمىسۇن،
ئەگەر (ئۇ) قاماقتىن چىقىپ كەتسە چىشىگىنى چاقىدۇ.

54. ئويلاپ سۆزلىگەن كىشىنىڭ سۆزى سۆز جەۋھىرىدۇر،
كۆپ مامەدانلىق قىلغان تىل قارشى تۇرغىلى بولمايدىغان دۇشمەندۇر.
ئاغزىڭغا كەلگەننى سۆزلەۋەرمە، تىلىگىنى يىغىپ تۇت،
ئېغىز بوشلۇقى ئاخىر بېشىڭغا چىقىدۇ.

سۆز ئېغىزدىن چىققۇچە ئادەم سۆزنى باشقۇرىدۇ. ئېغىزدىن چىقىپ كەتكەندىن كېيىن سۆز ئادەمنى باشقۇرىدۇ. شۇڭا كونىلار «ئويناپ سۆزلىسەڭمۇ، ئويلاپ سۆزلە» دەپ بىكارغا ئېيتمىغان. يىلەرمەنلىك، مامەدانلىق قىلىش ئاقىللارنىڭ ئىشى ئەمەس.

58. ئەگەر بىركىشىدە (مۇنۇ) ئىككى نەرسە بىرىكسە،
ئۇ كىشىگە ئادەمگەرچىلىك يولى ئېتىلىدۇ.
(ئۇنىڭ) بىرى قۇرۇق گەپنى كۆپ قىلىش بولسا،
ئىككىنچىسى يالغان سۆزلەشتۇر.

59. يالغانچىدىن يىراق تۇرغىن ۋە تەزگىن،
ئۆمرۈڭنى راستچىللىق بىلەن ئۆتكۈزگىن.
راست گەپ ئېغىز ۋە تىلنىڭ بىزىكىدۇر،
راست گەپ قىلىپ تىلىگىنى بىزە.

قۇرۇق گەپنى كۆپ قىلىش بىلەن يالغانچىلىقنى كەسىپ قىلغان ئادەملەر ھامان كىشىلەرنىڭ نەزىرىدىن چۈشۈپ كېتىدۇ. ھېچكىم تەرىپىدىن ياخشى كۆرۈشكە ئېرىشەلمەيدۇ. شۇڭا يالغانچىلىق قىلماسلىق، ھەتتا يالغان گەپ قىلىشقا ئادەتلەنگەن ئادەملەردىن يىراق تۇرۇش كېرەك. راستچىللىق ئىنسان ئۈچۈن بىر گۈزەل ئەخلاق. شائىر ئەخلاق توغرىسىدىكى كۆزقاراشلاردىن تېخىمۇ راۋاجلاندۇرۇپ، مەردلىك ۋە بېخىللىق ھەققىدە يېڭى سەھىپە ئاچىدۇ.

79. ئېگىلمەس كۆڭلۈڭنى مەردلەر ئېگىدۇ،
يەتكىلى بولمايدىغان مۇراتقا مەردلەر يېتىدۇ.
بېخىللىقنى ماختىغان تىل قېنى، قەيەردە
مەردلىكنى ئاددىي ۋە خاس — پۈتۈن خەلق ماختايدۇ.

ئەلمساقتىن تارتىپ بېخىللىقنى ھېچكىم ماختىغىنى يوق. بېخىللىق ئىنسانىنىڭ ۋىجدان، ئار - نومۇس پەردىسىنى يىرتىپ تاشلاپ، كىشىلەر ئارىسىدىكى ساداقەت - كۆيۈنۈش، مېھرى - شەپقەتنى چۆرۈپ تاشلايدۇ. ئەكسىچە مەرد ئادەملەر مەڭگۈ كىشىلەر تەرىپىدىن قەدىرلىنىدۇ. شۇڭا مەردلىك

خەلقىمىزنىڭ گۈزەل ئەخلاقىي سۈپىتىدە داۋاملىشىپ كەلمەكتە. مەردلىك — كىشىلەر ئارىسىدىكى مېھرى
- ۋاپا، دوستلۇقنى كۈچەيتىدۇ.
شائىر يەنە:

84. بېخىللىق داۋالاپ ساقايتقىلى بولمايدىغان كېسەلدۇر،
بېرىشكە كەلگەندە بېخىلنىڭ قولى ئىنتايىن چىڭدۇر.
يىغىش بىلەن ئاچكۆز بېخىلنىڭ كۆڭلى توپمايدۇ،
ئۇ مال - دۇنياغا قۇلدۇر، مال - دۇنيا ئۇنىڭغا ھاكىمدۇر.

85. خەلق ئىچىدە ئەڭ ياخشى ئادەم — مەرد ئادەمدۇر،
مەردلىك شەرەپ، ئىقبال ۋە جامالنى ئاشۇرىدۇ،
كىشىلەر ئارىسىدا ئىززەتكە ئېرىشمەكچى بولسا ئۇ،
مەرد بول - مەردلىك سېنى ئىززەتكە ئېرىشتۇرىدۇ.

دېيىش ئارقىلىق بېخىللىق بىلەن مەردلىكنى جانلىق سېلىشتۇرىدۇ. بۇ ئىلغار پىكىرلىرى ئارقىلىق كىشىلەرنى بېخىل بولماي، مەرد بولۇشقا چاقىرىدۇ. بېخىللىق جاراھەتلىرىنى سۈپۈرۈپ تاشلاپ، مەردلىك ئۇرۇقىنى چاچىدۇ.

شائىرنىڭ ئىنسان پەزىلەتلىرىدىكى گۈزەللىك ھېسابلانغان كەمتەرلىك ۋە ئۇنىڭ دۈشمىنى تەكەببۇرلۇق ھەققىدىكى قاراشلىرى بىزنى تېخىمۇ جەلپ قىلىدۇ.

88. تەكەببۇرلۇق ھەممە تىلدا ئەيىپلىنىدىغان قىلىق،
قىلىقلارنىڭ ياخشىسى كىچىك پېئىللىق.
كىمكى ئۆزىنى ئۇلۇغ ساناپ مەنمەنچىلىك قىلىدىكەن،
ئۇنى خەلقەرمۇ ياخشى كۆرمەيدۇ، ئاللاھمۇ ھەم.

91. كەمتەرلىك قىلغاننى تەڭرى كۆتىرىدۇ،
تەكەببۇرلۇق قىلغاننى يەرگە ئۇرىدۇ.
ھەرگىزمۇ ئۆزۈڭنى ئۇلۇغ ھېسابلىما بىر ئاللاھ ئۇلۇغدۇر،
ئۇ «ئۇلۇغلۇق ماڭا تەۋە، سىلەر تالاشماڭلار» دېگەن ئىدى.

بۇ يەردە شائىر ئىنسانلارنىڭ ھەممىسى باراۋەر دېگەن پەلسەپىۋى ئىدىيىسىنى ئوتتۇرىغا قويىدۇ. كەمتەرلىك كىشىنى تېخىمۇ گۈزەللەشتۇرىدۇ. شۇڭا خەلقىمۇ كەمتەر كىشىلەرنى سۆيىدۇ. ئۆز كىشىلىرىگە ھەر ۋاقىت كەمتەر بولۇشنى ئۆگىتىدۇ. تەكەببۇرلۇققا دادىل قامچا ئۇرىدۇ.
ئەسەردە شائىر يەنە ئاچكۆزلۈكتەك يامان ئىللەتلەرنى پاش قىلىدۇ ۋە كىشىلەرنى كەڭ قورساق، سەۋرىچان بولۇشقا چاقىرىدۇ.

96. ئاچكۆزلۈكمۇ كىشى ئۈچۈن ياۋۇز خىسلەتتۇر،
ئاچكۆزلۈكنىڭ ئاقىۋىتى غەم، ئۆكۈنۈش ۋە ھەسرەتتۇر.
بايلىق ۋە گادايلىق ئاللاھنىڭ قىسمىتىدۇر،
ئاچكۆزلۈك ئادەم ئۈچۈن پەقەتلا بىر قۇرۇق زەخمەتتۇر.

ئاچكۆز ئادەم ياۋۇز بولىدۇ. ھەتتا قەۋم - قېرىنداشلارغىمۇ رەھىم قىلمايدۇ. ئاچكۆز كىشىلەر

دۇنيادىن يەككە - يېگانە، ئۆكۈنۈش ۋە ھەسرەت ئىچىدىلا ئۆتىدۇ. سەۋرسىزلىك، قانائەتسىزلىك، تەمەخورلۇق ئاچكۆزلۈكنىڭ قانىتىدۇر. مۇنداقچە ئېيتقاندا ئاچكۆزلۈك دەرد - ئەلەم، غەم - ھەسرەتنى تون قىلىپ كىيىۋالغان كىشىلىكتۇر. شۇڭا بۇ كىشىلنى يۇقتۇرۇۋېلىشتىن ھەزەر ئەيلەش كېرەك.

101. (ئادەمنىڭ) پۇتۇن قىلىق - ھەرىكىتىنى ياخشى كۆزەتكىن،
كىم كەڭ قورساق بولسا شۇنى ئادەم دېگىن.
تار قورساق كىشى گويا مېۋىسىز دەرەخ،
مېۋىسىز دەرەخنى كىم تاشلىغىن.

104. ياماناتلىق قىلغان كىشىگە سەن ياخشىلىق قىل،
ياخشى بىلگىنكى بۇ كەڭ قورساقلىقنىڭ ئۈستۈن پەللىسىدۇر.
ئەگەر ساڭا بىر كىمدىن ياخشىلىق كەلسە،
(ئۇ كىشىگە) كۆپ مەدھىيە ئوقۇ ھەم (مەدھىيە) تىلە.

شائىر ئېيتقاندەك تار قورساق كىشى، مېۋىسىز دەرەخكە ئوخشايدۇ. كەڭ قورساق كەلگەن ئادەم كىشىلەر تەرىپىدىن قەدىرلىنىدۇ. كەڭ قورساقلىق بىر بىنا بولسا، مۇلايىملىق ئۇنىڭ ھۆسنىدۇر. ياكى مۇلايىملىق بىر بوستان بولسا، كەڭ قورساقلىق (ئۇنىڭدىكى) قىزىل گۈلدۇر.

109. يۇقىرى ئورۇنغا ئېرىشسەڭ ئۆزەڭنى بىلمەي قالما،
ئۆسكەنسېرى مۇلايىم بولۇپ،
چوڭ ۋە كىچىككە سىلىق سۆز قىل.

مەرتىۋىگە ئېرىشىش يەنىلا ئۆتكەن كۈننى ئۇنتۇپ قالىدىغانلار ھەققىي مەرد، ۋىجدانلىق كىشىلەر ئەمەس. شۇڭا كونىلار «ئۆتكەن كۈنۈڭنى ئۇنۇتما، شىر - چۇرىغىڭنى قۇرۇتما» دەپ بىكار ئېيتمىغان.

دېمەك شائىر ئەسەردە خەلقىمىزنىڭ بىلىمنى قەدىرلەش، ئىلىم ئۆگىنىش، بىلىملىكلەرنى ھۆرمەتلەش، راستچىللىق، مەردلىك كەمتەرلىك، كەڭ قورساقلىق، سەۋرچانلىق قاتارلىق گۈزەل ئەخلاقىي پەزىلەتلەرنى يۈكسەك تىل ماھارىتى بىلەن مەدھىيلەيدۇ، ماختايدۇ. بېخىللىق، ئاچكۆزلۈك تەماخورلۇق، تەكەببۇرلۇق قاتارلىق ئەخلاقسىزلىق قىلمىشلىرىغا باتۇرلۇق بىلەن قامچا ئۇرغان. شائىرنىڭ ئۆز دەۋرى ئۈچۈن ئىلغار ھېسابلانغان بۇ ئىدىيىلىرى بىزنىڭ بۈگۈنكى دەۋرىمىز ئۈچۈن تەسەۋۋۇر قىلغۇسىز ئەھمىيەتكە ئىگە. بولۇپمۇ ئەۋلاتلىرىمىزنى ئەجدادلىرىمىزنىڭ گۈزەل ئەخلاقىي پەزىلەتلىرى بىلەن تەربىيىلەش، ئۇلارنىڭ ئەخلاقىي قارىشىنى ئۆستۈرۈش ئۈچۈن ھەقىقەتەن چوڭ رول ئويناىدۇ.

ئۇيغۇر كتاب توربېكتى
www.uyghurkitap.com

زېۋىدە قارا كۆز

(خەلق داستانى)

نەشرگە تەييارلىغۇچى: **جابباربار رەھمى**

ئېيتىپ بەرگۈچى خوتەن قارىقاش ناھىيە ئاقساراي يېزىسىدىن: **ئابلىمىت قارىم.**

مۇنۇسكا موللىسى،
موللايى خاتىپ.
ئېشەكنى ئېپ قېچىپ،
بۇغداينى ئارتىپ
تۆشىنى تا[ر]تىپ.
مەمەت كېرىم تاز،
غىڭشىپ ئېگىز - پەس،
چۈشتى سەنەمگە.
ھەيدەپ ئېشەكنى،
ماڭدى تۈگمەنگە.
تۈگمەنگە بارغۇچە
قىلدى كېڭەشنى.
تۈگمەنگە بېرىپ،
سالدى كۆمەشنى.
ئېپ يېدى پۇشۇرماي،
چۈپۈلۈغ كۆمەشنى،
ئونۇتتى ئاچلىقتا،
كۈلنى پۈدەشنى.

كىيىپ ئەتىسى،
مەسە - كېپىشنى.
ئون ئالتە گەزدە،
ئەتتى سېپەشنى.
باردى مەسچىتكە،
كۆڭلىگە پۈكۈپ،
نامار ئۆتەشنى.
نامازدا ئولتۇرۇپ،
ئوسۇردى بەشنى.
ئىمام دېمەيمز،
دېدى جامائەت
سەندەك كۆپەشنى.

مەمەت كېرىم تاز،
دوقۇلداپ قوپۇپ،
ئۆيگە باردى.
جامائەت مېنى،
ئىماملىققىمدىن،
ھەيدەپ چىقاردى.
دېگەن چېغىدا،
زېۋىدە قارا كۆز:
ئەمدى بولاشمايمەن،
سۆزەمنى بەرگىن،
چۆجەمنى بەرگىن،
ھەي تاز قارا يۈز!
دېگىلى تۇرۇشتى،
ياقىدىن ئېلىپ،
راسا ئۇرۇشتى.
مەمەت كېرىم تاز:
— قارا سايغا[1] كېرىلى،
قارا سايغا كىرىپ،
كېۋەز تېرىيلى.
كېۋەز تېرىساق،
تاۋا[ر] كىيەرسىز،
دۇردۇن كىيەرسىز،
دۇخاۋا كىيەرسىز،
كېۋەز تېرىمساق،
تاغار كىيەرسىز.
كۇلۇڭغا سىيەرسىز،
بۇلۇڭغا كىرەرسىز،
دېگىلى تۇرۇشتى.

زېۋىدە قارا كۆز:
ماقۇل مۇسۇلمان دەپ،
جابدۇققا تۇردى.
مەمەت كېرىم تاز،
توپاقنى ئە[لپ] چىقىپ،
چىگىتنى ئا[ر]تتى.
مەمەت كېرىم تاز،
قۇلاق تۇۋىگە مىندى،
زېۋىدە قارا كۆز،
قۇ [ي]روق تۇۋىگە مىندى.
دىققىدىنشىپ ئىككەيلەن،
قارا سايغا كىردى.

---

① قاراساي — قاراقاشنىڭ بىر يېزىسى.

قارا سايغا كىرىپ،
توپاقنى قېتىپ.
سايىدا يېتىپ،
ناخشىنى ئېيتىپ.
كېۋەز تېرىغلى تۇردى،
بىر قىر ئاختادى،
ئىككى قىردىن ئۆتەپ.
ئۇچ قىرمۇ تۈگەپ،
تۆت قىرمۇ بۇلاپ.
بەش قىردىن ئېشىپ،
ئون قىرغا يەتكەندە.
مەمەت كېرىم تاز:
هوي زۇندىخان،
قوساق ئېچىپتۇ.
بىركۆمەش سەگلا،
دېگىلى تۇرۇشتى.

— ۋوي، مەمەت كېرىم،
بېشى دوقا تاز.
قوگى سوقا تاز،
بوقا گەدەن تاز،
هەلەپ قوساق تاز،
كېپىش بۇرۇن تاز،
خادا پاچاق تاز،
ئۆيۈگدە ئۇن بولمىسا،
نېمىدە سالىمەن،
ئۇچاققا كۆھەشنى،
دېگەن چېغدا.
مەمەت كېرىم تاز:
— قارا ساي يۇرتىدا،
يانتاق تولىيكەن.
قامغاقمۇ جىقكەن،
يۇلغۇنما با[ر]كەن.
يانتاقنى توغراپ،
قامغاقنى چاناپ،
بىر چارەك ئۇندا،

بىركۆمەش سېگلار،
دېگەن چېغدا.
زۇندە قارا كۆز:
— هوي مەمەت كېرىم،
قامغاق دېگەننىك،
پۇتىقى جىق تۇرسا،
يانتاق دېگەننىك،
بېرى تىكەن تۇرسا،
گالغا كىرمەمدۇ،
مەيدىگە تۇرمامدۇ،
دېگەن چېغدا؛
مەمەت كېرىم تاز:
— قارا ساي يۇرتىدا،
يۇلغۇن بەك جىقكەن،
ئۇزۇن سىخ ئېتىپ،
سىخلۇپتىپ يە[ر]مىز.
ئاچا ئېتىپ قۇيۇپ،
بۇكلۇپتىپ يە[ر]مىز.
دېگىلى تۇرۇشتى.
زۇندە قارا كۆز:
ماقۇل مۇسۇلمان دەپ،
يانتاقنى چاناپ.
قامغاقنى توغراپ،
بىر چارەك ئۇندا
بىركۆمەش سالدى.
كۆمەشنى سېلىپ،
بالىنى ئېلىپ،
ئېمتىشكە تۇردى.
مەمەت كېرىم تاز،
ئاستا قاراپ قويۇپ،
ئۇينى قاداپ قۇيۇپ.
كۆمەش قېشىغا،
تېز يېتىپ كەلدى.
كۆمەشنى ئېلىپ،
يو[ر]غولۇتۇپ بېقىپ،
چۆ[ر]گۈلۈتۇپ بېقىپ،

دۆگۈلدىتىپ بېقىپ،
كۆمەش پىشىپتۇ دەپ،
قوينىغا تىقىپ،
نېرىغا ئاپاردى.
شىدىشاپقا① سالدى.
شىدىشاپقا پاتماي،
تاغارغا سالدى،
تاغارغا پاتماي،
خوجۇنغا سالدى،
خوجۇنغا پاتماي،
يانچۇققا سالدى.
نېرىغا ئاپىرىپ،
بېرىنى يەپ بولدى.
زۇندىخان قېشىغا
ئاستا كەپ بولدى،
ۋوي زۇندىخان:
قوساق ئاچقانتۇ،
كۆمەش پىشقانتۇ،
كۆمەشنى ئەكىلىك،
دېگىلى تۇرۇشتى.
— هوي مەمەت كېرىم،
بالىنى تەۋزەتكىن.
كۆمەشنى ئە[پ]كېلەي،
دەرزامان ماڭدى.

كۆمەش قېشىغا،
بولسا بارغۇدەك.
مەمەت كىرىمنىك
ئىزى تۇرغۇدەك.
كۆمەشنىك ئورنى،
ئوچۇق تۇرغۇدەك.
زۇندىخانمۇ،
ئاچچىقلاپ ياندى.

---

① شىدىشاپ — شىلدىرشاپ جەنۇبتا ئىككى باشقا خادا بىكىتىپ ئىككى ئادەم تۆتۈپ ئۇزۇمە ئىرغىتىپ يەيدىغان چوڭ داستىخان.

ئۇيغۇر كتاب توربىكتى www.uyghurkitap.com ئۇيغۇرچە كتابلارنىڭ يېڭى تورىسى

مەمەت كېرىمنىڭ،
قېشىغا كەلدى:
ھوي، مەمەت كېرىم
بېشى دوقا تاز،
دۆينى① يۇتا[ر] تاز،
بىر چارەك كۆمەچ،
بىر قورسىقىغا،
قانداق پاتار تاز.

ماڭا بىر چىشلەم،
قويساڭ بولمامدۇ،
بالا ئېمىتسەم،
قورساق ئاچمامدۇ؟!
دېبان ئۇرۇشتى.
ئەمدى بولاشمايمەن،
سۆزەمنى بەرگىن،
چۆجەمنى بەرگىن،
دېگىلى تۇرۇشتى.
مەمەت كېرىم تاز:
ئۆيگە چىققاندا،
بەش چارەك ئۇننى،
مەن تارتىپ بېرەي.
بېرىدە كۆمەش سېغىلار،
ماڭا بەرمەڭلار،
دېگەن چېغىدا:
زىۋىدە قارا كۆز،
زادى بولاشمايمەن،
سۆزەمنى بەرگىن،
چۆجەمنى بەرگىن—
دەپ مەھكەم تۇردى.
مەمەت كېرىم تاز،
زىۋىدىخانىنىڭ
قولىنى باغلاپ،
توغراقتا ئېسىپ،
تاياقتا بېسىپ،
توڭكايلىرىغا،
ساغلى تۇرۇشتى.

كۆرگەنلەر بۇنى،
كەگىلى تۇرۇشتى.
كىچىكلىكىدە
بىللە ئويىنىغان،
قۇنىكام كۇلا؛
— خوتۇن دېگەننى
شۇنداق ئۇرامدۇ،
ئەمدى بەس بولا!
دېبان توغراقتىن
يېشىپ چۈشۈردى.
باققال قېشىدىن،
غۇجۇم ئەكىلىپ،
بېرىنى يېگۈزدى.

ناۋايخانىدىن،
كۆسەكلەر تېرىپ.
ئۇنى يېدۇردى.
زىۋىدە قاراكۆز،
شۇنداقلا قوپۇپ،
ئاقسۇ يولىغا،
ماڭغان چېغىدا؛
ناخشىسى بىللە
ماڭدى چىغىردا:

ۋاي ياغ - ۋاي ياغ گوشگىرده،
چاينىمىساممۇ خوش كىرده.
بۇغدىيى باغدىن گوشگىرده،
سۇلىرى تاغدىن گوشگىرده
گوشى تاغدىن گوشگىرده،
قىرمىسى ياغدىن گوشگىرده
تۇنۇرى سېغىزدىن گوشگىرده،
خېمىرى مېغىزدىن گوشگىرده.
چاينىمىساممۇ خوشكىرده!
دەپ زىۋىدىخان تۇرۇپ كەتتى،
ئاقسۇ يولىغا كىرىپ كەتتى.

مەمەت كېرىم تاز،

شۇ جايدا ئولتۇرۇپ،
تامغا يۆلۈنۈپ،
ئويقىغا چۆكتى.
ئويقىسدا بىر
شېرىن چۈش كۆردى.
زىۋىدىخانغا،
چۈشىدە كۆيدى.
چۆچۈپ ئويغۇنۇپ،
تامىنمۇ سۆيدى.
ئاخىر بىر چاغدا،
ئۆزىنى تۇيدى.
بىر ئاغىنىسى،
كەلدى پاپىلاپ.
مەمەت كېرىم تاز،
دېدى گەپ تاشلاپ:
— نېمىشقا كەلدىڭ،
سۆڭگەچنى قاشلاپ؟
دېدى ئادىشى:
ھوي جېنىم ئاداش،
كېچە شۇنداق بىر،
چۈش كۆرۈپتىمەن:

كېچە كۆرگەن چۈشۈمدە،
زىۋىدىخان ئۇلۇپ قالمىش.
كىندىكىدىن چاي تۆكۈلۈپ،
پەللىكى كۆيۈپ قالمىش.
كۆرۈپ ئۇنىڭ مەيدىسىنى،
پىقىرمۇ كۆيۈپ قالمىش.
دېدى، مەمەت كېرىم تاز:
مەنمۇ كۆرسەم شۇ چۈشنى،
سەنمۇ كۆرسەڭ شۇ چۈشنى
جېنىم ئاخماق ئادىشىم،
نېمە دېگۈلۈك بۇ ئىشنى.
سەن تۇرغاچ تۇر مىششەدە،
سوراپ باقاي ئانامدىن.
مەمەت كېرىم شۇنى دەپ،
كىرىپ كەتتى ئۆيگە،

① دۆي — دېڭە.

— جەنىم ئانا قوساققا،
نەنىڭ بارمۇ تۆۋۈگدە.
— ھېچنېمە يوق تۇز بالام؛
ئاكىڭنىڭ كاللىسىغا
نۇغۇچنى قويۇپ بەردىم،
بىر تۇخلىماس تاراقلاپ،
تۇيقىسىز تۇنەپ بەردىم.
ئاچىگىز ھەم سىگلىگىز،
يېپىنىپتۇ سۇپرىنى.
بىر - بىرىدىن تارتىشىپ
يىرتۇپتىپتۇ ئوتتۇرىنى،
مەن كاساڭدا ياتقىلى،
بىركام توققۇز كۈن بولدى.
داداڭ پاساڭا ياتقىلى،
ئىككى كام ئوتتۇز كۈن بولدى.

دېدى مەمەت كېرىم تاز:
— ئۇنداق بولسا ئانىكا.
بىزنىڭ كونا قازاناقتا
قاپاق - قاچا يوقمىتۇ،
بولسا بېرىڭ ئانىكا؟
— قاپاق - قاچا بار بالام،
ئۆزەڭ چاغلاپ ئال بالام.
تۇرۇپ مەمەت كېرىم تاز،
بېشى تىرىك - تىرىك تاز.
كىرگىنىدە قازناققا،
كۆز ئالايتىپ قاپاققا،
قاپاقلار باش لىگشىتىپ،
ئۇيان - بۇيان ئەگۈشۈپ،
سالام بەردى ئۇنىڭغا،
دەپ ھېيىقماي كىرىڭ تاز.

— ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم،
سالام بەردى قاپاققا.
تۇتۇپ مەھكەم بويىندىن،
تۇتتى مۇشلاپ تاياققا.
مۇشلاپ - مۇشلاپ ئاخىر
ئارپا چۈشتى يەتتە تال.
ئالقىنىغا ئېلىپ ئۇ،
يەتتە دانە ئارپىنى،
كۆزىگە غىلام ياش ئېلىپ،
سۈرۈپ كەتتى بىر خىيال.
نېمە خىيال قىلدى ئۇ،
نېمە دەيدۇ قېنى ئۇ.
مەمەت كېرىمنىڭ سۆزىگە،
بار خالايىق قۇلاق سال:

خالايىق كۆرۈپ تۇرۇپسىلەر، بۇ قاپاقنىڭ قوڭغا قانچە مۇشتلىسامۇ يەتتە تال ئارپىدىن باشقا ھېچنېمە چۈشمىدى. يەتتە تال ئارپىنى ئاخىر ئانامغا: «ھە، ئانا، مانا‌رپىدا ئۇن تارتىپ بىر نان يېقىپ بېرىڭا» دېسەم، «مەمەتكېرىم ئاخۇنۇمنىڭ ئۇگۈتى جىق دەپ، خەقلەر ئېشەك بەرمەيدىكەن» دەيدۇ. «ئۇنداق بولسا، ئىچىگە قويغۇدەك قاچا بولسا ئەچىقىڭ» دېسەم دادامنىڭ بىر كونا پايپىقىنى ئېلىپ چىقىپتۇ. پايپاقنى ئارپىنى سالدىم. ئون تۆت يەردىن بۇغاپ دۇلۇمغا ئالدىم. تۇگمەنگە باردىم. تۇگمەنچىگە: «ئۇگۈتۇمنى تارتىپ بېرىڭ» دېسەم، «سېلىنىڭ ئۇگۈتلىرى جىقكەن، ئۇسكەنىنىڭ[1] كۇلىسى ئۇزۇلۇپ كېتەتتى» دەيدۇ. ئاچچىقىم كېلىپ كالۇ[2] بېشىغا چىقىپ بىر چاچسام غولۇدىن ئالتە پۇچۇق بولۇپ چىقىپتۇ. «بۇنىڭدا خېمىر يۇغۇرۇپ، نان يېقىڭ» دېسەم، «خېمىرىڭىز جىق، كاساڭ پات بىكار بولماي كاساڭنىڭ قوڭى چۈشۈپ كېتەتتى» دەيدۇ. «ئۇنداق بولسا، مەكېلىڭ، ئانا» دەپ كەينىمگە سېلىپ بېرىپ بىر قىرلىق سۇنى باشلاپ كېلىپ، بىر كاتەككە پالچۇق ئېتىپ، ئالمىچىلىڭ خېمىر يۇغۇردۇق. «نان يېقىپ بېرىڭ، ئانا» دېسەم، «بالام، خېمىرنى جىق، تۇنۇرنى پات بىكارلاپ بەرمەي تۇنۇر داشقالغا ئايلىنىپ كېتىدۇ» دەيدۇ. «ئۇنداق بولسا، خېمىرنى ئاپتاپتا قويۇپ ئۆرلەتكەچ تۇرۇڭ» دەپ قويۇپ، بىر تام بويىدىن ئىككى دانە چۈمۈلە تۇتتۇم. تامبالنىڭ بېغىدا نوختا سېلىپ، تاۋاغاز[3] دېگەن يەردىن ئىككى ئۇلاغ شور ئەكىلىپ تۇنۇرنى سالدىم. قېلىپنى ئالدىم. ئوت سالدىم. تۇنۇرنى ئاقارتىپ، «ئانا، خېمىرنى يېقىڭ» دېۋىدىم، ئانام قوپۇپ «رەببىم» دەپ ياققىلى تۇردى. مەن ئالدىراپ «ئېلىپ بېرىڭ» دەپ يېگىلى تۇرۇپتىمەن، توقسان نان بولاپتىكەن سەكسەن سەككىزنى يەپ بولاپتىمەن. «ئىككى

① ئۇسكەن — ئۇن تارتقاندا ئاشلىقنى قۇيۇپ تاشقا چۈشۈرىدىغان قاچا.
② كالۇ — سۇ چۈشۈدىغان نونىڭ بېشى.
③ تاۋاغاز — تار بوغاز، قاراقاش ناھىيىسىنىڭ زاۋا يېزىسىدىكى بىر كەنت.

نانىنىڭ يوللۇق ئېتىپ زىۋىدىخانىنىڭ قېشىغا بىرىۋالمامسەن» دېدى. «شۇنداق قىلاي، ئانا» دەپ، « نانىنى سالغىلى بىر نەرسە تەپ بېرىڭ» دېدىم. «دادىگىزدىن قالغان تولۇم بار» دەپ ئانام كىرىپ كەتتى. ئانام بىر تولۇمنى كۆلدۇرلىتىپ ئېلىپ چىقىپتۇ. دادام ماڭا تويلۇق ئالغىلى قويغان ئالتۇن كۆموشنى ئانام ئەچىققان چېغىدا دەپتىمەن. ئانام: «تولۇمنى تەتۇر ئۆرۈپ بىر قېقىۋېتىگا» دەيدۇ. قاققۇدەك بولسام، ئالتە قارغۇ چاشقانىنىڭ بالىسى بىرسى كۆلۈگىغا، بىرسى بۇلۇگىغا يۇگۇرۇشكىلى تۇردى. يەنە بىر قېقىۋىدىم بىر پاتمان مايىاق چۈشتى. ئىككى ئارپا نانىنى تولۇمغا سالدىم، راۋابىمنى قولۇمغا ئالدىم. داۋزا ئايلىغا چىقسام، ئانام ئىت توسقىلى لازىم بولار دەپ، بىر تالتىزنى بەردى. شۇنىڭ بىلەن نېرىغىراق بارسام، ئابايىقى ئاغىنەم تۇرۇپتۇ. «هوي ئاداش، ئېتىڭ نېمە؟» دېسەم «تۇردۇم» دەيدۇ. «ئابدان تۇردۇڭ، ما قولۇمدىكى نەرسىلەرنىڭ بىرىنى ئېلىشىپ بەرگىنە» دېدىم. «مەن نانغا ئامراق، تولۇمنى ئالاي» دەپ تولۇمنى ئالدى.

شۇ ماڭغىلىق تۇرغانچە بىر يەرگە بېرىپتۇق. بىر كونا ئۆيلۈكتە بەش ـ ئالتە خوتۇن چاق ئىگىرىپ ئولتۇرۇپتىكەن. بىر خوتۇن چاقسىنى شۇنداق مۇگلۇق ئۇنلىتىپتۇكى، نېمە دېگۈلۈك. بايىقى ئادىشىم: «بۇ يەردە زىۋىدىخاندەك بىرسى چاقسىنى ئۇنلىتىدۇ» دەيدۇ. « بىر قاراپ باقاييا، زىۋىدىخان بولمىسۇن يەنە دېگىنىچە ئانىسىنى تاپالمىغان چۈجدەك تامغا بوينىنى سوزغىلى تۇردى». «زىۋىدىخان مۇنداق كونا تاملىقتا ئولتۇرمايدۇ» دېسەم، «ئولتۇرسا ئولتۇرىدۇ، بىر قاراپ باقاييا» دەيدۇ. ماقۇل» دەپ قوڭدىن يۆلەپ قويسام بۇ تام مۇغا تېشىۋەتكەن تامكەن، يېقىلىپ چۈشۈپ هېلىقى خوتۇننىڭ پاچىقىنى بېسىۋاپتۇ. بۇ خوتۇن ئاچچىقلاپ قوپۇپ ئادىشىمنى بىر تاق، بىر جۈپ تەپكىلى تۇردى. ئادىشىم بىر چاغدا «ئېھە، ئېھە» دەپ ئىنجىقلايدۇ. «ئادىشىم، نېمە بولدى؟» دېسەم، «بويۇمدا بار» دەيدۇ. «تۇزۇك گەپ قىلمىغلار، هاڭگا ئېشەك تەخەلەمدۇ، خوراز تۇخۇم قۇيامدۇ، ئەر كىشى بالا تۇغامدۇ» دېسەم، «پۇتمىسەڭلا، كەينىمگە ئۆتۈپ قاراپ بېقىڭلار» دەيدۇ. «ئېڭىشىڭلار» دېسەم ئېڭىشىۋىدى، قارىسام بىر پاي ئۆتۈكنىڭ قۇلىقى چىقىپ تۇرىدۇ. «ۋوي ئاداش، راست قوسۇقاڭدا بارىكەن» دەپ بىر تارتىۋىدىم، سېرىق مايلانغان كۆن ئۆتۈكتىن بىرسى چىقتى. «زىۋىدىخانىنىڭ تويلۇقىغا لازىم» بۇلار دەپ ئادىشىمنىڭ بېقىنىغا قىستۇرۇپ ماڭدۇق.

شۇ ماڭغىلىق تۇرغانچە بىر يەرگە بارغاندا بىر پەشىپ بېگىم ئىككى لۈكچەكنى داتاڭ قىلىپ سوراق قىلغىلى تۇرغانىكەن. ئاڭلىساق: «يۇرتىمىزنىڭ ئىككى ئوغرى مۇشۇكىنى نەگە ئاپاردىڭ دەپ سوتقا تارتىپتۇ. بېرىشىمىز قېرىشقاندەك راۋىپىمىزنىڭ تارىسىغا چاپىنىمىزنىڭ پېشى قىڭگىدە تېگىپ كەتتى. پەشىپ بېگىم: «هوي تازلار، ئارپا نانىنىڭ دەردىنى مېنىڭ قېشىمغا كېلىپ چىقرامتىڭ» دېدى. «يوقسۇ، پەشىپ بېگىم، راۋىمىزنىڭ تارىسىغا چاپىنىمىزنىڭ پېشى تېگىپ كەتتى» دېدىم. «ئانداغ بولسا قېنى راۋىبىڭ؟ بىر پەدە راۋاپ چال، ئوبدان چالساڭ ئون سەككىز پۇل شاڭ قىلىمەن. ئابدان چالمىساڭ قوڭاڭغا ئون سەككىز تاياق بېرىمەن» دېدى. مەن ئېيتتىمكى: «راۋاپ چېلىشنى ئۆگەنگەن بۇ بالامۇ بار چېغىدا تېخى، قېنى چېپ باقاي. بولسا بولۇماق ئېشى، بولمىسا قۇناق ئېشى، بولسا بولاپ قالا، بولمىسا ئىلمەك راۋىبىم قولامدا قالا» دەپ بىر پەدە راۋاپ چالدىم:

زىۋىدىخان دەپ ئاڭلىدۇق،
تاشنى يۈرەككە باغلىدۇق.
سەن ئەقىدە باغلىساڭ،
بىزمۇ ئەقىدە باغلىدۇق.

«ياماڭ چالمىدىڭ، تازلا» دەپ ئون

سەككىز شالاڭ قىلدى. ئون سەككىز پۇلنىڭ يانچۇقۇمغا سېلىپ، ئوتتۇز ئالتە يەردىن بۇغاپ، بىر ماڭغىلى تۇرۇپتىم، بىر يەرلىكە بارساق، بىر بازارغا كىرىپ قاپتىمىز. «نەنىڭ بازىرى؟» دېسەك، «لوپپولوپپاڭنىڭ بازىرى مىششە» دەيدۇ. «ئانداغ بولسا بىر پاي ئۆتۈكنى نىكانىڭ ئالدىغا چىقارغىلى بولمايدۇ. بىر پاينى سېتىپ جۇپ بىر كىشىلىك ئۆتۈك ئاللىلى» دەپ تۇرۇشۇمغا: «بۇ بازاردا قەنەرگە چىقارمىغان نەرسىنى بىر كىم ئالمايدۇ» دەيدۇ. «بىر قەنەرلىك تېپىپ كېلىڭلار» دېۋىدىم، ئادىشىم بېرىپ بىر قۇرۇق جىرىمنى سۇغۇرۇپ ئەكىپتۇ. ئادىشىم تۇتتى بىر ئۇچىنى، مەن تۇتتۇم بىر ئۇچىنى، بىر پاي ئۆتۈكنى ئوتتۇرىغا ئېسىپ لوپپاڭشتىپ بىر مېڭىۋىدۇق ئەتراپىمىز دا سانجاق ـ سانجا، ئايماق ـ ئايماق توپلىشىپ كېتىپتۇ. «بۇ ئادەملەرگە نېمە بولدى؟» دېسەك، «مۇشۇ ئۆتۈكنى ساتسا ئۆيدىكى ئۆتۈكلىرىمىزگە ياماق قىلغىلى بولغۇدەك ئېپ قالالى» دېيىشۋاتىمىز دېيىشتى. «ئانداغ بولسا بىرسىگە ئۆتۈك بەرسەك، قالدىسىغا نېمە بېرەرمىز» دەپ غەم قىلدۇق. «تەۋەككۈل، قېنى كىم ئالدۇ» دېسەك، بىرەيلەن: «ئۆزلىرى دېسىلە» دېۋىدى، مەن: «ئۆزلىرى چاغلاپ ئالسىلا» دېدىم. «ئانداغ بولسا، ئون سەككىز پۇل بەرەي» دېدى. «تازا ئالسىلا» دەپ بېرىۋەتتىم. ئون سەككىز پۇلنى ئېلىپ ئابايقى ئون سەككىز پۇلغا قېتىپ، يانچۇقۇمنى يەتمىش ئىككى يەردىن بوغۇپ بىر بەندەرگە بارساق، ئۇچ چوكان سۇغا چىقىۋاتىدۇ. يېنىمدىكى چالا موللا ئادىشىم: «ئوتتۇرىدىكى ئېگىز چوكان زىۋىدىخان شۇ» دەپ تەلمۇرىۋاتىدۇ،«ھەي ئاداش، جىم ئولتۇرۇڭلار، مەزلۇم كىشى دېگەن ئەچكۇ يېغى نەزىرى ئېشىپ قالىدۇ. مەن مايەردە راۋاب چالاي، زىۋىدىخان بولسا ئۆزىچە كېلىدۇ. زىۋىدىخان بولمىسا قارىماي كېتىدۇ. شۇنىڭدىن بىلىۋالمىز ماقۇلما» دېدىم. «ماقۇل» دەپ قاراپ تۇرىۋىدى، مەن بىر پەدە راۋاب چالدىم:

زىۋىدىخان دەمدۇ كىشى،
يوق نېمىنى يەمدۇ-كىشى.
بىسىناق يەرگە بېرىپ،
شۇنداق ئازار يەمدۇ كىشى.

زىۋىدىخاننىڭ مەيدىسى،
ئەنجاندا ئاتقان پاختىدەك.
سۆڭگۈچىنىڭ گۆشى يوق،
رەندە سالغان تاختىدەك.

زىۋىدىخانغا كۆيمىگەن،
بۇ شە[ھەر]دە ئامبال قالدىمۇ؟
زىۋىدىخانغا كۆيگەننىڭ،
قوڭىدا تامبال قالدىمۇ؟!

زىۋىدىخان دەپ ئاڭلىدۇق،
تاشنى يۇرەككە باغلىدۇق.
چۆلمۇ - چۆل يوللار كېزىپ،
زىۋىدىخانغا قانمىدۇق.

زىۋىدىخان ئالدىمىزغا كېلىپ، بىزنى دېگەن يارانلىمۇسلەر؟» دېۋىدى بىز ھە، خوش دېدۇق. زىۋىدىخان مىششەدە بىردەم ئولتۇرغاچ تۇرسىلا، سۇنى ئەكىرىپ قويۇپ چىقاي، دەپ كىرىپ كەتتى. بىز بىر كام توققۇز كۇن ئولتۇرۇپ كەتتۇق. قوساق ئاچ، كاللىمىزنى كۆتەرگىلى بولمايدۇ، شۇنچە ئېغىر پەللىكىمىزنى يۆتكەپ يۇرۇپ بولدى يېغىر. نەدىكىن دەپ كۆزىمىز تۆت بولدى زىۋىدىخان كېلىدىغان چىغىر. ئىچىمىز پۇشا ـ پۇشا، تېشىمىز بىر نېمىسى ياخشى تۇرغان ھالەتتە: «ئاداش، زىۋىدىخان چىقمىدى، قوپاڭلا كېتىلى» دېسەم، «ئاداش، قوساق ئېچى قالدى. تولۇمدا ئىككى ئارپا نېنى بارەك قىلاتتى يېگەچ تۇرساق بولمامدۇ» دېدى چالا موللا ئادىشىم.

«ئۇنداغ بولسا، ئەكىلىڭلار» دېۋىدىم، «نان تولۇمغا چاپلىشىپ قاپتۇ. قۇمۇرغىلى بىر نەرسە بولسا ئەكىلىڭلار» دېدى. مەن تالتىزنى چىقىرىپ بەردىم. تولۇمدىن غىجاپ قۇمۇرۇپ ئەكىتكەن، ئۇزۇن «يولدا تۇپا ئۆتۈپ قالغاندۇ» دەپ پۇدىۋېتىپ بولغۇچە ئادىشىم ئاچلىقتا بىر چىشلىۋىدى، ئوتتۇرىدىن تۆت چىشنى سۇغۇرىۋاپتۇ. «ھوي ئاداش، ماۋۇ نان چىشمىدىن باج ئالدى» دەپ يۇگۇرۇپ كەپتۇ. «ئاداش، تۇزۇڭ گەپ قىلىڭلا، نان دېگەنمۇ باج ئالامدىكەن؟» دېسەم «پۇتمەڭلار قاراپ بېقىڭلار» دەپ ئاغزىنى ئاچىدۇ. راس دېگەندەك ئوتتۇرىدىن تۆت چىشنى سۇغۇرىۋاپتۇ. «ئانداغ بولسا، تاش ئەكىلىڭلار» سوقۇپ يەيمىز دېۋىدىم. «بىر جۇۋازچىنىڭ ئۆيىدىن ئارىيەت ئەكەلدىم» دەپ ئىككى دانە تاشنى يۇمۇلۇتۇپ ئەكىتۇ. بىر تاشنى ئاستىدا قويۇپ تۆپىدە ناننى قۇيۇپ، ئىككەيلەن بىر تاشنى كۆتىرىپ بىر سوققىلى تۇرۇپتۇق تاش ئۇندەك بولۇپ كەتتى نان پۈتۈن تۇرىدۇ.

«ھوي ئاداش، بېلىق بىلەن ئادەم بىر تۇغقان دەيتتى. ماۋۇ كۆلگە تاشلاپ قويساق، بېلىقلار يۇمشۇتۇپ ئەچقىپ بىرەمسكىن» دەيدۇ. ئىككى ناننى كۆلگە تاشلۇندۇق، بىر لەيلەپ بىر چۆكۈپ دېگەندەك شۇڭگۇپ كەتتى. «بۈگۈن چىقارمىكىن ئەتمىكىن» دەپ بىر كام توققۇز كۈن ئۆتۈپ كەتتى. «قوپاڭلار، ئاداش، كېتىلى» دېسەم، «بىردەم ئولتۇرساق چىقارمىكى» دەيدۇ. دېگەندەك ئىككى نان تۆت پارچە بولۇپ كۆلنىڭ تۆت بۇرجىكىدىن لەيلىشىپ چىقتى. سۇنى لەپپەڭشىتىپ ئاران ناننى كۆلنىڭ بۇلۇڭىغا ئەكلىپ چىشلۇندۇق، نان چىشلىدۇق يەنەبىر چىشلۇندۇق قولىمزنى چىشلىدۇق. نان تۈگەپ كەتتى. «قوپاڭلار، ئاداش، كېتىلى» دېسەم، «ئاداش زۇۋىدىخاننىڭ ئىشكايلىسىغا بارساق» دەيدۇ. «يولنى قانداق تاپىمىز؟» دېسەم، «ئىزىنى پۇراپ ئاپىراي» دەيدۇ. «ئىزى قانداق پۇرايتتى؟» دېسەم، «ئىپار - زەپەر، ئۇدى - ئەمبەر پۇرايتتى» دەيدۇ. «ئۇنداق بولسا، پۇراڭلار» دېسەم، ئالتە ئايلىقتىكى بالىدەك ئىزنى پۇراپ ماڭغىلى تۇردى. مەن تاي - تاي ئەتكەن بالىدەك تەمتۇم مېڭىپ بىر دەرۋازىنىڭ ئالدىغا كەلدۇق. قارىسام بىر دېدىكى ئەينەك تۇتۇپتۇ، بىر دېدىكى يېڭ①، بىر دېدىكى چالغۇچ②تۇتۇپتۇ، بىر دېدىكى يىپ③. بىردېدىكى تاغاق تۇتۇپتۇ، بىر دېدىكى سۇزگۈچ. بىزنىڭ قېشىمىزغا چىققىلى پەرداز قىلىپ باش تارىغىلى تۇرۇپتۇ. «قويسىلا زۇۋىدىخان پەدازلىرىنى قويۇپ، يېگىلى بىر نەرسە بولسا ئەچىقسىلا» دېدىم. «ۋاي غۇجام، باردۇ» دەپ كىرىپ بىر قاچىغا ھېسىپ، بىر قاچىغا بېسىپ ئەچىقىپتۇ. ساي ھېسىپنى قولۇمغا ئېلىپ بولغۇچە ئادىشىم قارىغا بېسىپ بولاپتۇ، «ۋۇي ئاداش، نېمىش قىلدىڭلار؟» دېسەم، «ئاداش، سىلىنىڭ دېگەن يېرىڭلاردا تۇرماقچىدىم. ئازلىقتا خەتمىگە كەلمەپتۇ» دەپ تۇرىۋالدى. يەنە يېگىلى بىر نەرسە بولسا ئەچىقسىلا دېۋىدىم كىرىپ كېتىپ بىرقاچىدا چەككەن بېشىنى، بىر قاچىدا بوغقان بېشىنى ئەچىقىپتۇ. مەن چەككەن بېشىنى قولۇمغا ئېلىپ بولغۇچە ئادىشىم بوغقان بېشىنى بوغۇپ سالغىلى تۇرۇپتۇ، «ئاداش نېمىش قىلدىڭ؟» دېسەم، «قوسقۇم تويماپتىكەن خەتمىگە كەلمەپتۇ» دەپ تۇرىۋالدى. «بولمىدى بۇ، زۇۋىدىخان، يەنە بىر نېمە بولسا ئەچىقىڭ» دېۋىدىم، بىر قاچىدا قاتلىما بىر قاچىدا پالاقلىما ئەچىقىپتۇ. مەن پالاقلىمىنى قولۇمغا ئېلىپ بولغۇچە ئادىشىم قاتلىمىنى قاتلاپ تەققىلى تۇرۇپتۇ. «زۇۋىدىخان، ئىش بولمىدى، دادىلىرىدىن قالغىنىڭ ھەممىسىنى يەپ بولغۇدەكمىز، ماڭغىلى» دېسەم، «كەينىلىرىدىن

---

① يېڭ — ئايالار باش تارىغاندا چاچ ئايرىدىغان ياغاچ زىنە.
② چالغۇچ — باش تارىغاندا يېلىم چىلايدىغان ياغاق رومكا.
③ يىپ — قاش ئەتراپىدىكى ئارتۇق مويلارنى قىرقىپ قاشنى ئىنچىكە قىلىدىغان پەرداز يىپى.

ئىشىكنى ئېتىپ.چىقسام» دېدى. «ماقۇل» دەپ تالاغا چىقىپ ئولتۇرساق چالا موللا ئادىشىم ئولتۇرىدۇ قارنى يېرىق سۇگەتتەك، «هوي ئاداش، بېلىگىلىغا باغلىغلى بىر نەرسە يوقمۇ؟» دېۋىدىم، «بىر گۇلاۋا پوتام باردى چىت تۇۋىدە قاپتۇ» دەيدۇ. هوي «زۇىدىخان» دېۋىدىم «خوش» دېدى. «ما ئادىشمىنىڭ بېلىگە باغلىغۇدەك بىر نەرسە بولسا ئەچىقىپ بەرسىلە» دېۋىدىم، «هوي غۇجام، باردۇ» دەپ يۇگۇرۇپ كىرىپ ئاي بېشىدا كىيگەن تامبالىنىڭ بىر پاچىقىنى سۆرەپ چىقىپتۇ، ئادىشمىنىڭ بېلىگە باغلاپ قويىۋىدىم ئانداغ ياراشماسمۇ؟!... «ئاداشىم ئاللا يارىم خيالىڭنى، بىلگىلى بولمايدۇ» دەپ ناخشا سېلىپ ماڭغىلى تۇردى. مەست تۆگىدەك هېلى ئۇيان، هېلى بۇيان ئەگىگۈلى تۇردى. سىز پېسىدىن ئەمدى قۇتۇلمىسام قاچان قۇتۇلارمەن، دەپ توختماي مېڭىۋەردىم. مازا تاغقا كەلگەندە يېنىمغا قارىغۇدەك بولسام هېچيەردە كۆرۈنمەيدۇ. قۇلاق سالسام «قۇشلاشتا ئېقىپ كەتتىم، لايغا پېتىپ پېتىپ كەتتىم. زۇىدىخان خوش، رازى بولۇڭ!!» دېگەن ئاۋاز كەلدى. ئىچىم ئاغرىپ چۆچۈپ كەتتىم. قارىسام زۇىدىخان قاراكۆز ئىزىمچە كېلۇۋېتىپتۇ. هېلىقى ئاۋازنى تاماشىا قىلۇۋېتىپتۇ. بىردەم ساقلاپ تۇرۇپ كەتتىم. زۇىدىخانىنى قولتۇقلاپ يۇرۇپ كەتتىم.

بىر يەرلىگە بېرىۋىدۇق، «زۇىدىخان قوساق ئاچتى، قانداق قىلىمىز؟» دەيدۇ. «قانداق قىلساق بولىتتىكى؟» دېسەم، «سىز داڭقى چىققان خاراتمىشكەن، مۇشۇ هۇنەرلىرىنى ئىشلىتىپ خوخىدا بالا قىلىپ، يانتاقتا خە ياساپ بىر ئۇچما ساراي بىنا قىلسىلا، سىلە توككى - توككاڭغا راۋاب چالسىلا، مەن دوككى - دوككاڭغا ئۇسسۇل ئوينىسام، ئۆينى قۇتلۇقلىغلى بىرمۇنچە كىشى كىرەتتى. قۇتلۇقلىغان نەرسىلەردە تاناۋل قىلىپ شەھرىمىزگە كېتىۋالغىلى بولاتتى» دەيدۇ. «هە، ماقۇل» دەپ يانتاقتا خە، خوخىدا بالا قىلىپ بىر ئۇچما ساراي بىنا قىلدىم. ئۆي پۇتكەن زامان راۋىبىمنى قولۇمغا ئېلىپ توككى - توككاڭغا چالغىلى تۇردۇم. زۇىدىخان سوككى - سوككاڭغا ئۇسسۇل ئوينىغىلى تۇرۇپتى ساقىلى ئاپئاق ئۇچتەك، هاسىسى نۇغۇشتەك بىر كىشى: «ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم» دەپ ئىشكتىن كىردى. ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام بۇ ئادەم ئۆي قۇتلۇقلىغلى كەلگەن چېقىۋا دەپ تۇرسام، «زۇىدىخاننىڭ دادىسى ئۆلگەنىدى، نامازغا قىچقىرغىلى» كەپتۇ دەيدۇ. زۇىدىخان: «ئۇنداغ بولسا، دادامنىڭ دۇنياسى جىق مىراسنى ئۆلۇشۇپ كېلىمەن» دەپ كېتىۋىدى. بىر زاماندا ئۇچ پۇتلۇق توكا قانجىقتىن بىرنى سۆرەپ كېپتۇ. «بۇ نېمەڭلار؟» دېسەم، «دادامدىن قالغان قانجىقتى» دەيدۇ. «قېنى بۇنىڭ بىر پۇتى؟» دېسەم، «بىر پۇتى ئاكامغا تەگگەن، بىر پۇتى ئىنىمغا، بىر پۇتى سىڭلىمغا تېگىپتۇ، بىر پۇتى ماڭا، ئاكام ئۆتۈندى، ئىنىم ئۆتۈندى. سىڭلىم ئۇنىماي بىر پۇتىنى ئېلىپ قالدى. ئۆزەمگە تېگىشلىك بىر پۇت بىلەن ئاكام، ئىنىم ئۆتۈنگەن ئىككى پۇتنى ئېلىپ كەلدىم» دېدى. «بۇنى نېمە قىلغىلى بولىدۇ؟» دېسەم، «بېقىنغا بىرنى تەپسە، هوم - هوم كوم - كوم دەيتتى» دەيدۇ. «ئەمنسە بىرنى تېپىڭلار» دېۋىدىم، سەكرەپ بېرىپ بىر تېپىۋىدى پۇتىنى ئۇزۇن سۇنۇپ، ئاغزىنى ئىككى ئۇچ ئېچىپ شۇڭ بولۇپ قالدى. «نېمە بولدى؟» دېسەم، «ئۇتۇپ كېتىپتۇ» دەيدۇ. «قانداق قىلىمىز ئەمدى؟» دېسەم، «دەپنە قىلىپ قويۇپ كىرەي» دەپ چىقىپ كەتتى. «نەدە قويدىڭلار؟» دېسەم، «سېرىق سۇگەتنىڭ تۇۋىگە ئەي قىلىپ قويدۇم» دېدى. «مىراس مۇشۇغناقمىدى؟» دېسەم «بىر چۆنەكلىك يەرمۇ بار» دەيدۇ. «ئۇنداغ بولسا قىرلاپ - يۇزلەپ ئوسا قىلىپ قويىلى» دەپ كېتىپ بارسام چاشقان تۆشكىدىن بىر باش بۇغداي چىقىپ تۇرىدۇ. ئووڭلاپ ئېلىپ ساناپ باقسام ئون بىر تال بۇغداي چىقتى. «ئۇرۇغلۇققا يەتكۇدەك مۇشۇ» دەپ بۇغداينى

تېرىپ قويۇپ كەلسەم، لاي - لاينىڭ ئاۋازى چىقتى. بىزنىڭ بۇغدايمۇ پىشقان چىغۇا دەپ ئورغىلى چىقسام بۇغدايلىنى ئاداش - ئايماقلار كېلىپ خامانغا تاشلىغىلى تۇرۇپتۇ. «زىۋىدىخان ئەنجۇ شامالداپ قاپتۇ، خامانىنى يۇمشاتساق» دېسەم، «دادامدىن قالغان بىرمۇنچە چارۋىلار بار ئېلىپ كېلەي» دەپ كېتىپ قالدى. بىر چاغدا ئالتە قارغۇ چاشقان، يەتتە ئۆجۇن قوڭغۇزنى[1] باشقۇرۇلماي سۆرەپ كېلىۋېتىپتۇ. «بۇنى نېمە قىلىمىز؟» دېسەم، «خامانغا قوشىمىز» دەيدۇ. «ئەمسە مەن مۇنداق چارۋىنى خامان قوشاپ باقمىغان ئۆزەڭلار قوشاڭلار» دېۋىدىم، زىۋىدىخان ئەكىلىپ ئۆجۇن قوڭغۇزنى مومۇن[2] تۇۋىگە قوشۇپتۇ، قارغۇ چاشقانلارنى ياقىغا. «ئەمدى ھەيدەڭلار» دېۋىدى بىر قولۇمدا پەللىكمنى[3] تۇتۇپ، بىر قولۇمدا قۇلۇقۇمنى تۇتۇپ، «ئا - لاي - لاي!...» دەپ، ھەيدىگىلى تۇرۇپتىم، ياقىدىكى چارۋىلار قووۇزنىغا توشقۇزۇپ بۇغدايلارنى سالغىلى تۇرۇپتۇ. مومۇن تۇۋىدىكى چارۋىلار ئالدىمدىن يېتىپ كەتتى. «ھوي زىۋىدىخان ياقىدىكى چارۋىلار بۇغدايلارنى يەپ كەتتى، مومۇن تۇۋىدىكى چارۋىلار ئالدىمدىن يېتىپ كەتتى» دېسەم، «توختاڭلار - توختاڭلار، ئۇچەيلىرىنى ئۇزۇۋەتمەڭلار، ئۆزەم ھەيدەي» دەپ، يۈگۈرۈپ كەپتۇ. «تارتىڭلار بۇ چارۋىلارنى خامانىنى ئۆزەم يۇمشۇتاي» دېسەم، كالەكنى[4] تۇتۇپ بىر تارتىۋىدى، بېرى ئەنجۇنىڭ ئاستىدىن چۇۋۇلۇپ چىقتى. ئېلىپ چىقىپ كېتىۋىدى، «سېرىق سۆگەتنىڭ سايىسىغا باغلاپ قويىدۇم» دەپ كىردى. «ئەكىلىڭلار قولۇڭلارنى» دېۋىدىم زىۋىدىخان بىر قولىنى بەردى. بىر قولۇمدا مومۇننى تۇتۇپ بىر قولۇمدا زىۋىدىخاننىڭ قولىنى تۇتۇپ بىر يۈگۈرۈشكىلى تۇرۇۋىدۇق ئەنجۇ يۇمشاپ، ئۇندەك بولۇپ كەتتى. «زىۋىدىخان، ئەمدى دېمىڭلارنى ئېلىڭلار» دەپ يۆلە يېيىپ تۇرسام، شىر - شىر شامال چىقتى. «بىر ئېتىپ باقاي» دەپ ئاتسام لەپلەپ سامان چۇشتى. «مەن بۇغداي تېرىمای سامان تېرىپتىمەن» دەپ ئىچىم پۇشۇپ، تېشىم بىر نېمىسى ياخشى تۇرسام، بىر كىشى كەلدى: «سىلە خامان ئېتىشنى بىلمەيدىكەنلا» دەيدۇ. «قايداغ ئاتىمەن؟» دېسەم «يا بوۋايى زەڭگى ئاتام، بىر پارچە كىگىزگە ئالقاندەك لاتام، دەپ ئاتسىلا ئاندىن بۇغداي چۇشەتتى» دېدى. شۇنداق دەپ ئاتقىلى تۇرۇپتىم، بىر چاغدا زىۋىدىخان بىغلىداپ يىغلىغىلى تۇرۇپتۇ. قارىسام بۇغدايغا شۇڭگۇپ كېتىپتۇ. قولىنى تارتىپ ئەچقىپ بىر ياندا ئولتۇرغۇزۇپ قويۇپ، بۇغدايىنى چەش قىپتىم تۆت ئىلىسىڭ چارەك بولدى. «زىۋىدىخان، بۇ بۇغدايىنىڭ بېرىنى يېسەك ئۇرۇغنىمۇ يېگەن دىخان بولمايلى، يېرىمنى ئايرىپ ئۇن تارتىپ، لەغمەن سالغاچ تۇرۇڭلار، ئەر - خوتۇن قول تۇتۇشۇپ خامان يۇمشاتسا بەكمۇ سەت تۇرىدىكەن، ماۋۇ يېرىمنى سېتىپ پۇلغا خامان يۇمشاتقىلى چارۋا ئېلىپ قويىلىي» دېدىم. تۇگمەنگە كەتتى. مەن بۇغدايىنى ئايرىپ سېتىۋىدىم، چوڭ بىر نەرسە كەلمەي، بىر دانە جاغال ئوغلاق كەلدى. ئالتە كۈن بېقىپ يەتتىنچى كۈنى قاراپ باقسام ئەتىيازنىڭ سېرىق شامىلدا ئۇچۇپ كەتكۈدەك سەمرىپ كېتىپتۇ. «زىۋىدىخان، بۇ ئوغلاق ئاران سەمرىگەن چاغدا شامال كەلسە ئۇچۇپ كەتمەسۇن ئۆلتۇرۇپ يەۋالىلى» دېسەم «ماقۇل» دېدى. ئۆلتۇرۇپ تارتىپ باقسام يەتتە جىڭ بېغىر چىقىپتۇ ئالتە جىڭ يېغى؛ ئۇنىڭ تۇپسىدە چاۋىسى. بۇلتۇر قۇربان ھېيتتىن تارتىپ يېگىلى تۇرۇپتۇق، بۇ يىل قۇربان ھېيت كېپتۇ بار تېخى يامسى[5]، تېرىسىنى كەرۋىدىم بىر داپ بولدى، يۇڭنى ئىگىرىپ توقۇپتۇق بىر ئوبدان قاپ بولدى. شۇندىن بېرى زىۋىدىخان قاراكۆزنىڭ ماڭا بولغان مۇھەببىتى ساپ بولدى، قىلغان گېپىمىزنىڭ تولىسى لاپ بولدى.

---

① ئۆجۇن قوڭغۇزى — دۆلەت قوڭغۇزى.
② مومۇن — موما، موما ياغاچ.
③ پەللەك — كاسا، كاسامنى.
④ كالەك — خامان قوشقاندا چارۋىلارنى مومۇنغا چاتقىغان ياغاچ چەمبىرەك.
⑤ يامسى — يېرىمى.

چۈچە كلە

خاسىيەتلىك تاش

بۇرۇنقى زاماندا بەختى ئىسملىك بىر يىگىت ئۆتكەن ئىكەن. ئۇنىڭ ئانىسى كىچىدىنلا قازا قىلىپ كەتكەچكە، دادىسى بېقىپ چوڭ قىپتۇ. كۈنلەر ئۆتۈپتۇ. دادىسىمۇ ئەجەل يۈزلىنىپتۇ. دادىسى جان ئۈزۈش ئالدىدا بەختىنى ئالدىغا چاقىرىپ:

— ئوغلۇم، مەن ئۆلۈپ كېتىدىغان ئوخشايمەن، كۈنىمىز غۇربەتچىلىكتە ئۆتكەچكە، ساڭا ھېچ نەرسە قالدۇرالمىدىم. ئەمما سەن، ماۋۇ تاشنى ئوبدان ساقلا، ئەسقېتىپ قالسا ئەجەب ئەمەس، — دەپ تۆش يانچۇقىدىن ياڭاقچىلىك بىر تاشنى ئېلىپ بەختىگە بېرىپتۇ.

— دادا، — دەپتۇ، بەختى — بۇ ئادەتتىكى بىر تاش ئىكەن، ئۇنىڭدا نېمە خسلەت بار؟

— ئوغلۇم، — دەپتۇ دادىسى بەختىگە، — بۇ تاش ناھايىتى خاسىيەتلىك. مەن باينىڭ ئېتىزلىقىدا ئىشلەپ يۈرگەن چاغلىرىمدا، بىر كۈنى ئۇسساپ كېتىپ سۇ ئىچكىلى بۇلاق بېشىغا بارغانىدىم، قارىسام بۇلاقتا بىر بېلىق ئاچلىقتىن نېمجان ھالەتتە لەيلەپ يۈرۈپتۇ، ئىچىم ئاغرىپ نان ئۇۋاقلىرى بىلەن ئوزۇقلاندۇرۇپ، ئۇنى ئۆلۈمدىن قۇتۇلدۇرۇۋالغانىدىم. بۇ تاشنى ئاشۇ بېلىق بۇلاقنىڭ تېگىدىن ئېلىپ چىقىپ بەرگەن. ئۇ تاشنى بېرەر چاغدا: «ئەي ئادەمزات، سەن مېنى ئۆلۈم دەھشىتىدىن قۇتقۇزدۇڭ، سېنىڭ مۇشۇ ياخشىلىقىڭغا مېنىڭمۇ بىر ياخشىلىق قىلغۇم كەلدى. بۇ تاش دۇنيادىكى 72 خىل ئەتىۋار دورىلارنىڭ زەررىلىرىدىن ياسالغان، ھەرقانداق ئېغىر كېسەلگە مۇبتىلا بولغان ئادەمگە مۇشۇ تاشنى چايقاپ ئىچكۈزسە سەللىمازا ساقىيىپ كېتىدۇ» دېگەنىدى. ھازىر بۇنى ساڭا قالدۇراي، مەن بۇ خاسىيەتلىك تاشنىڭ شېپاسىدىن بەھرىمان بولۇشنى خالىمايمەن، چۈنكى ساقىيىپ يەنە باي - بەگلەرنىڭ زۇلمىنى، يوقسۇزلۇقنىڭ دەردىنى تارتقۇم يوق... — دەپلا جان ئۈزۈپتۇ.

بەختى كەمبەغەل - يوقسۇللارغا جان كۆيەر يىگىت ئىكەن. قايسى بىر كەمبەغەل ئاغرىپ قالسا ئۇنىڭدىن بىر تىيىن ئالمايلا ھېلىقى خاسىيەتلىك تاشنى چايقاپ، سۈيىنى ئىچكۈزۈپ ساقايتىپ قويىدىكەن. بۇ ئىش يېقىن - يىراقلارغا پۇر كېتىپتۇ. يۇرت بېگى بۇ ئىشتىن خەۋەر تاپقاندىن كېيىن تاشنى تارتىۋالماقنىڭ كويىغا چۈشۈپتۇ. بۇنىڭدىن خەۋەر تاپقان بەختى قولۇم - قوشنا ۋە دوست -

بۇرادەرلىرىنىڭ ياردىمى بىلەن بىر كېچىدىلا ياقا يۇرتلارغا بېشىنى ئېلىپ چىقىپ كېتىپتۇ.

ئۇ نەچچە كۈن يول يۇرۇپتۇ، يۇرگەندىمۇ مول يۇرۇپتۇ. تالاي تاغ - دەريالار ۋە چۆل - جەزىرىلەردىن ئېشىپ ئالدىغا قاراپ كېتىۋېرىپتۇ. بىر يەرگە كەلگەندە، يېرىمجان بولۇپ ياتقان بىر چاشقاننى كۆرۈپ قاپتۇ - دە، «بۇمۇ خۇدا ياراتقان مەخلۇق، ساقايتىپ قويماي» دەپ ئويلاپ، خاسىيەتلىك تاشنى چايقاپ، سۈيىنى چاشقاننىڭ ئاغزىغا تېمىتىپتۇ. ئۆلەر هالەتتە ياتقان چاشقان شۇ هامان بىر سىلكىنىپ ئەسلىگە كەپتۇ ۋە زۇۋانغا كىرىپ:

— ئەي رەھمدىل ئادەمزات، رەھمەت ساڭا، مەن ئۇزۇق ئىزدەپ چىققانىدىم. بىخەستىلىك قىلىپ هارۋا چاقىنىڭ ئاستىدا قالدىم. ئۆلەر هالەتتە تۇرغۇنۇمدا مېنى قۇتقۇزۇۋالدىڭ. مېنىڭمۇ : پەقىتگە جاۋاب ياندۇرغۇم بار، نېمە قىلىپ بېرەي؟ — دەپتۇ.

— ماڭا هېچ نەرسە كېرەك ئەمەس، — دەپتۇ بەختى، — ئېشىكنى يەپ، ئويۇنىڭنى ئويناپ ياشاۋەرگىن.

— ئۇنداق بولسا — دەپتۇ چاشقان، — مەن ساڭا بىر تال مويۇمنى يۇلۇپ بېرەي، قاچان ماڭا هاجىتىڭ چۈشسە كۆيدۈرگىن، شۇ هامان قېشىڭدا هازىر بولىمەن، — دەپ بىر تال مويىنى يۇلۇپ بېرىپتۇ.

بەختى يۇلنىغا راۋان بولۇپتۇ. كېتىۋېتىپ ئۆلەر هالەتكە يەتكەن بىر يىلاننى ئۇچرىتىپتۇ. بۇ يىلانغىمۇ خاسىيەتلىك تاشنى چايقاپ، سۈيىنى ئىچكۈزگەنىكەن، سەللىمازا ساقىيىپتۇ ۋە زۇۋانغا كىرىپ:

— ئەي شەپقەتلىك ئادەمزات، رەھمەت ساڭا، مەن يولدا كېتىۋاتسام بېلىمگە ئات دەسسەپ كەتتى. ئاغرىق جېنىمدىن ئۆتكەندە ماڭا سېنى ئاللاھ يەتكۈزدى، ساقايدىم. ئەگەر خالىساڭ مەنمۇ ساڭا ياردەم قىلسام؟ — دەپتۇ.

— ئەي يىلان، — دەپتۇ بەختى جاۋابەن، — ماڭا هازىرچە هېچ نەرسە كېرەك ئەمەس، ئويناپ، ياشاپ يۈرۈۋەرگىن، — بەختى يىلان بىلەن خوشلىشىپ ماڭاي دېيىشكە، يىلان:

— ئەي ئادەمزات، ئۇنداق بولسا مېنىڭ قاسىرىقىمدىن ئېلىۋال، قاچان ياردىمىم كېرەك بولسا ئۇنى كۆيدۈرگىن، شۇ هامان قېشىڭدا هازىر بولىمەن، — دەپ قاسىرىقىدىن ئازراق ئاجرىتىپ بەختىگە بېرىپتۇ.

بەختى مەنزىلەرنى بېسىپ خېلى يول يۈرۈپتۇ. بىر يەرگە كەلگەندە يول ياقىسىدا ئۇچالماي قېيلىنىۋاتقان بىر هەرىگە كۆزى چۈشۈپتۇ. ئۇ، بۇ هەرىگىمۇ خاسىيەتلىك تاشنى چايقاپ، سۈيىنى ئىچكۈزگەنىكەن، هەرە شۇ زامان قانات قېقىپ ئۇچۇپتۇ ۋە مۇنداق دەپتۇ:

— ئەي دىلى يۇمشاق ئادەمزات، — رەھمەت ساڭا. مەن هارۋىكەشنىڭ قامچىسىنىڭ زەربىسىدىن بىر قانىتىمدىن ئايرىلىپ ئۇچالماي قالغانىدىم. سەن ماڭا شەپقەت يەتكۈزۈپ ئەسلى هالىتىمگە قايتۇردۇڭ، مەن ساڭا قانداق جاۋاب قايتۇراي؟

— ئەي جانىۋار، سەن گۈل تېرىپ يەپ، ئەلگە هەسەل بېرىپ يۈرىۋەرگىن، ماڭا هازىرچە هېچقانداق ياردىمىڭ لازىم ئەمەس، — دەپتۇ بەختى. ئەمما هەرە بەختىنىڭ بېشىدا نەچچە ئايلىنىپتۇ ۋە بۇرۇتىدىن بىر تال يۇلۇپ بەختىگە بېرىپ: — بۇ بىر تال بۇرۇتۇمنى ساقلاپ قوي، ناۋادا ماڭا

هاجىتىڭ چۈشسە كۆيدۈرگىن، شۇ هامان قېشىڭدا هازىر بولىمەن، — دەپ بىر تال بۇرۇتىنى يۇلۇپ بېرىپ، ئۇچۇپ كېتىپتۇ.

بەختى ئۆز يولىغا راۋان بولۇپتۇ. بىر جەزىرىدە كېتىۋاتسا ئۆزى بىلەن تەڭتۇش بىر يىگىتنىڭ لەۋلىرى گەز باغلاپ، چىرايى سامانىدەك سارغىيىپ بىھوش ياتقىنىنى كۆرۈپتۇ. يىگىتنىڭ ھالىدىن بەختىڭ يۈرىكى ئېچىشىپتۇ، ئۇ دەرھال خاسىيەتلىك تاشنى چايقاپ، سۈيىنى ھېلىقى يىگىتنىڭ ئاغزىغا تېمىتىپتۇ. ئۇ يىگىت دەرھال ماداريغا كېلىپ ئورنىدىن تۇرۇپ:

— مېنى ئۆلۈمدىن قۇتۇلدۇردۇڭ، رەھمەت ساڭا، بۇ ياخشىلىقىڭ ئۈچۈن ئۆمۈر بويى ساڭا قۇل بولاي! — دەپتۇ.

— ئاتا ـ ئانىسز بىر يېتىممەن، — دەپتۇ بەختى، — باشقىلارنى قۇل قىلىشنى خالىمايمەن، ئەگەر خالساڭ ئىككىمىز ئۆمۈرلۈك دوست بولايلى.

بەختىنىڭ تەكلىپىنى يىگىتمۇ ماقۇل كۆرۈپتۇ. ئىككىسى ئۆمۈرلۈك دوستلۇققا ۋەدىلىشىپ بىللە يولغا راۋان بوپتۇ. ئۇلار سەپەر رىيازىتىنى تەڭ تارتىپ، تاپقىنىنى تەڭ يەپ، ئۇزاق يوللارنى باسقاندىن كېيىن بىر شەھەرگە ئۇلىشىپتۇ. بۇ باشقا بىر مەملىكەتنىڭ پايتەختى ئىكەن. بۇ مەملىكەت شاھىنىڭ بىر مەلىكسى بار بولۇپ، ئون يىلدىن بۇيان كېسەل دەردى بىلەن يېتىپ قالغان ئىكەن؛ پادىشاھ مەلىكنى بەكمۇ ياخشى كۆرگەچكە، كۆرسەتمىگەن تېۋىپ، يىگۈزمىگەن دورا، قىلمىغان سەۋەب قالمىتۇ، ئەمما، مەلىكنىڭ كېسىلى شىپا تاپماپتۇ. پادىشاھ ئاخىر «كىمكى مەلىكنىڭ كېسىلىنى ساقايتسا ئۇنى كۈيئوغۇل قىلىمەن ھەم شاھلىق تەختىمنى بېرىمەن» دەپ جاكارلىغان ئىكەن.

بۇ خەۋەرنى ئاڭلىغان بەختى دوستى بىلەن مەسلىھەتلىشىپ ئەتىسى ئوردىغا بارماقچى بولۇشۇپتۇ. ئەمما، ھېلىقى يىگىتنىڭ نىيىتى بۇزۇلۇپ، كېچىسى خاسىيەتلىك تاشنى ئوغۇرلىۋالىپتۇ - دە، سەھەر تۇرۇپ ئۆزى يالغۇز ئوردىغا بېرىپتۇ. پادىشاھ مەلىكنى ساقايتىشقا ئادەم كەلگەنلىكنى ئاڭلاپ ناھايىتى خۇشال بوپتۇ ۋە شۇ زامان مەلىكنىڭ قېشىغا باشلاپ كىرىپتۇ، مەلىكە خاسىيەتلىك تاشنىڭ شىپاسى بىلەن تېزلا ساقىيىپ كېتىپتۇ. پادىشاھ ناھايىتى خۇشال بولۇپتۇ ۋە ۋەدىسىگە بىنائەن توي تەييارلىقىغا تۇتۇش قىلىپتۇ. بۇ خەۋەر بىر دەمدە پۈتكۈل شەھەرگە تارىلىپتۇ.

بۇ ئىشتىن خەۋەر تاپقان بەختى دوستىنىڭ ۋاپاسىزلىقىدىن بەكمۇ غەزەپلىنىپتۇ. ئەمما، شاھقا كۈيئوغۇل بولۇش ئالدىدا تۇرغان ۋاپاسىزغا قانداق تاقابىل تۇرۇشنىڭ چارىسىنى تاپالماي بېشى تازا قېتىپتۇ. توساتتىن چاشقان، يىلا، ھەرىلەر ئىسىگە كەپتۇ. ئۇ چاشقانىنىڭ مويىنى كۆيدۈرۈپتىكەن، ھايال ئۆتمەي چاشقان پەيدا بوپتۇ. بەختى ئەھۋالنى چاشقانغا ئېيتىپ بېرىپتۇ. چاشقان: «خاتىرجەم بول، ئەتە سەھەردىلا خاسىيەتلىك تېشىڭ قولۇڭغا تېگىدۇ» دەپلا چىقىپ كېتىپتۇ. راست دېگەندەك ئەتىسى شەھەردە چاشقان بەختىنى ئويغىتىپ خاسىيەتلىك تاشنى بېرىپتۇ. بەختى خاسىيەتلىك تاشنى قولغا ئالغاندىن كېيىن يىلانىنىڭ قاسرىقىنى كۆيدۈرۈپتۇ. ھايال ئۆتمەي يىلان ھازىر بولۇپتۇ ۋە بەختىدىن ئەھۋالنى ئۇقۇپ بىر ئاز ئويلانغاندىن كېيىن: «قايغۇرما مەن ھازىر بېرىپ ھېلىقى ۋاپاسىزنى چېقىپ ئۆلتۈرىمەن، ئاندىن مەلىكنى چاقىمەن. مەلىكنى قۇلۇڭدىكى تاشنىڭ خاسىيىتى بىلەن ساقايتۇالىسەن. شۇنداق قىلىپ شاھمۇ بولىسەن، قىزىنمۇ ئالىسەن» دەپ چىقىپ كېتىپتۇ. بىر ئاش پىشىم ۋاقىت ئۆتمەيلا

پۇتۇن شەھەردە «شاھقا كۆيئوغۇل بولغۇچى يىگىت ئۆلۈپ قاپتۇ. مەلىكە يەنە بۇرۇنقى كىبسەلى ھالىتىگە كىلىپ قاپتۇ...» دىگەن خەۋەر تارقىلىپتۇ.

ئەتىسىدىن باشلاپ جاكارچىلار كوچىغا چىقىپ پادىشاھنىڭ پەرمانىنى جاكارلاشقا باشلاپتۇ.

بەختى ئاردىن بىر كۈن ئۆتكۈزۈۋېتىپ ئوردىغا بېرىپ، مەلىكىنى ساقايتالايدىغانلىقىنى ئېيتىپتىكەن، دەرھال مەلىكىنىڭ قېشىغا باشلاپ كىرىپتۇ. بەختى خاسىيەتلىك تاشنىڭ ھېكمىتى بىلەن مەلىكىنى سەللىمازا ساقايتىپتۇ. مەلىكە كۆزىنى ئېچىپ قارىغۇدەك بولسا، قېشىدا ناھايىتى كىلىشكەن بىر يىگىت تۇرغۇدەك، ئۇلار ئۇزاققىچە پاراڭلىشىپتۇ ۋە بىر - بىرىگە كۆڭۈللىرى چۈشۈپ قاپتۇ. مەلىكە بەختىنىڭ قولىدىن يېتىلگىنىچە دادىسىنىڭ ئالدىغا باشلاپ كىرىپتۇ...

پادىشاھنىڭ ھەسەتخور ۋەزىرلىرىدىن بىرسى بەختىنىڭ كەمبەغەللىكىنى باھانە قىلىپ، پادىشاھنى ۋەدىسىدىن قايتۇرماقچى بوپتۇ، شاھ ئارسالدى بولۇپ قاپتۇ. ئەمما مەلىكە پادىشاھقا:

— دادا، ئادەمنىڭ لەۋزى ھالال بولمىقى كېرەك. شاھلار تېخىمۇ شۇنداق قىلمىقى لازىم. بۇ يىگىت مېنى كىبسەلدىن ساقايتتى. شۇڭا ۋەدىگىزدە تۇرۇڭ، — دەپتۇ.

پادىشاھ ۋەزىرلىرى بىلەن مەسلىھەتلىشىپ، بەختىنىڭ تېبابەتچىلىكتە تەڭدىشى يوق بولسىمۇ، ئەقىل - ئىدراك جەھەتتە قانداقلىقىنى سىناپ بېقىش ئۈچۈن، ئات ۋە جابدۇقلىرى ئوخشاش قىرىق مەپە تەييارلاپ، مەپىلەرنى بەختىنىڭ ئالدىدىن ئۆتكۈزىدىغان بوپتۇ. ناۋادا بەختى مەلىكە ئولتۇرغان مەپىنى تاپالىسا ئاندىن مەلىكىنى ئۇنىڭغا نىكاھلاپ قويىدىغان بوپتۇ.

بەختى ئۇيان ئويلاپ، بۇيان ئويلاپ ئاخىر ھەرىنى ئېسىگە ئاپتۇ - دە، ئۇنىڭ بۇرتىنى كۆيدۈرۈپتۇ، ھايال ئۆتمەي ھەرە غۇڭۇلداپ ئۇچقىنىچە بەختىنىڭ ئالدىدا ھازىر بولۇپتۇ. ھەرە ئەھۋالدىن خەۋەر تاپقاندىن كېيىن: «ئەي شەپقەتچىم، بۇنىڭدىن ئاسان ئىش يوق، مەپىلەرنىڭ ئالدىڭدىن ئۆتكۈزگەندە، مەن قايسى ئاتنىڭ بېشىدا ئۇچۇپ يۈرگەن بولسام، سەن ئىككىلەنمەيلا شۇ مەپىگە چىققىن» دەپ ئۇچۇپ كېتىپتۇ، ئۇزاق ئۆتمەيلا. جاراڭ - جۇرۇڭ قىلىشىپ ئوپمۇ - ئوخشاش جابدۇلغان 40 مەپە كېلىپتۇ. بەختى مەپىلەرگە زەڭ سېلىپ قاراپ تۇرۇپتۇ. بىر مەپە ئۆتۈپتۇ، 2 -، 3 -، 4 - مەپە ئۆتۈپتۇ. 10 -، 20 -، 30 - مەپە ئۆتۈپتۇ. بەختى بولسا جىم تۇرۇپتۇ، مەيدانغا يىغىلغان خالايىقلار تەشۋىشكە چۈشۈپ پىچىرلاشقىلى تۇرۇپتۇ. 38 - مەپىمۇ ئۆتۈپ كېتىپتۇ. بۇ چاغدا بەختىنىڭ يۈرىكى ئەنسىز سوقۇشقا باشلاپتۇ. چۈنكى ئۆتۈپ كەتكەن مەپىلەرنىڭ ھېچقايسىسىدا ھەرە كۆرۈنمەپتۇ.

39 - مەپە يېتىپ كەپتۇ. قارىغۇدەك بولسا، ھەرە ئاتنىڭ بېشىدا غۇڭۇلداپ ئۇچۇپ يۈرگۈدەك بەختى يۈگۈرۈپ بېرىپ مەپىگە چىقىپتۇ. راست دېگەندەك مەلىكە مۇشۇ مەپىدە ئىكەن، بەختى مەپىنىڭ پەردىسىنى ئېچىۋېتىپتۇ. يىغىلغان خالايىق باركاللا ئوقۇشۇپتۇ.

مەپە ئۇدۇل ئوردىغا ھەيدىلىپتۇ، خالايىق مەپىنىڭ كەينىدىن ئوردىغا بىللە بېرىپتۇ. پادىشاھ شاھەر خەلقىنىڭ ئالدىدا لەۋزىدىن يېنىۋالالماي، بەختىنى پادىشاھلىق تەختىگە تەكلىپ قىلىپتۇ. 40 كېچە - كۈندۈز توي ئۆتكۈزۈپ، بەختى بىلەن مەلىكىنى نىكاھلاپ قويۇپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار مۇراد - مەقسىتىگە يېتىپتۇ. شۇنىڭدىن كېيىن بەختى ئادالەت بىلەن يۇرت سوراپ، ئالەمدىن ئۆتۈپتۇ.

ئېيتىپ بەرگۈچى: ئابدىمىجىت مەتنىياز

پالچى مومانينڭ كارامتى

ئۆتكەن زاماندا ئېلچى شەھرىدە موللا قۇتلۇق ئىسىملىك بىر ئۆلىما ئۆتكەنىكەن، ئۇنىڭ مەردان ئىسىملىك بىرلا ئوغلى بار ئىكەن. مەردان چىچەن، چىقىشقاق ئادەم بوپتۇ. بىراق دادىسىنىڭ «كۆپرەك بىلىم ئۆگەن» دېگەنلىرىگە قۇلاق سالماي كۆپرەك يۇرت ـ شەھەر كۆرۈشنى ئارزۇ قىلىدىكەن. بىركۈنى دادىسى ئۇنىڭ يۇرت ـ شەھەر كۆرۈپ كېلىشىگە ئىجازەت بېرىپتۇ. مەردان سەپەرگە چىقىش ئالدىدا دادىسى ئۇرۇق ـ ئەجدادىنىڭ نەسەبنامىسى پۈتۈلگەن بىر تۇمارنى ئۇنىڭ بوينىغا ئېسىپ، «بۇنى ئوبدان ساقلا!» دەپ تاپىلاپتۇ.

مەردان بىرقانچە كۈن يول يۈرۈپ بىر يەرگە كەلگەندە ئۆزى دېمەتلىك بىر يىگىت ھەمراھ بوپتۇ. ئىككەيلەن بىرقانچە كۈن ماڭغاندىن كېيىن ئۇلار يەنە بىر يىگىت قوشۇلۇپتۇ. ئۇلار ئۈچەيلەن بىر ـ بىرىگە خىيانەت قىلماسلىق، ئۆمۈر بويى ۋاپادار دوستلاردىن بولۇشقا قەسەم قىلىشىپتۇ. بىراق ئۈچىنچى كۈنى مەردانىنىڭ تۇمار ئېتۈپ كېتىپتۇ. مەردان ھەرقانچە ئىزدەپمۇ تۇمار تاپالماپتۇ. ئۇلارغا ئوچۇق دېيىشكە تىلى بارماپتۇ. شۇنىڭ بىلەن بۇ ئىشنى ئىچىگە يۇتۇپ يولىنى داۋام قىپتۇ. ئۇلار بىر شەھەرگە كېلىپ بىر سارايغا چۈشكۈن قىپتۇ. ئەتىسى شەھەر ئارىلاپتۇ. بىر كوچىغا كەلگەندە مەردانىنىڭ كۆزى بىر پالچى مومايغا چۈشۈپتۇ ۋە شۇ ھامان خىيالىدىن «تۇمار توغرىسىدا بىر پال ئاچقۇزۇپ كۆرمەيمۇ» دېگەن ئوي كېچىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن دوستلىرىنى سارايغا كەتكۈزۈپتىپ پالچى مومانىنىڭ ئالدىغا بېرىپ ئۆز مەقسىتىنى ئېيتىپتۇ. پالچى موماي ئەسلىدە بىر دەردمەن ئايال بولۇپ، پال ئېچىش ئارقىلىق ئىچ پۇشقىنى چىقىرىشنى، دەردمەنلەرگە ياردەم بېرىشنى ئويلايدىكەن. ئۇ مەردانغا ئىچ ئاغرىتىپ:

— ئەتە دوستلىرىڭنى بۇ يەرگە باشلاپ كەلگىن. ئۇلارغا مېنى ھامماما دەپ تونۇشتۇر، قالغان ئىشلارنى ئۆزۈم توغرىلايمەن، — دەپتۇ. مەردان سارايغا كەلسە، دوستلىرى قەيەرگە بارغانلىقىنى سوراپتۇ. مەردان ئىككىلەنمەيلا:

— بۇ شەھەردە بىر ھامماما بار ئىدى، تاسادىپىي ئۇنىڭ ئۆچرىتىپ قالدىم. ئەتە سىلەرنىمۇ ئېلىپ باراي، ئوبدان مېھمان بولايلى! — دەپتۇ، ھەمراھلىرى خۇشاللىق بىلەن ماقۇل بولۇشۇپتۇ، پالچى مومانى ئۆيدە نازۇ ـ نېمەتلەرنى ۋە مېۋە ـ چۆلەرنى تەييارلاپ ئولتۇرۇپتۇ، مەردان ۋە ئۇنىڭ دوستلىرى كەپتۇ. يەپتۇ، ئىچىپتۇ. كۆڭۈللىرى كۆتۈرۈلۈپ، قىزىق پاراڭلار باشلانغاندا مومانى:

— مەن ھېكايە ـ چۆچەك ئاڭلاشقا بەك خۇشتار، قېنى قايسىڭلار بىرەر ھېكايە ئېيتىپ بېرىسىلەر؟

— دەپتۇ. ئۈچەيلەن تەڭلا:

— بىز ھېكايە بىلمەيدىكەنمىز، بىلسىلە ئۆزلىرى ئېيتىپ بەرگەن بولسىلا، ئاڭلىساق —، دېيىشىپتۇ. مومانى ئۇلارنىڭ مۇشۇنداق دەيدىغانلىقىنى بۇرۇنلا پەملەپ بولغانىكەن.

— بوپتۇ، مەن بىر ھېكايە ئېيتىپ بېرەي، ئەمما، ئۇخلاپ قالماي ئوبدان ئاڭلارسىلەر، — مومانى

شۇنداق دەپ ئۆز ھېكايىسىنى باشلاپتۇ:

— مۇندىن ئۇزاق يىللار بۇرۇن ئاۋۇت ئىسىملىك بىر يىگىت بىر شەھەرگە بېرىپتۇ. ئۇ يەردە ئۇنىڭ ئۆمەر ئىسىملىك بىر دوستى بار ئىكەن. ئۆمەر دوستىنى قىزغىن كۈتۈۋاپتۇ. ئىككەيلەن ئۆمۈرلۈك دوستلاردىن بولۇشقا قەسەم قىلىشىپتۇ. بىركۈنى ئىككىسى كوچىدا كېتىۋاتسا ئالدىدىن بىر قىز ئۆتۈپتۇ. ئاۋۇت قىزنى بىر كۆرۈپلا ئاشىق - بىقارار بوپتۇ. لېكىن قىزنى ئىز دەپ تاپالماپتۇ. ھەركۈنى ئىزدەپتۇ. بىراق دېرىكىنى ئالالماپتۇ. ئاۋۇتنىڭ ۋاقىت - قارارى توشۇپ يۈرتىغا قايتماقچى بولۇپ، ئۆمەرگە: «شۇ قىزنى ئۇچراتساڭ ماڭا خەۋەر قىلىپ قويغىن، مەن كېلىپ ئەمرىمگە ئالىمەن» دەپ تاپىلاپتۇ. ئۆمەر ماقۇل بوپتۇ. بىر يىل ئۆتۈپتۇ، قىزنىڭ دېرىكى بولماپتۇ. ئاۋۇت ئۈمىد ئۈزۈپ، قىزنى ئىزدەشتىن يالتىيىپتۇ. شۇ ئاردا ئۆمەرنىڭ ئاتا - ئانىسى ئۇنى ئۆيلەپ قويماقچى بولۇپ قىز ئىزدەپتۇ. كۈنلەرنىڭ بىرىدە بىر قىزنى لايىق كۆرۈپ ھەشەم بىلەن توي ئۆتكۈزۈپ، كېلىننى يۆتكەپ كەپتۇ. ئۆمەر قىزنىڭ چۈمپەردىسىنى ئاچقانىكەن، بۇ قىز دەل كوچىدا ئۇچراتقان ھېلىقى قىز ئىكەن. ئۆمەر بۇ ئىشتىن ھەيران بولۇپ نېمە قىلارىنى بىلمەي قاپتۇ. قىزمۇ ئۆمەرنى تونۇپ ھەيران قاپتۇ. ئۆمەر قىزغا دوستىنىڭ سەرگۈزەشتىسىنى ئەينەن سۆزلەپ بېرىپتۇ، ئاندىن:

— راستىمنى دېسەم شۇ چاغدا مەنمۇ سىزگە كۆيۈپقاپ قالغانىدىم. بىراق، دوستۇم بەك ئەلەم چېكىپ كەتتى. بىز ئۆمۈرلۈك دوستلار، مەن ئۇنىڭغا ۋەدە بەرگەنىدىم. ئەمدى بۇ پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ ۋەدەمگە ۋاپا قىلمىسام، دوستۇمغا خىيانەت قىلغان بولىمەن. مەن سىزنى ئاۋۇتنىڭ يۇرتىغا يولغا سالاي، ئاۋۇتقا تېگىڭ، بولامدۇ؟ — دەپتۇ. قىز ئۆمەرنىڭ سۆزلىرىدىن تەسىرلىنىپ: — سىز مۇنداق دېگەندىكىن، ئاۋۇتقا تېگەي، — دەپتۇ. ئۆمەر تۆت ئات قوشقان مەپىدىن بىرنى ھازىرلاپ، ئىشەنچىلىك بۇرادەرلىرىنى قوشۇپ، قىزنى ئاۋۇتنىڭ يۇرتىغا يولغا سالىپتۇ. ئۇلار بىرقانچە كۈن يول يۈرۈپ ئاۋۇتنىڭ يۇرتىغا يېتىپ كەپتۇ. ئۆمەرنىڭ دەپ بەرگىنى بويىچە ئۇنىڭ ئۆيىنى تېپىپتۇ. ئاۋۇت يۇرتىغا قايتىپ كەلگەندىن بۇيان ئىشق دەردىدە ئاغرىغا غىزا تېتىماي ئاھ چېكىپ يۇرگەنىكەن. ئاشىقى تۇيۇقسىز كۆز ئالدىدا پەيدا بولغانلىقىنى كۆرگەن ئاۋۇت ھەيران قاپتۇ ۋە ناھايىتى خۇشال بوپتۇ. داستىخان تەييارلاپ قىزنى ئىززەت-ئىكرام بىلەن كۈتۈۋاپتۇ. غىزادىن كېيىن ئاۋۇت قىزدىن: — ئەينى چاغدا بىز سىزنى شۇنچە ئىزدەپمۇ تاپالمىغانىدۇق، مانا ئەمدى بىردىنلا پەيدا بولۇپ قالدىڭىز، مېنىڭ بۇ ئىشنى بەكمۇ بىلگۈم كېلىۋاتىدۇ، دەپ بېرەرسىزمۇ؟ — دەپتۇ.

— دەپ بېرەي، — دەپتۇ قىز — ئاتا - ئانام مېنى ئۆمەر ئىسىملىك بىر يىگىتكە ياتلىق قىلغانىدى. توي ئاخشىمى ئۇ مېنى كۆرۈپلا تونۇدى. ئۇ سىزنىڭ دوستىڭىز ئىكەن. شىزگە ۋەدە بەرگەنىكەن. دوستىنىڭ نېسىۋىسىگە خىيانەت قىلغۇسى كەلمەي، قېشىڭىزغا ئەۋەتتى، ئەگەر خالىسىڭىز مەن سىزنىڭ ئەمرىڭىزگە ئۆتەي، قېنى نېمە دەرسىزكىن؟

ئاۋۇت دوستىنىڭ ۋاپادارلىقىدىن قاتتىق تەسىرلىنىپ كۆز يېشى قىپتۇ. دوستىغا قانداق جاۋاب قايتۇرۇشنى بىلەلمەي ئىچى تىتىـ تىت بوپتۇ. كۆپ ئويلاپ، ئاخىر «ۋەدىگە ۋاپا قىلىش — ئاقىلنىڭ ئىشى» دېگەن ھېكمەتلەك سۆز ئېسىگە كەپتۇ - ده، قەتئىي نىيەتكە كېلىپ قىزغا مۇنداق دەپتۇ:

— دوستۇمغا كۆپ رەھمەت، ئۇنىڭ ھېممىتىنى قوبۇل قىلدىم، سىز دوستۇم بىلەن توي قىپسىز، نىكاھىمۇ ئوقۇلۇپتۇ. مەن سىلەرگە بەخت تىلەيمەن. مېنى ئەپۇ قىلىڭ، مەن سىزنى يۇرتىڭىزغا يولغا

سېلىپ قويماي، سىلەر ئۆز ئۆيۈڭلارنى تۈتۈڭلار. ئاۋۋال يۇرتۇمنى سەيلە قىلۈپلىپ، ئاندىن يولغا چىقىڭلار، — دەپتۇ.

قىز ۋە ھەمراھلىرى بۇ گەپكە ماقۇل بولۇشۇپتۇ. ئىككى كۈندىن كېيىن، يۇرتىغا قاراپ يولغا چىقىپتۇ. بىر چۆلگە كەلگەندە بىر توپ قاراقچى ئۇلارنى توسۇپتۇ. قاراقچىلار باشلىقى قىزنى ئۆزىگە خوتۇنلۇققا زورلاپتۇ. قىز بولسا قورقماس، زېرەك، راست سۆزلۈك سەممىي ئىكەن. ئۇ زورلۇق ئالدىدا باش ئەگمەي، قاراقچىلارغا بولغان ئەھۋاللارنى ئەينەن سۆزلەپ بېرىپتۇ. ھەمراھلىرى ئۇنىڭ سۆزىگە شاھىت بوپتۇ. قاراقچىلار باشلىقى ناھەقچىلىققا چىدىمای قاراقچى بولغانىكەن. ئۇ قىزنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلاپ قاتتىق تەسىرلىنىپ:

— مەن خاتا قىپتىمەن. سىلەر ئۆز يولۇڭلارغا كېتىۋېرىڭلار، مەنمۇ ئۆز يولۇمغا ماڭاي، دەپتۇ - دە، ئادەملىرىنى باشلاپ يولىغا راۋان بوپتۇ. قىز ۋە ئۇنىڭ ھەمراھلىرى ساق - سالامەت يۇرتىغا يېتىپ كەپتۇ. قىز ئېرىگە، بولغان ۋەقەلەرنى سۆزلەپ بېرىپتۇ. شۇنداق قىلىپ ئۇلار مۇراد - مەقسەتلىرىگە يېتىپتۇ.

مومای ھېكايىسىنى تۈگىتىپ، ئولتۇرغانلارغا قاراپ: — سىلەرچە بۇ ئىككى دوست قانداقراق ئىكەن؟ — دەپتۇ. بىرىنچى قېتىم ھەمراھ بولغان يىگىت «دۇنيادا ھەرقانداق دەرد كۆيۈك ئوتىغا يەتمەيدۇ. ئاۋۇت ھەقىقەتەن ۋىجدانى بار يىگىتكەن، — دەپتۇ. مەردان: — ئۆمەر ھەقىقەتەن ۋاپادار ئىكەن، توي بولۇپ، نىكاھ ئوقۇلۇپ. قىز ئۇنىڭ ئەمرىگە ئۆتكەن بولسىمۇ، دوستىغا ۋاپاسىزلىق قىلغۇسى كەلمىدى. ئەمەسمۇ؟ — دەپتۇ. ئۇچىنچى يىگىت قايىل بولماي: — ياق، ھەممىدىن قاراقچى باشلىقى ۋىجدانلىق ئىكەن، ئۇ نېمە قىلمەن دېسە شۇنى قىلالايتتى، — دەپتۇ. ئۇلار سۆزلىرىنى تۈگىتىپ باغنى سەيلە قىلىشقا چىقىپتۇ. شۇ ئاردا مومای ئاخىردا سۆز قىلغان يىگىتنى يالغۇز بىر چەتكە تارتىپ:

— بۇ دۇنيادا ئوغرى - ئوغرىنى ئاقلايدۇ، قاراقچىمۇ - قاراقچىنى ئاقلايدۇ. مەن پال ئېچىپ كۆردۈم. سەندە بىر تۇمار بار. ماڭا بېرىۋەتكىن، مەن سېنى پاش قىلىپ قويمايمەن. سىلەر داۋاملىق قىيامەتلىك دوست بولۇۋېرىسىلەر بولامدۇ؟ — دەپتۇ.

بۇ يىگىت راستىنلا تۇمارنى ئوغرىلىۋېلىپ، يېنىدا ساقلاپ كەلگەنىكەن. مومايىنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ، نائىلاج ئۇمار بېرىپتۇ. ئاندىن دوستلىرى قېشىغا كېتىپتۇ. كەچقۇرۇن غىزادىن كېيىن ئۇلار سارايغا قايتىماقچى بولغاندا، مومای ھېلىقى تۇمارنى چىقىرىپ:

— مېنى يوقلاپ كەلگىنىڭلار ئۈچۈن بەك خۇشال بولدۇم، سىلەرگە رەھمەت! مېنىڭ سىلەرگە تۇتقۇدەك چوڭراق سوۋغام يوق بولسىمۇ، كىچىككىنە بىر سوۋغام بار. ئۇنى سىلەرگە تۇتاي، مەردان بالام، ئۇنى سەن ئوبدان ساقلىغىن، ئۆيگە بارغاندا ئاكاملارغا كۆرسىتەرسەن، سىلەر ئۆزئارا ھەمدەم بولۇپ، بىر - بىرىڭلارغا خىيانەت، قىلماي، ۋاپادار دوست بولۇپ ئۆتۈڭلار! سىلەرگە ئاق يول تىلەيمەن، — دەپ ئۇزۇتۇپ قويۇپتۇ.

شۇندىن باشلاپ ئۈچەيلەن بىر - بىرىگە خىيانەت قىلىشماي، ۋاپادار دوستلاردىن بولۇپ ئۆتۈپتۇ.

يۇقىرىدىكى ئىككى چۆچەكنى رەتلىگۈچى: **بۇمەريەم شېرىپ**

ئۇيغۇر كىتاب توربېكىتى www.uyghurkitap.com

دۇننى يەڭگەن ئوتۇنچى

بۇرۇنقى زاماندا بىر ئوتۇنچى بوۋاي ئۆتكەن ئىكەن . بوۋاي بىلەن موماي قېرىپ پەرزەنت يۈزى كۆرمەپتۇ. ئۇلار كۈنلىرىنىڭ ناھايىتى قىينچىلىق ئىچىدە ئۆتكۈزۈدىكەن. بوۋاينىڭ دۇنيالىقتا ئىككى يەردىن ئۇزۇلگەن بىر تال كۇلىسى بار ئىكەن. ھەركۈنى جاڭگالغا بېرىپ تەييارلىغان ئوتۇن ـ شاخلىرىنى ئاشۇ كۇلىسى بىلەن تېڭىپ يۈدۈپ بازارغا ئاپىرىپ ئۇنى ئىككى داچەنگە ساتىدىكەن — دە، شۇ پۇل بىلەن تۇرمۇشىنى قامدايدىكەن.

كۈنلەرنىڭ بىرىدە بوۋاي جاڭگالغا ئوتۇنغا بېرىپ پىت، سىركە قاپلاپ كەتكەن كۆڭلەك ـ چاپانلىرىنى سېلىپ بېقىپ ئولتۇرسا، بوۋاينىڭ قېشىغا ئىككى دانە تۇلكە كېلىپ، ئۇنىڭ ھېلىقى ئۇزۇك كۇلىسىنى چىشلەپ ئېلىپ قېچىپتۇ. بوۋاي تۇلكىنىڭ ئىزى بىلەن مېڭىۋېرىپتۇ. كەينىگە يېنىپ ئۆيىگە بارسىمۇ موماي تاپا ـ تەنە بىلەن ئۇنى ئېغىز ئاچۇرمايدىغان بولغاچقا، كۇلىسىنى تېپىش لازىم ئىكەن.

بوۋاي يا ئۆلۈم، يا كۆرۈم دەپ، تۇلكىنى قوغلاپ مېڭىۋېرىپتۇ. بارا ـ بارا قاراڭغۇ چۈشۈپ تۇلكىنىڭ ئىزى ياكى ئۆزى كۆرۈنمەي قاپتۇ.

بوۋاي نېمە قىلىشنى بىلەلمەي قاپتۇ — دە، يەنە مېڭىپتۇ. كېتىپ بارسا بىر تۇپ توغراق تۇۋىدىن بىر تورغاي ئۇچۇپ كېتىپتۇ. بوۋاي ئاستا كېلىپ ھېلىقى تورغاي چىقىپ كەتكەن كاتەككە قولىنى تىقسا بىر چىشى تورغاي ئىككى دانە تۇخۇمنى بېسىپ ياتقانكەن. بوۋاي تورغاينىمۇ، تۇخۇمنىمۇ ئېلىپ كۆڭلىكىنىڭ يانچۇقىغا سالىتۇ، ئۇ: «قورسىقىم ئېچىپ كەتكەندى. خۇدا ئوت بەرسە تورغاي بىلەن تۇخۇمنى پۇشۇرۇپ يەيمەن» دەپ ئويلاپتۇ. ماڭا ـ ماڭا بىر توقايغا چىققاندا ھەيۋەت يوغان بىر ۋەھشي دۇڭ ئۇچراپتۇ. دۇڭ خۇش بولۇپ: «بىر ھەپتىدىن بېرى گۆش يېمەي زېرىكىپ كەتكەنىدىم. ئەمدى بۇ بوۋاينى دامسىغا چۈشۈرۈپ ئۆيگە ئېلىپ بېرىپ، ئەتىگەنلىكىمگە يەۋېتەي» دەپ ئويلاپ، بوۋايدىن:

— بوۋاي نېمە سەۋەبتىن بۇ جاڭگالغا يالغۇز كېلىپ قالدىڭ؟ ئېتىڭ نېمە؟ — دەپ سوراپتۇ.

بوۋاي تىترەپ تۇرسىمۇ چاندۇرماستىن ئاچچىقلاپ:

— ھۇ، كۆزى كور دۇڭ، نېمىشقىمۇ مېنى تونۇمايدىغانسەن؟ ئاڭلاپ قوي، مېنى زېرەك پالۋان دېيىشىدۇ، جاڭگالغا يالغۇز كېلىپ قېلىشىمنىڭ سەۋەبى شۇكى، ئىككى تۇلكە ھارامزادە بىر دۇڭنى تىرىك تۇتۇپ باغلاپ ئېلىپ كېلىشمەكچى ئىدى. شۇ يالغانچى تۇلكىلەرنى ئىزدەپ كەلدىم. بەلكى سەن تۇلكىدىن قېچىپ كەلگەندۇرسەن، — دەپتۇ. دۇڭ قورقۇپ ناھايىتى ساراسىمىگە چۈشۈپ:

«ھەي خۇدا، ھەر ھالدا قاتتىق گەپ قىلماپتىمەن، بۇنى ئۆيگە باشلاپ بېرىپ، پەم بىلەن يوق قىلاي، ئۇنىڭ ئىسمى زېرەك پالۋان ئىكەن. بۇنىڭ پالۋانلىقىنى سىناپ باقمىنىم ياخشى دەپ ئويلاپتۇ. بوۋاي دۇڭنىڭ تەكلىپىگە بىنائەن ئۆيگە بېرىپتۇ. دۇڭ بوۋاينى سىناش مەقسىتىدە يەردىن بىر تال تاشنى ئېلىپ بىر سىققانىكەن، تاشتىن كۆپكۆك سۇ چىقىپتۇ، بوۋايمۇ يانچۇقىدىكى ئىككى تال تۇخۇمنى تۇيدۇرماي ئېلىپ يەردىن تاش ئالغاندەك ھەرىكەت قىلىپتۇ ـ دە، تۇخۇمنى بىر سىققانىكەن، تۇخۇم ئېزىلىپ ئاق ۋە سېرىق سۇلىرى چىقىپتۇ، دۇڭ بىر تال تاشنى ئاسمانغا قارىتىپ ئاتقانىكەن، ئىككى سائەت بولدى دېگەندە يەرگە چۈشۈپتۇ. بوۋايمۇ تورغاينى قولىغا ئېلىپ ئاسمانغا قارىتىپ بىر ئاتقانىكەن، تورغاي چۇ ـ چۇ قىلىپ سايرىغىنىچە ئاسمانغا ئۇچۇپ چىقىپ كېتىپتۇ ـ يۇ، زادىلا يېنىپ چۈشمەپتۇ.

دۆە بوۋاي ئاتقان تاشنىڭ قايتىپ چۈشمىگەنلىكىنى كۆرۈپ: «ھە، بۇ بوۋاي راستتىنلا زېرەك پالۋان ئوخشايدۇ، ئاتقان تېشىمۇ ئاسماندا ئورنىشىپ قالدى. يەنىلا بىر سىناپ كۆرگىنىم ياخشى» دەپ قاراپ، بىر قوينىڭ گۆشىنى پۈشۈرۈپ بوۋاينىڭ ئالدىغا قويۇپتۇ ـ دە:

— ئېلىڭ، يەڭ، — دەپتۇ، بوۋاي ئۇچ كۈندىن بېرى ئاچ قورساق بولسىمۇ، ئۇچ جىڭدەك گۆشنى يەپلا قورسىقى تويۇپ قاپتۇ. گۆشنى يېراقتا ئىتتىرىپ قويۇپتۇ. دۆە بوۋاينىڭ گۆشنى ئاشۇرغانلىقىنى كۆرۈپ:

— «ھە، بۇنىڭمۇ يېلى چىقتى، پالۋانلىقى — پو ئېتىش ئىكەن» دەپ ئويلاپ:

— نېمىشقا گۆشنى يېمەيسىز؟ — دەپتۇ. بوۋاي ئاچچىقلاپ:

— مەن دۆە گۆشى ئوخشايدۇ دېسەم، سەن مېنى كەمسىتىپ قوي گۆشى ئېلىپ كەپسەن، بۇنى ئۆزۈڭ يە، مەن دۆە گۆشى يەيمەن، — دەپتۇ، دۆە قورقۇپ كېتىپ، ئاستىلا گۆشنى ئېلىپ چىقىپ كېتىپتۇ، كېچىسى بوۋاينى بىر ئۆيگە باشلاپ تۆگلۈكنىڭ ئۇدۇلىغا جاي راسلاپ بېرىپتۇ. بوۋاي:

«ھە، دۆە مېنى تۆگلۈكتىن تاش تاشلاپ ئۆلتۈرمەكچى ئوخشايدۇ» دەپ ئويلاپ، تەكىيگە تەلپىكىنى يوتقان بىلەن باستۇرۇپ قويۇپ، ئۆينىڭ بۇلۇڭىغا بېرىپ تۇرۇۋاپتۇ، دېگەندەك دۆە كېچە تەڭ بولغاندا تۆگلۈكتىن تۆت دانە تۆگمەن تېشىنى ئارقا ـ ئارقىدىن تاشلاپتۇ، يوتقاندىكى تەكىي، چاپان، تەلپەكلەر خۇددى توزغاقتەك پارە ـ پارە بولۇپ توزۇپ كېتىپتۇ. بوۋاي قورقۇپ كېتىپ، كۆزىنى چىڭ يۇمۇپ ئىچىدە:

«ئىخ ئۇلۇغ خۇدايىم، ھەر ھالدا مېنى يوتقاندا ياتقۇزماپسەن، بولمىسا بۇ دۆە كاساپەت، بۇ كېچە مېنى كۆكۈم تالقان قىلۇېتىدىكەن، گۆشۈمنى يەپ ھۇزۇرلىنىدىكەن، «شۈكرى» دەپتۇ ـ دە، ئاستاغىنا تاشلارنى سۈرۈېتىپ، يوتقانىنىڭ ئىچىگە كىرىپ يېتىپتۇ، تاڭ يورۇش بىلەن دۆىلەر ئولاش ـ چولاش يىغىلىپ، — بوۋاي ھەرقاچان ئۆلدى، بەلكى سۆڭەكلىرىمۇ ئۆگۈلۈپ كەتكەندۇ، گۆشنى يەيلى، — دەپ ئۆيگە كىرسە، بوۋاي بىخارامان ئۇخلاۋاتقان، دۆە قورقۇپ جېنى تۇمشۇقىغا كەپتۇ. شۇنداقتىمۇ:

— ھە، بوۋاي، ياخشى ئۇخلىدىڭمۇ، ئوبدان ياتتىڭمۇ؟ — دەپ سورىغانكەن، بوۋاي يوتقاندىن سەكرەپ قوپۇپ:

— ۋۇ ئەبگارلار، ئۇيقۇمنى سوراشقىنىڭنى كۆكرەيمۇ؟ بۇ ئۆيدە تۆت تال بۇرگە بار ئىكەن، كېچىچە ئۇستۇمدە سەكرەپ يۇرۇپ ئۇخلاتمىدى، — دەپتۇ، دۆىلەر قاتتىق چۆچۈپ، تەزىم بىجا كەلتۇرۇپ ئەپۇ سورىشىپتۇ. دۆىلەر:

— يائاللا، بۇ پالۋاندىن بۇگۈن قۇتۇلمىساق، بىزنى يەۋەتكۇدەك، — دەپ جەزىم قىلىشىپتۇ. ھېلىقى دۆە:

— ئەي بوۋاي، مۇنۇ خورجۇنغا تولدۇرۇپ ئالتۇن قاچىلاپ بېرەي، بۇ يەردىن تېزرەك كېتىۋېلىڭ، ئۇۋۇغا چىقماقچىدىم، — دەپتۇ. بوۋاي كايىپ:

— ھوي بەتبەخ، تونۇشلۇقىنىڭ يۈز خاتىرىسىنى قىلدىم، دۆە گۆشى يوق، قورسىقىم ئاچتى، بۇ ئالتۇننى بېرەي دېسەڭ ئۆيۈمگە ئاپىرىپ بەر، بولمىسا راست گېپىڭنى قىل، — دەپتۇ. دۆىمۇ ئۆزىنى بىلىپ، ئامان ـ تامان خورجۇننى يۈدۈپ بوۋاينىڭ ئۆيگە قاراپ مېڭىپتۇ، شۇنچە دۇنياغا ئېرىشكەن بوۋاي، دۆىنى ئۇزىتىپمۇ قويماپتۇ. بوۋاي دۆە كەتكەندىن كېيىن بىرئاز ئەندىشىگە چۈشۈپتۇ، بىرنەچچە يىل خاپىلىق تارتىپ، ئويلىمىغاندا شۇنچە دۇنياغا ئىگە بولۇپ قالغان بوۋاي ئەمدى ئىشلىمىسەممۇ

ئۆمرىمنىڭ ئاخىرىغىچە يېتىدۇ. ئەگەر دېۋە يولدا تۇلكىگە ئۇچراپ قالسا قانداق بولار، — دەپ ئويلاپتۇ. دېگەندەك دېۋە يولدا كېتىۋېتىپ قويۇق توغراقلىققا كەلگەندە بوۋاينىڭ ئوتۇن توشۇيدىغان كۇلىسىنى ئېلىپ قاچقان ھېلىقى ئىككى تۇلكە ئۇچراپ قاپتۇ. تۇلكە دېۋىگە مىڭگىدىلا ھېجىيىپ:

— ھە دېۋە باتۇر، قەيەرگە بېرىپ كەلدىگلار؟ — دەپ سوراپتۇ. دېۋە بولغان ئىشلارنى سۆزلەپ بېرىپتۇ. تۇلكە مەسخىرە قىلىپ كۇلۇپ:

— ھەي ئەخمەق، سەن شۇنداق قامەتلىك، كۈچلۈك پالۋان تۇرۇپمۇ، قېرىپ ئالتە كۇنلۇك ئۆمرى قالغان ئاشۇ ئاجىز ئوتۇنچىغا تەڭ كېلەلمەي، شۇنچىۋلا ئىشقا قورقۇپ تېخى ئۆيىگە ئالتۇن ئاپىرىپ بەردىگمۇ؟ ئۇ دېگەن ئوتۇن سېتىپ ئاران جان باقىدىغان لەقۋا. بىز ئۇنىڭ ئوتۇن توشۇيدىغان كۇلىسىنى ئېلىپ قاچقاندۇق، تۇنۇگۇن بىر كۇن يول ماڭدۇرۇپ، ھارغۇزۇپ راسا ئەخمەق قىلدۇق. بىز ئۇ بوۋاينى كېچىدىن بۇرىگە يەم بولغاندۇ دېسەك، سېنى ئەخمەق قىلىپ بىر خورجۇن ئالتۇنغا ئىگە بولۇۋاپتۇ. ئۆزۈڭ كۇچلۇك بولساڭمۇ ئەقلىڭ زادى ئىشلىمەيدىكەن. ئىشەنمىسەڭ كەينىمىزدىن ماڭ ئاغنە، ئۇنى راسا بىر قورقىتىپ ئالتۇننى ئېلىپ كېلەيلى، — دەپتۇ. دېۋە ناھايىتى قورقۇپ كەتكىنى ئۇچۇن:

— ياق - ياق، بارمايلى، ئۇنىڭ ئىسمى «زېرەك پالۋان» ئىكەن، مەن تۆت قېتىم سىناپ كۆرسەممۇ ئۇ ھامان مېنى يېڭىپ چىقتى، مەن زادى بارمايمەن، — دەپ تۇرۇۋاپتۇ. تۇلكىلەر:

— ھەي ئەخمەق، سەن شۇنداق قامەتلىك، كۈچلۈك پالۋان تۇرۇپمۇ، قېرىپ ئالتە كۇنلۇك ئۆمرى قالغان ئاشۇ ئاجىز ئوتۇنچىغا تەڭ كېلەلمەي، شۇنچىۋلا ئىشقورقۇپ تېخى ئۆيىگە ئالتۇن ئاپىرىپ بەردىگمۇ؟ ئۇ دېگەن ئوتۇن سېتىپ ئاران جان باقىدىغان لەقۋا. بىز ئۇنىڭ ئوتۇن توشۇيدىغان كۇلىسىنى ئېلىپ قاچقاندۇق، تۇنۇگۇن بىر كۇن يول ماڭدۇرۇپ، ھارغۇزۇپ راسا ئەخمەق قىلدۇق. بىز ئۇ بوۋاينى كېچىدىن بۇرىگە يەم بولغاندۇ دېسەك، سېنى ئەخمەق قىلىپ بىر خورجۇن ئالتۇنغا ئىگە بولۇۋاپتۇ. ئۆزۈڭ كۇچلۇك بولساڭمۇ ئەقلىڭ زادى ئىشلىمەيدىكەن. ئىشەنمىسەڭ كەينىمىزدىن ماڭ ئاغنە، ئۇنى راسا بىر قورقىتىپ ئالتۇننى ئېلىپ كېلەيلى، — دەپتۇ. دېۋە ناھايىتى قورقۇپ كەتكىنى ئۇچۇن:

— ياق - ياق، بارمايلى، ئۇنىڭ ئىسمى «زېرەك پالۋان» ئىكەن، مەن تۆت قېتىم سىناپ كۆرسەممۇ ئۇ ھامان مېنى يېڭىپ چىقتى، مەن زادى بارمايمەن، — دەپ تۇرۇۋاپتۇ. تۇلكىلەر:

— ئىشەنمىسەڭ، ماۋۇ بوۋاي ئوتۇن توشۇيدىغان كۇلا، بۇنىڭدا بىرنىمزنىڭ بوينىنى بىرنىمزگە باغلاپ بارايلى، ئالتۇننى بىز ئېلىپ بېرەيلى، سەن ئىشىك تۇۋىندە قاراپ تۇر! — دەپ، دېۋىنى ياندۇرۇپ بوۋاينىڭ ئۆيىگە قاراپ مېڭىپتۇ. بوۋاي خېلىلا ئىلگىرى خوتۇننى ئۆگزىگە چىقىرىپ قويغانىكەن. بوۋاينىڭ خوتۇنى ئۆگزىدە قاراپ تۇرسا، راست دېگەندەك تۇلكىلەر ئالدىدا، دېۋە كەينىدە بىرنىڭ بوينىنى بىرىگە باغلاپ يېتىلىشىپ بوۋاينىڭ ئۆيى تەرەپكە قاراپ كېلىۋاتقۇدەك. بۇ ئەھۋالنى خوتۇن بوۋايغا مەلۇم قىلىپتۇ. بوۋاي ئۆگزىگە چىقىپ قارىسا خەۋپ - خەتەر پۇراپ كېلىپتۇ، بوۋاي قورققىنىدىن تىترەپتۇ، ئاخىر «ياق، قورقۇش پايدا بەرمەيدۇ، ئەقلىمگە تايىناي» دەپ ئويلاپتۇ. ئۇيان ئويلاپ، بۇيان ئويلاپ كۆڭلىگە بىر ئەقىل كەپتۇ. تۇلكىلەر بىلەن دېۋە ھويلىسىغا كىرگەندە، بوۋاي:

— ھۇ يۇزسىز ھارامزادە تۇلكىلەر، سەن مەندىن 50 دېۋىگە پۇل ئېلىپ ئەكەلگىنىڭ مۇشۇ بىرمۇ؟ — دەپ چالۋاقاپتۇ — دە، ئۆگزىدىن بىر سەكرىگەنىكەن، دېۋە قورقۇپ بەدەر قېچىپتۇ. تۇلكىنىڭ بوينى دېۋىنىڭ بوينىغا باغلاقلىق بولغاچقا، تۇلكىلەر دېۋىنىڭ دۆڭمۇ دۆڭ، دەرەخلىقلارغا يۇگۇرۇشىگە ئەگىشىپ، تاشلارغا، شاخلارغا ئۇرۇلۇپ ئۆلۇپتۇ، دېۋە شۇنداق كەينىگە قارىسا ئۆلگەن تۇلكىنىڭ ئېغىزلىرى ئېچىلىپ، چىشلىرى ھېگىيىپ خۇددى كۇلگەندەك تۇرغۇدەك، دېۋە قاتتىق خاپا بولۇپ:

— ھۇ ئەبگار تۇلكە، سەن ھارامزادە «زېرەك پالۋان» دىن 50 دېۋىگە پۇل ئېلىپ مېنى تۇتۇپ بېرىش غەرىزىدە ئېلىپ بېرىپسەن، يەنە تېخى تۆۋە قىلماي، مېنى زاڭلىق قىلىپ كۇلىۋاتسەن؟ — دەپ بىر دانە چوڭ تاشنى ئېلىپ، ئۆلۇپ كەتكەن تۇلكىنى ئۇرۇپ كۇكۇم - تالقان قىلىۋېتىپتۇ. دېۋە تۇلكىنى تاشلاپ زېرەك پالۋاندىن ئامان قۇتۇلغىنىغا خۇش بولۇپ، خۇداغا شۇكرى قىلغىنىچە ئۆيىگە بېرىپ، بولغان ۋەقەلەرنى بىر - بىرلەپ ھەمراھلىرىغا سۆزلەپ بېرىپتۇ.

شۇنىڭدىن بېرى دېۋە تۇلكىگە ئۇچ، دەيدىغان گەپ بار. ئەمما بۇ قېتىم پاراسەتلىك ئۇتۇنچى بوۋاينىڭ تۇلكىلەر بىلەن دېۋىدىن قۇتۇلۇپ، ئۆلگۈچە خەجلىسىمۇ تۇگىمەيدىغان ئالتۇنغا ئىگە بولۇپ، خۇش بولغىنى راست، ئاڭلاشلارغا قارىغاندا بوۋاي بىلەن موماي ھېلىقى ئالتۇن بىلەن كاتتا باي بولۇپ، ئوتۇن توشۇشتىن قۇتۇلۇپ، يۇرت ئىچىدە زور شۆھرەت قازىنىپ ياشاپتۇ.

ئېيتىپ بەرگۈچى: تۇرسۇنتوختى سىدىق، رەتلىگۈچى: مەمتىمىن قۇربان

رىۋايەتلەر

توپلاپ، رەتلىگۈچى: تۇرسۇن ھوشۇر ئىدىقۇتى

«خەشەك داۋۇنى» دېگەن نامنىڭ كېلىپ چىقىشى ھەققىدىكى رىۋايەت

«خەشەك داۋۇنى» تۇرپان شەھىرى ئۈزۈمچىلىك بېزىسى. تەۋەسىدە بولۇپ، ئۇ جاي دەپسەنگىدىن بۇيلۇققا باردىغان يول ئۈستىدە. بۇ نام مۇنداق كېلىپ چىققان: شۇ يەرلىك بىرەيلەن تەك ئۆستۈرۈش بىلەن بىللە، تەكلىكنىڭ ئەتراپىدىكى بوش يەرلەرگە ئۆرۈك كۆچىتى قويۇپتۇ. مۇنبەت تۇپراق، بېتەرلىك سۇ ۋە مۇۋاپىق ھاۋا شارائىتى بولغاچقا، ئۆرۈك كۆچەتلىرى ئەي بولۇپ، ياخشى ئاينىپتۇ. ئۈزاق ئۆتمەي چېچەكلەپ، مېۋە بېرىشكە باشلاپتۇ. بۇ جاي چوڭ يول بويىدا بولغاچقا، سارغىيىپ پىشقان ئۆرۈكلەر ئۇ يەردىن ئۆتكەن ھەرقانداق ئادەمنىڭ كۆزىگە چېلىقىپ تۇرىدىكەن. بۇ ئۆرۈكلەرنىڭ ھەممىسى خەشەك (يەنى مېغىزى ئاچچىق) ئىكەن. شۇڭا بۇ ئۆرۈكلەرنى كۆرگەن ئادەملەر «بۇ ئۆرۈكلەر خەشەك ئىكەن» دەيدىكەن. شۇنىڭ بىلەن «خەشەك» دېگەن نام شۇ يەرگە سىڭىپ قاپتۇ ھەمدە ئۇنىڭ يېنىدىن ئۆتىدىغان يولنىڭ داۋۇنىمۇ «خەشەك داۋۇنى» دېيىلىدىغان بولۇپ قاپتۇ.

«ئەمەت تۈكنىڭ تاللىقى» دېگەن نامنىڭ كېلىپ چىقىشى ھەققىدىكى رىۋايەت

«ئەمەت تۈكنىڭ تاللىقى» — تۇرپان شەھىرى ئۈزۈمچىلىك بېزىسى تەۋەسىدە بولۇپ، ھازىر ئۇ يەرگە مەشھۇر سەيلىگاھلارنىڭ بىرى بولغان «راھەتباغ» بىنا قىلىنغان. «ئەمەت تۈكنىڭ تاللىقى» دېگەن نام مۇنداق كېلىپ چىققان ئىكەن: ئىلگىرى ئۇ يەردە «ئەمەت» ئىسىملىك بىر ئادەم ئۆتكەن ئىكەن. ئۇ ئادەمنىڭ بەدىنى تۈكلۈك بولغاچقا، «تۈك» ئۇنىڭغا لەقەم بولۇپ سىڭىپ قالغان ھەمدە «ئەمەت تۈك» دەپ ئاتىلىدىغان بولغان ئىكەن. ئۇ ئادەم ئۆيىنىڭ يېنىدىكى بىر پارچە بوش يەرگە تال (سۆگەت) تىكىپتۇ. تىكىلگەن تاللارنىڭ ھەممىسى تۇتۇپ ناھايىتى باراقسان ئۆسۈپتۇ. ئۇ تاللارنى كۆرگەن ھەرقانداق ئادەمنىڭ ھەۋىسى كېلىدىكەن. ئۇ تاللىق (سۆگەتلىك) «ئەمەت تۈك» دېگەن ئادەم تەرىپىدىن بىنا قىلىنغاچقا، شۇ ئادەمنىڭ نامى بىلەن «ئەمەت تۈكنىڭ تاللىقى» دېيىلىدىغان بولغان ئىكەن.

«شاهى پەتتا ۋە قاملاپ سوقا» ھەققىدىكى رىۋايەت

ئاللاتائالا ئىنسانلارغا يېمەك ـ ئىچمەك تەقسىم قىلغاندا، ئۇلارنى ھۇزۇرىغا چاقىرتىپ بىرمۇنچە تاماق تۈرى ياكى يېمەكلىكنىڭ نامىنى ئېيتىپ، شۇلاردىن بىرىنى تاللىۋېلىشقا قويىدىكەنمىش. ئۇلار ئۆزلىرىگە مۇۋاپىق كېلىدىكەن دەپ قارىغان تاماق تۈرى ياكى يېمەكلىكنى تاللىسا، ئاللاتائالا ئۇلارغا شۇ يېمەكلىكنى ئەجداددىن ـ ئەۋلادقىچە يېكتىپ بېرىدىكەنمىش. كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئاللاتائالا بىزنىڭ ئاتا ـ بوۋىلىرىمىزنى ھۇزۇرىغا چاقىرتىپ: «شاهى پەتتا ئىچەمسىلەر ياكى قاملاپ سوقا يەمسىلەر؟» دەپ سورىغانمىش. ئۇلار بىر ھازا ئويلىنىپ تۇرۇپ كېتىپ: «قاملاپ سوقا دېگەن تاماق پولونىڭ ئۆزى شۇ. شاهى پەتتا دېگەن ئاڭلىماققا ناھايىتى چىرايلىق ئىسىمكەن. ئىسمىدىن قارىغاندا، بەلكىم ئىنتايىن ياخشى تاماق بولسا كېرەك. مۇمكىن بولسا شۇ تاماقنى تاللىساق بولغۇدەك» دېيىشىپ: «شاهى پەتتا ئىچەيلى» دەپتۇ. ئاللاتائالا دەرھال شاهى پەتتا كەلتۈرۈپتۇ. ئۇ شۇنداق قارىسا، شاهى پەتتا دېگەن بۇ تاماق تونۇرغا نان ياققاندا چۈشۈپ كەتكەن، كۆيۈك ياكى پىشماي قالغان نانلارنى قازانغا چىلاش ئارقىلىق ئېتىلگەن تاماق — نانچۆپ ئىكەن. ئەجدادلىرىمىز «شاهى پەتتا ئىچەيلى» دەپ قويغىنىغا بەكمۇ پۇشايمان قىپتۇ. ئەمما بۇنىڭدىن يېنىۋېلىشقا ئامال يوقتە. شۇنداق قىلىپ بۇغداي، قوناق ئۇنلىرىدىن خېمىر يۇغۇرۇپ نان يېقىش جەريانىدا چۈشۈپ كەتكەن، كۆيگەن ياكى پىشماي قالغان نانلارنى قازانغا چىلاپ شاهى پەتتا — نانچۆپ قىلىپ يېيىش ئەنە شۇنىڭدىن قالغانمىش.

كەربالا ئۆمۈچۈكى ھەققىدىكى رىۋايەت

بىز بىلىدىغان ئۆمۈچۈكلەرنىڭ تۈرىمۇ ئاز ئەمەس. ئۆمۈچۈكلەرنىڭ بەزىلىرى ناھايىتى كىچىك بولۇپ، يىڭنىنىڭ ئۇچىدەك كەلسە، بەزىلىرى ھەسەل ھەرىسى چوڭلۇقىدا بولىدۇ. ئاساسەن تور توقۇپ، تورغا ئېلىنغان چۈشىن، پاشا ۋە كۈمۈتىلارنى تۈتۈپ ئوزۇقلۇق قىلىدۇ. ئېيتىشلارغا قارىغاندا كەربالا دەشتىدە ياشايدىغان ناھايىتى يوغان بىر خىل ئۆمۈچۈك بولۇپ، ئۇ تورنى دەرەخلەرنىڭ شاخ ـ پۇتاق، ئاچماقلىرىغا ياكى ئوت ـ چۆپلەرنىڭ ئارىلىرىغا ئەمەس بەلكى دەرەخ بىلەن دەرەخ ئارىلىقىغا توقۇيدىكەن. ئۇ تورنى توقۇپ پۈتتۈرگەندىن كېيىن ئۈۋىنىڭ كېلىشىنى كۈتۈپ تۇرىدىكەن. مۇبادا ياۋا تۆگە قاتارلىق ھايۋانلار شۇ دائىرىگە يېقىن كېلىپ قالغۇدەك بولسا، ئۆمۈچۈك ياۋا تۆگىگە تۈيدۇرماي يان تەرىپىدىن ئۆتۈپ، ئارقا تەرىپىگە كېلىۋالارمىش ھەم ياۋا تۆگىنىڭ ئارقا تەرىپىدىكى دەرەخنى شىددەت بىلەن سىلكىيدىكەن. بىغەم ئوتلاۋاتقان تۆگە تۈيۈقسىز چىققان شالدۇر ـ شۇلدۇر ئاۋازدىن ئۈركۈپ، ئالدى تەرەپكە قاراپ قاچىدىكەن — دە، ئۆمۈچۈك توقۇپ قويغان تورغا ئېلىنىپ قالىدىكەن. ئۆمۈچۈك بولسا، ئالدىرىماي كېلىپ، ئولجىسىنى ھۇزۇر قىلىپ يەيدىكەن.

غالجىر ئىت ھەققىدىكى رىۋايەت

غالجىر ئىت — غالجىر ۋىرۇسى بىلەن يۇقۇملانغان ھەم غالجىر كېسەللىكى بىلەن ئاغرىغان ئىتقا قارىتىلغان. مۇبادا غالجىر ۋىرۇسى بىلەن يۇقۇملانغان ھەمدە غالجىر كېسەللىكى بىلەن ئاغرىغان ئىت

ئادەم ياكى ھايۋانلارنى چىشلەپ ئالسا، ئۇنىڭدىكى غالجىر ۋىروسى ئادەم ياكى ھايۋانلارغا ئۆتىدۇ - دە، ئۇلارمۇ غالجىر كېسەللىكى بىلەن ئاغرىيدۇ. خەلق ئارىسىدا «غالجىر ئىتنى ئۇرغان كالتەكمۇ غالجىر بولۇپ قالىدۇ. مۇبادا ئاشۇ كالتەك بىلەن ئادەم ياكى ھايۋانلارنى ئۇرسا، كالتەك تەگكەن ئادەم ياكى ھايۋانمۇ غالجىر بولۇپ قالىدۇ» دەيدىغان گەپ بار. بۇ دەل كالتەك بىلەن غالجىر ئىتنى ئۇرغاندا، غالجىر ئىتتىكى غالجىر ۋىروسىنىڭ كالتەككە يوقۇشۇپ قالىدىغانلىقىنى، كالتەككە يوقۇشۇپ قالغان غالجىر ۋىروسىنىڭ شۇ كالتەك بىلەن ئۇرۇلغان ئادەم ياكى ھايۋانغا ئۆتۈپ، ئادەم ياكى ھايۋاننى يوقۇملاندۇرىدىغانلىقىنى كۆرسىتىدۇ.

ئىتنىڭ غالجىر بولۇپ قېلىشى ھەققىدە خەلق ئارىسىدا مۇنداق بىر رىۋايەت تارقالغان: «بەلگىلىك ۋاقىتتا ئاسماندىن يەرگە ئۆپكە چۈشەرمىش. ئۇنىڭ سۇغا چۈشكىنى بىر خىل ھايۋانغا ئايلىنىپ، سۇدىكى بېلىق ۋە باشقا جانلىقلارنى يەرمىش. مۇبادا ئادەملەر ئۇ بار يەرگە چۈشۈپ قالسا، ئادەملەرنىڭ قېنىنى شوراپ ئالارمىش. ئۇنىڭ جاڭگالغا چۈشكىنى پارچىلىنىپ، سالجىغا ئايلىنارمىش. ئاسماندىن يېڭىلا چۈشكەن ئۆپكە ئىتقا ئۇچراپ قالسا، ئىت ئۇنى يەپ ئالارمىش ھەم غالجىر بولۇپ قالارمىش.»

لەغمەن پىگەندە ئۇنىڭ سۈيىنى ئىچىش لازىملىقى ھەققىدىكى رىۋايەت

لەغمەن — ئۇيغۇرلار دائىم ياخشى كۆرۈپ يەيدىغان تاماق تۈرلىرىنىڭ بىرى. ئۇيغۇرلاردا لەغمەن يەپ بولغاندىن كېيىن لەغمەن چۆپىنى پۇشۇرغان سۇنى ئىچىش ئادىتى بار. ئۇيغۇرلاردا لەغمەننى يەپ بولغاندىن كېيىن لەغمەن سۈيىنى ئىچىپ بەرسە، تەن ساغلاملىققا پايدىسى بار، بىر جەھەتتىن ئاسانلىقچە كېسەل بولمايدۇ، يەنە بىر جەھەتتىن كېسەل بولۇپ قالسىمۇ دورا يېگەن ھامان كېسىلى شىپا تاپىدۇ، دەيدىغان قاراش بار. بۇ ھەقتە خەلق ئارىسىدا مۇنداق بىر رىۋايەت تارقالغان: «بىر ئادەم تۇغقان يوقلاش، سەيلى - ساياھەت قىلىش ئۈچۈن يىراق بىر يۇرتقا بېرىپتۇ، ئۆز يۇرتىغا قايتىش سەپىرىدە يولدا چۈشكۈن قىپتۇ ۋە بىر ئاشخانىغا كىرىپ لەغمەن بۇيرۇتۇپ يەپتۇ. ئۇ ئادەم لەغمەننى يەپ بولغاندىن كېيىن، بىرنەچچە چىنە چاي ئىچىۋېتىپ يولىغا راۋان بوپتۇ. ئاشخانا خوجايىنى خۇش تەبىئەتلىك، تەجرىبىلىك ئادەم ئىكەن. ئۇ ھېلىقى يولۇچىنىڭ لەغمەننى يەپ بولغاندىن كېيىن لەغمەن سۈيىنى ئىچمەي چاي ئىچىپلا كېتىپ قالغانلىقىنى بىلگەندىن كېيىن، شۇ يولۇچى يېگەن لەغمەننى پۇشۇرغان سۇدىن بىر چىنە ئېلىپ قويۇپتۇ. (يەنە بىر رىۋايەتتە ئاشخانا خوجايىنى بىر چىنە ئاش سۈيىنى تامغا چېچىۋەتكەن دېگەن گەپمۇ بار). ھېلىقى ئادەم يۇرتىغا قايتىپ بېرىپ مەلۇم ۋاقىت ئۆتكەندىن كېيىن ئاغرىپ قاپتۇ. ئۇ ئىقلىمدىكى بارلىق تېۋىپلارغا كۆرۈنۈپ، دورىلىرىنى يېگەن بولسىمۇ كېسىلى شىپا تاپماي، بارغانسېرى ئاجىزلىشىپ كېتىپتۇ. ئۇ ھېچقانداق ئامال قىلالماي رەممالىنىڭ ئالدىغا بېرىپتۇ، رەممال ئۇزۇندىن - ئۇزۇنغا ئۇچۇر كۆرۈپ، ئاخىر ئۇنىڭ بىر چاغلاردا، بىر جايدا لەغمەن يەپ سۈيىنى ئىچمىگەنلىكىنى بىلىپتۇ ھەم ئۇ كىشىدىن شۇنداق ئىشىنىڭ بولغان - بولمىغانلىقىنى سوراپتۇ. ئۇ ئادەم خېلى ئويلانغاندىن كېيىن، بىر چاغلاردا تۇغقان يوقلاش، سەيلى - ساياھەت ئۇچۇن باشقا يۇرتقا بارغانلىقىنى، يۇرتىغا قايتىش سەپىرىدە بىر ئۆتەڭدىكى ئاشخانىدا لەغمەن يەپ، سۈيىنى ئىچمىگەنلىكىنى ئەسلەپتۇ ھەم بۇ ئېھۋالنى رەممالغا دەپ بېرىپتۇ. رەممال بۇ گەپلەرنى ئاڭلىغاندىن كېيىن مۇمكىن بولسا شۇ ئاشخانىغا بېرىپ بېقىشنى، مۇبادا شۇ قېتىم يېگەن لەغمەنىنىڭ سۈيىنى بىر

ئامال قىلىپ تېپىپ ئىچەلىسە كېسىلى شىپا تاپىدىغانلىقىنى، بولمىسا ھاياتىغا خەۋپ يېتىدىغانلىقىنى ئېيتىپتۇ. ئۇ ئادەم ياشاپ قېلىش ئىستىكى بىلەن رەممالنىڭ دېگىنى بويىچە يەنە يولغا چىقىپتۇ. مىڭ بىر مۇشەققەتتە ھېلىقى ئۆتەڭگە كېلىپ، ئۆزى لەغمەن يېگەن ئاشخانىنى تېپىپ، خوجايىن بىلەن كۆرۈشۈپتۇ ۋە بولغان ئەھۋاللارنى بىرمۇبىر سۆزلەپ بېرىپتۇ. خوجايىن ئىلىپ قويغان ھېلىقى بىر چىنە لەغمەن سۇيىنى ئۇ ھېلىقى يولۇچى ئاشۇ لەغمەن سۇيىنى ئىچكەنمىش. يەنە بىر رىۋايەتتە ئاشخانا خوجايىنى بىر چىنە لەغمەن سۇيىنى تامغا چېچىۋەتكەن بولۇپ، تامغا چاپلىشىپ قۇرۇپ قالغانمىش. ھېلىقى يولۇچى ئاشۇلارنى سويۇپ ئىلىپ يېگەنمىش. شۇنىڭ بىلەن ئۇ يولۇچىنىڭ كېسىلى ساقايغانمىش.

يۇقىرىدىكى رىۋايەتلەرنى تۇرپان شەھەر ئۇزۇمچىلىك يېزىسىدىن قېيۇم ئابدۇرېھىم ئېيتىپ بەرگەن.

دارۋازلىق توغرىسىدىكى رىۋايەتلەر

1 ـ رىۋايەت

بىر رىۋايەتتە: كۇھىقاپ مەۋجۇداتلىرىدىن بولغان دىۋىلەر شاھى — سەركەشتە دىۋە ئاسمان سەبىقىسىنى ساياھەت قىلىپ، ئىنسانلار ئىچىدىكى گۈزەللەر شاھى مەلىكە بۇدرىگە ئاشىق ـ بىقارار بوپتۇ. شۇنىڭدىن بۇيان ھەركۈنى تۈن يېرىمىدا كۇھىقاپتىن چىقىپ، مەلىكە بۇدرىنىڭ خۇش جامالىدىن ھۇزۇر ئېلىپ، قايتار ئىكەن. مەلىكە بۇدرە بىلەن چىن ماچىن[1] شاھىنىڭ ئوغلى قەمرۇل زامان بېگى توي قىلماقچى بوپتۇ. بۇنىڭغا كۈندەشلىكى تۈتقان سەركەشتە دىۋە نۇرغۇن دىۋىلەرنى باشلاپ كېلىپ، تويىنى مالىمان قىلىپ، مەلىكە بۇدرىنى ئېلىپ قاچماقچى بوپتۇ...دىۋىلەر چىن ماچىن شەھەر ئاسمىنىغا كەلگەندە، شەھەر ئاسمىنىدا نۇرغۇنلىغان بايراقلارنى كۆرۈپتۇ. بايراق تىكىلگەن ھەربىر تاختىپەر ئۈستىدە نەچچە ئونلىغان يىگىتلەر قوراللىنىپ تۇرۇپتۇ. دىۋىلەر يېتىپ كېلىپ شۇنداق جەڭ بوپتۇكى، دىۋىلەر بىلەن چىن ماچىن پالۋانلىرىنىڭ كۆپلۈكىدىن كېچىسى يۇلتۇز، كۈندۈزى كۈننىمۇ كۆرگىلى بولماپتۇ. ھەر ئىككى تەرەپتىن كۆپلىگەن كىشىلەر ئۆلۈپتۇ. سەركەشتە دىۋە تەرەپ سالغۇدەك بولسا، ھەربىر دار ئارغامچىسىدا گويا يېپقا تىزىلغان مارجاندەك، بىرىنىڭ ئارقىسىدىن بىرى كېلىۋاتقان تۇمەنلىگەن ئەزىمەتلەرنى كۆرۈپتۇ ـ دە، تامام قىرىلىپ، تۆگەپ كېتىشتىن قورقۇپ بەدەر قېچىپتۇ.

2 ـ رىۋايەت

قەدىمدىن بۇيان تۇران مەملىكىتى بەكمۇ گۈزەل، خەلقى قابىل، قۇدرەتلىك ئەل ئىكەن. ئۇنىڭغا يات ئەللەر كۆپ قېتىم ھۇجۇم قىلىپ ئالالماپتۇ. ئاخىر ئۇلار كۇھىقاپتىن ھازاۋۇلجادى دېگەن جادۇگەرلەر پادىشاھىغا ئېيتىپتۇ. ھازاۋۇلجادى زېمىنغا چۈشۈپ ھەرقانچە جادۇ قىلىپ، يادنامە ۋە ئەپسۇن سۇرىلەر ئوقۇپ باققان بولسىمۇ كار قىلماپتۇ. ئاخىر ھاۋاغا كۆتۈرۈلۈپ ئەپسۇن ئوقۇپ، بۇلۇتلارنى بىر ـ بىرىگە سوقۇشتۇرۇپ، تاش ياغدۇرۇپ، خەلقە ئېغىر بالايىئاپەت كەلتۈرۈپتۇ. خەلق بۇنىڭغا چىداپ تۇرالماي

[1] ھېكايە ـ چۆچەكلەردە، تارىخىي جەڭنامىلاردا خوتەن «چىن ماچىن» دەپ ئاتىلىدۇ.

قاپتۇ. خەلقنى ۋە مەملىكەتنى بۇ زۇلۇمدىن قۇتۇلدۇرۇشنى ئويلىغان ئوتۇنچىنىڭ ئوغلى ئوبۇل نەچچە يۈز گەز ياغاچنى بىر - بىرىگە ئۇلاپ دار باغلاپ، ئاي پالتىنى ئاسمانغا ئېلىپ چىقىپتۇ. ھازازۇلجادى بىلەن ئېلىشىپ، ئۇنى يېڭىپ خەلقنى زۇلۇمدىن قۇتۇلدۇرۇپتۇ. شۇنىڭدىن باشلاپ تۇران مەملىكىتىنىڭ خەلقى تىنچ - ئامان ياشاپتۇ. ھەر يىلى بۇ خاتىرە كۈننى مۇبارەكلىگەندە دار باغلاپتۇ. دار باغلاش شۇنىڭدىن باشلاپ ئادەت بوپتۇ...

3 - رىۋايەت

ھەزرىتى سۇلايمان يۇرت كائىناتقا پادىشاھ ئىكەن. ئۇ ئاسمان سەبىقىسىنى سايادەت قىلماق بولۇپ، تەختنى بىرقانچە دىۋىگە كۆتۈرگۈزۈپ، ئاسماننى سەيلە قىپتۇ. ئۇ تۇران مەملىكىتىگە كەلگەندە، ئاسمان قەھرىگە تاقاشقان تەختىپەرگە كۆزى چۈشۈپتۇ. بۇ تەختىپەر ئۇستىدە ساقال - بۇرۇتى ئەمدى خەت تارتقان 18 ياشلىق بىر قىران يىگىت قىبلىگە قاراپ دۇئا - تەگبىر قىلۋېتىپتۇ. بۇنى كۆرگەن ھەزرىتى سۇلايمان پەيغەمبەر دىۋىلەردىن: — بۇ قايسى ئىقلىمنىڭ دىۋىلىرى؟ — دەپ سوراپتۇ — بۇ دىۋە ئەمەس، تۇران مەملىكىتىنىڭ ئادەملىرى، ئۇلارنىڭ يەتتە ياشتىن 70 ياشقىچە بولغانلىرىنىڭ ھەممىسى جانباز، چەۋەنداز، دارۋاز كېلىدۇ. قارائاغۇ تۆۋەندە جانبازلىق، چەۋەندازلىق قىلۋاتقان ئوغۇل - قىزلارنى دەپتۇ دىۋىلەرنىڭ بىرى:

ھەزرىتى سۇلايمان زېمىنغا قاراپ، شەھەر - شەھەردە جانبازلىق، چەۋەندازلىق ۋە دارۋازلىق ماھارىتى كۆرسىتىۋاتقان تۇمەن مىڭلىغان قىز - ئوغۇل، قېرى - ياشلارنى كۆرۈپتۇ. پەلەككە تاقاشقان ئېگىز دار ئۇستىدە چاقپەلەكتەك چۆرگىلەپ، موللاق ئېتىۋاتقان، چىغىرنى ئويناۋاتقان، دار ئارغامچىسىدا گويا مۇز تېپىلىۋاتقان ئادەمدەك غىرقىراپ ئۇستۇن - تۆۋەن بولۇۋاتقان، دارۋازنىڭ ئوك - سول مۇرىسىدە تىك تۇرغان ئۇچتىن يەتتىگىچە ياش يىگىتنىڭ پىرامىدا بولۇپ تۇرۇشلىرىنى كۆرۈپ ھەيران قاپتۇ. زېمىندا يەتتە ياشتىن يەتمىش ياشقىچە بولغان قېرى - ياش، قىز - ئوغۇللار جانبازلىقنىڭ 72 خىل ماھارىتىنى مەشىق قىلسا، چەۋەندازلار ئات ئۇستىدە ماھارەت كۆرسىتىۋېتىپتۇ. چەۋەندازلارنىڭ ئاتتىن - ئاتقا سەكرەپ ئۆتۈشلىرى ئوقيادىن ئېتىلغان ئوقتىنمۇ تېز ئىكەن. مەرگەنلەر قاراڭغۇ كېچىدە قارا تاش ئۇستىدىكى قارا چۈمۈلىنىڭ كۆزىنى قارىغا ئالسا دەل جايىغا تېگىۋېتىپتۇ. مەسۇم باللار، قىزلار تەپكۈچ، ئوغۇللار ئودىكام ئويناۋېتىپتۇ....بۇ ۋەقەدىن خۇش كەيپ سۈرگەن ھەزرىتى سۇلايمان، خۇداغا مۇراجىئەت قىلىپ، ئىبارا خۇدا ۋەدە مېنى ئاينىڭ پادىشاھى قىلغاندىن كۆرە، بۇ خۇش پېئىل باتۇر ئەلنىڭ چاكارى قىلساڭ نە بولغاي دەپتۇ....

4 - رىۋايەت

دارۋازلىقنىڭ سېپىللارغا تېز چىقىشتا ئىنتايىن زور ئەھمىيەتكە ئىگە بولغان تەرىپىدىن ئەرەب خەلىپىلىكلىرى ئۆز ئىستىلاچى قوشۇنىنى ئىشقا سېلىشتا ئۇنۇملۇك پايدىلانغان. ئۇ دەۋرلەردە ئىسلام دىنى ھەممىدىن بۇيۇك ئورۇندا تۇرغانلىقى ئۈچۈن، ئېگىز دارغا چىققان دارۋازلارنىڭ تەبىئىي ماھارىتىنى تەڭرى ھەم «ئاللانىڭ شىرى» دەپ ئاتالغان ھەزرىتى ئەلنىڭ مەدەتكارلىقى بىلەن دارغا بىخەتەر چىقىدۇ

ئۇيغۇر كتاب توربېكتى www.uyghurkitap.com

دېگەن ۋە يەنە «ئىمام ھەسەن بىلەن ئىمام ھۈسەندىن ئىبارەت ھەزرىتى ئەلىنىڭ كەربالا دەشتىدە ئىسلامىيەت ئۈچۈن قۇربان بولغان ئىككى ئوغلى دارۋازىنىڭ ئوڭ - سول تەرىپىدىن يۆلەپ تۇرىدۇ» دېگەن رىۋايەتلەر پەيدا بوپتۇ. شۇنىڭدىن باشلاپ قەدىمكىئۇيغۇر ئالىملىرى تۇزگەن دار قوشاقلىرى، دۇئالار ئەملەدىن قېلىپ، ئىسلام ئەقىدىسى بويىچە دار قوشاقلىرى، دۇئالار تۇزۇلىدۇ. دارۋازلار دار ئۈستىدە «يا پىرىم ھەزرىتى ئەلى...» دەپ ئېگىزگە قاراپ ئىلگىرىلىسە، تۆۋەندە تۇرغانلار «ئىمام ھەسەن، ئىمام ھۈسەن ئىككى شاھزادە مەدەت بولغاي.....» دەپ توۋلايدىغان بولغان. شۇنىڭ بىلەن ئۇزاق زامانلارنىڭ ئۆتۈشى بىلەن دارۋازلىقنىڭ پىرى (ئۇستازى، ئىجاتچىسى) ھەزرىتى ئەلى دېيىلدىغان بوپتۇ...

5 - رىۋايەت

ئىماملار (12 ئىمام — خوتەندىكى ئىمام جەپىرى سادىق دېگەن مازار ھەققىدە يېزىلغان) قىسسىدە: ئەرەبلەر ئىسلام دىنىنى شەرقە تارقىتىپ كېڭەيتكەندە، ئىمام جەپىرى سادىق باشلىق 12 ئىمام (ئىمام — قوماندان دېگەن مەنىدە) ئەسكەر باشلاپ، خوتەن مەملىكىتىگە ھۇجۇم قىلغانىكەن. بۇ چاغدا ئەرەبلەرنىڭ ئىسلام قوشۇنى بىلەن خوتەن بۇددىست ئۇيغۇرلىرى ئوتتۇرىسىدا بىرقانچە يىل قانلىق ئۇرۇش بولغان. ئۇرۇش جەريانىدا ھەر ئىككى تەرەپنىڭ قوماندانلىرى خىلمۇ خىل ئۇرۇش ھىيلىسى (تاكتىكىسى) ئىشلەتكەن. ئەرەبلەرنىڭ ئۇيغۇر قوشۇنى ئىچىگە ئەۋەتكەن جاسۇسلىرى، ئەرەب قوشۇنىنىڭ تاھارەت ئېلىش ۋە ئېغىزىنى چايقاش (مىسۋاك ئىشلىتىش) ھەرىكەتلىرىنى «ئەرەبلەر باتۇر، ئۇلار ئادەم يەيدۇ، ئۇلار ھازىر پۇت - قوللىرىنى يۇيۇپ، چىشىنى بۆلەۋاتىدۇ» دېگەن ئېغىزانى تارقىتىدۇ. بۇ، ئۇيغۇر قوشۇنىغا تەھدىت بولىدۇ. بۇنىڭ بىلەن ئەسكەرلەرنىڭ جەڭگىۋارلىقى، جەسۇرلۇقى ئاجىزلىشىدۇ. ئۇيغۇر قوماندانلىرى ئۇرۇش مەيدانىنىڭ ئەتراپىغا ئاسمان پەلەك دار باغلايدۇ. ناغرا - سۇناي، داقا - دۇمباق ساداسى ئىچىدە دار ئويناىدۇ. بۇنى كۆرگەن ئەرەب قوشۇنلىرى ئويۇنغا ھەيران قېلىپ، بۇلار ئادەم ئەمەس جىن ئىكەن دەپ قورقسا، يەنە بىر تەرەپتىن دارغا قىزىقىپ جەڭنى تاشلاپ قويىدۇ. نەتىجىدە، ئۇيغۇر قوشۇنلىرى ئەرەب قوشۇنلىرىنىڭ خوتەن قۇملۇقىدا تامامەن مەغلۇب قىلىدۇ.①

---

① ئىسلام دىنىنى تۇنجى بولۇپ قوبۇل قىلغان ئابدۇلكەرىم ساتۇق بۇغراخان 926 - يىلى تەخت ماجراسىدا غەلبە قىلغاندىن كېيىن، ئىسلام دىنىنى قەشقەر، يەكەن، ئاقسۇ ۋە خوتەنگە كېڭەيتىدۇ. بۇ چاغدا خوتەن بۇددىست ئۇيغۇرلىرى ئىسلام دىنىغا كىرىشنى رەت قىلىپ، بىر مەھەل سوتۇق بۇغراخانىنىڭ ئىسلام قوشۇنى بىلەن جەڭ قىلىدۇ. جەڭنامىلەردە ۋە تارىخىي ھۆججەتلەردە بايان قىلىنىشىچە، خوتەن بۇددىست ئۇيغۇرلىرى دارۋازلىقتىن پايدىلىنىپ شەھەر قەلئەلىرىگە ھۇجۇم قىلىپ، سېپىل قوۋۇقلىرىغا تېز چىققان. ئۇلار شەھەرگە ھۇجۇم قىلغاندا، ئارقان ئۇچىنى سېپىل قوۋۇقلىرىغا ئېلىپ، ئۇزۇنغا تارتىلغان ئارقان ئۈستىدە ناھايىتى تېزلىكتە سېپىلگە چىقىدۇ. يەنە دار تاختىپەرسىدىن يىراقنى كۆزىتىش ئۈچۈن پايدىلىنىپ، ئۇنى ئۆزلىرىنىڭ دۈشمەنگە قاتتىق زەربە بېرىشتىكى مۇھىم ۋاستىسى قىلغانىكەن.

يۇقىرىدىكى بەش رىۋايەتنى شېرىپ خۇشتار رەتلەپ، نەشرگە تەييارلىغان بولۇپ، «شىنجاڭ تەنتەربىيىسى تارىخىي ماتېرىياللىرى» ژۇرنىلىنىڭ 1989 - يىللىق سانىدىن ئېلىندى.

بېيىت ـ قوشاقلار

رەتلىگۈچى: نۇرنسا باقى

جانمۇسەن، جانانمۇسەن؟

باغىدىكى شاپتۇلنىڭ
شاخلىرى ئەجەب پەسكەن.
چىقمايسەن تالا ـ تۈزگە،
سېنى كۆرمەك بەك تەسكەن.

ھاۋادا يۇلتۇز تۇلا،
سانسىسام ئوتتۇزغىنا.
ۋەدىمىز شۇنداقمىدى،
جۈپ بولماي يالغۇزغىنا.

قورغۇي قوندى قولۇمغا،
لاچىن قوندى بېشىمغا.
سەن يارىمنى ياد ئېتىپ،
كۇلۇڭ تولدى يېشىمغا.

ئانام بەرگەندە دەشنام،
دادام بەرگەندە دەشنام.
يادىمغا يېتىپ قالۇر،
قاتتىياقتىكى ئاشنام.

ئۆيىڭنىڭ ئارقىسى،
جىگدىلىك ھەم بېدىلىك.
قالۇقتىكى يارىمغا،
مەن ئەۋەتەي بەندىلىك.

تىزدىم ئۈنچە ـ مارجاننى،
بويىنۇمغا ئاسارمەن دەپ.
يارغا بەردىم كۆڭلۇمنى،
مېھرىگە قانارمەن دەپ.

پالتا سالدىم تېرەككە،
ئۇنى كەتتى سېپىككە.
ئالتاي بولدى كۆيەككە،
دەز كەتمەمدۇ يۇرەككە.

ۋەدە قىلغان ئۆزىڭىز،
گۇۋاھچىسى كۆزىڭىز.
ئۆلۈپ كەتسەك ئارمان يوق،
ئايرىلماستىن ئىككىمىز.

مەھەللەڭگە جۈنەيمەن،
ئىشىك ئالدىدا تۇنەيمەن.
دۇشمەن گۇيىنىڭ ئالدىدا،
تاللاپ سېنى سۆيمەيمەن.

بىرى نوچى، بىرى چاققان،
يەر ـ جاھان ساڭا باققان.
سەندىن ئۆزگىسى يوقتۇر،
كۆڭلۇمگە ئەجەب ياققان.

ئۆلچەپ سېنىڭ بويۇڭغا،
تون تىكەرمەن ئويۇڭغا.
ئەجەبمۇ خۇمار بولدۇم،
سېنىڭ نازلىق خۇيۇڭغا.

بىزنىڭ دەريا چوڭ دەريا،
تارمىقى تارام ـ تارام.
سەن كۆڭلۇڭنى بەرمىسەڭ،
مېنىڭ سۆيگۈنۈم ھارام.

ماياسىنى يۇلۇپ قويۇپ،
كۆچۈرەلمىگەن يارىم.
يۈرەككە ئوتنى سەپ قويۇپ،
ئۆچۈرەلمىگەن يارىم.

خەنجىرىم بار بەك ئىتتىك،
كەسمەس گۈلنىڭ شېخىنى.
مېنىڭ يارىم ئەقىللىق،
سۆيمەس مەندىن باشقىنى.

باغىدىن ئۈزۈۋالدىم،
ئەتىر بىلەن لەيلىنى.
يارىنىڭ ئىشقى تارتىدۇ،
ھەر كىشىنىڭ مەيلىنى.

ئاسمىنىڭدا تۇۋرۇك يوق،
دەريايىڭدا كۆۋرۈك يوق.
ۋاپادارىم سەن بولساڭ،
مېنىڭ كۆڭلۈم دائىم توق.

جانان چىنىگىز رەڭلىك،
ئىچىدە ئوپا ـ ئەڭلىك.
يارىم دەي دېسەم سىزنى،
يارىم ئالدىدا تەڭلىك.

بۇلۇت ئايغا دال بولدى،
چىقمىدى ئاي پارىسى.
مەن ئۆلەر ھالەتتە ياتسام،
قېنى يارنىڭ قارىسى.

قاشىڭ بىلەن قارايسەن،
زۇلپىڭ بىلەن باغلايسەن.
مەن ساڭا نېمە قىلغان،
ئۆلتۈرگىلى چاغلايسەن.

سېنىڭ ئايدەك جامالىڭغا،
خۇدايىم نۇرىنى سالدى.
ئەزەلدىن تا قىيامەتكە،
مېنىڭ جېنىمنى شۇ ئالدى.

ئۆلەرمەنمۇ، كۆيەرمەنمۇ،
ئۆزۈمنى چاغلىيالمايمەن.
يامان - ياخشى گۇناھ قىلسا،
ئەقىدە باغلىيالمايمەن.

ئاق ئالمىنىڭ شاخىدەك،
ئېگىلەمسەن ئاق جۇۋان.
ئىچىمدىكى دەردىمنى،
سەن بىلەمسەن ئاق جۇۋان.

ئىشىك ئالدى كۆل بولسا،
قاپاق تېرەك ئۆسمەمدۇ.
كۆڭۈلدىكى يار بولسا،
كۆڭلۈم تاغدەك ئۆسمەمدۇ.

جۇۋان ئايلام توم بىلەك،
چوكان ئايلام توم بىلەك.
ئۆيىڭىز قەيەردىرەك؟
مەنمۇ باراي شۇ يەرگىرەك.

بىر قويۇم ئىككىنى تۇغدى،
بېرىپ كۆرۈڭ قوزاسىنى.
كىم يامانلىق ئەيلىسە،
خۇدا بېرور جازاسىنى.

سېنىڭ ئاشىنىڭ مېنىڭ دوستۇم،
سارايدا مەشرەپ ئويناپلى.
كۆزگە ئىلمىغان يارنىڭ،
بېشىغا دەسسەپ ئويناپلى.

ئالمان قارچۇغام بولسا،
قوندۇرسام بىلەكىمگە.
ياخشى يار مېنىڭ بولسا،
بىر تاڭسام يۇرەكىمگە.

ئى خېنىم ساقلاپ تۇرۇپ،
ئەسلىدە ماڭغۇم كەلمىدى.
قاش - كۆزىنى ئويۇتۇپ،
چىقسا خېنىم جان قالمىدى.

ئانام بەرگەن ئاق كۆڭلەك،
كات ئۇستىدە قاتلاقلىق.
سەن يارىمنىڭ گەپلىرى،
يۇرىكىمدە ساقلاقلىق.

ئاسمانىنى ئالاڭ دەيدۇ،
يۇلتۇزنى شالاڭ دەيدۇ.
مەن سىزنى ئالاي دېسەم،
دۇشمەنلەر سارىڭ دەيدۇ.

گۇللەر تېرىدىم تۇزدە،
ئېچىلىدۇ كەچ كۇزدە.
سىز باققان ۋاپا بىلەن،
بىزنىڭ كۆزىمىز سىزدە.

كىچىككىنە تورۇمتاي،
قوندى بىلەككە.
قاراپ تۇرغان يارنىڭ ئوتى،
تەگدى يۇرەككە.

كىچىككىنە ئۆردۇكۇم بار،
غازغا قوشۇلماس.
ئەقلى بولسا چوكانلىنىڭ،
تازغا قوشۇلماس.

ئى خېنىم يۇمۇلاققىناڭ،
چىلگە پۇرايدۇ قويىنىڭىز.
بىر سۆيۈپ، ئىككى سۆيۈپ،
قانداق قانادۇر كۆڭلىڭىز.

ئالما تاپتىم سويمۇدۇم،
سويما تاپتىم ئويمۇدۇم.
مەن ئۆزۈم چوڭ بولغىلى،
چوكان - جۇۋانغا تويمۇدۇم.

ساندۇقتا جىق ئوق ئىدى،
ئاتماستا كۆڭلۈم توق ئىدى.
چوكانغا كۆيگەن چاغلىرىم،
ساقال - بۇرۇتۇم يوق ئىدى.

كىچىككىنە ئېرىق چاپتىم،
ئاتلاپ ئۆتكۈدەك.
سۇزۇككىنە سۇ كېلىپتۇ،
قېنىپ ئىچكۈدەك.

كۆرگىلى كەلسەڭ ئەگەر،
ئولتۇر قېشىمدا بىر زامان.
بىر زامان ئولتۇرمىساڭ،
پۇشمان قىلۇرسەن ھەرزامان.

يار كېلىپ گۈل دەستە تۇتسا،
تار كېلەر دۇنيا ماڭا.
جان دىلىمدىن ئەتىۋاردۇر،
شۇ گۈلى رەنا ماڭا.

ئاق جۇۋان دەيمۇ سېنى،
يۇمۇلاق جۇان دەيمۇ سېنى.
باغدا باققان پاقلىنىمدەك،
ئۆلتۇرۇپ يەيمۇ سېنى.

دوزاخ ئوتىدا تۇنۇر قىزىيدۇ،
نانى كۆيمەيدۇ.
كۆزۈمدىن ئاققان ياشتا.
ئۆدەك ئۇزەدۇر، يارىم بىلمەيدۇ.

خالايىق سەۋرى قىل دەيدۇ،
دەردىمنى بىلمەيدۇ.
كېچە - كۇندۇز پىغان ئەيلەپ،
ئۇيقۇم كەلمەيدۇ.

سىرلىق ساندۇق سىرىمەن،
يىگىتلەرنىڭ پىرىمەن.
تاقاپ ئالساڭ ئىشكىنى،
تۆكۈلۈكۈگدىن كىرىمەن.

ئاق كۆينەكنى كىيۈپلىپ،
جېمى ئالەمنى كەزدىلە.
كۆيدۇرىۋېلىپ ئۆزلىرى،
يۇرىكىمنى ئەزدىلە.

كۆيدۇم - كۆيدۇم ئىشقىدا،
كۆيدۇم جانان يارى - يار.
شۇنچە كۆيدۇم بىلمىدىڭ،

كۆڭلى يامان ياری - يار.

تاش تاشلىدىم تاش كۆلگه،
كۆز تاشلىدىم بىر گۈلگه.
بۇ ئالەم بېخىل ئالەم،
ئويناپ ئۆتىلى بىرگه.

دېرىزەمنى ئېچىپ قويدۇم،
سالقىن كىرسۇن دەپ.
مۇڭ ئېچىده ناخشا ئېيتتىم،
يارنى ئاڭلىسۇن دەپ.

بىزنىڭ يارلار قارا قاش،
ئەگىم يولدا ئويناىدۇ.
بىزنى كۆرسه بەش ياڭزا،
شېرىن جاننى قىينايدۇ.

كۆك ئۈزۈم - كۆپكۆك ئۈزۈم،
چۈنچىگه سالسا قۇرىغاي.
مېنى بۇنچه قىينىما،
ئاي چىراي - ئاپتاپ چىراي.

مەن يارالدىم بۇ جاهانغا،
كۆرگۈلۈكنى كۆرگىلى.
تەلمۈرۈپ باقتىم يولۇڭغا،
كەلگىن جېنىم بىر سۆيگىلى.

بىزنىڭ يارنىڭ ئۆيىده،
ئۈياغ تولا، تەكچه تولا.
مېنى تەشنا قىلغانىنىڭ،
دەردى ئۆلگەنده بولا.

سايلىقتا لەمپه سالساڭ،
تال - تال ياغاچى مەن بولاي.
مەن تەرەپكه كەلسەڭ يار،
بېشىمچه ئالدىڭغا مەن باراي.

يار ئوتى چۈشتى ئېچىمگه،
گۆش - ئۈستىخانىمنى شۇلۇپ.
خەققه تۈيدۈرماي يۈرۈيمەن،
بىرده يىغلاپ، بىرده كۈلۈپ.

ئۆستەڭ بويىدا نېمىلەر بار،
ئۆردەك بىلەن غازلار بار.
ئۆردەك ئۆلۈپ غاز قالسۇن،
دۈشمەن ئۆلۈپ دوست قالسۇن.

تال چۈنقىتەك - تال چۈنقىتەك،
تاللىۋالدىم مەن سېنى.
شۇنچه خەقنىڭ ئاراسىدىن،
پارلىۋالدىم مەن سېنى.

ئالمىسا ئانارگۈل،
شاخنى سۇنمايمەن.
بىرنى سۆيۈپ قويمۇغۇچه،
ئۆيۈمگه يانمايمەن.

كۆك دېڭىزنىڭ تېگىگه،
زەيتۇن گۈلنى تاشلايمەن.
يار يادىمغا يەتكەنده،
مۇڭلۇق ناخشا باشلايمەن.

ئاق ئالما، قىزىل ئالما،
يامىنى يېشىل ئالما.
ئەقلىڭ بولسا بىل يارىم،
دەردىڭده ئۆڭۈم چالما.

ئېرىقنىڭ كىچىكلىكى،
سۈيىنىڭ سۈزۈكلىكى.
مېنى مۇنچه كۆيدۈرگەن،
خۇيۇڭنىڭ تۈزۈكلىكى.

قىزىل گۈلنى پۇرايمەن،
تۇزۇپ قۇرۇپ كەتكۈچه.
ياردىن ئۈمىد ئۈزمەيمەن،
يەرلىكمده ياتقۇچه.

داۋان ئاشتىم تاغ ئاشتىم،
تېما - تالاڭ چورۇقۇم.
مېنى مۇنچه قىينىماڭ،
يۈزى ئايدەك يورۇقۇم.

ئاسمانىنى يېراق دەيدۇ،
يۇلتۇزنى چىراغ دەيدۇ.
كۆڭلۈمگه ئازار بەرمەڭ،
ئۆلگەنده سوراق دەيدۇ.

ئۆستەڭ ياقىلاپ يۈرمەيتتىم،
سۇ ئالغىلى كەلمەيتتىم.
سىز يارىمنى دېمىسەم،
كۈنده يىغلاپ يۈرمەيتتىم.

سۇ توشۇپ تالدىكمۇ يارىم،
تۇتقۇچى يوق ئۇزۇق بىلەن.
سېنى ئالارمەن ئۇرۇشۇپ،
ئۇگەي ئاناڭ قورۇق بىلەن.

قىبلىدىن شامال چىقسا،
چاقىم قىلىدۇ غۇي - غۇي.
سەن نېمه دەپ سوريسىاڭ،
قۇشقاچ ئالمىغان قورغۇي.

ئۇزۇن - ئۇزۇن ئارغامچا،
يولدا قالسا مەيلىمۇ؟
دەردىڭزده ئىتتىكىم،
ياشقا تولسا مەيلىمۇ؟

سۈزۈك سۇنىڭ ئاستىدا،
قارا قۇمچاق ئويناىدۇ.
مېنىڭ يارىم تومۇچۇق،
سۆيۈپ يۈرەك قانمايدۇ.

نان تېپىپسەن بىر پۇچۇق،
يالغۇز يېمىگىن ناننى.
مەنمۇ ئاللا بەندىسى،
بۇنداق قىينىما جاننى.

ئاسماندا ئاي بولار،
ئون بەش كۈنده بىر تولار.
بىزنىڭ يارنىڭ خۇلقىسى،
يەنه كىمدىن تېپىلار.

قەنده دەملىگەن چاينىڭ،
تەمى تاتلىق يارى - يار.
بىزنى سۆيمەي كەتكەنىنىڭ
باغرى قاتتىق يارى - يار.

تۇرۇپ قاپسىز يۇمۇلاق،
خالتا كوچا ئالدىدا.
بىرنى سۆيۈپ قويامسىز،
باشلاپ بارسام دالدىغا.

كەل دېگەنده كەلمەيدىڭ،
جانانه قاشىمغا مېنىڭ.
بۇ مالامەت تاغلىرى،
سىيرىلدى باشىمغا مېنىڭ.

ئىشىك ئالدى باراڭلىق،
باراڭغا تال قوندۇرما.

يىغلاپ كەلدىم ئالدىڭغا،
بۇ كۆڭلۈمنى ياندۇرما.

ئېگىز تاغقا چىققاندا،
پۇتلىرىڭغا تاش قويماي.
ئۆز ۋەدەڭدە چىڭ تۇرغىن،
ئايىغىڭغا باش قويماي.

بار قولۇمدا بىر بەلچە،
ئۆتۈڭ تىكتىم ئەرەنچە.
مەن يارىمنىڭ دەردىدە،
ناخشا ئېيتتىم بىلگەنچە.

كەپتەرۋازنىڭ بازىرى،
چۈجگۈن بىلەن يانتاقلىق.
قېشىمغىلا كەل دەيسىز،
بىزلەرگىمۇ جان تاتلىق.

كېچە بارسام تونامسىز،
سىزنى سۆيدۈم گۇمانسىز.
كېچىلىرى بارغاندا،
يولغا چىقىپ تۇرمامسىز.

مېنىڭ مىنگەن ئېتىمنىڭ،
تىزگىنى قايان قالدى.
بىر قاراپ ئىككى قاراپ،
يار يۈرەككە ئوت سالدى.

قىش كۈنلىرى قار ياغار،
ياز كۈنى يامغۇر.
يار دەردىدە جان تالاشسام،
زەمزەمنى تامدۇر.

كۈلۈپ - يىغلاپ يۈرۈيسەن،
مەندە نېمە چارە بار.
شېرىن جاننى قاخشاتقان،
كىمنىڭ سەندەك يارى بار.

ئەجەبمۇ سالقىن ئىكەن،
نەزەر باغنىڭ ھاۋاسى.
تۇغمەيدىكەن باللا،
ياشلىقتا قىز دەۋاسى.

بېرى كەلگىن يارىما،
سۆيۈپ قويغىن يارىما.
سېنىڭ ئىشق ئوتۇڭدا،
ئازلا قالدى جانىما.

ئىچىم بەك پۇشۇپ كەتتى،
چالغىلى راۋاب يوقمۇ؟
سىزگە نەچچە خەت يازدىم،
بەرگىلى جاۋاب يوقمۇ؟

بۇلبۇل تولا سايرايدۇ،
گۈل شېخىغا قونماي دەپ.
يارىم ساڭا خەت يازدىم،
ئەھۋالىڭنى ئۇقماي دەپ.

قايچا ئېلىپ قولۇمغا،
دوراپ پەلتۇ پېچىمەن.
خەتكە جاۋاب يازمىساڭ،
سەندەك ياردىن كېچىمەن.

سالام خەتنى يازغۇچە،
كۆز ياشلىرىم تۆكۈلدى.
كۆڭلۈمدىكى سۆزلىرىم،
ئاق قەغەزگە پۈتۈلدى.

ئورما ئورغىلى چىقسام،
كۆيدى مېنىڭ پېشانەم.
ساڭا يازغان شۇ خەتتىن،
ئايان بولسۇن نىشانەم.

تىزناپ دەريا سۇلىرى،
دولقۇنلىنىپ ئاقامدۇ؟
مەن ئەۋەتكەن سالام خەت
يۈرىكىڭگە ياقامدۇ؟

ئۆيىمىزنىڭ تاملىرى،
پىششىق خىشتا سېلىنغان.
قەلبىمدىكى سۆزلىرىم،
سالام خەتكە يېزىلغان.

دۇتار چېلىپ ئولتۇرسام،
بۇلبۇل قوندى بېشىمغا.
سېغىنغاندا مەن سېنى،
خېتىڭ كەلدى قېشىمغا.

تەشنالىقنى قاندۇرغان،
جىلغىدىكى بولاقمۇ؟
خەت يازايمۇ دېمەيسىز،
ئۇڭ قولىڭىز چولاقمۇ؟

گۈزەل يارنىڭ خېتىنى
كۈندە بىر ئوقۇپ قويدۇم.
كۆڭلۈمدىكى گېپىمنى
ناخشامغا قېتىپ قويدۇم.

خەتنى يازغان قولۇڭنى
كۆرۈۋالغۇم كېلىدۇ.
شېرىن - شېكەر لېۋىڭگە
سۆيۈۋالغۇم كېلىدۇ.

دەستە - دەستە گۈل تىزدىم،
رەڭمۇرەڭ چېچەكلەردىن.
سەن يارىمغا خەت يازدىم،
سېغىنغان يۈرەكلەردىن.

ئالماڭنى ئېقىتمامسەن،
سۇلارنىڭ ئېقىشىغا،
يازغان خەتلىرىڭ تەگدى
يۈرەكنىڭ بېغىشىغا.

قىزىلگۈل غۇنچىسى غۇنچە،
ھالىمغا يېتەرسەنمۇ.
سېغىنغاندا خەت يازسام،
بىر كۆرۈپ كېتەرسەنمۇ؟

كۆك سىياھدا خەت يازدىم،
ئاق قەغەزنىڭ يۈزىگە،
ھايال قالماي تېز بېرىپ،
تەگسۇن يارىنىڭ ئۆزىگە.

بىر خەت يازدىم كېچىدە،
دەرد - پىراقنىڭ ئىچىدە.
يارىم چىڭ تۇرالماپتۇ،
ماڭا قىلغان گېپىدە.

بۆگەن يولى ئۇزاقمۇ؟
ئىككى يېنى بۇلاقمۇ؟
يار خەت يازاي دېمەيدۇ،
ئىككى قولى چولاقمۇ؟

تام تۈۋىدە چار خوراز،
چالما ئاتتىم چىللاتتىم.
يىراقتىكى يارىمنى
خەت ئەۋەتىپ يىغلاتتىم.

ئالمىڭنى ئېغاتتىم،

خاپا بولماي تەرسىگىز.
ئۇشبۇ خەتنى ئەۋەتتىم،
جاۋابىنى بەرسىگىز.

باغقا كىردىم گۈللۈككە،
گۈلنى ئۈزدۈم ياغلىققا.
سېغىنىپ سالام يازدىم،
سىز يارىم چىرايلىققا.

مەندىن كېتەر بولدىڭىز،
دەريا سۈيىدەك ئايرىلىپ.
ئارقىڭىزدىن خەت يازدىم،
زەپىرەڭدەك سارغىيىپ.

ئاق كەپتەر ئۇچۇپ كەتتى،
قاناتىدا خەت كەتتى،
يۈرىكىمنىڭ ئوتىنى،
سىز يارىمگە ئەكەتتى.

سۈرىتىڭگە قارىسام،
كۈلۈپ تۇرىسەن دائىم.
خۇش خەۋەر بېرىپ تۇرغىن،
سېغىنساڭ مېنى يارىم.

ئاق پاڭچۇ كۆڭلەكىمنى،
كۆك رەڭدە بويىاپ بەرسە.
مەنمۇ دەردىمەن سىلدەك،
گىدەيمەي جاۋاب بەرسە.

گۈل ئەنبەر بولغۇدەك،
ئاچىلغۇدەك سۈلغۇدەك.
يارىم سالام بېرىپتۇ،
مېنى خوشال قىلغۇدەك.

چوڭ چىنەم سۇنۇپ كەتتى،
قاراتماي تۆلەپ بەرسە.
ياش يۈرەككە ئوت كەتتى،
ۋاقتىدا جاۋاب بەرسە.

يۈرىكىمنىڭ قېتىدىن،
ئېتىلىپ چىققان سالام خەت.
دەرد - پىراق ئىچىدە،
يېزىلىپ چىققان سالام خەت.

ئاي تۇغقاندا يازغان خەت،
كۈن چىققاندا تەگسۇن خەت.

باغرى قاتتىق شۇ يارىنىڭ
يۈرىكىگە تەگسۇن خەت.

مەن غېرىبجان دوستۇڭدىن
كەتتى بۇگۈن سالام خەت.
ئىنتىزارمەن جاۋابقا،
ئەتە - ئۆگۈن يازغىن خەت.

بۇ دەريا ئەزىم دەريا،
ئاققان سۈيى دولقۇنلۇق.
مەن سىزگە سالام يازدىم،
يۈرىكىمدىن يالقۇنلۇق.

قىزىل گۈلنىڭ غۇنچىسى،
يەرگە قاراپ ئېچىلدى.
بۇ خېتىمنىڭ مەزمۇنى
سىزگە ئاتاپ يېزىلدى.

ئېگىز تاغقا چىقتىم مەن،
تۆمۈر - پولات تاۋلاشقا.
ئۇشبۇ خەتنى يازدىم مەن،
چىن مۇھەببەت باغلاشقا.

خەتنى يازدىم كېچىدە،
ئون مىنۇتنىڭ ئىچىدە.
جاۋابىنى بېرەرسىز،
ئۆچ - تۆت كۈننىڭ ئىچىدە.

قانداق يارىم هالىڭىز،
ساق - سالامەت بارمۇسىز.
سىزدىن ئەھۋال سورايدۇ،
غېرىب بولغان يارىڭىز.

هويلامدىكى لەمپىگە،
ئۇگا ساپتۇ قارلىغاچ.
نامە يازدىم مەن ساڭا،
ئۆزگە يارىم بولمىغاچ.

مەن ئاتمىنى باغلىدىم،
كۆلدىكى قىياقلىققا،
ئۇشبۇ خەتنى مەن يازدىم،
سەن يارىم چىرايلىققا.

هاۋادىكى لاچىنلار،
قاناتىڭنى پەسلەپ ئۇچ.
قاناتىڭغا خەت سالاي،

مېنىڭ يارىمغا تاشلاپ ئۇچ.

باش تۇگمەنكە نو قويدۇم،
ئاياغ تۇگمەنكە گۈلدۇرمە.
مېنىڭ يازغان خېتىمنى
دۇشمىنىڭگە بىلدۇرمە.

ئالىيېشىل يىپ ئالدىم،
سائەت بېغى توقۇ دەپ.
يىغلاپ تۇرۇپ خەت يازدىم،
سېنى كۈلۈپ ئوقۇ دەپ.

خەت پۇتۇپ نامە ئەۋەتتىم
مېھرىبان يارىم ساڭا.
ئوقۇتۇپ زەنىگە ئالغىن،
مەلۇم بولۇر هالىم ساڭا.

قىزىل گۈلنىڭ شاخىغا
بۇلبۇل كېلىپ قونامدۇ؟
يارىم يالغۇز بولمىسا،
سالام خەتنى يازامدۇ.

كەپتەر قوندى پەغەزگە،
خەت يازاملا قەغەزگە.
بارسىلا سالام دېسىلە،
سۆيگۈنۈم قارا كۆزگە.

يارىم يازغان خېتىدە،
سېغىندىم سېنى دەپسەن.
خەت يازماس بولۇپ قالدىڭ،
ئۇنۇتتۇڭمۇ مېنى دەپسەن.

كېچىلىرى سېغىنىپ،
ئويقۇم كەلمەيدۇ پەقەت.
مېنى كۆرگۈڭ كەلمەمدۇ،
يازمايسەن هېچ سالام خەت.

ئەجەبمۇ غېرىب بولدۇم،
چالغۇدەك ساز يوقمىدى.
نىمانچە خەت يازمايسەن،
يازغۇدەك سۆز يوقمىدى.

خېتىڭنى ئېلىپ كۆرسەم،
كۆزۈمگە تېڭىپ سۈرسەم.
يار ۋەسلىگە يەتكەندە،
باغرىمغا تېڭىپ سۆيسەم.

سالام خەتنى مەن يازدىم،
ئاق قەغەزنى تولدۇرۇپ.
خېتىم كەتتى مەن قالدىم،
يازغان جايدا ئولتۇرۇپ.

بىزنى خۇدا ياراتقان،
ھەربىر يەرگە تاراتقان.
سىز بىلەن مۇڭداشقىلى،
سالام خەتنى ياراتقان.

ئوت كەتتىيا - ئوت كەتتى،
قۇمۇشلۇققا ئوت كەتتى.
خەۋەردار بولۇڭ يارىم،
قېشىڭىزغا خەت كەتتى.

خەتلىرىم تامام بولدى،
ئەھۋالىم ئايان بولدى.
تېزراق جاۋاب بەرگەيسىز،
كۆنلىرىم يامان بولدى.

ۋىتارلار راۋاب بولدى،
ئۆرەكلەر كاۋاپ بولدى.
خەتنىڭ ئۇچۇرىنى بېرىڭ،
بىزلەرگە ئازاب بولدى.

ئۆزگەمگە قوناق يايدىم،
قۇرۇتمەن چاچمىغىن.
بىر بەت قەغەز بەش سىنىت،
خەت يېزىشتىن قاچمىغىن.

مېڭىپ كەلدىم يول بىلەن،
يېنىپ كەلدىم چەت بىلەن.
ئارلىقىمىز يىراقكەن،
كۆرۈشەيلى خەت بىلەن.

يىراقلارغا يول ئالدىم،
مىنىپ يۈگۈرۈك ئېتىمنى.
ئامان بولغىن ئامرىقىم،
كۈتكىن مېنىڭ خېتىمنى.

ئالا پاختەك، ئالا پاختەك،
كېلىپ قوندى تېرەككە.
سېنىڭ يازغان خەتلىرىڭ،
مخويمۇ تەگدى يۈرەككە.

سېرىق كالىغا ئوت سالدۇق،
قورساقلىرى تويسۇن دەپ.
سېغىنىپ سالام يازدۇق،
يۈرەكلىرى كۆيسۇن دەپ.

باغقا كىردىم گۈل ئۈچۈن،
باغدىكى بۇلبۇل ئۈچۈن.
سېغىنىپ سالام يازدىم،
چاچلىرى سۇمبۇل ئۈچۈن.

باغقا كىردىم گۈللۈككە،
گۈلنى چەگدىم ياغلىققا.
ئولتۇرۇپ سالام يازدىم،
سەن يارىم چىرايلىققا.

يارنى كۆرسەڭ سالام دە،
دېدى: بولسۇن ئامان دە.
مېنى سورىسا ئەگەردە،
ھال - ئەھۋالى يامان دە.

قولۇڭدىكى ئۈزۈككە
جىڭ مارجاندىن كۆز قويدۇم.
ئەقلىڭ بولسا بىلىۋال،
قوشاق بىلەن سۆز قويدۇم.

دېرىزەڭنى ئېچىۋەت،
ئۆيگە ئەنبەر چېچىۋەت.
سالام يازساڭ يار ماڭا،
كېچىكتۈرمەي سېلىۋەت.

يانچۇقۇمدا ئارغامچا،
سالدىم سالىمنى ئاتقا.
سەن مېنى دېسەڭ يارىم،
كۆڭۈل بەرمىگىن ياتقا.

خەت پۈتۈپ نامە ئەۋەتتىم،
مېھرىبانىم كۆرسىلە.
نومۇس قىلماي خېتىمنى
قوللىرىغا ئالسىلا.

خەت پۈتۈپ نامە ئەۋەتتىم،
سىزگە يارىم شۇنچىلىك.
مەن غېرىبنىڭ سىزگە قىلغان
يادىكارى شۇنچىلىك.

خەت پۈتۈپ نامە ئەۋەتتىم،
مەن يارىمنىڭ ئۆزىگە.
كۆڭلىنى بەرەمدىكىن دەپ،
بىز يېتىم بىچارىگە.

خەت پۈتۈپ نامە ئەۋەتتىم،
غەملىرىمدىن پۈتتى خەت.
بۇ مېنىڭ مىسكىن دىلىمغا،
يار يەنە قوشامسەن دەرد.

زەپ چىرايلىق ياراشقان،
كونا يارىنىڭ تۇمارى.
نەچچە يىللار كۆرۈشمەي،
ئەمدى تۇتتى خۇمارى.

ساي بويلاپ شامال كەلدى،
سايباغنىڭ شامالىمۇ؟
كېچە بولسا ئۇيقۇ يوق،
سەن يارىنىڭ خۇمارىمۇ؟

بېشىگدىكى زۇلپاڭدىن،
كېسىۋالاي تۇمارلىق.
ئايرىلىش كېلىپ قالدى،
سۆيۈۋالاي خۇمارلىق.

يۈرتىمىزنىڭ بازارى،
ئالما بىلەن ئانارى.
ئاخشام سۆيگەن يارىمنىڭ
ئەمدى تۇتتى خۇمارى.

بەر دېگەنگە بەرمەيمەن،
دۇتارىمنى، تارىمنى.
دۇشمەن گېپىگە كىرىپ،
تاشلىمايمەن يارىمنى.

ئېگىز تاغقا چىقماڭسىز،
شامال تېگىپ كېتەرسىز.
چىرايلىقنى يار تۇتماق،
ئوتتا كۆيۈپ ئۆلەرسىز.

ئېگىز تاغ ئاراسىدا،
ئېرىنمەيدىكەن قارلار.
بىزدىن ئامەت قاچقاندا،
قارىمايدىكەن يارلار.

ئېگىز تاغقا چىقماڭسىز،
يول تېپىپ ئۆتەلمەيسىز.
مەن سۆيگەننى سۆيمەڭ سىز،

چۆرگىلەپ كېتەلمەيسىز.

باغقا كىردىم شوراڭدىن،
تامايىم يوق غوراڭدىن.
ئانىسى يامان دەللە،
ئايرىۋەتتى جورامدىن.

باغقا كىردىم شوراڭدىن،
بەشنى ئۇزدۇم غوراڭدىن.
ماڭا بەرمىگەن قىزىڭنى،
ئوغرى ئالسۇن موراڭدىن.

باغقا كىردىم كېچىلەپ،
بەش بالامنى يېتىلەپ.
بەش بالامنىڭ ئانىسى
تېخى چوكان سېكىلەك.

ئىشىك ئالدىدا بۇلبۇل،
گۈلگە قاراپ سايرايدۇ.
دەردى بارمۇ قىزچاقنىڭ
ئاھ خۇدا دەپ يىغلايدۇ.

ئىشىك ئالدى چىنارغا
ئات باغلىسا تۇرمايدۇ.
سەن يارىمنىڭ ئوتلىرى
يالقۇنلايدۇ ئۆچمەيدۇ.

ئىشىك ئالدى قوش تېرەك
ئېگىلەيمۇ دېمەيدۇ.
باغرى قاتتىق تاش يۈرەك
بىر كىلەيمۇ دېمەيدۇ.

ئىشىك ئالدى كۆلچەككە،
گۈل تېرىپ شاخلاتمىسام.
خەپ خۇدايىم بۇيرىسا،
مەن سېنى يىغلاتمىسام.

ساي بويىدا مەرەمخان،
مايسا رەڭدە خېنە ياققان.
بۇ ناخشىنى ئېتىمايتتىم،
يارىم ئۇنى بەك ئېيتقان.

ئىشكايلاڭدىن ئۆتكەنگە،
كۆيۈپ قالدۇ دەمسەن.
مەندىن باشقا يارى يوق،
ئۆلۈپ قالدۇ دەمسەن.

ئالمىزنى يېمەيمەن،
بېغىزنىڭ قۇرتى بار.
ئەمدى ئاشنا تۇتمايمەن،
كونا يارنىڭ ئوتى بار.

مەن قاچان چوڭ بولىمەن،
يارىم بىلەن تەڭ بولىمەن.
سۆزنىگە سۆز قايتۇرۇپ،
دەردىگە دەرمان بولىمەن.

لەنگەر سېيى ئۇزۇن ساي،
مىنەي دېسەم ئېتىم تاي.
بىر يىل دېگەن ئون ئىككى ئاي،
توختاپ تۇرسىلا چوڭ بولاي.

يارىم بەرگەن ياغلىقنىڭ
بىر بۇرجىكى چېگىكلىك.
بىلمەپتىمەن قەدرىگنى،
قانداق قىلاي كىچىكلىك.

باغدا پاختەك، كۆلدە ئۆردەك،
ئۇچۇپ ئۇيناپ يۈرگۈدەك.
كونا يارنى سوراپ باقسام،
شاپاق غاجاپ يۈرگۈدەك.

ئاتلىرىڭنى قويىۋەت،
يايلاقلاردا ئوتلىسۇن.
كونا يارغا دەپ قويۇڭلار،
غەيرەت قىلماي ئولتۇرسۇن.

چالما ئاتسام بېغىڭغا،
ئالما شېخى لىڭشىيدۇ.
بىز ئىككەيلەن ئويىنساق،
كونا يارلار غىڭشىيدۇ.

يېڭى باغنىڭ يىمىشى،
كونا باغنىڭ يىمىشى
يېڭى يارنى تاپقاندا،
كونىسىنىڭ نېمە ئىشى.

رەنا گۈلۈم بار دەيسەن،
ئېچىلدۇرۇپ قىسمايسەن.
گۈلدەك يارىم باز دەيسەن،
قول تۇتۇشۇپ چىقمايسەن.

هاراق ئىچسەم مەست ئەمەس،

تاماكا چەكسەم مەست ئەمەس.
بەلنى مەھكەم باغلىسا،
يارنى سۆيمەك تەس ئەمەس.

شاپتۇل شاخى پەس ئەمەس،
ئېگىلمىكى تەس ئەمەس.
بۇ كەمدىكى قىزلارنى
گوللاپ سۆيمەك تەس ئەمەس.

ئاق خالات كىيىۋاپلا،
سېپىسترا بولاي دەملا.
سېپىسترادىن يار تۇتۇپ،
دوختۇرغا نېمە دەيلا.

ئالما بەرسەم يېمەيلا،
بېھى بەرسەم يېمەيلا.
خوتەنلىكتىن يار تۇتۇپ،
كېرىيەلىككە نېمە دەيلا؟

مېنى مۇنداق مەست قىلغان،
چوكانىنىڭ قەلەم قاشى.
چوكان ئۆزىنى تۇتمىسا،
ئۆلۈمگە كېتىدۇ باشى.

چوكان ئايلىكامنىڭ قىزى،
ئايلىكاڭدىن غەم يېمە.
ئېرىڭ ئۆلسە مەن ئالۇرمەن،
تويلۇقۇڭدىن غەم يېمە.

يار بىلەن ئىچتىم شاراپ،
سۇمبۇل ساچىنى تاراپ.
مەن ساڭا نېمە قىلغان،
يامان كۆزۈڭدە قاراپ.

يار بىلەن ئىچتىم شاراپ،
خۇمار كۆزىگە قاراپ.
سېنىڭ كۆڭلۈڭ ئارام تاپتى،
مېنىڭ كۆڭلۇم تېخى خاراب.

يار بىلەن ئىچتىم شاراپ،
بىر پىيالە تولمىدى.
ئالدىراپ بەرگەن كۆڭلۈڭنىڭ
ئەتىۋارى بولمىدى.

ئىشىك ئالدى سالاسۇن،
سالاسۇندىن قاراسۇن.

بىزنى دېگەن يارانلار،
بەلنى مەھكەم باغلاسۇن.

ئاق تىكەن گۈرگۈر كۆيەدۇر،
كۆك تىكەنگە چارە يوق.
دەردى بار ئوتتا كۆيەدۇر،
دەردى يوقنىڭ كارى يوق.

دۇتارنى چالاي دەيمەن،
چالاي دېسەم تارى يوق.
دەردى بارلار ئاڭلايدۇ،
دەردى يوقنىڭ كارى يوق.

راۋابنى چېلىۋەردىم،
ئالتە ئەمەس بەش تاربدا.
دەردى بارلار تىڭشايدۇ،
دەردى يوق ئۆز كاربدا.

سىلە نەدىن؟ — نۇربدىن،
تۇتۇن چىقسۇن موربدىن.
ئىككى يار تۇتقان خېنىمنىڭ،
پوتلا ئېقىپتۇ بۇرنىدىن.

سوپىيام سېرىق بولۇر،
قۇم ياقسى تېرىق بولۇر.
ئىككى يار تۇتقان خېنىمنىڭ
چىرايى سېرىق بولۇر.

تاماكاڭنى چەكمەيمەن،
تۇتقىنىڭغا ھەشقاللا.
ئاداش بولىلى دەيدۇ،
ئەر ئالمىغان داشقاللار.

تاماكاڭنى چەكمەيمەن،
تۇتقىنىڭغا ھەشقاللا.
ياري يوق دېگەن بىلەن،
يارسىز قالماس ياش باللا.

تاماكاڭنى چەكمەيمەن،
ئىخلاسىڭغا ھەشقاللا.
شەرەت قىلسام ئۇقمايسەن،
چاقىرايمۇ ئاشكارا.

قىزىل - قىزىل پىيازنىڭ
پوستى تۇلا يار سەنەم.
ئۆيلەنمىگەن يىگىتنىڭ
دوستى تولا يار سەنەم.

دۇتار بىلەن تەمبۇردا،
پەدە تۇلا يار سەنەم.
ئۆيلەنمىگەن يىگىتنىڭ
دەردى تولا يار سەنەم.

يارىم بىلەن مەن بېرىپ،
باغدىن گۈل ئۈزۈپ ياندىم.
يارىم ئەمدى يار تۇتۇپتۇ،
مەن ئۇنى كۆرۈپ ياندىم.

يارىم كېتىمەن دەيدۇ،
مەن كەتكىلى قويمايمەن.
لەگگەرچىگە دەپ قويۇپ،
ئۆتكۈزگىلى قويمايمەن.

بىزنىڭ باغدا چىنگۈل،
ئات باغلايدۇ مىراقۇل.
كەلگىنىم يامان بولسا،
مەن يارىمغا ناماقۇل.

يارىمنىڭ قارا چاچى،
بەك تولىكەن ئاداشى.
دەپ قويۇڭلار يارىمغا،
ئۆلۈمگە كېتىدۇ باشى.

ئالما ئاتتىم نېرىسىغا،
نېرىسىنىڭمۇ نېرىسىغا.
قىز باللا كۆيۈپ قاپتۇ،
قېرىسىنىڭمۇ قېرىسىغا.

ئالمىلايا، ئالمىلا،
باغدا پىشقان ئالمىلار.
ئالمىدەك يارنى قويۇپ،
قېرىنى سۆيگەن لالمىلار.

ئۆستەڭ باشدا قۇدۇق،
قۇدۇق باشدا تۇردۇق.
سەن ئۇياقتا ئوينىساڭ،
بىزمۇ ئوينىغاچ تۇردۇق.

ئۆستەڭ باشدا يالپۇز،
يالپۇزنىڭ شېخى يالغۇز.
مەن بۇ يۇرتتىن كەتكەندە،
قانداق يۇرسەن يالغۇز.

ئۆستەڭ باشدا ئەمەن،
يارىمغا نېمە دەمەن.
ئاخشام كەلمىدىڭ دېسە،
ئۇخلاپ قاپتىمەن دەمەن.

ئۆستەڭ باشدا ياتىپ،
خام تاماكىنى تارتىپ.
يار كەلمەيدۇ ماي تارتىپ،
مەن بارمايمەن ھال تارتىپ.

ئۆستەڭ باشدا كاتۇ،
روشەنخان دۇتا چاتۇ.
روشەنخان دۇتا چاسا،
ئەلنىڭ ئاغزى ھاڭ قاتۇ.

ئۆستەڭ باشدا يالپۇز،
يالپۇزنىڭ شېخى يالغۇز
يارىم بار دېگەن بىلەن،
يۇرىمەن تېخى يالغۇز.

زەپ چىرايلىق ئۆسۈپتۇ،
ئۆستەڭ بېشدا يالپۇز.
مەن كېرىيەدىن كەتكەندە،
يىغلاپ قالسەن يالغۇز.

يارىمغا سالام ئازدىم،
ئاق قەغەزگە بېيىتچىلاپ.
يارنى سۆيسەڭ راسا سۆي،
ھارۇنكەشتەك دېيىتچىلاپ.

تۆگە باقتىم يانتاقتا،
ئۆچكە باقتىم قامغاقتا.
يارنى سۆيسەڭ نەقتاپ سۆي،
ئورناپ قالسۇن تامغاقتا.

بىزنىڭ باغدا ئەششاپتۇل،
پىشماي تۇرۇپ سارغايدى.
مېنىڭ يارىم كېسەلتى،
بىرنى سۆيسەم ساقايدى.

بىزنىڭ باغدا ئەششاپتۇل،
مەي باغلاپ پىشىپ قاپتۇ.
مېنىڭ شۇ لۇمن يارىم،
چۇشۇمگە كىرىپ قاپتۇ.

بىزنىڭ باغدا ئەششاپتۇل -

پىشماي بەرى توڭ قالدى.
بىزنى دېگەن خېنىملار
شاپتۇل تۇۋىدە زوڭ قالدى.

بىزنىڭ باغدا بەش شاپتۇل،
بەشىلىسى ئەششاپتۇل.
راستلا يارىڭ مەن بولسام،
مەن كەلگۈچە ساقلاپ تۇر.

بىزنىڭ باغدا ئەششاپتۇل،
بىرموچەنگە بەش شاپتۇل.
ناخشا ئېيتسام باغمدا،
ئىشكايلاڭدا تىڭشاپ تۇر.

بىزنىڭ باغدا ئەششاپتۇل،
بىر شاخدا بەش شاپتۇل.
ئاخشاملىقتا بارارمەن،
ئىسكەتكىنى ئوڭشاپ تۇر.

ئاتنى باغلاپ قويدۇم،
ئىشىك ئالدى لاپاسقا.
يارنى تۇتساڭ بەشنى تۇت،
تۇتى قالسۇن زاپاسقا.

باش ئۆستەڭگە سۇ كەلدى،
كەتمەن بىلەن قاشلۇەت.
كونا ياردىن خەت كەلدى،
يېڭى يارنى تاشلۇەت.

ئويتوغراقنىڭ دۆڭدە،
دەسسۇالدىم تىكەننى.
يېڭى يارنى تاپقاندا،
تاشلۇەتتىم كوننى.

مېنىڭ ئىككى يارىم بار،
تاشلىماسقا رايىم بار.
ئۇنى ئالسام رايىمغا ئاداش،
بۇ ئېسىمدە دائىم بار.

دۇڭپاڭلىنى كەيمەڭلا،
گۈلى يوغان تېگى بوش.
ئاراللىقتىن يار تۇتماڭ،
گېپى يوغان ئۆزى بوش.

دۇتار چالدىم پەدىگە،
قىزچاقلارنىڭ دەردىگە.

كۆكيارلىقلار ھاڭ قاپتۇ،
ئاراللىقنىڭ دەردىدە.

ئىشىك بېشىدا قۇلپا،
ئاچالمىغان سادەتخان.
ياش يىگىتلەر كەلگەندە،
قاچالمىغان سادەتخان.

ئوچاققا ئوت يېقىپ قويۇپ،
سۇغا كەتكەن سادەتخان.
ياش بالىلار غەزەل ئېيتسا،
ھەسرەت چەككەن سادەتخان.

ئۆيدە مېھمان بولمىسا،
ئۇماچ ئەتكەن سادەتخان.
ياش يىگىتلەر كەلگەندە،
كۆمەچ ئەتكەن سادەتخان.

سادەتخانمۇ ساي كەچتى،
ئايىغى بىلەن سۇ كەچتى.
بىرغىنە سۆيۈپ قويۇپ،
ئەزىز جاندىن كەچتى.

كېتىپ بارغان ھارۋىنىڭ
ئالدى چاقى پەس.
چوڭ گەپ قىلماڭ بەختىخان
ئەرگە تەگمەك تەس.

ئەرگە تەگسەڭ ماڭا تەگ،
دۆلەت كۆرەرسەن.
پەشلىرىگىنى قىستۇرۇپ،
تېزەك تېرەرسەن.

ئوچاقىنىڭ مەڭزى يوق،
كۆتەك سالغان. سەيدىخان،
خالتىسىدا چېيى يوق،
خەمەك سالغان سەيدىخان.

سەيدىخانىنىڭ ئۆيىگە
يار بېشىدىن ماڭغۇلۇق.
سەيدىخانىنىڭ چېينىنى
ئىچىپ راسا قانغۇلۇق.

ئۆستەڭ بېشىدا قوي سويسام،
سەيدىخان كاۋاپ دەيدۇ.
سەيدىخانىنى مەن ئالسام،
ئاخىرەتتە ساۋاب دەيدۇ.

ئالما ئاتتىم نېرىسىغا،
نېرىسىنىگمۇ نېرىسىغا.
سەيدىخان تېگىۋاپتۇ،
دادىسىدىنمۇ قېرىسىغا.

بار ئىكەنۇ، بار ئىكەن،
باغدا بۇلبۇل بار ئىكەن.
سەيدىخاننىڭ كۆڭلىدە،
بىزدەك يىگىتمۇ بار ئىكەن.

سۆيگۈنۈمسەن پاتىگۈل،
كۆيگۈنۈمسەن پاتىگۈل،
ئوتۇڭدا ئۆلۈپ كەتسەم،
رازىمۇ سەن پاتىگۈل.

باغدا پىشقان ئالمدەك،
كۆرسەم سېنى پاتىگۈل.
لېۋىڭ تاتلىق شىكەردەك،
سۆيسەم سېنى پاتىگۈل.

قارا كۆزۈم پاتىگۈل،
ئېچىلغاندۇ گۈلىڭىز.
لۇەن يارىم پاتىگۈل،
ئايغا ئوخشاش ئۆزىڭىز.

يول بويىدا ئۆيىڭىز،
شېرىن سۆزلۈڭ پاتىگۈل.
يۈرىكىمنى كۆيدۈرگەن
قارا كۆزلۈڭ پاتىگۈل.

پاتىگۈل دەپ يارىم بار،
يول بويىدا ئۆيى بار.
قىلغان ۋەدىسى شۇنداق،
ماڭا بەكمۇ مەيلى بار.

ئوماق يارىم گۈل مەرۋان،
باراي دېسەم يولىڭىز يامان.
بارماي دېسەم ئوتىڭىز يامان،
قانداق قىلاي گۈل مەرۋان.

ھەي خېنىم شازادىخان،
نەچچىدە باردۇر ياشلىرى.
كېچىدە يول يۈرسىلە،
مەن بولاي يولداشلىرى.

هالايلى يا هالايلى،
باشقا - باشقا تالايلى.
هەممەيلەنده گۈناه يوق،
زىۋندەمنى پالايلى.

زىۋندەمنىڭ ھۈنىرى،
ئۇتتان قالاپ تۇگەتمەك.
كۆمەچنى يوغان سېلىپ،
ياش باللىنى ئۆگەتمەك.

زىۋندەكا زىۋندەك،
كىيىپتۇ تاۋا كۆڭلەك.
تاۋار كۆڭلەك ئىچىدە،
لىغىلدايدۇ قوش ئەمچەك.

گۈلسەيدىخان گۈل غۇنچىسى،
قىزىل تاۋار پېرىنجىسى.
سۆيۈمالاي دېسەم قويماس،
ئالا گەدەن ئىگىسى.

گۈلسەيدىخان كەتكەن بىلەن،
دەردى پىراقى كەتمىدى.
گۈلسەيدىخاننىڭ ئىشقىدا،
ئەرزىم خۇداغا يەتمىدى.

ياشلىقىم پاشالىقمدا،
ھەر تەرەپتىن گۈل كېلۈر.
قېرىغاندا گۈل سەيدىخان،
يۆتىلىپ ئاران كېلۈر.

يارىمنىڭ ئېتى ئايخان،
ئايخانغا كۆيىدۇ بۇ جان.
كىيىگەن كۆڭلىكى پاكىچۇ،
تۇگمىسى يالاڭ ماجان.

بۇلبۇل قوندى باغىغا،
مېنى قالدۇرما داغىغا.
كۆڭلىكىڭ ياراشىپتۇ،
سېنىڭ ئايدەك جامالىغا.

ئەتتىگەنده سەھەردە،
يورغىلايدۇ بوز توشقان.
ئۇمىد ئۈزگىلى بولماس،
لېۋىگە شېكەر قوشقان.

تام تۆپىسىده ئولتۇرغان،
تۇمشۇقى قىزىل قاغا.
كۆزۈم تويسا تويغاندۇ،
يۈرەكسم تويمىدى يارغا.

ھويلاڭدىكى ئۇجمەڭنى
ئىلمەكتە ئېلىپ يەيمەن.
مۇساپىر دەپ خار كۆرمە،
ئۆزۈم ئىشلەپ تېپىپ يەيمەن.

ئۆزۈم ئىشلەپ تېپىپ يەيمەن،
مەن ساڭا ئېگىلمەيمەن.
مەجنۇن كەبى چۆللەردە،
ۋاپادارىمنى ئىزدەيمەن.

ۋاپادارىمنى ئىزدەيمەن،
مىنىشكە ئېتىم بارمۇ؟
قايسى بىرسىدىن قورقاي،
مېنىڭ ئۆلمەس جېنىم بارمۇ؟

ئوماق يارىم گۈلئايىم،
سەن نىمانچە مۇلايىم.
بىز ئىككىمىز ئامراقتۇق،
ئايرىلۇەتتى خۇدايىم.

قالمىدى ھېچ ماداريم،
سارغىيىپ بۇ چىرايىم.
ئوتۇڭ ئۆچمەس يۈرەكتە،
سەن قەيەردە گۈلئايىم.

غۇنچە بويلۇق گۈلئايىم،
سەن ئىدىڭ ۋاپادارىم.
ئۆلمەي ئايرىلىپ كەتتۇق،
قانداق قىلمىز گۈلئايىم؟

كۈن دېسەم كۈندۈزده يوق،
ئاي دېسەم ئاسماندا يوق.
ئوتقا سالغان مەرەمخان،
يار دېسەم يانمىدا يوق.

تىللاخان دەپ بىر يارىم بار،
لەۋلىرى سۈزۈك.
قېشى قارا، چېچى سۇمبۇل،
قولىدا ئۈزۈك.

تىللاخاننىڭ كوچاسىغا
ھارۋا پاتمايدۇ.

مېنىڭ كۆڭلۈم تىللاخاندىن
باشقىنى تارتمايدۇ.

تىللاخاننىڭ ئۆيى باشقا،
كۆلنىڭ بويىدا.
سېلىپ قويدى خۇدا مېنى
ئۇنىڭ كويىغا.

قىزىل گۈل ئاچىلىپ،
بولدى نىشانە.
سېنىڭ كويۇڭدا مەن،
تەلۈە دىۋانە.

قەلەمدەك قاشلىرىڭ
ئايدەك جامالىڭ.
مېنى ئوتقا سېلىپ،
نەدۇر خىيالىڭ.

كۆيۈپ كەتتى مېنىڭ
ئەي ئۇستىخانىم.
تۇگەپ كەتتى مېنىڭ
بى خەستە جانىم.

يارىم ئىشسكىگە،
قونغىلى كەلدىم.
يارىڭ بولاي دەپ،
سورىغىلى كەلدىم.

يارىم مەن سېنى
كۆردۈم دېمەسمەن.
قۇچاقىمغا ئېلىپ،
سۆيدۈم دېمەسمەن.

سەينادا يېتىپ،
چولپاننى كۆردۈم.
ئۇخلاپ چۈشۈمده،
سەن يارنى كۆردۈم.

باغقا ئوتياش تېرىسام،
ئۇنۇپ چىقتى ئاق چامغۇر.
ھاجىگۈلنى تاپقاندا،
ھەجەب ياغدى بۇ يامغۇر.

ئاقىدىكى ئاق قوناق،
ئىگىلەيمۇ دېمەيدۇ.
مېنىڭ دوستۇم ھاجىگۈل،

كېلىپ كېتەي دېمەيدۇ.

ئاق پىيازنىڭ پوستى بىز،
كۆك پىيازنىڭ پوستى بىز.
ئارقىسىدىن گەپ قىلماڭ،
ھاجىگۇلنىڭ دوستى بىز.

تال سۆگەتنىڭ بېشىدىن
ئالدىم چۈنقنى.
مەن يارىمنى سېغىنىپ،
يازدىم بېيىتنى.

قارا قۇشۇم ئولتۇرۇر،
ھۇجرام ئىچىدە.
قىزىلگۈلمۇ ئېچىلار،
گۈلباغ ئىچىدە.

قىزىلگۈلدەر ئېچىلىپ،
نىشانە قىلدى.
يارىنىڭ ئىشق - پىراقى،
دېۋانە قىلدى.

ئېگىز تاغنىڭ ئۇ يېنىدا،
غىلتاڭ - غىلتاڭ مۇز.
يارىم كىيگەن كۆرپە جۇۋا،
ياقىسى قۇندۇز.
يارىم بۇيان كەلمىسە،
قالمامدۇ يالغۇز.

ئاي تۇغقاندا تۇغقانمىدى،
مەشۇقۇم سىزنى.
كۈن پاتقاندا تەۋرەتكەنمۇ،
بۆشۈكىگىزنى.

ئاق بۇلۇتتىن ياسىغانمۇ،
تۆشەكىگىزنى.
بەھوش قىلىپ تۇگەشتۇردى،
ئوتىگىز بىزنى.

ئاي يۇزۈگنى كۆرسەم ئەگەر،
سۆيۈپ ئالارمەن.
بۇلبۇل ئاشق بويلارىگا،
قونۇپ ئالارمەن.

بۇ كۆگۈلنى ساڭا بەردىم،
يارىڭ بولاي دەپ.

كېچىسى مەخمەل تۈشەكتە،
بىللە ياتاي دەپ.

كېلەرسىزمۇ جانان قىز،
چىللىسام ئاشقا.
مەلىگزدە يوقمىدى،
مېنىڭدىن باشقا.

ئوخشمايدۇ ئۆزگىزىسى،
سىز قەلەم قاشقا.
ئۇنداق دېمەڭ كىچىكمەن،
لايىق تاللاشقا.

مەنمۇ كىچىك كىردىممەن
ئون سەككىز ياشقا.
توسماڭ مېنى چولام يوق،
سىزگە قاراشقا.

ئىچىم كۆيىدۇ بەكمۇ،
سىز باغرى تاشقا.
ئۇستىكەنسىز ئەجەبمۇ،
گەپتە بابلاشقا.

قوشۇلامسىز جۇپ بولۇپ-
بىللە ياشاشقا.
چىدىمايدۇ يۈرىكىم،
سىزنى تاشلاشقا،
چىن ئەھدىمىز شۇنداق بولسۇن،
سۆيگۈ باشلاشقا.

سالامدىكىن - سالمامدىكىن،
تەۋرۈك ئۈزۈك.
شۇ ئۈزۈكنى سالغان يارىنىڭ
لەۋلىرى سۈزۈك.

ئېگىز يەردىن سۇ چۈشتى،
ئەسلىسى سۈزۈك.
مەن يارىمغا سېلىپ قويماي،
لەھەل كۆز ئۈزۈك.

تاغقا چىقىپ تاللىۋالدىم،
تالى چوكانىم سېنى.
سىرتق زەپەر پۇرايدىكەن،
گۈلى رەيھانىم قېنى؟

سەمەرقەنت يولىغا

كىردىم پىيادە.
خېنىم ھارماڭ دېدى،
دۆلەت زىيادە.

خېنىمنىڭ ئالدىدا،
قوزغۇي بولايمۇ؟
قولىغا قونغىلى،
تورۇمتاي بولايمۇ؟

خېنىمنىڭ ئاتلىرى
بەش - ئونچە بېيىدى.
بېغىدا تاللىرى
بەش يولچە بېيىدى.

ئېغىلدا ئاتلىرى
دۇلدۇل بولۇپتۇ.
بېغىدا تاللىرى
ئۈزۈم بولۇپتۇ.

مەن سېنى كۆرمىسەم،
كۆرگۈم كېلىدۇ.
قۇچاقىمغا ئېلىپ،
سۆيگۈم كېلىدۇ.

تىلىگنىڭ تاتلىقى
تىلنى يارادۇ.
چىشىگنىڭ ئاقلىقى
ئۇنچە چانادۇر.

كۆزۈگنىڭ قارىسى
گۆھەر چانادۇر.
قېشىگنىڭ قارىسى
قۇتدۇز چانادۇر.

مەيدەگدە تۇرغان،
بىر جۇپ ئانادۇر.
ئانارنى بەرسەڭ،
يۈرىكىم قانادۇر.

قىزىلگۈلنى ئېلىپ باردىم،
ئۇ بۇاپاغا.
بۇاپاغا يېلىنغۇچە،
يىغلاي خۇداغا.

ئولتۇرۇشى بوز قارچۇغا،
لاچىن كۆزلۈكۈم.

ۋەدىسىدە تۇرمىغان،
ئىككى يۈزلۈكۈم.

كىچىككىنە جېنىمنى،
پاتۇرمىدىك يار.
مەن يىراقتا كەتكەندە،
يىغلاپ قېلىك يار.

ئايمۇ دەيدۇ، كۈنمۇ دەيدۇ،
چارقى پەلەكتە.
ۋاپاسى يوق شۇ ياربمنىك
كۆڭلى بۆلەكتە.

مەن كېتەر بولدۇم خېنىم،
يالغۇز يىگانە.
سەندىن خەت ئالدىم،
باغرىك نىشانە.

نىشانەڭنى كۆرۈپ،
مەن ياد ئېتۇرمەن.
چىمەن بۇلبۇلى بولۇپ،
مايراپ كېتۇرمەن.

يىراقتا كەتتى دەپ،
بىزنى ئۇنتۇماڭ.
خۇدا سالغان بۇ كۆڭلۈنى،
ھەرگىز سۇغۇتماڭ.

ئاقسارايدىن چىقتى ياربم،
شايى - ئەتلەسكە پۈركىنىپ.
قولىدا زەيتۇنە ياغلىق،
تال چۈنقتەك تولغىنىپ.

ئىككىمىز ئاشىق بولايلى،
ئۆيدىكىلەر بىلمىسۇن.
ئۆيدىكىلەر بىلسە - بىلسۇن،
خەلقى ئالەم بىلمىسۇن.

خەلقى ئالەم بىلسە - بىلسۇن،
ۋەدە يالغان بولمىسۇن.
ۋەدىسىدە تۇرمىغان،
ئەسلى ئىنسان بولمىسۇن.

ھەر دەرەختە مېۋە بولماس،
ھەركىشىدە ياخشى سۆز.
بۇ بېيتنى سىزگە ئېيتاي،

ئاھۇ ياربم قاراكۆز.

توپ تېرەكنىك تۇۋىدە،
توپ ئويىنغان قاراكۆز.
ئاندا - ساندا كۆرۈنۈپ،
ئالداپ يۈرگەن قاراكۆز.

بىر قارىسام كۆزىڭىز،
يۈلتۇز ئوخشاش قاراكۆز.
چېچىڭىزمۇ قاپقارا،
قۇندۇز ئوخشاش قاراكۆز.

ئېرىقىڭىز ئىچىدە،
ئۆردەك ئۈزەر قاراكۆز.
ئوتىڭىزدا بى ئۆمۈر،
سۇدەك ئۆتەر قاراكۆز.

كۈن قىزىلدا - سەھەردە،
باغدا ئانار قارا كۆز.
بىزنى شۇ كويغا سالغان،
كۆزى خۇمار قاراكۆز.

ئەلگىكىڭ تېگىدىن،
قىل ئۆتەمدۇ قاراكۆز.
سىز بىلەن كۆرۈشكۈچە،
يىل ئۆتەمدۇ قاراكۆز.

بېرىشىڭىزنى باغدا كۆردۈم،
باغ ئارىلاپ قاراكۆز.
يېنىشىڭىزنى تاغدا كۆردۈم،
تاغ ئارىلاپ قاراكۆز.

يۈرتىڭىزغا ماڭغۇچە،
قاراپ قويۇك قاراكۆز.
بىرنى سۆيۈپ قويسىڭىز،
ساۋاب بولۇر قاراكۆز.

بارغىنىمنى كۆردىڭىزمۇ،
قورغۇي ئالا قاراكۆز.
يانغىنىمنى كۆردىڭىزمۇ،
قاشى قارا قاراكۆز.

ئالتۇن بىلەن ئۇزۇك ئەتتىم،
قولىڭىزغا قاراكۆز.
تەلمۇرەرمەن كىيىكتەك،
يولىڭىزغا قاراكۆز.

ئۆيلىرى قەيەردىرەك،
مەن بارای شۇ يەرگىرەك.
ئۆيلىرىنىڭ بەلگىسى،
بى تۇپ يوغان تال تېرەك.

تال تېرىكىم - تال تېرىكىم،
قەشقەردە ئۆسكەن تېرىكىم.
ئاستا - ئاستا چىقاي دېسەم،
سېرىلىپ سۇندى بىلىكىم،
كۆيمەسمىكىن دېگەنىدىم،
كۆيۈپ كەتتى يۈرىكىم.

ئاق تىكەن ئاپئاق تىكەن،
چۆرىسىدە گۈل بارىكەن.
گۈلنى ئىلىپ كۈپكە سالدىم،
كۈپتە شاراپ بارىكەن.

ئوك قولۇمغا شاراپ ئالدىم،
سول قولۇمغا شام چىراغ.
شام چىراغدا كۆيگۈچە،
مەشرەپتە كۆيگەن ياخشىراق.

مەشرەپخانەمنىك ئالدىغا،
ئون ئالتە پالۋان كېلدۇ.
ئون ئالتە پالۋاننى كۆرۈپ،
يارىمنى كۆرگۈم كېلدۇ.

مەن يارىمغا تون تىكەي،
دەستە - دەستە گۈل تىزىپ.
چۆرىسىگە زەي تۇتۇپ،
زۇلپا چېچىمنى كېسىپ.

مېھرىبانمۇ ئۆزلىرى،
چولپانمىكىن كۆزلىرى.
يۈرىكىمنى كۆيدۈرگەن،
شېرىن - شەربەت سۆزلىرى.

ئاسماندىكى غاز كەلدى،
قاتار - قاتار لايغا پېتىپ.
يارىمغا چېيىم بار ئىكەن،
دەردى ھالىمنى ئېيتىپ.

كىچىككىنە چىلگەم بار،
پىچىپ بەرسەم يەمدىلا؟
تۆردىكىنى چوك بىلىپ،
بىزنى كىچىك دەمدىلا.

ئاق تاۋاردىن كۆڭلىكىم،
يەلپۇنىدۇ ماڭغاندا.
مۇرادىمغا يېتەرمەن،
سىزنى باغرىمغا تاڭغاندا.

بولسا قاناتىم،
ئۇچسام ھاۋاغا.
ئىشقىم چۈشۈپتۇ،
بىر خۇش ناۋاغا.

ناۋانى ئاڭلاي،
بېرىپ شايارغا.
مۇقاملار كانى،
گۈلشەن دىيارغا.

مەشرەپتە كۆڭلۈم،
ئۇچتى ساماغا.
ئەگىلىپ كېلىپ،
قوندى زىباغا.

زىبادۇر ئۆزى،
شايارنىڭ قىزى.
چاچلىرى سۇمبۇل،
قۇندۇزدۇر كۆزى.

قاشلىرى قەلەم،
بويلىرى غۇنچە.
لەۋلىرى ياقۇت،
چىشلىرى ئۇنچە.

چۈشسە ئۇسسۇلغا،
پەرىمۇ خىجىل.
ئاشۇ گۈزەلگە
مەن بولدۇم ئىجىل.

كېلىڭ ئوينايلى،
ئەي گۈلى رۇخسار.
سىز ئۇسسۇل ئويناڭ،
مەن چالاي دۇتتار.

باغدا قىزىلگۈل،
سايرايدۇ بۇلبۇل.
ھەرجايدا يوقتۇر،
سەندەك قىزىلگۈل.

ئۇچتى قارچۇغام،
قوندى مۇرەمگە.
ئەرزىمنى ئېيتاي،
زىبا - سەنەمگە.

باغدا تۇرۇمتاي،
كەپتەرنى ئالغاي.
قويۇپ بېرىڭلار،
ياخشىغا تويغاي.

ئېچىلغان بىكار،
ساچىلغان بىكار.
ساراڭ خوتۇنغا
چېچىلغان بىكار.

ئەتىۋار خېنىم،
دەردى بار خېنىم.
سىزدىن ئوبدىنى
نەدە بار خېنىم.

ھاي خېنىم ھاي - ھاي خېنىم،
بويىڭىز پاكار خېنىم.
چىرايىڭىز بولمىسا،
ياڭزىڭىز بىكار خېنىم.

ئون تۆت يېشىمدا،
دۆلەت باشىمدا.
ھەر جايغا بارسام،
يارىم قاشىمدا.

ھەر جايغا بارساڭ،
بولغىن سالامەت.
مەن يارىم ئۇچۇن
تارتاي مالامەت.

دۆلەت شۇڭقارى
ئىلكىڭدىن ئۇچتى.
تورغاينى قوغلاپ،
باغچاڭغا چۈشتى.

باغچاڭغا چۈشسە،
ئۇندىن ئالارمەن.
جاڭگالغا كەتسە،
قايدىن تاپارمەن.

ئالمىخانىڭ بېغى بار،
باغ ئىچىدە دېگى بار.

ئالمىخانغا سەپسىلىڭلار،
ئوڭ قېشىدا مېگى بار.

ئالمىخانىڭ ئۆيلىرى،
زىلچا - گىلەم، كىگىزى.
ئالمىخانىنى ئالما قىلغان
ئۇپا - ئەڭلىك پەدىزى.

ئالمىخانىڭ بېغىدا
ئۈچ تۈپ ئۈزۈم قاشقىرى.
ئالمىخانغا سەپسىلىڭلار،
ئوتتۇر چىشى تاشقىرى.

ئالمىخانىڭ ئاقلىقى
ئاتمىغان ئاق پاختىدۇر.
سۆڭگىچىنىڭ گۆشى يوق،
رەندە سالغان تاختىدۇر.

يېشىل - يېشىل يوپۇرمىقىم،
شايارغا كەتتى.
يېشىل تونلۇق مېنىڭ يارىم،
قەشقەرگە كەتتى.

كېلەمدىكىن، كەلمەمدىكىن؟
قارارى يەتتى.
بۇ غېرىبلىق - مۇشكۈللۈك،
جېنىمدىن ئۆتتى.

كېچىلىرى ھوقۇش بولۇپ،
كۈندۈزلىرى بىھوش بولۇپ.
سىز كىيىك، مەن قۇش بولۇپ،
ئالاي سىزنى جېنىم خېنىم.

كېچىلىرى يۇلتۇز ساناپ،
ئىتلار كېلىپ بىزنى تالاپ.
ئۆيلەنمىدۇق سىزگە قاراپ،
ئالاي سىزنى جېنىم خېنىم.

تويلىقىڭىزغا تاۋار ئالاي،
شايى ئالاي، ئەتلەس ئالاي.
داقا - دۇمبا، قالۇن چالاي،
تېزراق بولۇڭ جېنىم خېنىم.

ئاققىنا قۇشقاچ كېلىپ،
قوندى ياڭاق شاخىگە.
ھەركىشى مەندەك كۆيەمدۇ؟

باشتا تۇتقان يارىگە.
ھەركىشى مەندەك كۆيسە،
يېگى تۇتقان يارىگە.
كىرپىكىم ئوقتەك قادالسۇن،
تاش يۈرەكنىڭ جانىگە.

ئۆستەڭ بويىدا مال بېقىپ،
يۇلغۇن تۈۈندە ياتتىم.
قاچانغىچە بىلمەيسەن،
كۆيۈڭ ئوتىغا پاتتىم.

يانچۇقۇمدا ئارغامچا
نۇقتا تۈگىمەن ئاتقا.
ئۈمىد باغلىدىم ساڭا،
كۆڭۈل بەرمىگىن ياتقا.

كۆڭلىڭىزنى بىلىپ تۇرۇپ،
ئويلىدۇق سىزنى.
زىنداندىكى گۇناھكاردەك،
قىينىدۇق سىزنى.

قىينىساڭمۇ قىيناۋەرگىن،
گۇنايىم باردۇر.
سەندىن باشقا يارىم بولسا،
خۇدايىم باردۇر.

ئاكام سالغان باراڭدا،
تۆت دانە تۈۈرۈك.
مەن يارىمغا ئەكەلدىم،
بازاردىن ئۆرۈك.

ئۇشكە چېقىپ مەن سۇنسام
يارىمغا مېغىز.
قارسىلدايدۇ بىر ئەپلىك،
ئاغزىدا مېغىز.

كۆككىنە كەپتەر بولۇپ،
خاماندا گۇ - گۇ دېدىلە.
ئىشق ئوتىغا پايلىماي،
سۇنى گۇپ - گۇپ ئىچتىلە.

كۆككىنە كەپتەر بولۇپ،
قوندۇم نىگارنىڭ تالىگە.
كىرپىكى ئوقتەك بېرىپ،
قادالدى مسكىن جانىگە.

كۆككىنە كەپتەر قىلىپ،
ئايۇانلىرىدا باقسىلا.
بىز يېتىم بىچارىنىڭ
دەردىگە دەرمان بولسىلا.

كۆككىنە كەپتەر ئىدىم،
ئۇچۇردى يارىم تاش ئېتىپ،
ئەمدى مەن قانداق قىلاي،
قارا كۆزۈمدىن ياش ئېقىپ.

كۆككىنە كەپتەر كېلىپتۇ،
يەھ - يەھ دېمەيلا دان چىچىپ.
ئالتە ئايدا بىر كېلىپتۇق،
يۈرىدىلە نەدە قېچىپ.

باردىم سەنەمنىڭ قېشىغا،
بىر - بىر بېسىپ ئاستاغىنا.
سەنەم يېتىپتۇ تەختىدە،
گۈل غۇنچىسىدەك ئېچىلىپ.

سۇندۇم قولۇمنى يۈزىگە،
تۇيماسمۇ دەپ ئاستاغىنا.
ئىرغىتۈۋىدىم باشىنى،
ئاچتى كۆزىنى يار ماڭا.

ئاقچى قوغۇن تورلاشتى،
كۆكچى قوغۇن تورلاشتى.
بىزنىڭ يار قەلەم قاشىنى،
سۆيسەم ھەدىدىن ئاشتى.

دۆڭ تاختىدا ئۇنگىنى،
يازغىمۇ يا كۈزگىمۇ؟
كۆيدۇم دېگەن گۇناھقا،
تامامى دەرد بىزگىمۇ؟

پاڭچۇ كۆڭلەك كىيىپلا،
شەتلەڭگىنى ياراتماي.
يەتكۈزەرلا مۇرادقا،
بىزنى يەرگە قاراتماي.

يارىم بەرگەن تومۇ ناننى
قېتىپ يېدىم ئۈزۈمگە،
يارنى كۈندە كۆرمىسەم،
ئۇيقۇ كەلمەس كۆزۈمگە.

ئېتىزلىقنى تومىلاپ،
ئاپتاپقا سالاي.
ئالما تەڭلەپ يارىمنىڭ
كۆڭلىنى ئالاي.

تېۋەزۈنۇم چاقلاقلىق،
مەزمۇتقىنا ساپلاقلىق.
قارا كۆزىنىڭ دەردىدە،
كۆڭلۇم ئارام تاپماقلىق.

ئەتىدىن تا كەچكىچە،
يولىڭىزغا قارايمەن.
ئوچۇق قىلىڭ گەپ بولسا،
قېشىڭىزغا بارايمەن.

ئالما سويسام ئۆتمىدى،
پىچاقلىرى تاتمىدى؟
كۆيەك ئوتى يامانكەن،
دەرد ئىچىمگە پاتمىدى.

مىنگەلىرىم ئاتمىدى،
سۆيگەنلىرىم ياتمىدى.
ئاران تەستە تېپىشقان،
يار قوينىغا تارتمىدى.

تۆت تاقا ئەتلەس بىلەن،
رەسمانە كۆڭلەك چىققۇدەك.
يار ئوتى جان قىينىدى،
بولدۇم گېلىمنى سوققۇدەك.

ئالا ئاتنىڭ تاقىلىقى يوق،
بال باراڭنىڭ ياقىلىقى يوق.
بارچە دەردنى مەن تارتتىم،
سىز خېنىمنىڭ خاپىلىقى يوق.

مەلەڭ چەت - ياقا يارىم،
ئىشكىنى چىڭ تاقا يارىم.
ئوينايلى خۇمارلىققا،
ئۆمۈربويى باقا يارىم.

تاكاللاشما مەن بىلەن،
سۆيۈڭالاي پەم بىلەن.
تاكاللاشساڭ مەن بىلەن،
كۈنۈڭ ئۆتەر غەم بىلەن.

شايىدا تامبال كىيىپلا،
بېغىغا قۇ بېكىتىپ.

گەپنى تۇز دەللەك دېمەملا،
يۇرگۈچە گەپ ئەگىتىپ.

تاناۋۇل ئەيلىدىم دەردنى،
پېشىمدا ھۆللىدىم خەتنى.
قېشىڭغا ئۇچقۇدەك بولدۇم.
قانات ئەيلەپ مۇھەببەتنى.

ئوتۇن يېرىپ پالتىدا،
تىزىپ قويغىن سايلىغىن.
داك كەتكۈدەك ئويناپلى،
ئوينار بولساق تايلىغىن.

قىزىل ئالما تاش ئالما،
تاۋىداغا تىزىقلىق.
سىز يارىمنىك سۆزلىرى،
يۈرىكىمگە يېزىقلىق.

تەكچىگە تىزىلغان،
ئالما بىلەن ئانارمۇ.
سىزدىن باشقا يار تۇتسام،
مېنىڭ كۆڭلۈم ئۇنارمۇ؟

كۆڭلىكىم بار تالىما،
كىيىپ بارسام قالىما.
بىز كۆيگەن شۇ خېنىمنىڭ
چاغلىق ئىكەن ھالىما.

ئالا ئىتىڭ يامانكەن،
زەنجىر بىلەن باغلىغىن.
كۆيدۇم دېمەك ئاسان گەپ،
ئۆز - ئۆزۈڭنى چاغلىغىن.

تاغ سۇيى تارام بولدى،
يار ماڭا قاراپ بولدى.
قايرىپ بىر سۆيۈپ قويسا،
كۆڭلۈمگە ئارام بولدى.

تاڭ - تاڭ ئاتقاندا كېلىڭ،
ئەتە تاڭ ئاتقاندا كېلىڭ.
«ئاچا» نىڭ پەيلى ياماڭ،
پەيتنى تاپقاندا كېلىڭ.

تالاغا چىقار بولساڭ،
پەنەر چىراغ ئېلىۋال.
سېغىنغاندا كۆرەرسەن،
سۇرئىتىمنى ئېتىۋال.

ئۇزۇم تالىنى پۇتايمەن،
چۈنقىنى تارايمەن.
يارىم ئۆتسە ئالدىمدىن،
چاندۇرماستىن قارايمەن.

يار بېغىنى مارايمەن،
گۈل ھىدىنى پۇرايمەن.
ئالدىمدىن چىقىپ كەلسە،
يوللىرىدا تۇرايمەن.

بەل تارتقۇم سۇنۇپ كەتتى،
باشقىنى سوقۇپ بەرسىلە.
بىخەۋەر بولۇپ قالماي،
ناخشىنى ئوقۇپ كەلسىلە.

ئاق ئۈجمە پىشىپ قاپتۇ،
تاراڭگۇدا قاقساڭچۇ.
قىزچاقلار چوڭۇپ قاپتۇ،
ۋاسالغۇدا باقساڭچۇ.

روزام سۇنىدۇ يارىم،
چاي بەرمە ئىچەلمەيمەن.
مەن تەدان ئۆزۈڭ نازۇك،
ئىشقىڭدىن كېچەلمەيمەن.

ھەسەل تەملىك لېۋىڭدىن،
چىشلەيمۇ يارىم.
مەن قارچۇغا - سەن توشقان،
قۇشلايمۇ يارىم.

ئۆگزەڭدە بارساڭ چەللە،
يارىم مېنى بوش پەللە.
كۆڭلۈمگە ئازار بەرسەڭ،
گەپ - سۆز تاپىدۇ ئەللە.

تەڭلىمات كىتىز ئېتىپ،
ئايۋان سارايىمغا سالاي،
ۋەدىگە قىلساڭ ۋاپا،
ئېيتقان قارايىڭغا باراي.

ئۆگزەڭگە چىقۋېلىپ،
باغ كەينىگە تاش ئاتما.
مەن ساڭا كۆيۈپ قالدىم،
باشقىلارغا قاش ئاتما.

باشىڭدا قىزىل پوسما،
قاشىڭدا يېشىل ئوسما.
ئىككىمىز يېقىن ئۆتكەن،
يارىنىڭ يولىنى توسما.

تېمىڭىزنىڭ تېگى بوش،
زەي تارتىپ يىقىلماسمۇ؟
«كۆڭلۈمدە پەقەت سىز بار»
دېگەن گېپىڭىز راستمۇ؟

ئالما بەرسەم يەرسىزمۇ،
شاپتۇل بەرسەم يەرسىزمۇ.
بىر سۆيۈپ قويۇڭ دېسەم،
ئاچچىقزغا دەرسىزمۇ؟

تەگۈزنىڭ كۆكى ئاچچىق،
چەكسەم قورىدى گالىنى.
بۇ ئالەم ئۇزۇن ئالەم،
بوشراق تارتىلى ھالىنى.

ئالمىلىق باغقا كىرىپ،
ئالما ئۈزمىگەن يارىم.
ئوتتۇز ياشقا كىرگۈچە،
خويىنى تۇزمىگەن يارىم.

كۆپە تەلپەك بېشىمدا،
خۇما كۆز يار قېشىمدا.
يارنىڭ ئوتى كۆيەدۇر،
ئىچىم بىلەن تېشىمدا.

گەپلىرى چۈرۈك يارىم،
قاپىقى تۇرۇك يارىم.
شۇنچە قىلسام بىلمىدىڭ،
مەن ساڭا كۆيۈك يارىم.

لەۋلىرى سۇزۇك يارىم،
گەپلىرى تۇزۇك يارىم.
تاشلاپ قاچىدۇ دەمسەن،
كۆڭلى بەك ئۇزۇك يارىم.

ئۇيانغا بارالامسز، -
بۇيانغا كېلەلەمسز.
مەن سىزگە كۆڭۈل بەرسەم
قەدىمنى بىلەمسز؟

بېشىڭدىكى تېۋەڭنى

ئۇيغۇر كتاب توربېكتى www.uyghurkitap.com

بىر قولۇڭدا تۇتۇۋال.
يىگىت بولساڭ شۇخلۇق بول،
يار كۆڭلىنى ئۇتۇۋال.

گەپلىرى ئەجەب تولاغ
كۆڭلۈمگە تەگدى.
قارىماي كەتكەنلىرى،
دىلىمنى ئەگدى.

ئەجەبمۇ ياراشپتۇ،
غىلاپىڭنىڭ چۆچىسى،
يېڭى تۇتقان يارىم بار،
يىگىتلەرنىڭ نوچىسى.

ئاقچى قوغۇن تولاغكەن،
پىچىپ يەپ باقاي.
يارىم كەچتە كېلەلەمدۇ،
بىرىپ دەپ باقاي.

ئالمىنى سويۇپ بەردىم،
بىخنى ئويۇپ ياردىم.
تالاشقان سەتەڭلەرگە
يارىمنى قويۇپ بەردىم.

سېرىق ئاشنى - لەغمەننى،
ئوخشاتقىنى توغرىغا.
كۆڭلۈم بەك چۈشۈپ قالدى،
ئوتى ياماق ئوغرىغا.

چاي خالتىنى ئالماڭلار،
كۈن بەلباغنىڭ توقسىغا.
دەسسىمەڭلار چوكانلار،
ئوغۇللارنىڭ چوققىسىغا.

ناۋات چېيى، قەنت چېيى،
يارىم ئۇنى ئىچەرمۇ؟
كىچىكلىكتە كۆيگەن ئوت،
چوڭ بولغاندا ئۆچەرمۇ؟

تۈگمەندىن يىغىپ تۇزنى،
كىمەچ كۆمۈپ بېرەيمۇ؟
ئۇخلاپ قالمىغىن يارىم،
كەچتە يوقلاپ كىرەيمۇ؟

ئىتىم بوغۇز چاينايدۇ،
يۇڭ توۋرىسى بېشىدا.

بىللە بولسام ھەمىشە،
مەن يارىمنىڭ قېشىدا.

قۇناق ئۇنىدا زاڭ ئەتتىم،
تۆپىسىدە قورىما.
ئاۋايلىساڭ كۆڭلۈمنى،
خان ئاچاڭنى دورىما.

تەلپىكىمنىڭ تۆپىلىكىنى،
چىپەرقۇتتا تاشلايمەن.
يارىم كەلسە كەچلىككە،
گۈل تۈۋىگە باشلايمەن.

سارايىڭنىڭ تېمىنى،
كاكىل لايدا چاپلىغىن.
مانالىقتا بارايمەن،
كونا جايدا ساقلىغىن.

گۈل تەڭلىسەم ئالامسىز،
پۇل تەڭلىسەم ئالامسىز.
بىر ھەپتە كۆرۈشمەستە،
تونۇماسقا سالامسىز.

ئەتكەن ئىشىمىز تۇزلۇق،
سالغان چامغۇرىمىز مۇزلۇق.
قانداق قىلىمىز يارىم،
جانغا تەگدى يالغۇزلۇق.

جىن چىراغنى ياندۇردۇم،
چوڭ چىراغنى ياندۇردۇم.
يارىنىڭ ۋەسلىگە يېتىپ،
ئىشتىياقنى قاندۇردۇم.

ئوخشىماپتۇ تۈكۈچى
ئاق ناننىڭ، توقاچ ناننىڭ.
يار قىلسۇن ئىلاجىنى،
قىينالغان ئەزىز جانىنىڭ.

يارىم تۈگەل كۈلمەيدۇ،
ئالدىدا گۈناھىم بارەڭ.
قانداق ئويلىسا مەيلى،
ئاقمەن، ئاقلىقىم قارەڭ.

ئىچكىلى قېتىق بەرسەم،
كۆنەلگۈنى قويمايسىز.
گېپىڭنىڭ ئوچۇق دەڭ،

قارىغانغا تويمايسىز.

قاچاڭدىكى ئاشمىدى،
ئاشتىكى كۆڭ ماشمىدى.
بىر قاراپمۇ قويمايسەن،
باغرىڭ قاتتىق تاشمىدى.

قازان بەڭ قىزىپ كەتتى،
تۈۋلۈككە ئالالمايمەن.
يۈرەڭ باغرىم سىزىپ كەتتى،
ئاھ كىمدىن يامانلايمەن؟

يېڭى ئاچقان بىنەمگە،
سۇ باشلىدىم قانغۇدەڭ.
باشتا يارىم ئامراقتى،
ئەمدى بوپتۇ تانغۇدەڭ.

ئىرىقىڭنى ئويلايمەن،
ئىتىزىڭنى بويلايمەن.
تومۇچۇقتەڭ يارىم بار،
داڭ كەتكۈدەڭ ئويىنايمەن.

كۈزدە سالغان كۆچەتلەر،
بىرسى قالماي تۇتۇپتۇ.
نازى يامان چوكانلار،
كۆڭلىمىزنى ئۇتۇپتۇ.

ئوتلىرىنى ئاچاملا،
چوغلىرىنى چاچاملا.
ۋەدە يالغان بولدىغۇ،
قوغلىغانچە چاچاملا.

ئاقسارايدىن كەلگۈچە،
ئاتلار ھېرىپتۇ.
ساقلىغا ئاق سانجىپ،
يارىم قېرىپتۇ.

ساقال دېگەن تۆت تال تۈك،
كۆڭۈل دېگەن ياش.
مەيلى يوققا يار بولساڭ،
بولالامدۇ ئاش.

بېغىڭدا توغاچىڭ بولاي،
تاقاغدا قارلىغاچىڭ بولاي.
سەن ۋاپا قىلساڭ ماڭا،
باشىڭدا گۈلتاجىڭ بولاي.

موتو مىنگەن نوچىلار،
ئۆتۈپ كەتتى غارقىراپ.
كىلىڭ ياڕىم ئويناىلى،
قاشتىشىدەك پارقىراپ.

بىشىگدىكى ياغلىقتىن،
كىسۈالاي قىيىقچى.
ئاڕىمىزنى بۇزمىسۇن،
يۈزى قىلىن تىرىقچى.

مەن ئەۋەتكەن رومالنى،
چەگمىدىگمۇ بىشىگغا.
سەن يوقلىمىساڭ ياڕىم،
ئۆزۈم باراي قىشىگغا.

تۆر تامغا ئېسىپ قويدۇم،
كەلكۈن نۇسخا گىلەمنى.
ياڕىم راۋا كۆرەرمۇ،
ماڭا دەردۇ - ئەلەمنى.

يار توقنىغان زىلچىنى،
كۈيىگە يىگۈزمەيمەن.
خۇمار كۆزدىن ئەبەتكە،
ئۇمىدنى ئۈزمەيمەن.

ئەتلەس كۆڭلىكىم نوچا،
ياڕىم هىيىتتا ئەپ بەردى.
ئايدا - يىلدا كۆرۈشسەك،
سۆيۈپ قويماي، گەپ بەردى.

توقاچ كۆمەچ كۆمسەم،
ئالغاچ كىتىپ يەرسىزمۇ؟
نازلىنىپ كۈلۈپ بەرسەم،
هاياسى يوق دەرسىزمۇ؟

لەغمەن سالدىم تاختىدا،
يىپ ئىگەردىم پاختىدا.
خاپا بولماڭ ئۇز ياڕىم،
كىلەلمىدىم ۋاقتىدا.

چاقىگغا تاناپ ئەتتىڭ،
مەن بەرگەن يېڭى زەيدە.
ئىشقىڭ موپتىلاسىدىن،
ئاغرىيدۇ يۈرەك - مەيدە.

ياڕ چېچىنى تارايدۇ،
نازدا كۈلۈپ قارايدۇ.
ئون سەككىزمىڭ ئالەمدە
ماڭا شۇلا ياراىدۇ.

پاختىنمۇ تايلىدىم،
سەرگەزنىمۇ تايلىدىم.
سىز خىنىمنىڭ دەردىگە،
جان چىقمىدى پايلىدىم.

يازنىڭ كۈنى كەلكۈندە،
لاي ئىقتىتىم تاشلىققا.
ئىچىڭ ئاغرىسۇن ياڕىم،
مەندەك كۆزى ياشلىققا.

زاهىت كۆمىچى كۆمدۈم،
ئىچىگە ئىلىپ تاشنى،
ياڕىم سىيلىسا بولدى
بۇ مىسكىن، غېرىب باشنى.

تاغنىڭ ئۈستىدە قار،
قارنىڭ تېگىدە دارى.
قار، مۇزدەك ئېرەر بولدۇم،
ياڕىم قىلمىسا چارى.

تاشتىن - تاشقا سەكرەيمەن،
تاغدىن - تاغقا ئاتلايمەن.
قارا كۆزلۈك ياڕىمنى
كىچە - كۈندۈز يادلايمەن.

ياڕىم سېنىڭ چاچلىرىڭ،
بىر جۈپ ئۇزۇن سالمىمۇ؟
ئىككىمىزنى ئايرىغان
ئۆگەي ئاناڭ لالمىمۇ؟

قويغاش يېسەڭ ئېپ بېرەي،
لەغمەن يېسەڭ ئېپ بېرەي،
كىچە كۆرگەن چۈشۈمنى
يار ساڭىلا دەپ بېرەي.

جىلىتكەڭ چوڭ كەلدىمۇ،
تۈگمە يۆتكەپ قاراپسەن.
نېمە بولدى ئۇز ياڕىم،
ئۆتكەنكىدىن ياداپسەن.

مەشۇت يىپتا باغلىدىم،
قۇلاقتىكى زىدەمنى.
ياڕغا ۋاپا قىلمىسام،
تەتۈر سويسۇن تېرمىنى.

پىچىقىم بار چاردەستە،
تىكتۈردۈم غىلاپ تەستە.
يار ئېگىزدە مەن پەستە،
سەكرەپ سۆيگىنىم ئەستە.

كەچلىككە يېنىپ چامدىن،
كىرسەم ئارتىلىپ تامدىن.
ئۇسسۇزلۇق بېرەرسەنمۇ،
ئاغزىڭدىن — شېرىن جامدىن؟

بۇ تاغلار ئېگىز تاغلار،
ئەتراپىدا گۈل باغلار.
دەيدىغانىنى دەپ بولدۇم،
قالغانىنى ئۆزۈڭ چاغلا.

يېڭى چاپقان كۆللىرى،
يۇمىلاقمۇ، چاسىمۇ؟
هاردۇق سوراپ قويمايلا،
هېرىپ ئېچىپ بارسىمۇ.

تۆت چاسا قەن چاقماق قەن،
چايغا سالسام ئىچەمسىز.
خەق خىيالى ئوينىسا،
سىز بۇ جاندىن كېچەمسىز؟

قولۇمدىكى ئۈزۈكنى
چار بازاردىن ئالغان.
يارنىڭ ئىشتىياقىنى،
كۆڭلۈمگە خۇدا سالغان.

چارەڭ ئىششەڭ ئۇگۈتتىن،
بىرلەغمەنلىك ئۇن چىقتى.
يار دەردىگدە يىغلىسام،
ياش ئورنىغا خۇن چىقتى.

يار سەپەرگە چىقماقچى،
مەنزىلى غىلاڭ سايلىق.
ئۇسسۇسا سېلىپ ئىچسۇن،
تەبىيارلاپ بېرەي چايلىق.

قاياقاسۇ قۇرۇق سەپرا،
چايلىق دورىگىز يوقمۇ؟
باغرى تاش ۋاپاسىز يار،

www.uyghurkitap.com

كۆيسەم كارىڭىز يوقمۇ؟
كاللا - پاقالچاقسىمنى
تۇزلاپ يەيلىمۇ يارىم.
مەن سىزگە كۆيۈپ قالدىم،
سۆيسەم مەيلىمۇ يارىم.

ئاياقتىكى سۇيقاشنى،
بۆلۈپ ئىچەي چايچاققا.
خاپا بولماڭ ئۇز يارىم،
ئاخشام قىلغان چاخچاققا.

نەقىشلەتتىم دۇتتارنى
گۈلباغدىكى قارىغا.
ئىيتقان ناخشام ئېكەرمۇ،
يارنىڭ يۈرەك پارىغا.

پاساڭدىغان سويمىنى
تىزئۇاپلا چەللىگە.
يانلىرىدا مەن تۇرسام،
كۆز قسامىلا ئەللىگە.

خاماندىكى بۇغداينى،
كۆز چىنىڭدا چەنلەمسەن.
يار ئىشقىڭدا تاقەت يوق،
تۇمارىڭنى بەنلەمسەن؟

مىلتىقىڭغا ئوق بەنلەپ،
ئاتقىن قارنى چەنلەپ.
نەۋاقىچە يۈرەرمىز،
مەن ئالدىنىپ، سەن پەللەپ.

قوينى باقتىم ھەلەپتە،
يۇڭنى ئەشتىم چىلەكتە.
مېنىڭ كۆڭلۈم ئۆزۈڭدە،
سېنىڭ مەيلىڭ بۆلەكتە.

ياريم سۇغا مېڭىپتۇ،
پۇلاڭشىتىپ چىلەكنى.
خۇدايىم يار يات - يېقىن،
قاندۇرغىلى تىلەكنى.

چىغرىقىڭىڭ پوزىسى
چىگىت چاينايدۇ.
يارغا كۆزۈم تويسىمۇ،
يۈرەك قويمايدۇ.

جۇۋازچىغا تاپشۇردۇم،
تاغاردىكى چىگىتنى.
نېسىپ قىلسۇن خۇدايىم،
ماڭا ئوڭلۇق يىگىتنى.

كۆل بويىدا چىغىرتماق،
ئۇزۇم ئاسقىلى لازىم.
يار ماڭا ئېگىلمەيدۇ،
مەن قىلغان بىلەن تەزىم.

باغقا بىللە بارامسىز،
گۈل چېنىسەم ئالامسىز.
كىچىككىنە جېنىمغا
شۇنچە دەردنى سالامسىز؟

ئۆزۈم بەرسەم ئالمايسىز،
مېغىز بەرسەم ئالمايسىز.
كۆز ئوينىتىپ قاش ئېتىپ،
نەۋاقىچە ئالدايسىز.

ئېقىن سۇنىڭ بويىدا
چېچىڭىزنى تارايسىز.
يېقىن كەلسەم ھېچ گەپ يوق،
ئۆتۈپ كەتسەم قارايسىز.

يارىشىپتۇ چىغناق،
قۇلىقىڭدىن ئالمىغىن.
ئاۋايلىساڭ كۆڭلۈمنى،
خەققە نەزەر سالمىغىن.

بېشىڭدىكى چىچاقمۇ
قولۇڭدىكى رۇچاقمۇ.
ئاخشام قىلغان گەپلىرىڭ
چىن پىششىقمۇ چاخچاقمۇ؟

چىچاقىڭ كەلدى - چىپ كەلدى،
ئەتلەس كۆڭلەك بويۇمغا.
سەن يارىمدىن باشقىسى
كىرىپ چىقماس ئويۇمغا.

پات - پات يوقلاپ كەلمەيسەن،
نېمە بولدى تۇيۇپ قالدىم.
چىدىغۇدەك ھالىم يوق،
چىن پىششىق كۆيۈپ قالدىم.

تۇخۇم ئىچتىم ناشتىدا،
بوش پىشۇرۇپ يىللىتىپ.
قارا كۆزنى ئىستەيمۇ،
چىللامچىغا چىللىتىپ.

ھويلىڭىزنى چىتلاپسىز،
كېرەلمىسۇن دېگەنمۇ؟
ئۆيىڭىزدىن چىقمايسىز،
كۆرەلمىسۇن دېگەنمۇ؟

مەن ئەۋەتكەن چىت كۆڭلەكنى
ھېيتتا كىيەرسىز.
سىزگە كۆيەر ھېچ ھالىم يوق،
قاچان سۆيەرسىز.

چۈنقى بىلەن نوچا
بەل پۈرىمە كۆڭلىكىم.
ئىختىيارىمدىن ئەمەس،
يار ئىشقىدا كۆيمىكىم.

چىلگە تېرىدىم تۇزگە،
قالماي پىشدۇ كۇزگە.
سەندىن باشقىنى ھەرگىز،
سۆيمەيمەن بۇنىڭ بۇيرۇقىغە.

بىرنى سۆيەي ئوننى سۆيەي،
مۇرادقا يېتەي.
كۆيگەنلىرىم گۇناھ بولسا،
كۆزۈڭدىن يىتەي.

يار قايرىلدى جەينەكتىن،
تۇنۇدۇم ئاق كۆڭلەكتىن،
يۇگۇرۇپ چىقاي ئالدىغا،
چاي قۇيۇپ مىس چەينەكتىن.

ئىندىسەڭ ئىنىدەككە كەلدىم،
بولمىسا كەتتىم يىراق.
سەن بىلەن تېپىشقۇچە يار،
مەن ئىدىم دەردىڭ يىراق.

دەردكە سالدىڭ ئوتقا سالدىڭ،
بىر بېشىمدا مىڭ پىراق.
قايسىبىر قىلغان گۇناھقا
جاننى قىينار ئىشتياق.

كۆڭلىكىڭنىڭ پېشىنى
چوقاتماققا ئىلدۇرمە.

ئىككىمىزنىڭ ئىشىنى
دوست - دۇشمەنگە بىلدۇرمە.

ئىككى چاڕەك شېلىم بار،
سوقۇپ بەرگىن سوقاڭدا.
ۋاپاسىزلىق قىلساڭ يار،
ئىككى قولۇم ياقاڭدا.

ئۇزۇن يولدا ھېرىپسىز،
ناۋات دەملەپ چاي بېرەي.
ۋەدىگىزدە تۇرسىڭىز،
سىزگە دىلدىن جاي بېرەي.

تاڭدا سەلكىن ئايرىيدۇ،
بۇغداي بىلەن سامانىنى.
ياخشى يارىم بار تۇرۇپ،
قانداق قىلاي يامانىنى.

زۇكام بولغان ئوخشايسىز،
چۇلۇق تاۋۇز يەپ بېقىڭ.
سىزنى ماڭا بېرەرمۇ،
ئانىڭىزغا دەپ بېقىڭ.

بۇ تاۋۇز چۇلۇق تاۋۇز،
پىچاي دېسەم گۆشى يوق.
بۇكەمدىكى قىزلارنىڭ
بېلى مەھكەم بوشى يوق.

قەن بىلەن يۇغۇرغاندەك،
گەپ - سۆزى چۇرۇك يارىم.
خالىيدا كۆرۈشكەندە،
قاپىقى تۇرۇك يارىم.

يارنىڭ ئوتىدا كۆيۈپ،
بولدى باغرىم چۇچۇلا.
مەنمۇ ئادەم بالىسى،
دەردكە ئازراق پۇچۇلا.

تېرىم ۋاقتى بوپقالدى،
يۇمشتاي قۇناقلىقنى.
خۇدا ھەرگىز سالمىسۇن،
ئارىغا سوغۇقلۇقنى.

ھېجىرىدىكى قېتىقنى،
پىنىپ قىلماي ئىچەملا.
تاينى يوق ئىشنى دەپ،
شەرىن جاندىن كېچەملا.

چاچ دېگەن شۇنداق بولارمۇ،
بوغما يىلاننىڭ ئۆزى.
شۇ ئۇزۇن چاچلىق خېنىمنىڭ
بىزگە چۈشمەسمۇ كۆزى.

ئالتۇن باغلىق ئۇزۈككە
كۆز قويدۇردۇم پەچ بىلەن.
يار بويىنىنى باغلايمىز،
قارا - سۇمبۇل ساچ بىلەن.

يارىم كېلىدۇ ئايدا،
كەلسە كۈتىمەن چايدا.
كۆيدۇردى پىراق ئىشقى،
دەردىمگە زىمان قايدا.

يۇلغۇن چېچىكى سايدا،
مەن كۆيگەن لۈەن قايدا.
ئويىنۇاللى يارىم،
قاچقاندىن نېمە پايدا؟!

بېشىمنىڭ يامىسى ئاغرىق،
تېۋىپلارنىڭ زىماتى يوق.
ئۆزۈڭنىڭ بولمىسا كارى،
مېنىڭدەكنىڭ ھېماتى يوق.

كاساڭدىكى خېمىرنى
ئەمدى قىلدىم زۇۋۇلا.
كۆيۈپ قالغان گۇناھقا،
جاننى بوشراق ئۇۋۇلا.

ئىشىك ئالدى ئاق تېرەك،
ئاق تېرەككە سۇ كېرەك.
چاخچىقىمغا خۇيلانماڭ،
مەنمۇ بولارمەن كېرەك.

ئېتىمنى قويۇپ بەردىم،
يېگى چىققان قىياقتا.
يار دەردى مۇنداق بولسا،
چىقىپ كېتەي يىراقتا.

سايراڭ بۇلبۇلۇم سايراڭ،
قىزىل گۈل شاخلىرى سۇنسۇن.
يار ئايرىلمەن دەيدۇ،
ئايرىلىپ كۆڭلى تىنسۇن.

مەن كېتەر بولدۇم يارىم،
ئەرزىم بايان ئەيلەپ كېتەي.
مېھرىبانىم قالدى دەپ،
چۆللەردە قان يىغلاپ كېتەي.

يارنىڭ بىغىغا كىرىپ،
ئۆرۈك ئىرغىتاي يارىم.
يار ئۇستىگە يار تۇتۇپ،
سېنى يىغلىتاي يارىم.

كېچە بولسا ياتمايمەن،
تۇڭلۇكۇڭدىن پاتمايمەن.
بىر گېپىڭنى ئېيت يارىم،
سېنىڭ دەردىڭنى تارتمايمەن.

بىزنىڭ باغدا جىنەستە،
تۇگەپ كەتتى يېمەستە.
مەن ئېگىزدە، يار پەستە،
ئۆتۈپ كەتتى كۆرمەستە.

ئىلىخو دېگەن يەردە،
شايى چاپان بەش تەڭگە.
ئازار بەرمەڭ كۆڭلۇمگە
شەرىن جېنىم مىڭ تەڭگە.

يارنى ئۆيدە قويۇپ،
باغدا مەشرەپ ئويناپلى.
قاش - كۆزنى قىمىرلىتىپ،
يارنى قىناپ ئويناپلى.

ئالتىنچى ئايدا ئالتايدا،
يەتتىنچى ئايدا ماناستا.
گېپىڭ بولسا قىلمۇال،
مەن قەشقەرگە بارماستا.

ئەجەبمۇ تېگىپ كەتتى،
بىلەكىمگە تايىقى.
ئۆلمەي تۇرۇپ ئايرىلدۇق،
ئالتىنچى ئاينىڭ ئايىغى.

ئاق قۇشقاچ، ئالا قۇشقاچ
ناۋات يەمسەن، شېكەرمۇ؟
قەدىرلىك مېنىڭ يارىم
ئەمدى تاشلاپ كېتەرمۇ؟

كەتمەكچى بولۇپ قالدۇق،

ئۇيغۇر كتاب توربېكتى
www.uyghurkitap.com

يار كېتەمدىكىن بىللە؟
يار كەتسە بىللە كەتسۇن،
ئويۇن - كۈلكىسى بىللە.

كېتەردە خوش دېمەي كەتكەن،
مېنىڭ ئۇنداق يارىم يوق.
پىشانەمگە پۈتۈلگەننى
مېنىڭ تارتماسقا چارەم يوق.

كېلەرىم شۇ، كېتەرىم شۇ،
كۆزۈڭنى نەملىمە يارىم.
پەلەكتۇر ئايرىغان بىزنى،
مېنىڭدىن رەنجىمە يارىم.

كەت دېسەڭمۇ كېتىمەن،
كەتمە دېسەڭمۇ كېتىمەن.
ئارىدا ئىككى قونۇپ،
يارىم قېشىغا يېتىمەن.

سەن چىمەننىڭ گۈلى بولساڭ،
مەن چىمەننىڭ بۇلبۇلى.
سەن چىرايىڭغا ئىشەنسەڭ،
مەن خۇدايىمنىڭ قۇلى.

مەن بۇ يەرلىك ئەمەسمەن،
يەر - سۇيۇڭنى بىلمەسمەن.
يەر - سۇيۇڭنى بىلگەندە،
باغلاپ قويساڭ تۇرماسمەن.

كېتەردە خوشلىشىپ كەتسەڭ،
بېشىڭغا ئېسىلۇۋالماستىم.
قېشىڭنى ئوينۇتۇپ كەلسەڭ،
لېۋىڭنى چىشلۇۋالماستىم.

بىزنىڭ باغدا شاپتۇلا،
قىلاي دېسەم گەپ تولا.
ماشىنىدا كەلگەنتۇق،
ياياق كەتسەڭ سەت بولا.

كەتتى دەپ كۆڭلۈڭنى بۇزما،
كەتمىسەم نالەت ماڭا.
ئالتە تال قارا چېچىڭدىن
ئۆزگىسى دۇشمەن ماڭا.

كەتمەكچى بولۇپ قالدىم،
كېتەمسەن مېنىڭ بىلەن؟

تۆت كۈنلۈك شۇ ئۆمرۈمنى،
ئۆتكۈزەي سېنىڭ بىلەن.

كەتمەكچى بولۇپ قالدىم،
مالچىلار بىلەن تاغقا.
بىزنىڭ يار چىقىپ كەلدى،
كەنجە يېپىنىپ باغقا.

ئىلى يولىدا كارۋان،
بېلىدا دورا - دەرمان.
سەن مېنى ياراتمايسەن،
كېيىن قىلىسەن ئارمان.

سەھەردە سايرىغان كاككۇك،
ئەمدى سايرىماس بولدى.
باشتا ئويىنىغان يارلار
ئەمدى ئويىنىماس بولدى.

سايراڭ بۇلبۇلۇم، سايراڭ،
قىزىل گۈلنىڭ شېخى سۇنسۇن.
يار ئايرىلمەن دەيدۇ،
ئايرىلىپ كۆڭلى تىنسۇن.

باغلىرىڭنى سەيلىتىپ،
ئارغامچا سالدىم دارىڭە.
تەلىيىمنىڭ يوقىدىن
يالغانچى بولدۇم يارىڭە.

سەھەردە ئويغىنادۇرمەن،
يىلاندەك تولغىنادۇرمەن.
مۇرادىمغا يېتەرمەن دەپ،
ئىگەمگە يالۋۇرادۇرمەن.

قاتار - قاتار جىگدىلەر
ئەجەبمۇ پۇراپ كەتتى.
خەت - خەۋەر يوق يارىمدىن،
يۇرىكىمگە ئوت كەتتى.

ئېتىزنىڭ شۇاقلىرى،
ئېچىلدى قۇلاقلىرى.
ئەجەبمۇ يامان ئىكەن،
يازنىڭ ئىشق - پىراقلىرى.

باغدا بىر گۈل بار ئىدى،
شاخىدا بۇلبۇل سايرىدى.
نەئىتەي، قادىر خۇدا،

يارىمنى مەندىن ئايرىدى.

سۇنى سەپتىم سۇپىغا،
سۇزۇۋالدىم قۇتىغا.
ئۆزى كەتتى يۇرتىغا،
مېنى قويى ئوتىغا.

ئۆستەڭ بويىدا يالپۇز،
يالپۇزنىڭ شېخى يالغۇز.
ئەقىللىق مېنىڭ يارىم،
يىغلاپ يۈرگۈدەك يالغۇز.

ئېتىمنى توقۇپ قويدۇم،
شۇڭغان يامان قاردا.
بېشىمغا ھەر بالا كەلسە،
خىيالىم تېخى يارىدا.

يار دەردى يامان ئىكەن،
مەن ئۆرە تۇرالمايمەن.
باراي دېسەم يول يىراق،
ۋاقتىدا كۆرەلمەيمەن.

قېشىڭنى ئاتتىڭ،
بىزنى تاشلاپ كەتتىڭ.
يوقمىدى ئۇياتىڭ،
زارۇ - زار قاخشاتتىڭ.

ئاقسۇ يولى مۇز داۋان،
مۇز داۋاندا بىر جۇۋان.
ئۇ جۇۋاندىن سورىسام،
ئۆزى ياردىن ئايرىلغان.

ئاسماندىكى بوز تورغاي،
سايرىمساڭ نە بولغاي.
كىچىككىنە يارىمنى،
قىينىمساڭ نە بولغاي.

ئاھ ئۇرار بولسام، جاھاننى
يالقۇنى كۆيدۈرگىسى.
ياش تۆكەر بولسام، زېمىننى
كەلكۈنى چۆمدۈرگۈسى.

باغ ئىچىدە بوستانلارن
يارىشىدۇ چوكانلار.
قارا كۆزنىڭ دەردىدە،
ئاقتى كۆزۈمدىن قانلار.

يار دەردىدە ئاۋارە،
بولدى يۈرىكىم پارە.
ئۆزۈڭ بىلىسەن يارىم،
بۇ دەردكە نېمە چارە.

مەن كۆرەگە بارغاندا،
ئون سەر يارمىقىم بولسا.
مېنىڭ تاۋۇم ئۆسمەمدۇ،
يېنىمدا ئامرىقىم بولسا؟!

گۈل ئېچىلدى چىمەن باغدا،
تاماشا قىلسا بولمامدۇ؟
ئاتىمىز يوق، ئانىمىز يوق،
خۇدايىم رەھىم قىلمامدۇ؟

قارىسا كۆرۈنمەيدۇ،
دەريادا يېقىن سايلار.
مېنىڭ يىغلىغىنىمنى
قاراكۆز قاچان ئاڭلار؟!

يار ئىشكىدە تۇرسا،
قىزىل گۈلى بېشىدا.
ئۆلسەم ئارمىنىم يوقتۇر،
بىردەم ياتسام قېشىدا.

گۈل مەشۇق دېگەن بىلەن،
ئۇقەت قالمدۇ چەتتە.
كىچىككىنە قارا كۆز،
يىغلاپ يۈرگۈدەك دەردتە.

يۇقىرىغا بارغۇچە،
بىرلا كۆردۈم يانغۇچە.
ئىككى يىل كۆيۈڭ تارتىپ،
سۆيەلمىدىم قانغۇچە.

قارچۇغۇم ئۇچۇپ كەتتى،
پەلىيىمنىڭ يوقىدىن.
قارا كۆز كېتىپ قالدى،
تەلىيىمنىڭ يوقىدىن.

قارىغاينىڭ يوپۇرمىقى،
قاتمۇقات بولار ئىكەن.
ئۆز ياردىن ئايرىلسا،
قاتتىق دەرد بولار ئىكەن.

بىرلىكتە ئوتلايدۇ،
ئىكەرلەنگەن ئارغىماق.
ئەجەبمۇ يامان ئىكەن،
سۆيگەن ياردىن ئايرىلماق.

بارسىلا بىللە بارايلى،
يولدا يالغۇزلۇق يامان.
يالغۇزلۇققا كىم ئۆلۈپتۇ،
ئايرىلىپ قالغان يامان.

ئالمىدەك رەڭلىك ئىدىم،
رەڭگىمنى سارغايتتى پىراق.
ئوڭ يېنىمدا ئوت كۆيەدۇر،
سول يېنىمدا ئىشتىياق.

ئىشتىياقنى تارتا - تارتا
ھېچ ماجالىم قالمىدى.
روھ چۈشەندەك سارغىيىپ،
ئۇچارغا ھالىم قالمىدى.

روھ چۈشىن بولسا كىشى،
ئۇچسا قاناتىنى سوزۇپ.
بۇ كۆڭۈل قانداق چىدايدۇ،
ياردىن ئۇمىد ئۈزۈپ.

نەدىكى گەپنى قىلىپ
ئەندىشىگە قالدى كىشى.
چەككىلى تاماكا يوق،
مۇڭداشقىلى نەدە كىشى؟!

كاككۇكلار كېلىپ قوندى
ياشارغان تېرەكلەرگە.
سۇ سەپسە ئۆچەرمىكىن،
ئوت كەتكەن يۈرەكلەرگە؟

ئۆيۈڭنىڭ ئارقىسى دەريا،
ئېقىپ بارسام كۆرەرمەنمۇ؟
ئوتۇڭدا كۆيۈپ يۈرۈپ،
دەردىڭدە ئۆلەرمەنمۇ؟

خۇدانىڭ بەندىسى كۆپتۇر،
مېنىڭدەك بولغىنى يوقتۇر.
مېنىڭدەك بولغىنى بولسا،
كۆيۈپ كۈل بولغىنى يوقتۇر.

چاپىنىمنىڭ يېڭىنى،
بېشىمغا قويدى تېڭىنى.
ئۆلمىسەك چەندان كۆرەرمىز
تاللىۋالغان يارىنى.

تاغقا چىقتىم تال ئۈچۈن،
قورغۇي بالىسى بار ئۈچۈن.
ئوتقا سالسا كۆيمەسن ئىدىم،
ئوتسىز كۆيدۈم يار ئۈچۈن.

يارسىز ئۆمرۈم مېنىڭ
مىڭ ياشىسام بىر كۈنچە يوق.
ئىشق ئوتۇڭنىڭ ئالدىدا
دوزاخ ئوتى ئۇچقۇنچە يوق.

ئاق گۈلۈم، قىزىل گۈلۈم،
ئەجەب چاغدا غازاڭ بولدۇڭ.
مېنى ئوتقا سېلىپ قويۇپ،
ئۆزۈڭ يولغا راۋان بولدۇڭ.

قارىسام كۆرۈنمەيدۇ
غالجات غولىنىڭ بېشى.
ئاھ دېسەم ئاۋۋال كەتتى
قارا كۆزۈمنىڭ يېشى.

سەن تېرىك دەمسەن مېنى،
مەنغۇ تېرىك ئۆلگەندىمەن.
تېرىك ئايرىلغان يارىمنىڭ
ئوتىدا كۆيگەندىمەن.

گۈلمۇ خوپ، غۇنچەمۇ خوپ،
ئېچىلدۇرۇپ قىسقانمۇ خوپ.
چوڭ بولۇپ دەرد تارتقۇچە،
كىچىك تۇرۇپ ئۆلگەنمۇ خوپ.

ناخشا ئېيتىدۇ دەيدۇ،
ئېيتماي نە قىلاي ناخشىنى.
ئىچىمدىكى دەردىمنى،
خىيال قىلمىسام ياخشى.

گۈل غۇنچە - گۈلى غۇنچە،
نېمە كۆيدۇرسەن مۇنچە.
قېشىمدا تۇرمىدىڭ بىردەم،
مېنىڭ كۆڭلۈم ئېچىلغۇچە.

يارىم بەرگەن ئۇچ ئالما،
ئۇچى ئۇچ بۆلەك ئىكەن.
يەتكۈزمىگەن مەقسەتكە،

ئەجەب كاج پەلەك ئىكەن.

كۆڭۈل بەرمىسەم يارغا،
ئوق تەگمەس ئىدى جانغا.
كۆڭۈلنى قويۇپ بېرىپ،
يۈرەك ئۆرىلەر قانغا.

بۇاپا ئىكەن ئالەم،
كۆپ جاپانى كىم بىلدى.
ئاخىرى جۇدالىقكەن،
ئايرىلىشنى كىم بىلدى.

بۇلبۇل سايرىماس بولدى،
گۈللەر يارىماس بولدى.
دۇشمەن سۆزىگە كىرىپ،
يارىم قارىماس بولدى.

سۇ بويىدا ياش تاللار،
ھەر تاللاردا مارجانلار.
يوللاردا جاپا چېكىپ،
ئېقىپ كەتتى بۇ جانلار.

گۈلۈم غۇنچە، گۈلۈم غۇنچە،
نېمە قايرىلىسەن مۇنچە.
پىغاندا بۇلبۇلۇك دائىم،
ئېچىلساڭچۇ گۈلۈپ غۇنچە.

مىڭدىن بىرىنى ئېيتسام،
تۇگىمەيدۇ مېنىڭ دەردىم.
ئايرىلىپ كېتەي دېسەم،
ئۇزۇلمەيدۇ كۆڭۈل رىشتىم.

قۇرۇپ قاخشال بولۇپ قالدۇق،
ئوتۇنچى ئاپىرىپ ساتسۇن.
خېرىدارىم يېتىپ كەلسە،
غېرىپ بىچارە دەپ ساتسۇن.

تولغىنىپ كوچاڭغا ئىردىم،
سېنى تاپتىم ئەۋرىشىم،
يۈرىكىم زەردەب بولۇپ،
قانغا ئۆرۈلدى كۆز يېشىم.

ۋادەرىخا دەردى بىلەن،
مەن جۇدا بولدۇم كېتەي.
دەرۇ - گەۋھەرنى يىتتۇردۇم،
تاپمىدىم ئۆلدۇم نىتەي.

ۋادەرىخا ئۆتتى ئۆمرۇم،
ھەسرىتى ئارمان بىلەن.
قىلمىدىم زىكرى ۋاپانى
بىر زامان جانان بىلەن.

باغۋەن بېغىنى ئاچقىن،
مەن نىگارىمنى كۆرەي.
سايىدا كۆزى خۇمار،
مەستانە يارىمنى كۆرەي.

دەرد بېرىپسەن بەندىگە،
دەرمان سېنىڭ ئىلكىدىدۇر.
پادىشاھى بار كېرەم،
پەرمان سېنىڭ ئىلكىدىدۇر.

باغ ئارىلاپ، تاغ ئارىلاپ،
تەگكەن ئوقنىڭ سانى يوق.
ئوق تېگىپتۇ جانىگە،
مىدىرارغا ھالى يوق.

يارنى دەپ غېرىپ بولدۇم،
غەمگە مۇپتىلا بولدۇم.
ھەسرەت بىلەن ناخشا ئېيتىپ،
يارىمدىن جۇدا بولدۇم.

سېرىق سەبدە تولۇنئايىم،
يۈزۈڭگە نۇر ياراشىپتۇ.
سېنىڭ ئوتۇڭ پىراقىدا،
يۈرەككە ئوت تۇتاشىپتۇ.

ئاخشىمى قاراڭغۇدا،
كۆرۈنەر چىراغ ئوتى.
ئاشقىلىق قىلاي دېسەم،
قورقىمەن كىشىنىڭ يۇرتى.

يارىم تەرىپىنى دەپ،
كېچە - كۈندۈز سۆزلەيمەن.
مەندەك سۆز قىلالمايدۇ
شاھلار ئاسرىغان توتى.

يۈرەكىمنى كۆيدۈردى،
مېنى ھەركۈن ئۆلتۈردى.
كۆيدۈردى ۋۇجۇدۇمنى
يارىمنىڭ ئىشق ئوتى.

ئېرىقتىكى لاي سۇنى
كۆلگە باشلىماڭ يارىم.
ئەقلى - ھوشىڭىز بولسا،
بىزنى تاشلىماڭ يارىم.

ئاقتۇر بىلىكىم ئاقتۇر،
بېرىپ رەمچىگە رەم باقتۇر.
رەمچى ئېيتىدۇ يالغان،
كۆيۈككە داۋا يوقتۇر.

ئېتىزىڭنىڭ قىرىدا،
توخۇ - ئۆردەك دانلايدۇ.
ھېچبىر ئىشىنىڭ تاينى يوق،
يار مەندىن يامانلايدۇ.

كېتەرمەنغۇ - كېتەرمەنغۇ،
يۇرتۇڭدىن كېتەرمەنغۇ.
داۋانچىڭدىن ئۆتكەندە،
يادىڭغا يېتەرمەنمۇ.

يالغۇز توغراق تۇۋدە،
دۇتتارىڭنى چالمامسەن.
مەن كەتتىم قورۇلقۇمغا،
يىغلاپ قاخشاپ قالمامسەن.

ئۆيۈمنىڭ ئارقىسى شورلۇق،
پۇتۇڭ ئاغرىمدىكىن يارىم.
مەن ئەمدى كېتەر بولدۇم،
ئىچىڭ ئاغرىمدىكىن يارىم.

ئالما دەيدۇ جانانىم،
جىڭلاپ ساتقىن ئالمىنى.
ئەمدى مېنى سۆيمىسەڭ،
ئۆز يولۇمغا سال مېنى.

يىغلىما ھەسرەت چېكىپ،
جېنىم تېخى تەندىدۇر.
مەن ئۆزۈم كەتكەن بىلەن،
كۆڭلۈم ھامان سەندىدۇر.

مەن سەپەرگە چىققاندا،
يارىم ئۆيدە قالغان.
خوش ئەمدى دېگەن چاغدا،
قارا كۆزىگە ياش ئالغان.

قۇم سىيرىلدى قۇم تاغدا،
مەن سېرىلدىم گۈلباغقا.

ئەجەبقىنا ئايرىلدۇق،
ۋاقىتسىزلا يىراقتا.

تاغقا چىقتىم ئات بىلەن،
قايتىپ چۈشتۈم يات بىلەن.
ياخشى - يامان بولساقمۇ،
كۆرۈشۈپ تۇرايلى خەت بىلەن.

كېپىنەك بولۇپ ئۇچارسىز،
قىزىلگۈلگە قونارسىز.
غېرىب بولغان چاغلاردا،
بىزنى ئەسلەپ قويارسىز.

چوكان سېكىلەك يارنىڭ
چېچى غولىغا پاتماپتۇ.
ئارىدا مۇسۇلمان يوق،
مېنى يارىمغا قاتماپتۇ.

ئىشىكىڭدىن ماڑىسام،
چىراغنىڭ يورۇقى باردۇر.
سەن قارىمىساڭ يارىم،
خۇدانىڭ بۇيرىقى باردۇر.

مېھرىبان كەتتى قېشىمدىن،
ئوت - پىراقى كەتمىدى.
بۇ مېنىڭ يىغلاغنىم،
ھەرگىز خۇداغا يەتمىدى.

قارا قاش كەتكەن بىلەن،
ئوت - پىراقى كەتمىدى.
مەن يارىمغا يىغلىسام،
يار ھالىمغا يەتمىدى.

غەزەل ئوقۇماي دېسەم،
دەردىم ئوقۇتاي دەيدۇ.
يارغا قارىماي دېسەم،
ئوتى قارىتاي دەيدۇ.

ئۇيقۇ كەلمەي كۆزۈمگە،
تۈنده يۇلتۇز سانارمەن.
كۆڭلۈمدىكى يارىمنى
قاچان كۆرۈپ يانارمەن.

ئايرىلمايلى دېۋىدۇق،
ئايرىلىپ كەتتۇق.
ئارىدا ھەسرەت چېكىپ،
قايرىلىپ كەتتۇق.

بىر قاچىغا گۈل تېرىدىم،
بىر قاچىغا يۆگىمەچ.
يۆگىمەچتەك قۇرۇپ كەتتىم،
مەن يارىمنى كۆرمىگەچ.

سارغىيىپ ئۆسكەن دەرەخنىڭ
سايىسى بولماس ئىكەن.
يارغا كۆيگەن شۇ يۈرەكنىڭ
دورىسى بولماس ئىكەن.

كەتتى - كەتتى بىزنىڭ يارلار،
لەڭگەرگە كەتتى.
كېلەمدىكىن - كەلمەمدىكىن،
قارارى يەتتى.

دەريا سۈيى لاي كەلدى،
يار ئۆرۈلدىمۇ باشتىن.
بېشىمىزغا دەرد كەلدى،
ئايرىلدۇق قەلەم قاشتىن.

قارلىغاچ چاڭگا تىزىپتۇ،
قول يەتمەيدىغان يەرگە.
مېنىڭ يارىم كېتىپتۇ،
كۆز يەتمەيدىغان يەرگە.

يەرنى چاپ كەتمەن بىلەن،
مۇڭداشقىن دەردتمەن بىلەن.
ئوتۇڭ قالدى يۈرەكتە،
سەن ئۆزۈڭ كەتكەن بىلەن.

دۇتارنى چالاي دېسەم،
پەدىسىنى باسالمىدىم.
يار كېتىپتۇ قەشقەرگە،
كەينىدىن بارالمىدىم.

ئۇرۇمچىدىن ماڭغاندا،
داخىيەندىن قايرىلدىم.
تەتۇر ئىكەن پىشانەم،
مەن يارىمدىن ئايرىلدىم.

قۇشقاچلار جاۋلدايدۇ،
چاڭگاسىنى تاپالماي.
جۇدالىقتا يىغلايمەن،
يار قېشىدا ياتالماي.

ئۇ تاغلارمۇ يىراقتا،
بۇ تاغلارمۇ يىراقتا.
مەن يارىمدىن ئايرىلىپ،
ئەجەب قالدىم پىراقتا.

ئوتنى ياقسام ئۇچاققا،
ئىس چىقمايدۇ مورامدىن.
قىلتاقچى يامان ئىكەن،
ئايرىۋەتتى جورامدىن.

ئاتلارنى قوشۇپ قويدۇم،
يۇپۇق ياپمەن دەپ.
مەن يارىمدىن ئايرىلدىم،
يالغۇز ياتمەن دەپ.

بىر سەر ئالتۇن ئون مىسقال،
تارتىپ كۆرۈپ باققان يوق.
ئالتە ئاي تارتىپ دەردىڭنى،
بويۇڭنى بىر كۆرگەن يوق.

باغدا پاختەك چۆلدە ئۆردەك،
مايسا چاياپ يۈرگۈدەك.
شۇ مېنىڭ بىچارە يارىم،
ھەرجايدا يىغلاپ يۈرگۈدەك.

سوپىياڭ سېرىق بولۇر،
يول ياقىسى ئېرىق بولۇش.
ياردىن ئايرىلغان كىشىنىڭ،
چىرايى سېرىق بولۇر.

ئەجەپ كەلمىدىڭ يارىم،
ئوتياشنى ئوتاشقاندا.
ئەجەب چاغدا ئايرىلدۇق،
يۈرەككە ئوت تۇتاشقاندا.

پاڭچۇ كۆڭلىكىم باردى،
ئوت چاچراپ كۆيۈپ قاپتۇ.
كۆڭلۈمدىكى يارىمغا،
تىل تېگىپ ئۆلۈپ قاپتۇ.

ئات مىنىپ سەيلە قىلىپ،
ئۇچ داۋاننى ئاتلىدىم.
سەن كېتىپ ئۇچ كۈن ئۆتۈپ،
يۈرىكىمنى تاتلىدىم.

قولۇمدىكى ياغلىقىم،

گۈل شاخىغا ئىلىندى،
سەن يارىمدىن ئايرىلىپ،
غېرىبلىقىم بىلىندى.

ئايرىلغانغا ئۆلمەيمەن،
ئەقىدەمگە -يىغلايمەن.
دۇشمەن كىردى ئارىغا،
بۇنى سەندىن كۆرمەيمەن.

قىزىلگۈلنى پەرۋىشلەپ،
ئەتىرگۈلدىن ئايرىلدۇق.
كۆڭلى قارا يارنى دەپ،
ياخشى ياردىن ئايرىلدۇق.

بۇلبۇل سايرىغان باغدا،
غۇنچە پۇرەك ئاچماپتۇ.
ئايرىلىشنىڭ دەردىنى،
يار مېنىڭدىن تارتماپتۇ.

بازارغا بارسام بىللە سەن،
تاغقا چىقسام بىللە سەن.
قارىسام كۆرۈنمەيسەن،
قارا كۆزۈم نەدە سەن.

كەتتى - كەتتى بىزنىڭ يارلار،
كۇچاغا كەتتى.
كېلەر دېسەم كەلمەي قالدى،
غېرىبلىق پەتتى.

كېتەي ئەمدى، كېتەي ئەمدى،
شەرىڭدىن كېتەي ئەمدى.
مەن شۇنچە يامان بولسام،
كۆزۈڭدىن يىتەي ئەمدى.

كەت دېسەڭمۇ كېتىمەن،
كەتمە دېسەڭمۇ كېتىمەن.
ئارىدا ئىككى قونۇپ،
يار قېشىغا يېتىمەن.

كېتەي ئەمدى، كېتەي ئەمدى،
ئاتام بىلەن ئانام قالسۇن.
ئانام بىلەن ئاتامنىڭ،
يۈرەكتە ئوتلىرى قالسۇن.

مەن بۇ يەردىن ماڭغاندا،
كېتەمسە يارىم دېمىدىڭ

چېنىگە چاينى قويۇپ،
ئىچەمسە يارىم دېمىدىڭ.

يىغلىمايمەن ئاھ ئۇرۇپ،
قەدىرىمنى ھېچ بىلمىدىڭ.
شۇنچە خەق ئاراسىدا،
مېنى كۆزگە ئىلمىدىڭ.

تۇغمىنىڭگە بارمايمەن،
ئۇن تۇزۇيدۇ ياقامغا.
كۆڭلۇم ئاغرىدى سەندىن،
قارىمايمەن ئارقامغا.

كېرىيە يولى يول بولسۇن،
ئاشلىقلىرى مول بولسۇن،.
يارىم كېتىمەن دەيدۇ،
كېتىۋەرسۇن يول بولسۇن.

ئانارگۈلى گۈل بولسۇن،
سەبدە گۈلى گۈل بولسۇن.
سەندەك ياردىن تويدۇممەن،
ئەمدى ساڭا يول بولسۇن.

كۇلا ئەمەس سىم بىلەن،
باغلىغان مەن بېلىمنى.
شۇنچە ۋاقىت بىرگە يۈرۈپ،
بىلمىگەنمۇ دىلىمنى.

بىزنىڭ باغدا ئاق ئالما،
ئاق ئالمىغا تاش ئاتما.
راستلا يارىم سەن بولساڭ،
باشقىلارغا قاش ئاتما.

قەشقەر بازىرى رەستە،
كوچىسى يالاڭ پەستە.
كېلىڭ يارىم ئويناپلى،
دۇشمەن بىلەن بەس - بەستە.

بۇگۈن كۈنگە چارشەنبە،
ئات ھارۋاڭنى قوش ئەمدى.
ئەمدى كېتەر بولدۇم،
كۆرۈشكۈچە خوش ئەمدى.

گۈل سىيرىلدى ئۇياققا،
مەن سىيرىلدىم بۇياققا،
ئەمدى قانداق قىلىمىز،

كۆچۈپ كەتتۇق يىراققا.

ئۇ ياندىنمۇ باقتىڭىز،
بۇ ياندىنمۇ باقتىڭىز.
كېتەر ۋاقتى كەلگەندە،
يۈرەككە ئوت ياقتىڭىز.

قىش پەسلى كېلىپ قاپتۇ،
دەريا ياقىسى توڭلاپ.
يۈرۈكۈمگە دەز كەتتى،
سېنى كېتىدۇ دەپ ئاڭلاپ.

پەنجىرەڭدىن قارايمەن،
كېرەي دېسەم پايمايمەن.
گېپىڭ بولسا ئېيت يارىم،
ئەمدى كەلسەم قايتمايمەن.

چاپىنىڭنىڭ يېڭىدىن،
كېسۈالاي تۇمارلىق.
مەن ئەمدى كېتەر بولدۇم،
سۆيۈۋالاي خۇمارلىق.

شېرىن گۈلنى پۇرايمەن،
قىزىلگۈلنى پۇرايمەن.
سىز يارىمنى ئەسلەشكە،
بىر تال رەسىم سورايمەن.

سەن كەتتىڭ يىراقلار،
مەن قالدىم بۇياقلاردا.
قاچاندا كۆرۈشەرمىز،
ياش تولدى چاناقلارغا.

مېنى كەتتى دەپ يارىم،
ھىجراندا غەم يېمىگىن.
يۈرىكىم سەن بىلەن قالدى،
تاشلاپ كەتتى دېمىگىن.

ئېلىۋالدىڭ كۆڭلۈمنى،
مۇھەببەتلىڭ سۆز بىلەن.
كەتسەڭ قاچان كېلىسەن،
بېقىپ خۇمار كۆز بىلەن.

كاككۇك ئاشقى زەينەپ،
بىرى تاغدا بىرى باغدا.
يامان چاغدا ئايرىلدۇق،
قەدىرىڭنى بىلەر چاغدا.

كۆڭلۈمدىكى شۇ يارىم،
بۇگۈن، ئەتە كەتكۈدەك.
نەچچە ۋاقىت كۆيگىنىم،
ئەمدى بىكار كەتكۈدەك.

زەپ چىرايلىق ئۆسۈپتۇ،
ئۆستەك باشدا يالپۇز.
سەن كېرىيەدىن كەتكەندە،
قانداق ئۆتەرمەن يالغۇز.

يېڭىدىن ساراي سېلىپ،
پەنەركىدە ياپتۇردۇم.
كېرىيەدە قالغان يارنى
مەن خۇداغا تاپشۇردۇم.

قۇشقاچلارنى ئۇركۈتۈپ،
قۇرغۇي قوندى تېرەككە.
يۇرەك قانداق چىدايدۇ،
يارنى سۆيمەي كەتمەككە.

ئاتىڭنى سۇغارمامسەن،
لەگزە ئالدىدا كۆلدە.
بىزنى ياد ئېتەرسەنمۇ،
خوتەن يولىدا چۆلدە.

تاۋار ياغلىق ئەۋەتتىم،
يارغا سوۋغىتىم بولسۇن.
مەن خوتەندىن كەلگۈچە،
يار تۇتماي كۈتۈپ تۇرسۇن.

باشلاپ بارغىن ئۆيۈڭگە،
كۆرۈۋالاي خۇمارلىق.
كېتەر ۋاقتىم ئاز قالدى،
سۆيۈۋالاي خۇدالىق.

تاغقا چىقتىم كۈز كۈنى،
كۆرۈپ قالدىم تۈلكىنى.
ساق - سالامەت بولساقلا،
كۆرۈشەرمىز بىر كۈنى.

ئەتىيازدا قار ياغدى،
ئېرىقلاردا مۇز تۇتماي.
يارىم بىلەن ئايرىلدۇق،
قولۇڭنى ئۇچىنى تۇتماي.

ناننى تۈگدۈم پوتىغا،
چاينى سالدىم قۇتىغا.
يارىم كەتتى يۇرتىغا،
مېنى سېلىپ ئوتىغا.

يارىم كەتتى ئۇزاققا،
مېنى سېلىپ دوزاخقا.
مېنى ئالسۇن دوزاختىن،
قايتىپ كېلىپ بۇياققا.

ئىگىز تاغقا چىققاندا
بېلىڭ تالدىمۇ يارىم.
ئالدىراپ كېتىپ قالدىم،
گېپىڭ قالدىمۇ يارىم.

كېۋەزلىكمۇ بىزنىڭ يەر،
قۇغۇنلۇقمۇ بىزنىڭ يەر.
ئۆلمەي تۇرۇپ ئايرىلدۇق،
خەلق - ئالەم نېمە دەر.

قاشىڭ قاراسى قۇندۇز،
ئاينىڭ يانىدا يۇلتۇز.
سىز يارىمدىن ئايرىلىپ،
قالدىم ئەمدى مەن يالغۇز.

قوي باقتۇق يانار تاغدا،
سۇ ئىچتى يانار چاغدا.
يارىم كەتمەك بولۇپتۇ،
قالدۇرۇپ مېنى داغدا.

بىر سايرىسا بولمامدۇ،
كاككۇك كېلىپ تالمغا.
ئايرىلىش يامان ئىكەن،
يار يەتمەيدۇ ھالىمغا.

مەن سېنىڭدىن ئايرىلىپ،
كەتسەم ئىچىڭ ئاغرىمدۇ.
بىزنى يامان دېگىلى،
يۇرەك باغرىڭ چىدامدۇ؟

ئەجەبمۇ ياراشسىتۇ،
سېپىل تۇۋىگە خەندەك.
ئۆز يايرىدىن ئايرىلىپ،
ھېچكىم بولمىسۇن مەندەك.

ئاتنى ساتمىسام بولماس،
دەردنى تارتمىسام بولماس.

پۇلۇم يوق دېگەن بىلەن،
يارنى تاپمىسام بولماس.

سۇ بويىدا ئولتۇرۇپ،
سۇنى لېيتقان يارىم.
باغرىغا تاشنى قويۇپ،
بىزنى ئۇنۇتقان يارىم.

باغدا زەينەپ سايرايدۇ،
كاككۇكنى تاپالماي.
غېرىب باللار يىغلايدۇ،
ئۆز يايرىنى تاپالماي.

باغىڭدىكى گۈلۈڭنى،
شامال قايرىۋەتتىمۇ.
بىز ئىككەيلەن ئامراقتۇق،
دۇشمەن ئايرىۋەتتىمۇ؟

بىلىكىمنىڭ ئاقلىقى،
سائىتىمنىڭ يوقلىقى.
دوست - دۇشمەننىڭ ئالدىدا،
سەن يارىمنىڭ يوقلىقى.

يارنىڭ بېغىدا بىر گۈل،
شاختىن قايرىلاي دەيدۇ.
مەن يارغا نېمە قىلغان،
مەندىن ئايرىلاي دەيدۇ.

قىبلىدىن شامال چىقىپ،
قىزىلگۈلنى قايرىدى.
ئارىغا دۇشمەن كىرىپ،
ئەزىز يارىدىن ئايرىدى.

سارغىيار كۆيمەس چىرايىم،
زەپىرەڭ بولغان بىلەن.
مەنمۇ ئۆلمەسمەن يارىم،
سەندىن ئايرىلغان بىلەن.

ھۆل قۇمۇشقا ئوتنى ياقسام،
سارغىيار كۆيمەس دېدىم.
باغرى قاتتىق تاش يۇرەكنى،
مەندىن ئايرىلماس دېدىم.

كوئېنلوننىڭ قارلىرى،
دەريا بويى باغلىرى.
ساقايمايدۇ يارىمنىڭ،

ئۇيغۇر كتاب نۇر بېكتى www.uyghurkitap.com

يۈرەكتىكى داغلىرى.
ئۆستەڭ سۈيى تارتىلدى،
يا كەتكەنمىدۇ باشتىن.
خوشمىغىنا ئايرىلدىم،
قاراكۆز قەلەم قاشتىن.

ئىككى تاغ ئاراسىدا،
ئېرىمەيدىكەن قارلار.
بىزدىن ئامەت قاچقاندا،
قارىمايدىكەن يارلار.

قاپىقىم تولا تارتتى،
نېم بالا بولدى بۇگۈن.
قېشى قارا، مەڭزى قىزىل،
ياردىن ئايرىلدىم بۇگۈن.

باغدا بىر گۈل بار ئىدى،
شاخىدا بۈلبۈل سايرىدى.
ئول خۇدانىڭ قۇدرىتى،
بىزنى ياردىن ئايرىدى.

ياردىن مەن جۇدا بولدۇم،
تارسىز دۇتار بولدۇم.
ئەقىلسىز نادانلىقتا،
غەمگە مۇپتىلا بولدۇم.

ئايدىڭ بولسا كۈندۈزدەك،
يارنىڭ جامالى كۈندەك.
ئەجەبمۇ ئايرىلىپ كەتتۇق،
بۇراندا توزىغان گۈلدەك.

ئېتىزدىكى قوغۇننى،
ئۆزۈم باقمەن ياردىم.
ياخشى ياردىن ئايرىلىپ،
يالغۇز ياتمەن يارىم.

ئورما ئوردۇق ئايدىڭدا،
ئېتىزلاردا باغ قالدى.
ئاز كۈن ئويناپ ئايرىلدۇق،
يۈرەكلەردا داغ قالدى.

سەنمۇ ئۆستەڭ بويىدا،
مەنمۇ ئۆستەڭ بويىدا.
ئۆلمىسەڭ كۆرۈشەرمىز،
قالۇق ئۆستەڭ بويىدا.

ئايدىڭ بولدى كۈندۈزدەك،
قويلا ياتتى يۇلتۇزدەك.
خوشمىغىنا ئايرىلدۇق،
شامال توزۇتقان گۈلدەك.

كۈن ئېگىلدى كەچ بولدى،
دەرەخ ئېگىلدى پەس بولدى.
سىز ياردىم كەتكەن بىلەن،
مەن غېرىبقا تەس بولدى.

پىيالىيا، پىيالى،
سىنچاي ئىچكەن پىيالى.
يۈرەككە ئوتنى سەپ قويۇپ،
ئوقۇشقا كەتكەن زىيالىي.

گۈلمىدىڭ ئاچىلغىلى،
بۇلبۇلمىدىڭ سايرىغىلى.
ۋەدىمىز شۇنداقمىدى،
ئۆلمەي تۇرۇپ ئايرىلغىلى.

ياردىم بەرگەن قول ياغلىق،
شاپتۇل شاخىدا قالدى.
گەپنىڭ راستىنى ئېيتسام،
كۆڭلۇم ئارادا قالدى.

ئېگىز تاغقا ئۇرۇق چاچسام،
چاچراپ كېتىمەن دەيدۇ.
قىزچاقلاردىن يار تۇتسام،
تاشلاپ كېتىمەن دەيدۇ.

سايراڭ بۇلبۇلۇم سايراڭ،
چىنارنىڭ شاخلىرى سۇنسۇن.
يار ئايرىلىمەن دەيدۇ،
ئايرىلىپ كۆڭلى تىنسۇن.

چوڭ ئۆستەڭگە سۇ كەپتۇ،
كەتمەن ئېلىپ قاشلىدۇق.
يېڭى يارنى كۆرگەندە،
كونا يارنى تاشلىدۇق.

ئاقمىدى بىلەكىگىز،
كۆكمىدى خەمەكىگىز.
بىزنى تاشلاپ كەتتىگىز،
تاشمىدى يۈرەكىگىز.

كېتىمەن دەپ كەتتىگىمۇ،
قارايمىغا يەتتىگمۇ.
بىزلەرنى تاشلاپ كېتىپ،
مۇرادىڭغا يەتتىگمۇ.

ياردىم بەرگەن ئالمىنى،
قىشقىچە ساقلاپ يەيمەن.
سەن ئۇمىدنى ئۈزسەڭمۇ،
مەن ئۇمىدنى ئۈزمەيمەن.

ھاۋا ئايلىنىپ قاپتۇ،
مەنمۇ ئايلىنارمەنمۇ.
دۇشمەننىڭ گېپى بىلەن،
ياردىن ئايرىلارمەنمۇ؟

ئېگىز دۆڭگە چىقماڭسىز،
سىيرىلىپ چۈشەلمەيسىز.
بىزنى تاشلىغان بىلەن،
ئۇمىدنى ئۈزەلمەيسىز.

خۇيلۇقۇم ئۈز خۇيلۇقۇم،
ئۆزۈڭنى گالۋاڭ قىلمىغىن.
ماڭا مەيلىڭ بولمىسا،
كۆڭلۇمنى ۋەيران قىلمىغىن.

ئاتنى توقۇپ يۈگەن سال،
چاچنى ئۆرۈپ بەلگە سال.
كۆڭلۈڭ چۈشمىگەن يارنى،
ئالداپ سىيلاپ يولغا سال.

قاشىڭ قارا كۆزۈڭ كۆك،
ساڭا ئېيتار سۆزۈم كۆپ.
ئايرىلىپ كېتەي دېسەم،
ماڭا بەرگەن تۇزۇڭ كۆپ.

قىبلىنىڭ شامالىرى،
سۇندۇردى گۈل بەرگىنى.
مەن بېرىپ كىملەرگە يىغلاي،
بۇاپانىڭ دەردىنى.

دەردكە دەرد قوشقان خۇدا،
دەردمەنگە دەرد بەرگەن خۇدا.
شۇنچە دەرد باشىمدا تۇرسا،
تۆپىلەپ بەرگەن خۇدا.

سۇ بويىدا ئولتۇرۇپ،
سۇنى سەن لېيىتتىگمۇ؟

باغرىڭغا تاشنى قويۇپ،
سەن مېنى ئۇنۇتتۇڭمۇ؟

بېشىڭنى تاراپ بولۇپ،
ئاپتاپتا قۇرۇتتۇڭمۇ؟
مەن سېنى ئۇنۇتمىسام،
سەن مېنى ئۇنۇتتۇڭمۇ؟

مەن ساڭا نېمە قىلغان،
باغرى تاشلىق قىلغىلى.
دەرد ئۈستىگە دەرد قوشۇپ،
كۆزۈمنى ياشلىق قىلغىلى.

يارىم بىلەن ئوبدان ئۇدۇق،
ئايرىلىپ يامان بولدى.
يار ئوتتىدا چىرايىم،
سارغىيىپ سامان بولدى.

ئىچىم قاينايدۇ، قاينايدۇ،
قازاندا قاينىغان چايدەك.
ئۆمرۈم دەردتە ئۆتەرمۇ،
ئېچىلماي توزىغان گۈلدەك.

زار - زار يىغلاپ يۈردۈم،
ئېيتىپ قويۇڭلار يارىمغا.
يىغلىتىپ ئوتلارنى ياقتى،
مېنىڭ خەستە جانىمغا.

بەرگىنە شارابىڭنى،
ئىچىپ تازا مەست بولاي.
كۆڭلۈمدىكى دەردىمنى،
بىردەم بولسىمۇ ئۇنتاي.

ئەجەب بولدۇم، ئەجەب بولدۇم،
غەمگە مۇپتىلا بولدۇم.
بۇلۇتنىڭ دەردىدە،
يىتىم بىچارە بولدۇم.

ئەجەب بولدۇم، ئەجەب بولدۇم،
ئەجەب بولغانغا يىغلايمەن.
ئۆزۈمنىڭ يۇرتىدا تۇرۇپ،
غېرىب بولغانغا يىغلايمەن.

ئەجەب بولدۇم، ئەجەب بولدۇم،
ئەجەب بولغانغا يىغلايمەن.
جۇدالىق دەردىدە قاخشاپ،
خاراب بولغانغا يىغلايمەن.

مەن ئۆزۈم غېرىب بەندە،
كىيىشىم كۇلا جەندە.
ماڭا كەلگەن ئەلەمنى،
كىملەر قىلدى بەخشەندە.

مەن ئۆزۈم غېرىب بەندە،
كىيىشىم كۇلا جەندە.
كۆيەكنى تولا تارتتىم،
مادارىم قالمىدى تەندە.

كۆزۈڭ ئوخشايدۇ بۇلاقتا،
قېشىڭ ئوخشايدۇ قىياقتا.
مېنى تاشلاپ يۈرۈپ كەتتىڭ،
بارسا كەلمەس يىراقتا.

بىر توقاچنىڭ تېگىنى،
ئازغىنەم چىشلەپ ئۆزۈپ.
قاچان كېلەر يارىم دەپ،
تالدى كۆزۈم سېنى كۈتۈپ.

مۇساپىرلىق نېسىپ بولدى،
تۇغۇلغان يەردىن ئايرىلدىم.
كېچەش قىلسام كېچەش بولماس،
كېچەشلىك ياردىن ئايرىلدىم.

مەن بۇ يەرنى بىلمەيتتىم،
باشلاپ كەلگەن ئۇرايىم.
بىز ئىككىمىز ئامراقتۇق،
ئايرىۋەتتى خۇدايىم.

ئالمىچىغا بارمايمەن،
ئالمىچىدا قەرزىم بار.
مەندىن تولا گەپ سورىماڭ،
يۈرىكىمدە دەردىم بار.

چىمەن دوپپىسىنى دەيمۇ؟
قەلەمدەك قاشىنى دەيمۇ، بالا.
سۇمبۇل ساچىنى دەيمۇ؟
ئۆچمەس ئوتقا سەپ قويۇپ،
بالا،
ئۇنىڭ ئويناشىنى دەيمۇ.

سەيلى قىلمەن باغدا،
ھېچكىم بىلەن كارىم يوق.

ئۆزۈم غەيرىي بىر دەردمەن،
سۆيگۈنۈم يوق، يارىم يوق.

دەرد بىلەن چالاي دېسەم،
دۇتارىمدا تارىم يوق.
سەيلى قىلىپ يۈرەي دىسەم،
كۆڭلۈمدىكى يارىم يوق.

يار ئۇچۇن جاپا چەكسەم،
دەيدۇ: «مېنىڭ كارىم يوق»
خۇدا مېنى تاق يارالقان،
ئاشىقىم يوق يارىم يوق.

ناخشا ئېيتسام تۇن كېچە،
يوللار كېزىپ ھالىم يوق.
تەقدىرىمنى تاق يارالقان،
ھېچ كىشىگە زارىم يوق.

ئاھ يارىم دەپ زار قاخشاپ،
تەندە مېنىڭ جانىم يوق.
ئاي - يۇلتۇز گۇۋاھ بولسۇن،
سەندىن باشقا يارىم يوق.

يوللىرىڭغا ئىنتىزار بوپ،
ئاھ ئۇرارمەن يارىم يوق.
سېنىڭ ھىجران ئوتۇڭدا،
سارغىيارمەن چارەم يوق.

چېچىڭ قارا قۇندۇزمۇ،
كۆزۈڭ چولپان يۇلتۇزمۇ.
سەن يارىمنى سېغىندىم،
كېچە بارايمۇ كۈندۈزمۇ.

مەن سەپەرگە ماڭغاندا،
يارىم نان يېقىپ قالغان.
قايتىپ كېلىڭ ئامان دەپ،
كۆزلىرىگە ياش ئالغان.

ئەتتىگەندە شەبنەمدە،
گۈللۈڭ تۇۋىدە نەمدە.
ئوينىاتقىلى يارىم يوق،
ئۇخلاپ قالمەن غەمدە.

كاككۇكۇم ئۇچۇپ كەتتى،
بېغىمدا ئۇزاق سايراپ.
كۆزلىرىم تىلىپ كەتتى،

يارنىڭ يولىغا قاراپ.

بەتىنكەم ئاقارغاندا،
قارا مايدا مايلايمەن.
مەن يارىمنى ئەسلىسەم،
ئاي - چولپانغا قارايمەن.

ئېتىم جەدە، ئېتىم جەدە،
ئېتىمنىڭ قۇيرۇقى يەردە.
بېشىمغا كۇن چۈشكەندە،
مېھرىبان يارىم نەدە.

بېشىڭدىكى دوپپاڭنى،
قانداق يېپتا يامايمەن.
سەن يارىم قەلەمقاشنى،
قاچانغىچە كۆرمەيمەن.

هوشۇق ئاتسام كەلسىكەن،
ئۇتتۇالسام بەرسىكەن.
كۆڭلۈمدىكى شۇ يارىم،
سېغىنغاندا كەلسىكەن.

چاپىنىمنىڭ يېڭىنى،
تاپالمىدىم، ساپالمىدىم.
سەن يارىمنى كۆپ ئويلاپ،
تولغىنىپ ياتالمىدىم.

ئۆستەڭنىڭ تېگى تاختا،
كەلمەيسەن دېگەن ۋاختا.
مەن يارىمنى ياد ئېتىپ،
يىغلايمەن سەھەر ۋاقتا.

كاككۇكلار كېلىپ قوندى،
ياشارغان تېرەكلەرگە.
مەن يارنى خىيال قىلسام،
ئۇت كەتتى يۈرەكلەرگە.

خان كۆۋرۈكىدىن مەن ئۆتتۈم،
ئالما شاخىنى تۇتۇپ.
سەن ئۇيانداڭ مەن بۇياندا،
ئاھ ئۇرۇپ قانلار يۇتۇپ.

ئىشىك ئالدى ئايۋانىڭ،
ئايۋانىڭدا سارايىڭ.
نەچچە كۈن ئۆتۈپ كەتتى،
باشتا قىلغان قارايىڭ.

ئىنتىزار بولدۇم يولۇڭغا،
قول سېلىپ كەلسەڭچۇ يار.
جان چىقار هالەتكە يەتتى،
هال سوراپ كەلسەڭچۇ يار.

توخۇلار چىللاشدۇ،
تاڭ ئاتاي دېگەنمىكىن؟
مەپىلەر جىرىڭلايدۇ،
يارىم سەھەر كەلدىمىكىن؟

ئاسماندىكى ئالاي ئايىنى،
قوينۇمغا سالاي يارنى.
يار يادىمغا يەتكەندە،
ئىچمەي قويمەن چايىنى.

ئوچاقىڭغا ئوت قالاپ،
يۈزلىرىم قارا بولدى.
سېنى مەن تۇلا ئويلاپ،
يۈرىكىم يارا بولدى.

سېنىڭ يازغان خېتىڭنى،
ئوقۇپ - ئوقۇپ قانمايمەن.
كېچە - كۈندۈز ئۇيقۇ يوق،
يارىم سېنى ئويلايمەن.

ئۇچاققا ئوتۇن سالدىم،
چوڭلىرىنى ئۇششاقلاپ.
ئۇخلاپ يېتىپ چۈش كۆردۈم،
سەن يارىمنى قۇچاقلاپ.

دۇتار چالغان قۇلۇڭغا،
كۆڭلۈم چۈشتى خۇيۇڭغا.
قاچانغىچە قارايمەن،
سېنىڭ ماڭغان يولۇڭغا.

هاۋادا يۇلتۇز تولا،
سانىسام ئوتتۇزغىنا.
ۋەدىمىز شۇنداقمىدى،
جۈپ بولماي يالغۇزغىنا.

شامال كەلدى قىبلىدىن،
سەن يارىمنى سورايمەن.
كەلسە خەۋەر سېنىڭدىن،
يولغا چىقىپ قارايمەن.

لەڭگەر سېپى بېشىدا،
شۇنچە تولا قورام تاش.
سەن يارىمنى ياد ئەتسەم،
قورىمايدۇ كۆزدىن ياش.

ئېيۇاپالار كۆيەمدۇ؟
ئاشىنىسىغا، دوستىغا.
سەن يارىمدىن خەت كەلمەي،
نەچچە باردىم پوچتىغا.

تاغ دەريانى بويلايمەن،
داڭىم سېنى ئويلايمەن.
سەن يارىمنى كۆرگەندە،
قاراپ - قاراپ تويمايمەن.

پۇلۇ ساينىڭ تاشلىرى،
مېنىڭ يارىمنىڭ قاشلارى.
ئۇلۇغ سۇدا ئاققان سۇ،
مېنىڭ يارىمنىڭ ياشلىرى.

چەكمە يۈرەك تارىمنى،
ئەلگە يايما زارىمنى.
قاچان بېرىپ كۆرەرمەن،
كۆڭلۈمدىكى يارىمنى.

يارىم بەرگەن ئاق كۆڭلەك،
لىغىلدايدۇ يۇغانداك.
قولۇم ئىشقا بارمايدۇ،
يايرىم قاراپ تۇرغاندەك.

كېچە يېتىپ غەم بىلەن،
كۆز يېشىمىز نەم بىلەن.
قاچان بىرگە بولارمىز،
مېھرىبان سەنەم بىلەن.

ئۆگزەڭدىكى قۇمۇشنى،
مەن دەسسەپ ئۆتەرمەنمۇ.
كۆڭلۈمدىكى يار بىلەن،
بىر كېچە ياتارمەنمۇ.

باغقا كىردىم گۈللۈككە،
گۈلنى ئۈزدۇم ياغلىققا،
خەت ئەۋەتسەم تېگەرمۇ،
قارا كۆز چىرايلىققا.

ئارقا تاققا بارغاندا،
تۇتۇالدىم تۇلكىنى.

ئۆلمىسەك كۆرۈشەرمىز،
خۇدا بۇيرىسا بىر كۈنى.

قايناپ تۇرغان قازانغا،
چۈمۈچ سېلىپ باققان يوق.
سىز ئۇيەردە، مەن بۇ يەردە،
مۇڭدىشىمۇ ياتقان يوق.

يىگىرمە ئىككى ياشىمدا،
كۈنلەر چۈشتى باشىمغا.
غېرىب بولدۇم شەھرىڭگە،
بىر كەلمىدىڭ قاشىمغا.

كۈن ئېگىلدى كەچ بولدى،
شاخ ئېگىلدى پەس بولدى.
سەن يارىمنى بىر كۆرمەي،
كۈن كەچ قىلماق تەس بولدى.

بۈگۈن ئايغا ئون يەتتە،
سېغىنغانسەن ئەلۋەتتە.
سېغىنمىساڭ شۇ پەيتتە،
ئەرزىم بار قىيامەتتە.

قالۇقتا گۈزە بولسا،
چارشەنبە بازار بولسا.
مەن يارىمنى تاپقاندا،
تاڭ ئاتماي كېچە بولسا.

ئۆيگە كىرسەم جىن چىراغ،
باغقا كىرسەم خوش پۇراق.
سەن يارنى سېغىنغاندا،
باراي دېسەم پۇل يىراق.

يېشىل ساينى بويلىغان،
سايى بويىدا ئويىنىغان.
ئاققۇدەك گۈزەل يار،
قەلبىم سىزگە تويمىغان.

كۆكچى ساينى بويلىغان،
سايى بويىدا ئويىنىغان.
سەن ئەمەسمۇ قەلبىمدە،
كېچە - كۈندۈز ئويلىغان.

ئېلىپ قولۇمغا بىر راۋاب،
چىقتىم مەن يارنى سوراپ.
تېپىۋالسام يارىمنى،
سۆيەر ئىدىم قەندەك شوراپ.

يېگىرىقنىڭ يوللىرى،
شىلدىر - شىلدىر شامالىلىق.
يادىڭدىمۇ ئەي يارىم،
بىز ئويىنىغان ساماناليق.

شاخلايدۇ يا، شاخلايدۇ،
قاپاق تېرەك شاخلايدۇ.
قاپاق تېرەك ئاستىدا،
يارىم مېنى ساقلايدۇ.

ھېچ بولمىسا ئامرىقىم،
تاشقىرىدىن ئۆتۈپ كەت.
مەن چىققاندا ئالدىڭغا،
تارتىنماستىن سۆيۈپ كەت.

خام توقۇشنى ئۆگەندىم،
باھارىڭنىڭ تەپكۈسىدە.
يارىم مېنى ياد ئەتسۇن،
سېلىپ ياتقان كۆرپىسىدە.

ئىچكىلى چاي بولمىسا،
ئولتۇرغىلى جاي بولمىسا.
ئەمدى مەن قانداق قىلاي،
كۆڭلۈمدىكى يار بولمىسا.

مەن ئۆستەڭگە بارغاندا،
كاجۇدا تاش كەلدى.
سەن يارىمنى سېغىنىپ،
كۆزلىرىمگە ياش كەلدى.

بۇلبۇل شاختا سايرىسا،
گۈل قۇلاقى يەلپۇنەر.
يارىم كەتسە يىراقتا،
يۈرەكلىرىم تەلپۈنەر.

ئاينىڭ ھۆسنى ئۆزۈڭدە،
كۈلكە باردۇر يۈزۈڭدە.
مەن سېنى سېغىنغاندا،
ياش كېلەدۇر كۆزۈمگە.

خوراز سەھەر چىللىسا،
تاڭ سۈزۈلۈپ ئاتمامدۇ.
يارنى يار سېغىنغاندا،
ناخشا - قوشاق قاتمامدۇ.

ئايۇانىڭدا سەن ياتساڭ،
دېرىزەڭدىن ئاتاي تاش.
خېلى بولدى كەلمىگىلى،
نېمە بولدۇڭ قەلەمقاش.

تۈزلۇق سۈنى كۆپ ئىچىپ،
ئېغىز چىشىم شور بولدى.
تولا قاراپ يولۇڭغا،
قارا كۆزۈم كور بولدى.

بىر كۆرگىلى تەلەپكار،
مەستانىلىك ئەمەس يار.
گۈل يۈزۈڭنى كۆرۈشكە،
بىر كۈن بولۇر پەلەك يار.

تومۇچۇقۇم سايرايدۇ،
شاختا قونۇپ ئولتۇرۇپ.
خۇدايىمغا يىغلايمەن،
يارنى ئەسلەپ ئاھ ئۇرۇپ.

دۆڭمۇدۆڭ قۇم ساناپ،
ئالدىم قولۇمغا بىر راۋاب.
قايسى شەلەردە يۈرۈيسەن،
مەڭزى قىزىل باغرى كاۋاپ.

ئاق تۇخۇم ئاپئاق تۇخۇم،
ئۆيىڭىزدە يوقمىدى.
بىر كېتىپ ئۇنتۇدىڭىز،
كۆڭلىڭىزدە يوقمىدى.

قىبلىدىن شامال كەلسە،
گۈلنىڭ پۇرىقى دەڭلار.
مۇبادا ئۆلۈپ كەتسەم،
يارنىڭ پىراقى دەڭلار.

سۇ باشلىدۇق ئېرىققا،
شارقىراپ ئاققان يوق.
مەن ئۇ يەردە سەن بۇ يەردە،
مۇڭدىشىمۇ باققان يوق.
تۇخۇم كۆمدۇم ئوچاققا،
ئېتىلغاندۇ بۇ چاغقا.
خۇما كۆزلۈك شۇ يارىم،
سېغىنغاندۇ بۇ چاغقا.

ئىشىكىڭىز تاختا ئىشىك،
قۇلپا - زەنجىر سالمىسۇن.

www.uyghurkitap.com

خۇدايىم بەندەم دېسە،
ئىشق زەنجىرى سالمىسۇن.

تاۋار چاپىنىم باردى،
ئوت چاچراپ كۆيۈپ كەتتى.
يېگىدىن بىر يار تۇتسام،
كۆز تېگىپ ئۆلۈپ كەتتى.

يارنى يار دەمدۇ كىشى،
ياماننى يار دەمدۇ كىشى.
ياخشى يار يېنىدا تۇرسا،
ياماننى خالامدۇ كىشى.

باغىمدىكى كەپتەرنى،
پىشايۋانغا ئۆگەتتىم.
ئىچىمدىكى دەردىمنى،
ناخشام بىلەن تۇگەتتىم.

كېتەمدىلا خوش ئەمدى،
پات كەلسىلە سالامەت.
ئۆزلىرىنى تاپشۇردۇم،
خۇدايىمغا ئامانەت.

بۇگۈن كۈنگە چارشەنبە،
ئات هارۋىسىنى قوش، دەيدۇ.
مېنىڭ شېرىن ئومىقىم،
قايتىپ كېتەي، خوش ئەمدى.

ئاغىنى ئاتنى مىنەرسەن،
كۆپ يوللاردىن ئۆتەرسەن.
قىزىل گۈلدەك يارىڭنى،
كىمگە تاشلاپ كېتەرسەن.

چىرايىم زەپىرەڭ بولدى،
كىشى سورىمايدۇ هالىمنى.
زامانەڭدە ئادالەت يوق،
كۆرۈشتۇرمەيدۇ يارىمنى.

ئانار گۈللۈك بېغىمنىڭ،
ئىشكىلىرى ئېچىلدى.
يار كېلەمدۇ، كەلمەمدۇ،
ئويلاپ كۆڭلۈم چېچىلدى.

ئاق بوز ئاتىم سەمرىمەيدۇ،
ئېگىز ئوتتىدا.
ئەجەبمۇ غېرىب بولدۇم،
يارىنىڭ ئوتتىدا.

ئىككى كۆزۈڭ ئوخشايدۇ،
چىمەندىكى بولاققا.
بىر كۆرۈپ جامالىڭنى،
ئەجەب قالدىم پىراقتا.

خەلق - ئالەم ئالدىدا،
ئەمدى قالدىم سوراقتا.
مەن قاچانمۇ يېتەرمەن،
يارىم بىلەن مۇرادقا.

يارىنىڭ ئۆيىدە كىم بار،
يات ئادەمنىڭ ئاۋازى.
يار چىقىپ سۆيۈپ قويسا،
ئۆلۈپ كەتسەم مەن رازى.

ئالتۇن ئۈزۈك سوقتۇرسام،
يار قولىغا سالارمۇ؟
يارغا كۆيگەن بۇ يۈرەك،
دەرد - ئارماندا قالارمۇ؟

يارىم خەۋەر بېرەر دەپ،
كەپتەر باقتىم ئاققىنا.
مېنى تاشلاپ كەتكۈچە،
ساپىنىڭغا قاتقىنا.

تەڭرى تاغقا قار يېغىپتۇ،
ئالدىدا شامال.
يار ئوتى يامان ئىكەن،
بارمىدۇ ئامال.

ئىزدەپ - ئىزدەپ يارىمنى،
چۆللەرگە كەتتىم.
مۇرادىمغا يېتەلمەي،
ئەجەلگە يەتتىم.

بېغىمدىكى گۈللەرگە،
سۇ توشىدىم قاپاقتا.
يار دەردىنى تارتقىچە،
ئۆلگەن ياخشى تاياقتا.

ئۇچاي دېسەم قاناتسىز،
چاپاي دېسەم يول يىراق.
ئون بەش كۈنلۈك ئالەمدە،
زەپمۇ تارتتىم دەرد - پىراق.

مەن يارىمغا هەيرانمەن،
پىراقىدا ۋەيرانمەن.
يارىم باغدا ئوينايدۇ،
مەن چۆللەردە سەرسانمەن.

سايىدا كۆرگەن سۇ ئەمەس،
جان ئالار شۇ ئىزتىقۇ.
بىر بېقىپ ناز قىلغىنى،
دورا ئەمەس ئىچتىقۇ.

ساماۋەردىن چاي قۇيسام،
يار پۇڭلىدى، سوۋىدى.
يەمشىلىكتىن يار تۇتسام،
سۆيدۈرمىدى، كۆيدۈردى.

دۇتار چالسەم ئۆزۈم،
يارنى كۈتىدۇ كۆزۈم.
يارىمغا ياقۇرمىكىن،
كېتەيلى دېگەن سۆزۈم؟

تاغدىكى يالغۇز كىيىكتەك،
سەنمۇ يېتىم، مەنمۇ يېتىم.
مەن سېنى يوقلاي دېسەم،
يوقتۇر مېنىڭ ئاق بوز ئېتىم.

قارا لاچىن قاراپ ئۇچتى،
يارىنىڭ بېغىغا.
چىداشلىقىم قالمىدى،
كۆيۈڭ دېغىغا.

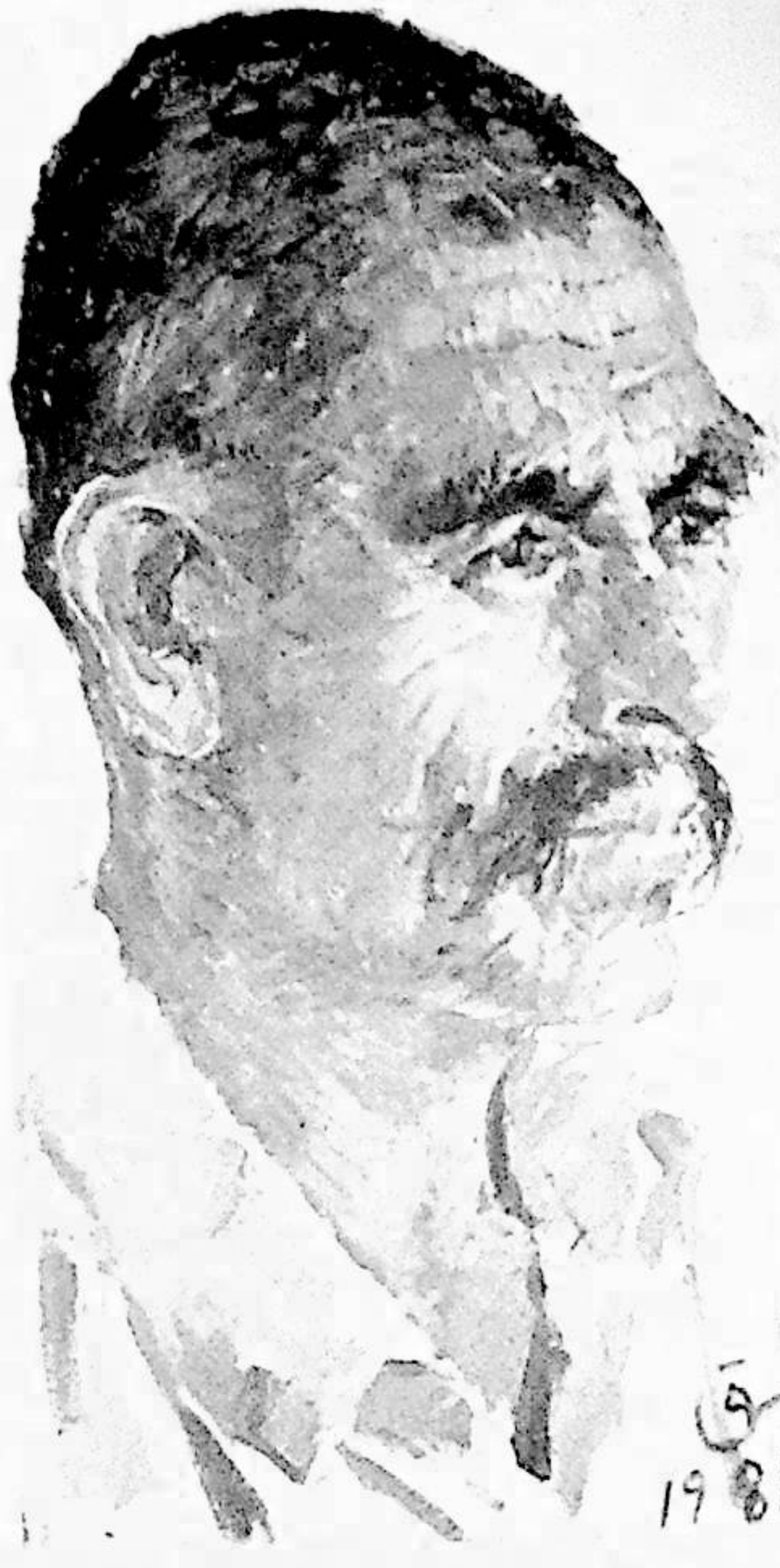
قورغۇيۇم سەيلە قىلار،
بىزنىڭ يارىنىڭ بېغىدا.
قۇرۇق سۆڭەك بولۇپ كەتتۇق،
كۆيۈڭ ئوتى دېغىدا.

قولۇمدىكى ئۈزۈكنى،
چوڭ بولاققا تاشلىدىم،
يارىم سېنىڭ دەردىڭدە،
كۆزلىرىمنى ياشلىدىم.

بۇغداي باغلىغان باغلىق،
يۈرەكنى داغلىغان ياغلىق.
خەق مېنى سارىڭ دەيدۇ،
يار دەردىدە مەن ئاغرىق.

دېهقان

مويسىپىت بوۋاي

تىجارەتچى

تېۋىپ

ئۇيغۇر كتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كىتابلارنى بىر يەردىن تاپالايسىز

ئاياقچى بوۋاي

源泉 （布拉克）（维吾尔文）总64期 ئومۇمىي 64 -سان （پەسىللىك ژۇرنال） بۇلاق
MAGAZINE OF BULAK UIGHUR LANGUAGE (QUARTERLY)

新疆人民出版社编辑出版
（乌鲁木齐市解放路348号）
新疆畜牧印刷厂印刷
乌鲁木齐市邮局发行
中国国际图书贸易总公司国外发行
全国各地邮局订阅

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى تۈزدى ۋە نەشىر قىلدى
(ئۈرۈمچى شەھىرى جەنۇبىي ئازادلىق يولى №348)
شىنجاڭ چاڭپۇچىلىق باسما زاۋۇتىدا بېسىلدى
ئۈرۈمچى شەھەرلىك پوچتا ئىدارىسىدىن تارقىتىلدى
جۇڭگو خەلقئارا كىتاب سودىسى باش شىركىتى چەت ئەللەرگە تارقىتىدۇ
جايلاردىكى پوچتا ئىدارىلىرى مۇشتېرى قوبۇل قىلىدۇ

مەملىكەت بويىچە بىرلىككە كەلگەن ژۇرنال نومۇرى: CN65—1063/I
ۋاكالەت نومۇرى: 108—58، باھاسى 5.50
چەت ئەللەرگە تارقىتىش ۋاكالەت نومۇرى: Q1118
国内统一刊号：CN65—1063/I
本刊代号：58—108 定价：5.50元
ISSN1005—0876/国外代号Q1118

